

Експертна служба Міністерства внутрішніх справ
Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
Національний центр судових експертиз при Міністерстві юстиції
Республіки Молдова (Республіка Молдова)
Державна некомерційна організація «Національне бюро експертиз» Національної академії наук
Республіки Вірменія (Республіка Вірменія)
Вища школа професійного навчання у Вроцлаві (Республіка Польща)
Академія прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща)
Поморська вища школа у Старограді Гданському (Республіка Польща)
Юридичний факультет НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» (Республіка
Казахстан)
Приватна установа «Академія «Bolashaq»» (Республіка Казахстан)
Вища школа бізнесу та підприємництва при Міністерстві економічного розвитку та скорочення бідності
Республіки Узбекистан (Республіка Узбекистан)
Академія ГУСПОЛ (Чеська Республіка)
Центральноукраїнський національний технічний університет
Запорізький національний університет
Донецький національний медичний університет
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
Донецький державний університет внутрішніх справ
Льотна академія Національного авіаційного університету
Навчально-науковий гуманітарний інститут
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ
Кафедра права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету імені
М.Є. Жуковського «ХАІ»
Університет імені Альфреда Нобеля
Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету «Україна»
Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті
Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Черкаський державний бізнес-коледж
Київське міське клінічне бюро судово-медичної експертизи
Кіровоградський кооперативний фаховий коледж економіки та права імені М.П. Сая
Всеукраїнська громадська організація «Союз експертів України»
Громадська організація «Всеукраїнська Незалежна науково-дослідна експертна спілка»
Науково-дослідний інформаційно-аналітичний центр «Інновації, інвестиції, інтелект»

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО- ЕКСПЕРТНОЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

**Збірник матеріалів
засідання № 3 постійно діючої Міжнародної
науково-практичної конференції**

23 вересня 2022 року

Кропивницький, 2022

УДК 343.98+351.74](082+083.97)

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Центральноукраїнського національного технічного
університету (протокол №1 від 26.09.2022 р.)*

Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : збірник матеріалів засідання № 3 постійно діючої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 23 вересня 2022 р.). Кропивницький: ТОВ «Центрально-Українське видавництво», 2022. 620 с.

Збірник містить матеріали засідання № 3 однойменної науково-практичної конференції, у якій взяли участь практики, науковці, викладачі та здобувачі вищої освіти вищих навчальних закладів, наукових установ, інших державних органів України та зарубіжжя.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та в освітньому процесі спеціалізованих ЗВО.

Матеріали друкуються у авторській редакції, за точність викладеного матеріалу, достовірність наведених у публікації даних, географічних назв, власних імен, цитат та іншої інформації відповідальність несуть автори.

УДК 343.98+351.74](082+083.97)

© Кіровоградський НДЕКЦ МВС, 2022

© Автори, 2022

© ТОВ «Центрально-Українське видавництво» (верстка), 2022

Expert Service of the Ministry of Internal Affairs
 Kirovohrad Scientific Research Institute
 National Center for Forensic Examinations under the Ministry of Justice of the Republic of Moldova (Moldova)
 «National Bureau of Expertises» State Non-Profit Organization of the National Academy of Sciences of the
 Republic of Armenia
 Higher School of Vocational Training in Wroclaw (Poland)
 Szczecin High School CollegiumBalticum (Poland)
 The Higher School of Economics, Law and Medical Sciences in Kielce named after Professor Edward Lipinski
 (Poland)
 Faculty of Law of NAT "Karaganda University named after Academician E.A. Buketov" (Kazakhstan)
 Private institution "Bolashaq Academy" (Kazakhstan)
 Higher School of Business and Entrepreneurship under the Ministry of Economic Development and Poverty
 Reduction of the Republic of Uzbekistan (Uzbekistan)
 GUSPOL Academy (Czech Republic)
 Central Ukrainian National Technical University
 Zaporizhzhia National University
 Donetsk National Medical University
 Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko
 Donetsk State University of Internal Affairs
 Flight Academy of the National Aviation University
 Engineering Educational and Scientific Institute named after Yu.M. Potebnia of the Zaporizhzhia National
 University
 Educational and Scientific Humanitarian Institute of the
 Tauriiskyi National University named after V. I. Vernadsky
 Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs
 Department of Law of the Faculty of Humanities and Law of the National Aerospace University named after N.
 E. Zhukovskiy "KHAI"
 Alfred Nobel University
 Central Ukrainian Institute of Human Development of the University "Ukraine"
 Kirovohrad Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after Vasily Sukhomlinsky
 Kyiv Clinical Bureau of Forensic Medical Examination
 Robert Elworthy Institute of Economics and Technology
 Central Ukrainian Institute of PrAT "University "IAPM"
 Cherkasy State Business College
 Kirovohrad Cooperative Professional College of Economics and Law named after M. P. Say
 All-Ukrainian public organization "Union of Experts of Ukraine"
 Public organization "All-Ukrainian Independent Research Expert Union"
 Scientific Research Information and Analytical Center "Innovation, Investment, Intelligence"

**«TOPICAL ISSUES OF IMPROVING FORENSIC AND LAW
ENFORCEMENT ACTIVITIES»**

**Collection of materials
 of the meeting No. 3 of the permanent International
 scientific and practical conference**

September 23, 2022

Kropyvnytskyi, 2022

UCC 343.98+351.74](082+083.97)

*Recommended for printing
by the Academic Council of the Central Ukrainian National Technical University
(protocol No. 1 dated September 26, 2022)*

Topical Issues of Improving Forensic and Law Enforcement Activities: a collection of materials of meeting No. 2 of the ongoing International Scientific and Practical Conference (Kropyvnytskyi, September 23, 2022). Kropyvnytskyi: "Central Ukrainian Publishing House", 2022. 620 p.

The collection contains the materials of meeting No. 3 of the scientific and practical conference of the same name, which was attended by practitioners, scientists, teachers and students of higher educational institutions, scientific institutions, other state bodies in Ukraine and abroad.

The conference materials can be used in research work and in the educational process of specialized higher education institutions.

The materials are represented in the author's edition, the authors are responsible for the accuracy of the material presented, the reliability of the data, geographical names, proper names, quotations and other information provided in the publication.

UCC 343.98+351.74](082+083.97)

© Kirovohrad scientific research forensic expert center of the Ministry of internal affairs of Ukraine, 2022
© Authors, 2022
© "Central Ukrainian Publishing House" LLC (typesetting), 2022

Зміст

Список установ, здобувачі вищої освіти та працівники яких взяли участь у конференції	17	
Наукова Президія конференції	19	
Організаційний комітет конференції	21	
Експертна комісія конференції	23	
Напрямок № 1 Теоретико-правове забезпечення правоохоронної діяльності		
Bryk Janusz	Grupy potencjalnych ofiar handlu ludźmi w ujęciu kryminologicznym	26
Антонюк Поліна Кахнич Катерина	Комп'ютерні дані як об'єкт огляду в кримінальному провадженні: проблемні аспекти	34
Глобенко Геннадій	До питань регламентації КПК України участі працівників правоохоронних органів у досудовому розслідуванні	38
Голубов Артем	До питання диференціації предмета доказування у кримінальному провадженні ...	41
Завістовський Олег Вадатурська Ангеліна	Нормативно-правове забезпечення використання поліцейськими службових собак при виконанні обов'язків по охороні правопорядку	44
Мітіна Марія	Тактика превентивних поліцейських заходів ..	47
Окопник Олена	Міжнародний досвід діяльності поліції під час охорони громадського порядку	49
Перепелиця Сергій	Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) в умовах воєнного стану в Україні ...	52
Пчеліна Оксана Пчелін Віталій	Зарубіжний досвід накладення арешту на майно в кримінальному провадженні (на прикладі Сполучених Штатів Америки)	55
Романюк Віталій Романюк Наталія	Становлення в Україні кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	58
Сукмановська Лідія	Особливості правоохоронної діяльності поліції як суб'єкта із запобігання та протидії домашньому насильству	61
Ткаченко Ірина	Рецидивна злочинність та її попередження	65
Трошкіна Катерина	Основні моделі правоохоронної діяльності в країнах ЄС	69

Напрямок № 2 Актуальні питання здійснення правоохоронної діяльності, забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах дії воєнного стану

Kaleta Jarosław	Krajowa mapa zagrożeń bezpieczeństwa – narzędzie komunikacji pomiędzy społecznościami lokalnymi a policją	73
Rybicka Anna Śliwińska Agnieszka	Współczesne zagrożenia w cyberprzestrzeni	78
Бондаренко-Берегович Валерія Берегович Василь	Обмеження окремих конституційних прав особи в умовах воєнного стану	83
Ворона Дар'я	Правоохоронна діяльність, забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах дії військового стану	86
Горобець Анна	Сексуальне насильство під час війни	89
Завістовський Олег Нагорна Дарія	Особливості діяльності національної поліції України в умовах військового стану	93
Завістовський Олег	Актуальні питання забезпечення правоохоронної діяльності поліції в умовах дії військового стану	96
Каліберда Нікіта	Пріоритетні дії поліцейських під час виявлення вибухових пристроїв та речовин в умовах дії військового стану	98
Коломоєць Тетяна	«Антикорупційні нормативні новації» та їх вплив на реалізацію правового статусу публічних службовців в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні	100
Кремova Дар'я	Адміністративна діяльність Національної поліції України: правопросвітницька діяльність як окремий аспект її реалізації у період дії правового режиму воєнного стану ...	104
Лук'янчиков Євген Лук'янчиков Борис Микитенко Ольга	Використання спеціальної техніки з метою документування слідів воєнних злочинів	107
Мельникова Олена	Особливі питання забезпечення публічного порядку працівниками поліції в умовах дії військового стану	110
Тимощенко Вероніка	Активне та пасивне використання вогнепальної зброї	113
Федоренко Світлана	Актуальні питання здійснення правоохоронної діяльності, забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах дії військового стану	117

Фісун Наталія	Особливі аспекти службової діяльності підрозділів Національної поліції в умовах воєнного стану	121
Шепеленко Діана	Особливості взаємовідносин нарядів патрульної поліції з окремими категоріями громадян в умовах дії воєнного стану	123
Якимчук Валерія	Актуальні питання діяльності підрозділів Національної поліції України в умовах воєнного стану	126
Напрямок № 3 Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина у судовій практиці та правоохоронній діяльності		
Matysik Robert	Współpraca wybranych organizacji rozarządowych z organami ścigania	129
Байбузан Вікторія	Перспективи вдосконалення інституту медіації у адміністративному судочинстві	133
Бублик Тетяна	Реалізація права людини у діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану	138
Деменко Віталій	Деякі питання щодо захисту конституційних прав та свобод громадянина у судовій практиці України	140
Кобелянський Ярослав	Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина у правоохоронній діяльності	142
Куцкір Галина	Право власності в умовах правового режиму воєнного стану	144
Маковей Єгор Завістовський Олег	Пріоритетні питання особливості дотримання прав і свобод громадян в умовах воєнного стану	150
Морозова Яна	Особливості реалізації права громадян на доступ до публічної інформації в умовах військового стану	153
Рябовол Лілія	Принципи реалізації прав та свобод людини і громадянина в Україні в умовах воєнного стану	155
Сейтумеров Ервін	Забезпечення прав людини правоохоронними органами в окремих сферах суспільних відносин	158
Суховірська Людмила Болілій Василь	Заходи забезпечення кримінального провадження	160
Тимощенко Вероніка	Діяльність правоохоронних органів щодо захисту прав і свобод людини в умовах сучасної правової доктрини	162

Напрям № 4 Проблеми здійснення проваджень у справах про адміністративні правопорушення

Sadło-Nowak Agnieszka	Postępowanie w sprawach o wykroczenia w świetle polskich regulacji prawnych – wybrane problemy	164
Бондар Валерія	Передумови екологічної кризи та адміністративні шляхи її подолання	171
Рябовол Максим	Аналіз стану дослідження проблеми адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України ..	175

Напрям № 5 Науково-педагогічний підхід у профілактиці правопорушень серед учнів та студентської молоді

Malinowska Irena Siewert Aleksandra	Profilaktyka przestępczości nieletnich	178
Єфіменко Світлана	Цифрові інструменти інтерактивної навчальної взаємодії учасників заходів з профілактики правопорушень серед учнів та студентської молоді	183
Колтунов Олександр	Робота з батьками як засіб запобігання підліткової злочинності (досвід США)	186
Кравченко Олена	Академічна доброчесність у студентському середовищі	189
Скрипка Ганна	Проблема поширення інформації про учнів та заклад освіти в умовах воєнного стану	192

Напрям № 6 Проблеми формування й удосконалення окремих криміналістичних методик та використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві

Гонтаренко В'ячеслав	Окремі питання щодо участі спеціаліста під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством	195
Григорович Тетяна Кравець Володимир	Формулювання та основні терміни, які використовуються при визначенні окремих ознак почерку, які характеризують просторову орієнтацію рухів за точками на траєкторії графічних знаків	198
Іваненко Григорій Іванова Світлана	Шахрайство в інтернеті: специфіка та особливості досудового розслідування	202
Москаленко Ганна	Проблемні питання застосування спеціальних знань у судовій товарознавчій експертизі	204
Омельянець Анна	Історичне зародження кримінологічного дискурсу та перспективи розвитку	208

Павлова Наталя	Реконструкція психологічних особливостей злочинця за слідами кримінального правопорушення, вчиненого шляхом шахрайства	210
Півник Юлія Книш Андрій	Н-Гептан як альтернатива н-Октану в системі розчинників рухомої фази при криміналістичному дослідженні слідів зміненого світлого нафтопродукту методом хроматографії в тонкому шарі сорбенту	213
Сєдова Наталія	Експертиза особливих емоційних станів як метод судово-психологічної експертизи	216
Шевчук Віктор	Напрямки формування та удосконалення криміналістичних методик в сучасних реаліях воєнного часу	219
Шинкаренко Дмитро Пасічник В'ячеслав Цинда Роман	Дослідження нових синтетичних каннабіноїдів, на прикладі речовин ADB-BUTINACA та 4-cyano-CUMYL-BUTINACA ..	223
Напрям № 7 Удосконалення організації судово-експертній діяльності: проблеми теорії та практики		
Wojtyczka Władysław	Rola współpracy interdyscyplinarnej w kryminalistycznych badaniach identyfikacyjnych	227
Żywucka-Kozłowska Elżbieta Broniecka Rossana	Identification of human cadavers and remains based on bone research	232
Грищенко Максим	Особливості проведення психологічного дослідження у спорах при визначенні країни проживання дитини	236
Заріцька Алла	Специфіка об'єкта судово-економічної експертизи	239
Коцинець Маріанна	Судова бухгалтерія, фінансовий аналіз та право: об'єктивна необхідність та проблеми комплексного застосування	243
Лебеденко Анна	Теоретичні та практичні аспекти проведення судової економічної експертизи з використанням електронних документів в умовах воєнного стану	246
Мельник Олексій Гіргіль Олег Приходько Олександр	Проблемні питання, що виникають при встановленні факту переробки вогнепальної зброї, яка перебуває у власності громадян	251
Микола Євтушенко	Метод побудови геометричних фігур, як окремий метод порівняльного дослідження у трасології	254
Недашківська Ольга	Експертні технології як аспект оптимізації судової експертної діяльності у сучасних умовах digital світу	257

Новіков Ігор	Деякі аспекти взаємодії експерта зі слідчим у процесі проведення судової пожежо-технічної експертизи	260
Носулько Ігор	Проблеми проведення судової експертизи відео-, звукозапису	263
Пильникова Яна Олефір Юлія Бандурко Дмитро	Основні завдання, які може вирішувати судово-економічна експертиза	266
Пугач Юрій Ромбовський Михайло	Проблеми дослідження слідів, вилучених методом масштабної фотозйомки, наданих для дослідження на цифрових носіях інформації	271
Соловчук Клавдія	Розробка telegram-бота для надання консультацій замовникам судових експертиз ..	274
Харук Роман	Практика застосування субстанції багаторазового використання при порівняльному дослідженні слідів протекторів шин транспортних засобів	277

Напрямок № 8 Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання сфери техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя

Bielicki Rafał	Problematyka prawna dostępu do broni kombinowanej w polsce	283
Листопад Дмитро	Окремі питання автоматизації балістичного обліку Експертної служби МВС України	286
Пугаченко Ольга Гордієнко Дмитро Петренко Іван	Економічний та юридичний зміст терміну «зобов'язання»	290
Степанюк Руслан	Окремі аспекти нормативно-правового регулювання державної реєстрації геномної інформації людини	294

Напрямок № 9 Проблемні аспекти методології та методики судової експертизи

Bobrova Mariia Vorona Sergey	Features of the identification of free radical peroxidation products using the TBAap-test	297
Choromańska Agnieszka	Wykorzystanie wiedzy specjalnej w postępowaniu karnym – refleksje na kanwie doświadczeń płynących z projektu pt. «Genetyczna baza danych do identyfikacji i profilowania narkotycznej odmiany konopi»	299
Włodarczyk Renata	Zakres i znaczenie nauki o procesach zachowania szczątków	303

Баранов Петро Сливна Олена	Деякі особливості та напрямки вирішення експертних завдань при оцінюванні бурштину	309
Борченко Олександр	Особливості проведення судової інженерно-транспортної експертизи за експертною спеціальністю 10.1 «Дослідження обставин і механізму дорожньо-транспортних пригод» ...	313
Довжаниця Роман	Розвиток та можливості проведення багатооб'єктних портретних експертиз в сучасних умовах	317
Захаренко Наталія	Проблеми методичного забезпечення судово-експертної діяльності	322
Золотухін Василь Євдоченко Вікторія Орлова Аліна Іванків Антоніна	Використання методів ГХ/МС та ТШХ для якісного виявлення та ідентифікації циклопентолату у сечі людини	325
Іваницький Сергій	До питання встановлення справності замків (циліндрових механізмів замків)	331
Кірін Роман Коротаєв Володимир	Проблемні питання дослідження ракетно-реактивної зброї	333
Коробейник Ганна	Окремі питання визначення вартості товарів, що є об'єктами рослинного світу	338
Косован Вікторія	Актуальні проблеми визначення вартості товарів на дату в минулому в межах судової товарознавчої експертизи	344
Лазаренко Алла Дрижак Ярослав	Особливості проведення вибухотехнічної експертизи та її значення для розкриття кримінальних правопорушень	348
Лещенко Марина	Особливості обчислення об'ємів фактично виконаних будівельних робіт в ході проведення будівельно-технічної експертизи .	351
Лозивий Андрій	Поліпшення якості зображень під час виконання фототехнічних досліджень	356
Ляховецька Ганна	Сучасні проблеми ідентифікації зовнішності особи	359
Максименко Микола Суржик В'ячеслав	Особливості судової економічної експертизи у розкритті та попередженні правопорушень щодо фінансово-кредитних операцій	361
Мірошніченко Юлія	Проблемні питання при виконанні земельно-технічних експертиз	364
Оніщенко Валентина	Судова економічна експертиза при розслідуванні злочинів у сфері кредитування .	367
Рибалко Марія	Проблемні питання криміналістичного дослідження печаток та штампів	371

Сова Олексій	Деякі аспекти криміналістичного дослідження самозарядних пістолетів, виготовлених шляхом переробки саморобним способом сигнальних пістолетів «МР-371» для стрільби 9-мм патронами до пістолету Макарова (ПМ)	374
Соколовська Наталія	Проблематика проведення експертних досліджень з визначення ринкової вартості земельних ділянок із застосуванням інвестиційного методу	380
Філіпенко Наталія	Проблеми визначення вартості парфумерних товарів, які були у вжитку	383
Фісун Наталія	Важливість участі судового експерта у кримінальному провадженні	388
Фодолей Євгенія	Застосування експертного методу для визначення ринкової величини поправки на місцерозташування об'єкта оцінки	391
Хомутенко Денис Гавриш Галина Смоколіна Владислава	Проблемні питання врахування вартості рухомого майна, як складової частини нерухомості, при визначенні вартості чистих активів суб'єкта господарювання, в рамках проведення комплексної судової економічної і оціночно-будівельної експертизи	395
Христьян Анна	Особливості відібрання зразків підписів та почерку для проведення судової почеркознавчої експертизи у цивільному судочинстві	402
Черкасова Олеся	Проблемні питання криміналістичного дослідження печаток та штампів	406
Шкабаро Вероніка Луніна Олена Біла Альона	Правові аспекти проведення почеркознавчої експертизи у цивільному процесі	408
Шпак Катерина	Особливості проведення земельно-технічної експертизи у судових провадженнях, що стосуються встановлення земельного сервітуту	412
Напрямок № 10 Міжнародний досвід і перспективи розвитку судово-експертної діяльності		
Авдєєва Галина	Удосконалення організації судово-експертної діяльності в Україні в умовах євроінтеграції ...	415
Венчагова Вероніка	Проблеми реформування та вдосконалення судово-експертної діяльності в Україні: сучасний стан та зарубіжний досвід	419
Зяць Ярослав Яровий Олександр Ковальова Діана	Проблемні аспекти методик судової товарознавчої експертизи	424

Курочка Альона Шкурдода Сергій	Експертне дослідження апрофену	427
Мочebroда Оксана	Міжнародне співробітництво у судово-експертній діяльності	433
Рубленко Альона Позаченюк Едуард	Зарубіжний досвід судово-експертної діяльності та можливості його використання в Україні	436
Шалімова Наталія Косенко Світлана Коломоєць Олександр	Використання роботи експертів в роботі незалежних аудиторів	439

Напря́м № 11 Питання вдосконалення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації фахівців експертних установ та працівників поліції

Nowak Marcin	Przygotowanie polskich policjantów do udzielania pierwszej pomocy po użyciu paralizatora elektrycznego	442
Бабахін Андрій	Конструювання тренінгових вправ у рамках взаємодії занять з вогневої та фізичної підготовки	447
Бруньова Ірина Бабенко Олена	Застосування принципів андрагогіки в системі підготовки судових експертів	450
Завістовський Олег Світайло Діана	Важливі аспекти навчання працівників поліції з тактико-спеціальної підготовки	454
Кадірова Аріна	Актуальні проблеми набуття навичок володіння вогнепальною зброєю курсантами ..	456
Омельянець Анна	Гендерний підхід до вогневої підготовки курсантів дівчат: теоретико-методичні аспекти	458
Писаревський Євгеній	Проблеми морально-психологічної готовності співробітника поліції до стрільби з пістолета ..	461
Світайло Діана	Значення вогневої підготовки в умовах війни ..	464
Сейтумеров Ервін	Особливості вогневої підготовки в діяльності поліцейського	467
Сівчук Ірина	Сучасні можливості у формуванні професійного рівня компетентності судового експерта-товарознавця: актуальність та критерії оцінки	469

Напря́м № 12 Економічна безпека та державне регулювання економіки

Ważna Elżbieta	Wpływ pandemii Covid-19 na rynek funduszy akcji w Polsce	473
Горлачук Олексій	Забезпечення економічної безпеки як один із стратегічних напрямів розвитку країни	478

Прохоренко Анастасія	Податкові пільги для платників податків під час дії воєнного стану	482
Сімоненко Тетяна Бойко Людмила	Ринок м'ясної продукції в Україні в умовах воєнного стану	486
Смутчак Софія	Національна свідомість як головний чинник формування безпеки держави	490
Сташевська Ірина	Forensic та судово-економічна експертиза в контексті розслідування доведення до банкрутства: перспективи подальших досліджень	493
Танклевська Наталія Карнаушенко Алла	Післявоєнне відновлення економіки: досвід Ізраїлю	497
Ямщиков Сергій	Економічна безпека як складова системи національної безпеки	501

Напрямок № 13 Сучасні проблеми та перспективи обліку, оподаткування, аналізу, аудиту, фінансів, менеджменту, інформаційної економіки

Безверхий Костянтин Поддубна Наталія	Проект МСФЗ С2 «розкриття інформації, що пов'язана з кліматом»	503
Білик Вероніка	Менеджмент підприємств аграрного виробництва в умовах глобалізації: сучасний стан та перспективи розвитку	505
Бондар Юлія Швиданенко Діна	Механізм модернізації системи обліку в установах державного сектору економіки	508
Демченко Наталія	Банківська система України	511
Кононенко Леся	Міжнародна торгівля у сучасних умовах: проблеми та перспективи	513
Мамишев Андрій	Нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку та фінансової звітності державних підприємств через призму концептуальної основи фінансової звітності	518
Нестеренко Анастасія Меліхова Тетяна	Вплив змін до трудового законодавства на облік заробітної плати	524
Новак Ольга	Сучасні проблеми та перспективи спрощеної системи оподаткування	527
Портоварас Тетяна	Аналіз системи управління підприємством і моделювання її оцінки	532
Пробко Ілля Поплавський Володимир Воронін Владислав	Експертиза у справах про порушення законодавства з фінансових питань	535
Пугаченко Ольга Мусієнко Ольга Каява Давид	Особливості бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України	538

Пугаченко Ольга Ткаченко Ольга Зоц Максим	Законодавче регламентування організації бухгалтерського обліку під час здійснення операційної діяльності в банках України	542
Радіонова Наталія	Особливості застосування інформаційних систем для обліково-аналітичних потреб підприємства	547
Савченко Віра	Особливості обліку і контролю діяльності реформованих закладів охорони здоров'я	551
Селіщева Єлизавета	Інноваційно-інтегровані структури в системі податкового менеджменту	554
Смірнова Ірина	Удосконалення державного регулювання обліку оплати праці в бюджетних установах ...	557
Смірнова Надія Олейніченко Денис	Проблеми обліково-аналітичного трактування категорій «оплата праці» та «заробітна плата» в бюджетних установах	561
Фоміна Тетяна Чумак Віталій Кузьменко Юлія	Інформаційне забезпечення обліку розрахунків з бюджетом за податком на майно	565
Хорунжак Надія	Оцінка стану систем обліку, аналізу та контролю: потреби та рішення	568

Напрямок № 14 Медична допомога і медична послуга: проблеми і перспективи правового регулювання

Бабкіна Олена	Права пацієнта у сфері охорони здоров'я України на період дії воєнного стану	571
Бабкіна Олена Косован Михайло Бенаїсса Марина	Сексуальне насильство при збройних конфліктах: права постраждалих на медичну допомогу	576
Вайда Тарас	Врахування впливу спеки на здоров'я правоохоронця: особливості несення служби поліцейськими нарядами під час забезпечення публічного порядку при високих температурах повітря	580
Філіпенко Наталія Спіцина Ганна	Окремі проблеми телемедицини в Україні	585
Холоділова Інесса	Удосконалення деяких етапів дослідження у відділенні судово-медичної цитології	590

Напрямок № 15 Проблемні питання діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану

Sommer Hanna Zakrzewski Grzegorz	Kultura bezpieczeństwa ekologicznego organów państwa zajmujących się zagadnieniami destrukcyjnymi w środowisku	595
Атаманчук Наталія	Особливості акцизного оподаткування пального в Україні в умовах воєнного стану ...	599

Білоха Андрій	Організація дистанційної роботи під час воєнного стану	604
Каргаполова Єлизавета	Особливості митного оформлення гуманітарної допомоги	607
Легінькова Ніна Ігнатченко Дар'я	Актуальні проблеми вдосконалення стратегічного управління підприємством в умовах кризи	610
Ніколаєнко Віталій	Шляхи стабілізації та реформування бюджетної системи України в умовах воєнного стану	614
Хромов Анатолій	Державні архіви у воєнний період	617

**Список установ
здобувачі вищої освіти та працівники яких взяли участь у
науковому заході**

1. Академія прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща)
2. Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині (Республіка Польща)
3. Вища банківська школа в Варшаві (Республіка Польща)
4. Вища школа поліції в Щитно (Республіка Польща)
5. Вища школа професійного навчання у Вроцлаві (Республіка Польща)
6. Волинський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
7. Державна архівна служба України
8. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
9. Державний торговельно-економічний університет
10. Дніпровське регіональне відділення Національної школи суддів України
11. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
12. Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
13. Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України
14. Дніпропетровський окружний адміністративний суд
15. Донецький національний медичний університет
16. Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті
17. Житомирський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
18. Запорізький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
19. Запорізький національний університет
20. Західноукраїнський національний університет
21. Івано-Франківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
22. Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ
23. Київське міське клінічне бюро судово-медичної експертизи
24. Київський національний університет технологій та дизайну
25. Київський регіональний центр Національної академії правових наук України
26. Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
27. Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського
28. Луганський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

29. Львівський державний університет внутрішніх справ
30. Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
31. Львівський торговельно-економічний університет
32. Льотна академія Національного авіаційного університету
33. Науково-дослідний фінансовий інститут Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління»
34. Національна академія внутрішніх справ
35. Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
36. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
37. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
38. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
39. НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України
40. Одеський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
41. ПАТ «Укрнафта»
42. Поліський національний університет
43. Полтавський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
44. Рівненський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
45. Ряшівська політехніка імені Ігнатія Лукасевича (Республіка Польща)
46. Сектор превенції Відділу поліції № 2 Харківського районного управління поліції № 2 ГУ НП в Харківській області
47. Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
48. Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
49. Тернопільський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
50. ТОВ «Науково-виробниче підприємство УкрСпецБудЕкспертиза»
51. ТОВ ЮЦ «Вердикт права»
52. Університет економіки, права та інформаційних технологій «КРОК»
53. Університет імені Альфреда Нобеля
54. Університет імені Павла Влодковича в Плоцьку (Республіка Польща)
55. Університет соціальних наук у Лодзі (Республіка Польща)
56. Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
57. Харківський національний університет внутрішніх справ
58. Херсонський державний аграрно-економічний університет
59. Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх

справ

60. Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
61. Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету «Україна»
62. Центральноукраїнський національний технічний університет
63. Черкаський державний бізнес-коледж
64. Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України
65. Чернівецький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

Наукова Президія конференції:

Голова Президії:

Сергій Кримчук – доктор філософії, директор Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Заступник голови Президії:

Броніслав Теплицький – кандидат юридичних наук, перший заступник директора Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Члени Президії:

1. **Тетяна Татарнікова** – кандидатка юридичних наук, завідувачка лабораторії забезпечення якості експертних досліджень та роботи Експертно-кваліфікаційної комісії Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;
2. **Ігор Копотун** – доктор юридичних наук, професор, проректор з міжнародних зв'язків Академії ГУСПОЛ (Чеська Республіка);
3. **Куралбай Менлібаєв** – кандидат філологічних наук, професор, ректор Приватної установи «Академія «Volashaq»» (Республіка Казахстан);
4. **Ольга Катарага** – докторка юридичних наук, директор Національного центру судових експертиз при Міністерстві юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова);
5. **Ботагоз Аманжолова** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, професорка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики юридичного факультету НАТ «Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» (Республіка Казахстан);
6. **Наталія Шалімова** – докторка економічних наук, професорка, декан економічного факультету Центральноукраїнського національного технічного університету;
7. **Євген Соболев** – доктор юридичних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

8. **Рената Володарчик** – докторка юридичних наук, професорка, професорка юридичного факультету Академії прикладних наук «Collegium Balticum» (Республіка Польща);

9. **Сергій Вітвіцький** - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, полковник поліції;

10. **Тетяна Коломоєць** – докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужена юристка України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету;

11. **Роман Заяць** – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, академік УАН, директор Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

12. **Олег Куклін** – доктор економічних наук, професор, директор Черкаського державного бізнес-коледжу Міністерства освіти і науки України;

13. **Сергій Холод** – доктор економічних наук, доцент, ректор Університету імені Альфреда Нобеля;

14. **Генрик Федевич** - доктор соціологічних наук, професор, ректор Вищої школи професійної освіти у Вроцлаві (Республіка Польща);

15. **Ігор Стародубов** - кандидат юридичних наук, доктор філософії, атестований судовий експерт, оцінювач, патентний повірений, Президент ВГО «Союз експертів України», директор відокремленого структурного підрозділу державного підприємства «Інформаційні судові системи» «Центр судових експертиз та експертних досліджень» державної судової адміністрації, провідний науковий співробітник відділення-бюро національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»;

16. **Олександр Герасименко** – доктор медичних наук, професор, професор кафедри судової медицини, судово-медичний експерт вищої кваліфікації, в.о. ректора Донецького національного медичного університету;

17. **Валентина Пупишева** – директорка Центральноукраїнського інституту розвитку людини Університету «Україна»;

18. **Олександр Михайлов** – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Кіровоградського кооперативного фахового коледжу економіки та права імені М.П. Сая;

19. **Роман Колісніченко** – доктор політичних наук, доцент, директор Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;

20. **Марія Письменна** – докторка економічних наук, професорка, в.о. декана факультету авіаційного менеджменту Льотної академії Національного авіаційного університету;

21. **Пшемислав Рухлевський** – доктор соціологічних наук, професор, ректор Поморської вищої школи у Старограді Гданському (Республіка Польща);

22. **Віталій Дмитрук** – кандидат філологічних наук, доцент, директор комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»;

23. **Катерина Катеринчук** – докторка юридичних наук, доцентка, директорка Навчально-наукового гуманітарного інституту Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

24. **Олімхон Алікорієв** – кандидат економічних наук, доцент, начальник відділу підготовки науково-педагогічних кадрів Вищої школи бізнесу та підприємництва при Міністерстві економічного розвитку та скорочення бідності Республіки Узбекистан (Республіка Узбекистан);

25. **Володимир Іванков** – кандидат економічних наук, судовий експерт, арбітражний керуючий, аудитор, директор Науково-дослідної судово-експертної установи;

26. **Олександр Михайленко** – кандидат медичних наук, лікар судово-медичний експерт-криміналіст вищої кваліфікаційної категорії, в.о. начальника Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи.

Організаційний комітет:

Голова Оргкомітету:

Максим Бабій – директор Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Заступники голови Оргкомітету:

Андрій Одарченко – заступник директора Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Члени Оргкомітету:

1. **Валерій Петков** - доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням Донецького державного університету внутрішніх справ;

2. **Зінаїда Смутчак** – докторка економічних наук, професорка, в.о. завідувача кафедри менеджменту авіаційної діяльності Льотної академії Національного авіаційного університету;

3. **Світлана Косенко** – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка лабораторії навчальної та наукової роботи Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

4. **Єгор Назимко** – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, майор поліції;

5. **Патвакан Восканян** - кандидат хімічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора по науковій роботі Державної некомерційної організації «Національне бюро експертиз» Національної академії наук Республіки Вірменія (Республіка Вірменія);

6. **Артем Голубов** – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ»;

7. **Вікторія Гмиря** – кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри економіки, підприємства та маркетингу Черкаського державного бізнес-коледжу МОН України;

8. **Богдан Стецюк** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загально-правових дисциплін факультету №3 Донецького державного університету внутрішніх справ;

9. **Акилбек Кабжанов** – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри юридичних дисциплін Приватної установи «Академія «Bolashaq»» (Республіка Казахстан);

10. **Тетяна Меліхова** – докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М.Потебні Запорізького національного університету;

11. **Іон Лопатенко** – завідувач лабораторії аналізу та планування Національного Центру Судових Експертиз при Міністерстві Юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова);

12. **Надія Армаш** – доктор юридичних наук, доцент, віце-президент з нормативно-правового напрямку та експертних досліджень ВГО «Союз експертів України»;

13. **Олена Кравченко** – кандидатка філологічних наук, начальниця відділу наукової та виховної роботи Центральноукраїнського інституту розвитку людини Університету «Україна»;

14. **Ірена Маліновська** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, уповноважена ректора з питань міжнародного співробітництва Департаменту безпеки Вищої школи професійної освіти у Вроцлаві (Республіка Польща);

15. **Вероніка Шкабаро** – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля;

16. **Маріуш Міхальський** – доктор соціологічних наук, професор, професор Вищої школи економіки, права та медичних наук у м. Кельце імені проф. Едварда Ліпінського (Республіка Польща);

17. **Володимир Панченко** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

18. **Олена Бабкіна** – докторка медичних наук, професорка, лікар судово-медичний експерт вищої кваліфікаційної категорії, завідувачка організаційно-методичним відділом Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, професорка кафедри патофізіології Національного медичного університету імені О.О.Богомольця;

19. **Валерія Бондар** – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ;

20. **Віра Савченко** – кандидатка економічних наук, професорка, професорка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету;

21. **Мацей Состек** – кандидат юридичних наук, асоційований професор, старший викладач кафедри криміналістики Інституту кримінальної служби Вищої школи поліції в Щитно (Республіка Польща);

22. **Ольга Пугаченко** - кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету;

23. **Наталія Шевчук** – кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри бізнес-економіки та підприємництва Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

24. **Ельжбета Живуцька-Козловська** – кандидатка юридичних наук, асоційована професорка, доцентка кафедри кримінального процесу та виконавчого кримінального права Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині (Республіка Польща);

25. **Людмила Суховірска** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, виконуюча обов'язки декана медичного факультету № 2 Донецького національного медичного університету;

26. **Юрій Ярослав** – кандидат юридичних наук, доцент, судовий експерт, доцент кафедри транспортного права і логістики Національного транспортного університету;

27. **Світлана Єфіменко** – кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

28. **Альона Абдель Салам** – завідувачка відділу забезпечення діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Секретар Оргкомітету:

Олександр Коломоєць – кандидат юридичних наук, доцент, провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Експертна комісія:

Голова:

Сергій Петков – доктор юридичних наук, професор, заступник директора Науково-дослідного центру правового забезпечення державотворення та безпеки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Заступник голови:

Руслан Степанюк – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, провідний фахівець з організації наукової роботи відділу забезпечення діяльності центру Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Члени комісії:

1. **Ардак Шакенов** – кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики юридичного факультету НАТ

«Карагандинський університет імені академіка Є.А. Букетова» (Республіка Казахстан);

2. **Галина Гавриш** – кандидатка економічних наук, доцентка кафедри фінансів та бухгалтерського обліку Економіко-технологічного інституту імені Роберта Ельворті, податкова консультантка, судова експертка з правом проведення судово-економічної експертизи за спеціальностями 11.1, 11.2 та 11.3;

3. **Петро Петкович** – віце-директор з наукової роботи Національного Центру Судових Експертиз при Міністерстві Юстиції Республіки Молдова (Республіка Молдова);

4. **Катерина Трошкіна** – кандидатка юридичних наук, доцентка, старша викладачка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

5. **Януш Брик** – доктор юридичних наук, асоційований професор, професор Відділу безпеки Вищої банківської школи у Варшаві (Республіка Польща);

6. **Інна Зеленко** – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

7. **Оксана Урсол** – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін Льотної академії Національного авіаційного університету;

8. **Клавдія Соловчук** – кандидатка технічних наук, судова експертка відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доцентка кафедри комп'ютерних інформаційних технологій і систем Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»;

9. **Сергій Назарук** – доктор філософії, начальник відділу нагляду за додержанням законів територіальними органами поліції при провадженні оперативно-розшукової діяльності, дізнання, досудового розслідування та підтримання публічного обвинувачення управління нагляду за додержанням законів НПУ та органами, які ведуть боротьбу з організованою та транснаціональною злочинністю Кіровоградської обласної прокуратури;

10. **Олександр Нікітенко** – кандидат юридичних наук, директор департаменту надання адміністративних послуг Кропивницької міської ради;

11. **Ірина Дідюк** – кандидатка юридичних наук, завідувачка навчального відділу Центральноукраїнського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;

12. **Марія Боброва** – кандидатка біологічних наук, доцентка, доцентка кафедри фізики, біології та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

13. **Олександр Троянський** – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права та правового регулювання авіаційної діяльності Льотної академії Національного авіаційного університету;

14. **Леся Кононенко** – кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету;

15. **Ганна Скрипка** – кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища

комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»;

16. **Олег Назаров** – кандидат психологічних наук, доцент, директор Київського міжнародного судово-експертного інституту психологічної експертизи і досліджень на поліграфі, заступник голови громадської організації «Всеукраїнська незалежна науково-дослідна експертна спілка»;

17. **Анна Рибіцька** – кандидатка технічних наук, асоційована професорка, викладачка факультету безпеки Університету імені Павла Влодковича в Плоцьку (Республіка Польща);

18. **Світлана Чернік** – кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

19. **Якуб Куфель** – доктор філософії, академічний викладач факультету безпеки Поморської вищої школи у Старогарді Гданському (Республіка Польща);

20. **Микола Беднарчук** – кандидат технічних наук, професор, завідувач сектора моніторингу та інформаційного забезпечення відділу забезпечення діяльності Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

Секретар:

Наталія Максименко – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правового регулювання авіаційної діяльності Льотної академії Національного авіаційного університету.

Напряг № 1
Теоретико-правове забезпечення правоохоронної діяльності

Janusz Bryk

dr. Wyższa Szkoła Bankowa w Warszawie, Warszawa, Rzeczpospolita Polska

**GRUPY POTENCJALNYCH OFIAR HANDLU LUDŹMI W UJĘCIU
 KRYMINOLOGICZNYM**

Nasza cywilizacja od zarania dziejów spotyka się ze zjawiskiem jakim jest niewolnictwo. Pojawia się ono na wszystkich kontynentach i we wszystkich epokach w dziejach ludzkości. Istotą tej pierwszej w historii formy wyzysku jest stosunek zależności polegający na tym, że pewna grupa ludzi stanowi własność innych ludzi (lub instytucji), którzy mogą nimi swobodnie rozporządzać. Zniewolenie może oznaczać sytuację prawną lub faktyczną. W sytuacji prawnej znajdzie się osoba, która w świetle prawa jest czyjąś własnością, natomiast sytuacja faktyczna oznacza, że osoba znajduje się w faktycznym posiadaniu drugiego człowieka i ten stan rzeczy nie jest uregulowany prawnie.

Obecnie obserwujemy współczesną formę niewolnictwa - handel ludźmi.

Handel ludźmi jest tylko etapem pośrednim prowadzącym w końcowym etapie do faktycznego zniewolenia i nazwa ta nie oddaje całej istoty tego zjawiska. W XXI wieku mamy do czynienia niemal z wszystkimi formami wyzysku, jakie występowały w historii świata oraz nowymi- bardziej podstępными, jak np. handel organami ludzkimi, czy wykorzystywanie dziecka do produkcji materiałów lub przedstawień o charakterze pornograficznym.

Przez lata we wspólnocie narodowej nie było zgody co do definicji pojęcia „handel ludźmi”. Przepis znajduje się w rozdziale XXIII. kodeksu karnego „Przestępstwa przeciwko wolności”.

Problematyka ofiary przestępstwa (pokrzywdzonego) odgrywała aż do XX w. rolę drugoplanową. Dopiero w połowie XX w., wraz z pełnym wykształceniem się praw i wolności obywatelskich w państwach demokratycznych, doceniono również tę kwestię. Wtedy też rozpoczęto badania naukowe nad fenomenem pokrzywdzonego przestępstwem. Tak narodziła się wiktymologia, czyli nauka o ofierze przestępstwa (od łac. *victima* – ofiara).

Wiktymologia (łac. *victima* – ofiara oraz gr. *logos* – nauka) jest nauką „o wiktymizacji i ofiarach w kontekście funkcjonowania systemów wymiaru sprawiedliwości”

Pojęcie „ofiara” w literaturze wiktymologicznej jest wieloznaczne. Występują różne definicje, które można podzielić na trzy grupy:

1. ujęcie wąskie- jest nią konkretna jednostka, która doznaje krzywdy lub cierpienia w wyniku popełnionego przestępstwa,
2. oprócz jednostki do desygnatów tego pojęcia należy zaliczyć grupę lub instytucję pokrzywdzoną lub poszkodowaną
3. ujęcie szerokie – oprócz powyższych do desygnatów tego pojęcia należy

dodać porządek moralny lub prawny, zagrożony, uszkodzony lub zniszczony przez czyn karalny.

W 1999 roku została ogłoszona Polska Karta Praw Ofiary, według której za ofiarę uznaje osobę fizyczną, której dobro prawem chronione zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo, a także jej najbliższych

Podstawowym przedmiotem badań wiktymologii jest: 1) rola ofiary w genezie przestępstwa, 2) potencjał wiktymogeny, 3) typologia ofiar, 4) kategorie zagrożeń, 5) przeciwdziałanie zagrożeniom, 6) prawa ofiar przestępstw.

Złożoność problematyki badawczej, jaka wynika z analizy relacji pomiędzy sprawcą a ofiarą przestępstwa, podejmowanej przez wiktymologię, powoduje konieczność usystematyzowania zadań tej nauki.

B. Hołyst proponuje następujące ujęcie zadań wiktymologii:

1) zadania ogólne: a) diagnozowanie sytuacji, b) interpretacja sytuacji, c) zapobieganie zjawiskom niepożądanym, d) przygotowywanie propozycji dotyczących tworzenia sytuacji pożądanych;

2) zadania szczegółowe: a) edukacja społeczna w zakresie rozumienia stosunków społecznych, własnej roli w społeczeństwie, odpowiedzialności za nieostrożność i prowokację, ochrony samego siebie przed staniem się ofiarą, b) pomoc na rzecz ofiar, która ma doprowadzić do pełnego powrotu uszkodzonej osoby do społeczeństwa (budowanie systemów pomocowych dla ofiar przestępstw), c) psychoterapia i socjoterapia osób podatnych na uleganie sytuacjom zagrożenia.

Wiktymologia ma dążyć do „systemowego badania wszystkich tych cech osób, a także cech sytuacji, które zawierają w sobie ładunek potencjału wiktymizacyjnego”.

Zasadnicze, staje się pytanie o to: kto i dlaczego najczęściej staje się ofiarą przestępstw?”.

Współczesna wiktymologia to „nauka koncentrująca się na ofiarach oraz na badaniach prowadzonych nad zjawiskiem wiktymizacji”, rozumianej na ogół jako proces stawania się ofiarą. Ponieważ wiktymizacja jest jednym z obszarów badań wiktymologii, rozumie się ją w aspekcie dynamiki, struktury i uwarunkowań zjawisk pokrzywdzenia przestępstwem. Trafne i praktycznie użyteczne w edukacji i profilaktyce wiktymizacyjnej jest definiowanie wiktymizacji jako działania sprawiającego, że osoba staje się ofiarą przemocy, doznaje strat materialnych, krzywd moralnych czy zmian w psychice w wyniku jakiegoś zdarzenia

Handel ludźmi wciąż pozostaje jednym z ważniejszych globalnych problemów współczesnego świata. Stanowi zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi, jest także przestępstwem naruszającym ich prawa.

Autorzy wielu publikacji poświęconych handlowi ludźmi są zgodni co do przyczyn występowania zjawiska i stwierdzają, że można się ich doszukiwać przede wszystkim w niskim poziomie czynników warunkujących stabilizację osobistą, rodzinną i zawodową oraz w słabej sprawności systemu prawnego państwa związanej ze zmianami. W analizie szczegółowej wyróżniają:

1. Przyczyny ekonomiczne

a) wysoki wskaźnik bezrobocia, b) wysoki poziom ubóstwa, c) brak perspektyw na zdobycie legalnej pracy za granicą.

2. Przyczyny socjalne

a) przemoc w rodzinie, b) alkoholizm w rodzinie lub uzależnienie od narkotyków, c) brak zainteresowania dzieckiem ze strony rodziców, d) słabo rozwinięty system opieki społecznej.

3. Przyczyny polityczno-społeczne

a) zmiana systemu politycznego w danym kraju, b) przemiany polityczne w sąsiednich krajach, c) migracje, d) wojny oraz konflikty zbrojne. 4. Przyczyny prawne a) niespójny system prawny, b) nieprzestrzeganie praw człowieka, c) brak odpowiednich mechanizmów prawnych chroniących ofiarę handlu ludźmi.

Wśród innych czynników niewątpliwie sprzyjających handlowi ludźmi wymienić należy także wysokie zyski (handel ludźmi jest trzecim pod względem wielkości dochodów nielegalnym biznesem, tuż po handlu bronią i narkotykami. Według szacunków UNODC – The United Nations Office on Drugs and Crime (organizacja macierzysta – Organizacja Narodów Zjednoczonych) – handel ludźmi generuje roczny dochód w wysokości 32 mld dolarów i małe ryzyko wpadki sprawców, co wynika ze specyfiki szczególnego rodzaju ofiar pokrzywdzonych tym przestępstwem.

b) specyfika grup

Przy wyborze ofiary handlu ludźmi sprawca wiedząc w jakim celu poszukuje osoby kieruje się niejednokrotnie wieloma kryteriami do których należą:

- płeć,
- wiek,
- sytuacja rodzinna,
- sytuacja materialna,
- ambicje, plany na przyszłość,
- stopień wiedzy o innych krajach,
- bezkrytyczne podejście do oferty,
- adekwatność do celu handlu

Handel dziećmi to pogwałcenie przysługującego każdemu dziecku prawa do zdrowego dzieciństwa a także do produktywnego życia, dającego satysfakcję i poczucie godności.

Definicja handlu dziećmi została sformułowana w Protokole Dodatkowym do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjętym w Nowym Jorku 25 maja 2000 r.

Zgodnie z art. 2 Protokołu :

Handel dziećmi oznacza jakiegokolwiek działanie lub transakcję, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie osób za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą.

Należy zauważyć, iż Protokół Fakultatywny w przeciwieństwie do Protokołu z Palermo nie zawęża handlu ludźmi ani handlu dziećmi do działań w ramach przestępczości zorganizowanej czy o charakterze międzynarodowym.

Handel dziećmi i ich wykorzystywanie jest związane z krzywdzeniem dziecka, które doświadcza w tej sytuacji przemocy seksualnej, fizycznej i emocjonalnej ze strony sprawców.

Pomimo, że różne formy handlu ludźmi znalazły miejsce w zapisach prawa międzynarodowego oraz – na ogół prawa krajowego, nie wyczerpują one różnych form wykorzystywania dzieci - ofiar handlu ludźmi. Zdarzały się przykłady dziewcząt z Albanii i Mołdawii, uprowadzanych, aby żebrac, ale zarazem wykorzystywanych seksualnie, a także chłopców, głównie z Albanii, uprowadzanych do pracy przymusowej, zmuszanych do przestępczości i żebrania. Tym samym można stwierdzić, że wykorzystywanie dzieci padających ofiarą handlu ludźmi ma nierzadko charakter progresywny – z chwilą, gdy zostaną uprowadzone, są narażone na ciągłe wykorzystywanie w różnych formach.

Stosunkowo nowe formy wykorzystywania dzieci w Europie to m. in. przymusowe małżeństwa i wyłudzenie świadczeń socjalnych. W niektórych rejonach świata dzieci są też werbowane i angażowane do działań wojennych (m.in. Afganistan, Somalia, Kambodża, Sri Lanka).

Często spotykany profil dziecka, które padło ofiarą handlu ludźmi, obejmuje takie cechy, jak, pochodzenie z rodziny cierpiącej z powodu przemian gospodarczych, destabilizacji społecznej, konfliktów zbrojnych, ubóstwa, patologii, niskiego poziomu wykształcenia, dyskryminacji kultury migracyjnej, braku możliwości i desperackiego dążenia do podniesienia poziomu życia.

Handlem dziećmi zajmują się osoby obce lub częściej osoby bliskie dziecku tj. rodzina, dalecy krewni. Sprawcy, chcąc wzbudzić zaufanie dziecka, posługują się różnymi metodami i technikami. Deklarują pomoc finansową lub wsparcie w zdobyciu wykształcenia. Przestępcy posiadają sfałszowane dokumenty lub przedstawiają się jako opiekunowie dziecka, wprowadzając w błąd służby migracyjne.

Handlarze uciekają się do zastraszania dzieci, stosowania przemocy, torturowania, grożenia śmiercią. Handlarze wykorzystują zależność, zwłaszcza młodszych dzieci – zaspokajając ich podstawowe potrzeby takie, jak pożywienie, schronienie, ale również otaczając miłością i uczuciem, wmawiają im, że są jedynymi osobami, na których mogą polegać, co prowadzi do całkowitego uzależnienia dzieci od swoich opiekunów.

Handlarze wykorzystują również fakt, że dzieci mają o wiele mniejszą niż dorośli zdolność do oceny ryzyka oraz rozróżniania między dobrem a złem.

Jednym z celów, do których wykorzystywane są dzieci jest żebractwo. Obecność dzieci jako rekwizyt żebraczy ma na celu wzbudzenie litości i współczucia u potencjalnych ofiarodawców, a tym samym osiągnięcie wyższego zysku z tego procederu. Praktyka ta stała się powszechna, do tego stopnia, że w krótkim czasie pojawiły się zorganizowane grupy trudniące się żebractwem.

Procederem żebractwa zagrożone są w szczególności duże aglomeracje miejskie, takie jak: Rzeszów, Wrocław, Poznań, Kraków czy Warszawa.

Karolina Król, badaczka analizująca zjawisko żebractwa w Poznaniu i okolicznych miastach, wyróżniła kilka figur żebraczych, najczęściej spotykanych wśród dzieci, takich jak:

grajek uliczny,

kaleka - udawanie niepełnosprawności lub wykorzystywanie swojej choroby, ułomności,

wędrowiec – dziecko zaczepia w różnych miejscach przechodniów, często w sposób natarczywy i arogancki, prosząc o pieniądze lub papierosy. Dziecko szybko i łatwo nawiązuje kontakt z innymi ludźmi,

żebrak okazjonalny – dzieci zbierają pieniądze w określonym celu, np. chcą dorobić do zbyt niskiego kieszonkowego, na słodycze, papierosy czy innego rodzaju używki,

figura z rekwizytem – dziecko wykorzystuje jakiś element, by wzbudzić współczucie, np. psa. W takim przypadku żebrak stanowi jedynie dodatek do rekwizytu, który odgrywa pierwszoplanową rolę,

figura ofiara losu – dziecko przyjmuje bierną postawę, jest obojętne, apatyczne, nie nawiązuje kontaktu z przechodniami,

uliczny przedsiębiorca – dziecko przyjmujące taką figurę w zamian za drobne datki oferuje swoją pomoc, która najczęściej polega na myciu szyb samochodu, wskazywaniu wolnych miejsc na parkingach czy ulicznej sprzedaży kwiatów.

Zgodnie z art. 104 ustawy z dnia 20 maja 1971 roku kodeks wykroczeń (t.j. Dz. U. 2021 r., poz.281) wykorzystywanie małoletnich do żebractwa podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny.

W sytuacji, kiedy ofiarami handlu ludźmi są **osoby pełnoletnie**, sprawca handlu – osoba werbująca czy później wykorzystująca, szuka osób w trudnej sytuacji - bezrobotnych, mających problemy, zadłużonych, samotnych matek o niskich dochodach. Idealna dla sprawcy jest kobieta, która nie pyta dokąd i po co ma jechać i jest na tyle zdesperowana, żeby propozycję wyjazdu przyjąć bezkrytycznie.

Wiele ofiar jest zmuszanych do prostytucji lub pracy w erotycznym przemyśle rozrywkowym. Handel ludźmi może również polegać na zmuszaniu do pracy przymusowej w charakterze pomocy domowej, robotników najemnych w rolnictwie lub w przedsiębiorstwach nastawionych na wyzysk siły roboczej. Do werbowania do tego procederu kobiet i mężczyzn sprawcy używają siły, stosują podstęp, albo wykorzystują przymus. Ofiary pracy przymusowej w Polsce najczęściej są rekrutowane w swoich krajach pochodzenia, nierzadko za pośrednictwem lokalnych agencji pośrednictwa pracy, gdzie są wprowadzane w błąd co do warunków pracy, płacy i zakwaterowania. Po przybyciu na miejsce cudzoziemcom odbierane są dokumenty tożsamości, a warunki zakwaterowania i pracy znacznie odbiegają od norm powszechnie przyjętych.

Stosowanie siły pociąga za sobą stosowanie przemocy fizycznej lub pozbawienie wolności ofiar w celu ich podporządkowania.

Przemoc fizyczna stosowana jest przede wszystkim w początkowej fazie represjonowania, określanej mianem „okresu przystosowawczego”, przede wszystkim by złamać opór ofiary i uzyskać nad nią kontrolę.

Oszustwo często polega na składaniu fałszywych ofert zatrudnienia. Na przykład kobiety odpowiadają na zamieszczone ogłoszenia o pracy za granicą w charakterze kelnerek, pomocy domowych lub tancerek, a po dotarciu do kraju przeznaczenia są zmuszane do prostytucji.

Przymus polega na stosowaniu ostrych gróźb lub ograniczeniu swobody fizycznej ofiar.

To ukartowany plan lub schemat postępowania, mający na celu utwierdzenie ofiary w przekonaniu, że niespełnienie żądanego czynu pociągnie za sobą poważne konsekwencje. Przymus może stanowić nadużycie lub grozić nadużyciem prawa.

Ofiary handlu ludźmi często są uwikłane w różnego rodzaju zobowiązania finansowe, związane przykładowo z kosztami transportu do kraju docelowego. Handlarze nierzadko grożą ofiarom okaleczeniem lub śmiercią, albo szantażują je bezpieczeństwem rodzin, które pozostały w ojczystym kraju.

Ofiary często nie zdają sobie sprawy z tego, że narzucanie im przez handlarzy formy spłacenia długów są niezgodne z prawem. W wielu przypadkach wpadają one w błędne koło długów, gdy oprócz pokrycia wstępnych kosztów związanych z przetransportowaniem do kraju docelowego muszą regulować rachunki za bieżące wydatki. Niektóre firmy zajmujące się handlem ludźmi stosują wobec ofiar kary za zbyt niskie dzienne kwoty z tytułu świadczonych usług lub „złe” zachowanie, które powodują dalsze powiększanie zadłużenia.

Większość ofiar nigdy nie widzi zarabianych rzekomo pieniędzy, a nawet nie zna konkretnej kwoty swojego „długu”. Nawet jeśli ofiary czują, że takie uzależnienie wynikające z zaciągniętego długu jest niesprawiedliwe, trudno jest im znaleźć pomoc ze względu na bariery językowe, społeczne i fizyczne, która powstrzymuje je przed szukaniem wsparcia.

Oprócz wyżej wymienionych form handlu ludźmi, zidentyfikowaną formę wykorzystania stanowi żebractwo. Najczęściej proceder ten dotyka obywateli Rumunii. Ofiarami padają zarówno kobiety, mężczyźni, jak i dzieci. Cudzoziemcy są rekrutowani w swoich miejscowościach, w krajach pochodzenia. Rekruterzy wyszukują osoby z widocznym kalectwem fizycznym, niewykształcone i w bardzo trudnej sytuacji materialnej. Analogicznie, jak w przypadku wykorzystania do prostytucji, ofiary w niektórych przypadkach są świadome formy zarobkowania w Polsce, nie przewidują jednak stale rosnącego długu oraz przemocy i gróźb, jakie sprawcy stosują wobec nich i ich rodzin. W przypadku ofiar żebractwa, fakt ich uwolnienia od sprawców i zapewnienia doraźnej pomocy nie stanowi o zapewnieniu im pełnego bezpieczeństwa i ochrony przed rewiktymizacją.

Dominującą formą handlu ludźmi już od kilku lat pozostaje wykorzystanie osób do pracy przymusowej.

Można zauważyć, że liczba przypadków handlu ludźmi do pracy przymusowej zdecydowanie wzrasta. Na etapie werbunku ofiary są wprowadzane w błąd co do warunków pracy i zakwaterowania. W trakcie wykonywania pracy nie otrzymują wynagrodzenia lub otrzymują wynagrodzenie niższe niż deklarowane, są przetrzymywane w miejscu zamieszkania, umieszczane w miejscach zakwaterowania, których standard często jest niski, mają ograniczoną swobodę poruszania się, ich rozmowy są kontrolowane, zabierane są telefony komórkowe i dokumenty tożsamości, a pokrzywdzeni zmuszani są pokrywania kosztów zakwaterowania, wyżywienia, transportu powodujących narastającą spiralę długu. W sprawach dotyczących pracy przymusowej istnieje problem szerokiej interpretacji zachowań sprawczych od naruszenia praw pracowniczych poprzez wyzysk do pracy lub usług o charakterze przymusowym po znamiona niewolnictwa. Proceder ten dotyczy zarówno obywateli

Polski za granicą (szczególnie w Wielkiej Brytanii, Holandii i w Niemczech), a także Polaków na terenie RP oraz cudzoziemców przebywających w Polsce (głównie obywatele Ukrainy, Filipin, Wietnamu i Rumunii).

Pandemia wirusa SARS-CoV-2 może spowodować niekorzystne zmiany na rynku pracy. Obecna sytuacja może zostać wykorzystana w celu zatrudniania osób na nieuczciwych warunkach lub wykorzystania ich do pracy przymusowej. Dlatego też instytucje zajmujące się walką z handlem ludźmi muszą dostosowywać swoje działania do zmieniającej się dynamicznie sytuacji.

Polska z uwagi na swoje położenie geopolityczne w kontekście handlu ludźmi jest jednocześnie krajem pochodzenia, tranzytowym oraz docelowym dla ofiar handlu ludźmi. Obywatele polscy, zarówno kobiety jak i mężczyźni, na terenie naszego kraju mogą być werbowani, a następnie wykorzystywani do pracy przymusowej, prostytucji, żebractwa, kradzieży lub wyłudzenia świadczeń oraz kredytów za granicą. Nasz kraj może stanowić również miejsce docelowe dla organizatorów handlu ludźmi. W tym znaczeniu na terenie Polski dochodzi do eksploatacji cudzoziemców. Najczęściej ofiarami padają obywatele państw europejskich: Ukrainy, Bułgarii, Białorusi oraz Rumunii, a także państw azjatyckich (m.in. Wietnamu, Filipin, Sri Lanki). Cudzoziemcy są wykorzystywani do pracy przymusowej, prostytucji, żebractwa, a niekiedy są to również ofiary niewolnictwa domowego i eksploatacji kryminalnej.

W działaniu sprawców handlu ludźmi możemy wyróżnić trzy zasadnicze etapy tj.:

- etap rekrutacji – werbowania bądź porwania
- etap nakłonienia („złamania”) ofiary do zamiarów sprawcy, gdzie stosowana jest przemoc fizyczna, przemoc psychiczna
- etap realizacji zamiaru sprawcy i utrzymywanie ofiar w posłuszeństwie, przejście kontroli nad ofiarami, poprzez stosowanie przemocy fizycznej, przemocy psychicznej, groźby karalne np. groźba zabójstwa, skrzywdzenia najbliższych, szantażu- poprzez wykorzystanie kompromitujących zdjęć ofiary w czasie czynności seksualnych, które mogą być przesłane rodzinie czy znajomym, przekazywanie fałszywych informacji , odnoszących się do sytuacji prawnej ofiary, warunków życia itp. oraz poprzez mechanizm długu, kiedy u ofiary stwarza się przeświadczenie o długu wobec sprawcy z tytułu poniesionych przez niego kosztów (przyjazd, noclegi, wyżywienie, utrzymanie) , który muszą odpracować. Niestety dług ten nie zmniejsza się a wręcz rośnie z tytułu nakładanych poprzez sprawców kar na ofiary za m.in. nieposłuszeństwo, spóźnienia, nieuprzejmość wobec klienta .

W przypadku handlu ludźmi można wyróżnić następujące metody działania sprawców:

Metoda „na pracę” polega głównie na rekrutacji osób przy wsparciu ogłoszeń prasowych bądź osobistych kontaktów sprawców. Ofiary są bardzo często wyszukiwane co do charakteru pracy(np. barmanki, hostessy, kelnerki, pomocy kuchennej, opiekunki do dzieci, opiekunki do osób starszych itd.), warunków pracy, wysokości dochodów. Służą temu ogłoszenia prasowe, internetowe, nie mające nic wspólnego z rzeczywistością, informacje ustne a nawet fałszywe umowy o pracę.

Metoda „na miłość” polega głównie na wejściu poprzez sprawcę w uczuciowe

związki z ofiarą, sprawca używa techniki uwodzenia oraz zdobycia zaufania ofiary, w przekonaniu której jest jej partnerem, wyjeżdża z nią za granicę, gdzie ma z nią rozpocząć bądź ułatwić jej nowe życie, a w rzeczywistości cel jego działania od początku jest kryminalny. Ofiara zostaje dostarczona do innych sprawców, gdzie następuje etap nakłonienia „złamania” ofiary do realizacji zamiarów sprawcy. Najczęściej do prostytucji.

Metoda uprowadzeń polega na przemocy fizycznej, pozbawieniu wolności, działaniu wbrew woli ofiary. Metoda ta w przypadku Polski jest rzadko stosowana.

Handel ludźmi to przestępstwo, które z biegiem lat staje się coraz większym zagrożeniem dla podstawowych praw i wolności człowieka, ingerującym w cudze życie, nietykalność cielesną i prawo do decydowania o sobie samym. Obecnie za niepodważalny uznaje się fakt, że ma ono charakter ponadpaństwowy, dotyczący większości państw na świecie. Stanowi wynik długotrwałych procesów globalizacji, integracji regionalnej i ponadnarodowej oraz otwarcia granic pomiędzy krajami Europy Zachodniej i tzw. bloku wschodniego. Nie sposób nie zauważyć, że handel ludźmi rozpatrywać można jako współczesny przejaw niewolnictwa, wykorzystywania cudzej pracy i traktowania ludzi jako własności, nad którą ma się w pełni nieograniczoną władzę i możliwość decydowania.

Dlatego też zagadnienie dotyczące grup potencjalnych ofiar handlu ludźmi jest tak istotne dla podmiotów zajmujących się zapobieganiem, ściganiem i niesieniem dla nich pomocy.

BIBLIOGRAFIA:

1. Król K. Praca doktorska, Żebractwo we współczesnej Polsce jako kwestia ekonomiczno- społeczna, Poznań 2004.
2. Malinowska I. Handel ludźmi – metody działania sprawców ludzi, Wydawnictwo Naukowe FNCE, Poznań 2015.
3. Hołyst B. Wiktymologia, Warszawa 2011, s.37-39.
4. Mirska N. Podatność wiktyimizacyjna a samoocena i optymizm. Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka, nr 1-2,2009,s.137.

Поліна Антонюк

кандидатка юридичних наук, професорка кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Катерина Кахнич

судова експертка сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Тернопіль, Україна

КОМП'ЮТЕРНІ ДАНІ ЯК ОБ'ЄКТ ОГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Сьогодні важко уявити собі хоча б одну сферу суспільної діяльності, до якої не були б залучені автоматизовані комп'ютерні системи чи окремі комп'ютери. Майже вся інформація, що створюється людством у 21 сторіччі, відразу набуває цифрової (електронної) форми. З огляду на масштаби запровадження інформаційних технологій в усі без виключення сфери суспільного життя, такі фактичні дані безумовно можуть містити та містять певну інформацію про кримінально протиправні діяння.

Відповідно, й такий специфічний вид суспільної діяльності як доказування в ході розслідування кримінальних правопорушень, що являє собою збирання, перевірку та оцінку доказів, – так чи інакше пов'язаний з оперуванням фактичними даними, що зафіксовані або існують у цифровій (електронній) формі.

Для забезпечення можливості використання фактичних даних, зафіксованих у цифровій (електронній) формі, як доказів у кримінальному провадженні, в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) повинен бути чітко передбачений порядок їх збирання для всіх сторін кримінального провадження (ст.ст. 84, 93 КПК України) [1].

Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилається суд при ухваленні судового рішення (ст. 86 КПК України).

Спробою встановити в КПК України порядок для збирання фактичних даних, зафіксованих у цифровій (електронній) формі, є зміни до ст. 237 КПК України, внесені Законом України від 15.03.2022 року [2], щодо розширення об'єктів огляду як слідчої (розшукової) дії та появи такого нового об'єкту огляду як «комп'ютерні дані» поряд з існуючими до цього: місцевість, приміщення, речі, документи.

При цьому законодавець зазначає, що огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за

допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі).

В цілому, надаючи позитивну оцінку намаганням законодавця нарешті врегулювати процес оперування фактичними даними, об'єктивно існуючими у цифровій (електронній) формі, в ході доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень, проведемо аналіз запроваджених змін на предмет процесуальної спроможності зібраних у запропонований порядок доказів.

Так, необхідно розуміти, що взагалі має на увазі законодавець під «комп'ютерними даними». Вводячи нову категорію до кримінального провадження, не пропонуючи її визначення чи тлумачення на законодавчому рівні, законодавець залишає місце для інтерпретації учасниками провадження як самої дефініції, так і процесуальних дій, пов'язаних з нею. Така можливість сама по собі є потенційною основою для визнання зібраних доказів неналежними та недопустимими.

Можемо лише припустити, що під «комп'ютерними даними» законодавець має на увазі тлумачення, наведене у Конвенції про кіберзлочинність (далі – Конвенція), – будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою [3].

Якщо брати за основу таке тлумачення комп'ютерних даних, то очевидним стає, що їх природа не передбачає можливості ознайомлення безпосередньо з ними, а лише з їх відображеннями у формі, придатній для сприйняття людині (на екрані монітора комп'ютера у вигляді тексту або малюнку; на роздрукованому паперовому документі тощо). Тобто провести огляд самих комп'ютерних даних в ході проведення слідчої (розшукової) дії огляд, порядок якої передбачений ст. 237 КПК України, сутність якої полягає в безпосередньому сприйнятті слідчим, прокурором матерії у певній формі чи їх поєднанні (місцевості, приміщення, речей, документів) з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, не представляється можливим з огляду на специфічну природу самих комп'ютерних даних, обумовлену їх придатністю для обробки у комп'ютерній системі.

Таким чином, комп'ютерні дані в розумінні Конвенції (а іншого тлумачення законодавець не запропонував) не можуть бути об'єктом огляду в ході здійснення слідчої (розшукової) дії, передбаченої ст. 237 КПК України.

При цьому, необхідно констатувати, що законодавець теж визнає таку неможливість огляду комп'ютерних даних, визначаючи, що їх огляд здійснюється «шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту»! Тобто відбувається підміна понять: комп'ютерні дані в результаті «огляду» перетворюються в інформацію, яку містять комп'ютерні дані, а отже перестають ними бути! Тобто протокол огляду комп'ютерних даних як джерело доказу містить не самі

комп'ютерні дані, а лише певну інформацію, яку вони містять [4, с. 119]. А зазначення форми відображення комп'ютерних даних як «форми, придатної для сприйняття їх змісту» є неконкретною, оскільки залишається незрозумілим, хто є суб'єктом сприйняття і за яких умов.

Вважаємо, що ставлячи в ст. 237 КПК України комп'ютерні дані – фактичні дані специфічної природи – в один ряд з такими об'єктами матеріального середовища як приміщення, місцевість, речі та документи та передбачаючи однакову процесуальну процедуру для їх об'єктивного пізнання учасниками кримінального провадження, законодавець не визнає та заперечує особливості закономірностей утворення та існування інформації в електронній формі. Чим, на нашу думку, заперечує своїй же логіці, визнаючи такі особливості для електронного документа (ч. 3 ст. 99 КПК України) та визнаючи за оригінал електронного документа його відображення, розмежовуючи поняття «електронний документ» від всіх інших документів, зафіксованих у цифровій формі.

Крім того, комп'ютерні дані не можуть існувати самі по собі, а лише в системі з певними матеріальними об'єктами, які забезпечують таке існування.

З урахуванням викладеного вище, вважаємо, що комп'ютерні дані у запропонованому розумінні не можуть бути об'єктом огляду як слідчої (розшукової) дії, порядок проведення якої передбачений ст. 237 КПК України. Під час дослідження матеріального середовища з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, на нашу переконливу думку, можна вести мову лише про *збирання* комп'ютерних даних. А пізнання й сприйняття їх змісту (а не змісту інформації, яку вони містять) повинно відбуватися в ході проведення експертизи спеціально уповноваженим суб'єктом – судовим експертом. Висновок експерта, складений по результатах проведення такої експертизи, міститиме фактичні дані, які відповідно до КПК України, є доказами, а висновок експерта – процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України). Фактичні дані, викладені у висновку експерта, стануть придатними для однакового сприйняття всіма учасниками кримінального провадження.

Логічним, на наш погляд, було б передбачити окрему слідчу (розшукову) дію для збирання комп'ютерних даних, відмінну від огляду, встановивши обов'язковим учасником такої слідчої (розшукової) дії спеціаліста певної кваліфікації.

Також закріплення на законодавчому рівні конструкції «комп'ютерні дані» як терміну, що використовується в процесі доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень, внесло би чіткість для всіх учасників кримінального провадження та унеможливило б суб'єктивні тлумачення відповідної процесуальної категорії.

Важливо розуміти, що зазначені нами в ході аналізу змін до КПК України, внесених Законом України від 15.03.2022 року [2], потенційні можливості

визнання зібраних у встановлений порядок доказів неналежними та недопустимими не повинні підтверджуватися відповідною слідчою практикою, а потребують невідкладної реакції законодавця у вигляді певної законотворчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.09.2022).

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам. *Закон України* від 15.03.2022 р. № 2137-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n40> (дата звернення: 12.09.2022).

3. Конвенція про кіберзлочинність (Конвенцію ратифіковано із застереженнями і заявами Законом N 2824-IV (2824-15) від 07.09.2005, ВВР, 2006, N 5-6, ст.71) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 12.09.2022).

4. Гуцалюк М.В. Антонюк П.Є. Проблемні аспекти процесуальної спроможності використання електронної (цифрової) інформації як доказів в кримінальному провадженні // Інформація і право. № 2(41)/2022. С.116-122.

Геннадій Глобенко

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

ДО ПИТАНЬ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КПК УКРАЇНИ УЧАСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Динамічний розвиток українського суспільства, пов'язаний з поглибленням процесів демократизації різних ланок суспільно-політичного життя та інтеграцією України у європейське співтовариство актуалізують вивчення та наповнення реальним змістом багатьох правових явищ і категорій. Серед них важливе місце посідають теоретико-правові аспекти забезпечення правоохоронної діяльності. У контексті їх розгляду особливої актуальності набувають положення чинного КПК України, що безпосередньо стосуються процесуального статусу і участі працівників правоохоронних органів у досудовому розслідуванні.

Перш за все, це обумовлюється тим, що законодавець в приписах вищевказаного нормативно-правового акту звертає увагу лише на детальну регламентацію процесуального статусу дізнавача, керівника органу дізнання, слідчого, керівника органу досудового розслідування, співробітника оперативного підрозділу, прокурора, слідчого судді, судді. Втім, в окремих його нормах йдеться саме про працівників правоохоронних органів. Зокрема, ч. 6 ст. 135 КПК України, передбачає можливість вручення повістки про виклик особи до слідчого, прокурора, суду працівником правоохоронного органу; приписи ч. 7 ст. 223 КПК України забороняють працівникам правоохоронних органів бути понятими; ч. 4 ст. 216 КПК України встановлює, що слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених працівниками правоохоронних органів, крім випадків, коли їх розслідування віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 цієї статті; ч. 2 ст. 247 КПК України регламентує процедуру розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо працівників правоохоронних органів та/або у їх приміщеннях.

Зазначимо, що положення КПК України не надають тлумачення поняття «працівник правоохоронного органу». Перш за все, це пов'язано з тим, що в теорії існують різні погляди як на визначення правоохоронної діяльності, так і правоохоронних органів, а відповідно, кого слід відносити до працівників правоохоронного органу. Цілком слушно на актуальність цього питання звертає увагу А.М. Подоляка і наголошує, що єдине розуміння та правове визначення понять «правоохоронна діяльність», «правоохоронні органи» та «правоохоронна функція держави», які разом охоплюють правоохоронну систему країни, мають не тільки теоретичне, а й практичне значення. Адже відсутність цього породжує

нечіткість у розмежуванні компетенції і повноважень різних правоохоронних органів, дублювання їхніх функцій, паралелізм у завданнях та цілях діяльності й конфліктність у взаємовідносинах [1].

На жаль досліджуване питання на сьогодні не знайшло свого належного вирішення. З огляду на вказане розглянемо його законодавче закріплення та погляди окремих правників. Так, наприклад, визначення поняття працівника правоохоронного органу має місце у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», згідно якого ними є: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [2].

На переконання С.В. Антонова працівником правоохоронного органу є громадянин України, який працює в створюваних державою утвореннях (органах, службах, установах, підрозділах тощо), виконання службових обов'язків якого пов'язано з реалізацією хоча б однієї з таких функцій: 1) досудове розслідування в кримінальних справах (провадженнях) чи адміністративне провадження; 2) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів розслідування і прокурорів працівниками: установ виконання покарань, кримінально-виконавчої інспекції, Державної виконавчої служби, військової частини, гауптвахти і дисциплінарного батальйону чи працівниками органів внутрішніх справ; 3) оперативно-розшукова; 4) адміністративна, профілактична, охоронна функція поліції; 5) припинення правопорушень при переміщенні людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон; 6) припинення правопорушень при незаконному використанні лісу, незаконному полюванні, незаконному занятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; 7) нагляд і контроль за виконанням законів [3, с. 6]. Детальний аналіз статті вищевказаного нормативно-правового акту та позиції правника вказує на те, що перелік правоохоронних органів є не повним, а отже і питання щодо визначення працівника правоохоронного органу не вирішеним.

Між іншим позиція Верховного Суду України з цього питання зводиться до того, що визначаючи поняття «працівник правоохоронного органу», слід виходити не лише з того, виконує чи не виконує конкретний орган правоохоронну функцію, а й з комплексного аналізу норм КК, рішень Конституційного Суду України та положень нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус конкретного органу, де міститься вказівка, зокрема про здійснення цим органом правоохоронної функції [4].

Більш прийнятною з цього питання є думка О.М. Броневицької про недоцільність наводити конкретний перелік органів, які належать до правоохоронних, зважаючи на те, що, по-перше, з часом вони можуть бути реорганізовані або їх назва змінитися (наприклад, з набуттям чинності Закону

України «Про Національну поліцію» міліцію ліквідовано); по-друге, можуть з'явитися нові органи держави, основною функціональною діяльністю яких буде правоохоронна [5, с. 248].

Зважаючи на вищевказане вважаємо, що вирішення досліджуваного питання має вирішитись не прийняття відповідного закону про правоохоронні органи, а шляхом внесення відповідних змін та доповнень до КПК України, які мали б конкретизувати його положення. Наприклад, абзац 3 ч. 7 ст. 223 КПК України викласти у такій редакції: «Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники органів досудового розслідування, прокуратури, оперативних підрозділів, судді, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Подоляка А. Правоохоронна діяльність і правоохоронні органи. Віче. 2009. № 18. URL : <http://www.viche.info/journal/1643> (дата звернення: 09.09.2022).
2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-ХІІ. Дата оновлення 24 грудня 2021 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 11. Ст. 50.
3. Антонов С. В. Кримінальна відповідальність за посягання на діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350, 352 Кримінального кодексу України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Київ. нац. ун-т внутріш. справ. Київ. 2010. 20 с.
4. Постанова Верховного Суду України від 25 жовтня 2021 р. у справі № 159/1383/17 (провадження № 51-2227км20). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100579483> (дата звернення: 09.09.2022).
5. Броневицька О.М. Щодо визначення поняття «працівник правоохоронного органу». Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Випуск 3, 2016. С. 244-255.

Артем Голубов

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри права Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальне провадження як особливий різновид правозастосовної діяльності характеризується власною метою та і завданнями. Останні зокрема передбачені ст. 2 КПК України. Для їх досягнення під час кримінального провадження використовуються відповідні методи, засоби діяльності, які здійснюються у межах визначених кримінальною процесуальною формою.

Одним із таких засобів досягнення завдань кримінального провадження є доказування. В загальному обсязі кримінальної процесуальної діяльності воно складає її основний обсяг. Це не тільки характеризує його як основний засіб виконання завдань кримінального провадження, а і як складну за змістом, суб'єктами здійснення та структурою діяльність. Відповідно до положень ч. 2 ст. 91 КПК України зміст доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів, а його метою виступає встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

На погляд автора, саме мета доказування є одним із важливих чинників, який впливає на особливості його здійснення. Так, саме з урахуванням мети доказування визначається його суб'єкт, характер відповідних дій сторін кримінального провадження по збиранню, перевірці та оцінці доказів, коло та різновид доказів, їх обсяг, а також етап провадження, на якому здійснюється доказування. Але постає питання: чи є ця мета єдиною загальною для всього провадження або вона може мати свої видові прояви? І як це впливає на доказування?

В теорії кримінального процесу коло обставин, що мають значення для кримінального провадження, отримало назву «предмет доказування». Але зауважимо, що, як правило, у переважній більшості наукових джерел, як власне і в ч. 1 ст. 91 КПК України, мова йде лише про доволі обмежений, хоча і дійсно важливий для досягнення завдань кримінального провадження перелік таких обставин. При цьому, є всі підстави вести мову про те, що для кримінального провадження обставини, на встановлення яких спрямовується доказова діяльність відповідного учасника кримінального провадження, можуть мати різне значення залежно від їх змісту. Відповідно постає питання про диференціацію предмета доказування в кримінальному провадженні.

Так, наприклад, можна виявити коло обставин, які дають можливість безпосередньо досягти завдань кримінального провадження, зокрема щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений тощо. І вони доволі повно описані в ч. 1 ст. 91 КПК України.

Поряд із цим, як засвідчує аналіз тексту КПК України, ухваленню процесуальних рішень, вчиненню певних процесуальних дій або розвитку кримінальних процесуальних відносин передують юридичні факти, встановлення яких так само має значення для кримінального провадження. Відмітимо, що коло таких процесуальних явищ доволі велике це і питання застосування заходів забезпечення, і запобіжних заходів, і проведення процесуальних, у тому числі і слідчих дій, розв'язання питання про встановлення підстав для відводу, зупинення, відновлення досудового розслідування тощо.

Таким чином, з наукового, методологічного та практичного боку доцільно вести мову про те, що предмет доказування – це загальне для кримінального процесуального доказування поняття, яке характеризує певне коло обставин, які мають значення як для окремого етапу кримінального провадження, так і в цілому для кримінальної процесуальної діяльності. Однак, залежно від функціонального призначення, тієї мети, яку відіграють відповідні, конкретні обставини для кримінального провадження сам предмет доказування може бути диференційований.

Щодо диференціації предмета доказування, то в певній частині такі пропозиції наводяться науковцями (В. В. Вапнярчук [1, с. 86-90], Ю. П. Аленін, Т. В. Лукашкіна [2, с. 222-228], М. М. Стоянов [3, с. 10, 14], І. В. Гловюк [4, с. 97-105]). Вони варті не тільки уваги, а й підтримки, адже сприяють удосконаленню теорії та практики кримінального провадження.

Так, заслуговує на увагу пропозиція В. В. Вапнярчука щодо поділу предмета доказування на загальний, родовий, спеціальний і безпосередній (індивідуальний) [1, с. 86], яка ґрунтується на положеннях науки кримінального права та практики розслідування злочинів, а також на філософських категоріях, які виражають об'єктивний зв'язок світу і характеризують процес його пізнання, а саме – загального, особливого та одиничного. У свою чергу, низкою вчених запропонована концепція локального предмета доказування [2, 3, 4], під якою пропонується розуміти сукупність обставин, що підлягають доказуванню, але не пов'язаних із вирішенням кримінальної справи по суті [3, с. 14]. І ця пропозиція відображує фактичну сторону процесуальної діяльності, під час здійснення якої виникають окремі питання (процесуальні дії, процесуальні рішення, процесуальні факти), вирішення яких базується на встановленні відповідних обставин, які в такому разі мають значення для кримінального провадження.

Однак, на цей час далі теоретичних конструкцій ці пропозиції не знаходять своє втілення в законодавстві та практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Але такий стан речей позбавляє можливості реалізувати вказані науково обґрунтовані ідеї практичного значення. Який з цієї ситуації вихід? Звісно – це внесення змін та доповнень до чинного КПК України, зокрема до ст. 91 КПК України.

Тож цілком доречним вбачається внесення змін та доповнень до ст. 91 КПК України. Зокрема речення її частини першої можна викласти в наступній редакції: «1. Під час досудового розслідування і судового провадження для вирішення завдань кримінального провадження підлягають доказуванню: ....». А

з урахуванням виділення вченими локального предмета доказування вказану статтю також доцільно доповнити частиною другою наступного змісту: «2. У кримінальному провадженні у випадках, установлених цим Кодексом підлягають доказуванню й інші факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження. Доказування вказаних обставин здійснюється відповідно до положень глави четвертої цього Кодексу». Відповідно, частину другу вважати частиною третьою.

Як вважається, подальше дослідження питання диференціації предмета доказування у кримінальному провадженні, його відповідне нормативне опосередкування та втілення в правозастосовну діяльність має бути продовжено. Зокрема це може бути реалізовано у вигляді: поглиблення теоретичних положень щодо предмета доказування, виходячи із сучасних досягнень юридичної науки; розробки методик доказування відповідних процесуальних фактів, підстав для ухвалення процесуальних рішень та вчинення процесуальних дій; опрацювання процесуальної форми процедури або провадження із встановлення відповідних обставин та фактів тощо. Все це є запорукою підвищення ефективності доказування в цілому, і як результат – більш якісного, повного та всебічного виконання завдань кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Х. : Юрайт, 2017. 408 с
2. Аленін Ю.П., Лукашкіна Т. В. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2009. №4. С. 222-228
3. Стоянов М.М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2010. 20 с.
4. Гловюк І.В. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею. Право України. 2014. №10. С. 97-105.

Олег Завістовський

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Ангеліна Вадатурська

*курсантка 3-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ СЛУЖБОВИХ СОБАК ПРИ ВИКОНАННІ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ОХОРОНІ ПРАВОПОРЯДКУ

Закон України “Про Національну поліцію України” визначає вичерпний перелік спеціальних засобів, що можуть бути застосовані поліцейськими для виконання своїх повноважень. До таких засобів відносяться гумові та пластикові кийки, пристрої світлозвукової дії, засоби акустичного і мікрохвильового впливу, тощо. Сьогодні ми розглянемо один з них, а саме це службові собаки. У пункті 7 частини 4 статті 42 Закону України “Про Національну поліцію України” цей засіб визначено як службові собаки та службові коні, проте через значну специфіку застосування службових коней ми не розглянемо його у даній роботі, проте розберемо мету, тактику та правила використання застосування службових собак.

У Законі України “Про Національну поліцію України” єдиним пунктом де згадуються службові собаки крім статті 42 є пункт 12 частини 3 статті 45 “Застосування спеціальних засобів” у якому визначено вичерпний перелік способів застосування службових собак, а саме це під час:

патрулювання;

переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

під час конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи;

для відбиття нападу на особу та/або поліцейського. [1]

Крім того до службових собак застосовуються загальні правила застосування спеціальних засобів, зокрема що стосується повідомлення керівника у письмовій формі і у разі заподіяння поранення або каліцтва внаслідок таких дій - повідомлення відповідного прокурора керівником такого поліцейського.

Частина 2 статті 45 визначає, що застосовувати будь-який спеціальний засіб може лише поліцейський, що пройшов спеціальну підготовку, тобто у випадку з предметом нашого дослідження право на заняття такою діяльністю має лише сертифікований кінолог.

Більш детальні інформація та настанови містяться у Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України. Ми

розглядаємо саме її, адже кожен випадок застосування службових собак відбувається за безпосередньої участі представників кінологічного підрозділу, як кваліфікованого співробітника. Зокрема у цій інструкції визначається завдання таких підрозділів:

участь у забезпеченні публічної безпеки і порядку

участь в охороні прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави

участь у протидії злочинності

надання в межах, визначених законодавством, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або інших надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Проаналізувавши ці завдання та завдання поліції можна зробити висновок, що вони ідентичні. Це можна пояснити тим, що кінологічні підрозділи є саме підрозділами поліції, і відносяться до “інших підрозділів, діяльність яких спрямована на виконання завдань поліції або на забезпечення її функціонування”. Доречі, щодо функцій таких підрозділів, що прописані у інструкції, вони дещо відрізняються від загальних функцій поліції і складають систему окремо визначену у пункті 2 розділу II “Основні завдання та функції кінологічних підрозділів”. Така відмінність перш за все зумовлена специфікою форм виконання завдань поставлених перед кінологічними підрозділами. Відповідно до цього пункту основними функціями кінологічних підрозділів є:

участь кінологів зі службовими собаками в складі слідчо- оперативних груп під час проведення слідчих(розшукових) дій, забезпечення публічного порядку і безпеки, виявлення вибухових речовин, зброї, набоїв, тощо;

підбір, навчання і виховання кінологів;

вивчення та впровадження в практику передового досвіду щодо організації діяльності кримінологічних підрозділів;

організація взаємодії з громадськими організаціями, підприємствами, установами, організаціями тощо з питань кінології;

вдосконалення методик підготовки та тактики застосування службових собак

забезпечення службової діяльності відокремлених підрозділів територіальних органів НПУ.

інспектування всіх органів і підрозділів територіального органу поліції з питань використання службових собак;

тощо. [2]

Отже, службові собаки, як спеціальний засіб широко використовується для забезпечення виконання завдань Національної поліції України. Через специфіку цього засобу використовувати його можуть виключно сертифіковані кінологи і лише у встановлених законом формах, а саме це: застосовувати службових собак під час патрулювання, при переслідуванні та затриманні особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, під час конвоювання затриманої або заарештованої особи, для відбиття нападу на особу та/або поліцейського. Діяльність кінологічних підрозділів, працівники яких мають право на

застосування службових собак, регламентується здебільшого Інструкцією з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію України, закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата зверення: 12.09.2022).
2. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text> (дата зверення: 12.09.2022).

Марія Мітіна

курсантка 2-го курсу навчальної групи ДР-145 навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

*Науковий керівник: **Артем Плахотний** – підполковник поліції, Уповноважений з дотримання антикорупційного законодавства ГУНП в Запорізькій області, викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

ТАКТИКА ПРЕВЕНТИВНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ

Загальновідомо, що поліція є соціальною системою, що створена державою для реалізації певних функцій.

Розуміння сутності цих функцій сприяє чіткому визначенню ролі та місця поліції в системі органів публічної влади. З точки зору адміністративно-правової науки функція є окремим видом виконавчо-розпорядчої діяльності. Функції відображають зміст діяльності виконавчої влади, значною мірою характеризують сутність держави та її соціальне призначення.

Активно триває реформування правоохоронних органів в Україні, зокрема 07 листопада 2015 року набув чинності Закон України «Про Національну поліцію», який потягнув за собою ряд змін як у структурі правоохоронного органу, так і покладених на нього завдань, функцій та організації їх проведення [1].

При цьому слід визнати особливе призначення у структурі зазначеної сукупності саме органів внутрішніх справ, які не лише вирішують самостійні правоохоронні завдання, а й покликані також з урахуванням наявних можливостей, виступати своєрідним постійно діючим організуючим епіцентром, який розробляє стратегію та тактику протидії правопорушенням неповнолітніх, формує та пропонує для реалізації конкретні управлінські рішення у розглянутій сфері, координує зусилля інших учасників загальнодержавної системи профілактики правопорушень неповнолітніх та контролює якість виконання таких проблем.

Особистість працівника поліції це не лише уявлення його виключно як представника юридичної професії, який стоїть на стражі законності і порядку – це, насамперед, фахівець у якого є всі необхідні психологічні риси та компетенції, які демонструють його здатність ефективно виконувати покладені на нього професійні завдання.

Така необхідна функція як превентивна, надасть поліцейському належні умови для виявлення індивідуумів з поведінкою, що відхиляється від загальноприйнятої та нормованої в суспільстві, допоможе визначити причини і умови відхилень, прискорить пошук шляхів і способів недопущення і запобігання розбіжностей у поведінці в цілому.

Структура і зміст професійно важливих якостей працівника поліції визначаються умовами та вимогами професійної діяльності поліцейського.

Специфіка превентивної діяльності правоохоронця визначається тим, що йому необхідно вступати у взаємодію з правопорушниками, що вже само по собі містить елементи негативного впливу на його власну особистість [3]. При відсутності у поліцейського достатнього рівня психологічної стійкості йому можуть загрожувати професійне вигорання і професійна деформація.

Аналіз джерел дав підстави вважати, що формування професійної готовності поліцейського як найважливішого системо-утворюючого елемента професійної придатності можливо в рамках загально-початкової підготовки на прикладі певної моделі готовності співробітника поліції до дій при профілактиці і припиненні правопорушень.

Додам, ефективність профілактичної діяльності – це співвідношення витрат на проведення превентивних заходів з отриманими результатами, то довіру суспільства до поліції слід розглядати як фактор, що значно знижує матеріальні, технічні, психологічні та інші витрати в боротьбі зі злочинністю [1, с. 33].

З точки зору значущості розглянутого принципу для результативності профілактичної діяльності працівника поліції цілком природно, що чим вище ступінь довіри у населення до працівників поліції, тим вища ефективність профілактики злочинів та правопорушень.

Таким чином, висновок впливає такий, формування правової держави, зміцнення законності й правопорядку вимагають удосконалення та підвищення роботи органів Національної поліції, основним завданням яких є служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку.

Потрібно змінити концептуальні засади службово-оперативної діяльності, тобто відхід від державно-орієнтованих пріоритетів і ствердженні філософії суспільно-орієнтованої (превентивної) діяльності.

Тому функції поліції передусім повинні бути направлені на проведення превентивної та профілактичної діяльності кримінальних та інших правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07. 2015 № 580-VIII // Офіційний вісник України. 2015. № 63. Ст. 33.
2. Gnuchtel R. Einsatzrecht kompakt / R. Gnuchtel // Stuttgart: Boorberg, 2000. 317 s.
3. Превенція / Вікіпедія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Превенция#cite>

Олена Окопник

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Актуальність питання забезпечення громадської безпеки та порядку значно зростає під час проведення різних суспільно-політичних заходів або в разі настання стихійного лиха, аварій техногенного характеру, пожеж та інших надзвичайних подій, що означені погіршенням умов життєдіяльності людини, становлять загрозу її майну й безпеці, а також впливають на функціонування установ та організацій. І тому дослідження цієї проблеми набуває особливого значення й актуальності в умовах реформування правоохоронної системи України та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів.

Сучасний етап розвитку України характеризується складними процесами, що мають місце у політичній, соціальній та економічній сферах життя держави. Така нестабільність впливає на стан правопорядку в цілому та громадський спокій зокрема. Окрім того, спостерігається зростання суспільної активності самих громадян, що проявляється у збільшенні кількості масових заходів – зборів, мітингів, спортивних змагань, концертів, де збирається багато людей.

Це вимагає від працівників поліції управлінських (відділів) превентивної діяльності (у складі патрульної поліції) кардинально нового підходу до забезпечення (охорони) публічного (громадського) порядку і безпеки під час проведення масових заходів [4]. Тим паче, що серед вимог сьогодення є реформування самої концепції охорони та підтримання публічного (громадського) порядку відповідно до сучасних світових стандартів. За цих умов забезпечення охорони публічного (громадського) порядку потребує від вітчизняних правоохоронців набуття нових знань та навичок і насамперед перейняття сучасного зарубіжного досвіду діяльності аналогічних підрозділів поліції, проведення його ґрунтовного аналізу та адаптації до вітчизняних реалій.

Наведення закордонного досвіду діяльності з охорони публічного (громадського) порядку можна розпочати з підрозділів громадської безпеки, наприклад, Франції. У цій сфері правоохоронної діяльності провідною силою державної влади залишається Національна жандармерія. Багатоманітність покладених на жандармерію завдань визначає її подвійну підпорядкованість: з одного боку, Міністерству внутрішніх справ, а з іншого – Міністерству юстиції. Відповідно до Положення про жандармерію, вона покликана забезпечувати громадську безпеку, підтримувати порядок та піклуватися про безперешкодну реалізацію законів. У Німеччині охорону громадського порядку здійснюють спеціальні підрозділи у складі Федерального відомства МВС, яке виконує багато функцій поліції [1]. Федеральне відомство МВС безпосередньо керує великими поліцейськими формуваннями, до яких належить Федеральна прикордонна охорона. З 1992 року цей підрозділ не лише несе відповідальність за стан

громадської безпеки на транспорті, але й залучається до охорони правопорядку під час маніфестацій, стихійних лих, великих катастроф, політичних загальнодержавних подій. Разом із цією службою частину функцій з підтримання громадської безпеки виконує й Федеральне відомство охорони конституції. Однак на місцевому рівні в усіх федеральних землях охорону громадського порядку покладено на поліцію охорони громадського порядку (патрульну службу) та «поліцію готовності». Основними завданнями поліції федеральних земель є запобігання злочинам (у співпраці з Федеральною кримінальною поліцією), забезпечення безпеки дорожнього руху, підтримання громадського порядку під час проведення масових заходів та охорона громадської безпеки під час стихійного лиха. Функціями патрульної служби поліції охорони громадського порядку є запобігання та припинення правопорушень, розслідування незначних порушень правопорядку, дорожній нагляд та інші аспекти громадської безпеки. Таким чином, і у Франції, і в Німеччині організаційна побудова служб громадської безпеки характеризується наявністю підрозділів, покликаних посилювати поліцейські функції щодо забезпечення громадського порядку.

У багатьох країнах з високою густотою населення (США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Ізраїль) функціонують різні види патрульних нарядів, чисельність яких зумовлюється оперативною необхідністю (але не менше ніж три особи). Слід зазначити, що наряд може не мати постійно закріпленого маршруту патрулювання і тому використовується у тому районі, де очікується загострення криміногенної обстановки. Поліція деяких країн (наприклад, Ізраїлю та США) значно обмежила використання пішого патруля, адже зазвичай піше патрулювання застосовується лише у місцях з високим рівнем злочинності, у ділових та торгових центрах міст, а також під час проведення масових заходів, коли кожному патрулю ставиться конкретне завдання і визначається конкретне місце несення служби. У цьому випадку піше патрулювання надає можливість краще контролювати оперативну обстановку і залишається ефективним засобом забезпечення громадського порядку та підтримання тісних контактів з населенням [2].

Діяльність з охорони громадського порядку патрульними нарядами поліції більшості країн здійснюється за такими двома напрямками:

- безпосередній контроль правопорядку на маршруті;
- відпрацювання повідомлень з поліцейського відділу.

Під час складання планів дислокації патрульних нарядів враховуються постійні та динамічні фактори оперативної обстановки території обслуговування. Відповідно до цього територіальними поліцейськими підрозділами розробляються маршрути руху патрульних нарядів. При цьому наряд постійно виходить з машини та обходить недоступні для руху транспорту місця [3].

Окрім того, як свідчить досвід європейських держав і зокрема Франції, у великих містах поряд з патрулями створюються оперативні патрульні загони, що є мобільним резервом для використання під час масових заворушень або у разі потреби підкріплення.

Для посилення функцій з охорони громадського порядку у зарубіжних країнах створюються спеціальні підрозділи. Наприклад, у Німеччині це «поліція готовності» [3]. Як і в інших західних країнах, німецька «поліція готовності» є добре озброєними моторизованими частинами (до 30 тис. осіб від кожної федеральної землі), що підпорядковані Уряду Німеччини. Вони використовуються, як правило, для боротьби із «саботажем та безладдям», для «підтримання внутрішньої безпеки та порядку». До функцій «поліції готовності» належить надання допомоги поліції з охорони громадського порядку та кримінальній поліції під час проведення маніфестацій, міжнародних ярмарків, стихійних лих, державних візитів.

На сьогоднішній день досвід європейських країн поступово запроваджується і в Україні. Наприклад 10 серпня 2016 року прийнятий наказ МВС України «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку» [4]. Даний Наказ визначає механізм організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України у сфері забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку і діє у мирний час, за винятком періоду надзвичайного стану.

Але система координації, управління та взаємодії потребує значного уточнення та вдосконалення.

Таким чином, діяльність поліції зарубіжних країн з охорони громадського порядку патрульними нарядами поліції заслуговує на увагу та ґрунтовний аналіз, результати якого можуть бути використані у діяльності вітчизняних управлінь (відділів) превентивної діяльності (у складі патрульної поліції), особливо у великих містах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильева Т.А. Административное право Италии. Административное право зарубежных стран. гл. 5. СПАРК, 1996. 229 с.
2. Фільштейн В.Л. Патрульна служба – основна ланка в системі охорони громадського порядку (на досвіді Національної поліції Ізраїлю). *Організаційно-правові засади управлінської діяльності ОВС в умовах європейської інтеграції*: матеріали міжн. наук.-практ. конф., (Одеса, 26-27 жовт. 2007 р.). Одеса: ОЮІ ХНУВС, 2007. С. 65-66.
3. Губанов А.В. Полиция зарубежных стран: организационно-правовые основы, стратегия и тактика деятельности. М., 1999. 286 с.
4. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: Наказ МВС України від 10.08.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. Дата оновлення 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.09.2022).

Перепелиця Сергій

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», адвокат, м. Харків, Україна

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ВІДСУТНОСТІ ПІДОЗРЮВАНОВОГО АБО ОБВИНУВАЧЕНОГО (IN ABSENTIA) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Кримінальне провадження своїм завданням, зокрема, має захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України)). Саме завдяки цьому забезпечується реалізація принципу невідворотності кримінального покарання та створюються умови для забезпечення правопорядку в суспільстві та державі.

Однак, як відомо, реалізація норм законодавства про кримінальну відповідальність можлива лише в процесуальній формі – у формі кримінального провадження. Саме тому свого часу п. 13 ч. 2 Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 р. № 1689-VII, КПК України було доповнено главою 24-1 та запроваджено інститут спеціального досудового розслідування (in absentia) кримінальних правопорушень. Актуальність його існування, особливо з часу початку збройної агресії РФ проти України стає дедалі сильнішою. Але наскільки цей інститут відповідає Конституції України, нормами міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України?

Так, в п. 99 рішення ЄСПЛ по справі «Сейдович проти Італії» [Sejdovic v. Italy] (заява № 56581/00) від 01.03.2006 року, зазначено, що в розглянутих раніше справах, пов'язаних із засудженням осіб «in absentia», Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) дійшов висновку, що повідомлення особи про порушену проти нього кримінальну справу є юридичною дією такого значення, що вона повинна бути здійснена відповідно до процесуальних і матеріальних вимог, що гарантують ефективне здійснення прав обвинуваченого; неясна і неофіційна інформація не є достатньою (рішення по справі «Т. проти Італії», § 28, і «Шомоді проти Італії», § 75). І враховуючи інтереси правильного здійснення правосуддя, яке не повинно гальмуватися навмисним зловживанням правами захисту, ЄСПЛ встановив, що право особистої участі в судовому засіданні не є абсолютним і що законодавець повинен бути в змозі зробити невідповідною невинуватості відсутність, яка може спричинити за собою спотворення доказів, закінчення строку давності

злочину або відмову в правосудді (рішення у справі «Колоцца проти Італії»).

Таким чином, кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) не вважається порушенням прав особи, що підозрюється, так як спрямоване на забезпечення дотримання засади розумних строків кримінального провадження та справедливу сатисфакцію потерпілій стороні, адже, наприклад (враховуючи, що більшість кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 297-1 КПК України стосуються основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційних злочинів), процедура повернення в Україну із закордонних рахунків коштів, отриманих злочинним шляхом складна, а головне – можлива лише за умови, передбаченої Конвенцією про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (1990 року), – наявності вироку суду.

Проте, слід зазначити, що за жодних умов та обставин сама процедура кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) не повинна призводити до безпідставного обмеження або порушення прав особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. Адже особа, щодо якої здійснюється розгляд клопотання слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціальне судове провадження, користується всіма правами закріпленими в ст. 42 КПК України, перелік яких, відповідно до ч. 5 якої – не є вичерпним. А згідно з пп. б, п. 3 ст. 6 «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод» кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права, як мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту.

Саме тому органи розслідування мають неухильно дотримуватися як загальних, так і спеціальних положень КПК України. Саме таке розуміння кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) відповідає засадам верховенства права та законності (ст.ст. 8, 9 КПК України) і забезпечують виконання таких завдань кримінального провадження як охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України). При цьому, як відмічає ЄСПЛ, компетентні органи повинні діяти зі зразковою сумлінністю та оперативністю, адже мінімальні стандарти ефективності, встановлені практикою ЄСПЛ, містять вимоги того, що розслідування має бути незалежним, безстороннім та бути предметом уваги з боку громадськості (рішення у справі «Менешева проти Росії» [Menesheva v. Russia], заява № 59261/00, п. 67, ECHR 2006-III).

Це означає, що матеріали кримінального провадження мають містити достатні докази на підтвердження факту переховування від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук, крім випадків коли особа знаходиться на тимчасово окупованій території або в зоні проведення військових дій. Зокрема факт того, що особа знаходиться за межами України, на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, або в районі проведення антитерористичної операції,

підлягає встановленню та доказуванню, адже наявність відомостей з показань сусідів та родичів, що особа знаходиться за межами України, як і рапорти оперативних працівників, статус яких визначений як внутрішні документи органу досудового розслідування, не є підтвердженням того, що особа знаходиться не на території України та не може вважатись належним та допустимим доказом в кримінальному провадженні. Відповідно, кримінальна процесуальна форма вимагає, щоб в матеріалах кримінального провадження містились достовірні відомості підтвержені належними та допустимими доказами, отриманими в порядку визначеному чинним законодавством, про те, що особа знаходиться за межами України, на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, або в районі проведення антитерористичної операції і відповідно встановити її місцезнаходження неможливо з об'єктивних причин.

У підсумку можна констатувати, що інститут кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) в умовах воєнного стану в Україні:

є дієвим процесуальним засобом захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;

гарантує реалізацію принципу невідворотності кримінального покарання та створює умови для забезпечення правопорядку в суспільстві та державі;

здійснюється у відповідних кримінальних процесуальних формах спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження;

реалізація загальних норм КПК України та дотримання засад кримінального провадження є умовою охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) та гарантією застосування належної правової процедури;

окрему увагу, особливо в умовах воєнного стану в Україні, слід приділити питанням доведеності юридичних фактів та обставин, які лежать в основі кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*).

Оксана Пчеліна

докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

Віталій Пчелін

доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА МАЙНО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (НА ПРИКЛАДІ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ)

З метою удосконалення процедури виявлення, розшуку та накладення арешту на майно в кримінальному провадженні важливо ознайомитися із досвідом зарубіжних країн щодо застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження та за можливості використати його.

Однією з країн, де дуже розвинуті засоби боротьби з економічною та організованою злочинністю та спрямовані на виявлення та конфіскацію здобутих злочинним шляхом доходи, є Сполучені Штати Америки (далі – США). При цьому США активно налагоджують співпрацю з іншими країнами у поверненні викрадених активів та коштів від злочинної діяльності в цілому [1, с. 58]. Взагалі існує два основних способи звернутися за допомогою до США:

неофіційний, коли неофіційні запити через правоохоронні канали можуть забезпечити швидкий доступ до інформації з державних або добровільних джерел. У такому разі докази будуть отримані за допомогою непримусових методів розслідування;

офіційний спосіб включає запити про взаємну правову допомогу (MLA; далі - ВПД) через багатосторонні або двосторонні угоди, і часто вимагає значних ресурсів від запитуючої держави, що може зайняти значний час для виконання. Зазвичай, офіційні запити необхідно робити тоді, коли інформацію або докази необхідно отримати через примусові засоби або особливим чином для забезпечення їх прийнятності у суді, наприклад, для збору фінансових документів або обов'язкових свідчень свідків [2, с. 2].

У США функції з виявлення, розшуку й арешту активів виконує орган фінансової розвідки Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN), до організаційної структури якого, крім штатних працівників, в управлінні працюють прикомандировані представники митної служби, Міністерства фінансів, Секретної служби, Федерального бюро розслідувань, Бюро з контролю обігу алкогольних напоїв, тютюнових виробів і вогнепальної зброї, Поштової служби, Служби внутрішніх доходів, Служби судових виконавців, Управління з боротьби з незаконним розповсюдженням наркотиків та Федеральної резервної системи США. Щорічний бюджет FinCEN становить близько 300 млн дол. США.

Потужне програмне забезпечення систем «штучного інтелекту» AIC FinCEN дає змогу здійснювати автоматичне сканування 60 державних і комерційних баз даних та одночасно проводити аналіз розрізнених відомостей про один об'єкт (організацію, приватну особу), що перебувають у різних установах США. Крім обробки фінансової бази даних, яка має конфіденційну інформацію майже за 25 останніх років, FinCEN використовує «штучний розум» для підготовки довідок під умовною назвою «форми про кримінально карану діяльність». Такі форми складаються у FinCEN у тих випадках, коли банки, інспектори міністерства фінансів, податкової служби та інші контролюючі органи виявляють підозрілі з точки зору законності операції. Можливості FinCEN сьогодні активно використовуються американськими правоохоронними органами та спецслужбам [3].

Також у США питаннями повернення активів займаються наступні відомства:

Підвідділ з питань відмивання коштів та повернення активів (MLARS) відділу кримінальних розслідувань Міністерства юстиції, який допомагає в запитах іноземних юрисдикцій про надання інформації та допомоги у поверненні активів, отриманих шляхом корупції та інших злочинів;

Управління закордонних справ (OIA) відділу кримінальних розслідувань Міністерства юстиції, який має повноваження приймати та передавати на виконання усі офіційні запити про ВПД;

Федеральне бюро розслідувань (FBI) Міністерства юстиції та Слідча служба Міністерства національної безпеки (HSI), в складі яких функціонують спеціалізовані слідчі підрозділи, в яких працюють спеціальні слідчі з фінансових питань, які займаються саме боротьбою з глобальною корупцією;

Служба внутрішніх доходів США (IRS) [2, с. 2].

Отже, з наведеного помітно, що в США у кримінальному провадженні для виявлення, заморожування й арешту активів велика роль відводиться такому методу фінансової розвідки як фінансовий моніторинг, яка здійснюється органом фінансової розвідки, уповноваженими підрозділами Міністерства юстиції та Міністерства національної безпеки. При цьому вказані органи мають доступ до розширеної мережі інформаційно-пошукових систем, що значно полегшує отримання необхідної інформації за запитами в електронній формі з меншими затратами сил, засобів і часу. В Україні активно запроваджується такий досвід, про що свідчить створення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, а також формування та ведення Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алгоритм дій працівників органів досудового розслідування щодо накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом: науково-практичний посібник. Цуцкірідзе М.С., Пчеліна О.В., Романюк В.В., Бурлака В.В. та ін. Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2021. 90 с.

2. Механізми та процедури повернення активів у США: практичний посібник для міжнародної. United States Department of State. 15 с. URL: <https://bit.ly/3ecuP4e> (дата звернення: 09.09.2022).

3. Бусол О. Виявлення, розшук та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ СІАЗ НЮБ ФПУ*. URL: <https://bit.ly/3AGyEX6> (дата звернення: 09.09.2022).

Віталій Романюк

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

Наталія Романюк

завідувачка відділення захисту інтелектуальної власності відділу організації наукової діяльності та захисту інтелектуальної власності Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, Україна

**СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ**

Зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 КПК України – це положення, яким було доповнено Кримінальний процесуальний закон України 14.04.2022 року і зміст якого ще раз наголошує на непохитності гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. Відсутність інших змін у Главі 2 КПК України після початку повномасштабної агресії РФ в Україні за цей час свідчить про непохитність гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Війна стала великим викликом для нашої держави. Крім соціально-економічних втрат з'явилися і «здобутки» криміногенного характеру у вигляді різного роду співпраці окремих громадян держави з ворогом в інтересах останнього на шкоду самій державі. Такі особи отримали назву «колаборант». Українське законодавство ще донедавна не містило визначення поняття «колабораціонізм», зміст якого полягає у добровільному або вимушеному співробітництві громадян країни з адміністрацією окупантів. У науці кримінального права колабораціонізм визначається як складна система взаємодії жителів захоплених територій з державою-агресором. В Україні вперше ознаки такого явища набули прояву у 2014 році після анексії РФ Автономної республіки Криму та тимчасової окупації окремих районів Донецької та Луганської областей. Вже на той час виникла необхідність у правовій оцінці дій громадян України, які шукали і знаходили шляхи і способи співпраці з владою агресора. У відповідь на події 2014 року у Києві було створено робочу групу, до складу якої увійшли правознавці та правозахисники, у тому числі представники Української Гельсінської спілки з прав людини та офісу Уповноваженого з прав людини. Розуміючи існуючу на той час складність кваліфікації дій «громадян-зрадників», які полягали у розмежуванні їх співпраці з окупантом з метою фізичного виживання та заради утвердженню тимчасової окупації частини території України у різних її проявах, робоча група підготувала детальні рекомендації щодо зміни кримінального та кримінального процесуального законодавства,

проте, через низку об'єктивних і суб'єктивних факторів, вони не були ухвалені. Як наслідок, на той час законодавець не зміг визначитися із належною кваліфікацією таких проявів поведінки згаданих громадян і не відреагував належним чином на згадані явища, посилаючись на те, що поспіх у запровадженні нових норм права в умовах реформи правоохоронної системи може призвести до перекосів або помилок під час розслідування кримінальних правопорушень. З цим мусимо констатувати, що першу навалу рф у площині кримінального права наша держава не витримала.

Наступним поштовхом до змін законодавства у сфері кримінальної юстиції з питань кваліфікації дій громадян України, які почали співпрацювати з окупаційною владою, стала повномасштабна військова агресія рф у 2022 році. На цей раз, а саме 03 березня 2022 року, Верховна Рада України ухвалила Закон України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», у відповідності до якого Кримінальний кодекс України доповнено крім іншого статтями 111-1 «Колабораційна діяльність» та 436-1 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», відповідно, також зазнали змін статті 215 та 297-1 КПК України [1].

Після набуття чинності зазначених змін з'явилися перші неофіційні статистичні показники, джерелом яких, як правило, стали повідомлення представників правоохоронних органів в засобах масової інформації:

«З початку повномасштабної агресії рф СБУ розслідує понад 500 проваджень за фактами колабораційної діяльності», – пресслужба Служби безпеки України (станом на 18 липня 2022 року) [5];

«З початку активних бойових дій, з 24 лютого, ДБР розслідує загалом по колабораціонізму і держзраді майже 600 кримінальних проваджень. Із них понад 440 - це держзрада, 140 – це колабораціонізм» – пресслужба Державного бюро розслідувань (станом на 03 липня 2022 року) [6];

«Щоденно вноситься в реєстр (ЄРДР) близько 10 нових кримінальних проваджень, загалом же їх понад 900. Серед найпоширеніших проявів такої діяльності – допомога армії рф, поширення російської пропаганди, добровільна участь в окупаційних «органах влади» – перший заступник міністра внутрішніх справ Євгеній Єнін (станом на 12 липня 2022 року) [7].

Станом на 15 вересня 2022 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено 95 вироків за статтею 111-1 КК України, з яких законної сили набрали 52 [3].

Різні за об'єктивною стороною прояви у поведінці громадян змусили українського законодавця відреагувати відповідним чином. Так, вже 14 квітня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України № 2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», яким запровадила кримінальну

відповідальність за пособництво державі-агресору (ст. 111-2) [2]. Накопичення, інколи несистемне, у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві нових положень призвело до необхідності їх осмислення та упорядкування, оскільки їх правозастосування викликало неоднозначне розуміння.

Відразу варто зазначити, що проблема правової невизначеності властива не лише нашій державі. Порівняння положень статей кримінальних законів, присвячених кримінальній відповідальності за колабораційну діяльність, інших країн дозволяє зробити висновок, що надто широкі визначення містяться у нормативно-правових актах Польщі і Сполучених Штатів Америки, хоча і у Великобританії і у Франції перелік діянь сформульований достатньо чітко і не допускає неоднозначності тлумачення [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення : 15.09.2022).

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n8> (дата звернення : 15.09.2022)

3. Єдиний державний реєстр судових рішень : сайт URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення : 15.09.2022).

4. Конкуренція норм Кримінального кодексу веде до ЄСПЛ : від 03.06.2022 // Закон і Бізнес : сайт. URL: <https://zib.com.ua/ua/151638.html>

5. СБУ розслідує понад 500 проваджень за фактами колабораціонізму : від 18.07.2022 // Укрінформ : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3531572-sbu-rozslidue-ponad-500-provadzen-za-faktami-kolaboracionizmu.html> (дата звернення : 15.09.2022).

6. ДБР розслідує майже 600 справ щодо держзради та колабораціонізму : від 03.07.2022 // Укрінформ : сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3520647-dbr-rozslidue-majze-600-sprav-sodo-derzradi-ta-kolaboracionizmu.html>

7. В Україні розслідують уже понад 900 справ через колабораціонізм : від 12.07.2021 // Інформаційне агентство «Українські Національні Новини» : сайт. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1985325-natspolitsiya-rozsliduyevzhe-ponad-900-sprav-vidnosno-kolaborantiv> (дата звернення : 15.09.2022).

Лідія Сукмановська

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТА ІЗ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Протидією злочинності в Україні займаються представницькі органи, органи публічної адміністрації, судові органи, прокуратура; увесь комплекс підприємств, установ і організацій, що функціонують у різноманітних напрямках соціальної життєдіяльності; громадські організації та громадяни. Проте діяльність більшості із них провадиться у ході вирішення інших завдань. Тільки окрема частина даних суб'єктів, наділена спеціально обумовленими повноваженнями щодо здійснення впливу на криміногенні фактори, реалізує відповідне методичне, інформаційне, кадрове, ресурсне та інше забезпечення [1, с. 158].

До таких суб'єктів, зокрема, відноситься Національна поліція України – центральний орган виконавчої влади, що служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку [2].

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до суб'єктів, здійснюючих заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, віднесено:

- 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [3].

До переліку інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відносяться уповноважені підрозділи органів Національної поліції України.

До основних напрямків діяльності Національної поліції щодо протидії злочинності відносяться: виявлення, усунення чи нейтралізація причин злочинності, її окремих різновидів та умов, що призводять до неї; виявлення і усунення ситуацій на окремих територіях чи у певному середовищі, що є мотивацією чи провокацією скоєння злочинів; виявлення серед населення елементів з підвищеним кримінальним ризиком та пониження такого ризику; виявлення громадян, чия поведінка вказує на реальність скоєння ними злочинів та стимулюючий і коригуючий вплив на них, а у разі необхідності – вплив на їхнє оточення.

Наданням послуг із допомоги є різні за напрямком, змістом і обсягом види сервісної діяльності співробітників поліції, направлені на забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян, котрі з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій мають потребу у такій допомозі.

Поняття «послуг» у розумінні поліцейської діяльності повинне зосереджувати увагу на реалізації державних обов'язків щодо приватних осіб, насамперед спрямованих на юридичне закріплення умов, необхідних для забезпечення відповідного здійснення їхніх прав та охоронюваних законодавством інтересів.

До основних ознак поліцейських послуг із надання допомоги відносяться:

- надання послуги за зверненням громадянина, у невідкладних випадках ця послуга може бути ініційована самим співробітником поліції (в разі неможливості особи з певних причин звернутись особисто);
- допоміжний характер послуги базується на потребі забезпечення поліцією умов задля реалізації прав, свобод та законних інтересів громадян;
- надання послуги провадиться виключно шляхом реалізації владних повноважень, притаманних співробітникам поліції;
- закріплення в нормах законодавства прав особи на отримання конкретних послуг та повноважень співробітника поліції щодо надання таких послуг;
- підсумком із надання послуги громадянину є адресний адміністративний акт, тобто дія чи рішення співробітника поліції, яким задовольняється звернення конкретного громадянина [4, с. 27-28].

Повноваженнями уповноважених підрозділів органів Національної поліції у сфері запобігання та протидії домашньому насиллю є:

- виявлення випадків домашнього насилля та своєчасне на них реагування;
- приймання та розгляд заяв і повідомлень про вчинення домашнього насильства, в тому числі розгляд повідомлень, що надходять до кол-центру із питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, ужиття заходів для припинення такого насилля, надання допомоги жертвам із врахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному Міністерством соціальної політики України спільно із МВС України;
- здійснення інформування жертв насилля щодо їхніх прав, заходів та соціальних послуг, якими ті можуть скористатись;
- винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;
- взяття на профілактичний облік кривдників та проведення із ними превентивної роботи;
- контроль за виконанням кривдниками спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству протягом терміну їх дії;
- анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у випадку скоєння ними домашнього насилля, а

також вилучення зброї і боєприпасів у встановленому порядку;

- взаємодія із іншими суб'єктами, що діють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- здійснення звітування до Міністерства соціальної політики України щодо результатів виконання повноважень у заданому напрямку.

Підрозділи органів Національної поліції України реалізують повноваження у заданій сфері із врахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних структур на факти домашнього насилля та проведення оцінки ризиків.

Важливим є те, що поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду у невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи [3].

Поліція у відповідності до покладених на неї завдань здійснює: превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на попередження домашнього насилля; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню випадків домашнього насилля, вжиття в межах компетенції заходів щодо їх усунення; вжиття міроприємств із виявлення фактів домашнього насилля; припинення виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень; провадження досудового розслідування кримінальних проваджень із випадків домашнього насильства; розшук осіб, що переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання; доставлення у випадках та встановленому законом порядку затриманих осіб, що підозрюються у скоєнні кримінального правопорушення, які вчинили адміністративне правопорушення; вжиття усіх необхідних заходів із надання невідкладної домедичної та медичної допомоги особам, постраждалим внаслідок домашнього насилля; контроль у рамках своєї компетенції за дотриманням вимог законодавства щодо опіки та піклування на дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вжиття заходів із попередження дитячої бездоглядності, правопорушень в дитячому середовищі, соціального патронажу стосовно дітей, котрі відбували покарання у вигляді позбавлення волі; вжиття заходів із запобігання і протидії домашньому насиллю; оперативно-розшукову діяльність згідно чинного законодавства та ін. [2].

Таким чином, діяльність підрозділів органів Національної поліції України займає ключове місце в питаннях запобігання та протидії домашньому насильству, адже саме на дану інституцію покладено обов'язок безпосередньо здійснювати комплекс попереджувальних (превентивних) і припинювальних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Литвинов О.М., Гладкова Є.О. Суб'єкти протидії злочинності як правоохоронні корпорації. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2019. № 1(20). С. 90-98.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р.

Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 11.09.2022).

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 11.09.2022).

4. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. В.В. Сокурєнка; [О.І. Безпалова, О.В. Джафарова, В.А. Троян та ін.; передм. В. В. Сокурєнка]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 432 с.

Ірина Ткаченко,

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри права та соціально-економічних відносин Центральноукраїнського інституту розвитку людини, м. Кропивницький, Україна

РЕЦИДИВНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

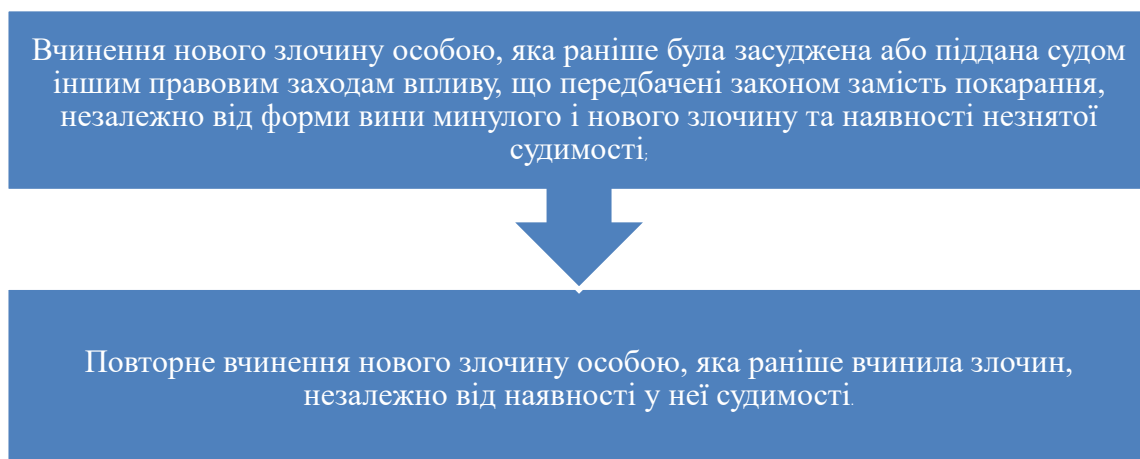
Постійно зростаючий рецидивізм, без сумніву, є важливою проблемою у боротьбі зі злочинністю та реабілітації злочинців. Термін «рецидивізм» можна визначити як повернення індивіда до злочинної поведінки після того, як він або вона були засуджені за раніше вчинений злочин, засуджені і виправлені. Злочинців садять у в'язницю, звільняють, повторно заарештовують і засуджують. Це є результатом зв'язку невдачі, тобто нездатності людини виправдати очікування суспільства або нездатності установи забезпечити програми, які реабілітують правопорушника, і так далі.

Проблемі дослідження рецидивної злочинності приділяли увагу провідні вчені, зокрема: Ю. А. Амбросимова, Б. М. Головкін, Н. М. Пісоцька, В. І. Шакур та інші. При цьому не розкритою залишається проблема дослідження наукової думки щодо детермінантів рецидивної злочинності та її попередження.

Перш ніж розглядати причини та попередження рецидивної злочинності, вважаємо доцільним розглянути питання про те, хто є «рецидивістом».

Рецидивістів або злочинців-рецидивістів часто характеризують в основному як антисоціальних, агресивних, висококонкурентних, байдужих до благополуччя інших і надзвичайно егоцентричних. У цілому, можна сказати, що злочинець, який має тривалу судимість і часто перебував у виправній установі, може бути охарактеризований як «рецидивіст» [1]. Такі злочинці, без всякого сумніву, являють собою низький ризик для соціальної адаптації. З соціально-правової точки зору термін «рецидивізм» може бути визначений як звичка злочинців знову скоювати злочини, а рецидивіст - це людина, яка знову і знову вчиняє правопорушення.

На думку І. Б. Медицького кримінологічний рецидив це:

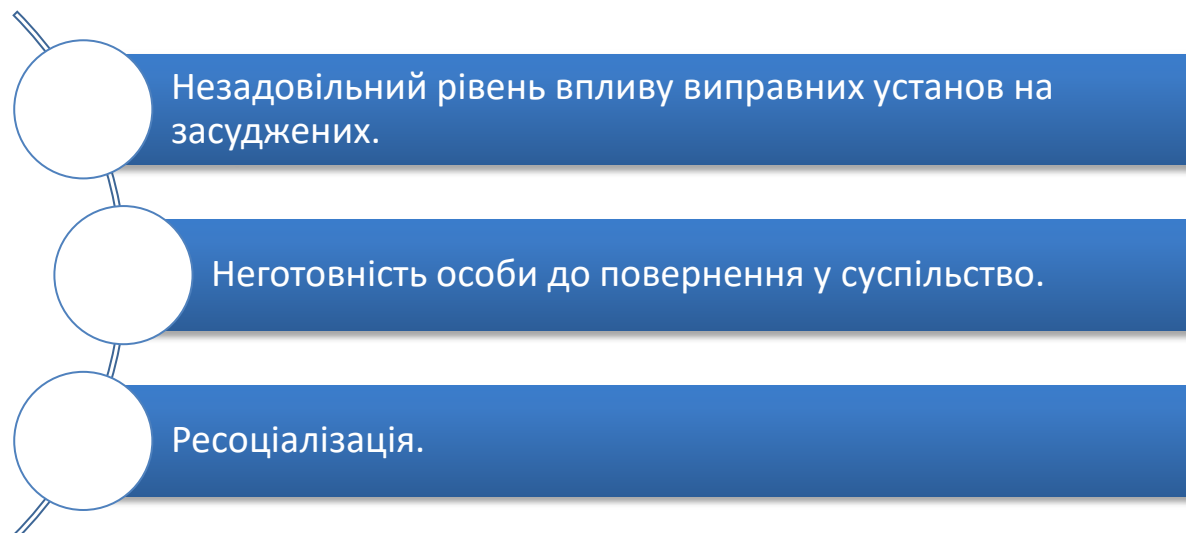
Рис. 1. Визначення поняття кримінологічний рецидив

У статті 34 Кримінального кодексу України визначено, що рецидивом

злочинів є «вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин» [5].

Отже, на нашу думку, рецидивом є повторне вчинення нового злочину, який відомий правоохоронним органам, особою, яка вчиняла вже кримінально-карне діяння та має непогашену судимість.

Проаналізувавши наукову літературу, до детермінантів вчинення рецидивних злочинів, ми відносимо [4]:

Рис. 2. Причини рецидивних злочинів

Для ефективної боротьби з рецидивною злочинністю потрібно проводити відповідні заходи та реформи, що стосуються і пенітенціарної сфери.

Більшість правопорушників стикаються з цілою низкою соціальних, економічних та особистих проблем, які, як правило, стають перешкодами на шляху їх соціальної інтеграції. Деякі з цих проблем є результатом соціального оточення правопорушника, сім'ї, групи однолітків або низького рівня освіти і кваліфікації [3, с. 78].

Правопорушники можуть мати історію соціальної ізоляції та маргіналізації, фізичного або емоційного насильства, поганої зайнятості або безробіття, а також участі в злочинному способі життя, який почався у ранньому віці. Правопорушники також можуть стикатися з фізичними та психічними вадами або проблемами зі здоров'ям, включаючи проблеми, пов'язані зі зловживанням психоактивними речовинами та наркоманією. Багато правопорушників мають серйозний дефіцит навичок, який заважає їм конкурувати і процвітати в суспільстві: погані навички міжособистісного спілкування, низький рівень формальної освіти, когнітивне або емоційне функціонування, відсутність навичок планування та управління фінансами.

Інституційні та громадські програми можуть усувати такі динамічні фактори ризику шляхом зосередження уваги на мотивації, освіті, розвитку навичок, працевлаштуванні, розміщенні, міжособистісних відносинах, лікуванні наркоманії та алкоголізму, охороні психічного здоров'я та когнітивно-поведінковому втручанні [2, с. 45].

Таким чином, ми можемо виокремити такі заходи з попередження

рецидивної злочинності:

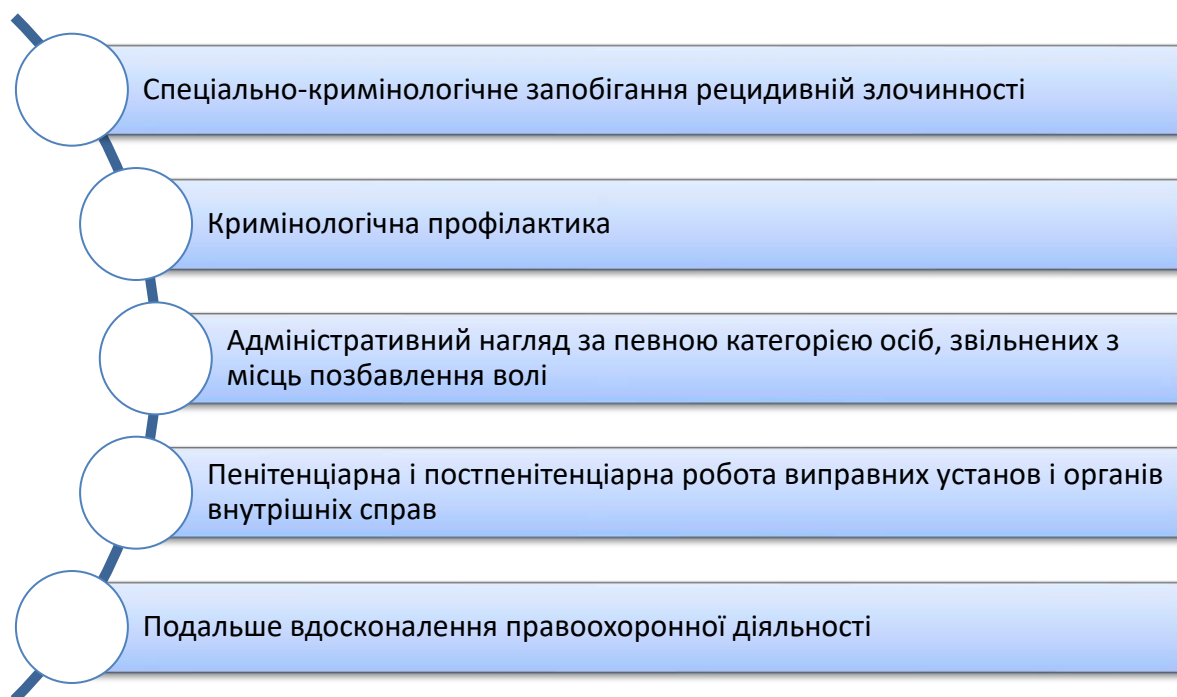

Рис. 3. Заходи з попередження рецидивної злочинності

Висновки з проведеного дослідження. Отже, покарання як форма недієздатності є неминучим в разі рецидивної злочинності, але воно не повинно бути надмірно суворим, варварським або жорстоким за своєю природою, інакше воно матиме несприятливий вплив на злочинця. Слід нагадати, що рецидивізм конкретної людини залежить не тільки від його або її власних якостей, але і від деяких інших непередбачених умов, наприклад, від того, як його компаньйони, майбутні начальники, сусіди і так далі діють по відношенню до нього, а також від реакції суспільства в цілому на його прийнятність в суспільстві. Факти підтверджують, що протягом століть вважалося, що злочинність можна ефективно контролювати, застосовуючи суворі покарання до правопорушників, особливо до рецидивістів, щоб вони усвідомили свою провину, покаялися і заплатили за свій злочин, і їх можна було утримати від повторення злочину в майбутньому. Однак з появою нових розробок в області психології, соціології та кримінології, усвідомили необхідність традиційного підходу до злочинності і злочинців.

Таким чином, сучасна тенденція полягає в тому, щоб розглядати злочин як соціальне та індивідуальне явище і запобігати його повторенню, приймаючи ставлення, що сприяє ресоціалізації і перевиховання злочинця всередині самої спільноти за допомогою інтенсивного лікування і програми подальшого догляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бараш Є. Ю. Кримінологічні засади ресоціалізації засуджених до тривалих строків покарання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. №4. С. 99-109.
2. Бочелюк В. Юридична психологія: [навч. посібник] / В. Бочелюк. К.:

Центр учбової літератури, 2010. 336 с.

3. Голіна В. Рецидивна злочинність в Україні: причини та попередження. *Вісник Академії правових наук України*. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream.pdf> (дата звернення: 12.09.2022).

4. Крижна В. В. Рецидивна злочинність в Україні та шляхи її подолання. URL: <http://www.elar.naiu.kiev.ua.pdf> (дата звернення: 12.09.2022).

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (станом на 21.05.2015 р.) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.09.2022).

Трошкіна Катерина

кандидатка юридичних наук, доцентка, старша викладачка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

**ОСНОВНІ МОДЕЛІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В КРАЇНАХ ЄС**

Питання оптимізації національної моделі правоохоронної діяльності є актуальним сьогодні, зокрема, у зв'язку з новими витками євроінтеграційних процесів в Україні. Обравши європейський вектор розвитку, наша держава взяла на себе зобов'язання реформування багатьох сфер соціально-економічного та суспільно-політичного життя.

Досліджуючи дану проблему, варто зазначити, що, з одного боку європейська спільнота як утворення наднаціональне, спільно формує, узгоджує та координує дії, які потім закріплюються та адаптуються на законодавчому рівні кожної окремої країни. З іншого – присутній і певний момент децентралізації окремих правоохоронних функцій. Так, поряд із функціонуванням загальноєвропейських агентств (Європол та Євроюст), держави-члени ЄС не передають їм повністю повноважень із затримання та ведення кримінальних справ.

Розглядаючи наукові погляди стосовно організаційної побудови правоохоронних органів, необхідно відмітити, що на їх формування вагомий вплив мають у кожній конкретній країні форма державного устрою і ступінь централізації органів управління. Тобто, навіть основні суб'єкти реалізації правоохоронної функції держави мають свою специфіку в залежності від форми держави.

На думку Н.Камінської, існуючі національні правові системи об'єднуються у певні правові сім'ї, основними серед яких виокремлюють романо-германську та англо-американську. Дослідниця відзначає, що неможливо розглядати питання класифікації моделей чи систем правоохоронних органів без вивчення їх зв'язку з тими чи іншими національними правовими системами, правовими сім'ями та тенденціями їх розвитку [1].

З іншого боку, А.Кравченко, умовно поділяє моделі правоохоронної діяльності на три типи: централізовану, децентралізовану та змішану. Відтак, до країн централізованого типу правоохоронної діяльності відносять Францію, Італію, Іспанію, Португалію і т.д. Для США характерний децентралізований тип правоохоронної системи. Змішаний тип представлений у таких державах як Великобританія, Японія, ФРН, Російська Федерація і т.д. [2].

Власне дотримуючись цієї позиції, розглянемо у нашому дослідженні характерні ознаки кожної моделі правоохоронної діяльності на прикладі зарубіжних держав.

Перша модель характеризується жорстким централізованим управлінням поліцейським відомством з боку держави, владною «вертикаллю» і широким

обсягом повноважень поліції. Тобто континентальна правова традиція визнає за державою право представництва та захисту інтересів суспільства, що зумовлює необхідність делегування їй права на застосування примусу. За таких умов поліція переважно розглядається як апарат примусу (репресії), а публічну безпеку неможливо забезпечити поза межами суверенної держави. У той же час, для централізованої моделі характерним є невисокий рівень злочинності, відсутність серйозних політичних і соціальних конфліктів, тому вони не потребують спеціальних поліцейських формувань збройних сил.

Серед недоліків централізованої системи, наприклад, у Франції, стало те, що поліція переважно зосереджується на вирішенні загальнодержавних проблем і недостатньо враховує інтереси окремих територіальних громад (комун). Розбудова сучасної структури поліцейської системи країни характеризується шляхом своєрідної централізації, коли безпосереднє керівництво поліцейською діяльністю здійснюється в межах особливих ланок міністерства – департаментів або дирекцій, яким безпосередньо підпорядковуються і всі галузеві служби [3, с. 289].

У свою чергу, англосаксонська правова доктрина не абсолютизує ролі держави у сфері безпеки та передбачає значну роль недержавних суб'єктів поліцейської діяльності. Це означає, що друга (британська) модель відрізняється децентралізацією управління, владною «горизонталлю», підвищенням рівня повноважень місцевих органів влади і меншими за обсягом поліцейськими правоохоронними функціями.

Розглянемо децентралізовану модель у дії на прикладі Сполучених Штатів Америки. Відтак, формування правоохоронних структур з відносною локальною адміністративною та юрисдикційною самостійністю муніципальних правоохоронних органів і правоохоронних органів штатів, власним регіональним законодавством, що визначає територіальні особливості адміністративного і кримінального переслідування, є характерними для правоохоронної системи США. Починаючи від особливостей кримінально-виконавчого виробництва, побудови судових процесів і закінчуючи адміністративними режимами, кожен штат виробив унікальну правоохоронну підсистему, адаптуючи юридичний інструментарій під територіальні соціальні, криміногенні і інші особливості. Наприклад, в США придбання, зберігання і носіння зброї громадянами сприймається як гарантія дотримання права на життя та особисту недоторканність. Виключаючи же ідеологічний контекст даного постулату, можна констатувати, що державою не стільки визнається право на зброю, скільки частково перекладається функція поліції з охорони прав особи на самого громадянина. При цьому, крім федерального законодавства, кожен штат встановлює свої обмеження на оборот цивільної зброї [4, с. 94-99], адаптуючи його під місцеву культуру застосування зброї.

Ще однією моделлю правоохоронної діяльності є змішана, яку доцільно розглянути у контексті нашого дослідження наступною, адже вона є найбільш спорідненою до США – це правоохоронна модель Великобританії. Тут також органи поліції підпорядковані муніципальній владі і опосередковано підзвітні

населенню через виборні механізми глави муніципальних утворень [5, с. 15]. Сама правова система в Англії також має змішаний тип і також порівняно з децентралізованим допускає використання самостійних джерел права в Північній Ірландії і Шотландії. Проте, вважаємо, що моделі правоохоронної функції Англії і США базуються на різних традиціях. Якщо в США принцип децентралізації був наслідком формування політичної системи від конфедерації до федерації, то в Великобританії, поряд з історичними традиціями, існує національно-територіальний фактор. Північна Ірландія і Шотландія, будучи історично приєднаними територіями, обумовлювали свій особливий статус в правовому полі. Звідси ми можемо констатувати, що на конкретне наповнення і структуру правоохоронної функції конкретної держави також впливає її історія формування (приєднання інших територій населених етносом, який вирізняється від титульної нації культурними, релігійними і правовими традиціями).

Узагальнюючи, слід зазначити, що розглянуті вище правоохоронні системи провідних країн світу ґрунтуються на глибоких історичних традиціях. У світі не існує «ідеальної» моделі реалізації правоохоронної функції, а кожна національна модель адаптована під конкретні соціокультурні особливості, традиції товариств, в яких вони історично склалися і діють. Хоча більшість названих країн здійснювали безрезультатні спроби відійти від традиційного правоохоронного укладу, що остаточно тільки закріпило необхідність цивілізаційного підходу до архітектоніці правоохоронної функції.

Таким чином, модель правоохоронної функції держави відображає характер культурних, релігійних традицій етносів, а також форму державного устрою. Відповідно, до будь-якої національної правоохоронної моделі об'єктивуються такі вимоги як: національні і релігійні особливості етносів, правоохоронних традицій, правових цінностей, що історично склалися на певному етнокультурному просторі держави. При цьому порівняльно-правовий аналіз національних моделей правоохоронних функцій провідних світових держав показує їх яскраво виражені індивідуальні особливості, що історично склалися, стійкі, адаптовані до етнокультурних територіальних особливостей як унітарних, так і федеративних держав. Порівняльно-правовий аналіз змісту зарубіжних правоохоронних систем свідчить, що очевидним є взаємозв'язок рівня правопорядку і законності з рівнем правоохоронного контролю, тобто методів і засобів правоохоронної діяльності органів державної влади, громадських інститутів і громадянської участі в реалізації правоохоронної функції держави. Ця теза підтверджується процесами централізації елементів правоохоронних систем, перегляду ієрархії пріоритетів охорони правових цінностей західноєвропейських держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Камінська Н. В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування (міжнародно-правові засади становлення, функціонування та розвитку) : дисер. на здоб. наук. ступеня доктора юрид. наук: 12.00.11 Міжнародне право. К., 2013. 474 с.

2. Кравченко А.Г., Хажіроков В.А. Моделі правоохоронної функції держави в федеративному просторі: порівняльно-правовий аспект. *Адміністративне право і практика адміністрування*. 2016. № 5. С. 26 - 38. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=20248
3. Криштанович М. Ф. Європейський досвід державного управління органами поліції та можливості його використання в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. 1 (47). С. 287-293.
4. Яшин К.В., Алексєєва А.В. Проблеми легалізації зброї. Аналіз законодавства США і Росії. *Сучасна наука: теорія і практика*. 2014. № 3 (7). С. 94-99.
5. Рудой К. М. Адаптація адміністративного законодавства України у сфері охорони особистих прав громадян до норм Європейського Союзу: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2004. 20 с.

Напряг № 2
Актуальні питання здійснення правоохоронної діяльності,
забезпечення публічного порядку та безпеки в умовах
дії воєнного стану

Jarosław Kaleta

*dr. Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza, Rzeczpospolita
Polska*

**KRAJOWA MAPA ZAGROZEŃ BEZPIECZEŃSTWA – NARZĘDZIE
KOMUNIKACJI POMIĘDZY SPOŁECZNOŚCIAMI LOKALNYMI A
POLICJĄ**

Bezpieczeństwo rozpatrywane w kategorii istoty życia i funkcjonowania człowieka jest niewątpliwie jedną z najważniejszych wartości. Stanowi fundament każdego ludzkiego działania. Związane jest z tym również poczucie bezpieczeństwa stanowiące jedną z podstawowych potrzeb każdego człowieka i mające decydujący wpływ na funkcjonowanie każdej społeczności.

Artykuł 1 Ustawy *o Policji* stanowi, że Policja pełni służebną rolę wobec społeczeństwa i jej nadrzędną rolą jest służba społeczeństwu. Ten zapis jest podstawą do stwierdzenia, że nadrzędny cel działania polskiej Policji jakim jest zapewnienie bezpieczeństwa obywateli oraz ładu i porządku publicznego powinien być realizowany przez pryzmat prospołecznego charakteru tych zadań. Ta filozofia została również zawarta w treści funkcjonującego w Policji od ponad czterech lat motta *Pomagamy i chronimy*.

Idea uspołeczniania przez Policje swoich działań ma oparcie i podstawę we właściwym diagnozowaniu oczekiwań społecznych i realizowana jest między innymi przez funkcjonujące programy *Dzielnicowy bliżej nas* i *Krajową Mapę Zagrożeń Bezpieczeństwa* (zwaną dalej *KMZB*) oraz aplikację mobilną *Moja Komenda*. Stworzone narzędzia pozwalają na rzetelne identyfikowanie różnego rodzaju zagrożeń i wykorzystanie zebranych danych do realizacji zadań służbowych przez Policję. Przy tym ważny jest aspekt aktywizowania społeczeństwa i wyzwolenia poczucia współodpowiedzialności za bezpieczeństwo w szczególności w okolicy miejsca swojego zamieszkania.

Zastosowane w działaniach Policji narzędzie *KMZB* jest istotnym komponentem procesu zarządzania bezpieczeństwem publicznym, który realizowany jest we współpracy z instytucjami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo a przede wszystkim ze społeczeństwem. W wyniku rozwoju nowatorskich metod komunikacji dotychczasowe standardowe metody i techniki realizowanych przez Policję czynności służbowych stały się niewystarczające, pomimo że polegają na bezpośrednim kontakcie z obywatelem i wdrożenie takiego programu było w pełni uzasadnione. Ponadto, biorąc pod uwagę sytuację epidemiologiczną oraz wprowadzone przy tym ograniczenia i obostrzenia sanitarne spowodowały, że możliwości komunikowania się

wielu instytucji ze społeczeństwem były mocno ograniczone. Powstałe utrudnienia w tym obszarze były w dużej mierze niwelowane przez platformę komunikacji pośredniej wykorzystującą łącze internetowe jaką jest *KMZB*.

Funkcjonalność narzędzia pozwala mieszkańcom na przekazywanie informacji o określonych, uciążliwych zagrożeniach występujących w miejscu zamieszkania i najbliższej okolicy. Mapa pozwala ponadto na przedstawienie społecznościom lokalnym skali zagrożeń na określonym terenie. Narzędzie zatem zbudowane jest z dwóch części: narzędzia interaktywnego umożliwiającego obywatelowi nanoszenie skatalogowanych zagrożeń oraz danych statystycznych.

Zasady funkcjonowania *KMZB* musiały mieć odzwierciedlenie w przepisach resortowych, które dały formalną podstawę do jej wdrożenia. Szczegółowy sposób postępowania policjantów podczas realizacji czynności służbowych związanych z funkcjonowaniem *KMZB* został uregulowany w Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 września 2016 r. w *sprawie sposobu postępowania policjantów podczas realizacji zadań związanych z funkcjonowaniem Krajowej Mapy Zagrożeń Bezpieczeństwa*, oraz w Wytycznych nr 1 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 lipca 2017 r. zmieniających wytyczne w *sprawie sposobu postępowania policjantów podczas realizacji zadań związanych z funkcjonowaniem Krajowej Mapy Zagrożeń Bezpieczeństwa*. Kolejne zmiany dotyczące funkcjonowania *Mapy* nastąpiły 25 października 2018 roku i polegały na wprowadzeniu korekt technicznych bez zmiany przepisów w tym zakresie.

Na podstawie wytycznych Komendanta Głównego Policji regulujących kwestie funkcjonowania *KMZB* komendanci poszczególnych garnizonów Policji wydali wewnętrzne akty prawne w tym zakresie.

Powstanie tego narzędzia poprzedziły konsultacje społeczne, w których uczestniczyło ponad 217 tys. osób. Przeprowadzone badania umożliwiły opracowanie katalogu zagrożeń, które w ocenie mieszkańców są najbardziej uciążliwe i w istotny sposób wpływają na poczucie bezpieczeństwa. Na podstawie wskazanych propozycji wyodrębniono

25 kategorii najczęściej się powtarzających w trakcie dyskusji zagrożeń, między innymi

z obszarów: bezpieczeństwa w ruchu drogowym, demoralizacji nieletnich, patologii społecznych i bezdomności, bezpieczeństwa na terenach wodnych oraz ochrony środowiska.

W wyniku dotychczasowych modyfikacji funkcjonalności *KMZB* mieszkańcy mogą obecnie przy wykorzystaniu platformy nanosić 24 różne zagrożenia, które obejmują:

1) **akty wandalizmu** będące zachowaniami polegającymi na umyślnym niszczeniu jakiś dóbr i wartości przynoszącymi określone, wymierne szkody, przede wszystkim w mieniu publicznym;

2) **dzikie wysypiska śmieci** stanowiące miejsca nieprzeznaczone do składowania odpadów, na którym porzucane są odpady komunalne. Odpady niebezpieczne dla mieszkańców i środowiska gromadzone są nielegalnie bez zgody władz samorządowych i wbrew przepisom np. w lasach, rowach, wąwozach, byłych halach fabrycznych lub magazynowych;

3) **grupowanie się małoletnich zagrożonych demoralizacją** czyli zjawiskiem określanym przez Ustawę *o postępowaniu w sprawach nieletnich* jako naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych;

4) **klusownictwo**, które oznacza działanie zmierzające do wejścia w posiadanie zwierzyny w sposób niebędący polowaniem albo z naruszeniem warunków dopuszczalności polowania;

5) **miejsca niebezpieczne na wodach** będące najczęściej terenami akwenów wodnych (stawów, jezior, zbiorników, rzek, morza) tzw. *dzikie kąpieliska*, na których wypoczywający korzystający z kąpeli lub z jednostek pływających z uwagi na występowanie np. głębin, silnych wiatrów, wirów, podwodnych przeszkód, narażeni są na występowanie zdarzeń zagrażających ich bezpieczeństwu;

6) **miejsce niebezpiecznej działalności rozrywkowej** to miejsca gdzie mogą wystąpić nieprawidłowości stwarzające zagrożenie dla osób z niej korzystających np. pokoje zagadek (escape room), wesołe miasteczka, cyrki, parki wodne, linowe, zjeżdżalnie wodne, stoki narciarskie;

7) **nielegalna wycinka drzew** – zgodnie z art.83 ust.1 Ustawy *o ochronie przyrody* usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części może nastąpić po uzyskaniu zezwolenia wydanego na wniosek: posiadacza nieruchomości - za zgodą właściciela tej nieruchomości, właściciela urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 Ustawy *Kodeks cywilny*, jeżeli drzewo lub krzew zagrażają funkcjonowaniu tych urządzeń;

8) **nielegalne rajdy samochodowe** to nielegalne wyścigi odbywające się na drogach publicznych (streetracing, drag racing, drift). Są to zarówno spontaniczne spotkania niewielkiej liczby kierowców, jak też zaplanowane i zorganizowane zloty większych grup. W wyścigach często startują samochody tuningowane;

9) **nieprawidłowe parkowanie** związane jest najczęściej z popełnieniem wykroczenia niestosowania się do znaków: zakazu postoju, zakazu zatrzymywania się, zakazu postoju w określone dni, strefy ograniczonego postoju, zakazu postoju w strefie zamieszkania w miejscach innych niż wyznaczone jak również w wyniku naruszenia innych przepisów wynikającego z Ustawy *Prawo o ruchu drogowym*;

10) **niestrzeżone przejścia przez tory** to zagrożenie odnoszące się do obowiązku ciążącego na osobach pieszych przechodzenia przez tory jedynie w miejscach do tego wyznaczonych. Niestosowanie się do tego nakazu stanowi zagrożenie dla życia przechodnia;

11) **niestrzeżony przejazd kolejowy** to zagrożenie polegające na niestosowaniu się kierujących w tym miejscu do znaku drogowego „STOP” lub nie zachowują szczególnej ostrożności przy przejeżdżaniu przez skrzyżowania kolejowo – drogowe;

12) **niewłaściwa infrastruktura drogowa** to zagrożenie związane z wpływem na bezpieczeństwo w ruchu drogowym infrastruktury drogowej w szczególności cech techniczno-eksploatacyjnych nawierzchni drogowej (uszkodzenia nawierzchni, śliska jezdnia, koleiny, wyboje itp.) ale także rozwiązań;

13) **niszczenie zieleni** to zjawisko niszczenia terenów zielonych obejmujących takie tereny jak; parki, zieleńce, ogródki działkowe, trawniki i klomby, nasadzenia zieleni izolacyjnej, uprawy balkonowe i zaokienne, ogrody botaniczne, palmiarnie oraz zieleń naturalna miejscowości jak lasy i zadrzewienia podmiejskie, łąki, skupiska zieleni przy zbiornikach wodnych;

14) **osoba bezdomna wymagająca pomocy** to zagrożenie narażenie na niebezpieczeństwo utraty zdrowia i życia np. poprzez wychłodzenie przez osobę znajdującą się w trudnej sytuacji;

15) **poruszanie się po terenach leśnych kładami** jest naruszeniem zakazu poruszania się na terenach leśnych quadami i motocyklami crossowymi co pododuje niszczenie środowiska naturalnego, płoszenie dzikich zwierząt;

16) **przekraczanie dozwolonej prędkości** to jedno z najbardziej uciążliwych i najczęściej nieakceptowalnych przez mieszkańców zagrożeń będące główną przyczyną zdarzeń drogowych wynikających z niedostosowania prędkości do warunków drogowych;

17) **spożywanie alkoholu w miejscach niedozwolonych** m. in. w **miejscach publicznych** stanowiących przestrzeń dostępną dla ogółu ludzi (np. ulice, parki, dworce, urzędy, teatry, kina, stadiony sportowe) oraz w miejscach takich, jak szkoły, zakłady pracy, miejsca masowych zgromadzeń, ośrodki szkoleniowe i domy wypoczynkowe z wyjątkami obejmującymi specjalnie wydzielonych stref na imprezach masowych lub wskazanych przez władze miasta lub w miejscach przynależących do restauracji, klubów i pubów;

18) **używanie środków odurzających** zdeterminowane takimi przyczynami jak ciekawość, presja kolegów i koleżanek, chęć naśladowania grupy, pragnienie doznawania nowych bodźców i doznań, próba ucieczki od problemów, niska samoocena, nuda, brak alternatywy na spędzanie wolnego czasu oraz problemy emocjonalne;

19) **wałęsające się bezpańskie psy** czyli w rozumieniu Ustawy o ochronie zwierząt - „zwierzęta bezdomne” będące zwierzętami domowymi lub gospodarskimi, które uciekły, zabłąkały się lub zostały porzucone przez człowieka, a nie ma możliwości ustalenia ich właściciela lub innej osoby, pod której opieką trwale dotąd pozostawały;

20) **wypalanie traw** stosowane jako pseudozabieg rolniczy oznaczający wzniesienie ognia na obszarach nieużytków trawiastych i uprawnych w celu pozbycia się pozostałości uschniętej roślinności;

21) **zdarzenia drogowe z udziałem zwierząt leśnych**, najczęściej dzików, łosi, jeleni, saren zagrażające życiu i zdrowiu osób znajdujących się w pojeździe i skutkujące często znacznymi uszkodzeniami tych pojazdów;

22) **znęcanie się nad zwierzętami**, które należy rozumieć jako celowe działanie sprawcy nakierowane na zadanie zwierzęciu bólu lub cierpienia ale także, gdy **sprawca zamiarem swoim obejmuje jedną lub wiele z czynności sprawczych** (np. zaniechanie podjęcia koniecznego leczenia, pozostawienie zwierzęcia na mrozie bez schronienia, niedostarczanie odpowiedniej ilości pożywienia itd.);

23) **zła organizacja ruchu drogowego**, w skutek której może dochodzić do

pogorszenia stanu bezpieczeństwa poprzez zwiększenie liczby zdarzeń drogowych lub zatorów drogowych, a jej główne mankamenty to niewłaściwe poziome i pionowe oznakowanie lub nieprawidłowa lokalizacja przejść dla pieszych;

24) **żebractwo** zaliczane do patologii społecznej będące zjawiskiem społecznym związanym z najuboższą, zmarginalizowaną grupą społeczną, której członkowie zajmują się wypraszaniem jałmużny w dowolny sposób w tym w sposób natarczywy lub agresywny, niejednokrotnie z wykorzystaniem dzieci co pogłębia społecznie destruktywny wymiar tego zjawiska.

Krajowa Mapa Zagrożeń Bezpieczeństwa jako nowoczesna platforma komunikacyjna pomiędzy Policją a społeczeństwem, zgodnie z założeniem jej wdrożenia, służy mieszkańcom do szybkiego, a zarazem nieskomplikowanego przekazywania Policji informacji o określonych zagrożeniach występujących w miejscu zamieszkania i najbliższej okolicy, które w subiektywnym odczuciu obywateli wpływają na ich bezpieczeństwo. Zadaniem Policji jest reakcja na zgłoszenie poprzez weryfikację naniesionego zagrożenia pod kątem jego faktycznego zaistnienia a w dalszej kolejności, w odpowiednim czasie jego wyeliminowania. Sposób weryfikacji zgłoszeń i podejmowanych w tym zakresie czynności przez policjantów w celu eliminacji zagrożeń wynika z Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 września 2016 r. w sprawie sposobu postępowania policjantów podczas realizacji zadań związanych z funkcjonowaniem Krajowej Mapy Zagrożeń Bezpieczeństwa, Wytycznych nr 1 Komendanta Głównego Policji z dnia 31 lipca 2017 r. zmieniających powyższe wytyczne oraz Wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 20 grudnia 2019 r. zmieniających powyższe wytyczne.

Tym samym Policja realizując zadania polegające na eliminacji naniesionych na KMZB zagrożeń spełnia oczekiwania mieszkańców a ich poczucie bezpieczeństwa wzrasta.

BIBLIOGRAFIA:

1. Balcerowicz B. Obronność państwa średniego, Warszawa 2007.
2. Czapiński W., Bezpieczeństwo, spokój i porządek publiczny w naszym prawie administracyjnym. URL: www.repozytorium.uni.wroc.pl (dostęp z dnia 02.09.2022).
3. Jakubczak R., Strategia bezpieczeństwa narodowego, „Realia... i co dalej. Dwumiesięcznik społeczno-polityczny” 2011, nr 4.
4. Misiuk A., Administracja porządku i bezpieczeństwa publicznego. Zagadnienia prawno-ustrojowe, Warszawa 2008.
5. Szafrąński J., Współdziałanie jednostek obrony terytorialnej i policji w walce z terroryzmem, Wydział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2004.
6. Szymaniak A. (red.), Samorząd a Policja. Kształtowanie bezpieczeństwa lokalnego, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2007.
7. Zieliński K., Bezpieczeństwo obywateli podczas kryzysów niemilitarnych oraz reagowanie kryzysowe w razie katastrof i klęsk żywiołowych, Warszawa 2004.

Anna Rybicka

*PhD, assistant professor, Paweł Włodkowic University College in Płock,
Republic of Poland*

Agnieszka Śliwińska

mgr. Paweł Włodkowic University College in Płock, Republic of Poland

WSPÓŁCZESNE ZAGROŻENIA W CYBERPRZESTRZENI

W dzisiejszych czasach jednym z najbardziej podstawowych środowisk w jakim porusza się każdy człowiek jest szeroko pojęta cyberprzestrzeń. Należy przez nią rozumieć zarówno Internet, który często jest narzędziem pracy, ale służy także rozrywce, na przykład dzięki mediom społecznościowym, z których korzystają zarówno młodszy jak i starsi odbiorcy- każdy z nich według swoich potrzeb. Przez cyberprzestrzeń należy również rozumieć dokonywanie różnych transakcji- przelewów, ale też płatności wykonywanych przy pomocy karty płatniczej czy też pobieranie pieniędzy z bankomatu. Nie można nie wspomnieć o korzystaniu z telefonu, co jest już od wielu lat czymś zupełnie oczywistym, a popularne smartphony mają coraz więcej funkcjonalności, co powoduje, że w wielu sytuacjach korzystanie z nich wypiera konieczność pracy z laptopem. Nie można nie wspomnieć o tym, że minione lata były naznaczone piętnem pandemii choroby COVID-19, która spowodowała, że szereg aktywności ludzkich został przeniesiony do właśnie cyberprzestrzeni. Sklepy różnego rodzaju należały na to, żeby dokonywać płatności przy pomocy karty płatniczej, a nie używając gotówki. Pracodawcy sugerowali pracę według zasady „home Office”. Uczniowie i studenci musieli uczyć się w sposób zdalny. Nie można nie wspomnieć o tym, że w okresie epidemii kontakty międzyludzkie musiały zostać ograniczone (sugerowano rezygnację z bezpośrednich spotkań), dlatego również przeniosły się do cyberprzestrzeni- na przykład przy użyciu różnego rodzaju komunikatorów czy portali społecznościowych.

Internet jest miejscem, w którym można pracować, ale też jest przestrzenią, która służy szeroko pojętej rozrywce czy kontaktom z najbliższymi. Ponadto bardzo popularne są portale internetowe, takie jak na przykład Facebook czy Instagram, z czego obecnie prym w kwestii popularności wiodzie Tik-Tok, czyli portal, który pozwala użytkownikom nagrywać i oglądać krótkie filmiki o zróżnicowanej tematyce. Kiedyś były one domeną młodych ludzi, ale teraz, jak już zostało wspomniane, ich użytkownicy są w różnym wieku. Za pośrednictwem Internetu dokonujemy również płatności- przelewy internetowe są obecnie tak popularne jak kiedyś tradycyjne.

Ludzie są przyzwyczajeni do szeroko pojętej cyberprzestrzeni, ale często zapominają o tym, że czyha w niej wiele zagrożeń. Dlatego właśnie temu zagadnieniu zostanie poświęcona poniższa praca dyplomowa. Mimo że szeroko pojęta cyberprzestrzeń jest coraz bardziej popularna- nawet seniorzy czują się w niej coraz pewniej- to nie można zapominać o tym, że rozsądne korzystanie z niej wymaga ostrożności, ponieważ może nieść ona za sobą szereg zagrożeń, a ich konsekwencje mogą być naprawdę nieprzyjemne, trudne czy wręcz po prostu niebezpieczne.

Cyberprzemoc (która w inny sposób określana jest mianem cybermobbingu, cyberbullyingu lub też agresji elektronicznej, jak także elektronicznej przemocy rówieśniczej) polega na stosowaniu przemocy poprzez na przykład: prześladowanie, zastraszanie, nękanie, wyśmiewanie innych osób z wykorzystaniem Internetu i narzędzi typu elektronicznego, do których zaliczyć można: SMS, e-mail, witryny internetowe, fora dyskusyjne czy niezwykle popularne obecnie media społecznościowe.

Mówiąc o tym zjawisku warto jest zastanowić się nad jego genezą. Cyberprzemoc pojawiła się bowiem na przełomie XX i XXI wieku. Napastnicy (warto zaznaczyć, że nie istnieje jedna nazwa dla osób stosujących cyberprzemoc. Dużo zależy od tego, w jakiej jest ona formie, dlatego w kwestii nazewnictwa pojawiają się takie pojęcia jak: hejter, stalker, prześladowca czy właśnie napastnik) SMS-ami lub wiadomościami mailowymi.

Na tej podstawie widać, że zamiarem osób stosujących cyberprzemoc jest zdyskredytowanie danej osoby bądź też całej społeczności. Takie działania wynikają z rozmaitych motywacji, ale najczęściej mówi się o tym, że internetowi przestępcy czują się bezkarni przez wzgląd na to, że mają silne poczucie anonimowości swoich działań.

Taka forma znęcania się nad swoimi ofiarami, zdaniem psychologów badających kwestię cyberprzemocy właśnie wynika z różnych powodów, do których zaliczyć można między innymi:

poczucie anonimowości, w przestrzeni internetowej sprawca cyberprzemocy działa pod pseudonimem,

możliwość spreparowania kompromitującej treści- brak konieczności działania na bieżąco, tak jak jest to konieczne podczas rozmowy w świecie realnym czy na przykład w trakcie wideokonferencji,

sprawca może działać w dowolnym czasie, a ofiara nie ma możliwości ucieczki, jak jest w przypadku osobistych kontaktów – jej profil cały czas jest dostępny w sieci, jeżeli nie zareaguje odpowiednio wcześniej i nie zdecyduje się na zgłoszenie doświadczania cyberprzemocy (na przykład do administracji strony internetowej czy portalu społecznościowego), co oczywiście byłoby najlepszym rozwiązaniem, lub też nie zamknie swojego profilu czy konta na danym portalu czy stronie internetowej,

brak świadomości tego, jakie konsekwencje może nieść za sobą bycie sprawcą cyberprzemocy.

Nie można zapominać o tym, że prześladowanie przez internet jest szczególnie groźne dlatego, że kompromitujące czy poniżające materiały są dostępne w krótkim czasie dla wielu osób i pozostają w sieci na zawsze, jako kopie na wielu komputerach, nawet po ustaleniu i ukaraniu sprawcy.

Jednym z przejawów cyberprzemocy jest także tworzenie antystron internetowych, a także podszywanie się pod kogoś tworząc blog lub innego typu witrynę internetową.

Cyberprzemoc ma swoje rodzaje. Typologia agresji elektronicznej (jest to pojęcie synonimiczne dla cyberprzemocy właśnie) ze względu na typ ofiary zaproponowana przez J. Pyżalskiego rozróżnia:

1. Agresję elektroniczną wobec pokrzywdzonych, w której charakterystyczną

cechą jest nierówność „sił” sprawcy i ofiary, to znaczy ofiarą jest osoba słabsza.

2. Agresję elektroniczną wobec celebrytów, gdzie za celebrytę uznaje się osobę często występującą w środkach masowego przekazu i wzbudzającej zainteresowanie opinii publicznej, bez względu na pełniony przez nią zawód.

3. Elektroniczną agresję uprzedzeniową, gdzie ofiarami agresji elektronicznej stają się grupy ludzi skupione według wspólnych wartości, na przykład określonej narodowości, fani zespołu, grupa wyznaniowa, zwolennicy określonej opcji lub partii politycznej i in.

4. Agresję elektroniczną wobec nieznajomych (przypadkową), której ofiara jest osoba nieznana sprawcy, będąca przypadkową ofiarą podczas surfowania w sieci.

5. Mobbing elektroniczny, w którym sprawca i ofiara są najczęściej członkami tej samej grupy, zarówno online, jak i offline.

6. Rozsyłanie kompromitujących materiałów

7. Włamania na konta pocztowe i konta komunikatorów w celu rozsyłania kompromitujących wiadomości

8. Dalsze rozsyłanie otrzymanych danych i wiadomości jako zapisu rozmowy, czy kopii e-maila

9. Tworzenie kompromitujących i ośmieszających stron internetowych

10. Podszywanie się pod inne osoby

11. Wykluczanie z internetowych społeczności

12. Publikowanie poniżających, często wulgarnych komentarzy i postów

Flood, czyli przesyłanie wielkiej liczby wiadomości lub komentarzy które blokują skrzynkę odbiorcy.

Mówiąc o zagrożeniach w cyberprzestrzeni w internetowych transakcjach bankowych należy najpierw przedstawić kilka terminów. Pierwszym z nich jest transakcja nieuprawniona.

Fraud (czyli właśnie transakcja nieuprawniona) jest to transakcja kartą płatniczą zakwestionowana przez bank, wystawcę karty. Za transakcje fraud uważa się transakcje (lub też próby transakcji) kartami skradzionymi, zagubionymi (zastrzeżonymi), skopiowanymi lub otrzymanymi na podstawie fałszywych danych lub danych obcego właściciela.

Istotne jest to, że transakcje fraud są to coraz częściej oszustwa przy użyciu kart skopiowanych na zasadzie skimmingu w bankomatach lub samoobsługowych automatach akceptujących karty (np. na stacji benzynowej czy w sklepach różnego typu, w których funkcjonują kasy samoobsługowe).

W dobie dzisiejszej technologii dużą część swojego czasu ludzie spędzają w szeroko pojętych serwisach społecznościowych (w tym miejscu zalicza się do nich nie tylko media społecznościowe takie jak chociażby Facebook czy i Instagram, ale też inne strony internetowe), istotne jest także to, że bardzo aktywnymi użytkownikami Internetu są dzieci i młodzież.

Należy nadmienić, że właśnie w mediach społecznościowych wielu użytkowników publikuje mnogość materiałów, ale robi to w sposób nieostrożny, ponieważ w tych treściach prezentują również dane osobowe, co ułatwia cały proces kradzieży danych osobowych.

Trzeba pamiętać o tym, że wielu rodziców, udostępniając zdjęcia swoich dzieci, nie zdaje sobie sprawy z tego, że upublicznia ich wizerunek. Niejednokrotnie wraz ze zdjęciami dodawane są informacje na temat dziecka (wiek, szkoła, zajęcia dodatkowe). A przecież to także są dane osobowe. Takie zachowanie i jego konsekwencje bardzo dobrze wyjaśnia pojęcie sharentingu.

Wielu z użytkowników Internetu nie zdaje sobie sprawy, że niektóre aplikacje mobilne, które wykorzystywane są w codziennym użytkowaniu przestrzeni internetowej, rozpowszechniają nie tylko dane określonego użytkownika, ale także dane jego znajomych i rodziny.

Istotne jest to, że podczas uruchamiania właśnie tego typu aplikacji bardzo często proszą one o dostęp do lokalizacji czy zdjęć zapisanych na określonym urządzeniu. Dzieci czy nastolatki zazwyczaj automatycznie wyrażają zgodę, byle tylko jak najszybciej uzyskać dostęp do swoich ulubionych aplikacji, nieświadomie doprowadzając do kradzieży danych osobowych właśnie.

Pobierając aplikację należy przeczytać jej regulamin i sprawdzić do jakich zasobów urządzenia będzie miała ona dostęp. Jeżeli jest to możliwe, warto jest ten dostęp ograniczyć.

Kolejną kwestią jest rozrywka jakiej można oddawać się w przestrzeni internetowej. Gry online na przykład dają możliwość kontaktu z innymi graczami, których tak naprawdę tożsamość jest nieznana. Korzystając z trybu wieloosobowego, dorośli i dzieci bardzo często wymieniają się postaciami, za pośrednictwem których grają, kupują dodatki, aby zwiększyć poziom gry, a nawet udostępniają swoje hasła. Nie jest to zachowanie bezpieczne.

Warto zachować czujność także podczas pobierania plików, zwłaszcza tych darmowych. Najczęściej swoistą „zapłatą” za darmowe programy, gry czy tapety jest podanie danych osobowych, które potem mogą zostać sprzedane.

Coraz częstszym cyberprzestępstwem jest phishing. Często sami użytkownicy Internetu udostępniamy nasze dane, odpisując na fałszywe wiadomości, w których ktoś podszywa się np. pod instytucje finansowe czy firmy kurierskie. Nie można zapominać o tym, że dane osobowe znajdują się w wielu bazach – hotelowych, bankowych czy e-sklepów. Dlatego ważne jest dbanie o ich bezpieczeństwo i zagrożenia, które mogą spotkać użytkowników cyberprzestrzeni to wirusy, które nie są widoczne w momencie, kiedy logują się oni do bankowości elektronicznej, a które starają się wykraść login albo hasło, w celu dokonania transakcji bez wiedzy użytkownika konta, przekierowując przelew na zupełnie inny numer konta niż zakładany. Innym zagrożeniem jest wspomniany wcześniej Phishing, stosowany na szeroką skalę w Internecie. Jest to metoda oszustwa, w której przestępca podszywa się pod inną osobę lub instytucję w celu wyłudzenia określonych informacji, np. danych logowania, szczegółów karty kredytowej albo nakłonienia ofiary do określonych działań. Mimo, że zarówno środowisko bankowe jak i policja nieustannie powtarzają, że bank nigdy nie prosi swojego Klienta o podawanie poufnych informacji umożliwiających dostęp do konta. Należy nadmienić, że coraz bardziej popularne zakupy i płatności internetowe także mogą być ryzykowne. Istotne jest także to, że zdarzają się nieuczciwi sprzedawcy, którzy nie wysyłają nam opłaconego towaru lub

po otrzymaniu płatności przepadają bez słowa. Większe ryzyko takich zakupów wiąże się z zapłatą kartą płatniczą online. Na ogół wystarczyłby imię i nazwisko, numer karty i kod CVC2/CVV2 znajdujący się na jej odwrocie, by uiścić należność za produkt czy usługę. Jeżeli robi się zakupy w mało znanych sklepach internetowych, można nie tylko stracić pieniądze za dany zakup, ale i pozbyć się wszystkich środków z konta, bowiem złośliwe oprogramowanie może przechwycić dane karty, dzięki czemu haker dokona zakupów online na nasz rachunek. Nie można nie wspomnieć o tym, że dane osobowe to także cenne informacje dla cyberprzestępcy, ponieważ na ich podstawie można założyć konto w banku, wziąć kredyt itp. odpowiedzialne korzystanie z aplikacji internetowych. Cyberprzestrzeń jest czymś, co jest bliskie każdemu człowiekowi – dokonujemy transakcji bankowych drogą elektroniczną, pobieramy pieniądze z bankomatu, płacimy za zakupy przy pomocy kart płatniczych, media społecznościowe nie są nam obce. Równocześnie jednak wielu użytkowników cyberprzestrzeni nie pamięta o tym, że funkcjonowanie w niej może nieść za sobą szereg zagrożeń.

BIBLIOGRAFIA:

1. Apanowicz J. Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej, Warszawa 2005.
2. Czupryński A., Cel poznawczy i utylitarny w naukach o bezpieczeństwie, [w:] A. Czupryński, Wiśniewski B., Zboina J. (red.), Nauki o bezpieczeństwie. Wybrane problemy, Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2017.
3. Płoski Z. Słownik Encyklopedyczny – Informatyka. Wydawnictwo Europa, 1999.
4. Sobański P. Zagadnienie możliwości i celowości zdefiniowania tzw. mowy nienawiści w prawie polskim, 2019.
5. Sztumski J. Wstęp do metod i technik badań społecznych, Katowice 1979.
6. Tadeusiewicz R. Zagrożenia w cyberprzestrzeni, Nauka IV/2010.

Валерія Бондаренко-Берегович

доктор філософії, старший судовий експерт Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Житомир, Україна

Василь Берегович

магістр Поліського національного університету, м. Житомир, Україна

ОБМЕЖЕННЯ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглядаючи актуальні проблемні питання здійснення правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану, слід зазначити, що 12 серпня 2022 року, Указом Президента України [1], продовжено строк дії воєнного стану в Україні з 05 години 30 хвилин 23 серпня 2022 року строком на 90 діб, який в подальшому затверджений відповідним Законом України [2]. Таким чином, наша правоохоронна система функціонуватиме в режимі воєнного стану уже фактично впродовж 9 місяців, що ставить перед правоохоронцями нові виклики та завдання, а також робить їх більш професійними та рішучими на захисті батьківщини.

Так, в ході виконання своїх функціональних обов'язків із забезпечення публічного порядку та безпеки, в умовах воєнного стану, працівники правоохоронних органів зіштовхуються з необхідністю фактичного обмеження конституційних прав громадян, не будучи до цього готовими ні з правової, ні з морально-психологічної точки зору. Вказані фактори призводять до виникнення конфліктних ситуацій між правоохоронцями та нашими громадянами. Як правило, в основі таких ситуацій лежить законна, але чітко не аргументована з правової точки зору, вимога працівника правоохоронного органу, яка обмежує конституційні права громадянина та відмова її виконувати добровільно з боку останнього.

З початку збройної агресії РФ проти України та введення воєнного стану значна кількість представників силових структур залучені до проведення так званих фільтраційних заходів, спрямованих на виявлення учасників розвідувально-диверсійних груп ворога, колаборантів, тощо. Вказана діяльність може здійснюватися на блокпостах, в ході опитування переселенців, в ході роботи з населенням в прикордонних регіонах, прифронтових зонах, тощо.

Проведення фільтрації включає в себе:

- перевірку документів та правових підстав перебування особи в тому чи іншому у місці;
- огляд транспортних засобів, речей, приміщень;
- опитування особи;
- огляд засобів зв'язку, комп'ютерної техніки.

Зазвичай, громадяни з розумінням відносяться до перших трьох заходів та

не перешкоджають у їх проведенні. Однак, коли справа доходить до огляду особистих засобів зв'язку, виникають конфліктні ситуації, пов'язані з небажанням надавати їх до огляду, мотивуючи це несанкціонованим втручанням у приватне спілкування. Перед тим, як розглянути причини виникнення таких проблем та шляхи їх подолання, слід коротко зазначити важливість та інформативність цього заходу. Так, в ході огляду мобільного телефону, можна отримати інформацію про зв'язки особи, місця його перебування, історію пошукових запитів, банківську історію, тощо. Вказана інформація відіграє важливу роль в ході перевірки правдивості показів підозрілих осіб, стосовно яких проводяться фільтраційні заходи та прийняття рішень.

Розглянемо основні фактори, які призводять до конфліктних ситуацій в ході проведення фільтраційних заходів в умовах воєнного стану:

1. Морально-психологічний стан особи.
2. Рівень правосвідомості та знання чинного законодавства особою.
3. Морально-психологічний стан працівника правоохоронного органу.
4. Рівень володіння правовою базою працівником правоохоронного органу.

Представники правоохоронних органів, виконуючи свої обов'язки в умовах воєнного стану, повинні враховувати психологічні особливості осіб, з якими вони працюють, можливий негативний вплив бойових дій на їх психологічний стан, можливі втрати рідних та близьких, майнові труднощі. Крім того, слід враховувати рівень правової культури та знання нормативно-правової бази громадян, які вступаючи в суперечку чи відмовляючи у виконання законних вимог працівнику правоохоронного, намагаються захистити своє право на таємницю спілкування, не володіючи при цьому в повній мірі правовою базою.

Таким чином, можемо зробити висновок, що в умовах воєнного стану, слід приділяти увагу до морально – психологічного стану працівників правоохоронних органів, які повинні бути готовими до вирішення ситуацій різного рівня складності, рішучими та впевненими у своїх діях та не переходити межу людяності у відношенні до осіб з якими вони працюють.

Крім того, працівники правоохоронних органів повинні чітко володіти нормативно-правовою базою, яка регламентує їх права та обов'язки, в тому числі особливості своєї діяльності в умовах воєнного стану. Зокрема, важливим є опрацювання Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3], стаття 15 якого визначає зміст заходів правового режиму воєнного стану. У випадку який ми розглянули, для правоохоронців, важливими є володіння положеннями пункту 7 (перевіряти документи у громадян, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України) та пункту 10 (у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян радіопередавальне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку)

вказаної статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Указ президента України від 12.08.2022 р. № 574/2022 «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/decrees> (дата зверненн: 12.09.2022).

2. Закон України від 15.08.2022 р. № 2501-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2501-20#Text> (дата зверненн: 12.09.2022).

3. Закон України від 03.08.2022 р. № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата зверненн: 12.09.2022).

Дар'я Ворона

курсантка 2 курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

*Науковий керівник: **Анатолій Наточій** - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію незалежної України, призвело не тільки до змін у повсякденному житті громадян нашої держави, змін та доповнень в змісті чинних нормативно-правових актів, а також, як наслідок, настав період коли діяльність правоохоронних органів (у тому числі поліції) та питання публічної безпеки досить сильно актуалізуються у зв'язку із виникнення загроз для всього суспільства. Так, забезпечення публічної безпеки та порядку має велике значення для держави, особливо в такі часи, у зв'язку з чим воно становить одне із пріоритетних завдань Національної поліції України. Зазначимо, що воєнний стан визначається особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та організацій в Україні у виняткових обставинах, пов'язаних тільки з обставинами зовнішнього характеру, які безпосередньо пов'язуються із необхідністю відбиття збройної агресії проти України.

Закон України «Про Національну поліцію» в частині 4 статті 8 закріплює положення, які обґрунтовують надані нові повноваження поліцейським, тобто – під час воєнного стану поліція діє згідно із призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав та свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

Беручи до уваги зміни в законодавстві України, зупинимо увагу на аспекті запровадження нових повноважень поліцейських, які діють в умовах правового режиму воєнного стану та безпосередньо направлені на забезпечення більш ефективного захисту прав та свобод громадян України, а також на підтримання безпеки публічного порядку. Так, 15.03.2022 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» [2]. Доцільним є зазначити, що в подальшому зміни вносилися неодноразово, однак саме вищевикладений нормативно-правовий акт затвердив нові повноваження поліцейських в умовах воєнного стану.

Зазначимо, що змістом вищевказаного Закону закріплюється, що поліцейським надано право: здійснювати розмінування; вони допускаються до проведення спеціальних вибухово-технічних робіт та техніко-криміналістичного забезпечення огляду місця події, пов'язаної з пожежами, а також виконувати спеціальні вибухотехнічні роботи за фактом скоєння вибухів; надано можливість використовувати підручні засоби при відбитті нападу, що загрожує життю та здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки при крайній необхідності або затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір; зупинки транспортного засобу та його перевірки, а також перевірки водія та пасажирів, якщо вони схожі на таких осіб, які самовільно залишили місце для утримання військовополонених [2]. Так, дані положення безпосередньо направлені на підняття рівня безпеки публічного порядку саме в такі тяжкі для нашої країни часи, однак даний перелік не є вичерпним, адже їм надані й інші повноваження.

Також, до основних завдань діяльності працівників поліції в умовах воєнного стану можна віднести такі: попередження, припинення та ліквідація групових порушень громадського порядку та масових заворушень; забезпечення посиленої охорони особливо важливих об'єктів (маються на увазі об'єкти критичної інфраструктури); забезпечення публічного порядку та безпеки; участь у рятуванні людей та надання їм допомоги; забезпечення охорони майна, яке залишилося без догляду [3, с. 227].

Крім того, слід зауважити, що від початку війни до теперішнього часу поліцейські здійснюють свої професійні обов'язки із посиленим режимом несення служби і тому залучаються до несення служби на блок постах, навіть у період комендантської години. Під час такого несення служби, а саме в ночі, поліцейські вправі зупиняти людей та транспортні засоби задля перевірки документів, що посвідчують особу та наявність в такій особі спеціальної перепустки, яка дозволяє їй перебувати під час комендантської години на вулиці. У разі виявлення безпідставного знаходження будь-якої особи на вулиці у нічний час, працівники поліції мають право спочатку дізнатися про причину порушення встановленої законодавством вимоги, а потім вирішувати дану ситуацію за наявними обставинами.

Отже, забезпечення публічної безпеки та порядку має велике значення для України, особливо в умовах сучасності, у зв'язку з чим воно становить одне із пріоритетних завдань правоохоронних органів, у тому числі поліції. Зазначимо, що воєнний стан сам по собі є особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та організацій в Україні у виняткових обставинах, пов'язаних тільки з обставинами зовнішнього характеру, які безпосередньо пов'язуються із необхідністю відбиття збройної агресії проти України. Саме тому, під час дії правового режиму воєнного стану, діяльність поліції була розширена, а саме наданням їй працівникам певних повноважень, які діють виключно в умовах

сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 року №580-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 09.09.2022).
2. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 року №2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text> (дата звернення 09.09.2022).
3. Афонін Д.С., Боксгорн А.В. Особливості забезпечення публічної безпеки і порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис, 2022. 224-230 с.

Анна Горобець

*судова експертка сектору досліджень у сфері інформаційних технологій
Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України, м. Кропивницький, Україна*

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сексуальне насильство — один зі злочинів, який регулярно вчиняють під час збройних конфліктів. Міжнародне кримінальне право визначає його як найтяжчий і неприпустимий злочин. Ці діяння є одними з найбільш травматичних досвідів у житті людини, які впливають як на фізичний, так і на психологічний стани потерпілих.

Сексуальне насильство стає воєнним злочином, коли воно вчинене на території, де триває збройний конфлікт, на окупованій території чи на території, яку намагаються окупувати, й це вчиняється військовослужбовцями. За таких обставин можна вважати, що було скоєно воєнний злочин щодо цивільного населення [2].

На даний час, під особливим ударом опинилось цивільне населення України, яке страждає від цілеспрямованих та особливо жорстоких злочинних дій країни-агресора. Людям доводиться переховуватися в підвалах, бомбосховищах, та інших місцях для збереження свого життя та життя своїх дітей.

Міжнародний кримінальний суд наразі збирає докази та здійснює розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених в Україні. Зґвалтування та інші форми сексуального насильства, пов'язаного з війною також відносяться до таких злочинів.

Відповідно до Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду розрізняють такі форми сексуального насильства, які відносяться до воєнних злочинів: зґвалтування; сексуальне рабство; примушування до зайняття проституцією; примусова вагітність; примусова стерилізація; інші форми сексуального насильства, подібні за тяжкістю (наприклад, погрози зґвалтуванням або сексуальним насильством, каліцтво жіночих або чоловічих статевих органів, тортури сексуального характеру, примусове оголення тощо).

Щоб зібрати належні докази вчинення сексуального насильства, пов'язаного з війною потрібно:

звернутись до правоохоронних органів (внести інформацію в ЄРДР та відкрити кримінальне провадження);

звернутись до закладу охорони здоров'я для зняття побоїв та проведення судово-медичної експертизи;

обов'язково зберігати оригінали медичних довідок, висновки судово-медичних експертиз, рецепти, направлення, рекомендації тощо. У разі звернення за психологічною допомогою, отримати висновки психолога/довідки центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та солоді з описом психологічного стану внаслідок відповідного випадку;

якщо особа перебуває на тимчасово окупованій території, зібрати контактні дані свідків, зробити фото- чи відеофіксацію завданих ушкоджень, місця події:

обов'язково занотувати найважливіші обставини події, оскільки розслідування міжнародних злочинів триває довго і деякі деталі можна забути.

Все це відбувається виключно за згодою постраждалої людини. Наприклад, сьогодні людина готова подавати заяву до поліції, а завтра — вже ні. Якщо людина не зверталась за медичною допомогою, то рекомендується звернутись, здати аналізи, які можуть бути першочергово потрібними не для доказів, а для безпеки людини. Але є практика Міжнародного кримінального суду, який стверджує: за відсутності свідків, медичних документів, важливими доказами є свідчення самої постраждалої людини. Слова тих, хто пережив насильство, теж є важливими, на основі них можна подавати заяву в поліцію й доводити, що людина зазнала насильства.

В національному законодавстві потрібно розуміти, що людина може не мати інших доказів, можуть бути лише її слова і вони теж є важливими. Тут важливо розуміти, що адвокати, судді і прокурори мають координуватися в роботі. Щодо того, які докази є важливими, які допустимими, а які - ні, які суд може прийняти, а які відхилить, бо вони можуть бути отримані з порушенням процесуального законодавства. Важливо мати єдині стандарти до розслідування таких справ. Система має працювати скоординовано та ефективно, щоб так було, необхідно розробити певні стандарти і правила, які є спільними і яких дотримуються всі. Вони мають бути прийняті як адвокатурою, так і правоохоронними та судовими органами. Тоді цю координацію можна забезпечити в контексті правильності процедур, дотримання прав і постраждалих, й обвинувачених, і забезпечення ефективного розгляду цих категорій справ [2].

Сексуальне насильство під час війни є воєнним злочином, що не має терміну давності. Вибір жертви воєнними злочинцями випадковий, він не залежить від зовнішності, ні від віку, ні від статі жертви, ні від інших факторів.

Сексуальне насильство під час війни відрізняється від сексуального насильства в мирний час кількома характерними рисами:

тривале насильство та загальна небезпека. Збройним конфліктам властиве тривале насильство та безперервна фізична загроза. Наприклад, потерпілі можуть не мати можливості дістатись більш безпечного місця, а тому не здатні вийти з постійної тривоги, що насильство може повторитись.

публічний характер дій. Сексуальне насильство під час війни часто (але не завжди) має публічний характер. Наприклад, коли його вчиняють на очах у інших людей. Ці злочинні дії також можуть заохочуватись публічно – в медіа, державі чи всередині збройних груп.

жорстокість дій. Сексуальне насильство під час війни може бути особливо жорстоким, садистським і спричиняє тяжкі травми – як фізичні, так і психологічні.

Воєнні злочинці вдаються до сексуального насилля часто не з метою

отримання сексуального задоволення, а з метою принизити, зламати людину, продемонструвати силу та самоствердитися. Також сексуальне насильство можуть використовувати, як форму катування задля покарання та приниження – у в'язницях чи інших місцях утримування.

Сексуальне насильство – це надзвичайно важка психологічна травма. Така подія розриває психічне життя на частини, і ресурсів самої постраждалої особи недостатньо, щоб із цим впоратися.

До травми сексуального насильства відноситься також травма свідка згвалтування чи інших насильницьких дій сексуального характеру[1, с. 48].

В даному випадку жертвами насильства може бути будь-хто: жінки, чоловіки, люди з інвалідністю, особи різного віку.

Внутрішня картина постраждалої особи від сексуального насильства: почуття безпорадності та безсилля. Сам факт насильства перевертає життя постраждалої людини від нього буквально з ніг на голову. Починаючи з моменту, коли постраждала особа усвідомлює, що вона не в змозі чинити опір, не в силах розпоряджатись своїм тілом. Ці почуття безсилля та безпорадності наскільки сильні, що часто руйнують колишні уявлення постраждалої, як про себе, так і про навколишній світ;

вина, звинувачує себе в тому, що трапилося, у тому, що недостатньо чинила опір, не змогла себе захистити, діяла «не так». Людина, яка зазнала сексуального насильства, вважає, що вона не могла протистояти гвалтівнику або зробила недостатньо, щоб її зупинити. Виходячи з цього переконання, постраждала особа поділяє відповідальність за насильство разом із гвалтівником, стаючи ніби співучасником, а не жертвою. З'являється почуття провини. Але це твердження докорінно помилкове. А також неможливість виявити агресію. У психоаналітичній теорії практично за будь-яким неврозом стоїть витіснена агресія. Постраждалі придушують цю агресію в собі, спрямовуючи її надалі на себе або сублимуючи на інших людей [1, ст. 10, 11];

відчуття «брудності» тіла. Потерпіла людина настільки сильно відчуває «забрудненість», що часто їх перший порив після того, що сталося – прийняти вину, щоб змити всі сліди;

сором. Потерпілі соромляться говорити, що вони стали жертвами, бояться, що про це хтось дізнається. Це піднімає рівень тривожності особистості.

У того, хто пережив насильство, також є страх: людині здається, ніби про це не варто говорити. У країні триває війна, порушена загальна безпека, існує загроза, що людину можуть знайти. Є й небажання опинитися в центрі історій у соціальних мережах або в новинах.

Страх – емоція, що викликає через відчуття загрози життю та здоров'ю особистості. Страх сексуального насильства у воєнний час може зберегти життя і здоров'я особистості та її близьких, оскільки це є однією з головних причин вимушених переселень [1, ст. 55].

Наслідки, які можуть виникати у постраждалих осіб від сексуального насильства у військовий час: порушення сну, поява фобій, підвищена тривожність, агресивна поведінка, сексуалізована поведінка, яка не відповідає

віку, суїцидальні думки, статеві дисфункції, інфекції, що передаються статевим шляхом тощо. Порушується самоповага, важко встановлюються відносини та вирішуються завдання соціальної адаптації. Вся психічна енергія йде на спроби справлятися з хворобливими та важкими почуттями: провини, гніву, сорому та безсилля та інше.

Виходячи з цього основними напрямками роботи з постраждалими особами є розвінчання провини у жертви, вийти почуттю агресії по відношенню до гвалтівника та усвідомлення своєї невинності; знизити емоційну напругу та гармонізувати особистість.

Отже, сексуальне насильство під час збройних конфліктів має дуже давню історію, довгі тисячоліття воно уявлялося як неминучий побічний ефект завоювань. Мотивами, якого є широкомасштабний або систематичний напад, спрямований на цивільне населення. Здійснюється для того, щоб послабити громади, тероризувати їх або, як форма катування задля покарання та приниження – у в'язницях чи інших місцях утримання та інше. Сексуальне насильство під час війни відрізняється від сексуального насильства в мирний час його тривалістю та загальною небезпекою, публічністю характеру дій та жорстокістю дій. Для доказування сексуального насильства під час війни по можливості потрібно зібрати максимальну кількість доказів. При взаємодії з потерпілими від сексуального насильства необхідно забезпечити їхню приватність та конфіденційність. Адже, небажане оприлюднення інформації про постраждалу особу, може спричинити негативні наслідки, наприклад, повторну травматизацію. Тому потрібно створювати безпечне середовище для всіх постраждалих від сексуального насильства, аби вони могли побороти його наслідки. Також дуже важливо подбати про те, аби ті хто постраждав від сексуального насильства під час війни, змогли отримати своєчасну медичну і психологічну допомогу, отримати якісну правову підтримку. Діяльність правоохоронних органів, адвокатури, судової гілки влади має діяти по єдиним стандартам розслідування таких злочинів, скоординовано та ефективно для того, щоб всі винні були притягнуті до відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародна асоціація Психосоматики та Тілесної Терапії. Книга «Сексуальне насилля: робота з потерпілими під час війни. – К. Видавництво психологічної літератури «Психобук (Psychobook)», 2022 – 95 стор.

2. Сексуальне насильство під час збройних конфліктів: загальний огляд. ЮРФЕРМ.ua. URL: <http://jurfem.com.ua/seksualne-nasyilstvo-pid-chas-zbroinyh-konfliktiv-zagalnyi-oglyad/> (дата звернення: 14.09.2022).

Олег Завістовський

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

Дарія Нагорна

*курсантка 3-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

В умовах сьогодення військовий стан став особливим правовим режимом діяльності державних органів та організацій в Україні, зокрема пов'язаних з обставинами зовнішнього характеру – необхідністю відбиття агресії проти України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Національна поліція в системі діючих у цих умовах державних органів, займає особливе місце, зумовлене змістом завдань. Від ефективності їхньої роботи критично залежить пряме забезпечення внутрішньої безпеки.

Саме з цією метою необхідно з'ясувати компетенцію Національної поліції України, адже лише наявність певних повноважень дає законодавчо обґрунтовані гарантії законності в реалізації діяльності підрозділів.

Особливості організації діяльності щодо охорони громадського правопорядку в умовах воєнного стану визначено чинним законодавством, а саме Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1] і залежить від поставлених завдань та стану оперативної обстановки. Розробка спеціальних планів, за якими організовується розстановка особового складу та матеріально-технічне забезпечення, створюється з урахуванням наявної інформації, географічного положення, політичних, економічних, соціальних умов, а також географічного положення.

Запорукою ефективності діяльності підрозділів Національної поліції в умовах воєнного стану є завчасно розроблені та перевірені на практичних

заняттях з особовим складом планові заходи, що максимально наближені до відповідної оперативної обстановки. У свою чергу типові плани багаторазового використання виконують не менш важливу роль, адже дають змогу готувати особовий склад до діяльності в ускладнених умовах, вибираючи оптимальні варіанти і порядок дій, попередньо розраховуючи сили та засоби.

Важливого значення набуває психологічна підготовка особового складу, спеціальна фізична та професійна натренованість і загартованість [2, с. 340]. Раптове, непрогнозоване виникнення надзвичайних ситуацій не поставить працівників підрозділів у складне становище за умови високої загальної підготовленості особового складу.

Під час охорони громадського порядку в умовах воєнного стану підрозділи Національної поліції України застосовують такі методи соціального регулювання, як переконання і примус, зокрема адміністративне припинення. Виховна робота як основний метод правоохоронної діяльності, переконання громадян у необхідності свідомого та добровільного дотримання законів, припинення антигромадської поведінки, профілактична робота в трудових колективах та з окремими особами є необхідною умовою сприяння ефективній мобілізації.

Згідно із Законом України «Про Національну поліцію України» окрім превентивних поліцейських засобів, існують також поліцейські заходи примусу, що включають у себе: застосування фізичного впливу (сили), застосування спеціальних засобів та застосування вогнепальної зброї. Дотримання законності є необхідною умовою діяльності підрозділів Національної поліції України, навіть якщо робота здійснюється в умовах воєнного стану. Дотримання законності забезпечується систематичним контролем з боку вищих органів управління, правом адміністративного та судового оскарження, контролем громадськості та засобів масової інформації.

Специфіка роботи підрозділів Національної поліції України в умовах військового стану зумовила потребу у створенні організаційного відділення спеціальних підрозділів, груп чи окремих працівників, що мають підвищену професійну підготовку. До таких підрозділів відносяться: підрозділи спеціального призначення, групи застосування спеціальних хімічних речовин, снайпери, спеціалісти з відеодокументування, зв'язкові та інші.

Працівники підрозділів, які виконують охорону громадського порядку в умовах воєнного стану повинні бути професійно підготовленими до виникнення надзвичайних ситуацій, а також знати чинне законодавство, зокрема те, що стосується здійснення охорони правопорядку в умовах воєнного стану. Їх дії повинні бути юридично грамотними та зрозумілими для громадян, чий права та свободи можуть обмежуватись.

Правоохоронні органи здійснюють багатофункціональну діяльність від імені держави, місце і роль якої в механізмі забезпечення режиму воєнного стану полягає в реалізації національних інтересів (забезпечення конституційних прав і свобод громадян, участь у забезпеченні соціальної стабільності суспільства, екологічної безпеки, захисті суспільства від тероризму та ін.) з протидії воєнним

загрозам [3, с. 70].

Ефективність форм і методів забезпечення режиму воєнного стану багато в чому залежить від гнучкості та динамічності використання сил і засобів. При цьому важливе значення має поліпшення форм і методів взаємодії поліції та громадськості у справі забезпечення режиму воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 1647-III // Відомості Верховної Ради. 2015. № 28.
2. Адміністративна діяльність: навч. посіб. / [М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калянов та ін.]. К. : Правова єдність, 2009. 432 с.
3. М. В. Ковалів ЛДУВС. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. 2016. С. 65-70.
4. Про національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. 2015. № 40, 41. 379 с.

Олег Завістовський

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року на території України було введено воєнний стан, у зв'язку з повномасштабною військовою агресією Російської Федерації. Воєнний стан в Україні визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці. Це в свою чергу нерідко створює загострення оперативної обстановки, в якій доводиться діяти працівникам Національної поліції, вирішуючи при цьому відповідні завдання по підтриманню правопорядку та боротьбі зі злочинністю. У таких умовах перед поліцейськими повстають додаткові задачі, різко зростає обсяг роботи, виникає необхідність особливої організації служби та покладається велика відповідальність.

На цьому рівні збільшується увага до захисту прав і свобод людей, боротьбі зі злочинністю та охороні публічної безпеки. Діяльність по охороні громадського порядку, боротьбі зі злочинністю, забезпечення прав і свобод громадян завжди була небезпечною [1, с. 44].

Актуальність дослідження базується на необхідності гармонізації нормативно-правового та організаційно-тактичного забезпечення службової діяльності поліцейських в боротьбі зі злочинністю та охорони публічного порядку, відсутністю належного теоретико-методологічного й науково-прикладного підґрунтя в умовах дії військового стану.

Загальні проблеми службово-бойової діяльності знайшли широке відображення у вітчизняній правовій науці, а саме у роботах О.М. Бандурки, І.П. Голосніченка, О.Ф. Долженкова, Р.А. Калюжного, В.К. Колпакова, В.М. Комарницького, В.В. Конопльова, О.В. Копана, В.А. Ліпкана, В.І. Олефіра, О.І. Остапенка, В.П. Петкова, Х.П. Ярмакі, О.Н. Ярмиша та інших.

Службова діяльність підрозділів поліції полягає у спеціальних, профілактичних, охоронних, режимних, захисних, ізоляційно-обмежувальних заходах і діях, що ведуться під керівництвом центрального органу виконавчої влади з метою забезпечення громадської безпеки та охорони публічного порядку під час проведення спеціальних операцій та за надзвичайних ситуацій соціально-політичного, надзвичайного та техногенного характеру, у тому ж числі і при введенні воєнного стану.

Поліцейські підрозділи мають слідкувати за всіма правопорушеннями, що скоюються в межах адміністративно-територіальної одиниці. У більшості випадків тяжкі та особливо тяжкі злочини є наслідком не приділення достатньої уваги проявам хуліганської поведінки у суспільстві, що не вважається тяжким злочином та не тягне за собою серйозного покарання [2, с. 39].

Так склалося історично: незначні правопорушення породжують значні,

тому на вулицях міст, сіл та селищ повинна бути достатня кількість поліцейських, щоб люди почувалися в безпеці. Бувають випадки, коли надмірна кількість поліцейських тільки викликає додаткові побоювання населення, тому вони мають діяти за принципом: найбільш ефективна діяльність правоохоронця там, де його менш за все чекають, але більш за все потребують [2, с. 43].

Проблеми публічного порядку та публічної безпеки, їх охорони та забезпечення має як наукове, так і практичне значення, оскільки зміст публічного порядку, активність державних органів і громадськості щодо його забезпечення мають значний вплив на стабільність стану охорони й захисту прав і свобод людей, на всебічне задоволення їх матеріальних і духовних потреб.

Вирішення проблеми попередження і припинення правопорушень, що вчиняються у публічних місцях, значною мірою залежить від рівня організації і безпосереднього стану охорони публічного порядку поліцейськими [3, с. 4].

У практичній діяльності поліцейських показує, що найдрібніші зміни, пов'язані зі збільшенням контролю та здійсненням нагляду за суспільними відносинами, призводять до значних успіхів, досягнень та перемог. Тісна співпраця держави, органів влади із громадою приносить лише позитивні явища, зменшення правопорушень, оптимізація процесу функціонування підрозділів поліції.

На сучасному етапі виникає проблема в комплексному дослідженні теоретичних та практичних проблем організаційно-правового забезпечення службової діяльності працівників поліції, практична значимість якої полягає у вирішенні низки проблем прикладного характеру, пов'язаних із вдосконаленням законодавства у сфері правопорядку, а також у розробці практичних рекомендацій щодо критеріїв підвищення професійної майстерності працівників, задіяних до забезпечення охорони публічного порядку в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шаповалов Б.Б., Завістовський О.Д. Забезпечення виживання поліцейських і персоналу охорони в екстремальних ситуаціях: американський підхід. Журнал «Бизнес и безопасность», № 1. 2021. С. 44-45.

2. А. Герасимов, А. Токар, О. Завістовський. Історичний аспект розвитку теорії «розбитих вікон» та основні проблеми й переваги її впровадження в правоохоронну систему України// Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 4 (114). С. 39-45.

3. Собакарь А.О., Покайчук В.Я., Поливанюк В.Д. Методичні рекомендації щодо організації та проведення практичних занять з тактико-спеціальної підготовки у нічний час: для курсантів II курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2019. 56 с.

Нікіта Каліберда

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Олег Завістовський - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

**ПРІОРИТЕТНІ ДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ
ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ ТА РЕЧОВИН В УМОВАХ ДІЇ
ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації на території України відбуваються активні бойові дії, звільнення територій Збройними силами України, які раніше були захоплені. Тому питання виявлення вибухових пристроїв та речовин є доволі актуальним в наш час, адже під час огляду та обстеження звільнених територій поліцейськими, рятувальними службами, представниками міжнародних організацій виявляється доволі велика кількість залишених загарбниками вибухових пристроїв та речовин. Також особливо гостро постає питання заходів особистої безпеки під час виявлення вибухових речовин та пристроїв поліцейськими на території торгових розважальних центрів, місцях великого скупчення людей [1].

Виклад основного матеріалу вважаємо доцільно почати із визначення головних понять вибухових пристроїв та вибухових речовин. Отже, під вибуховими пристроями слід вважати спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням уражаючих факторів за допомогою використання енергії хімічного вибуху. В свою чергу вибуховими речовинами є хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів. Як перше так й інші становить загрозу для життя чи здоров'я людей, в тому числі поліцейських [2].

Особиста безпека поліцейського під час виявлення вибухових пристроїв є пріоритетом, тому під час виявлення подібного роду предметів, поліцейському, який не володіє навичками поведінки з вибухонебезпечними пристроями необхідно: 1) негайно повідомити про подію (знахідку) чергову частину територіального органу (підрозділу) поліції; 2) діяти за вказівками оперативного чергового (зазвичай, забезпечити охорону місця події та обмежити доступ сторонній до відповідної ділянки). Оточення та огорожа місця замінування, вибуху здійснюються з радіусом 50 і більше метрів від такого місця 3) після прибуття на місце події слідчо-оперативної групи доповісти старшому про факт виявлення вибухонебезпечного предмета та відповісти на поставлені ним запитання [3]. При цьому особливо важливо працівникам Національної поліції України, які не є спеціалістами-вибухотехнічної служби, категорично

забороняється розкривати (розпечатувати) принесені громадянами до чергової частини або інших приміщень поліції підозрювані у належності до вибухонебезпечних об'єктів пакунки, сумки, чемодани, конверти, бандеролі, посилки, коробки, смикати за дроти, що стирчать з них, натискувати на кнопки та вимикачі, порушувати цілісність упаковки [1].

До того ж, обов'язковими заходами безпеки поліцейських під час огляду місця події, у тому числі оточення місця замінування, є наявність у таких поліцейських засобів індивідуального захисту, таких як, наприклад, бронежилети, захисні шоломи. Працівники поліції, які не володіють навичками поводження з вибуховими пристроями, та беруть участь у проведенні огляді місця вибуху, замінування тощо повинні в обов'язковому порядку виконувати вказівки та розпорядження спеціалістів-вибухотехніків [3].

Отже, з вищевикладеного можемо зробити висновок, що внаслідок подій, які відбуваються на території нашої країни, підвищилась кількість випадків звернень громадян щодо замінування певних об'єктів. До того ж, працівники поліції особливо часто почали залучатись до огляду місць вибухів, замінування, огляду території, які звільнені від загарбників. Тому питання дотримання заходів особистої безпеки доволі гостро постало саме зараз. Головним правилом, як пересічного громадянина та поліцейського, який не володіє навичками поводження з вибуховими речовинами та пристроями є при виявленні вибухонебезпечного предмета або предмета, який володіє зовнішніми ознаками такого предмета ні в якому разі не торкатися до них, близько не підходити та повідомити відповідні рятувальні служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Забезпечення особистої безпеки при виконанні службових завдань у різних умовах. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/occupational_h_s/info/lec10.html (дата звернення: 03.09.2022).
2. Наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» від 19.08.2019 № 691 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text> (дата звернення: 03.09.2022).
3. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції: навч. посібник / О. І. Тьорло, Ю. Р. Йосипів, В. М. Синенький та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 480 с.

Тетяна Коломоєць

*докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України, декан юридичного факультету
Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, Україна*

«АНТИКОРУПЦІЙНІ НОРМАТИВНІ НОВАЦІЇ» ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах зовнішньої збройної агресії проти України істотно актуалізувалася проблематика активізації нормотворчої діяльності, зорієнтованої на впровадження моделей поведінки всіх без винятку суб'єктів суспільних відносин, які були б релевантними правовому режиму воєнного стану. Своє чільне місце серед всього розмаїття суб'єктів суспільних відносин завжди посідали й зберігають в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні особи, уповноважені «служити» публічним інтересам, серед яких і ті, що уповноважені забезпечувати охорону публічного порядку, захист територіальної цілісності, незалежності тощо. У правовій науці такі особи традиційно розглядаються як окрема складова системи публічних службовців («мілітаризовані» публічні службовці, «публічні службовці з особливим правовим статусом», «статутні публічні службовці» – наприклад, роботи В. Пашинського, В. Колпакова, С. Ківалова, Л. Біли-Тіунової, Н. Матюхіної тощо) й висвітлення їх правового статусу, особливостей реалізації останнього приділяється увага, із акцентом на специфіку нормативно-правових засад відповідного різновиду публічної служби, унікальність кожного з елементів їх правового статусу як у «звичайних» («стандартних», «базових») умовах (наприклад, роботи В. Гаращука, О. Музичука, С. Вітвицького, Р. Мирюнюка, В. Доненка тощо), так і у неординарних умовах, серед яких й особливий адміністративно-правовий режим – правовий режим воєнного стану (наприклад, роботи С. Кузніченка).

Однак, навіть, не зважаючи на своєрідність їх правового статусу, сфери його об'єктивізації, існує загальний унікальний нормативний інструментарій, який унеможливорює (навіть з огляду на специфіку кожного виду публічної служби, публічного службовця, умови реалізації правового статусу тощо) неправомірне використання публічними службовцями свого особливого становища, виконує роль «фільтра» для можливих протиправних діянь, пов'язаних із «публічним служінням особи», «служінням її публічним інтересам», для використання особою переваг такого служіння для задоволення своїх приватних інтересів. Складовою такого інструментарію є «антикорупційні нормативи», дія яких поширюється на всіх без винятку публічних службовців і роль яких істотно зростає в умовах впровадження у державі особливого адміністративного правового режиму – правового режиму воєнного стану, коли особливого практичного значення набуває «служіння особи публічним інтересам», зростає роль останнього у забезпеченні вирішення нагальних завдань

держави («завдань, опалених війною») й досягнення цілей, безпосередньо пов'язаних із існуванням держави. З огляду на свою унікальність, «антикорупційний нормативний інструментарій» безпосередньо пов'язують із кожним з елементів правового статусу публічного службовця, із кожним етапом «дотичності» особи до публічної служби (від допуску й аж до припинення відносин публічної служби), що в умовах впровадження в Україні правового режиму воєнного стану цілком об'єктивно зумовило відповідну реакцію нормотворця, зорієнтовану на закріплення модифікованих нормативних моделей, які б дозволили забезпечити ефективність використання як всього зазначеного інструментарію, так і його окремих елементів у новаційних відносинах у державі.

Враховуючи комплексний характер зазначеного нормативного інструментарію, широту сфери його об'єктивізації, цілком логічно стверджувати, що зміни у суспільних відносинах, пов'язаних із публічною службою в цілому і «мілітаризованим» («особливим», «статутним») її складовим елементом, зумовлені збройною агресією проти держави й провадженням у зв'язку із цим правового режиму воєнного стану, виявили певну нерелевантність т. зв. «стандартної» («звичайної») нормативної моделі «антикорупційних правил» (цілком прийнятних для застосування у мирний час) вимогам воєнного часу. Так, зокрема, у контексті нагальної потреби оперативного вирішення кадрових проблем публічної служби, зумовлених широкомасштабними внутрішньоміграційними та зовнішньоміграційними процесами у державі, в т.ч. й за участю публічних службовців, заборонаю виконання службових обов'язків публічними службовцями у разі вимушеного перебування їх за кордоном (за певними винятками), практичною реалізацією обов'язку громадян України щодо захисту країни у Силах Тероборони ЗСУ, ЗСУ, недостатньо дієвими є «стандартні нормативні моделі» щодо проведення спеціальної перевірки на стадії вступу особи на посаду публічної служби (як щодо кадрових, часових, так і співвідношенням із реальними потребами миттєвого вирішення «кадрових проблем» в різних органах державної влади в умовах воєнного часу). Аналогічною є й ситуація із застосуванням «антикорупційного обмеження» щодо сумісництва та суміщення для публічних службовців (щодо «зовнішньої діяльності») в умовах «вимушеної паузи» у виконанні службових обов'язків, а отже й одержання оплати праці особами, щодо яких оформлено відпустку без збереження заробітної плати, простій, призупинення відносин тощо. Забороняючи «зовнішню діяльність» для публічних службовців (що є цілком виправданим за «звичайних» відносин публічної служби у мирний час задля усунення «зростання» публічної служби і бізнесу) й водночас не надаючи законних джерел для існування на період воєнного стану, держава фактично унеможливорює існування особи у цей час або ж створює передумови для її протиправної поведінки. Можна також згадати про обов'язки публічних службовців декларувати свої доходи та видатки, повідомляти про суттєві зміни у майновому стані тощо. Проте, з огляду на нагальну потребу концентрації всіх без винятку, а публічних службовців насамперед, на оперативному вирішенні

нагальних потреб держави у воєнний час, навряд чи доцільним є «відволікання» їх на виконання обов'язків декларування, повідомлення тощо як елементу їх правового статусу саме впродовж відповідного періоду часу у державі. Безперечно, мова має йти не про скасування взагалі «антикорупційного нормативного інструментарію» навіть на період дії правового режиму воєнного стану, а саме про його модифікацію, про пошук оптимального, релевантного вимогам часу і потреб держави варіанту такої його моделі. Отже, питання «А чи доцільним є перегляд нормативної моделі «антикорупційного інструментарію» й приведення його у відповідність вимогам воєнного часу?» вимагає позитивної відповіді.

Аналіз нормативно-правових актів, які були прийняті в Україні у період дії правового режиму воєнного стану й зорієнтовані на врегулювання відповідних відносин, свідчить, що хоча й із певним запізненням (що обумовлено кількома різними причинами), проте певні «антикорупційні нормативні новації» вже є. Обраний законодавцем вектор врегулювання відповідних відносин дозволяє умовно виділити кілька «базових» новацій, які й обумовлюють ефективність такого врегулювання. Так, по-перше, тимчасовий характер дії, оскільки запропоновані моделі поведінки впроваджуються лише на період дії правового режиму воєнного стану та певного терміну після його скасування або припинення («впродовж трьох місяців після припинення / скасування» - для декларування; «впродовж 15 днів після завершення (скасування)» - для припинення «зовнішньої» діяльності, закриття рахунку у банківській установі тощо); по-друге, альтернативність дії, оскільки законодавець не скасовує «стандартні» правила, а саме впроваджує на період дії правового режиму воєнного стану (та певного терміну після його скасування або припинення) поряд із «стандартними» й інші («м'які», з акцентом на відповідність вимогам воєнного часу) моделі поведінки. Так, як альтернатива впроваджується «обмеження щодо одержання «цільових» подарунків, у разі передачі їх у повному обсязі на спецрахунок НБУ для потреб ЗСУ або ж благодійним організаціям для захисту прав осіб, що постраждали від збройної агресії», стосовно ж інших подарунків діє «стандартне» обмеження, передбачене ст. 23, 24 Закону України «Про запобігання корупції». По-третє, винятковість, оскільки передбачається поширення щодо окремих елементів правового статусу публічних службовців (наприклад, обов'язок декларування «на паузі» на період дії правового режиму воєнного стану та трьох місяців після його припинення або ж скасування, або ж аналогічний обов'язок щодо повідомлення про суттєві зміни у майновому стані публічного службовця). По-четверте, збереження загального цільового спрямування, що, навіть завдяки впровадженню «м'яких» моделей реалізації окремих елементів правового статусу публічного службовця на період дії правового режиму воєнного стану, не змінює роль і значення відповідної моделі як «фільтру» для вчинення корупційних протиправних діянь. Так, наприклад, впроваджуючи «альтернативну» дозволену модель «зовнішньої» діяльності для публічних службовців, які у період воєнного стану перебувають у відносинах «паузи» щодо виконання службових обов'язків та одержання оплати праці,

законодавець передбачив при визначенні «дозволеної зовнішньої» діяльності враховувати загальні вимоги щодо запобігання виникненню конфлікту інтересів (Закон України від 08.07.2022 року «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану»). По-п'яте, кількарівневість нормативного закріплення відповідної новації як на рівні законодавчого акту, так і відповідного акту центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у зазначеній сфері суспільних відносин (наприклад, роз'яснень НАЗК, НАДС), що усуває передумови для різноваріативного тлумачення положень, суб'єктивного розсуду з боку суб'єктів публічно-службових відносин й сприяє уніфікації практики провозастосування.

Отже, «антикорупційні нормативні новації», хоча і були прийняті із певним запізнення, що було обумовлено, в т.ч. об'єктивними причинами, проте «розблокували» практичну реалізацію правового статусу публічних службовців в період дії правового режиму воєнного стану, з одного боку, сприяючи ефективній професійній діяльності їх, спрощуючи реалізацію окремих елементів відповідного статусу, із акцентом на вимоги часу, однак, з іншого боку, зберігаючи загальне цільове призначення всього відповідного інструментарію як надійного «фільтра» для протиправних діянь з використанням особою переваг свого правового становища для задоволення приватних інтересів й «дефектного» служіння особи публічним інтересам у складний для держави час.

Дар'я Кремова

*PhD, викладачка кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, Україна*

АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ПРАВОПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОКРЕМИЙ АСПЕКТ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією із невід'ємних складових адміністративної діяльності Національної поліції України (далі – Національна поліція) є її правопросвітницька діяльність. Така діяльність забезпечує постійний зв'язок із громадськістю, підвищення авторитету правоохоронних органів, рівня довіри суспільства в цілому, викликає почуття захищеності та підвищує рівень правосвідомості населення. Задля досягнення цілей такої діяльності Національною поліцією періодично здійснюються профілактичні заходи щодо роз'яснення небезпечності вчинення суспільно-шкідливих діянь, із висвітленням інформації про проведення таких заходів шляхом оперативної діяльності інформаційних служб МВС. Так, згідно ст. 9 Закону України «Про Національну поліцію» забезпечується принцип відкритості та прозорості, а саме Національною поліцією забезпечується «постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку» [1].

Правопросвітницька діяльність Національної поліції реалізовується шляхом профілактичних виступів з окремих аспектів діяльності такого правоохоронного органу; проведення круглих столів, конференцій, інтерв'ю, брифінгів з метою досягнення профілактичних цілей, правового виховання населення; долучення працівників Національної Поліції як гостей лекторів до закладів середньої та вищої освіти, долучення таких осіб до підготовки висококваліфікованих правників та спеціалістів у сфері правоохоронної діяльності тощо; реалізація принципу відкритості та прозорості шляхом оприлюднення інформації з метою попередження правопорушень; інформування щодо діяльності органу представників телебачення, періодичних регіональних видань, радіо тощо.

До впровадження в Україні дії правового режиму воєнного стану у зв'язку із загрозою незалежності та територіальної цілісності держави Національна поліція реалізувала низку успішних проєктів, які безпосередньо пов'язані із правопросвітницькою діяльністю як складовою адміністративної діяльності такого органу. Так, наприкінці 2021 року успішно стартував проєкт «Вихователь безпеки» [2], організаторами якого виступили МВС спільно із Національною поліцією. Такий проєкт мав на меті профілактику вчинення правопорушень в освітньому середовищі: впровадження в освітніх закладах посади із специфічними функціями – спеціаліста з безпеки в освітньому середовищі, при

цьому особа, яка претендує на участь у відборі на призначення, – із числа педагогічних працівників, а функції підготовки їх покладені на працівників Національної поліції спільно із ДСНС та ін. Іншим проєктом, який має на меті підтримку безпечності існування населення та підвищення авторитету до правоохоронних органів, правове виховання та підвищення правосвідомості населення, став проєкт «Поліцейський офіцер громади» [3]. Такий проєкт реалізовується шляхом підписання меморандумів між Національною поліцією та територіальними громадами, така діяльність працівників Національної поліції забезпечує профілактичну діяльність у всіх сферах існування громади, починаючи від освітньої діяльності (проведення діалогів, профілактичних лекцій у закладах освіти), інтернет-безпеки населення до попередження вчинення правопорушень. Одним із шляхів реалізації правопросвітницької діяльності Національної поліції є висвітлення інформації щодо діяльності такого органу у ЗМІ, на офіційному веб-сайті Національної поліції, офіційному веб-сайті МВС, офіційних сторінках Національної поліції у соціальних мережах задля забезпечення стимулювання громадськості до підвищення власної правосвідомості, виховання нульової толерантності до вчинення правопорушень, розуміння суспільної шкідливості таких діянь, таким чином забезпечуючи профілактику здійснення правопорушень.

У період дії правового режиму воєнного стану в Україні правопросвітницька діяльність Національної поліції набула нових рис. Через ЗМІ працівники Національної поліції здійснюють правопросвітницьку діяльність у аспекті кібербезпеки (безпечне використання мобільних застосунків, мобільних пристроїв), передачі інформації для збору свідчень злочинів (поширення інформації щодо методів та засобів передачі такої інформації), здійснюють звітування щодо документування злочинів, які стали результатом збройної агресії проти України, здійснюють профілактичну роботу із поширення інформації щодо небезпечності колабораційної діяльності на підконтрольних територіях, тимчасово окупованих та на територіях, де ведуться активні бойові дії. Крім аспектів, пов'язаних зі збройною агресією, що призвела до загрози незалежності та територіальної цілісності держави, ще одним із аспектів, у якому здійснюється правопросвітницька, профілактична діяльність Національної поліції, виховання нетерпимості населення до такого явища, є запобігання домашньому насильству. 3 серпня 2022 року відбулася презентація МВС мобільного застосунку [4] для реагування на випадки домашнього та гендерно зумовленого насильства (обладнаний кнопкою виклику поліції), із висвітленням у ЗМІ для поширення інформації серед населення, із метою швидкого реагування на виклики осіб, які страждають від такого виду насильства, та попередження збільшення таких випадків у подальшому. Слід зазначити, що цей перелік аспектів не є вичерпним.

Таким чином, правопросвітницька діяльність Національної поліції як окремий аспект реалізації адміністративної діяльності у період дії правового режиму воєнного стану не втрачає свого значення, навпаки, таке значення зростає в рази. Правопросвітницька діяльність є дієвим інструментом у

підвищені правосвідомості населення, швидкого інформування його з актуальних питань публічної безпеки і порядку, профілактики правопорушень серед населення, забезпечення відповідей на питання, що турбують населення як за звичайних умов існування держави, так і під час дії правового режиму воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення 15.06.2022. URL: <https://cutt.ly/DZJpKji> (дата звернення 06.08.2022).
2. На Рівненщині стартував проєкт «Вихователь безпеки» / офіційний сайт Національної поліції. Дата оновлення 27.01.2022. URL: <https://cutt.ly/IZJp4R6> (дата звернення 06.08.2022).
3. Проєкт «Поліцейський офіцер громади»: 75 поліцейських розпочали навчання / Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. Дата оновлення 22.06.2022. URL: <https://cutt.ly/FZJsInt> (дата звернення 06.08.2022).
4. У МВС презентували мобільний застосунок для реагування на випадки домашнього та гендерно зумовленого насильства / офіційний сайт Національної поліції. Дата оновлення 03.08.2022. URL: <https://cutt.ly/dZJs6bX> (дата звернення 06.08.2022).

Євген Лук'янчиков

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Борис Лук'янчиков

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Ольга Микитенко

здобувачка вищої освіти Університету економіки, права та інформаційних технологій «КРОК», м. Київ, Україна

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ З МЕТОЮ
ДОКУМЕНТУВАННЯ СЛІДІВ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ**

Широкомасштабне воєнне вторгнення, якого зазнала наша країна від «РФ» 24 лютого 2022 р. призвело до величезних людських та матеріальних втрат. Артилерійські та ракетні обстріли призводять до руйнувань об'єктів інфраструктури та загибелі як військових так і мирних громадян.

Зрозуміло, що розслідування кожного факту воєнних злочинів, незважаючи від їх тяжкості (розстріл мирних громадян, або бомбування домівок, шкіл, і т. і) передбачає збирання та фіксацію доказів (документування) шляхом здійснення певних процесуальних дій. Однією з них є один з різновидів огляду, у тому числі і місця події, який передбачено як в адміністративному законодавстві (у ст. 260, 264, 265, 265-2, 267), так і в кримінальному процесуальному (у ст. 13, 46, 100, 214, 223, 233, 237, 238, 357, 361, 520).

Аналіз наукових та законодавчих джерел дозволяє дійти висновку, що огляд – унікальна та невідкладна слідча (розшукова) дія, основна мета якої спрямована саме на з'ясування та встановлення обставин і слідів події, з відповідною фіксацією отриманих результатів. Зрозуміло, що документування воєнних злочинів та їх наслідків може здійснюватись будь-якою особою із застосуванням будь-яких технічних засобів, але визнання їх доказами у майбутньому потребує дотримання відповідних процесуальних правил та використання спеціальної техніки. Отже, без залучення відповідних спеціалістів не обійтись.

Спеціаліст, який залучається до складу слідчої групи має особливий процесуальний статус. Будучи учасником слідчої групи, який володіє необхідними спеціальними знаннями, він бере безпосередню участь у збиранні первинної інформації під час проведення огляду місця воєнних злочинів. В процесі виконання своїх професійних обов'язків, він (спеціаліст) зобов'язаний

використовувати весь наявний в нього арсенал спеціальних знань та сучасні науково-технічні засоби для виявлення та документування слідів воєнних злочинів. Не слід забувати і про можливість попереднього та навіть експертного дослідження речових доказів на місці події з метою швидкого отримання інформації, яка надасть змогу правоохоронцям швидко встановити механізм події та причетних до неї осіб. Результативність роботи спеціаліста повною мірою залежить від рівня його фахового досвіду, та наявності відповідної спеціальної техніки.

Працюючи на місці воєнного злочину спеціаліст розв'язує дві великі групи завдань. Перші, звісно ідентифікаційні, а от другі, але не другорядні діагностичні, які сприяють висуванню версій щодо досліджуваної події та особи яка її вчинила. До їх кола належать питання, якою зброєю (вид, марка), та за яких умов утворилися відповідні сліди, кількість військової техніки, яка перебувала на даній території, визначення механізму та послідовності утворення слідів вибуху або руйнування внаслідок тарану важкою технікою. Вибух від потрапляння снаряду ззовні або з середини приміщення, наприклад, трагедія в Оленівці [1], яка ще потребує ретельного дослідження.

Надання відповідей саме на такі питання можливе лише за допомогою відповідного спеціаліста і загалом сприяє повному та швидкому розслідуванню воєнних злочинів.

Зрозуміло, що виконуючи свою роботу із документування та усунення шкідливих наслідків на місці події військові та поліцейські негативно впливають на оточуючу слідову картину: відчиняють двері, вікна, пересувають балки, блоки щоб врятувати людину, тварину, знеструмлюють будівлі, перекривають витік газу, ядовитих речовин, розшукують об'єкти із слідами вибуху, пострілів, неспрацьовані вибухові пристрої, а також сліди осіб які могли перебувати тут раніше. Все означене зазвичай має місце саме при проведенні огляду слідчим разом із спеціалістами (криміналістом, вибухотехніком, медиком і т. і.), але основним способом документування обстановки на місці події виступає протокол та додатки до нього у вигляді фото таблиць або відеозапису. Документування обстановки місця воєнного злочину за допомогою сучасних технічних засобів покладається саме на відповідного спеціаліста, оскільки саме він як ніхто інший володіє навичками роботи із спеціальною технікою такою як безпілотні літальні апарати - (далі – БПС(А)) [2], міношукачі поєднані із БПС(А) [3], 3D сканери (Програмно апаратний комплекс лазерного сканування місця події разом з експертним програмним забезпеченням реконструкції та моделювання події) [4] і т. і.

БПС(А) озброюють правоохоронців новими можливостями здійснювати огляд величезних територій з гори, під різними кутами, наближатися майже у притул до небезпечних об'єктів які цікавлять слідство, занурюватись у важкодоступні місця і т. ін. [5].

Документування за допомогою лазерного сканеру має ряд істотних переваг над іншими способами: по-перше, це висока швидкість та точність, навіть в темряві (режим сканування в інфрачервоних променях); по друге, наявність

великого розмаїття програмного забезпечення (Cad Zone, Faro Zone 2D, Faro Zone 3D, Pix4D, Reality Capture тощо), яке дозволяє створювати двовимірні або тривимірні схеми місця воєнного злочину; використовувати данні з аерофотознімків, або супутникових карт; досліджувати поле зору кожного учасника з будь-якої точки на місці події; аналізувати рух окремих об'єктів, вимірювати швидкість за їх слідами, визначати величини кінетичної енергії та інерції; розраховувати траєкторію польоту снаряду (кулі); відтворювати реалістичні віртуальні сценарії руху учасників (об'єктів), а також можливість легкої демонстрації тривимірної моделі місця події під час слідчого експерименту [6] та судового розгляду [7].

Якісне та професійне документування місця воєнного злочину дозволяє прискорити сам процес розслідування і забезпечує наочними доказами судовий розгляд, та унеможливорює втрату доказової бази. Отже, залучення спеціалістів із надсучасною спеціальною технікою безперечно сприятиме підвищенню рівня розкриття та розслідування воєнних злочинів та формування доказової бази для міжнародного трибуналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. З'явилися шокуючі деталі вибуху в Оленівці. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/222703-z-iavylysia-shokuiuchi-detali-vybukhu-v-olenivtsi> (дата звернення: 8.08.2022).
2. Безпілотний літальний апарат. URL: <https://bit.ly/3re3HFj> (дата звернення: 9.08.2022).
3. Київський школяр розробив квадрокоптер-міношукач для розмінування Донбасу. URL: <https://novynarnia.com/2021/08/13/demined-iklymenko/> (дата звернення: 10.08.2022).
4. Мовчан А.В., Мовчан М.А. Використання безпілотних літальних апаратів у діяльності правоохоронних органів. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 104-110.
5. Корнієнко В. В. Криміналістичне 3-D моделювання місця події. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття. Харків, 2020. С. 165-167.
6. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Використання безпілотних літальних засобів в практиці національної поліції. Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку: матеріали Х Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ 10 грудня 2021 р.). Упоряд: Бевз С. І., Бирса Н. О., Серебрякова Ю. О. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 74-77.
7. Баранчук В. В. 3 D сканування як спосіб фіксації на місці злочину: переваги й недоліки. *Юридичний бюлетень*. Випуск 16. 2020. С. 280-286. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2020/16/38.pdf> (дата звернення: 20.08.2022).

Олена Мельникова

курсантка 2-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Олег Завістовський

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Сьогодні воєнний стан є особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та організацій в Україні, інших державних органів у виняткових обставинах, пов'язаних тільки з обставинами зовнішнього характеру – необхідністю відбиття агресії проти України.

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської федерації проти України Указом Президента України введено воєнний стан [3].

Діяльність по охороні громадського порядку, боротьбі зі злочинністю, забезпечення прав і свобод громадян завжди була небезпечною [2, с. 44].

Служба поліцейських крім високого ступеню ризику, небезпеки для життя та здоров'я, також пов'язана з усвідомленням високої відповідальності за результати виконання завдань та безпеки громадян.

У відповідності до вимог введення воєнного стану, застосовуються наступні заходи:

1) посилення захисту громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, захисту військових, важливих державних та спеціальних об'єктів, предметів, які забезпечують життя населення, функціонування транспорту, комунікацій та комунікацій, енергетичних споруд, а також об'єкти, які становити збільшення небезпеки для життя та здоров'я людини та для здоров'я людей екологічного середовища;

2) введення спеціального способу роботи об'єктів, які забезпечують функціонування транспорту, комунікацій та комунікацій, енергетичних об'єктів, а також об'єктів, що становлять збільшення небезпеки для життя та здоров'я людини та навколишнього середовища;

3) евакуація економічних, соціальних та культурних об'єктів, а також тимчасове переселення мешканців у безпечні райони з обов'язковим забезпеченням стаціонарних або тимчасових житлових приміщень таким жителям;

4) введення та надання спеціального вступу на територію, на якій вводиться воєнний закон, та відхід від нього, а також обмеження свободи руху по ньому;

5) призупинення діяльності політичних партій, інших громадських асоціацій, релігійних асоціацій, що ведуть пропаганду та (або) агітацію, а також інші заходи, що підривають захист та безпеку України в умовах воєнного стану;

6) залучення громадян у спосіб, призначений Законом України до впровадження роботи для потреб захисту, усунувши наслідки використання зброї противника, відновлення пошкоджених (знищених) економік, систем підтримки життєвої підтримки та військових об'єктів, а також щодо участі у боротьбі з пожежами, епідеміями та епізоотиками;

7) відкликання майна, необхідного для потреб захисту майна від організацій та громадян, з подальшою виплатою вартості вилученого майна;

8) заборона або обмеження вибору місця проживання або місця проживання;

9) заборона або обмеження зустрічей, мітингів та демонстрацій, процесій та пікетів, а також інші масові події;

10) заборона страйків та інших методів призупинення або припинення діяльності організацій;

11) обмеження руху транспортних засобів та впровадження їх перевірки;

12) заборона місця розташування громадян на вулицях та в інших громадських місцях у певний час доби та надання виконавчих органів та військових органів управління, якщо це необхідно, для перевірки ідентифікаційних документів громадян, особистих Шукайте, перевірку їхніх речей, житла та транспортних засобів, затримання громадян та транспортних засобів.

13) заборона або обмеження виїзду громадян за межі території України.

Закон також передбачає, що під час воєнного стану сертифікація поліцейських не проводиться. Поліцейські за весь період служби в поліції отримують відстрочку від проекту. Також під час воєнного стану поліція гарантує, що не сплачують медичну підтримку в галузі охорони здоров'я будь – якої форми власності.

Серед додаткових повноважень поліції:

за письмовим запитом отримує інформацію, необхідну для виконання завдань та повноважень поліції, зокрема щодо військовополонених, від державних органів, органів місцевого самоврядування та юридичних організацій, що належать до держав, та юридичних осіб, що належать державі;

супроводження осіб, які затримали за підозрою у вчиненні кримінального злочину, взятого під варту, звинуваченого чи засудженого за позбавлення волі, а також захисту в залі суду;

зберігайте у тимчасових ізоляторах, для комісії кримінальних чи адміністративних правопорушень, осіб, пов'язаних з ними, зміст профілактики використовувався під вартою, особами, суб'єктами адміністративного арешту, а також обвинуваченими та засудженими.

оперативний дозвіл: ідентифікація, утилізація та знищення вибухонебезпечних предметів.

технічна та криміналістична перевірка місця події, включаючи пожежі, та

спеціальна вибухова робота на привід факту вибухів, отримання звітів про ідентифікацію підозрілих вибухонебезпечних предметів та загрозу вибуху.

Під час дії воєнного стану, у разі необхідності відбиття нападу або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення або чинить опір поліцейському, останній має право використати як заходи примусу, так і підручні засоби. Відтепер, поліція здійснює техніко – криміналістичне забезпечення огляду місця події та спеціальні вибухотехнічні роботи.

Також, в межах компетенції, поліція проводить розмінування оперативного характеру в частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень.

Отже, працівники поліції, які виконують обов'язки щодо охорони громадського порядку в умовах воєнного стану, мають знати організацію і тактику діяльності поліції у таких умовах, завдання, функції, форми і методи діяльності поліції, рішення місцевих органів влади з питань охорони громадського порядку, вогневу підготовку, чинне законодавство в умовах воєнного стану [4, с.70].

На даному етапі виникає проблема в комплексному дослідженні теоретичних та практичних проблем організаційно-правового забезпечення службової діяльності поліції по охороні публічного порядку в умовах дії військового стану, практична значимість якої полягає у вирішенні низки проблем прикладного характеру, пов'язаних із вдосконаленням законодавства у даній сфері, а також у розробці практичних рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Завістовський О.Д. Проблемні питання професійної підготовки в правоохоронній діяльності у сучасних умовах протидії злочинності в Україні/ Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах: збірник тез Міжнародної наук.-практ. конференції (5 листопада 2021 р.)/ упор.: Г.Я. Савчин, У.О. Цмаць – Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 73-75.
2. Шаповалов Б.Б., Завістовський О.Д. Забезпечення виживання поліцейських і персоналу охорони в екстремальних ситуаціях: американський підхід/ Журнал «Бизнес и безопасность», № 1. 2021. С. 44-45.
3. Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022>.
4. Ковалів М.В. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану/ М.В. Ковалів, В.О. Іваха// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. №837. С. 65-70.

Тимощенко Вероніка

курсантка 2-го курсу групи ДР-145 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

*Науковий керівник: **Анатолій Наточій** - старший викладач тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

АКТИВНЕ ТА ПАСИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Поліцейські під час використання вогнепальної зброї керуються законом України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 року, в якому чітко вказано перелік обставин, при яких дозволено використання вогнепальної зброї. Це обставини, які не терплять міркувань та затримка в яких може призвести до серйозних наслідків.

Поліція для виконання покладених на неї завдань вживає заходів реагування на правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним процесуальним кодексом України, на підставі та в порядку, визначених законом [3, с.1].

Порядок зберігання і носіння вогнепальної зброї, що знаходиться в розпорядженні поліцейського, перелік вогнепальної зброї та боєприпасів, що використовуються в діяльності поліції, та норми їх належності встановлюються Міністром внутрішніх справ України [2, с.46].

Зброя – пристрої та прилади, спеціально виготовлені, конструктивно призначені та технічно придатні для неодноразового ураження живої або іншої цілі, які не мають прямого виробничого чи господарсько – побутового призначення;

Вогнепальна зброя – пристрої, конструктивно призначені для механічного враження цілі на відстані снарядом, що одержує направлений рух у стволі за рахунок енергії згоряння вибухових речовин.

Дія цього Закону поширюється на стрілецьку вогнепальну зброю – нарізну вогнепальну зброю калібру до 20 мм та гладкоствольну вогнепальну зброю калібру до 26 мм (4 – й калібр) включно. Основні частини вогнепальної зброї – ствол, затвор, барабан, рамка, ствольна коробка [3, с.1].

Вогнепальна зброя призначена для механічного знищення цілі на відстані з кидковою оболонкою, що отримує спрямований рух за рахунок енергії пороху або іншого заряду.

Застосування вогнепальної зброї без попередження (активне застосування) дозволяється тільки тоді, коли це вкрай необхідно для захисту життя людей, а саме в таких випадках:

- 1) у районах проведення антитерористичної операції;
- 2) у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю і здоров'ю людей;
- 3) якщо особа чинить збройний опір;

4) якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, утікає із застосуванням транспортного засобу.

5) для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю [2, с.16].

Працівник Національної Поліції уповноважений використовувати вогнепальну зброю з попередженням (пасивне використання):

1) відштовхування нападу на поліцейського чи членів його родини, у разі загрози їхнього життя чи здоров'я;

2) захист людей від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;

3) звільнення заручників або осіб, які незаконно позбавлені свободи;

4) відштовхування нападу на об'єкти під охороною, конвоїв, житлових та нежитлових приміщень, а також звільнення таких об'єктів у випадку їх захоплення;

5) затримання особи, яка була виявлена при вчиненні серйозного або особливо серйозного кримінального правопорушення та намаганні сховатися;

6) затримання збройного опору, особи, яка намагається втекти з – під варти, а також озброєну людину, яка загрожує використанню зброї та інших предметів, що загрожують життю та здоров'ю людей та/ або поліцейських;

7) зупинення транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями становить загрозу для життя чи здоров'я людей та/ або поліцейського [2, с.16].

Забороняється активне застосування вогнепальної зброї в місцях, де є ймовірність ушкодження інших осіб, а також у вогнебезпечних або вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу та/ або крайньої необхідності; до вагітних жінок, неповнолітніх, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору патрульному, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або патрульних, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

У разі застосування вогнепальної зброї поліцейський зобов'язаний будь – якими силами забезпечити безпеку інших осіб і надати невідкладну медичну допомогу потерпілому. Поліцейський зобов'язаний негайно повідомити свого керівника про активне застосування вогнепальної зброї, який, у свою чергу, зобов'язаний поінформувати центральний орган управління Національної поліції та відповідного прокурора.

Поліцейський може використати вогнепальну зброю для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, або для знешкодження тварини, яка загрожує життю і здоров'ю поліцейського та інших осіб.

Працівники Національної Поліції України для підтримки правопорядку не використовують вогнепальну зброю проти людей, за винятком випадків самозахисту або захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або серйозної травми або для запобігання особливо серйозному злочину, що тягне за собою велику загрозу для життя для того, щоб заарештувати людину, яка представляє таку небезпеку, яка чинить опір їхній владі, або для запобігання її втечі, і лише у випадках, коли менш рішучі заходи недостатньо для досягнення цієї мети. У будь

– якому випадку, навмисне використання фатальної сили може виникати лише тоді, коли захищати життя абсолютно неминуче.

9 березня 2022 року президент України Володимир Зеленський підписав закон, прийнятий Верховною Радою, який передбачає звільнення цивільних осіб з відповідальності за вбивство російських військових, що дозволяє використовувати в якості вогнепальної зброї пістолети, гвинтівки, а також мисливську зброю.

14 серпня 2022 року Верховна Рада прийме закон про легалізацію зброї в Україні найближчим часом. Про це оголосив міністр Міністерства внутрішніх справ країни Денис Монастирський [4, с.1].

Згідно з українським законодавством, "У період воєнного стану громадяни України, а також іноземців та без громадянських осіб, юридично розташовані в Україні, можуть брати участь у відновленні та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав, у тому числі Отримання вогнепальної зброї та боєприпасів до нього відповідно до процедури та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України ". У документі зазначається, що цивільні люди мають право використовувати "власну нагороду, спортивну зброю (пістолети, револьвери, гвинтівки, гладкі больові гвинтівки), полювання на розриву, гладку бордюрну зброю та бойові товари". Закон говорить про те, що мирним людям доведеться здати зброю та невикористані боєприпаси до Національної поліції України через 10 днів після скасування воєнного стану.

«Цивільні не несуть відповідальності за використання вогнепальної зброї проти осіб, які займаються збройною агресією проти України», якщо така зброя застосовується на основі та таким чином, визначеним цим законом, йдеться у документі.

24 лютого Український парламент запровадив воєнний стан у країні. Зеленський оголосив того ж дня, що в Україні вони дадуть зброю всім, щоб захистити свій суверенітет.

Робота працівників Національної поліції щодо підтримки закону та порядку має велике соціальне значення, і тому необхідно підтримувати на належному рівні та, якщо необхідно, покращити умови праці цих працівників. Для підтримки закону та порядку вони відіграють надзвичайно важливу роль у захисті прав людини на життя, свободу та безпеку, як це гарантується Конституцією України та Всесвітньою декларацією прав людини.

Таким чином, потрібно ретельно розглянути питання про використання вогнепальної зброї, яка не приводить до смертельних випадків, щоб мінімізувати ризик пошкодження стороннім особам, та здійснити суворий контроль щодо використання такої зброї. Необхідно розвивати у працівників Національної Поліції впевненість у своїх діях, сформувавши цілісну модель поведінки, в якій необхідно відкрити вогонь, а також формувати уважність та точність в роботі з правопорушниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Офіц. Текст. Київ: КМ, 2013. 96 с.

2. Про Національну Поліцію: Закон України № 580 – VIII від 02.07.2015
URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580 – 19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19) (дата звернення: 20.08.2022).
3. «WikiLegalAid» довідково-інформаційна платформа правових консультацій. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення: 20.08.2022).
4. Проект Закону України від 22.08.2008 № 3069. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF2D900A?an=11> (дата звернення: 20.08.2022).

Світлана Федоренко

курсантка другого курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

*Науковий керівник: **Анатолій Наточій** - старший викладач тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Забезпечення публічної безпеки та порядку є одним із пріоритетних завдань національної безпеки України. Окрім цього, воно входить до кола основних завдань Національної поліції України. Його важливість зумовлена створенням стану захищеності прав і свобод громадян, їх життя та здоров'я, запобігати злочинам та проступків, повагою до честі й людської гідності, дотриманням норм суспільної моралі та порядку. При цьому актуальність забезпечення публічної безпеки та порядку сьогодні значно підвищується в умовах широкомасштабної військової агресії Російської Федерації на практично всій території України, яка стала результатом восьмирічних гібридних військових дій в окремих районах Донецької та Луганської областей, у зв'язку з чим 24 лютого 2022 р. Указом Президента України було введено воєнний стан на всій території держави, який устанавлює особливий правовий режим, спрямований на відвернення загрози, відсіч збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності. При цьому особливостями цього режиму є тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень, що, своєю чергою, створює особливі умови адміністративно-правового забезпечення публічної безпеки та порядку органами Національної поліції України та іншими уповноваженими суб'єктами сектору безпеки та оборони.

Забезпечення публічної безпеки та порядку має велике значення для держави, у зв'язку з чим воно є одним із пріоритетних завдань Національної поліції України. Так, відповідно до п. 3.9. ст. 15 Закону України «Про національну безпеку» [1], військові адміністрації, котрі є тимчасовими державними органами, які утворюються на територіях держави, де вводиться правовий режим воєнного стану, заслуховують інформацію керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби зі злочинністю, охорони громадської безпеки та порядку та результати діяльності на відповідній території, що вказує на відповідність та продовження виконання своїх пріоритетних завдань Національною поліцією України, які закріплені у ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» [2]. Але в умовах дії правового

режиму воєнного стану під час забезпечення публічної (громадської) безпеки та порядку на уповноважені органи та підрозділи Національної поліції покладаються особливі вимоги щодо несення служби. До таких особливостей, наприклад, відносяться несення служби щодо забезпечення публічної (громадської) безпеки та порядку під час комендантського часу, в умовах активних бойових дій під час звільнення окупованих територій; на блокпостах; під час взаємодії з підрозділами Національної гвардії України та добровольчими формуваннями територіальної громади тощо[6].

Але ефективне управління силами та засобами Національної поліції України під час забезпечення публічної (громадської) безпеки та порядку неможливо без відповідної підготовки, основою якої є ефективне планування.

У таких планах визначаються наявні сили та засоби, додаткові сили та засоби, резерви, варіанти посиленого несення служби, підвищена готовність особового складу, бойова готовність.

До плану додаються оперативні карти, схеми збору особового складу по тривозі, порядок взаємодії з іншими правоохоронними органами. У плані вказуються також підстави та порядок введення його в дію. Заздалегідь розроблені планові заходи.

До основних завдань діяльності Національної поліції у зазначених умовах можна віднести такі: попередження, припинення та ліквідація групових порушень громадського порядку та масових заворушень; забезпечення посиленої охорони особливо важливих та інших об'єктів; забезпечення публічного порядку та безпеки; участь у рятуванні людей та надання їм допомоги; забезпечення охорони майна, яке залишилося без догляду.

Необхідно розглянути деякі особливості забезпечення публічної (громадської) безпеки й порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану. І почати треба з особливостей взаємодії з іншими уповноваженими державними органами та добровольчими воєнізованими об'єднаннями щодо забезпечення публічної безпеки та порядку. Так, відповідно до п. 4 Наказу МВС України від 10.08.2016 № 773 [5].

Основними формами взаємодії Національної поліції України та Національної гвардії України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки й порядку є:

спільне патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших громадських місць;

забезпечення охорони громадської безпеки та порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона.

Окрім цього, низку особливостей забезпечення громадської безпеки та порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану передбачено Постановою Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 08.07.2020 № 573, яка крім

питань взаємодії з іншими правоохоронними органами закріплює права патрулів під час дії комендантської години, а саме:

1) затримувати й доставляти в органи або підрозділи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення;

2) перевіряти в осіб посвідчення, документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, або паспортні документи іноземця, особи без громадянства, документи, що підтверджують законність перебування на території України, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти в органи або підрозділи Національної поліції для встановлення особи; за потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які ними перевозяться;

3) вилучати в осіб предмети, які є знаряддям, засобом або предметом правопорушення, і передавати їх органам або підрозділам Національної поліції;

4) тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або пересування осіб, рух транспортних засобів, зокрема транспортних засобів іноземних, консульських установ чи представництв міжнародних організацій; виводити осіб з окремих ділянок місцевості та об'єктів, евакуювати транспортні засоби[4].

5) входити (проникати) на територію та у приміщення підприємств, установ і організацій, у житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать особам, під час припинення кримінального правопорушення та в разі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю осіб .

Також під час останнього пленарного засідання ВРУ ухвалила (на базі проекту №7147) ЗУ «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» щодо оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час режиму воєнного стану щодо розширення прав застосування вогнепальної зброї та заходів примусу, а саме:

Під час дії режиму воєнного стану поліцейський отримує право застосовувати заходи примусу передбаченою статтею відносно осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України без врахування установлених вимог та заборон щодо застосування фізичної сили, зброї тощо.

Виходячи з вищевикладеного, до особливостей забезпечення публічної безпеки й порядку Національною поліцією України в умовах воєнного стану можна віднести: особливі повноваження поліцейських, які закріплені в Законі України «Про Національну поліцію України» та які набувають поліцейські лише на період дії правового режиму воєнного стану; підпорядкованість військовим адміністраціям, що є тимчасовими державними органами, які утворюються на територіях держави, де вводиться правовий режим воєнного стану, та які здійснюють керування та координацію основних сил та засобів; пріоритетними завданнями діяльності Національної поліції в зазначених умовах є попередження, припинення та ліквідація групових порушень громадського порядку та масових заворушень; забезпечення посиленої охорони особливо

важливих та інших об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 20.08.2022).
2. Закон України «Про Національну поліцію України» від 02.07.2015. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 20.08.2022).
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 08.07.2020 № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text> (дата звернення: 20.08.2022).
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» від 10.10.2001 № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text> (дата звернення: 20.08.2022).
5. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2016 № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16> (дата звернення: 20.08.2022).
6. Барба В.Є. Поняття публічної безпеки і порядку як об'єкта взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування. Південноукраїнський правничий часопис. 2018. № 4.

Наталія Фісун

здобувачка вищої освіти бакалавра Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна
Науковий керівник: Олег Завістовський - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВИ АСПЕКТИ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Нині воєнний стан – це особливий правовий режим органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та організацій в Україні за виняткових обставин, пов'язаних виключно із зовнішніми обставинами – необхідністю відсічі агресії проти України або запобігання безпосередньої загрози агресії.

Взагалі зробимо акцент на визначенні поняття воєнного стану. Воєнний стан - це особливий правовий режим, який запроваджується в Україні або в окремих місцевостях у разі збройної агресії або загрози нападу, загрози державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання для відповідних державних органів, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування необхідних повноважень для забезпечення національної безпеки.

Тому саме у такий складний час для всієї держави важливу роль відіграють органи Національної поліції. Правоохоронці, які працюють у цій ситуації, займають особливе місце, зумовлене вмістом завдань у розглянутих умовах діяльності. Від ефективності їх роботи вирішальною мірою залежить безпосереднє забезпечення внутрішньої безпеки. Безсумнівно, що для успішного виконання завдань, поставлених перед органами Національної поліції в умовах воєнного стану, їхні обов'язки і права повинні відповідати основному принципу – нові обов'язки кореспондуються з новими правами.

Надзвичайно важливим є те, що розширення компетенції правоохоронних органів щодо введення воєнного стану відбувається в системі примусових заходів. Працівники поліції не можуть перевищувати допустимі межі способів і засобів своєї захисної діяльності. За таких обставин, на мою думку, їх сферу слід розширити, оскільки їх застосування не завжди пов'язане з кримінальними правопорушеннями, а може бути результатом оцінки ситуації.

Властивості організації діяльності органів Національної поліції з приводу охорони громадського порядку в умовах воєнного стану визначено чинним законодавством, насамперед Законом України “Про правовий режим воєнного стану” [1] і залежать від виконуваних завдань і стану операційного середовища. Щоб відповідати поставленим цілям, плани охорони громадського порядку розробляються для конкретних цілей (наприклад, у разі захоплення заручників або захоплення особливо важливого об'єкта; для пошуку та арешту озброєних,

особливо небезпечних злочинців, які можуть перебувати на території під час несення служби) [2, с.339].

Запорукою ефективної роботи поліції в умовах воєнного стану є практичні заняття з правоохоронцями, які мають бути максимально наближені до реальної оперативної ситуації. Типові плани багаторазового використання дозволяють заощадити час, розробляти управлінські рішення, вибирати найкращі варіанти та процедури, попередньо розраховувати сили та ресурси та підготувати особовий склад до воєнного стану. Не менш важливого значення набуває психологічна підготовка поліцейських, спеціальна фізична підготовка, професійна підготовка та загартовування. Враховуючи високу загальну готовність особового складу до дій в умовах воєнного стану, навіть раптова, непередбачувана надзвичайна ситуація не поставить правоохоронців у скрутну ситуацію.

Здійснюючи охорону громадського порядку в умовах воєнного стану, поліція використовує такі методи соціального регулювання, як переконання та примус, зокрема адміністративне припинення. Другу групу складають спеціальні заходи, які застосовуються значно рідше, ніж загальні заходи, і лише у виняткових випадках, коли протиправну поведінку інакше припинити неможливо. Система цих заходів складається із засобів фізичного впливу, спеціальних заходів та застосування зброї, тобто поєднане із застосуванням сили. Такі заходи, як правило, можуть застосовуватися лише після попередження про їх застосування, у суворій відповідності до закону.

Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що увага органів Національної поліції приділяється внутрішнім загрозам воєнному стану в Україні, зокрема, таким як криміналізація суспільства, тероризм, неналежне правоохоронне забезпечення та низький рівень верховенства права. Таким чином, основною функцією правоохоронних органів щодо забезпечення воєнного стану є протидія внутрішнім загрозам, що досягається шляхом вирішення таких завдань, як боротьба зі злочинністю, особливо її організованими формами, боротьба з різними формами тероризму, громадська безпека та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану: закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 28, ст. 250) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/>

2. Права і обов'язки працівників і курсантів навчальних закладів МВС України при несенні служби з охорони громадського порядку: навч. посібник// Заброда Д.Г. Дніпропетровськ, 2005. С. 90.

Діана Шепеленко

*курсантка 2-го курсу навчальної групи ДР-145 навчально- наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: **Артем Плахотний** – підполковник поліції, уповноважений з дотримання антикорупційного законодавства ГУНП в Запорізькій області, викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН НАРЯДІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ОКРЕМИМИ КАТЕГОРІЯМИ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні Україна перебуває у складних умовах поглиблення економічної кризи, зростання політичної конфронтації. За таких обставин суттєво зростає соціальна активність громадян.

Відповідно до п. 10 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський вживає заходів для забезпечення публічної безпеки та порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, аеропортах, морських та річкових портах, інших громадських місцях [1].

При спілкуванні з громадянами співробітнику патрульної поліції часто доводиться стикатися з негативним оцінюванням їх дій, грубістю, погрозами, спробами принизити їхню гідність, спровокувати на перевищення службових повноважень [4].

Відповідно до статті 37 Закону України «Про запобігання корупції», Законом України «Про Національну поліцію» з метою формування у поліцейських ступеня відповідальності за дотримання професійно-етичних норм поведінки при виконанні службових обов'язків та підвищення авторитету та довіри громадян до Національної поліції України затверджено Правила етичної поведінки поліцейських [1].

Цими Правилами передбачено, що під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен поважати та не порушувати права та свободу людини, зокрема право: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань; на мирні збори [2].

При цьому співробітнику патрульної поліції слідую:

- розпочинати службове спілкування з вітання (прикласти руку до головного убору, перебуваючи у форменому одязі), утримуючись від рукостискання;

назвати свою посаду, звання та прізвище, після чого коротко повідомити причину та мету звернення, на прохання (вимогу) громадян пред'явити службове посвідчення, надавши можливість ознайомитись з викладеною у ньому

інформацією, не випускаючи його із рук (ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію»);

- свої вимоги та зауваження викладати в переконливій та зрозумілій формі, не допускати суперечок та дій, що ображають їхню честь, гідність, чи необхідно, спокійно, без роздратування повторити та роз'яснити зміст сказаного;

- вислухати пояснення чи звернення громадянина уважно, не перебиваючи, виявляючи доброзичливість та повагу до співрозмовника;

- ставитися з повагою до громадян, насамперед до людей похилого віку, ветеранів, інвалідів, надавати їм необхідну допомогу;

- бути уважним до жінок та дітей [1; 2].

У розмові з громадянами співробітник патрульної поліції зобов'язаний виявляти спокій та витримку, не повинен вступати у суперечки, втрачати самовладання, відповідати грубістю на грубість та у своїх діях керуватися особистими неприязними почуттями, а також має бути готовим:

- до поведінки з боку співрозмовника, що виходить за етичні рамки, у тому числі і до проявів агресії та здійснення опору;

- Надання першої медичної допомоги. Для розуміння суті конфліктного спілкування необхідно розглянути наступні поняття: конфлікт (від лат. *сопПюШе* - "зіштовхнувся")

- найбільш гострий спосіб вирішення протиріч в інтересах, цілях, поглядах, що виникають у процесі соціальної взаємодії, що полягає у протидії учасників цієї взаємодії і зазвичай супроводжується негативними емоціями, що виходить за рамки правил і але конфлікти можуть бути явними або прихованим в основі конфліктів, як правило, слова чи події; явні конфлікти супроводжуються: проявами агресії, шумом, погрозами, іноді

- застосуванням фізичної сили, певних знарядь; приховані конфлікти базуються на застосуванні прийомів маніпуляції.

Сторонні особи на місці події перешкоджають здійсненню дій поліцейських та загрожують цілісності обстановки та безпеки слідів. Вимога залишити місце, а також обмеження доступу на певну територію в Україні закріплено як превентивного поліцейського заходу: патрульний уповноважений вимагати від осіб залишити якесь місце на певний термін або обмежити особам доступ до певної території або об'єктів, якщо це необхідно для забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони життя та здоров'я людей, для збереження та фіксації слідів правопорушення [3, ст. 36].

У ряді ситуацій патрульний повинен не лише захистити місцепригоди та не допустити сторонніх, але й у разі виявлення явних слідів, знарядь, предметів злочину вжити додаткових заходів щодо їх захисту від негативних впливів навколишнього середовища (Наприклад, накрити захисною плівкою від впливу дощу).

Четверте завдання передбачає комунікацію патрульного з іншими силами. Зокрема, на планшеті патрульного проставляються позначки про прийняття виклику, прибуття на місце події, закінчення виконання завдання, обставини правопорушення та результати реагування [3].

У разі підтвердження ознак досконалого злочину патрульний поліцейський інформує диспетчера (оперативного чергового) про необхідність спрямування СОГ, про прикмети правопорушників, напрямок їх руху (марка, модель транспортного засобу, номерний знак, інші характерні ознаки), про об'єктах зазіхання; після прибуття СОГ патрульний повідомляє старшому групі виявлену інформацію та виконує його доручення [4].

Таким чином, тактика базових дій патрульних поліцейських передбачає відому багатозадачність:

1) надання невідкладної допомоги потерпілим, запобігання негативним наслідкам злочину;

2) виявлення інформації, необхідної для розкриття (у ряді ситуацій - запобіжні заходи, запобігання) злочину, встановлення злочинця (у ряді ситуацій - потерпілого, свідків);

3) збереження недоторканності обстановки дома події (Насамперед, слідів злочину);

4) комунікація з іншими поліцейськими силами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мороз, І. Участь патрульних поліції в огляді місця події / І. Мороз // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 274–277.

2. Христов, О. Окремі аспекти визначення обов'язків поліцейського щодо надання невідкладної, зокрема домедичної й медичної, допомоги / О. Христов // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 6. С. 140–143.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради. 2015. № 40–41. Ст. 379.

4. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України [Електронний ресурс] : наказ МВС України від 16.02.2018 р. № 111. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18> (дата доступу: 20.08.2022).

Валерія Якимчук

курсантка 2 курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Олег Завістовський - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан – це особливий правовий режим, який запроваджується в Україні або в окремих містах на випадок збройної агресії чи загрози нападу, загрози незалежності держави, її територіальної цілісності та передбачає, що відповідні державні органи, військово командування та органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечувати безпеку держави, а також ситуації, що загрожують обмеженням конституційних прав і свобод людини та громадянина, і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням терміну дії цих обмежень.

Дії органів державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану зводяться до надання допомоги органам влади, встановленим на цій території, у безпосередньому вирішенні оборонних завдань держави. Підрозділи Національної поліції у системі державних органів, що працюють у даних умовах, займають особливе місце за змістом поставлених завдань. Безпосереднє забезпечення внутрішньої безпеки залежить насамперед від ефективності їхньої роботи.

Саме з цією метою і необхідне уточнення повноважень поліції, оскільки лише наявність уточнених повноважень дає юридично обґрунтовані гарантії законності під час виконання функцій управління діючої влади. Безсумнівно, що з ефективного виконання завдань, покладених на поліцію за умов воєнного стану, їх обов'язки та повноваження мають відповідати основному принципу відповідності новим обов'язків, новим вимогам законодавства. Вкрай важливо, що розширення компетенції поліції у зв'язку із запровадженням воєнного стану стосується системи примусових заходів.

Працівники поліції не повинні перевищувати межі дозволеного у способах і засобах своєї діяльності щодо забезпечення безпеки та порядку. Застосування примусових заходів за цих умов необхідно розширити, оскільки їх використання не завжди пов'язане зі злочинами, а може бути результатом оцінки поточної ситуації. Складність компетенції поліції відображається і у внутрішньому управлінні кожним з них.

Особливості організації діяльності підрозділів поліції щодо охорони публічного порядку в умовах воєнного стану визначено чинним законодавством, насамперед Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [1] і залежать від завдань, які повинні бути виконаними та стану оперативної обстановки.

Як правило, розробка типового плану проходить у чотири етапи: 1) підготовчий; 2) безпосередня розробка плану; 3) його узгодження, коригування, затвердження; 4) доведення його до реалізації.

На підготовчому етапі начальник підрозділу роз'яснює цілі та завдання, планування, вивчає законодавчі та інші нормативно-правові акти, інструкції та рекомендації МВС України, досвід інших органів влади, інформацію про події, яким необхідно попередити, їх наслідки та реакцію на них. Також рекомендується зібрати пропозиції від керівників підпорядкованих підрозділів щодо конкретних заходів, маршрутів, блокпостів, розгортання оперативних груп, забезпечення транспорту, контрагентів. Дії інших органів влади враховуються, якщо план зачіпає їх компетенцію, наприклад, під час евакуації населення з території.

Другий етап визначає структуру плану, перелік його посад, склад оперативної команди, її функціональні обов'язки, склад оперативних груп працівників, послідовність їх дій, організація управління, зв'язок, тилове забезпечення, схеми особливо важливих об'єктів, що підлягають охороні, склад та розташування заповідника.

На третьому етапі проект плану узгоджується з органами виконавчої влади, іншими правоохоронними органами, зокрема прокуратурою, Службою безпеки, прикордонним військовим гарнізоном, сусідніми правоохоронними органами та вищим керівництвом.

На четвертому та останньому етапі план передається підрядникам. Керівник підрозділу оголошує типовий план як управлінське рішення на оперативній нараді, занятті, брифінгу або в іншій формі. Знайомить виконавців з їх функціональними обов'язками, що виникнуть під час реалізації плану, доручає додаткові завдання щодо організації планових заходів. План копіюється, за необхідності прямує до вищого. При цьому дотримується режим конфіденційності, якщо цього вимагає запланована діяльність.

При захисті громадського порядку за умов воєнного стану підрозділи поліції використовують такі методи соціального регулювання, як переконання та примус, зокрема адміністративне припинення. Опитувальна робота як основний метод забезпечення правопорядку, переконання громадян у необхідності свідомого та добровільного виконання вимог законодавства, припинення антигромадської поведінки, профілактична робота у трудових колективах та з окремими особами є необхідною умовою сприяння дієвій мобілізації.

Засоби припинення, використовувані поліцією за умов воєнного стану, можливо поділити на дві групи.

До групи заходів загального характеру (призначення) відносяться вимоги працівників поліції щодо припинення протиправної діяльності, адміністративне затримання, вилучення товарів та документів, перевірки тощо.

До другої групи відносяться спеціальні заходи, які застосовуються значно рідше за загальні і лише у виняткових випадках, коли іншим чином припинити протиправну поведінку неможливо, тобто коли застосовуються всі інші засоби впливу, які не принесли бажаних результатів. Система цих заходів складається

із засобів фізичного впливу, спеціальних заходів та застосування вогнепальної зброї, тобто. що поєднуються із застосуванням примусу. Такі заходи можуть, як правило, застосовуватися лише після попередження про їх застосування у суворій відповідності до закону.

Вогнепальна зброя може застосовуватися працівниками поліції як крайній захід в чітко визначених випадках. Закон України “Про національну поліцію” (ст. 46) встановлює детально і вичерпано підстави для застосування вогнепальної зброї [2].

Враховуючи підстави і порядок застосування поліцією примусових заходів при охороні публічного порядку в умовах воєнного стану, можна виділити їх застосування з метою:

- профілактика правопорушень (попередження, адміністративний нагляд, перевірка документів, конфіскація, реквізиція, карантин, виселення тощо);

- припинення злочинів (застосування зброї та інших спеціальних заходів відповідно до законодавства, закриття підприємств, окремих магазинів у зв'язку з порушенням дозвільної системи, правил пожежної безпеки, санітарних норм);

- особисте затримання, вилучення різних знарядь і предметів, підготовлених скоєння злочину;

- забезпечення кримінального переслідування (затримання, огляд, арешт майна, його вилучення, підписка про невиїзд).

У зв'язку з цим, предметом уваги підрозділів поліції є внутрішні загрози військовому становищу України, насамперед такі як криміналізація суспільства, розвиток «тіньової економіки», різні прояви тероризму, неналежне правозастосування та низький рівень законності та інше. Таким чином, основною функцією поліції щодо забезпечення військового стану є боротьба із внутрішніми загрозами, що досягається вирішенням таких завдань, як боротьба зі злочинністю, особливо з її організованими формами; протидія різним формам тероризму; забезпечення громадської безпеки та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 1647-III// Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 28. – Ст. 250.

2. Про національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 565-XII// Відомості Верховної Ради УРСР. – 2015. – № 40, 41. – Ст. 379.

Напрям № 3**Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина у
судовій практиці та правоохоронній діяльності****Robert Matysik***PhD, akademicki wykładowca Wyższa Szkoła Ekonomii, Prawa i Nauk Medycznych
im. prof. Edwarda Lipińskiego w Kielcach, Rzeczpospolita Polska***WSPÓLPRACA WYBRANYCH ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH Z
ORGANAMI ŚCIGANIA**

Celem publikacji jest zwrócenie uwagi na wybrane aspekty współpracy organizacji pozarządowych z organami ścigania. Obejmują one takie kwestie jak: bieżące współdziałanie, wspieranie organów ścigania i uwagi dotyczące zmian strukturalnych i prawnych.

Na potrzeby niniejszej pracy przeprowadzono jawny wywiad ustny i pisemny z przedstawicielami takich organizacji jak: *La Strada – Fundacja Przeciwko Handlowi Ludźmi i Niewolnictwu*, *Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę*, *Stowarzyszenie Pomoc Rodzinie Przyszań* i *Stowarzyszenie 304 k.k.* Zgromadzony materiał pozwolił na uchwycenie szerszego kontekstu zagadnienia, dotyczącego współpracy z organami ścigania. Należy zaznaczyć, że większa liczba respondentów oraz opinie przedstawicieli organów ścigania dałyby bardziej racjonalne wyniki. Mając tę świadomość, można mimo wszystko sformułować myśl, że analiza uzyskanych informacji pozwoli na przybliżenie problemu w sposób adekwatny do potrzeb niniejszej pracy.

Na wstępie warto odwołać się do badań Kamili Jakubczak-Krawczyńskiej, z których wynika, że organizacje pozarządowe prowadzą działalność w tych obszarach, w których ani państwo ani rynek nie są w stanie albo nie chcą zaspokajać potrzeb. Podstawą prawną ich funkcjonowania są art. 12 i 58 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 roku, gwarantujące wolność zrzeszania się a także *Preambuła* mówiąca o wspieraniu wspólnotowej działalności obywateli kraju. Organizacje zakładane są przez aktywnych obywateli wpływających na otaczający ich świat, dla których impulsem do działania jest brak zgody na pewien istniejący stan rzeczy. Zdaniem Jerzego Prochowicza, są one fundamentem społeczeństwa obywatelskiego niezależnie od pojawiających się sprzeczności co do ich formy, roli i znaczenia.

Przeprowadzone dotychczas badania pokazują, że wzrasta zaangażowanie obywateli a wraz z nim liczba fundacji i stowarzyszeń, które wyznaczają sobie zadania przynoszące korzyści społeczeństwu i realizują cele społecznie i gospodarczo użyteczne.

Niektóre organizacje działają od kilkadziesiąt lat, wyróżniając się ugruntowaną pozycją i dobrą opinią co stanowi efekt pracy osób tworzących trzeci sektor. Zalety jakimi się charakteryzują wymienia Dorota Moroń, są nimi: umiejętność docierania do różnych grup społecznych, podejmowanie działań w oparciu o analizę

konkretnych sytuacji, współczucie i zaangażowanie społeczne, kierowanie się misją organizacji i obranymi przez nią wartościami, całościowe podchodzenie do problemów, umiejętność zdobywania zaufania, brak nastawienia na zysk i działalność w specyficznych obszarach usług publicznych. Wśród wad jakie dotyczą organizacje non profit badaczka wymienia brak odpowiedniej liczby osób profesjonalnie przygotowanych do realizacji zadań.

Informacje uzyskane w trakcie wywiadu wskazują, że współpraca z szeroko pojętym wymiarem sprawiedliwości i organami ścigania jest prowadzona i wynika z celów statutowych organizacji pozarządowych. Platformą do współdziałania dla przedstawicieli *Fundacji La Strada i Dajemy Dzieciom Siłę* jest udział w *Zespole do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi*, który został utworzony w dniu 15 lutego 2019 roku. Należy wymienić także zespoły interdyscyplinarne tworzone na podstawie procedury *Niebieskiej Karty*, o czym mówi Marta Majkusiak reprezentująca *Stowarzyszenie Pomoc Rodzinie Przyszań*. Utrzymywane są również kontakty doraźne z przedstawicielami organów ścigania, pozwalające na rozwiązywanie takich kwestii jak np. opieka nad osobą poszkodowaną czy też pomoc ofierze przestępstwa w nawiązaniu kontaktu z przedstawicielami Policji lub Straży Granicznej. W przypadku spraw dotyczących przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu, mamy do czynienia z kontaktami przedstawicieli *Stowarzyszenia 304 k.k.* z Policją i Prokuraturami. Ich celem jest pomoc w gromadzeniu dowodów, udzielenie kompleksowej pomocy prawnej poszkodowanym i przywracanie stanu zgodnego z prawem.

W trakcie analizy materiału dotyczącego działalności organizacji non profit, spotkano się z opinią, że żadna wiedza teoretyczna nie zastąpi doświadczenia wynikającego z wieloletniej pracy z ofiarami przestępstw. Pozwala ona zrozumieć osoby dotknięte różnego rodzaju patologią co jest szczególnie istotne przy sprawach dotyczących przekroczenia granic człowieczeństwa czyli związanych z handlem ludźmi, pracą przymusową i niewolnictwem. Pracownicy organizacji społecznych muszą łączyć praktykę z wiedzą teoretyczną z zakresu wiktymologii, psychologii czy też różnic międzykulturowych. Irena Dawid-Olczyk zaznacza, że kwestie te często wymykają się doświadczeniu życiowemu przedstawicieli organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, którym trudno jest zrozumieć okoliczności w jakich obcokrajowcy stali się ofiarami przestępstwa. Pojawia się w tym momencie obszar gdzie organizacje społeczne mogą wspierać organy ścigania i wymiar sprawiedliwości swoim doświadczeniem.

Nie można pominąć propozycji rozwiązań prawnych wysuwanych przez sektor trzeci w ramach swoich działalności. Przykładem jest problem kwalifikowania przez organy prowadzące postępowania pod kątem przestępstw z art. 189a k.k. czyli handlu ludźmi. Ma to kluczowe znaczenie do uzyskania zaświadczenia potwierdzającego domniemanie, że dana osoba jest ofiarą handlu ludźmi i w dalszej kolejności otrzymania zezwolenia na pobyt czasowy. Innym ciekawym przykładem jest *Stowarzyszenie 304 k.k.*, które w zakresie swojej działalności dysponuje danymi na temat postępowań związanych z przejmowania majątków, prowadzonych na terenie Polski. Wojciech Perliński podkreśla, że *Stowarzyszenie* wypełniając luki wynikające

z braku ogólnopolskiej bazy sprawców określonych kategorii przestępstw, w pewnym ograniczonym zakresie potrafi skoordynować działania Prokuratur. Poruszając się w dziedzinie wynikającej z działalności statutowej, odnosi się także do takich zagadnień jak: brak jednoznacznej definicji lichwy i zaostrzenie przepisów związanych z przenoszeniem praw na nieruchomościach.

Powyższe przykłady pokazują, że przedstawiciele organizacji pozarządowych specjalizują się w swoich branżach. Wiadomości którymi dysponują mogą być z jednej strony wykorzystane do wprowadzania zmian w systemie organizacji rządowych a z drugiej strony mogą zostać wykorzystane w postępowaniach prowadzonych przez organy ścigania. Osoby reprezentujące organizacje non profit mogą być powoływane jako biegli i występować w charakterze świadków. Dotyczy to zarówno spraw ich beneficjentów jak i spraw odrębnych. Forma dokumentowania ich wiedzy zależy od decyzji organu prowadzącego sprawę oraz charakteru sprawy. W tym przypadku ciekawym rozwiązaniem jest wykonywanie dla Policji lub Straży Granicznej preidentyfikacji ofiar. Polega to na tym, że na podstawie wskaźników i definicji pracownicy *Fundacji La Strada* sporządzają dokument, który określa czy dana osoba jest ofiarą handlu ludźmi.

Kolejna kwestia dotyczy zaplecza technicznego organizacji pozarządowych. Schroniska i mieszkania, którymi dysponują mogą służyć za tymczasowe schronienie dla poszkodowanych kobiet i mężczyzn. Współpraca z różnymi ośrodkami pomocy społecznej na terenie Polski, rozwiązuje logistyczne problemy związane z opieką nad świadkiem. Interesującym przykładem jest inicjatywa *Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę*, polegająca na zapraszaniu sędziów sądów rejonowych do organizowania przesłuchań dzieci w przyjaznych pokojach, którymi dysponuje w ramach *Sieci Centów Pomocy*.

Nie bez powodu przedstawiciele organizacji, z którymi przeprowadzono wywiad zwracają także uwagę na problemy jakie dotyczą organów ścigania. Należy przy tym zaznaczyć, że podchodzą do nich ze zrozumieniem. Najistotniejszym z nich jest szybka fluktuacja kadr, która niesie za sobą brak odpowiedniej liczby koordynatorów posiadających wiedzę merytoryczną z danej dziedziny. Osoby z odpowiednimi predyspozycjami i doświadczeniem przemieszczają się w ramach tej samej struktury organizacyjnej lub poza nią. Taka sytuacja powoduje konieczność budowania od początku relacji z nowymi koordynatorami a to z kolei wymaga czasu. Wzajemne poznanie się ułatwiają szkolenia, w trakcie których reprezentanci trzeciego sektora przekazują swoją wiedzę, starają się wykształcić postawy i odpowiedni światopogląd.

Przeprowadzony wywiad pozwolił na wyciągnięcie następujących wniosków. Podstawową wartością sektora trzeciego są pracujący w nim ludzie specjalizujący się w określonych dziedzinach. W ramach prowadzonej działalności są w stanie wspierać działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości swoją wiedzą i zapleczem logistycznym. Posiadane doświadczenie predestynuje je do uczestnictwa w konsultacjach nad różnymi rozwiązaniami organizacyjnymi i prawnymi. Bardzo ważną kwestią jest prowadzenie szkoleń, które podnoszą kwalifikacje przedstawicieli organizacji rządowych i wymiaru sprawiedliwości. Wpływają także na ich świadomość co do korzyści płynących z zaangażowania trzeciego sektora w

rozwiązywanie problemów społecznych.

BIBLIOGRAFIA:

1. Barański R., Olejniczak A., Fundacje i stowarzyszenia. Współpraca organizacji pozarządowych z administracją publiczną, Warszawa 2012.
2. Normatywny model współpracy samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi. Wybrane zagadnienia, red. A. Kotowski, S. Wijas, Warszawa 2021.
3. Prochowicz J., Organizacje pozarządowe w systemie bezpieczeństwa państwa – przeszłość i teraźniejszość, [w:] Organizacje pozarządowe w zapewnianiu bezpieczeństwa państwa, red. B. Pacek, T. Szmidtka, K. Jakubczak-Krawczyńska, Piotrków Trybunalski 2017.

Вікторія Байбузан

студентка 4-го курсу групи ПР19Б2 Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна
*Науковий керівник: **Наталія Максименко** – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Зважаючи на процес євроінтеграції України, спрямованість державної політики на здобуття повноправного членства у Європейському Союзі, державна політика країни наразі спрямована безпосередньо на вдосконалення чинного законодавства шляхом імплементації стандартів законодавства Європейського Союзу.

Одним із напрямів спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу з Україною, спрямованої на покращання та вдосконалення діяльності судової влади в нашій державі, підвищення показників ефективності її роботи поряд з питаннями організації роботи суддів, відбору і підготовки останніх становлять альтернативні засоби врегулювання спорів.

Відповідно до Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, підписаної Україною, забезпечення верховенства права та доступу до правосуддя має включати як досудові, так і позасудові методи вирішення спорів. Усвідомлення важливості поширення альтернативних судочинству способів розв'язання правових спорів відкриває нові перспективи утвердження засад правової держави в Україні, а їх різноманітність є показником зрілості правової системи країни та готовності держави до співпраці, обумовлює зростання рівня правової культури її громадян [7].

Питання медіації у адміністративному судочинстві плідно вивчають юристи-теоретики та практики В. М. Бевзенко, О. В. Белінська, Н. В. Боженко, Н. Л. Бондаренко-Зелінська, Д. Л. Давиденко, О. М. Михайлов, Т. О. Подковенко, Ю. Д. Притика, Г. Й. Ткач, Г. О. Ульянова, Т. І. Шинкар, А. М. Шохіна, К. А. Шумова та інші.

Досліджуючи інститут медіації, перш за все, варто звернутися до міжнародного досвіду. Ефективність медіації визнана європейським співтовариством, що рекомендує її застосування на досудовому етапі (згідно статистичних даних, 83–85 % процедур медіації у розвинених європейських країнах є успішними, у 5–10 % випадків учасники процедури доходять повної або часткової згоди протягом короткого часу після цієї процедури). Аналіз практики судових та правоохоронних органів з впровадження процедури медіації в Англії, Бельгії та Німеччині показує, що медіація дозволяє відійти від втрати часу в судовому процесі, від додаткових і непередбачених витрат. У Сполучених Штатах Америки медіація є обов'язковою у певних категоріях

справ. У Німеччині законодавчо встановлена можливість судді виступати медіатором у встановлених категоріях справ. У Канаді Канадським інститутом арбітражу і посередництва розробляються програми та проводяться навчання основам медіації. Особливістю застосування медіації в Канаді є те, що у багатьох її провінціях сторона, звертаючись до суду, зобов'язана надати докази спроби досудового врегулювання спору [2, с.1, 11].

Що стосується вітчизняної правової системи та системи судоустрою, то М.М. Бліхар слушно зазначає, що судова влада є одним із основних гарантів дотримання і реалізації правових положень, адже саме вирішення правових конфліктів через рішення суду є універсальним засобом правового захисту прав і свобод як громадян, так і юридичних осіб. Проте статистика ухвалення судових рішень, завантаженість судів і тривалість розгляду судових суперечок свідчать про те, що вирішення правових конфліктів, а особливо в адміністративному праві, через органи судової влади не може бути єдиним способом подолання правових суперечок. Саме тому спроба розвантаження судової системи шляхом використання медіації як альтернативного способу врегулювання спорів чи конфлікту є актуальною [1, с.78].

Т.І. Шинкар доречно вказує, що медіація є ефективною у багатьох ситуаціях, оскільки сторонам спору надається змога брати безпосередню участь в розробці варіантів вирішення спору, що підвищує змогу задоволення інтересів сторін на відміну від рішення, що виноситься за результатами судового розгляду справи. Деякі дослідники вважають, що крім перетворення взаємин сторін і задоволення їх потреб, збільшення використання альтернативних методів вирішення спорів може привести до відродження місцевих громад [9, с.15].

Медіатори виступають як посередники, досліджуючи проблему за допомогою бесід з кожною зі сторін, сприяючи їм у досягненні угоди. Медіація є ефективною тоді, коли сторони розуміють, що врегулювання спору неминуче, і необхідно піти на компроміс. Угоди про медіацію часто включають в себе угоди про подальше ведення справ між сторонами, не обмежуючись вирішенням виключно самої суті конфлікту. Медіація набагато менш ефективна у випадках, коли одна зі сторін категорично відмовляється визнавати свою відповідальність і відмовляється платити або виконувати послуги [9, с.15].

Сьогодні законодавцем вже зроблено перші кроки до становлення повноцінного і ефективного інституту медіації. 16 листопада 2021 року було прийнято Закон України «Про медіацію», метою якого - закріплення на законодавчому рівні можливості проведення процедури медіації, що полягатиме у добровільному позасудовому врегулюванні конфлікту (спору) шляхом переговорів між його сторонами, за допомогою медіатора, зокрема, у будь-яких конфліктах (спорах), що виникають з адміністративних правовідносин [6].

Крім того ч.5 ст.47 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), передбачає, що сторони можуть досягнути примирення, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі [4].

Стаття 4 Закону України «Про медіацію» виділяє наступні обов'язкові

принципи медіації:

- 1) добровільність – під яким розуміється, що процедура медіації є виключно результатом волевиявлення сторін;
- 2) конфіденційність – передбачає, що медіатор повинен забезпечити очікування сторін щодо конфіденційності, що залежить від обставин медіації та будь-якої угоди, до якої прийдуть сторони;
- 3) нейтральність;
- 4) незалежність та нейтральність медіатора – свідчить, що медіатор є третьою нейтральною особою, незалежною від органів влади, їх посадових осіб, інших фізичних чи юридичних осіб;
- 5) неупередженість медіатора – означає, що медіатор повинен виконувати свою роботу об'єктивно і чесно;
- 6) самовизначення та рівність прав сторін медіації – передбачає можливість сторін самостійно обирати медіатора, варіанти врегулювання спору тощо, а обидві сторони конфлікту є рівними [6].

В свою чергу, О. Марченко вказує на такі особливості процедури примирення сторін у адміністративному судочинстві:

- 1) може бути повним або частковим;
- 2) відбувається на основі взаємних поступок сторін;
- 3) пов'язане виключно з правами та обов'язків сторін із можливістю виходу за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб;
- 4) не може суперечити закону або передбачати вихід за межі компетенції суб'єкта владних повноважень;
- 5) є підставою для постановлення ухвали про затвердження умов примирення, яка може бути подана для її примусового виконання [5, с.68].

Щодо порядку здійснення процедури медіації під час вирішення адміністративних спорів, то вона складається з наступних стадій:

прийняття справи до розгляду

підготовка до примирення

примирення

підписання угоди про її результати [2, с. 7, 10].

Отже, для проведення медіації, регламентованою безпосередньо КАС України, необхідною умовою є згода сторін. Цікавим моментом є те, що, у разі, якщо сторони не досягнули компромісу, повторна медіація не допускається. Медіація проводиться у формі спільних та (або) закритих нарад. Під час врегулювання спору суддя здійснює дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Проте суддя може і сам запропонувати сторонам свій шлях урегулювання конфлікту. Уся інформація отримана під час медіації є конфіденційною. Строк проведення медіації становить не більше 30 днів з дня постановлення ухвали про проведення процедури врегулювання спору за участю судді [4; 7, с.249].

Тобто, наразі в адміністративному процесі України запроваджено лише судову (інтегровану) модель медіації. У той же час, Н.В. Шелевер зазначає, що

для подальшого розвитку інституту медіації було б ефективним також запровадити в адміністративному процесі асоційовану модель медіації, у ході якої суддя є лише її ініціатором, а реалізатором є незалежний від суду, сторонній посередник, яким може бути як професійний приватний медіатор із відповідною ліцензією, який уповноважений державою здійснювати діяльність із проведення медіації в порядку, встановленому законом (на кшталт приватного виконавця), так і уповноважений посередник від органу державної влади чи місцевого самоврядування залежно від категорії спору [8, с.250].

У свою чергу О. Горецький, вказує на такі проблеми та перспективи розвитку інституту медіації у адміністративному судочинстві:

1) адміністративне законодавство взагалі вивело главу 4 КАС України «Врегулювання спору за участю судді» за межі підготовчого провадження, що не є послідовним, адже примирення сторін не вважається першочерговою метою та завданням підготовчого провадження;

2) ст. 173 КАС України варто було б доповнити положенням про обов'язок суду сприяти примиренню сторін, що передбачає активну участь судді з метою полегшення, допомоги, підтримки сторін у процесі здійснення процедури врегулювання спору;

3) закріплення норм щодо врегулювання спору за участю судді в розділі «Позовне провадження» не надає можливості однозначно вирішити питання про місце примирних процедур в адміністративному судочинстві;

4) медіації необхідно надати розширене законодавче тлумачення [3].

Підсумовуючи вказане, слід зазначити, що досвід запровадження інституту медіації зарубіжних країн вказує на те, що раціонально збудована система медіації являє собою додатковий механізм захисту прав людини та є важливим елементом правової держави. Саме тому подальший розвиток інституту медіації у вітчизняній правовій системі дозволить поглибити процес демократизації держави, встановити європейські принципи захисту прав людини, забезпечити широкий доступ громадян до правосуддя та розвантажити суди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бліхар М.М. Медіація як спосіб вирішення адміністративних спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №10. С. 78-82.
2. Боженко Н.В. Адміністративно-правове забезпечення медіації як способу вирішення адміністративних спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Запоріжжя. 2018. 18 с.
3. Горецький О. Медіація в адмінсудочинстві – неможливе можливо? URL: <https://bit.ly/3SMzqcz> (Дата звернення: 29.09.2022)
4. Кодекс адміністративного судочинства України №2747-IV від 06.07.2005. Дата оновлення 10.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (Дата звернення: 29.09.2022)
5. Марченко О. Повноваження суб'єктів владних повноважень щодо примирення сторін у адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання та деякі перспективи вдосконалення. *Наукові*

праці міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки. 2022. №1 (61). С. 68-73.

6. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 №1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (Дата звернення: 29.09.2022)

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їїніми державами-членами, з іншої сторони №984_011 від 21.03.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (Дата звернення: 29.09.2022)

8. Шелевер Н. В. До питання медіації в адміністративному судочинстві. *Закарпатські правові читання*. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 квітня 2020 року, м. Ужгород). 2020. С. 248-252.

9. Шинкар Т. І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.07. Львів. 2018. 27 с.

Тетяна Бублик

курсантка 4-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Олег Завістовський - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Права людини – це те, що людина набуває від народження, тобто це її життя, воля, здоров'я, гідність та честь. Право на безпечне довкілля є основним правом людини і громадянина. Тривалий проміжок часу правова доктрина, що вивчає різноманітні проблеми навколишнього середовища не розглядало право на безпечне, сприятливе середовище як складову цього процесу. Питання порушення прав людини в умовах воєнних конфліктів набуло і для нашої країни актуального значення. Тому зараз, як ніколи ми повинні знати, що нашими гарантами прав та свобод є Конституція України. Взагалі, вони повинні бути реалізовані за участю або за допомогою правоохоронних органів, котрі нам їх забезпечують. Проте в реаліях нашого сьогодення такі права як ніколи повинні бути реалізовані.

На сьогодні, наші правоохоронні органи весь свій час проводять на роботі, можна навіть сказати, що вони живуть там, і це все заради нашої з вами безпеки. Поки йдуть активні бойові дії, наші права захищають з двох сторін: Збройні Сили України – на фронті та правоохоронні органи – в містах, забезпечуючи публічний порядок. Щодня, щогодини, щохвилини всі вони ризикують своїм життям, захищаючи нас.

Права людини під час війни – це права, що містяться в 4-й Женевській Конвенції 1949 р., регулюються як відносини між державами у військовий період, режим поранених, військовополонених, укладення угод про перемир'я, підписання мирних договорів. Вони включають заборону: вторгнення в життя та фізичну цілісність, включаючи такі види злочинів як, каліцтво, жорстоке поводження, катування та тортури, захоплення заручників, порушення людської гідності, включаючи таке, що принижує честь та гідність людини. Пораненим та хворим гарантована допомога, а винних карають без попереднього судового рішення [1].

Проте варто зазначити, що ч.2 ст.64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Але ніколи не можуть бути змінені або скасовані такі права, котрі зазначені в Конституції України, а саме ст.24 (рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом), ст.25 (заборона позбавлення громадянства і права змінити громадянство), ст.27 (невід'ємне право на життя), ст.28 (право на повагу до його гідності), ст.29 (право

на свободу та особисту недоторканність), ст.40 (право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів), ст.47 (право на житло), ст.51 (рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї), ст.52 (рівні права дітей), ст.55 (право на судовий захист), ст.56 (право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень), ст.57 (право знати свої права і обов'язки), ст.58 (незворотність дії в часі законів та інших нормативно-правових актів), ст.59 (право на професійну правничу допомогу), ст.60 (право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази), ст.61 (право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення), ст.62 (презумпція невинуватості), ст.63 (право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом) [2].

Отже, з усього вище зазначеного можна зробити висновок, що в умовах воєнного стану все одно ніхто не має права застосовувати тортури, жорстке або принижуюче людську гідність поводження чи покарання. Ніхто не має права вирішувати хто має жити, а кого потрібно вбивати. Якщо хтось спробує використати воєнний стан собі на користь задля застосування всього того лихого, що було перелічено вище, то він буде відповідати по всім нормам чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко О.М. Права людини в Україні: навч. посіб. К.: Знання, 2008.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996 р. №30. ст. 141.

Віталій Деменко

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Олег Завістовський - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯНИНА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Питання судового захисту конституційних права і свободи людини і громадянина посідають чільне місце серед усіх питань, пов'язаних із захистом цих прав. Саме в судовому порядку вирішується більшість проблем, пов'язаних із порушенням та захистом конституційних прав. При цьому слід зазначити, що право на судовий захист є конституційно закріпленим.

Необхідно відзначити, що найбільш серйозними проблемами в рамках цієї теми є питання ефективності механізму реалізації громадянами права на судовий захист своїх конституційних прав і свобод, а також питання забезпечення доступності судового захисту конституційних прав і свобод.

У більшості країн, де прийняті писані конституції, право на справедливий судовий розгляд має конституційний статус.

Право громадянина на судовий захист є конституційним і, на думку вчених, апелює до міжнародних положень, що гарантують справедливість та дотримання прав людини, але саме норми кримінального законодавства, які набувають реалізацію в рамках кримінально-процесуальної форми, мають можливість легалізації утиску індивіда в рамках правового поля, що зумовлює потребу у формуванні в Україні чітко сформульованого підходу до оцінки прийнятої системи кримінального судочинства в цілому та організації судових розглядів, зокрема, з позиції відповідних міжнародних організацій [1, с. 7].

Конституційні права громадян України закріплені в Конституції України, а саме в Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

Як відомо, Україна є соціальною та правовою державою, а відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тобто держава дбає про забезпечення комфортних умов життя для своїх громадян, висуває їх соціальні потреби на перше місце і надає будь-які можливості захисту цих прав у разі їх недотримання чи порушення. Тому в Конституції України зафіксовано чимало статей, присвячених захисту конституційних прав громадян України.

Важливо також зазначити, що українські громадяни можуть подати заяву до Суду на дії не лише України, а й інших держав, які визнали юрисдикцію Суду, у випадку порушення їхніх основних прав і свобод.

Однією з першорядних ознак судового захисту є її здійснення у

процесуальній формі. Це означає, що судовий захист здійснюється відповідно до судового розгляду, що забезпечує справедливість, заздалегідь визначеною, законодавчо регламентованою процедурою.

Реалізація конституційного права на судовий захист забезпечується у вигляді правосуддя.

«Правосуддя – це особливий вид державної діяльності, яку здійснюють виключно органи судової влади шляхом розгляду кримінальних, цивільних та інших справ. Ніякі інші органи та посадові особи не мають права здійснювати правосуддя, переглядати рішення органів судової влади» [2].

Судовий захист визнається найважливішим елементом державного захисту права і свободи людини і громадянина, тому ефективність механізму такого захисту має бути високою.

Слід зазначити, що Конституція України, з одного боку, передбачає і закріплює право кожного на кваліфіковану юридичну допомогу, зокрема безплатну у передбачених законодавством випадках.

З іншого боку, конституційне право кожної людини на кваліфіковану юридичну допомогу поширюється на всі види судочинства (конституційне, кримінальне, адміністративне, цивільне).

Отже, система захисту прав, передбачених Конвенцією, є субсидіарною, тобто додатковою по відношенню до національної системи. ЄСПЛ не може виносити рішення, яке скасовує акт державного органу або рішення національного суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом із прав людини й судами України : навчальний посібник / авт. кол. : М.В. Мазур, С.Р. Тагієв, А.С. Беніцький, В.В. Кострицький ; Відп. ред. канд. іст. наук, доц. В.М. Карпунов. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006.

2. Ткачук Л. Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина в судовій практиці. Рекомендовано до друку Вченою радою Центральноукраїнського національного технічного університету (протокол № 10 від 27.09. 2021 р.). 2021. 150 с.

Ярослав Кобелянський

*курсант 3-го курсу навчальної групи СР-041 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: Костянтин Вознюк – викладач кафедри спеціальної
фізичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, старший лейтенант поліції, м. Дніпро, Україна*

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із головних показників демократичності держави є її підхід та ретельність у забезпеченні основоположних прав і свобод людини і громадянина [1]. Тому вкрай важливо розглянути актуальні засоби забезпечення таких прав державою щоб виокремити основні моменти та звернути увагу на недоліки та прогалини у даному питанні. Розглядом питань з цієї тематики займались Козюбра М.І, Кучук А.М, Боняк В.О та інші вітчизняні науковці.

З міркувань дотримання структури доповіді, хотілось би почати розгляд із визначення поняття «правоохоронна діяльність». Узагальнюючи, можна зазначити, що правоохоронна діяльність – це різновид правозастосовної діяльності спеціально уповноважених на це чинним законодавством органів, спрямована на профілактику, припинення та виявлення правопорушень а також притягнення їх внаслідок до відповідальності.

А. Кучук виокремлює наступні ознаки правоохоронної діяльності:

- 1) спрямованість на охорону прав людини і основоположних свобод, законності та правопорядку, врегульованих законом суспільних відносин;
- 2) реалізація відповідно до закону та у належній процесуальній формі;
- 3) застосування правових засобів під час її здійснення;
- 4) здійснення спеціально уповноваженими на це суб'єктами у професійній формі.

Отже, навіть із ознак випливає головне завдання правоохоронної діяльності – захист прав і свобод людини у рамках законодавства з використанням виключно офіційних та правомірних засобів впливу на фізичну чи юридичну особу, що ще раз сигналізує про важливість акцентування на дослідженні даного напрямку [2, с.11-14].

Українське правознавство залишається доволі неоднозначним та непослідовним коли заходить мова про перелік органів, що здійснюють правоохоронну діяльність, та їх призначення. Хоча це й призводить до виявлення багатьох прогалин та колізій, питань з приводу визначення їх спільного та головного завдання, що зазначене у тематиці цієї доповіді, не виникає. Тому, для зручності, вченими було запропоновано використовувати поняття «правоохоронні органи» як суто-наукове та узагальнююче.

Як зауважував С. Лисенков, правове регулювання правоохоронної діяльності має керуватись переслідуванням наступних цілей:

- визначення кола суспільних відносин, що підлягають правовому

регулюванню з боку уповноважених органів;

- чіткий розподіл прав та обов'язків серед різноманітних служб, що належать до структури правоохоронних органів, при здійсненні тих чи інших чи інших повноважень із забезпечення прав та свобод громадян;

- закріплення міри та видів покарань та відповідальності за невиконання чи неналежне виконання своїх повноважень у сфері захисту прав і свобод людини;

Інші завдання правоохоронних органів виступають другорядними та похідними від основного – забезпечення захисту прав і свобод виходячи із інтересів суспільства і держави [2, с.51].

Праця С.І. Мінченка «Теоретико-правові засади забезпечення прав людини в оперативно-розшуковій діяльності оперативних підрозділів МВС України» є значним внеском в аналіз наукових доробок у сфері дотримання правоохоронними органами прав людини, в якій він дійшов висновку, що заходи щодо приведення законодавства України у відповідність міжнародним стандартам можуть дати реальні позитивні результати у сфері захисту прав людини під час діяльності правоохоронних органів за умови створення дієвого механізму та умов для їх реалізації. При цьому необхідно також врахувати специфіку правовідносин, що виникають у процесі здійснення завдань оперативно-розшукової діяльності правоохоронними органами України [3, с.207-208].

З огляду на працю С.І. Мінченка, увідповіднення законодавства України у сфері захисту прав і свобод громадян міжнародним стандартам може дати дієві результати для державного регулювання процесу правоохоронної діяльності відповідними уповноваженими органами. В процесі увідповіднення слід керуватися рішеннями Європейського суду з прав людини, які наглядно демонструють порушення прав людини під час діяльності правоохоронних органів. Аналіз рішень Суду, створення дієвого механізму та умов для реалізації повноважень правоохоронних органів можуть допомогти у виявленні нагальних проблем та, в результаті, направити на вирішення нагальних проблем із захистом прав і свобод людини під час правоохоронної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Захист та дотримання прав людини в правоохоронній діяльності (конспект лекцій): Л.Р. Наливайко, Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 79 с.

2. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності : навч. посібник. –2-е вид. перероб. і доп. / Кол. авт.; за ред. д.ю.н., доц. В.О. Боняк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2018. 260 с.

3. Вітик Ю. Принцип дотримання прав людини в діяльності Національної поліції України: стан наукового дослідження. URL: <https://bit.ly/3DflwtX> (дата звернення: 07.09.2022).

Галина Куцкір

кандидатка юридичних наук, судова експертка сектору досліджень у сфері інформаційних технологій Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Івано-Франківськ, Україна

ПРАВО ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Категорія власності посідає важливе місце в суспільній свідомості та загалом у суспільному житті. У юридичному значенні, правом власності є речове право, що характеризується найбільш повним, абсолютним, виключним, безпосереднім і безстроковим пануванням особи над річчю, поєднане з відношенням до речі як до своєї, обмеження якого допускається лише у передбачених конституцією і законом випадках [1, с. 57].

Сучасна правова наука виходить з визнання права власності одним із основних прав людини, фундаментом і передумовою для набуття кожною людиною економічної свободи, без якої неможлива політична свобода. Однак реалізація свободи власності неможлива без закріплення державою гарантій недопустимості будь-яких неправомірних посягань на право власності. Беззаперечним є положення про те, що тільки в країні, де недоторканність власності не лише декларується, але й гарантована громадянину, можуть бути забезпечені вільний розвиток особистості, інтелектуальної, творчої діяльності, добробут і спокій. Держава зобов'язана забезпечити такий правопорядок шляхом створення ефективного нормативно-правового регулювання відносин власності [2, с. 302].

У той же час, забезпечення свободи саморозвитку ланок громадянського суспільства ґрунтується на гарантіях недоторканності основних цінностей українського суспільства [3, с. 159]. А однією із необхідних умов здійснення свободи власності виступає її недоторканність (непорушність), яка є гарантією того, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Стаття 41 Конституції України розкриває суть права власності та його зміст через правомочності власника: кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Право володіння являє собою забезпечену нормами права можливість постійного матеріального зв'язку особи з річчю, що дозволяє їй використовувати корисні якості речі, а в разі необхідності вирішити питання про її подальшу долю. Користування є складовою права власності, що передбачає засновану на законі можливість використання корисних властивостей речі для задоволення потреб власника або попитів інших осіб. Правомочність розпорядження – це особисте юридично забезпечене право власника приймати рішення про подальшу долю речі, що належить йому, шляхом її відчуження, знищення, передачі в тимчасове володіння. Зазначені правомочності власності в сукупності можуть належати лише власникові, який має право водночас володіти, користуватися й розпоряджатися належним йому майном, а також застосовувати передбачені законом засоби його захисту від

будь-якого протиправного втручання.

Частина 4 ст. 41 Конституції України закріплює положення про те, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним [4]. Конкретніше ця конституційна гарантія втілюється в заборону протиправного позбавлення права власності. За загальним правилом, лише сам власник може вирішувати питання про припинення свого права на майно. При цьому в певних випадках вимагається додержання визначених законодавством вимог. Однак не виключаються випадки примусового позбавлення власника такого права поза його волею. В Основному Законі України вказується на виключність примусового відчуження об'єктів права приватної власності, мотив та умови його застосування (ст. 41 Конституції України). Так, мотивом такого примусу може бути лише суспільна необхідність, внаслідок якої суспільні інтереси конкурують з приватними, і саме на користь перших встановлюються певні механізми позбавлення власника свого майна. Умовами примусового відчуження таких об'єктів є наступне повне відшкодування їх вартості із наголошенням на можливості цього лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [5, с. 218]. Тобто особа в момент позбавлення власності не отримує жодної компенсації, натомість у неї виникає право на відшкодування вартості цього майна в майбутньому, а поінформованість щодо порядку отримання наступної повної компенсації за примусово відчужене майно є надзвичайно важливою для захисту прав і свобод людини.

На розвиток даних конституційних положень спрямована ст. 321 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), в якій зазначається, що право власності є непорушним. При цьому, ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. У пп. 2, 6 ст. 353 ЦК України визначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості, а у разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно, одночасно вона зобов'язується повернути грошову суму або річ, яка була нею одержана у зв'язку з реквізицією, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна. Якщо після припинення надзвичайної обставини реквізоване майно збереглося, особа, якій воно належало, має право вимагати його повернення у судовому порядку [6].

У національному законодавстві та юридичній науці відносно права власності йдеться про його межі і обмеження, в тому числі й шляхом вилучення та примусового відчуження майна у юридичних та фізичних осіб для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану. Проте, в юридичній науці не існує єдиної думки щодо розуміння сутності поняття «обмеження права власності». Зокрема, О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та інші науковці вважають, що обмеження права власності являє собою становище, коли внаслідок зовнішнього впливу власник позбавлений права реалізувати одну або декілька з правомочностей, що є складовою права власності, тобто не може діяти

на власний розсуд щодо майна, яке йому належить [7, с. 48]. Інші науковці вважають, що правомочність, яка підлягає обмеженню, не виключається із змісту права власності. Можна погодитися із О. В. Розгон з приводу того, що обмеження не виключають окремі правомочності із змісту права власності, а звужують можливості власника в здійсненні суб'єктивного права. Вони внутрішньо притаманні праву власності і не можуть виходити за його межі [8, с. 46]. Таким чином, обмеження права власності не виключає можливості здійснення правомочностей власника, а допускає їх за наявності певних умов, яких необхідно дотримуватися.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (далі – Закон) під примусовим відчуженням майна розуміється позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості; а під вилученням майна – позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [9]. Таким чином, примусове відчуження майна може відбуватися за рахунок приватного або комунального майна з попередньою чи подальшою компенсацією його повної вартості, а вилучення відбувається виключно за рахунок державного майна та без відшкодування вартості такого майна.

Примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради. Варто звернути увагу, що у місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за рішенням військового командування без погодження з такими органами.

Однак, у ст. 8. Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [10] зазначається, що в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка. У місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану покладається

безпосередньо на військове командування та військові адміністрації (у разі їх утворення).

Таким чином, здійснювати примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану має право військове командування:

1. за погодженням з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради;

2. разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування.

У тих місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за рішенням:

військового командування без погодження з відповідними виконавчими органами;

військового командування та військових адміністрацій (у разі їх утворення).

У свою чергу ч. 1 ст. 7 Закону передбачено, що про примусове відчуження або вилучення майна складається акт та визначено зміст такого акта. Таким чином, враховуючи вищенаведене, специфіку цих відносин та особливості правового режиму воєнного стану, спеціальним законом визначено, що право державної власності на майно виникає з дати підписання акта, який є правовстановлюючим документом та підтверджує виникнення такого права. Водночас варто зауважити, що незважаючи на те, що відповідно до Закону право державної власності на майно виникає з дати підписання акта, зазначене право власності підлягає державній реєстрації відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Окремо також необхідно зупинитись і на тому, в кого виникає право на отримання компенсації за примусово відчужене майно в умовах воєнного стану. В ч. 1 ст. 9 Закону йдеться про те, що право на відшкодування вартості майна (далі – компенсація) у разі його примусового відчуження в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану мають юридичні особи комунальної і приватної форми власності та фізичні особи, у яких відчужені будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану.

Компенсація за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного стану з наступним повним відшкодуванням його вартості здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Проте проблемність даного питання полягає в тому, що на даний час ще не має практичного втілення такого відшкодування, адже в Україні дана ситуація виникла вперше. Правила отримання такої компенсації можна знайти у постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [11].

Сам же порядок отримання компенсації за примусово відчужене майно

викладений у чч. 1-3 ст. 11 Закону, відповідно до якого:

1. попереднє повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна здійснюється на підставі документа, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проведена у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження;

2. для отримання наступної повної компенсації за примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного стану майно його колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму воєнного стану звертається до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна;

3. для отримання наступної повної компенсації за примусово відчужене в умовах правового режиму надзвичайного стану майно його колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму надзвичайного стану звертається до органу, що прийняв рішення про таке відчуження, за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна [9].

Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону спори, пов'язані з відшкодуванням вартості примусово відчуженого майна, вирішуються в судовому порядку.

Здійснений аналіз дає змогу зробити висновок, що правовий режим воєнного стану суттєво обмежує права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб, в тому числі і право власності, однак нормативно-правові акти дозволяють відновити їх або ж захистити в судовому порядку. З урахуванням цього, навіть попри наявні теоретико-правові напрацювання, зазначене питання є актуальним і потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соловьєв А. Н. Проблема понятийной сущности права собственности. *Проблеми законності*. 2009. № 102. С. 49–58.
2. Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол.: В. Я. Тацій (голова) та ін.. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.
3. Савчин М. В. Конституційне право України: підручник / відп. ред. М. О. Баймуратов. Київ: Правова єдність, 2009. 1008 с.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 13.09.2022).
5. Конституція України: наук.-практ. комент. / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; редкол.: В. Я. Тацій (голова) та ін.. Харків: Право; Київ: Вид. Дім «Ін Юре», 2003. 805 с.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.09.2022).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. Т. 1. 768 с.

8. Розгон О. В. Межі та обмеження права власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 225 с.

9. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 13.09.2022).

10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 10.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 13.09.2022).

11. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. № 998. Дата оновлення: 29.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.09.2022).

Єгор Маковей

курсант 4-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Олег Завістовський

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ПРІОРИТЕТНІ ПИТАННЯ ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За останні десятиліття збройні конфлікти забрали життя мільйонів цивільних осіб. Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини стали поширеною практикою у багатьох збройних конфліктах. В певних умовах деякі з цих порушень можна навіть кваліфікувати як акти геноциду, військові злочини або злочини проти людяності.

Останні 20 років уряду, бунтівники, політики, дипломати, активісти, учасники демонстрацій та журналісти посилаються на міжнародне гуманітарне право та права людини у зв'язку з збройними конфліктами. На ці види права регулярно посилаються на резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, у дискусіях у Раді з прав людини Організації Об'єднаних Націй, у політичних виступах опозиційних рухів, у доповідях неурядових організацій (НУО), у межах підготовки військовослужбовців та ході дипломатичних переговорів.

Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право є сьогодні важливими чинниками багатьох воєначальників, яким надають на місцях консульційну допомогу юристи. І нарешті, на ці норми часто посилаються адвокати захисту та обвинувачі в міжнародних та - у поки що обмеженому масштабі - національних судах, де вони є основою для чітко аргументованих вироків.

Міжнародне право прав людини є системою міжнародних норм, спрямованих на захист та заохочення прав людини всіх осіб. Ці права, які притаманні всім людям, незалежно від їхньої національності, місця проживання, статі, національного чи етнічного походження, кольору шкіри, релігії, мови чи будь-якої іншої ознаки, є взаємопов'язаними, взаємозалежними та неподільними. Найчастіше вони визначаються та гарантуються нормами права у формі міжнародних договорів, звичайного міжнародного права, загальних принципів та «м'якого права». Права людини мають на увазі як права, так та зобов'язання. Міжнародне право прав людини покладає на держави зобов'язання діяти певним чином або утримуватися від певних дій з метою заохочення та захисту прав людини та основних свобод окремих осіб або груп осіб.

Протягом останніх кількох років застосування норм міжнародного права

прав людини та міжнародного гуманітарного права у ситуаціях збройного конфлікту викликало цілий ряд питань у зв'язку із здійсненням конкретних заходів захисту, гарантованих обома сукупностями правових норм. Їх одночасне застосування викликало плутанину із зобов'язаннями сторін конфлікту, сферою дії цих зобов'язань, що підлягають застосування стандартам та бенефіціарами цього захисту [1].

Міжнародне гуманітарне право обмежує застосування насильства у збройних конфліктах, щоб уберегти тих, хто не приймає або більше не бере прямої участі у військових діях, одночасно обмежуючи насильство до рівня, необхідного послаблення військового потенціалу противника.

Обмежуючи насильство та регулюючи поведження з особами, які зачіпаються збройним конфліктом іншим чином, міжнародне гуманітарне право забезпечує баланс між гуманним, зверненням та військовою необхідністю. На перший погляд норми міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права значно різняться, але суть їх дуже схожа: і ті, й інші захищають окремих осіб подібним чином.

Найбільш серйозна істотна відмінність полягає в тому, що захист, що забезпечується міжнародним гуманітарним правом, значною мірою заснована на відмінностях, зокрема між цивільними особами та комбатантами, чого у міжнародному праві прав людини немає.

При порівнянні норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права стає очевидним, що останні захищають лише деякі права людини і лише в тією мірою, в якій для них виникає конкретна загроза внаслідок збройних конфліктів, і є, як такі, несумісними із самим існуванням збройного конфлікту.

Таким чином, право на соціальне забезпечення, право на вільні вибори, свободу думки або право на самовизначення не охоплюються міжнародним гуманітарним правом. У низці ситуацій його норми можуть бути - в обмежених сферах, що охоплюються ним.

Більш адаптовані до конкретних проблем, що виникають у рамках збройних конфліктів. Більше того, хоча норми міжнародного гуманітарного права щодо поведження з особами, які перебувають у владі супротивника, можна розуміти як такі, що їх здійснюють, права людини, з урахуванням військової необхідності та особливостей збройних конфліктів, деякі норми щодо ведення військових дій стосуються питань, що не охоплюються правами людини, наприклад питань про те, хто може приймати пряме участь у військових діях, і яким чином такі особи мають відрізнятися від цивільного населення, або прав та ідентифікації медичного персоналу [2].

Міжнародне гуманітарне право забезпечує захист цілого ряду цивільних та політичних прав (наприклад, права на життя супротивників, які припинили участь у військових діях, або судові гарантії), економічних, соціальних та культурних прав (наприклад, права на здоров'я та права на харчування) та колективних прав (наприклад, права на здорове довкілля). Це особливо очевидно стосовно поранених і хворих, яких необхідно поважати, захищати, збирати і про

які слід дбати.

Свобода пересування:

Військове командування може встановлювати заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірку документів в осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

Під час воєнного стану може бути запроваджена комендантська година – тобто заборона перебування на вулицях в певний час доби без спеціальних дозволів.

Комендантська година вводиться за окремим дорученням військового командування на встановлений ним період, але не довше строку дії правового режиму воєнного стану [3].

Отже, взаємодія між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом висвічує складності адекватного розуміння правового режиму, що застосовується до збройних конфліктів. Проте, незважаючи на ці складності, послідовна практика міжнародних судів, регіональних судів з прав людини, договірних органів та спеціальних процедур Ради з прав людини однозначно вказують на те, що їх взаємодоповнюваність та взаємозакріплювальний характер сприяли створенню міцного зведення правових зобов'язань, які забезпечують ефективний захист прав всіх осіб, які зачіпаються збройними конфліктами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник Р. Нормативно-правовий аспект обмеження свободи та особистої недоторканності в умовах проведення антитерористичної операції/ Р.Мельник// Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: збірник матеріалів Інтернетконференції (Київ, 25 червня 2015 року). – К.: Національна академія прокуратури України; Міжвідомчий науково-дослідний центр із проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки й оборони України, 2015. – С. 133 - 136.
2. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини й громадянина в Україні/ О.В.Скрипнюк. URL: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2011/3/Skrupniuk.pdf>
3. Воєнний стан в Україні: про які обмеження необхідно пам'ятати юридичним та фізичним особам. URL: <https://www.kadrovik01.com.ua/news/7515-vonniy-stan-v-ukran-pro-yak-obmejenya-neobhdno-pamyatati-yuridichnim-ta-fzichnim-osobam>

Яна Морозова

курсантка 3-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Олег Завістовський - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

В не простих умовах сьогодення, важливим правовим інструментом для нашої країни є доступ до публічної інформації, він здатний врятувати життя та вберегти здоров'я громадян. їх завчасне інформування про загрозу нападу, окупації може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним катастрофам та вчиненню злочинів проти людяності, геноциду російськими військами.

Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» №64/2022 (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-ІХ від 24.02.2022). На період воєнного стану, можуть обмежуватися деякі конституційні права і свободи людини і громадянина, а саме статті 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України.

Під час воєнного стану більшість державних сервісів призупинили роботу або працюють з обмеженнями як через загрозу національній безпеці, так і через відсутність реальної можливості функціонувати наповну силу належним чином.

В умовах воєнного стану з юридичної точки зору доступ до якісної та оперативної публічної інформації є важливим для забезпечення належного функціонування правової системи.

Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначено наступні способи реалізації права на доступ до публічної інформації:

- ознайомлення з інформацією, оприлюдненою її розпорядниками в офіційних джерелах;
- відвідування засідань колегіального закладу;
- ознайомлення з документами у спеціально відведеному місці розпорядником інформації;
- відправлення запиту отримання обґрунтованої відповіді на нього;
- ознайомлення з інформацією в інформаційних службах, що працюють на базі відкритих даних.

Водночас, в умовах воєнного стану реалізація громадянами цих можливостей може бути ускладненою через:

- впровадження контролю за змістом і поширенням інформації;
- тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних;
- запровадження особливого режиму роботи та посилення охорони об'єктів

державного значення;

запровадження комендантської години;

відстрочення в задоволенні запитів на інформацію тощо.

Також в умовах воєнного стану державою можуть бути запроваджені такі заходи інформаційної безпеки:

впроваджено контроль за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави;

обмежено інтернет-провайдерами доступ до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога на території України;

врегульовано роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення;

заборонено роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі;

З огляду широкомасштабного вторгнення військ російської федерації на територію нашої держави даний перелік обмежень може бути не вичерпним та доповнений окремими законодавчими актами України

У зв'язку з цим зазначені та інші обмеження можуть суттєво ускладнити та вплинути на можливість реалізації громадянами свого права на доступ до публічної інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України Про затвердження Указу Президента « Про введення воєнного стану на території України» сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20> (дата зверення: 08.09.2022).
2. Закон України « Про доступ до публічної інформації» сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата зверення: 08.09.2022).

Лілія Рябовол

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану в Україні актуалізувалося питання реалізації прав та свобод людини і громадянина, зокрема й відповідних принципів. Слід зазначити, що принципи як вихідні засади, на основі яких власне здійснюються права і свободи, визначаються в Конституції України (далі – Конституція), безпосередньо у розділі II «Загальні засади». Особливості реалізації цих принципів можемо з'ясувати у результаті аналізу положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон), який, крім іншого, визначає гарантії прав та свобод людини і громадянина у такий час.

У межах нашого дослідження можемо умовно виокремити дві групи принципів: 1) принципи, сутність яких (як таких, що закріплені в нормах Конституції і мають пряму дію) в умовах воєнного стану залишається практично незмінною; 2) принципи, сутність яких за таких умов певним чином змінюється та/або доповнюється.

До першої групи передусім слід віднести принцип належності людині основних прав і свобод від народження та їх невідчужуваність. В Основному Законі нашої держави акцентовано на неможливість і неприпустимість позбавлення людини конституційних прав і свобод, прямо закріплено: «Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» (ст. 21 Конституції). Важливим наразі є також зміст ст. 22, відповідно до якої, «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» [1].

До цієї групи відносимо також принцип загальності конституційних прав та свобод і принцип юридичної рівності громадян України. Його безпосереднє закріплення знаходимо у ст. 21 Конституції, згідно з якою, «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», та у ст. 24, в якій зазначено: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується ...» [1].

Практично не змінюється в умовах воєнного стану сутність принципу єдності прав і обов'язків, як таких, що: мають однакову значущість і цінність; є узгодженими, діалектично взаємопов'язані, парними категоріями; є рівнозначними мірами поведінки суб'єктів; не можуть роздільно функціонувати і реалізуватися; однаковою мірою гарантуються державою.

В умовах глобалізації та європейської інтеграції України актуалізувався принцип відповідності змісту й обсягу прав та свобод людини і громадянина в Україні до міжнародних стандартів. Так, відповідно до ст. 9 Конституції, «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». У цьому контексті звернемося до такої гарантії прав та свобод, як судовий захист. Згідно зі ст. 55 Конституції, «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб», важливо також, що після використання всіх національних засобів юридичного захисту, кожен має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1]. Важливими наразі є приписи ст. 12² Закону щодо діяльності судів, органів та установ системи правосуддя в умовах воєнного стану. У ч. 2 цієї статті визначено, за повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені [2].

Перейдемо до другої групи принципів. Зокрема, звернемося до принципу поєднання індивідуальних інтересів, прав особи з інтересами інших осіб, держави і суспільства, який можемо вивести зі ст. 23 Конституції. Відповідно до неї, «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості». З ним тісно пов'язаний наступний принцип – заборона незаконного обмеження конституційних прав і свобод громадян України. Так, відповідно до ст. 64 Конституції, «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень» [1]. У самому визначенні воєнного стану (ст. 1 Закону) як особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, зазначено, що, крім іншого, воєнний стан передбачає «тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [2].

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває принцип гарантованості конституційних прав та свобод. Так, згідно зі ст. 3 Конституції України. «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», а, відповідно до ст. 22, «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані». Розкриваючи сутність цього принципу та шляхи його реалізації в умовах воєнного стану, акцентуємо на таке. Воєнний стан вводиться

указом Президента України про введення воєнного стану. Наразі важливим є те, що у такому указі, відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону, зазначається і «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень». Відповідно до ч. 2 ст. 20 Закону, в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України. Крім того, як зазначено у ч. 1 ст. 22, «Введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання». Більше того, відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, у разі введення воєнного стану Україна негайно повідомляє через Генерального секретаря ООН державам, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення (ч. 1 ст. 24 Закону) [2].

Виходячи з конституційної теорії та практики, суб'єктами, які гарантують права і свободи людини і громадянина в Україні, є практично всі державні інститути, а також недержавні інституції. Відтак, особливу роль відіграє вимога, закріплена у ст. 10 Закону щодо неприпустимості припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану. Йдеться про такі органи, як: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, суди, органи прокуратури, органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальні органи та органи, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність. Відповідно до ч. 1 ст. 22, використання правового режиму воєнного стану для захоплення влади є неприпустимим, «Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади тягнуть за собою відповідальність згідно із законом» [2].

У контексті гарантування прав та свобод на юридичному рівні слід вказати на ст. 13 Закону, якою визначено особливості дії нормативно-правових актів в умовах воєнного стану. Зокрема акцентовано, що нормативно-правові акти, «які стосуються прав і свобод людини і громадянина, що обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, тимчасово не застосовуються» [2].

Отже, основні принципи реалізації прав та свобод людини і громадянина діють і в умовах воєнного стану, лише деякі з них, як принцип гарантованості прав і свобод, з певними особливостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення: 15.09.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <http://surl.li/blyne> (дата звернення: 15.09.2022).

Ервін Сейтумеров

курсант 2-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Олег Завістовський - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ В ОКРЕМИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Будь-яка криза в економіці неминуче тягне за собою складнощі у реалізації права і свободи людини і громадянина. Дане твердження є аксіомою та доведено на основі аналізу кризових явищ в економіці та їх негативних наслідків у соціальній сфері у будь-якій соціально орієнтованій країні світу, що пережила фінансово-економічні катаклізми.

Без фінансового забезпечення у соціальній державі неможливо забезпечити реалізацію соціальних прав громадян. Наочним підтвердженням негативного впливу фінансово-економічних криз на суспільство загалом, і соціум у ньому, з його правами та свободами, можуть служити різні показники, статдані, дані соціопитувань, всілякі рейтинги, та й просто думки громадян щодо впливу криз на якість їхнього життя [3].

Проблемними є питання точної юридичної оцінки закінчених і незакінчених злочинів, сукупності злочинів. Прикладне значення мають критерії розмежування основного складу вбивства та кваліфікованих його видів. Певні складнощі виникають у процесі відмежування діянь, пов'язаних із заподіянням смерті, від вбивства.

Актуальними є питання справедливого призначення, які вирішуються судами. покарання за посягання життя іншої людини. Поряд із питаннями матеріального права виникають і процесуальні моменти, у тому числі що впливають неточну юридичну оцінку діянь. Підтвердженням проблеми конституціоналізації кримінального закону у Частини вдосконалення юридичної техніки та оптимізації законодавчої формули є приклади правозастосовчої діяльності. Сучасна судова практика показує комплекс питань, що впливають на прийняття судовими інстанціями необґрунтованих, незаконних та несправедливих правових рішень [2].

Результатом не завжди виправданих люстраційних заходів став «кадровий голод», призначення на керівні посади недосвідчених людей, не здатних об'єктивно оцінити та проаналізувати стан справ та прийняти правильне рішення. Це, безумовно, негативно вплинуло на економічний та соціальний стан нашої країни, адже люди отримали ярлик «злочинець» лише за те, що виконували свої посадові обов'язки та працювали в певний проміжок часу. І це, незважаючи на те, що в правовій державі, якою ми прагнемо називатися, визнати

дії особи протизаконними може лише суд [1].

Водночас люстраційні процеси вступають у конфлікт із принципом індивідуальності відповідальності, який ми вже згадували вище, як основоположний в системі міжнародних стандартів у цій сфері. Іншими словами, створюються передумови для порушення рівності можливостей реалізації права доступу до державної служби, адже простежується дискримінаційний підхід щодо підстав та порядку звільнення з посад осіб, що підлягають люстрації, обмеження в правах за ознакою обіймання посади в певний проміжок часу [4].

Отже, можна стверджувати, що законодавство України щодо очищення влади має багато недоліків, а сам механізм люстрації не повною мірою узгоджується з чинними правовими нормами. Він порушує істотні свободи та обмежує права людини. Загалом на сьогодні існує об'єктивна потреба у внесенні істотних змін у частині люстраційного законодавства та приведенні його у відповідність до Конституції України та вимог міжнародних нормативних актів. Заборона перебування на державній службі через факт приналежності до адміністративного органу старого режиму набуває форми колективного та дискримінаційного покарання, що є несумісним зі стандартами прав людини [3].

Спираючись на вище проаналізований матеріал можемо визначити адміністративно-правовий механізм забезпечення прав громадян у податковій сфері як систему адміністративно-правових засобів, що розробляються та реалізуються органами виконавчої, а також інших гілок влади, з метою створення усіх необхідних умов для нормальної та безперешкодної реалізації громадянами своїх, передбачених нормами податкового, фінансово, адміністративного та інших галузей права, можливостей в процесі справляння податків і зборів, під час проведення у зв'язку із цим відповідного контролю, та ефективного захисту прав від можливих випадків свавілля і зловживань владою з боку податкових органів, а також їх відновлення в разі порушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. голов. ред. В.Т. Бусел. К; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Сучасний словник іншомовних слів [уклад. О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк]. К. : Довіра, 2006. 789 с.
3. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні. К.: ЮрінкомІнтер, 2003. 336 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. 656 с.

Людмила Суховірська

кандидатка педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри фундаментальних дисциплін, виконувачка обов'язки декана медичного факультету № 2 Донецького національного медичного університету, м. Кропивницький, Україна

Василь Болілий

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри інформатики та інформаційних технологій Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Серед усіх сфер державної діяльності кримінальне провадження є тією сферою, де найбільш ймовірно втручання у сферу приватного життя, обмеження конституційних прав, свобод та законних інтересів особи.

Посилення правових гарантій захисту особи у кримінальному судочинстві відбувається завдяки проведенню реформи кримінального процесуального законодавства, змінюються підходи до сутності та механізмів застосування заходів процесуального примусу у кримінальному провадженні.

Впровадження світових стандартів забезпечення прав людини буде забезпечуватися реформування системи кримінальної юстиції.

Метою дослідження є аналіз порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

За визначенням Гловюка І.В заходи забезпечення кримінального провадження «застосовуються компетентними органами і в межах своїх повноважень відносно осіб, які беруть участь у справі, та неналежна поведінка яких може створити перешкоду для успішного ходу кримінального судочинства та застосовуються при наявності передбачених законом підстав, умов і порядку, що гарантує їх законність та обґрунтованість» [1].

Мета застосування заходів забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування визначається в досягненні дієвості кримінального провадження на законодавчому рівні.

Заходи забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування використовуються за умови доведення слідчим, прокурором, що існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження [1; 2].

Ознаки кримінального процесуального примусу застосовуються:

на підставі конкретно визначених норм права;

до деяких суб'єктів кримінального процесу;

від імені держави посадовими особами та компетентними органами;

до суб'єктів кримінального судочинства незалежно від їхньої волі.

Відповідно до мети застосування, заходи забезпечення кримінального

провадження забезпечують:

- 1) належну поведінку підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні та виконання ним процесуальних обов'язків;
- 2) отримання та збирання доказів;
- 3) законний порядок під час провадження;
- 4) цивільний позов та можливість конфіскації майна.

Відповідно до терміну дії заходи забезпечення кримінального провадження:

- 1) тривають протягом чітко визначеного періоду часу;
- 2) термін дії не визначено.

Відповідно до режиму обмеження прав і свобод людини заходи забезпечення кримінального провадження:

- 1) пов'язані із тимчасовою ізоляцією особи (тримання під вартою, домашній арешт, затримання особи);
- 2) не пов'язані з тимчасовою ізоляцією особи (накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, особисте зобов'язання, особиста порука, застава тощо) [3].

В результаті дослідження проаналізовано наукові положення, щодо мети, підстав та порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Досліджено кримінальні процесуальні правовідносини, які виникають в наслідок застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також з'ясовано проблемні питання при їх застосуванні.

Реформування системи кримінальної юстиції є одним із найбільш важливих кроків на шляху України до впровадження світових стандартів забезпечення прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гловюк І.В. (2017). Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: питання системності / І.В. Гловюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України № 12, 87.
2. Гумін О.М. (2013). Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України/ О.М. Гумін // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, №1, 226-231.
3. Кримінальний процес (2013): [підруч.] / Грошевий Ю. М., Тацій В. Я., Туманянц А. Р. та ін. ; [за ред. В. Я.Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О.Г. Шило], 824 с.
4. Назаров В.В. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження. URL: http://nbuv.gov.ua/pdf/evpe_2013_3_20.pdf (дата звернення: 02.09.2022).

Вероніка Тимощенко

курсантка 4-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

*Науковий керівник: **Артем Плахотний** - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ

Діалектичну єдність права і держави, а також неухильно зростаюча роль правових засад в державному управлінні суспільством актуалізує питання про правові основи забезпечення прав і свобод.

Для досягнення головної обов'язки держави - забезпечення прав і свобод - необхідно створювати, роз'яснювати і застосовувати деякі загальні правила поведінки. Досягається це за допомогою права, яке є важливим знаряддям в руках держави для здійснення його обов'язків і функцій..

Правові основи механізму забезпечення прав і свобод – це сукупність нормативних, інтерпретаційних і правозастосовних правових актів, що регулюють діяльність держави з охорони і захисту прав і свобод.

Нормативні правові акти. Ключову роль в системі нормативно-правових актів, що регламентують діяльність із забезпечення прав і свобод, виконує Конституція. У ній містяться основи правоохоронної діяльності держави стосовно до різноманітних об'єктів.

Конституційне закріплення структури і змісту механізму забезпечення прав і свобод надає його діяльності і всієї Нормативні правові акти, які видаються Президентом України і органами виконавчої влади, є необхідними засобами в механізмі правового регулювання правозахисної діяльності, оскільки висловлюють управлінську волю в сфері безпеки і правопорядку і спрямовані на деталізацію положень Конституції України та федеральних законів.

Слід зазначити, що підзаконні нормативні правові акти самим безпосереднім чином (покроково) регулюють процес реалізації охорони і захисту прав і свобод. Укази Президента України повинні бути ієрархічно вбудованим в систему законодавства елементом і виконувати чітко визначену нормативно-регулятивну навантаження в сфері безпеки і правопорядку. Перебуваючи «в оркестрі» з іншими нормативно-правовими актами, укази не повинні вступати в протиріччя з Конституцією України або законом. У свою чергу, акти Президента України виступають ієрархічним орієнтиром для інших підзаконних актів, перш за все для актів Уряду України, законодавства суб'єктів Федерації і муніципалітетів.

Поряд з указами, помітну роль виконують щорічні послання глави держави, юридико-ієрархічний статус яких викликає дискусію, а нормативна природа досі залишається ще не з'ясованою. Проте вони виконують важливу

соціально-політичних роль.

Незважаючи на те що в формально-юридичному сенсі послання Президента України не є нормативними правовими актами, вони виконують важливу політико-організуючу роль і мають спонукальним властивістю, орієнтуючи інших учасників правоохоронної діяльності на головні, найбільш проблемні ділянки і питання, пов'язані з гарантуванням прав і свобод людини. Як правило, позначені главою держави пріоритети стають основою нормотворчості самих різних рівнів, від федерального до локального.

Напрям № 4
Проблеми здійснення проваджень у справах про
адміністративні правопорушення

Agnieszka Sadło-Nowak

*doktor nauk prawnych, Prodziekan Wydziału Bezpieczeństwa i Nauk Prawnych
Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Rzeczpospolita Polska*

**POSTĘPOWANIE W SPRAWACH O WYKROCZENIA W ŚWIETLE
POLSKICH REGULACJI PRAWNYCH – WYBRANE PROBLEMY**

Na przełomie XVIII i XIX w. ukształtowały się trzy podstawowe modele (systemy) prawa wykroczeń: administracyjny, sądowy oraz mieszany. Idea systemu prawa wykroczeń jest dość wielostronna, obejmuje bowiem aspekty materialnoprawne, ustrojowe jak i procesowe, rozstrzygając jednocześnie o istocie czynu, jakim jest właśnie wykroczenie. Do dzisiaj tak naprawdę nie zakończono polemiki o to, czy wykroczenie jest przestępstwem (jego małą odmianą) czy też osobną kategorią czynu zabronionego (no bo jak traktować czyny przepołowione). Kontrowersja ta toczy się na płaszczyźnie interdyscyplinarnej, pomiędzy prawem karnym a prawem administracyjnym. Rozstrzygając tenże spór, prawodawstwa poszczególnych państw podejmowały decyzję o właściwości rzeczowej organów orzekających, stanowiąc tym samym, czy karanie za wykroczenia mieści się w pojęciu „wymiar sprawiedliwości”.

Uchwalenie kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia z dnia 24 sierpnia 2001 r. było granicznym momentem w procedurze wykroczeniowej, ponieważ doszło do oddania wykroczeń kognicji sądowej. Kodyfikacja prawa wykroczeń również miała bardzo duże znaczenie, zakończona została tym samym dawna praktyka nazywania tego działu prawa prawem karno-administracyjnym.

Proces w sprawach o wykroczenia (podobnie jak w sprawach karnych) jest zespołem prawnie uregulowanych czynności (często dokonywanych w określonej kolejności oraz w warunkach i formie ustanowionej przez prawo), których celem jest wykrycie czynu zabronionego i jego sprawcy, osądzenie go i ewentualnie wykonanie orzeczonej kary i środków karnych. Cała działalność, nastawiona na doprowadzenie do rozstrzygnięcia w kwestii odpowiedzialności prawnej obwinionego, tworzy abstrakcyjnie ujęty proces w sprawach o wykroczenia. Ma on swój swoisty charakter, który wynika z dyskusyjnej autonomiczności prawa o wykroczeniach. Zanim jednak dojdzie do etapu sądowego i osądzania obwinionego – do sądu musi wpłynąć wniosek o ukaranie poprzedzony przeprowadzeniem czynności wyjaśniających.

Postępowanie w sprawach o wykroczenia jest postępowaniem trójfunkcyjnym i trójpodmiotowym. Jednym z podmiotów biorących udział w postępowaniu jest oskarżyciel publiczny który występuje z wnioskiem o ukaranie do sądu, wypełniając przed nim funkcje oskarżania (obwiniania). Żeby oskarżyciel mógł skierować wniosek o ukaranie musi przeprowadzić czynności wyjaśniające, których jednym z celów jest zebranie danych dających podstawę do wystąpienia z wnioskiem o ukaranie, polegających na ustaleniu czy czyn który zaistniał jest wykroczeniem i kto jest jego

sprawcą. W związku z tym w ramach czynności wyjaśniających przeprowadza się postępowanie dowodowe.

Dowody są składową procesu, dzięki nim proces toczy się i może osiągnąć swoje cele, a celem procesu jest realizacja prawa materialnego, za pomocą odpowiedniej reakcji karnej, zgodnie z którą obwiniony powinien ponieść odpowiedzialność za zarzucany mu czyn. Reakcja musi być adekwatna do stopnia społecznej szkodliwości danego czynu.

Jednym w głównych zadań organów administracji publicznej, które to powołane są między innymi do realizacji oczekiwań społecznych, należy utrzymanie wysokiego poziomu ładu, porządku i bezpieczeństwa obywateli. Obowiązkiem państwa jest zapewnienie poczucia bezpieczeństwa obywatelom, między innymi poprzez inicjowanie i organizowanie działań, które będą miały na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz przeciwdziałanie wszelkim zjawiskom kryminogennym i patologicznym. Dla prawidłowej realizacji tego celu, istotnym jest stworzenie spójnego algorytmu działań wszystkich podmiotów poruszających się w obszarze przeciwdziałania różnego rodzaju zagrożeniom – czyli też tym wynikającym z popełniania wykroczeń.

Teoria jak i praktyka powiązana z prawem wykroczeń - szeroko pojętym, wskazują szereg kluczowych problemów, które wynikają szczególnie ze specyfiki prawa wykroczeń, pozostającego z jednej strony szczególną kategorią prawa karnego sensu largo, z drugiej natomiast - często zbiegającego się jednak z normami prawa administracyjnego. Prawo wykroczeń to obecnie dziedzina dynamicznie się zmieniająca. Etiologia tych zmian nie jest jednak jednorodna. Niektóre nowelizacje materialnego prawa wykroczeń miały swoje źródło w konieczności wdrożenia europejskich dyrektyw unijnych do polskiego porządku prawnego, inne zaś wynikły z potrzeby uaktualnienia norm tego prawa do zmieniających się warunków życia społecznego i zmieniającej się rzeczywistości. Poczynione w cyklu ostatnich lat modyfikacje procesowego prawa wykroczeń płyną natomiast zwłaszcza z postulatów gwarancji podstawowych praw uczestników czynności wyjaśniających oraz stron postępowania w sprawach o wykroczenia.

Biorąc pod uwagę fakt, że wiele organów odpowiedzialnych jest za wykrywanie wykroczeń i ściganie ich sprawców, ponieważ takie właśnie zadania zostały wpisane w ustawy określające ich działalność, to zdecydowanie brakuje centralnego systemu rejestracji wykroczeń, ponieważ nie jest znana skala całościowego zagrożenia wykroczeniami z uwagi właśnie na brak zbiorczego zestawienia danych wszystkich tych organów.

W opracowaniach naukowych opisujących szeroki zakres zadań, który powierzony został Policji, wskazuje się na dużą rolę, jaką to właśnie Policji odgrywa w procesie stosowania prawa, a zwłaszcza w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Zarazem bowiem z ustawy o Policji, jak również Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia w sposób niewątpliwie jednoznaczny wynika, że to Policja jest fundamentalnym organem wykrywania oraz ścigania sprawców wykroczeń, stosownie do wykonywania tego zadania uprawnionym.

Policja w postępowaniu w sprawach o wykroczenia występuje w dwoistej roli.

Na etapie przedsądowym czyli czynności wyjaśniających a co za tym idzie ujawniania wykroczeń jest organem procesowym (organem ścigania), natomiast na etapie postępowania sądowego jest czynną stroną procesową wchodzącą w rolę oskarżyciela publicznego, występującego przed sądem przeciwko obwinionemu jako reprezentant interesu społecznego.

Policja w sprawach o wykroczenia pełni więc następujące funkcje:

- 1) jest organem podejmującym samodzielnie czynności wyjaśniające,
- 2) jest organem mandatowym,
- 3) jest organem uprawnionym do zatrzymania osoby,
- 4) jest podstawowym oskarżycielem publicznym, a także organem wykonującym polecenia sadu, a w niektórych sytuacjach także prokuratora.

Rolę interwencyjną prawo o wykroczeniach, podobnie jak i prawo karne, w życiu społecznym powinno przejawiać dopiero w sytuacji ostatecznej. Reakcja na wykroczenia musi być więc adekwatna do stopnia społecznej szkodliwości danego czynu. Dlatego też postępowanie w sprawach o wykroczenia posiada dwie zasady, które są charakterystyczne tylko dla tego postępowania. Pierwszą i naczelną zasadą postępowania w sprawach o wykroczenia jest zasada celowości inaczej zwana zasadą oportunistyczną, która to jest przeciwstawna zasadzie legalizmu, występującej w procesie karnym. Zasada ta jest adresowana do organów procesowych, a w myśl niej uprawniony podmiot biorąc pod uwagę konkretne wykroczenie, jak również stosunek sprawcy do czynu ocenia czy w tym konkretnym przypadku:

- poprzestać na zastosowaniu środków oddziaływania pozakarnego,
- nałożyć grzywnę w drodze mandatu karnego,
- skierować wniosek o ukaranie do sądu.

Z zasady tej płynie nakaz rozważenia, który z wymienionych środków reakcji powinien być zastosowany i który będzie adekwatny w danej sytuacji. Przepisy nie regulują jednak w jaki sposób i za pomocą jakich kryteriów należy dokonywać oceny sytuacji. Pomocna będzie tutaj druga zasada charakterystyczna dla postępowania w sprawach o wykroczenia, a mianowicie zasada preferencji środków pozakarnych. Zgodnie z tą zasadą, środki oddziaływania pozakarnego powinny mieć pierwszeństwo przed karami i środkami karnymi, jeżeli istnieje pozytywna prognoza co do osoby sprawcy. Takie środki można stosować jeśli jest przekonanie, że jeśli się na nich poprzestanie, to będzie to wystarczającą reakcją na wykroczenie i wdroży sprawcę do postępowania zgodnego z prawem (poszanowania prawa i przestrzegania zasad współżycia społecznego).

Przeprowadzone czynności wyjaśniające i złożony wniosek o ukaranie (w sytuacji kiedy zastosowanie środków pozakarnych czy postępowania mandatowego nie jest możliwe) rzutują na całokształt orzecznictwa w sprawach o wykroczenia. Wszelkie nieprawidłowości przy sporządzaniu wniosku o ukaranie wynikające często z błędów popełnianych w trakcie czynności wyjaśniających nie pozostają bez wpływu na przebieg postępowania przed sądem, zwiększając ryzyko w osądzaniu.

Przeprowadzone badania pozwoliły zgłębić i przybliżyć problematykę oraz wartość czynności wyjaśniających, jak również pozwoliły na sformułowanie wniosków odnoszących się do kilku zagadnień:

Po pierwsze, należy zwrócić uwagę na dowody przeprowadzane w ramach czynności wyjaśniających, przede wszystkim ich zakres przedmiotowy i podmiotowy.

Ustawodawca nie przewiduje ograniczeń przedmiotowych czynności wyjaśniających z wyjątkiem braku możliwości powołania biegłego psychiatry. W związku z tym spodziewać by się można, że w zależności od charakteru danego wykroczenia możliwości te będą wykorzystane, a do sądu trafi wnioski o ukaranie wraz z pełnym materiałem dowodowym pozwalającym na szybkie rozstrzygnięcie sprawy. Jednak przeprowadzane dowody w zdecydowanej większości koncentrują się na przyjęciu zawiadomienia i przesłuchaniach świadków oraz na sporządzaniu notatek urzędowych. Należy zauważyć, że przepisy kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia na to pozwalają — jednak tylko wtedy, gdy okoliczności czynu i wina sprawcy nie budzą wątpliwości. Uwzględniając fakt, że materiał dowodowy z czynności wyjaśniających stanowi w dużej mierze podstawę do uznania obwinionego winnym, należałoby zwrócić uwagę na pełniejsze przeprowadzanie czynności dowodowych.

W trakcie czynności wyjaśniających nie ma możliwości powołania biegłego psychiatry i przeprowadzenia dowodu z jego opinii, ponieważ można to zrobić dopiero na etapie postępowania sądowego, a podmiotem uprawnionym do podjęcia takiej decyzji jest sąd. Odwołując się do treści art. 42 § 2 k.p.w., wskazać należy, iż wątpliwość dotycząca poczytalności ma znaczenie procesowe dopiero wówczas, gdy osoba, co do której ta wątpliwość istnieje, stanie się stroną postępowania w charakterze obwinionego, czyli z chwilą wniesienia o ukaranie. Rozważyć więc by należało, czy bardziej pożądane nie byłoby przyznanie tych uprawnień organom uprawnionym do ścigania wykroczeń na etapie czynności wyjaśniających. Po powzięciu wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego sami funkcjonariusze powołaliby biegłego psychiatrę, a po uzyskaniu opinii — w zależności od jej wyniku — odstąpiliby od kierowania wniosku, nie obciążając tym samym sądu. Wniosek zaś byłby kierowany do sądu tylko wtedy, gdy wątpliwości te się nie potwierdzą, a stan poczytalności sprawcy wykroczenia będzie pozwalał na kontynuowanie postępowania na etapie jurysdykcyjnym.

Ograniczenia dotyczące prowadzenia czynności wyjaśniających wpływające na ich skuteczność wynikają też z przepisów innych ustaw, nieodnoszących się bezpośrednio do zadań policji z zakresu podejmowania czynności wyjaśniających. Przykładem może być tutaj prawo bankowe.

Informacje operacyjne są bardzo ważnym źródłem w procesie wykrywczym. W toku czynności wyjaśniających brak jest możliwości wykorzystania efektów działań typowo operacyjnych, których użycia w żaden sposób nie można w świetle obowiązujących przepisów udokumentować za pomocą notatki urzędowej. Czynności wyjaśniające muszą mieć charakter oficjalnych czynności policjanta, nigdy zaś nie można poprzestać na ustaleniach operacyjnych. Dopuszczanie możliwości ograniczenia czynności wyjaśniających jedynie do tych operacyjnych jest niewystarczające do wystąpienia z wnioskiem o ukaranie. Literalna analiza przepisu art. 54 § 3 i 4 k.p.w. nie pozwala na stwierdzenie, że w ramach czynności wyjaśniających możliwe są do wykonania czynności operacyjne. Operacyjne

czynności wykrywcze, mogą być realizowane niezależnie, aczkolwiek pomocniczo. Zawsze problematyczne będzie jednak przetworzenie materiałów operacyjnych na procesowe. Z jednej strony możliwość wykorzystania materiałów operacyjnych poprawiłaby skuteczność wykrywania sprawców wykroczeń, z drugiej zaś strony dość problematyczne jest „przekształcenie” materiałów operacyjnych na procesowe na gruncie procesu karnego, a co dopiero postępowania w sprawach o wykroczenia.

Zakres podmiotowy czynności wyjaśniających wyznacza organy uprawnione do prowadzenia czynności wyjaśniających, są to: policja, prokurator oraz organy i instytucje wymienione w art. 17 § 3 i 4 k.p.w. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na treść i znaczenie art. 60 § 1 pkt 6 k.p.w. Przepis ten zezwala sądowi na wydanie policji bądź innemu organowi polecenia wykonania określonych czynności dowodowych w sprawie, w której wniosek złożył oskarżyciel posiłkowy. Z tego a contrario wynika, że sąd nie jest uprawniony do zlecenia wykonania tych czynności w sprawie, w której wniosek o ukaranie złożył sam oskarżyciel publiczny. W praktyce zdarzają się jednak takie sytuacje, co należy ocenić krytycznie i wskazać, że jest to działanie niezgodne z aktualnie obowiązującymi przepisami. W sprawie tej należałoby dokładnie ocenić skalę problemu i zastanowić się nad sposobem rozwiązania go z sędziami zlecającymi takie czynności do wykonania. Jeżeli sąd uważa, że zebrany w sprawie materiał dowodowy jest niewystarczający, ma możliwość odmowy wszczęcia postępowania. Jeżeli w materiale dowodowym brakuje tylko jakiejś czynności, to przecież może przeprowadzić ją na rozprawie.

Po drugie należy wskazać, że w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, podobnie jak w postępowaniu karnym, ustawodawca dopuszcza formy konsensualnego rozwiązywania konfliktów. W tym zakresie analiza literatury oraz wyników przeprowadzonych badań pozwoliła na sformułowanie istotnych spostrzeżeń dotyczących skazania bez przeprowadzenia rozprawy. Jest to bardzo ważna instytucja, gdyż pozwala na zakończenie sprawy, które będzie optymalnym rozwiązaniem dla obu stron. To, w jaki sposób zostaną przeprowadzone czynności wyjaśniające, wpływa na podjęcie przez sąd decyzji co do dalszego toku postępowania z wnioskiem o ukaranie. Przy kierowaniu do sądu wniosku o ukaranie bez przeprowadzenia rozprawy zebrane dowody muszą dostarczyć podstaw do „zapropozowania” kary sprawcy już na etapie czynności wyjaśniających. Okoliczności czynu i wina sprawcy w świetle wyjaśnień obwinionego nie mogą w takiej sytuacji budzić żadnych wątpliwości, a sam sprawca musi przyznać się do winy i wyrazić zgodę na ukaranie bez przeprowadzenia rozprawy.

Przeprowadzone badania w tym zakresie pozwalają na wysnucie wniosku: Warunkiem skierowania wniosku o ukaranie bez przeprowadzenia rozprawy jest złożenie wyjaśnień przez osobę, co do której istnieje uzasadniona podstawa do sporządzenia przeciwko niej wniosku o ukaranie, a nie samo przyznanie się do winy, ponieważ w sytuacji, gdy przyszły obwiniony przyznał się do winy i odmówił składania wyjaśnień, nie możemy mówić o spełnieniu przesłanki z § 2 art. 58, tj. że w świetle zebranych dowodów wyjaśnienia obwinionego nie budzą wątpliwości. Skoro nie złożył on wyjaśnień, to trudno mówić, że nie budzą one wątpliwość. Ustalając natomiast wysokość kary przy kierowaniu wniosku o ukaranie bez przeprowadzenia rozprawy, należy się przede wszystkim opierać się na wskazaniach zawartych w art.

33§ 2 k.w., tj. rodzaju i rozmiarze szkody wyrządzonej wykroczeniem, stopniu winy, pobudkach, sposobie działania, stosunku do pokrzywdzonego, jak również należy wziąć pod uwagę właściwości, warunki osobiste i majątkowe sprawcy, jego stosunki rodzinne, sposób życia przed popełnieniem wykroczenia i zachowanie się po popełnieniu wykroczenia.

Trzecią kwestią, na którą należy zwrócić uwagę, jest czas trwania czynności wyjaśniających. Czynności wyjaśniające prowadzone w trybie zwyczajnym powinny zakończyć się w ciągu miesiąca. Jest to termin instrukcyjny, który nie rodzi ujemnych skutków procesowych przy jego przekroczeniu. Czynności wyjaśniające prowadzone w trybach szczególnych, których termin jest szczegółowo określony, jeśli przekroczą czas, przeradzają się w czynności prowadzone w trybie zwyczajnym i prowadzone są dalej do czasu skierowania wniosku o ukaranie do sądu bądź też odstąpienia od skierowania wniosku. Analiza czasu prowadzenia czynności wyjaśniających pozwoliła na stwierdzenie że czas prowadzenia czynności wyjaśniających jest nagminnie przekraczany bez wyraźnych powodów.

Po czwarte, należy zwrócić uwagę na znaczenie dokumentowania czynności wyjaśniających. Prawidłowe utrwalanie czynności, ich wyników ma bowiem ogromny wpływ na efektywność i sprawność dalszego postępowania.

Jednym z zadań Policji jak zostało podkreślone - jest reakcja na popełniane wykroczenia. Wyjątkowo więc istotnym elementem jest polityka zwalczania wykroczeń, która centralizować powinna się na świadomym egzekwowaniu prawa realizowanego w obrębie instytucji do tego powołanych. Polityka zwalczania wykroczeń powinna warunkować reakcję sformalizowaną Policji na wykroczenia, przez określenie przedmiotu reakcji, tj. norm prawnych, w których Policja ma obowiązek niezwłocznej reakcji i obligatoryjnego przeciwdziałania. Prawidłowa działalność funkcjonariuszy Policji stanowi jakby na to nie spojrzeć bezpośredni warunek faktycznego korzystania przez obywateli ze swoich uprawnień publicznych oraz prywatnych. Społeczne zaufanie do Policji jak również wymagane przez prawo efektywne prowadzenie działań zmierzających do wykrycia i zastosowania właściwego środka reakcji na wykroczenie wymagają od funkcjonariuszy najwyższej staranności w realizacji obowiązków. Koniecznym też wydaje się dla efektywności działań prewencyjnych i profilaktycznych stworzenie wspólnego systemu rozliczeniowego wykroczenia, tak aby poznać ich prawdziwą na ile to możliwe skalę, biorąc pod uwagę fakt, że kompetencje niektórych podmiotów uprawnionych do wykrywania i ścigania wykroczeń pokrywają się.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bojarski M., Świda Z. Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach, Wrocław 2002, s. 24;
2. Bojarski T. Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu, Warszawa 2005, s. 43.
3. Zachuta A. Postępowanie w sprawach o wykroczenia (czynności wyjaśniające), „Monitor Prawniczy” R: 2002, nr 5, s. 214.
4. Eichstaedt K. Rola Policji w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, s. 2.

5. Ustawa z 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, Dz.U. z 2021 r., poz. 457 ze zm.

6. Gałązka M. Przepisy ogólne (w:) Komentarz do Zarządzenia nr 323 KGP z dnia 26 marca 2008r.w sprawie metodyki wykonywania przez Policję czynności administracyjno-porządkowych w zakresie wykrywania wykroczeń oraz ścigania ich sprawców, red. I. Nowicka, Szczytno 2009, s. 7.

7. Bafia J., Egierska D., Śmietanka I. Kodeks Wykroczeń. Komentarz, Warszawa 1980, s. 89.

8. Sadło-Nowak A. Zasada oportunistu w postepowaniu w sprawach o wykroczenia, [w:] Zasada legalizmu w procesie karnym, (red.) B.Dudzik, J.Kosowski, I.Nowikowski, Lublin 2015, s.395-396.

9. Gierszewski J. Reakcja Policji na wykroczenia – istotny element porządku publicznego czy realizacja służebnej roli wobec społeczeństwa? [w:] Współczesne problemy wykroczeń, I. Nowicka, A. Sadło-Nowak, Szczytno 2013, s.451.

Валерія Бондар

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

ПРЕДУМОВИ ЕКОЛОГІЧНА КРИЗА ТА АДМІНІСТРАТИВНІ ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Актуальність теми обумовлюється тим, що стосунки біологічної системи і довкілля в процесі еволюції прагнуть оптимальності. Але вони досить рідко є гармонійними. Зміни життєвоважливих для біологічної системи параметрів навколишнього середовища, різкі зміни основних характеристик гомеостазису призводять до порушення оптимального відношення біологічної системи і довкілля. Виникає певний стан екологічної системи, який проявляє себе як криза. Екологічні кризи є такими ситуаціями, які загрожують існуванню екологічних систем, що підтверджує необхідність дослідження цієї теми, а також, осмислення феномену екологічної кризи, пізнання її сутності та шляхів подолання.

Взаємовідносини людини і природи споконвіку були непростими. Але особливого загострення вони набули наприкінці 20 ст., коли господарсько-перетворююча діяльність людства за масштабістю та інтенсивністю зрівнялася з природними геологічними процесами і фактично поставила земну цивілізацію на межу екологічної катастрофи. Екологічна криза набула дійсно всеосяжного характеру. Усі природні екосистеми такі як: літосфера, біосфера, атмосфера і гідросфера, зазнали значного антропогенного тиску. Повсюдною дійсністю стали отруйне повітря і водне середовище, ерозія, засолення та виснаження ґрунтів, лісів, кислотні дощі, озонова діра, загроза зміни енергетичного балансу планети, вичерпність корисних копалин, опустелювання, сотні тисячі зниклих видів тварин і рослин, різного роду і масштабу техногенні аварії. Хімічне, радіоактивне та інше забруднення природного довкілля викликає різноманітні, часто невиліковні захворювання, незворотні зміни в генетичній структурі клітин [1, с. 5].

Екологічна криза визначається рівнем екологічної безпеки, яка охоплює колоекологічних проблем, які потенціально або фактично впливають на темпи еволюції сучасних цивілізацій. Вона ґрунтується на положенні про “несучу здатність”, під якою розуміють сукупний обсяг споживання природних ресурсів, який природна система може витримати без деградації та залежить від загальної чисельності населення, способу життя і кількості технологій [2, с. 9].

У сучасній літературі екологічні кризи розподіляють за такими критеріями:

- за причиненням;
- за об’єктною визначеністю;
- за ієрархічним статусом;
- за здійснюваним ефектом [1, с. 17].

Розглянемо першопричини екологічних проблем на прикладі України:

- успадкована структура економіки з переважаючою часткою ресурсо- та енергоємних галузей, негативний вплив якої був посилений переходом до ринкових умов;

- спрацьованість основних фондів промислової і транспортної інфраструктури;

- існуюча система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій;

- недостатня сформованість інститутів громадянського суспільства;

- недостатнє розуміння в суспільстві пріоритетів збереження навколишнього природного середовища та переваг сталого розвитку;

- недотримання природоохоронного законодавства, не досконалені механізми реагування з боку державних органів та процедури притягнення до адміністративної відповідальності [3, с. 74].

Подолання глобальної екологічної кризи безпосередньо залежить передусім від з'ясування її глибинних коренів, бо тільки знання причинних факторів дає підстави для прийняття об'єктивно-виважених рішень.

Деякі дослідники (особливо на Заході) вважають причиною екологічної кризи швидке зростання масштабів виробництва. Саме тому вони і вбачають єдиний шлях порятунку в так званому "нульовому економічному зростанні". М. Лемешев вважає, що виснаження природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища зумовлені не стільки зростанням масштабів виробництва, скільки недосконалістю його технології. Саме недосконалість технологій зумовлює екстенсивний характер використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища. Кінцевий продукт, який іде на споживання, складає лише 1,5–2,0% від загальної маси природного матеріалу, що залучається у виробництво; решта – "відходи", що пригнічують навколишнє середовище [1, с. 21].

Для поліпшення ситуації з якістю атмосферного повітря в Україні потрібно розробити нові методи визначення рівня забруднення повітря, а наше екологічне законодавство необхідно адаптувати до відповідного законодавства ЄС. Необхідно створити механізми поліпшення стану атмосферного повітря, щоб мотивувати підприємства, заклади та організації до вдосконалення заходів щодо зменшення забруднення атмосферного повітря. Серед заходів щодо охорони атмосферного повітря важлива роль належить встановленню стандартів якості повітря, в яких мають бути визначені гранично допустимі норми викидів для джерел різних типів підприємств [4, с. 23].

Аналіз водогосподарської та екологічної ситуації, що склалася в Україні протягом останніх десятиріч, свідчить нам про необхідність докорінної перебудови державної водної політики, яка б гарантувала екологобезпечне і стабільне водокористування для населення та галузей економіки на сучасному рівні, а також подальшу перспективу в гармонії з природою. Крім того, ця політика повинна сприяти скоординованій та узгодженій діяльності усіх учасників водних відносин (державних органів, органів місцевого

самоврядування, підприємств водокористувачів та ін.) щодо вирішення проблем у водоресурсній сфері (у тому числі пов'язаних з реформуванням і розвитком водогосподарського комплексу) [4, с. 23].

Одним з базових постулатів концепції сталого розвитку є підвищення ресурсоефективності за рахунок вторинного ресурсокористування. За досвідом ряду країн, сектор утилізації та повторного використання відходів перетворюється на дедалі прибутковішу галузь економіки. Відбувається економізація сфери відходів, яка базується на нових організаційно економічних механізмах і загальному державному сприянні. У рамках зазначених тенденцій у розвинутих країнах започатковано якісні зміни в розвитку економіки зокрема і суспільства у цілому. Відбувається переорієнтація стратегічних цілей господарського розвитку, одним з його базових напрямів стає вторинне ресурсокористування [5, с. 59].

У використанні земельних ресурсів важлива роль належить агрохолдингам. Головні переваги такої форми організації виробництва та економічних взаємовідносин – це можливість концентрації капіталу; зниження собівартості продукції; зміцнення позицій на ринку; цінова стабільність; швидка модернізація матеріально технічної бази; інноваційний розвиток; кращий кредитний сервіс. Для покращення земельних ресурсів необхідно створити передумови для державного регулювання щодо вдосконалення земельного законодавства, а також щодо регулювання відносин власності на землю і поліпшення контролю за їх використанням і якістю земельних ділянок [5, с. 59].

Перехід будь-якої країни до формування новітньої національної екологічної політики є складним і довготривалим. Це багатоетапний процес досягнення збалансованості між соціально економічним прогресом і потребами збереження навколишнього природного середовища, пов'язаний з проблемами довгострокового розвитку країни, послідовним практичним запровадженням принципів сталого розвитку, питаннями зміни структури споживання, збереження, невиснажливого використання і відтворення природних ресурсів, екологічної безпеки і регіональної політики, а також зовнішньополітичними аспектами [5, с. 61].

Отже, ми можемо зробити висновок, що для подолання екологічної кризи необхідно здійснити структурні зміни в національній економіці, законодавстві України та реалізувати новий підхід до використання природних ресурсів на принципах сталого розвитку, що дасть можливість, дещо сповільнити процес деградації екологічного стану навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хилько М.І. Екологічна безпека України. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2017. 267 с.
2. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2012. 98 с.
3. Хвесик М. А., Степаненко А. В. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи її подолання. Економіка України. 2014.

№ 1. 302 с.

4. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України ; [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика]. К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 40 с.

5. Національна парадигма сталого розвитку України ; [за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н. Б. Є. Патона]. К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2012. 71 с.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Дата оновлення 05.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 17.02.2022).

Максим Рябовол

*аспірант кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

АНАЛІЗ СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указом Президента України від 24.02.2022 № 2102-ІХ в нашій державі введено воєнний стан [6], який наразі триває. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності, забезпечення стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорона повітряного і підводного простору в межах територіального моря України, участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, у випадках, визначених законом, згідно з ч.ч 1-2 ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України», покладається саме на це військове формування [7]. У зв'язку з цим, актуалізувалося питання адміністративно-правового статусу військовослужбовця ЗСУ.

Слід зазначити, що відповідний статус – складне, системне утворення, комплексна категорія, що охоплює різні складники, характеристики військовослужбовця як особи, яка проходить військову службу. Специфіка такого статусу зумовлена особливостями військової служби як державної служби особливого характеру, яка, згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності й територіальної цілісності [5]. Невід'ємним складником адміністративно-правового статусу військовослужбовця ЗСУ є його адміністративна відповідальність.

Проблематику військової служби й статусу військовослужбовця вивчали: В. М. Александров (військова служба як особливий вид державної служби в Україні, 2009), І. Ф. Корж (військова служба в Україні: вступ, просування, припинення, 2004), В. Й. Пашинський (конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні, 2007), та інші. За визначенням В. М. Александрова, військова служба – особливий вид діяльності осіб, які обіймають державні посади у військових організаціях та структурах, мають військові звання, наділені владними повноваженнями, виконують завдання та функції держави щодо забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності специфічними методами та засобами. Головною метою військової служби в Україні як державної служби особливого характеру (мілітаризованої), на думку згаданого вченого, є практичне здійснення функцій

держави щодо збройного захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності, військового та економічного потенціалу України. Статус військової служби та військовослужбовців, акцентує науковець, визначається виключно на державному рівні [1, с. 19].

Безпосередньо адміністративно-правовий статус військовослужбовця ЗСУ був предметом дослідження таких вчених, як: С. О. Іщенко (2019), В. Коваль (2018), та інших. С. О. Іщенко, до прикладу, визначив адміністративно-правовий статус військовослужбовця ЗСУ як сукупність прав, обов'язків, адміністративно-правових гарантій, обмежень і заборон, елементів юридичної відповідальності військовослужбовця [3, с. 75], тобто, юридичну, зокрема адміністративну, відповідальність вчений розглядає як елемент адміністративного статусу військовослужбовця ЗСУ.

У колі уваги вітчизняних фахівців з адміністративного права є і безпосередньо питання адміністративної відповідальності військовослужбовців. Відповідну тематику розробляли: О. С. Полякова (адміністративна відповідальність військовослужбовців ЗСУ, 2014), О. П. Снігер'єв (адміністративно-правове забезпечення дисциплінарної відповідальності працівників та військовослужбовців державної прикордонної служби України, 2017), О. Г. Ткаченко, В. С. Олійник, С. В. Клименко (адміністративна відповідальність військовослужбовців за військові правопорушення, 2015), та інші. Частина наукових праць стосується питання розмежування адміністративної відповідальності військовослужбовців та дисциплінарної відповідальності цієї категорії осіб: А. О. Гембар та А. Є. Краковська, В. П. Кононець (2020), М. Туркот (2017), та інші. У результаті аналізу відповідного законодавства, М. Туркот, до прикладу, дійшов висновку, що адміністративна й дисциплінарна відповідальність військовослужбовців мають всі ознаки юридичної відповідальності, а саме: правопорушення як підстава притягнення до відповідальності; регламентований (процесуальний) порядок притягнення до відповідальності; здійснення цієї процедури уповноваженими особами; застосування державного примусу як прояв відповідальності тощо [8, с. 43]. В. П. Кононець акцентує, що єдиною фактичною підставою притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності є вчинення ними адміністративного проступку [4, с. 493].

У рамках запропонованої теми нашої доповіді на увагу заслуговують праці В. В. Вернигори, який вивчав зарубіжний досвід правового регулювання військово-службових відносин під час особливого періоду (2017), й загалом адміністративно-правове забезпечення службової дисципліни та законності у військових формуваннях України під час особливого періоду (2018). Вчений запропонував визначення військово-службових відносин як особливого різновиду адміністративно-правових відносин, що виникають між суб'єктами, на яких поширюється дія нормативно-правових актів України у військовій сфері, мають високий ступінь імперативності та нормативно-правової врегульованості [2, с. 43].

Для більш глибоко розуміння запропонованої нами тематики варто

врахувати й результати досліджень І. М. Волкова та В. І. Перепаді, до яких вони дійшли у результаті вивчення питання службової діяльності військовослужбовців Національної Гвардії України, А. Каляєва – щодо засад військового співробітництва України в контексті геополітичних змін (2012), В. П. Кононець – щодо особливостей адміністративного статусу ЗСУ як суб'єкта взаємодії з громадянським суспільством, а також щодо стадій механізму адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (2019), тощо.

Аналіз доступних нам наукових праць засвідчив, що різні аспекти проблеми адміністративно-правового статусу військовослужбовця розроблені вітчизняними вченими. Проте, більш глибоко дослідження потребує питання адміністративно-правового статусу військовослужбовця саме Збройних Сил України та адміністративно-правової відповідальності цієї категорії осіб. Це зумовлюється актуальністю окресленої тематики, а також необхідністю проведення аналізу чинного законодавства щодо ефективності унормування відповідних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александров В. М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харків, 2009. 22 с.
2. Вернигора В. В. Зарубіжний досвід правового регулювання військово-службових відносин під час особливого періоду. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 4 (19). С. 43-47.
3. Іщенко С. О. Поняття й ознаки адміністративно-правового статусу військовослужбовця ЗСУ. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 37. С. 73-76.
4. Кононець В. П. Порівняльно-правова характеристика адміністративної і дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 492-496.
5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <http://surl.li/ppuk> (дата звернення: 15.09.2022).
6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <http://surl.li/bqxrg> (дата звернення: 15.09.2022).
7. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: <http://surl.li/sjsa> (дата звернення: 15.09.2022).
8. Туркот М. Розмежування адміністративної і дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 1 (47). С. 40-47.

Напряг № 5
Науково-педагогічний підхід у профілактиці правопорушень
серед учнів та студентської молоді

Irena Malinowska

PhD, doctor of social sciences WSB University in Warsaw, Republic of Poland

Aleksandra Siewert

mgr. WSB University in Warsaw, Republic of Poland

PROFILAKTYKA PRZESTĘPCZOŚCI NIELETNICH

Przestępczość wśród nieletnich istnieje niemal od zarania dziejów, ale współcześnie jest ona zjawiskiem coraz bardziej widocznym i narastającym. W swej destruktywnej postaci stanowi, bez wątpienia, poważny problem; jest uznawana za zjawisko społeczne, z uwagi na rozmiary i różne formy jej przejawów. Warto tu odwołać się do statystyk policyjnych. W 2020 roku policjanci na terenie całego kraju policjanci stwierdzili 786.302 przestępstwa oraz ujawnili 310.736 podejrzanych, wśród których 8.287 to nieletni sprawcy czynów karalnych, którym udowodniono popełnienie 18.951 czynów. Wśród nieletnich sprawców czynów karalnych 1.538 (18,6%) stanowiły dziewczęta, a 6.749 (81,4%) chłopcy. Statystyki przestępczości nieletnich w 2020 roku przedstawiały się następująco: w 2020 roku nieletni dokonali 18.338 czynów karalnych o charakterze kryminalnym, w 2020 roku nieletni popełnili 816 czynów karalnych w kategorii przestępstwa rozbójnicze, co stanowiło 15,4% ogółu stwierdzonych przestępstw w tej kategorii, kategoria przestępstw „kradzież cudzej rzeczy” w 2020 roku stanowiła drugą największą grupę czynów karalnych o charakterze kryminalnym popełnianych przez nieletnich. W 2020 roku nieletni popełnili 1.966 czynów karalnych w tej kategorii, co stanowiło 1,95% ogółu stwierdzonych przestępstw, a zarazem 10,4% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich, w 2020 roku nieletni popełnili 1.886 czynów karalnych w kategorii kradzież z włamaniem, co stanowiło 2,5% ogółu stwierdzonych przestępstw w tej kategorii, a zarazem 9,9% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich, w 2020 roku nieletni popełnili 884 czyny karalne w kategorii uszkodzenie mienia, co stanowiło 2,5% ogółu stwierdzonych przestępstw w tej kategorii, a zarazem 4,7% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich, w 2020 roku nieletni popełnili 426 czynów karalnych w kategorii „bójka” lub „pobicie”, co stanowiło 13,2% ogółu stwierdzonych przestępstw w tej kategorii, a zarazem 2,2% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich, w 2020 roku nieletni popełnili 6.988 czynów karalnych w kategorii „przestępstwa narkotykowe”, co stanowi 10,5% ogółu stwierdzonych przestępstw w tej kategorii, a zarazem 36,9% ogólnej liczby czynów karalnych nieletnich, w 2020 roku nieletni dopuścili się 41 czynów karalnych w kategorii „zgwałcenie”. W porównaniu z 2019 rokiem nastąpił spadek zarówno w ogólnej licznie przestępstw stwierdzonych w tej kategorii, jak również w liczbie czynów karalnych nieletnich, w 2020 roku nieletni dokonali 173 czynów karalnych w kategorii przestępstwa drogowe. W tej kategorii zauważalna jest

tendencja spadkowa zarówno w ogólnej liczbie przestępstw stwierdzonych, jak również w liczbie czynów karalnych.

W drodze ewolucji prawa karnego nastąpiło wyodrębnienie grup dzieci, które wchodzi w kolizję z prawem. Dziecko nie jest jeszcze człowiekiem w pełni ukształtowanym psychicznie, moralnie, czy rozwiniętym fizycznie, aby można było stosować wobec niego takie same sankcje prawa karnego, jak dla dorosłego. Dlatego też problem przestępczości nieletnich wyodrębniono z całości obowiązującego kodeksu karnego. Aktem prawnym regulującym postępowanie z nieletnimi jest Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej: u.p.s.n.) z dnia 26 października 1982 roku, która wprowadza i określa między innymi pojęcia: „nieletni”, „czyn karalny” i „demoralizacja”.

Treść pojęcia „nieletni” na ogół wyznaczana jest przez górną i dolną granicę wieku. I chociaż każde dziecko rozwija się w sposób indywidualny, we własnym rytmie, to jednak każde przechodzi identyczne etapy rozwojowe, acz, naturalnie, nie przechodzi przez nie identycznie. Te etapy prawo określa przez wskazanie ogólnie określonych granic wiekowych. A zatem wiek jest podstawowym kryterium definicyjnym nieletniego w prawie. Jak słusznie zauważa Alicja Grześkowiak, granice wiekowe przyjmowane dla podmiotu prawa nieletnich powinny mieć oparcie we wskazaniu biologii, psychologii, psychiatrii i socjologii, ale powinny one być także związane z tradycją, kulturą prawną i poziomem cywilizacyjnym danego państwa. Są to jednak zawsze granice wieku określone liczbowo, mające odbijać przeciętny stopień rozwoju biopsychospołecznego dziecko we wskazanym wieku. Z tego powodu ustalenie granic wieku jest zabiegiem cokolwiek sztucznym i często w konkretnym przypadku nieodpowiadającym rzeczywistemu poziomowi rozwoju konkretnego dziecka. Jednak liczbowe wskazanie granic wiekowych jest niezbędne z punktu widzenia gwarancyjności prawa.

W Kodeksie Karnym wyróżnić można nieletnich w aspekcie prawnokarnym, którymi są osoby poniżej 17 roku życia (art. 10§1k.k.) a wśród nich: a) nieletnich niezdolnych do ponoszenia winy, a więc do popełnienia przestępstwa (art. 1 §3 k.k.), lecz jedynie czynu zabronionego pod groźbą kary (art. 1 §1 k.k.), b) nieletnich, którzy mogą odpowiadać za popełnienie niektórych przestępstw, określonych w kodeksie karnym (art. 10 §2 k.k.).

Z kolei w świetle wspomnianej Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 26 października 1982 roku nieletni to osoba, wobec której prowadzone jest przewidziane w tej ustawie postępowanie. Podstawą wszczęcia postępowania w sprawie nieletniego w świetle rzeczony ustawy jest: popełnienie czynu karalnego oraz wykazywanie przejawów demoralizacji. Zgodnie z art. 1 nieletnim jest osoba, która: 1) nie ukończyła 18 lat (w zakresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji), 2) popełniła czyn karalny po ukończeniu 13, a przed ukończeniem 17 lat (w postępowaniu w sprawach o czyny karalne), 3) nie ukończyła 21 lat (w zakresie wykonywania orzeczonych środków wychowawczych lub poprawczych).

Na marginesie warto wyjaśnić pojęcie demoralizacji i czynu karalnego. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich nie definiuje pojęcia demoralizacji, ale w art. 4 § 1 wymienione są okoliczności, które świadczą o demoralizacji nieletniego, a w

szczególności: naruszanie zasad współzycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych. W świetle przepisów u.p.s.n. pojęcie „demoralizacja” oznacza stan lub proces charakteryzujący się negatywnymi postawami i zachowaniami nieletniego w stosunku do obowiązujących w społeczeństwie podstawowych norm i zasad postępowania.

Demoralizacja rozumiana jako szczególnie intensywna i względnie trwała postać niedostosowania społecznego, nie zawsze musi przejawiać się w popełnianiu czynów zabronionych, ale na ogół objawia się przestępczością. Popełniane przez nieletnich sporadyczne lub przypadkowe czyny zabronione nie muszą wcale jednak świadczyć o demoralizacji. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza młodszych nieletnich oraz przestępstw nieprzemyślanych, mogących być efektem braku ostrożności, czy lekkomyślności, co często znamionuje psychikę dziecka.

Czynem karalnym jest natomiast czyn zabroniony przez ustawę jako: 1) przestępstwo (art. 1 Kodeksu karnego), 2) przestępstwo skarbowe (art. 2 Kodeksu karnego skarbowego), 3) jedno z wykroczeń, tj: a) zakłócenie wybrykami spokoju lub porządku publicznego (art. 51 Kodeksu wykroczeń), b) niszczenie i uszkodzanie znaków umieszczonych przez organ państwowy (art. 69 kodeksu wykroczeń), c) uszkodzanie znaków lub urządzeń zapobiegających niebezpieczeństwu (art. 74 Kodeksu wykroczeń), d) rzucanie kamieniami w pojazd będący w ruchu (art. 76 Kodeksu wykroczeń), e) samowolna zmiana znaków lub sygnałów drogowych (art. 85 Kodeksu wykroczeń), f) prowadzenie pojazdu przez osobę przy użyciu alkoholu (art. 87 Kodeksu wykroczeń), g) kradzież lub przywłaszczenie mienia do określonej wartości, h) paserstwo mienia o określonej wartości (art. 122 Kodeksu wykroczeń), i) niszczenie lub uszkodzenie mienia, jeśli szkoda nie przekracza ustalonej w Kodeksie wykroczeń kwoty (art. 124 Kodeksu wykroczeń), j) spekulacja biletami wstępu (art. 133 kodeksu wykroczeń), k) utrudnianie korzystania z urządzeń przeznaczonych do użytku publicznego (art. 143 Kodeksu wykroczeń).

Nawiązując do Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich: jak widać pojęcie nieletniego zostało w niej zdefiniowane niejednorodnie. W pojęciu tym mieszczą się wiekowo różne kategorie osób, w zależności od ich zachowania lub prowadzonego wobec nich postępowania. Te grupy nieletnich określa się przez wskazanie górnych granic wiekowych – na ogół przez określenie dolnej i górnej granicy wieku, różnej dla poszczególnych kategorii. Tak więc ani dolna, ani górna granica wieku nieletniości w polskim prawie nieletnich nie są ustalone na jednym poziomie. Śmiało można zatem skonstatować, że obowiązująca regulacja dotycząca podmiotu prawa nieletnich ma zasadnicze wady. Przede wszystkim brak jest określenia dolnej granicy wieku nieletniości w związku z demoralizacją nieletniego, a więc granicy, poniżej której wyłączona byłaby możliwość orzekania środków wychowawczych stosowanych wobec nieletniego w związku z jego demoralizacją, przewidzianych w Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich. Jest to poważna luka, zwłaszcza z punktu widzenia zasady gwarancyjności prawa nieletnich. Problemem w polskim prawie nieletnich jest też granica górna nieletniości. Wiekiem

oddzielającym dojrzałość prawnokarną od niedojrzałości jest 17 lat. Powyżej tego wieku sprawca przestępstwa ponosi odpowiedzialność karną, chociaż można mu przypisać taką odpowiedzialność wcześniej, na mocy art. 10 § 2 KK („Nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne”). Zasadne wydaje się pytanie, czy regulacja art. 10 § 2 jest potrzebna? Za zamieszczeniem jej w uchwale opowiadała się część doktryny. Nie mniejsza jednak część wyrażała swoje obiekcje. Wszędzie bowiem w krajach cywilizowanych wprowadzenie ostrych granic wiekowych wzbudza dyskusje, a w Polsce, która obywatelowi od ukończonych 13 lat nadaje częściową zdolność do czynności prawnych, dopuszcza odpowiedzialność prawną w okolicznościach wyżej wymienionych od 15 lat, od 17 urodzin wprowadza odpowiedzialność karną, pełnoletność przyznaje po ukończeniu 18. Roku życia, ale bierne prawo wyborcze do niższej izby parlamentu przysługuje od 21 roku życia – zastrzeżenia pojawiają się często. Już od dłuższego czasu w literaturze proponuje się podwyższenie górnej granicy wieku nieletniości do 18 roku życia, choćby po to, by zrównać ją z górnym pułapem wiekowym dziecka wskazywanym w prawie międzynarodowym i krajowym, a ponadto, aby zrównać końcową granicę wiekową także dla nieletniości. Póki co jednak, zachowane zostaje status quo, podyktowane obawą przed opinią publiczną.

Odnosnie do dziecka, wyodrębnienie prawa nieletnich następuje z uwagi na podmiot tego prawa. Jest nim nieletni, czyli zgodnie z prawem – dziecko. Dziecko ma szczególny status prawny i dostosowane doń prawo. Przez prawo polskie nazywane jest nieletnim. Tak więc to nieletni stanowi dla prawa nieletnich podmiot jego norm. Nieletni jest w tym prawie podmiotem autonomicznym, mającym samodzielną wartość i własne prawa.

W kontekście definiowania pojęcia „nieletniego” warto dodać, że przepisy kodeksu karnego i innych ustaw karnych wielokrotnie posługują się różnymi pojęciami określającymi wiek sprawcy, ofiary czy świadka. Mowa tu o takich pojęciach, jak, oprócz nieletniego, małoletni czy młodociany. Termin małoletni jest nazwą funkcjonującą w prawie rodzinnym, cywilnym lecz także karnym. W przepisach kodeksu rodzinnego, w odniesieniu do osób, które nie są pełnoletnie, ustawodawca używa terminu małoletni, małoletnie dziecko lub dziecko. W art. 170 normuje na przykład, że: „Gdy małoletni osiągnie pełnoletność albo gdy przywrócona zostanie nad nim władza rodzicielska, opieka ustaje z mocy prawa”.

Jeżeli chodzi o kodeks karny, to choć często posługuje się on pojęciem małoletniego, to nie wskazuje jednak jak należy rozumieć ten zwrot. Wskazówkę, a w zasadzie definicję „małoletniego” znaleźć można w kodeksie cywilnym. Zgodnie z art. 10 k.c., „Pełnoletnim jest, kto ukończył lat osiemnaście. Brakuje natomiast jednolitej definicji osoby, która nie ukończyła 18 lat. Nadmienić należy, że powszechnie stosowana w translatach nazwa „niepełnoletni” nie jest terminem prawnym, gdyż nie

występuje w aktach normatywnych. Zauważyć ponadto należy, że nie każda osoba poniżej 18-go roku życia jest po prostu małoletnim. Węższym zatem zakresowo pojęciem jest pojęcie nieletniego.

Obok opisanych wyżej pojęć małoletniego i nieletniego prawo karne posługuje się również pojęciem młodocianego. W tym przypadku sprawa jest najprostsza, ponieważ kodeks karny zawiera definicję młodocianego, którą znajdujemy w art. 115 § 10. Zgodnie ze wskazanym przepisem: „Młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat”.

Nadmienić należy, że w Polsce pojęcie „młodocianego” jest nie tylko terminem prawa karnego, lecz również prawa pracy. Stosownie do art. 190 § 1 kodeksu pracy (dalej: k.p.) „młodocianym w rozumieniu kodeksu jest osoba, która ukończyła 16 lat, a nie przekroczyła 18 lat”. Status nieletniego i młodocianego ma charakter szczególny ze względu na cel, jaki przewidział ustawodawca w stosunku do osób młodych, które popełniają czyny zabronione. Innymi słowy, od tego czy dana osoba uznana będzie za nieletnią bądź młodocianą zależeć może to czy w ogóle spełnione zostaną przesłanki pozwalające uznać, że zostało popełnione przestępstwo lub czy może ona ponosić odpowiedzialność karną za swoje czyny.

BIBLIOGRAFIA:

1. Adamczyk D., Subkultury – szansa czy zagrożenie dla młodzieży?, „Horyzonty Wychowania, Nr 6 (2004).
2. Bałandynowicz A., Uczeń, szkoła i przestępczość nieletnich [w:] Dewiacje wśród młodzieży, red. nauk. B. Urban, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2001.
3. Bębas S., Metody i formy oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich w schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych [w:] Resocjalizacja : zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne, pod red. nauk. Anetty Jaworskiej, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2009, s. 338.
4. Budrewicz I., Przestępczość nieletnich dziewcząt [w:] Młodzież a współczesne dewiacje patologie społeczne, red. nauk. S. Kawula, H. Machel, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999.
5. Cichy A., Szyjko C., Nieletni jako przestępca w XXI wieku – studium uwarunkowań społeczno – prawnych, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2014.
6. Cisowski W., Przestępczość nieletnich [w:] Kryminologia, red. nauk. P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, Difin, Warszawa 2020.
7. Drzewiecki P., Zjawisko przestępczości nieletnich w Polsce, „De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności”, Nr2(2)/2016.
8. Jaworska A., Teoretyczne podstawy procesu resocjalizacji [w:] Psychologia penitencjarna, red. nauk. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, PWN, Warszawa 2016.
9. Sawicka K., Zapobieganie przemocy rówieśniczej w szkole [w:] Agresja w szkole, red. nauk. M. Libiszowska – Żółtkowska, K. Ostrowska, Difin, Warszawa 2008.

Світлана Єфіменко

кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», м. Кропивницький, Україна

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕРАКТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ЗАХОДІВ З ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД УЧНІВ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Проблема ефективної профілактики правопорушень серед учнів та студентської молоді є актуальною на сьогоднішній день. Вона потребує пошуку шляхів вирішення.

Профілактика правопорушень серед неповнолітніх проводиться зусиллями соціально-психологічних служб, соціальних служб, служб у справах дітей, правоохоронних органів, освітян. Головними її напрямками є: правове виховання, організація дозвілля, профілактика вживання алкоголю й наркотиків.

Метою профілактичних заходів з окресленої проблеми у закладі освіти є: поглиблення знань учасників освітнього процесу про зміст понять «права людини», «злочин», визначення сутності правопорушень, їх наслідків та відповідальності за скоєне;

формування вмінь здобувачів освіти стримувати неправомірні (протиправні) суспільно-шкідливі винні діяння та керувати власним емоційним інтелектом;

формування правової самосвідомості, ціннісного відношення до української держави, конституційних прав і обов'язків кожного громадянина.

Ефективними інтерактивними (від англ. Interaction – «взаємодія») формами навчальної взаємодії учасників заходів з профілактики правопорушень серед неповнолітніх є бесіди, тренінги, навчальні квести, челенджі, флешмоби, дискусії, диспути, ігри, екскурсії. Інтерактивна взаємодія характеризується активною участю кожного члена команди у певному виді діяльності. Завдання кожного учасника інтерактивної взаємодії – бути не пасивним спостерігачем, а активним співрозмовником, співорганізатором та виконавцем певних завдань в рамках спільної діяльності. В ході такої взаємодії відбувається полілог між учасниками, спільна постановка проблеми та визначення шляхів її вирішення, формування банку ідей, взаємообмін думками, пропозиціями, фактами, досвідом, інформацією.

В епоху цифровізації суспільства та за умов актуальності дистанційної форми навчання постає проблема залучення учасників освітнього процесу до віртуальної інтерактивної взаємодії. Як під час очної так і під час віртуальної інтерактивної взаємодії кожен суб'єкт навчання бере активну участь у командній роботі, результатом якої є конкретний продукт (результат). В умовах онлайн-взаємодії це можуть бути спільно розроблені цифрові освітні ресурси: веб-сайт з проблеми правопорушень, веб-квест, веб-презентація, інфографіка, комікс, інтерактивний плакат, мапа думок, хмаринка слів з теми,

дидактичні картки, опитувальник, ігровий кейс, наповнена інформацією віртуальна дошка тощо.

Наведемо перелік та коротку характеристику ефективних цифрових інструментів інтерактивної навчальної взаємодії учасників заходів з профілактики правопорушень серед учнів та студентської молоді.

<https://sites.google.com> – безкоштовний веб-ресурс простих веб-сайтів від компанії Google, де користувачеві не потрібно писати програмний код. Він надає можливість автору запрошувати інших користувачів для спільної роботи над наповненням сайту інформацією різного типу (текст, аудіо, відео, фото).

<https://docs.google.com/forms> – безкоштовна онлайн програма (застосунок) від компанії Google, що надає можливість спільно створювати онлайн-опитувальники з різними типами запитань (короткі й розгорнуті запитання, запитання з одним чи кількома варіантами відповіді, лінійна шкала, таблиця з варіантами відповіді, сітка прапорців, запитання з можливістю завантаження файлу, отримання підказки/поради через ключ опитування та інші цікаві опції).

<https://docs.google.com/document>, <https://docs.google.com/presentation> – безкоштовні онлайнві програми (застосунки) від компанії Google, що надають можливість спільно працювати над наповненням документу чи слайдів навчальної презентації інформацією різного типу.

<https://www.google.com/mymaps> – безкоштовний картографічний веб-сервіс, який надає можливість спільно створювати інтерактивні мапи з мітками (умовними зупинками веб-квесту), в які можна інтегрувати посилання на Інтернет-джерело, текст з завданням, зображення, аудіо чи відео.

<https://support.thinglink.com/> – умовно безкоштовний онлайн-редактор, що дозволяє створювати інтерактивні плакати й 3-D відео з маркерами (мітками), натискаючи на які, глядач може переглядати контент різного типу (текст, аудіо, відео, фото). Наприклад, за допомогою цього цифрового інструменту можна створити 3-D відео віртуальної екскурсії в НДЕКЦ МВС України.

<https://www.canva.com> – безкоштовний (за умови вибору під час реєстрації «Canva для навчання») веб-сервіс графічного дизайну. Він пропонує великий банк зображень, анімацій, шрифтів, шаблонів, ілюстрацій та аудіо. За допомогою нього можна спільно в команді працювати у віртуальній дошці, а також створювати електронну газету, презентацію, слайд-шоу, відео, мапу думок, мозковий штурм, комікс, інфографіку, інтерактивний плакат, дидактичні картки, аркуші завдань та інший візуальний навчальний контент.

<https://app.genial.ly/> – умовно безкоштовний мультизадачний онлайн-сервіс для спільного створення інтерактивних презентацій, інтерактивних зображень та мап, інфографік, веб-квестів, ігор, віртуальних посібників та інших навчальних матеріалів.

<https://www.mentimeter.com/> – умовно безкоштовний веб-сервіс для розробки інтерактивних презентацій із вбудованими в них синхронними анонімними опитувальниками, які надають можливість спільно створити хмаринку слів та містять запитання різного типу (відкриті запитання, запитання

з варіантами відповіді, запитання від аудиторії, визначення рейтингу, лінійна шкала, сітка, мітки на мапі, гістограма, вікторина, правда чи брехня тощо).

<https://netboard.me/> – безкоштовний онлайн-інструмент для збору, упорядкування та обміну учасниками будь-яким веб-контентом. Він дозволяє створити веб-сторінку з текстами, посиланнями, документами, відео, фотографіями, презентаціями та іншим вмістом з метою поширення іншим учасникам як співредакторам.

<https://wakelet.com/> – безкоштовний онлайн-сервіс для створення тематичних колекцій різного формату. Кожна колекція – свого роду онлайн-папка, у якій зберігається пов'язаний темою контент різного формату з правом доступу до нього інших користувачів.

<https://edpuzzle.com/> – безкоштовний онлайн-сервіс, що дає змогу створити інтерактивні відеоматеріали. Інтерактивність забезпечується завдяки вбудованим у відео запитанням, відповівши на які, глядач може переглядати відеоролик далі.

<https://en.linoit.com> – безкоштовний веб-сервіс, що надає можливість спільно створювати віртуальні дошки для розміщення на них інформації різного типу (наліпок, нагадувань, зображень, відео, файлів).

<https://conceptboard.com/> – умовно безкоштовна візуальна платформа для співпраці (онлайн-дошка), яка містить велику кількість готових шаблонів, блоків, схем, діаграм, таблиць, фігур, іконок та інших інструментів для інтерактивної взаємодії як в синхронному так і в асинхронному режимах. Учасники роботи в дошці можуть спільно вбудовувати в дошку контент різного формату.

Створювати ігрові кейси й наповнювати ними спільну віртуальну дошку чи веб-сайт з проблеми заходу надають можливість наступні цифрові інструменти: <https://www.jigsawplanet.com> (безкоштовний ресурс для створення власних або використання готових пазлів, розроблених іншими користувачами), <https://learningapps.org> (безкоштовний сервіс для розробки вправ-ігор та використання готових ресурсів до занять), <https://wordwall.net> (умовно безкоштовний сервіс для розробки вправ-ігор та використання готових ресурсів до занять з можливістю редагування), <https://childdevelop.com.ua> (умовно безкоштовний сайт з генерації завдань та використання готових ресурсів до занять), <http://rebus1.com/ua/> (безкоштовний сервіс з генерації ребусів).

Ще один ефективний спосіб взаємообміну інформацією з проблеми правопорушень – тематичні канали у відеохостингу YouTube, групи чи канали в месенджерах (Viber, Telegram), а також групи, спільноти й сторінки в соціальних мережах (Facebook, Instagram, TikTok).

Окреслені цифрові інструменти інтерактивної навчальної взаємодії з проблеми профілактики правопорушень серед учнів та студентської молоді доцільно використовувати як під час дистанційного чи змішаного, так і під час очного навчання. Вони є інструментами ефективної командної роботи, в умовах якої у здобувачів освіти формуються компетентності з проблеми правопорушень, а також гнучкі навички творчого й критичного мислення, колективної генерації банку ідей, взаємообміну інформацією та прийняття спільних рішень.

Олександр Колтунов

лаборант кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», аспірант кафедри історії, бізнес-освіти та права Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

РОБОТА З БАТЬКАМИ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ПІДЛІТКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ (ДОСВІД США)

Однією з головних причин злочинів серед неповнолітніх, за даними статистики, є негативний вплив сім'ї. Так, тогорічні дослідження Інтернет-порталу Ditch the Label засвідчили, що кожен третій неповнолітній, який піддає цькуванню однолітків чи скоює злочини, має проблеми в родині. Офіційна статистика злочинності в США та Євросоюзі підтверджує цю тенденцію – нездорові стосунки в родині підвищують ризик того, що неповнолітній скоїть протиправну дію. Українські криміналісти та дослідники права також наголошують на тому, що різноманітні проблеми в родині (соціальні, економічні та ін.) здатні вплинути на особистість підлітка з подальшою схильністю до протиправних дій. І мова йде не лише про криміногенні сім'ї, моделі соціальної поведінки в яких підштовхують дітей до правопорушень. Навіть в нібито благополучних родинах можуть спостерігатися тривала безоглядність дітей, надмірна опіка і строгість, психологічний тиск на підлітків.

Саме тому для запобігання правопорушень серед неповнолітніх необхідна і відповідна робота з батьками. Проаналізувавши завдання роботи з батьками (зокрема з батьківським комітетом) українських загальноосвітніх закладів, можна виокремити такі головні напрямки:

- ознайомлення батьків зі змістом і методикою навчально-виховного процесу, що організовує школа з метою вироблення однакових вимог, загальних принципів до неповнолітніх.

- ознайомлення батьків з педагогічною та психологічною інформацією, яка спрямована на нормалізацію стосунків в родині, зокрема на ефективне вирішення конфліктних ситуацій;

- залучення батьків до спільної з дітьми діяльності, як от екскурсії, шкільні вечори і т.д. Це допомагає не лише поліпшити взаємостосунки в сім'ї, а й дає змогу батькам по-іншому оцінити своїх дітей;

- індивідуальна робота з неблагополучними родинами учнів спільно із правоохоронними органами. В першу чергу робота із криміногенними сім'ями.

Незважаючи на комплексність, багатовекторність заходів, які проводять українські школи, численні перешкоди не дозволяють повною мірою реалізувати потенціал роботи з батьками. На заваді цього стає те, що ті родини, які реально потребують допомоги, нерідко не лише не звертаються до спеціалістів, а й

ігнорують всі спроби закладів освіти допомогти. Крім цього, практика залучення фахівців (психологів, соціальних працівників, правоохоронців) до роботи з батьками скоріше виняток, ніж правило.

Подібні проблеми ефективно вирішили в США. На рівні штатів існують програми роботи з батьками для запобігання злочинності серед неповнолітніх. Найефективніші громадські програми працюють спільно з агенціями соціального обслуговування, громадськими організаціями та, навіть, місцевими органами влади. Окрім індивідуальних консультацій для батьків з груп ризику (а до них відносять не лише неблагополучні сім'ї) проводять спеціальні семінари, тренінги, що мають на меті нормалізувати стосунки в родині, викоринити ті соціальні моделі, що здатні в майбутньому підштовхнути підлітків до правопорушень. Важливим аспектом подібної роботи є реклама цих програм в місцевих засобах інформації.

Однією з найефективніших програм вважається програма, що з 1997 року діє в місті Вест-Ричленд, округу Бентон, штату Вашингтон. Безкоштовні семінари для мешканців «Виховування з гідністю», регулярне опитування і анкетування батьків, постійна співпраця навчальних закладів та психологів – все це допомогло зменшити підліткову злочинність в місті майже на четвертину.

Отже, одним із головних способів боротьби із підлітковою злочинністю є робота з батьками. Зараз в Україні на рівні шкіл проводяться безліч заходів, спрямованих на нормалізацію стосунків в сім'ї та запобігання злочинності серед дітей, що ростуть в неблагополучних родинах. Проте подібні заходи виявляються недостатніми. Комплексна робота місцевих органів влади, закладів освіти, правоохоронців та громадських організацій, спрямована на профілактику підліткової злочинності, доводить свою ефективність на прикладах спеціальних програм США.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дідківська Г. Криміногенність сім'ї як фактор злочинності неповнолітніх. Центр навч. літ., 2019. 294 с.
2. Лесько Н. В. Досвід зарубіжних країн у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх / Н. В. Лесько // Митна справа. – 2010. – № 2 (68), ч. 2. – С. 57–63.
3. Лесько Н. В. Правове забезпечення профілактики правопорушень службою у справах дітей / Н. В. Лесько // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : матер. III звіт. Всеукр. наук. конф. ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 25 вересня 2009 р.). – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – С. 68–70
4. Лесько Н. В. Профілактика правопорушень серед дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах в силу соціального сирітства / Н. В. Лесько // Розвиток економічних і політико-правових систем України та інших країн Європи на початку ХХІ століття : матер. VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Львів, 27–28 жовтня 2011 р.). – Львів : Львів. ун-т бізнесу і права, 2011. – С. 226–228.
5. Joseph S. Do parents play a crucial role in crime prevention? | Loop St.

Lucia. Loop News. URL: <https://stlucia.loopnews.com/content/do-parents-play-crucial-role-crime-prevention> (date of access: 16.09.2022).

6. Crime Prevention for Children - A Basic Guide for Parents in Developing a Personal Safety for Children | Office of Justice Programs. Home | Office of Justice Programs. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/crime-prevention-children-basic-guide-parents-developing-personal> (date of access: 16.09.2022).

7. Strategy: Crime Prevention Through Parent Education – National Crime Prevention Council. Home – National Crime Prevention Council. URL: <http://archive.ncpc.org/topics/bullying/strategies/strategy-crime-prevention-through-parent-education.html> (date of access: 16.09.2022).

Олена Кравченко

кандидатка філологічних наук, начальниця відділу наукової та виховної роботи Центральноукраїнського інституту розвитку людини, м. Кропивницький, Україна

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У світовому освітньому та науковому співтоваристві давно утвердилося чітке розуміння того, що трактується як «академічна доброчесність». Це сукупність фундаментальних цінностей, на яких базується освітня та науково-дослідна діяльність. До основних для науки і освіти цінностей входять чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність, скромність, доповнені сміливістю. «Академічна доброчесність є одним із головних елементів забезпечення якості освіти у вищій школі, підґрунтям для ефективної співпраці здобувачів вищої освіти та викладачів на основі єдиної системи моральних цінностей, що сприяє забезпеченню й посиленню якості підготовки конкурентноспроможних фахівців» [6, с. 349].

Саме створення в академічному співтоваристві середовища, що спирається на ці цінності, є основою, тим фундаментом, на якому тільки й може зміцнюватися академічна доброчесність, що ґрунтуються на морально-етичних принципах, що визначають розвиток громадянської культури суспільства.

Сьогодні поняття академічної доброчесності у закладах вищої освіти стало предметом багатьох наукових досліджень. Так, окремі питання досліджувала Я. Тицька, О. Чумак, А. Колесников, М. Ячменик,

Існують різні форми прояву несумлінності під час проведення наукових досліджень та підготовки друкованих праць. Деякі їх мають навмисно злісний характер, вкрай небезпечний для інформаційного середовища конкретної галузі знань. Інші можуть бути наслідком помилок, породжених недостатньою освітою та рівнем знань, поспіху, недбалості, безвідповідальності. У більшості випадків різні прояви наукової недобросовісності пов'язані з корисливими міркуваннями – прагненням до підвищення особистої популярності та значущості, кар'єрними прагненнями тощо. Плагіатом також є використання результатів праці, створеного у співавторстві з іншими особами, без зазначення їхніх імен [5].

Використання повного та прямого плагіату зустрічається у студентському середовищі, коли недбайливі студенти з тих чи інших причин використовують чужі тексти під час підготовки курсових чи дипломних робіт. У науковому середовищі такі форми плагіату зустрічаються рідко, але коли вони все ж таки зустрічаються, то це вже свідчення не тільки несумлінності, а й моральної, інтелектуальної та професійної неспроможності.

Завуальованою, але не менш небезпечною формою плагіату є рерайтинг – перефразування, при якому плагіатор здійснює з текстом оригіналу різні маніпуляції (переміщення абзаців та їх виділення, заміна словосполучень та фраз на паралельні, переміщення слів та їх поєднань при збереженні смислового

навантаження і т.д.).), спрямовані на маскування подачі під своїм ім'ям матеріалів чужих робіт.

Різновидами замаскованого плагіату є і маніпуляції з таблицями і малюнками - наприклад, коли матеріали, викладені в чужій праці у вигляді таблиці, плагіатор у своїй роботі представляє у вигляді малюнка, або навпаки, коли матеріали, викладені в чужій праці у вигляді малюнка, плагіатор своєї роботи представляє як таблиці.

На думку А. Колеснікова, розуміння необхідності підвищення рівня академічної доброчесності серед студентів передбачає працю двох напрямках:

- підвищення рівня академічної доброчесності професорсько-викладацького складу;
- формування системи важелів впливу на студентів.

Перший напрямок потребує окремого глибокого дослідження з урахуванням аспектів доброчесності вже реалізуються, зокрема щодо протидії плагіату, а одна з визначальних умов реалізації другого напрямку – досягнення успіхів у першому [2, с. 124-125].

На думку Я.Тицької, зважаючи на еволюційний процес становлення громадянського суспільства в Україні, можна констатувати, що без належних заходів нормативного, організаційно-правового характеру неможливо забезпечити належний рівень довіри до академічної спільноти. З урахуванням масовості порушень етичних правил, принципів, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання й/або наукових (творчих) досягнень, уведено поняття «академічна відповідальність» [с.193].

На нашу думку, важливо формувати у студентів розуміння сутності академічної доброчесності й неможливості її порушення та відповідальності за такі дії ще з першого курсу навчання. У Центральноукраїнському інституті розвитку людини студенти першого курсу підписують декларації про академічну доброчесність, де зазначено розуміння сутності явищ списування, прогулів, недоброчесної поведінки, плагіату всіх видів та чітко прописано відповідальність за виявлені факти цих явищ.

На першому курсі студенти всіх спеціальностей прослуховують курс «Основи наукових досліджень та академічного письма», в рамках якого вони прослуховують модуль, пов'язаний з питаннями академічної доброчесності.

Щороку відбувається анонімне опитування здобувачів вищої освіти щодо дотримання академічної доброчесності під час реалізації освітньо-професійної програми з метою виявлення тих аспектів академічної не доброчесності, які не повністю зрозумілі студентам, та усунення цих прогалин.

Для можливості перевірки академічних текстів на плагіат в Центральноукраїнському інституті розвитку людини підписано договір з компанією Unichesk у рамках формування глобальної української системи перевірки наукових текстів. Принцип роботи платформи полягає у використанні системою сучасних технологій та інтуїтивного дизайну для підвищення якості й

оригінальності текстів [3].

Щодо протидії поширенню плагіату студентами, а отже, і підвищення їхнього рівня академічної доброчесності, вважаємо доречними такі заходи, як застосування програмного забезпечення для виявлення плагіату, що має бути регламентованим положеннями та іншими нормативними документами, які діють у закладі вищої освіти; розбудова національних та університетських інституційних депозитаріїв, які містять бази даних наукових текстів не тільки викладачів, а й студентів; вивчення студентами окремих курсів, в яких йдеться про академічну доброчесність та її засади, а також сучасних стандартів академічного письма; загальна популяризація культури боротьби з плагіатом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету; за заг. ред.: Т. Ф. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. 312 с.
2. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С.122-128.
3. Сервіс перевірки на плагіат Unicheck: веб-сайт. URL: <https://unicheck.com>
4. Тицька Я. Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. *Підприємництво, господарство і право. Теорія держави і права*. 2018. №11. С. 192-195.
5. Хоружий Г.Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти : монографія. Тернопіль : Навч. кн. Богдан, 2012. 320 с.
6. Ячменик М. Академічна доброчесність як елемент забезпечення якості освіти у вищій школі: досвід сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020, № 8 (102). С.342-351.

Ганна Скрипка

кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри інформаційно-комунікаційних технологій та безпечного освітнього середовища комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», м. Кропивницький, Україна

ПРОБЛЕМА ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО УЧНІВ ТА ЗАКЛАД ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні інформаційно-комунікаційні технології стали невід'ємною частиною шкільного життя, оскільки дають можливість здійснювати навчально-виховний процес незалежно від карантинних обмежень, військових конфліктів, катастроф техногенного чи природного характеру. А ще технології допомагають закладам освіти висвітлювати результати своєї роботи на власних веб-ресурсах та в соцмережах, що є складовою побудови бренду освітньої установи, способом популяризації перспективного досвіду її педагогів, надання інформації про заходи батькам, засновникам та тим, хто обирає заклад освіти для своєї дитини. Користувачі соціальних мереж вже звикли до фотографій учнів з грамотами чи сертифікатами, публікації портфоліо чи презентацій вчителів, що містять інформацію про їхнє професійне становлення. Зазвичай ця інформація є позитивною, надихаючою та має на меті популяризувати заклад освіти, прозвітувати про діяльність.

Проте після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої країни постало питання безпеки та законності розповсюдження конфіденційної інформації про учнів та педагогів, адже це може коштувати їм життя, особливо, якщо заклад перебуває на окупованій території. Натомість на шкільних сторінках в інтернеті можна побачити те, в якій формі розпочався освітній процес в новому навчальному році, характеристики та місцезнаходження укриття, кількість дітей, які одночасно перебувають в приміщенні, що часто супроводжується фото та відео. І саме ця інформація може коштувати життя як учням та педагогам закладу освіти, так і тим, хто знаходиться поблизу, причому незалежно від того, на території якої області знаходиться освітня установа.

Таким чином, **метою** нашого дослідження є проблема розповсюдження інформації про діяльність закладу освіти, а також фото- і відеозйомка учасників освітнього процесу з огляду на оголошений в Україні воєнний стан.

Згідно з 34 статтею Конституції України, кожен громадянин має **право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію** усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. Але відповідно до Указу Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», право на розповсюдження інформації може тимчасово обмежуватися [2]. Також місцева влада може видавати власні розпорядчі документи, що можуть обмежувати свободи і права громадян у зв'язку з введенням воєнного стану (наприклад, рішенням Ради оборони Тернопільської області від 31 березня 2022

року №32 було визначено на період воєнного стану заборонити фото та відеозйомку, зокрема місць масових скупчень людей [3]). То ж, оскільки школа є місцем скупчення людей, проводити фото- та відеозйомку там заборонено.

У довоєнні часи з нагоди свят, заходів, для підготовки святкових відеороликів деякі органи місцевої влади, заклади освіти та учасники освітнього процесу здійснювали **відеозйомку території закладу та його околиць із дронів або інших літальних апаратів** [4]. Але відповідно до пункту 30 Положення про використання повітряного простору України [5], забороняється використання повітряного простору України (тобто, зокрема й відеозйомка з дронів, квадрокоптерів, безпілотників):

- над атомними станціями, гідроелектростанціями, греблями, важливими державними об'єктами, природними заповідниками, об'єктами або промисловими підприємствами підвищеної екологічної небезпеки;
- у разі виникнення загрози національній безпеці, суверенітету над повітряним простором України, територіальної цілісності України або під час збройного конфлікту, проведення спеціальних операцій, пов'язаних із протидією протиправній діяльності на державному кордоні, збереженням територіальної цілісності України та конституційного ладу.

На період воєнного стану **запуск безпілотників проводиться виключно за погодження Служби безпеки України.**

Ми вже зазначали, що за умов воєнного часу **фільмування та фотографування школи та осіб, які в ній навчаються або працюють**, може вартувати їм життя, оскільки цю інформацію ворог може використати у власних цілях. Проте слід зазначити, що цей процес остаточно законодавчо не врегульований, а тому працівники освітніх установ продовжують керуватись частиною 1 статті 21 Закону України «Про інформацію» [6], згідно з якою не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (по відношенню до учня – згоди батьків), крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини (ч. 2 статті 11, ч. 4 статті 21 Закону України «Про інформацію» [6]). Також варто зауважити, що керуючись ст. 32 Конституції України [1] та Рішенням Конституційного Суду України [7], **зйомки на мобільний телефон** (фактично, збирання інформації) **протиправних дій**, що здійснюється особою, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень, **допускаються** без їх дозволу за умови, що зйомки спрямовані на захист прав людини. Зазначимо, що ці фото- та відеодокази **мають використовуватися в суді, а не публікуватися в соціальних мережах чи інших інтернет-ресурсах.**

Також не врегульованою на законодавчому рівні, але очевидною в умовах військової агресії є **заборона фото та відеозйомка з подальшим розповсюдженням інформації на веб-ресурсах:**

шкільних заходів за участю військових;

з вказанням геолокації закладу освіти та заходів, ним організованих;

місць влучання ракети або спрацьовування ППО, якщо воно знаходиться поблизу закладу освіти;

об'єктів критичної інфраструктури, що знаходяться поруч з освітньою установою;

заходів із зазначенням адреси та координат закладу освіти;

напрямоків евакуації закладу освіти;

форми навчання в школі;

анонсів шкільних заходів за участю учнів, їхніх батьків та педагогів тощо.

Отже, в умовах воєнного стану питання розміщення на веб-ресурсах закладу освіти, а також в соціальних мережах інформації щодо діяльності освітньої установи має відповідати законодавству та забезпечувати безпеку всім учасникам навчального процесу. Окремі питання потребують додаткового законодавчого врегулювання, як-от питання доступу до баз даних учасників освітнього процесу (інформаційна система управління освітою, електронні журнали, електронні щоденники та інші) на тимчасово окупованих територіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://cutt.ly/VVTrQi1> (дата звернення: 18.09.2022).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року №64/2022 URL: <https://cutt.ly/yVTtuMy> (дата звернення: 18.09.2022).

3. Заборонено відео та фотозйомку об'єктів на території громади URL: <https://cutt.ly/OVTteV3> (дата звернення: 14.09.2022).

4. Висвітлення інформації про заклад освіти в умовах воєнного стану URL: <https://cutt.ly/TVTrYNt> (дата звернення: 14.09.2022).

5. Постанова Кабінету міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 954 «Про затвердження Положення про використання повітряного простору України». URL: <https://cutt.ly/XVTrAmj> (дата звернення: 14.09.2022).

6. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. №2658-ХІІ. Дата оновлення: 16.11.2021. URL: <https://cutt.ly/6VTrFsA> (дата звернення: 14.09.2022).

7. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України: Рішення від 20 січня 2012 року № 1-9/2012. URL: <https://cutt.ly/GVTrKPg> (дата звернення: 14.09.2022).

Напрям № 6
Проблеми формування й удосконалення окремих
криміналістичних методик та використання спеціальних знань у
кримінальному судочинстві

В'ячеслав Гонтаренко

*аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством, за для належної процедури збирання доказів, у сторін кримінального провадження виникає необхідність в залученні спеціаліста (ст. 71 КПК України). За формулюванням О.В. Капліної, О.Г. Шило та інших правників спеціаліст залучається до участі в процесуальних діях, у порядку встановленому кримінальним процесуальним законодавством, для сприяння у виявленні, закріпленні та вилученні речей і документів, забезпеченні безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо), для дачі сторонам і суду пояснень з питань, які стосуються його спеціальних знань, шляхом надання усних консультацій або письмових роз'яснень тощо [1, с. 137]. Отже, основною метою залучення спеціаліста є розширення практичної складової слідчого щодо кваліфікованого і ефективного проведення всіх можливих процесуальних дій, направленої на повне з'ясування відповідних обставин вчиненого кримінального правопорушення.

З метою ефективного застосування спеціальних знань у формі залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень необхідно вжити комплекс організаційно-тактичних заходів, передусім визначити конкретних осіб, які володіють спеціальними знаннями в тій чи іншій галузі, наприклад, судово-медичного експерта або лікаря, педагога, психолога тощо. За визначенням І.В. Загороднього спеціаліст (судово-медичний експерт або лікар) у таких кримінальних провадженнях допомагає слідчому попередньо (до судово-медичної експертизи) встановити ступень тяжкості тілесних ушкоджень, що надасть можливість правильно кваліфікувати діяння, визначити давнину та механізм їх заподіяння, зняряддя, що безпосередньо для цього використовувались, оцінити стан потерпілого після злочину і можливість спілкування з ним для отримання відповідної інформації [2, с. 171].

У контексті розгляду цього питання зауважимо, що приписи КПК України здебільшого стосуються лише процесуального статусу спеціаліста, процедури його залучення до кримінального провадження і відповідальності. Втім,

регламентація його безпосередньої діяльності щодо окремих категорій кримінальних проваджень, зокрема і щодо домашнього насилля, має місце у відомчих нормативно-правових актах. Так, наприклад, наказом МОЗ України від 01 лютого 2019 р. № 278 затверджено «Порядок проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги» (далі – Порядок), положення якого безпосередньо регулюють процес проведення та документування результатів медичного обстеження потерпілих осіб від домашнього насильства.

Згідно вищевказаного Порядку, під час обстеження постраждалої особи медичні працівники мають звертати увагу на садна, порізи, крововиливи, гематоми та рани різного кольору та різного ступеня нагноєння, незвичні опіки (цигаркою або гарячим посудом тощо), забиті місця на тілі, голові або сідницях, які мають виразні контури предмета (наприклад, пряжки ременя, лозини) тощо, що можуть вказувати на можливість вчинення домашнього насильства.

У разі виявлення такого насилля Порядок, передбачає необхідність інформування такої особи звернутися до територіального відділу поліції або до районної прокуратури (без проведення гігієнічних процедур), маючи при собі паспорт, та отримати направлення на судово-медичну експертизу. До того ж заклад охорони здоров'я не пізніше однієї доби інформує за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмовим підтвердженням та з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, а якщо постраждалою особою є дитина, також і службу у справах дітей [3].

Означені дії спеціаліста не мають жодного доказового значення, а лише надають змогу слідчому: а) належним чином оцінити відповідну доказову інформацію; б) визначити коло запитань, що мають бути у подальшому адресовані допитуваній особі; в) вирішити питання про своєчасне призначення необхідної експертизи тощо. Однак, у подальшому як слушно звертає увагу С. В. Вахненко, при проведенні судово-медичної або судово-психіатричної експертизи постраждалих осіб обов'язково враховується інформація, що міститься в медичній документації, складеній за зверненням таких осіб до закладів охорони здоров'я [4].

Слід зазначити, що положення КПК України, передбачають випадки, коли участь спеціаліста є обов'язковою, наприклад: 1) огляд трупа, проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря (ч. 1 ст. 238 КПК України); 2) участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи (ч. 1 ст. 227 КПК України) тощо. Вважаємо, що у провадженнях щодо домашнього насильства для належного проведення огляду місця події залучення судово-медичного експерта або лікаря, має бути обов'язковим. Поряд з тим, вважаємо, що допит потерпілого у таких кримінальних провадженнях, має здійснюватися за обов'язкової участі психолога, а за необхідності – лікаря.

Загалом вивчення кримінальних проваджень розпочатих за фактами

домашнього насильства вказує на не належне використання участі спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій, що не може не позначитись на процедурі збирання доказів. Так, наприклад, спеціалісти залучались для застосування технічних засобів фіксації: а) допитів потерпілого і підозрюваного, лише в 33% від їх загальної кількості; б) слідчого експерименту в 56% від їх загальної кількості.

До того ж, участь педагога, психолога або лікаря за участю малолітньої або неповнолітньої особи мала місце лише в 38% слідчих (розшукових) дій, а законного представника 62% від їх загальної кількості. З цього можна зробити однозначний висновок, що слідчі не в повній мірі відійшли від стандартів минулого і використовують здебільшого участь законного представника, а не вищевказаних спеціалістів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що КПК України постійно зазнає змін і доповнень, але деякі його положення дотепер є дискусійними та потребують більш ретельного наукового дослідження і обґрунтування, зокрема це стосується питань щодо удосконалення процесуального порядку використання слідчим участі спеціаліста у слідчих (розшукових) діях під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процес : підручник / [О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін.] ; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2019. 584 с.
2. Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 242 с.
3. Порядок проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги : Наказ Міністерства охорони здоров'я України 01 лютого 2019 р. № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-19#top> (дата звернення: 09.09.2022).
4. Вахненко С.В. Розроблено порядок надання медичної допомоги постраждалим від домашнього насильства. URL: <https://bit.ly/3UIRndL> (дата звернення: 09.09.2022).

Тетяна Григорович

завідувачка сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Тернопіль, Україна

Володимир Кравець

судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Тернопіль, Україна

**ФОРМУЛЮВАННЯ ТА ОСНОВНІ ТЕРМІНИ, ЯКІ
ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ОКРЕМИХ ОЗНАК
ПОЧЕРКУ, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ПРОСТОРОВУ ОРІЄНТАЦІЮ
РУХІВ ЗА ТОЧКАМИ НА ТРАЄКТОРІЇ ГРАФІЧНИХ ЗНАКІВ**

На сучасному етапі розвитку суспільства судово-почеркознавча експертиза залишається найбільш застосовуваним видом криміналістичної експертизи. База судового почеркознавства, в тому числі і система ознак почерку, створювалася фахівцями протягом тривалого часу. Сама система з часом зазнавала змін, оскільки існували різні підходи до визначення як загальних так і окремих ідентифікаційних ознак почерку. Існуюча на даний час загальноприйнята система ознак почерку в основному відповідає потребам експертної практики в Україні.

Проте, порядок визначення окремих ознак почерку, які характеризують просторову орієнтацію рухів за точками на траєкторії графічних знаків в сучасному почеркознавстві регламентовано недостатньо чітко. У зв'язку з цим, деякі виявлені ідентифікаційні ознаки не завжди переконливі. Це пояснюється значним впливом суб'єктивного фактору, адже дослідження проводиться візуально-оптичним методом – «на око», без чіткої прив'язки до системи координат, у своїй більшості, без застосування інструментальних методів і підтвердження переконливим ілюстративним матеріалом належної якості. Визначені за нечіткими параметрами окремі ознаки, які насправді не мають належної ідентифікаційної значимості та включення їх до загальної кількості збіжних або розбіжних ознак в процесі порівняльного дослідження, може призвести до необґрунтованого або навіть хибного висновку [1, с.86, 160].

Цьому сприяє те, що у наявних інформаційних джерелах, якими користуються експерти, не завжди чітко викладено параметри, які необхідні для визначення ознак, а також термінологію та формулювання, які відображають суть деяких з них, що призводить до їх неоднозначного тлумачення.

Метою дослідження є продовження розвитку системи почеркових ознак шляхом уточнення термінології та формулювань, які використовуються при визначенні окремих ознак для забезпечення їх однозначного тлумачення.

В елементарній геометрії положення точки у прямокутній (Декартовій) системі координат визначається у вигляді числових координат – за довжиною

відрізків проведених з цієї точки паралельно осям координат «х» та «у». Розміщення будь якої точки в цій системі індивідуальне, оскільки на кількісному рівні має свої, притаманні лише їй, числові координати [2, с.91, 115]. Оскільки кожна точка займає положення відмінне від розташування будь якої іншої точки вона може бути достовірно розпізнана візуально (на якісному рівні) як така, що розміщена відносно іншої точки по горизонталі: – справа, – зліва, – на одному рівні, а по вертикалі: – вище, – нижче, – на одному рівні.

Будь який рукописний запис є носієм структурно-геометричної інформації, оскільки відображає динамічну систему рухів у двовимірній площині у вигляді множини точок.

Розміщення будь якої точки на траєкторії почеркових об'єктів відносно інших об'єктів порівняння є неповторне, а тому вважається індивідуальною ознакою.

Ознаки просторової орієнтація рухів при виконанні окремих слів, цифрових знаків та підписів визначається на якісному рівні за розміщенням точок на траєкторії почеркових об'єктів у прямокутній системі координат, в якій за горизонтальну вісь «х» умовно приймається лінія письма/підпису, а за вертикальну вісь «у» – перпендикуляр, опущений на цю лінію.

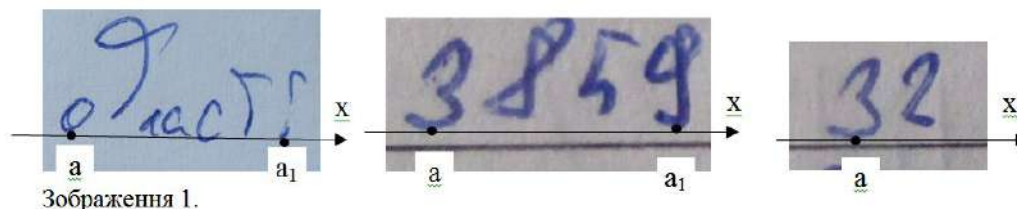
За лінію письма (окремого слова або кількох цифрових знаків) приймається пряма, яка утворюється при умовному з'єднанні основ першого та останнього рядкових елементів буквених та (або) цифрових знаків.

За лінію підпису, в основному, приймається пряма, яка утворюється при умовному з'єднанні основ першого та останнього рядкових елементів букв та (або) безбуквених штрихів (виключаючи розчерк).

Якщо у вказаний спосіб лінію письма/підпису визначити неможливо, за нею приймають пряму, умовно проведену через найнижчу точку основи рядкового елемента першої букви або безбуквеного штриха тексту/підпису, паралельно до лінії бланкового рядка, горизонтальної лінії графлення або нижнього зрізу аркушу паперу.

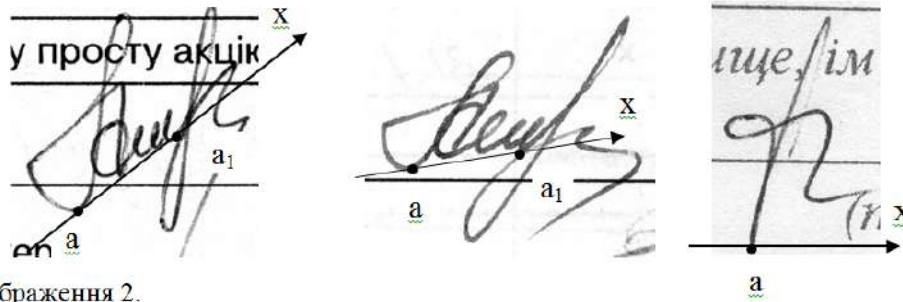
Положення лінії письма/підпису відносно бланкового рядка, горизонтальної лінії графлення або нижнього зрізу аркушу паперу вказує на її напрямок: – горизонтальний; – піднімається вгору; – опускається вниз.

Приклади визначення лінії письма/підписів показано на зображеннях 1, 2.

Зображення 1.

a, a_1 – найнижчі точки основи рядкових елементів графічних знаків;
 x – лінії письма.

Зображення 2.

a, a_1 – найнижчі точки основи рядкових елементів букв та штрихів;
 x – лінії підписів.

Лінія бланкового рядка (бланковий рядок) — різновид горизонтальної лінії графлення, яка вказує місце на аркуші, відведене для виконання певного рукописного запису.

Основа почеркового об'єкту — нижня частина елементів буквених та цифрових знаків, а також штрихів, які не утворюють букв.

Вершина почеркового об'єкту — найвища (екстремальна) точка у верхній частині елементів буквених та цифрових знаків, а також штрихів, що не утворюють букв.

Екстремальні точки (екстремуми) — найвищі (верхні), найнижчі (нижні), крайні ліві (ліві) та крайні праві (праві) точки на траєкторії почеркових об'єктів, умовне значення координат яких у прямокутній системі координат по одній із осей мінімальне або максимальне.

Особливими точками на траєкторії графічних знаків вважаються:

- точки початку, закінчення та поєднання рухів;
- екстремальні точки (екстремуми) – верхні, – нижні, – праві, – ліві.

Базові лінії — прями лінії відносно яких визначається розташування почеркових об'єктів, їх складових частин та рухів, якими вони виконуються:

- лінії письма (окремого слова або кількох цифрових знаків);
- лінія підпису;
- середня лінія письмового знаку (штриха);
- лінія повздовжньої осі письмового знаку (штриха).

Ознаки просторової орієнтації рухів за розміщенням точок початку, закінчення, поєднання (з'єднання, перетину, дотику) рухів, екстремальних точок/екстремумів (верхніх, нижніх, правих, лівих) при виконанні елементів рукописного тексту, підпису та їх складових частин визначаються:

за горизонталлю

- відносно інших точок, елементів рукописного тексту, підпису або їх частин (– справа, – зліва, – на одному рівні);
- відносно повздовжньої осі елементів рукописного тексту, підпису або їх частин (– справа, – зліва, – на одному рівні).

за вертикаллю

- відносно інших точок, елементів рукописного тексту, підпису або їх частин (– вище, – нижче, – на одному рівні);

- відносно лінії письма/підпису або середньої лінії письмового знаку/штриха (– вище, – нижче, – на одному рівні).

В деяких інформаційних фахових виданнях описуються та ілюструються приклади визначення окремих ознак просторової орієнтації рухів за результатами порівняння не тільки відносно лінії письма/підпису та складових частин графічних знаків, але й відносно бланкового рядка:

розміщення точок початку і закінчення рухів при виконанні букв та штрихів підпису (відносно лінії бланкового рядка, інших елементів, один одного) [3, с.10, 84];

розміщення рухів по вертикалі відносно лінії письма або бланкового рядка при дослідженні підписів (– вище лінії письма або бланкового рядка;

нижче лінії письма або бланкового рядка, на лінії письма або бланковому рядку;

перетинає бланковий рядок) [4, с.56, 82].

З вищевказаними формулюваннями не варто погоджуватися, оскільки лінія бланкового рядка є різновидом горизонтальної лінії графлення, які разом із лініями зрізів аркуша паперу не є складовими частинами рукопису. Тому, результат порівняння із будь яким об'єктом, що не являється складовою частиною рукопису, в тому числі і з лінією бланкового рядка не вважається окремою ідентифікаційною ознакою, а відноситься лише до загальних ознак.

Тому, розміщення точок відносно інших об'єктів порівняння встановлюється:

за горизонталлю – лише за лініями, паралельними до лінії письма/підпису;

за вертикаллю – лише за перпендикулярами опущеними на лінію письма/підпису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мороз С.А., Кравець В.Л. (2017). Визначення ідентифікаційних ознак підписів за розміщенням «особливих» точок. Криміналістичний вісник (№ 2 (28), с.160.

2. Григорович Т.В., Кравець В.Л. (2019). Використання системи координат під час визначення ідентифікаційних ознак у почеркознавчій експертизі підписів. Криміналістичний вісник (№ 1 (31), с.115.

3. Воробей О.В., Меленевська З.С., посібник «Криміналістичне дослідження підписів: К.: Університет. Вид-во “Пульсари”, 2006. 84 с.».

4. Меленевська З.С. та Свобода Є.Ю.. Альбом загальних та окремих ознак підпису: навчально-методичний посібник. Київ, 2012. 82 с.

Григорій Іваненко

провідний фахівець з організації наукової роботи Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

Світлана Іванова

заступниця завідувача відділу забезпечення діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ШАХРАЙСТВО В ІНТЕРНЕТІ: СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Прогрес діджиталізації щільно увійшов у всі сфери життя кожного громадянина нашої держави. Вже звичною стала реалізація соціальних потреб через мережу Інтернет - спілкування, навчання, купівля-продаж та інше. Саме задоволення людиною своїх базових потреб шляхом використання інтернет ресурсів є «благодатним ґрунтом» для діяльності «віртуальних» злодіїв.

На сьогодні інтернет шахрайство займає вагомую частку в масиві злочинів загально кримінальної спрямованості. Давайте з'ясуємо, що ж таке шахрайство в інтернеті та які особливості його кваліфікації й розслідування?

Згідно ст. 190 Кримінального процесуального кодексу України шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [1]. І, коли ми говоримо про інтернет шахрайство, ми акцентуємо увагу на основному складовому елементі цього злочину – віртуальності. Адже віртуальність, від самого початку розслідування злочинів даної категорії, є перешкодою у формуванні доказової бази, пошуку зачіпок, конкретних відомостей, тощо. Як говорить приказка: «Для того, щоб перемогти ворога, потрібно знати його в обличчя». А у випадку з інтернет шахраями доказова база, якою володіє слідчий, зазвичай зводиться до мінімуму – усного пояснення потерпілої сторони. Все це може додатково обтяжуватися девіантною складовою поведінки потерпілого, зумовленою соціально-економічними факторами ризику - безробіттям, низьким рівнем життя, обмеженістю відповідальної усвідомленості та іншим. Тож, маючи мінімум даних на початковій стадії розслідування, втрачається і оперативність при збиранні вкрай необхідної інформації, зокрема отримання тимчасового доступу до речей та документів інтернет провайдера з метою встановлення облікового запису (записів) злодія або тимчасового доступу до речей та документів оператора мобільного зв'язку з метою отримання роздруківок дзвінків та прив'язок до базових станцій, їх місцезнаходження та інше.

До того ж латентність даного виду злочину також можна віднести до каталізатору негативного прогресу. Досить хитка ймовірність повернути втрачені кошти чи майно, підштовхує потерпілого до так званого «пасивного опору» - замовчування, небажання вчасно звертатися до правоохоронних органів, схильність перекладати відповідальність на органи поліції які, мовляв,

«нічого ніколи не знайдуть». У свою чергу, ланцюгова реакція такої бездіяльності виявляється у пропорційному зростанні аналогічних злочинів. Такого роду поведінка допомагає злочинцю уникнути подальшого покарання, провокує його на вчинення нових протиправних діянь, при цьому опираючись лише на примітивний потяг корисливої наживи. Дивно, але ці ж спонукання, корисливість та бажання легкої наживи, знову і знову підштовхують і потенційних жертв на нові «пригоди».

Дослідивши негативну тенденцію зростання кількості інтернет шахрайств і замкнутість цього процесу, можна дійти висновку про відсутність належного регулятора, роль якого має виконувати держава.

На сьогоднішній день, державне втручання у припинення онлайн злочинів невпевнено межує між регулятором і провокатором. З одного боку створено механізм розслідування, встановлення істини, покарання, а з іншого - відсутній елемент відповідності сучасним вимогам. Реалії сьогодення вимагають від органів поліції максимально швидкого та якісного реагування на такого роду злочини, їх профілактику та протидію.

На мою думку, одним із методів подолання проблеми, що склалася, є введення інституту реєстру ІМЕІ-кодів і блокування пристрою, код якого не внесений до вказаного реєстру та використання паспортних даних при купівлі СИМ карти.

Для прикладу, станом на 2013-й рік у близько 80 країнах світу була запроваджена обов'язкова реєстрація абонентів мобільного зв'язку за паспортами. У розвинутому світі контроль за допомогою реєстрації – абсолютно звична практика. Зокрема у Грузії для купівлі СИМ-карти слід обов'язково завітати до салону компанії-постачальника мобільного зв'язку, де лише після надання паспортних даних можна придбати картку. Як правило, термін дії такої картки не перевищує півтора року. У Білорусі абоненти-іноземці також можуть купити СИМ-картку тільки з пред'явленням паспорта і заповнивши спеціальну анкету. Після цього можна користуватися мережею за допомогою «гостьового» тарифу [2].

Звісно, Конституцією України чітко закріплене право на приватність, на яке і спираються противники впровадження такого досвіду. Проте, я вважаю, що реальний стан контролю у сфері захисту приватної інформації від публічного доступу, не відповідає сучасним стандартам, впровадження яких допомогло б якісно зменшити онлайн злочинність, зокрема кримінал пов'язаний із шахрайством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України, Документ 2341-III, чинний, поточна редакція — Редакція від 18.10.2019, підстава - 140-IX URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page6> (дата звернення: 13.09.2022).
2. СИМ-картка за паспортом. Усі «за» і «проти» URL: <https://bit.ly/3rftTPY> (дата звернення: 13.09.2022).

Ганна Москаленко

старша судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У СУДОВІЙ ТОВАРОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Сьогодні у законодавчому полі не існує визначення поняття спеціальні знання, що зумовлює відсутність єдиного підходу у застосуванні спеціальних знань експерта при проведенні судової товарознавчої експертизи. Зважаючи на новизну такого виду судової експертизи, як товарознавча та швидкими темпами технічного прогресу, наслідками якого є значне розширення асортименту товарів народного споживання, на практиці судові експерти товарознавці стикаються з проблемою відсутності методичної та методологічної бази для проведення досліджень та застосування на практиці своїх спеціальних знань.

У проєкті Закону України від 03.04.2018 № 8223 «Про судову експертизу та самоврядування судових експертів» [1; ст. 1; п. 14] та проєкті Закону України від 05.11.2021 № 6284 «Про судово-експертну діяльність» [2; ст. 1; п. 10] наведено визначення досліджуваного поняття. Проте, на даний час питання визначення поняття спеціальні знання законодавчо не врегульовано, тому дослідження в цьому напрямку представляє собою важливу науково-практичну проблему.

Сучасна навчальна література говорить про те, що судова товарознавча експертиза є одним з відносно нових видів експертиз [3], що є беззаперечним фактом і підтверджується на практиці.

Визначення поняття судової експертизи наведено у ст.1 Закону України «Про судову експертизу» та має наступний зміст: судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [4, ст. 1].

Законодавство України про судову експертизу складається із Закону України «Про судову експертизу» та інших нормативно-правових актів [4, ст. 2], проте визначення поняття спеціальні знання, які необхідні для проведення судової експертизи, у Законі відсутні.

У зв'язку з відсутністю єдиного визначення поняття, у наукових колах приділяється багато уваги вивченню та пошуку повного визначення дефініції спеціальні знання.

Ще у далекому 1967 році видатний науковець-криміналіст, професор Ейсман О.О., у своїй праці «Висновок експерта» дав визначення поняття спеціальні знання: це знання не загальновідомі, що не загальнодоступні, такі, що не мають масового поширення, коротше, це знання, які має в розпорядженні обмежений круг фахівців [5; с. 91].

Дослідження сучасних наукових праць та видань показує, що багато авторів погоджуються з О.О. Ейсманом та наголошують на тому, що спеціальні знання є ті, що не загальновідомі, що не загальнодоступні.

На відміну від інших, у своїй статті «Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні» Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. та Петряєв С. Ю. під спеціальними знаннями пропонують розуміти систему відомостей певної галузі науки або виду діяльності (ремесла), що застосовуються слідчим, прокурором, судом або залученою ними для цього особою для вирішення конкретних завдань кримінального провадження [6; с. 129].

Щербаковський М.Г. у своїй монографії «Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні» у окремому підрозділі розглядає спеціальні знання як ознаку судових експертиз. Автор проводить всебічне вивчення питання поняття спеціальні знання та формує авторське поняття спеціальних знань де визначає, що це систематизована інформація з різних галузей теоретичної і практичної діяльності, крім права, котру набувають експерти в результаті навчання у вищому навчальному закладі та досвіду з певної спеціальності, застосовують на основі умінь і навичок для проведення експертних досліджень представлених об'єктів та надання письмового висновку з питань, поставлених сторонами й судом [7; с. 65].

На 8 сесії VIII скликання 03.04.2018 було зареєстровано проєкт Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів, в якому автором законопроєкту визначено зміст поняття спеціальні знання: професійні знання та вміння, якими володіють спеціалісти у тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, отримані у процесі навчання та практичної діяльності за тією чи іншою спеціальністю (фахом) і необхідні для вирішення питань, які виникають в процесі досудового розслідування, суду та виконавчого провадження [1, ст. 1, п. 14].

Проєктом закону України «Про судово-експертну діяльність», який визначає правові та організаційні засади судово-експертної діяльності в Україні з метою забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [2], визначено наступний термін спеціальні знання – професійні знання, навички та вміння фахівця у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва тощо (крім знань у галузі права), набуті ним під час навчання та практичної діяльності за відповідною спеціальністю (фахом) [2, ст. 1, п. 10].

Як бачимо зміст поняття кожен автор та науковець трактує по різному, єдиного бачення не існує.

Процесуальною підставою призначення судової експертизи є стаття 242 КПК України, в якій зазначено, що експертиза проводиться, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [8; ст. 242, ч.1].

Частина статті 242 визначає, що слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що

підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [8; ст. 242, ч.2].

Під час опрацювання даної теми, вивчалась судова практика з питання застосування спеціальних знань в окремих кримінальних провадженнях для встановлення розміру матеріальних збитків. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 676/1504/18 дійшов висновку в окремих кримінальних провадженнях не потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання, а достатньо загальновідомих і загальнодоступних знань для оцінки даних, отриманих за допомогою інших, крім експертизи, джерел доказування, про найменування викраденого товару та його вартості (наприклад, щодо вартості викраденої безпосередньо з магазину роздрібною торгівлі товарної продукції, на яку є роздрібна ціна, чи проведення інших арифметичних розрахунків тощо) [9].

Як показує експертна практика, суб'єкти кримінального процесу не приділяють належної уваги вимогам чинного законодавства. Судові товарознавчі експертизи призначаються у всіх кримінальних провадженнях, навіть якщо потерпіла сторона надає документальне підтвердження розміру заподіяної шкоди (на практиці це може бути довідка з магазину, що підтверджує вартість викраденого майна – у разі кримінального правопорушення, об'єктом якого є майно, яке є власністю підприємства роздрібною чи оптовою торгівлі; довідка спеціалізованого підприємства про вартість металобрухту – у разі якщо предметом кримінального правопорушення є металобрухт чи вироби з металу, що представляють цінність для потерпілого як металобрухт), тим самим це створює значне навантаження на експертів, адже, за нормами чинного законодавства, без поважних причин відмовитись від виконання покладених на експерта обов'язків він не може [10; ст. 385, ч.1].

Не поодинокими є випадки призначення судової товарознавчої експертизи, на вирішення якої ставиться запитання про вартість брухту дорогоцінних металів, таких як золото чи срібло, що свідчить про необізнаність слідчого у нормах чинного законодавства. У такому випадку експерт взагалі не застосовує жодних методів наукового дослідження, будь-яких спеціальних знань, а просто дублює офіційну інформацію розміщену на офіційній веб-сторінці Національного банку України, який у своєму розпорядженні установлює закупівельні ціни на дорогоцінні метали в брухті на відповідні дати.

Таким чином, в експертній практиці існує безліч прикладів, коли проведення судової експертизи є недоцільним. Зважаючи на це є нагальна потреба відокремити загальновідомі, загальнодоступні, беззаперечні факти від тих, що потребують встановлення та визначення, шляхом застосування набутих під час професійної діяльності вмінь та знань.

Як було зазначено на початку, судова товарознавча експертиза є достатньо молодим напрямком серед судових експертиз. Практикуючими експертами постійно проводиться наукова робота в частині удосконалення, наповнення та покращення методологічної та методичної бази, з метою підвищення своєї кваліфікації та якості проведених досліджень. На базі наукових установ та

навчальних закладів відбуваються конференції, круглі столи та інші формати зустрічей, метою яких є обговорення практичних проблем та пошуку шляхів їх вирішення. Але цього не достатньо для вирішення питань по суті, тому що будь яка судова експертиза повинна мати міцне законодавче підґрунтя.

Для покращення якості виконуваних судових товарознавчих експертиз та зменшення зайвого навантаження на експертів-практиків необхідно чітко визначити зміст поняття спеціальні знання та закріпити його у законодавчому полі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проект Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63780 (дата звернення: 07.09.2022).
2. Проект Закону Про судово-експертну діяльність URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154 (дата звернення: 07.09.2022).
3. Судова товарознавча експертиза URL:https://pidru4niki.com/74915/pravo/sudova_tovarovnavcha_ekspertiza (дата звернення: 07.09.2022).
4. Закон України «Про судову експертизу»: Закон від 25.02.1994 № 4038-ХІІ// База даних «Законодавство України»/ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
5. Ейсман О.А. Висновок експерта (Структура і наукове обґрунтування). - М.: Юрид. літ., 1967.
6. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряєв С. Ю. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2019 Вип. 4 (44) 2019.
7. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія / М. Г. Щербаковський. – Харків : В деле, 2015. – 560 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
9. Коли визначити вартість викраденого майна можна без проведення експертизи URL: <https://bit.ly/3y1BXaW> (дата звернення: 07.09.2022).
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.09.2022).

Анна Омелянець

курсантка 4-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

*Науковий керівник: **Артем Плахотний** - старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

ІСТОРИЧНЕ ЗАРОДЖЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Кримінологічний дискурс розгортається історично і в кожний момент часу на кількох рівнях: методології, теорії та практики. Якість взаємодії дискурсів визначає зрештою ефективність протидії злочинності. У ході дискурсу розвивається наукова проблематика цієї протидії, розробляються заходи кримінальної політики, удосконалюються організаційні форми та методичне забезпечення правоохоронної діяльності, формуються різноманітні практики протидії злочинності.

Ідея про виділення кримінологічного дискурсу як предмет (і об'єкт) спеціального аналізу – належить професору А.Е. Жалинському і має важливе значення у розвитку кримінологічної науки. На його думку, кримінологічний дискурс є обов'язковою складовою загальносоціального дискурсу про злочинність, у якому беруть участь всі суб'єкти соціальних відносин.[1, с. 15].

У історичному контексті з'ясовується, по-перше, що специфіка дискурсу не зводиться до формуванню простих суджень про об'єкт дискурсу. Саме дискурси у своєму історичному русі утворюють практики, які "систематично формують об'єкти, про які вони говорять". Причому буквально: у дискурсивних практиках «окреслюється» область, про яку вони говорять, як і те, що вони говорять; дискурси «змушують його виявитися», «роблять його іменованим». Але так само разом з об'єктами в дискурсі виробляються ідеї, поняття, рубрики та ін. елементи, що утворюють структуру тематичного дискурсу [2, с. 23].

Ще давніша і «велика» ідея, на яку слід звернути увагу у кримінологічному дискурсі, взагалі загубилася на стиках міждисциплінарного знання. Вона сформульована 1939 р. у книзі Г. Руше та О. Кіршхаймера, і дає «найважливіші орієнтири» для теорії та практики протидії злочинності. Але для кримінологічної науки вона звучить надто революційно і, мабуть, саме тому не може відтворюватися у межах сучасного кримінологічного дискурсу.

Поєднання політичних, економічних, правових та власне соціальних аспектів, ефектів, витрат, при вирішенні кримінально-правових проблем – вирішальна ознака включення соціального контексту на розгляд цих проблем. Щоб мислити подібне переплетення, необхідно мати у своєму розпорядженні спеціальний аналітичний інструментарій та відповідний категоріальний ряд. Одне з перших понять у цьому ряду, яке пропонує М. Фуко, - "економія влади карати" [3, с. 318].

Виділення та виведення на перший план економічної складової у розгляді кримінально-виконавчих систем ще одна важлива ідея формування повістки перспективного кримінологічного дискурсу. Цю ідею найчастіше пов'язують з ім'ям лауреата Нобелівської премії з економіки Г. Беккера за розробку їм економічного підходу до злочинів та покарань [4, с. 17].

Я вважаю, що стан аморфності сучасного криміногенного дискурсу, який не дозволяє «класичній» догматиці придушити паростки перспективного кримінологічного дискурсу, може бути корисним. У цьому дискурсі, як зазначає професор Жалінський, «кримінологія має розцінюватися лише як один із соціальних інститутів, які забезпечують розуміння злочинності». Це є очевидно, і вже сталося. Але ніхто не заважає і нічим не зумовлено, що кримінологічний дискурс продовжуватиме розвиватися і надалі своїх «класичних» межах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жалінський А.Е. Кримінологічний дискурс про злочинність. Право та політика. 2006. № 8. 695 с.
2. Фуко М. *L'Archeologie du savoir*. Париж: Галлімар, 1969. 265 с.
3. Фуко М. *Surveiller et punir Naissance de la prison*. Париж : Editions Gallimard, 1975. 319 с.
4. Беккер Г. С. Економічний аналіз і поведінка людини. Досягнення поведінкової економіки. За ред. Л. Грін, Й. Кагель. Норвуд: Ablex Publ. корп., 1987. 40 с.

Наталя Павлова

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

РЕКОНСТРУКЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗЛОЧИНЦЯ ЗА СЛІДАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ ШАХРАЙСТВА

Вирішення слідчо-оперативних задач, спрямованих на усунення дефіциту інформації в слідчій та оперативно-розшуковій діяльності можливо через криміналістично-психологічний аналіз кримінального правопорушення. Завдяки цьому можна змоделювати подію кримінального правопорушення та встановити його окремі обставини. Наприклад, вивчення виявлених на місці події слідів та інших речових доказів дозволяє отримати відомості про злочинця та реконструювати його особливості. Так, за окремими слідами ніг та елементами «доріжки слідів ніг», які відобразилися на місці події, можна визначити приблизний зріст злочинця, розмір ноги, особливості його ходи. За розміром отвору у стіні можна визначити будову тіла особи, яка через нього проникла, за відбитками вушних раковин, зубів, губ та інших частин тіла - стать людини. Особливого значення відіграють сліди папілярних візерунків, що дозволяють встановити певні дефекти руки (відсутність пальців, їх скривлення, потовщення суглобів, зрощення пальців, наявність шрамів і інших ушкоджень поверхні кисті). Велике значення мають сліди різних пошкоджень та захворювань поверхні долоні і пальців рук, які залишають на шкірі рубці. Іноді в слідах рук є відбитки різних предметів, наприклад, каблучок, бинтів тощо, які в окремих випадках можуть бути додатковою прикметою для організації розшуку злочинця. Потрібно заздалегідь визначити, на якому пальці якої руки міститься предмет, що це власне таке, яка його форма, структура і розміри.

Разом з тим, уявний образ про людину не буде повним без ознак, що характеризують функціональні особливості – мова, хода, жестикуляція, навички, вміння тощо. Однак, слід зауважити, що при шахрайстві більшість таких ознак може відобразитися лише в уявних образах осіб, які спостерігали подію злочину і такі ознаки, як жестикуляція, міміка, артикуляція в матеріальній обстановці події злочину не відображаються.

Не останню роль у становленні інформації про злочинця відіграють предмети, залишені ним на місці події. Так, одяг та його частини, взуття, окуляри, шляпи, та інші аксесуари можуть свідчити про соціальний стан, рівень матеріального забезпечення особи, його демографічну приналежність, стиль. Деякі залишені предмети можуть свідчити про рід занять, захоплення, професію. Рукописні тексти, залишені на місці події можуть визначити інтелектуальний рівень особи, яка його виконала, рівень її грамотності, емоційний стан тощо. Нерідко сліди можуть свідчити про навички та вміння особи (наприклад професійне розбирання та збирання меблів, сантехники, відкриття складного

механізму замку, сейфу, проникнення до об'єкту способом, який має специфіку, зав'язування вузлів, які властиві для певних професій тощо).

У ході вивчення обстановки вчинення кримінального правопорушення та моделювання його події, набуває важливого значення реконструкція психологічного образу злочинця (складання психологічного портрету (профілю)). Зауважимо, що Порядком організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, затвердженим наказом МВС України від 06.02.2019 № 88, одним із напрямків системи психологічного забезпечення є надання психологічних консультацій щодо складання психологічних портретів підозрюваних, обвинувачених осіб, психологічна допомога в ході проведення допитів, у тому числі неповнолітніх осіб, психологічне відтворення подій та обставин злочинів [1]. Хоча психологічні портрети не є доказами в кримінальних провадженнях, їх можна застосовувати при пошуку доказів, а також при здійсненні оперативних і слідчих (розшукових) дій щодо встановлення винних. Доцільно таких осіб запрошувати як спеціалістів до огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій.

Загалом, процес сприйняття обстановки події кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства, співвідноситься з процесами уявного моделювання за таким алгоритмом:

- візуальне сприйняття картини кримінального правопорушення в цілому;
- виявлення всіх матеріальних та ідеальних слідів, які безпосередньо сприймаються;
- уявне відтворення (реконструкція) слідчим механізму утворення кожного сліду в окремоті;
- уявне відтворення (реконструкція) слідчим кожної дії злочинця окремо, його навичок;
- уявне відтворення картини вчиненого кримінального правопорушення в цілому;
- уявне відтворення даних про фізичні та психологічні особливості злочинця (на рівні реконструйованої злочинної діяльності). При цьому слідчий намагається повторювати хід дій злочинця, з'ясувати мотив та мету через змістовне пояснення кожної із дій.

Таким чином, застосування реконструкції індивідуальних психологічних та фізичних особливостей злочинця за слідами кримінального правопорушення визначає можливості вирішення ряду задач, що стоять перед правоохоронними органами, а також сприяє звуженню кола підозрюваних осіб та прогнозуванню поведінки злочинця у майбутньому (при затриманні, проведенні слідчих дій). В цілому доцільно було б створити специфічну базу даних, в якій описувалися характеристики невідомих осіб, які вчинили злочин, в тісному зв'язку із описанням їх фізичних, динамічних особливостей та психології. Звісно, інформація, що міститься в такій базі, матиме лише орієнтувальний характер, однак

вона допомагатиме при розслідуванні злочинів, вчинених аналогічним способом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 04 квітня 2019 р. за № 348/33319. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення 12.07.2022 р.).

Юлія Півник

старша судова експертка сектору фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

Андрій Книш

головний судовий експерт сектору фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

Н-ГЕПТАН ЯК АЛЬТЕРНАТИВА Н-ОКТАНУ В СИСТЕМІ РОЗЧИННИКІВ РУХОМОЇ ФАЗИ ПРИ КРИМІНАЛІСТИЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ СЛІДІВ ЗМІНЕНОГО СВІТЛОГО НАФТОПРОДУКТУ МЕТОДОМ ХРОМАТОГРАФІЇ В ТОНКОМУ ШАРІ СОРБЕНТУ

Метод хроматографії в тонкому шарі сорбенту широко використовується в судово-експертній діяльності при дослідженні нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів.

Серед його переваг – низька вартість і доступність обладнання, відносна простота та експресність проведення попереднього дослідження нафтопродуктів або їх слідів, можливість одночасного дослідження декількох зразків.

Всі без виключення лабораторії Експертної служби МВС використовують метод ТШХ при проведенні криміналістичної експертизи нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів з метою дослідження структурно-групового складу нафтопродуктів при вирішенні як діагностичних, так і ідентифікаційних задач [1, с. 41].

Найпоширенішою рухомою фазою в експертній практиці є система розчинників н-октан:бензол (5:1). Використання системи дає змогу розділяти вуглеводні парафінового, нафтенового, ароматичного рядів та гібридні вуглеводні.

Питання практичного застосування системи розчинників рухомої фази н-октан:бензол (5:1) детально розглянуто та описано в науковій та методичній літературі.

В пошуках альтернативи н-октану з метою зниження собівартості дослідження та оптимізації процесу вчасного забезпечення лабораторії реактивами через тривалий термін постачання після попередньої оплати, в Сумському НДЕКЦ МВС була досліджена можливість заміни н-октану в даній системі розчинників на н-гептан.

Вибір на користь н-гептану був зроблений з двох причин.

По-перше, н-гептан найближчий до н-октану член гомологічного ряду алканів і має подібні фізико-хімічні властивості.

По-друге, н-гептан широко використовується в фізико-хімічній лабораторії при проведенні досліджень за іншими експертними спеціальностями.

Для проведення подальшого дослідження та з метою порівняння між собою хроматографічної рухливості вуглеводнів нафтопродуктів готували дві хроматографічні системи розчинників з різними елюентами, змішуючи їх у співвідношенні (5:1):

- система розчинників № 1 – н-гептан та бензол;
- система розчинників № 2 – н-октан та бензол.

Підготовлені хроматографічні камери насичувалися протягом 2 годин.

Для дослідження в якості зразка було обрано змінений світлий нафтопродукт (змінене дизельне паливо) як один з найбільш розповсюджених об'єктів дослідження.

Дослідження проводили за наступних умов: нерухома фаза – пластинка Merck TLC Silicagel 60 F₂₅₄, aluminium sheets; підйом фронту елюенту – 85 мм; детектування зон – УФ-освітлювач при довжині хвилі $\lambda = 366$ нм, реактив Маркі (2%-вий розчин формаліну в концентрованій сульфатній кислоті).

Досліджуваний зразок розчиняли в хлороформі та наносили на лінії старту хроматографічних пластинок. Пластинки одночасно поміщали в хроматографічні камери. Після досягнення фронтом розчинника лінії фінішу пластинки виймали та залишали в горизонтальному положенні до випаровування елюентів.

Отримані хроматограми оглядалися в УФ-променях при довжині хвилі $\lambda = 366$ нм та обробляли реактивом Маркі.

Показник R_f обчислювався як відношення відстані від центру зони до лінії старту до відстані від лінії старту до лінії фронту.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що в УФ-променях на хроматограмах зразка в системах розчинників № 1 та № 2 в області хроматографічного показника $R_f = 0,30 - 0,41$ спостерігали зони, що яскраво люмінесцюють з переходом відтінків кольорів від фіолетового до блакитного. Така люмінесценція характерна для ароматичних та гібридних вуглеводнів.

При обробці пластинок реактивом Маркі на хроматограмі зразка в хроматографічній системі розчинників № 1 в області $R_f = 0,35 - 0,54$ спостерігали забарвлені зони, які по мірі збільшення значень R_f розташовані на пластинці в такому порядку: коричнева (0,35) → синя (0,37) → оливкова (0,44) → буро-малинова (0,54).

При обробці пластинок реактивом Маркі на хроматограмі зразка в хроматографічній системі розчинників № 2 спостерігали забарвлені зони в області $R_f = 0,35 - 0,58$, які по мірі збільшення R_f розташовані на пластинці в такому порядку: коричнева (0,35) → синя (0,41) → оливкова (0,50) → буро-малинова (0,58).

За результатами проведених досліджень методом ТШХ можна зробити висновок про те, що хроматографічна рухливість вуглеводнів нафтопродуктів в двох хроматографічних системах з різними елюентами практично однакова і не впливає на селективність методу при виявленні ароматичних та гібридних вуглеводнів.

Крім того встановлено, що час проведення хроматографічного аналізу в

системі розчинників № 1 в середньому на 15% менше, ніж в системі розчинників № 2.

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок про те, що н-гептан можна використовувати як альтернативу н-октану в системі розчинників рухомої фази при криміналістичному дослідженні слідів зміненого світлого нафтопродукту методом хроматографії в тонкому шарі сорбенту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криминалистическое исследование нефтепродуктов и горюче-смазочных материалов. [И.А. Золотаревская, М.Л. Карабач, В.А. Киселева и др]. – М.: ВНИИСЗ МЮ СССР, 1989. Вып. 2. 177 с.

Наталія Сєдова

кандидатка психологічних наук, старша викладачка кафедри права та соціально-економічних відносин Центральноукраїнського інституту розвитку людини, м. Кропивницький, Україна

ЕКСПЕРТИЗА ОСОБЛИВИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ЯК МЕТОД СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судова експертиза, або експертиза у кримінальному процесі, – це науково-практичне дослідження, процес пізнання, яке провадить експерт, і обґрунтування висновку відповідно до встановленого законом порядку. У спеціальній літературі експертом називають особу, що має спеціальні знання і залучається до кримінального процесу для пізнання і дослідження об'єкта, яким цікавиться суд або слідчі органи; для вирішення і висвітлення поставлених перед ним питань; для обґрунтування стосовно цих питань висновку, який має значення доказу у справі. Загальні положення цих норм торкаються і судово-психологічної експертизи.

Проблема психологічної експертизи як форми психологічної практики у вітчизняній та зарубіжній) психології висвітлена неналежно. Теорію та методику психологічної експертизи розробляли автор і його учні (В. Бедь, О. Загурський, В. Кошинець, Р. Лемик, М. Луцький, В. Марчак, О. Петечел та ін.), а також представники київської, прикарпатської, буковинської шкіл юридичної психології щодо застосування її (експертизи) в юрисдикційному та юридичному процесах.

Питання психологічної експертизи у сферах освіти, політики, медицини, професійної діяльності, транспорту не розроблено зовсім. Соціальна практика дедалі частіше ставить перед психологами проблеми, що можуть бути вирішені шляхом залучення експертів-психологів.

Експертиза особливих емоційних станів

У нині діючому законодавстві стан сильного душевного хвилювання розглядається як обставина, що полегшує вину. У юридичній практиці поняття «сильне душевне хвилювання» ототожнюється з психологічним поняттям «фізіологічний афект». Однак таке ототожнення неправомірне. Сильне душевне хвилювання і фізіологічний афект — поняття, різні не тільки за належністю до різних дисциплін — юриспруденції та психології, а й за обсягом. Питання щодо сильного душевного хвилювання, яке часто ставлять експертам, не входить у їх компетенцію і як таке має відхилитися.

Сильне душевне хвилювання — юридичне поняття і тому може бути кваліфіковане лише юридичними органами, а не на основі експертного висновку про те, що в момент учинення злочину обвинувачений був у стані емоційного збудження, яке досягло ступеня афекту. Кваліфікована оцінка емоційних станів підслідної особи багато в чому визначається обсягом інформації про особу та її поведінку.

Дуже важливим є також опитування свідків, у ході якого стає можливим оцінити, як виглядала підслідна особа перед злочином і в момент його скоєння,

які особливості в її поведінці спостерігались після того що сталося.

Вже на перших етапах слідчих дій необхідно з'ясувати у підслідної особи:

а) її соматичний стан напередодні злочину (наявність нервових, соматичних та інших захворювань, хронічної втоми, безсоння та ін.):

б) особливості особистих стосунків підслідного з жертвою (наявність конфлікту, його причину, перебіг, способи вирішення та ін.): в) особливості взаємин з жертвою, наявність спільних знайомих, захоплень тощо.

При призначенні судово-психологічної експертизи, пов'язаної з афективними деліктами і деякими особливостями самих кримінальних ситуацій, можна формулювати такі запитання:

1) чи не був обвинувачений у момент вчинення інкримінованих йому дій у стані фізіологічного афекту;

2) чи не виявляє особа, що підлягає експертизі, особистісні риси, які є (враховуючи ситуацію, відому у справі) однією із умов виникнення у неї стану фізіологічного афекту;

3) чи не виявляє особа, що підлягає експертизі, особистісні риси, які є однією із умов виникнення у неї надзвичайного емоційного стану, що вплинув на її поведінку в досліджуваній у справі ситуації;

4) яка психологічна характеристика емоційного стану особи, що підлягає експертизі, в період, який передував учиненому;

5) яким чином характер емоційного стану і почуття особи, що підлягає експертизі, вплинули на її поведінку в досліджуваній ситуації;

6) яким чином характер емоційного стану особи, що підлягає експертизі, у період досліджуваної у справі ситуації міг позначитися на сприйнятті нею спостережуваних дій;

7) яким чином характер емоційного стану особи, що підлягає експертизі, міг позначитися на її показаннях (свідченнях) чи на способі їх викладення.

Таким чином, судово-психологічна експертиза емоційних станів пов'язана з виявленням в особи, яка скоїла злочин, сильного душевного хвилювання (стану фізіологічного афекту¹), стресу і фрустрації.

Судово-психологічна експертиза – один з видів судових експертиз і відповідно, один із засобів встановлення істини в судочинстві, джерело доказів. Судово-психологічна експертиза спрямована на вивчення змісту і структури індивідуальної свідомості та адекватної поведінки людей у процесі вчинення тих чи інших діянь або відображення явищ навколишнього середовища. За допомогою судово-психологічної експертизи можна отримати дані, що дозволяють зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної діяльності і проявів людини, які мають значення для висновків правового характеру.

На сьогодні традиційним є поділ СПЕ на три основні види:

1) експертиза неповнолітніх (свідків, потерпілих, обвинувачених);

2) експертиза особистих властивостей, основних мотивів поведінки, закріплених у життєдіяльності суб'єкта;

3) експертиза особливих емоційних станів, у тому числі фізіологічного афекту.

Судово-психологічна експертиза призначається в даному випадку стосовно психічно здорових неповнолітніх обвинувачених, підозрюваних, свідків, потерпілих. Виокремлення цього виду судово-психологічної експертизи зумовлене, насамперед, своєрідністю підліткового віку. Підлітковий вік вважають складним і критичним. Така оцінка зумовлена численними якісними змінами, яких зазнає у цей час організм та особистість молодого людини, що іноді має характер докорінної зміни попередніх особливостей, інтересів і стосунків. Окрім того, зміни, котрі відбуваються, часто супроводжуються появою у підлітка ускладнень у стосунках із оточуючими: він не піддається впливу дорослих, виявляє різні форми неслухняності, спротиву (упертість, грубість, негативізм, непокірність).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ахтирська Н.М. Судово-психологічна експертиза та використання її висновків у кримінальному судочинстві. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 8. С. 19-23.
2. Гончаренко В.Г. Судово-психологічна експертиза в системі засобів захисту. *Адвокат*. 2009. № 4. С. 4-13.
3. Землянська О.В. Особливості посмертної судово-психологічної експертизи. *Право і безпека*. 2009. № 2. С. 233-238.
4. Костицький М.В. Судово-психологічна експертиза. Львів: Вища школа, 1987. 142 с.
5. Макаренко С.С. Особливості використання судово-психологічної експертизи в кримінальному процесі. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 7. С. 381-390.

Віктор Шевчук

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДИК В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах війни та сучасних євроінтеграційних процесів відбувається перезавантаження криміналістики, пов'язане передусім із появою нових викликів перед системою кримінальної юстиції та необхідністю вирішення першочергових завдань в умовах активних бойових дій на території України, формування криміналістичних знань відповідно до потреб практики. З таких обставин криміналістика покликана розроблювати новітні засоби, прийоми та методи, спрямовані на протидію кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України та іншим злочинам в умовах воєнного стану. Окремим напрямом у криміналістиці має бути розроблення системи криміналістичних методик розслідування [3, с. 81-85], активізація розробок техніко-криміналістичного забезпечення [6, с. 92-102], застосування спеціальних знань [7, с. 108-122], захист інформаційних джерел і проблеми інформаційної безпеки [2, с. 898].

Військова агресія РФ та запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на усі сфери нашого життя. Російські військові вчиняють на території України масові вбивства мирних людей, знищення об'єктів інфраструктури та помешкань громадян, гвалтування жінок і дітей, мародерство. Злочини, скоєні військовими РФ на території нашої держави, є надзвичайно масштабними і їх фіксація та розслідування передбачає дослідження значного обсягу подій, ретельне збирання великого масиву доказів й проведення великої кількості судових експертиз. В таких умовах воєнного часу перед юридичною наукою, і взагалі перед правовою системою, постали нові виклики та завдання, які у свою чергу потребують застосування новітніх підходів для їх вирішення [2, с. 898]. Криміналістика покликана розроблювати новітні засоби, прийоми та методи, спрямовані на протидію злочинам, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України та іншим злочинним проявам в умовах війни.

За офіційними статистичними даними Офісу Генерального прокурора серед злочинів, вчинених в період повномасштабного вторгнення РФ, найпоширенішими є такі: а) злочини агресії та воєнні злочини – зареєстровано (станом на 15.09.2022 р.) – 33916 злочинів; б) злочинам проти національної безпеки – 15637 злочинів; в) злочини проти дітей (без повного врахування з місць активних військових дій) – загинули 384 дітей, поранено 750 дітей; 4) магістральна справа щодо агресії РФ – 624 підозрюваних представники

військово політичного керівництва РФ (військове командування, посадовці, міністри, депутати, керівники правоохоронних органів та ін.) [8]. Вбачається, що трансформація злочинності в Україні під час війни значно вплинули на зміну пріоритетів завдань криміналістики та особливості формування і застосування криміналістичних знань в умовах воєнного стану. Головним завданням криміналістики є розроблення та застосування засобів, прийомів та методів, що дозволяють збирати, досліджувати, використовувати доказову інформацію в умовах війни та глобальних загроз XXI століття.

Аналіз практики розслідування кримінальних правопорушень цих категорій свідчить про те, що слідчі органи та оперативні підрозділи стикаються з серйозними труднощами при їх виявленні, розкритті та розслідуванні, особливо у сучасних умовах воєнних дій. Головним чином вони пов'язані із специфікою способів вчинення таких кримінальних правопорушень, наявних слідів та їх наслідків, особливістю характеристики особи злочинця та недостатністю застосування науково-технічних, тактичних засобів та можливостей використання спеціальних знань. Крім цього, ускладненою вбачається також процедура проведення досудового розслідування та судового розгляду, процесу збирання доказів в умовах війни. В таких умовах гостро постає питання про підвищення ролі криміналістики у формуванні доказової бази розслідування воєнних злочинів, вчинених російськими військовими в Україні.

У методико-криміналістичному забезпеченні протидії сучасній злочинності інноваційні напрями наукових досліджень передусім тісно пов'язані зі зміною кримінального та кримінального процесуального законодавства, оскільки такі зміни вимагають удосконалення наявних методик розслідування кримінальних правопорушень та розроблення нових криміналістичних методик розслідування [4, с. 85-90]. Інноваційні розробки у цій галузі мають бути спрямовані на проведення досліджень методик розслідування нових видів кримінальних правопорушень, тактичних операцій, алгоритмів слідчих (розшукових) дій, перевірки слідчих версій, розроблення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень та ін.

Сучасні реалії війни в Україні вимагають від криміналістики удосконалення, розроблення та впровадження у практику систему криміналістичних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, скоєних військовослужбовцями у районах бойових дій, зокрема, розслідування самовільного залишення військової частини (місця служби) та дезертирства; розслідування ухилення від військової служби шляхом членушкодження; розслідування кримінальних правопорушень, скоєних військовослужбовцями щодо цивільного населення; розслідування розкрадань зброї та боєприпасів, що здійснюються військовослужбовцями; розслідування перевищення посадових повноважень, які здійснюються командирами військових частин та ін.

В таких умовах необхідно актуалізувати наукові дослідження методики розслідування злочинів проти основ національної безпеки України; воєнних злочинів, вчинених військовими РФ в Україні; злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги та незаконним перетинанням державного кордону України та ін. Широке поширення інформаційних комп'ютерних технологій сприяє подальшій розробці алгоритмізації самого процесу розслідування кримінального правопорушення та забезпеченню ефективності та результативності судового розгляду [1, с. 187-200].

Розроблення концептуальних підходів до формування, удосконалення та реалізації будь-якої окремої криміналістичної методики, у тому числі й розслідування злочинів в умовах війни, сьогодні є одним із найбільш важливих завдань та перспективним напрямком наукових досліджень у криміналістиці. У зв'язку із цим, аналізуючи проблеми дослідження криміналістичної методики, В.Ю. Шепітько слушно акцентує увагу на їх значимості в реаліях сьогодення, необхідність підвищення їх практичного спрямування, адже побудова теоретико-практичної конструкції криміналістичної методики передбачає виявлення кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики завдяки узагальненню значного масиву кримінальних проваджень (справ), встановленню ефективності проведення окремих слідчих (розшукових) дій та їх оптимального поєднання і послідовності у вигляді тактичних операцій, визначення певної стадійності (етапності) досудового розслідування не обмежене лише початком (початковим етапом) розслідування. Формування окремих криміналістичних методик має бути розраховано на конкретного адресата - слідчого (сторону кримінального провадження). Тому від описового підходу до окремих криміналістичних методик необхідно переходити до певної стандартизації та уніфікації [5, с. 92]. Типізація окремих криміналістичних методик за кримінально-правовими та криміналістичними класифікаційними критеріями дозволяє одразу визначити загальне призначення та ступінь конкретизації методичних рекомендацій, що містить криміналістична методика певного класифікаційного рівня та типу.

Таким чином, у сучасних умовах війни актуальною та невідкладною перед сучасною криміналістикою постало важливе завдання надійного техніко-, тактико- та методико-криміналістичного забезпечення виявлення, розслідування і профілактики воєнних злочинів, що вчиняються в результаті військової агресії з боку РФ, а також формування та забезпечення ефективної реалізації комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та інших правопорушень, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України. Вирішення таких завдань та створення відповідного механізму передбачає запровадження ефективної системи протидії цим кримінальним проявам,

реформування кримінального і кримінального процесуального законодавства, вжиття невідкладних заходів, спрямованих на вдосконалення слідчої та судової практики, що ґрунтуються на новітніх досягненнях криміналістичної науки, техніки та міжнародного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія : Юридична.* 2015. Вип. 1. С. 187-200.
2. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7-9, 2022).* SPC —Sci-conf.com.ua. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896-903.
3. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods : Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» (Vol. 1),* February 26, 2021. Boston-Vinnitsia, 2021. Pp. 81-85.
4. Степанюк Р. Л. Принципи формування окремої криміналістичної методики. *Право і безпека.* 2016. № 4 (63). С. 85–90.
5. Шепітько В. Ю. Проблеми типізації окремих криміналістичних методик. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр.* 2017. Т. XIX. С. 445–451. С. 447.
6. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Шевчук В. М. та ін. Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності в умовах змагального кримінального процесу. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2021. Вип. 42. С. 92-102.
7. Яремчук В.О. Організація і тактика залучення спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій: монографія. за ред. В.Ю. Шепітько. Х.: Вид. агенція «Апостіль» 2015. 228 с.
8. Сайт Офіса Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 15.09.2022).

Дмитро Шинкаренко

завідувач сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

В'ячеслав Пасічник

головний судовий експерт відділу фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

Роман Цинда

старший судовий експерт відділу дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ НОВИХ СИНТЕТИЧНИХ КАННАБІНОЇДІВ, НА ПРИКЛАДІ РЕЧОВИН ADB-BUTINACA ТА 4-CYANO-CUMYL-BUTINACA

Синтетичні каннабіноїди – синтетичні агоністи канабіноїдних рецепторів. Це речовини які проявляють характерну для канабісу психотропну дію, за рахунок їх зв'язування з канабіноїдними рецепторами (CB₁ чи CB₂), які присутні в організмі людини. До синтетичних каннабіноїдів, навідмінно від природніх тетрагідроканнабінолу та каннабідіолу, відносять різні структурно відмінні сполуки, а також їх аналоги та похідні [1].

В період з 2017 року помічено тенденцію до значного збільшення на ринку нелегального продажу наркотиків синтетичних каннабіноїдів, що підлягають заходам контролю на території України, а також їх аналогів, гомологів, тощо. Серед вказаних, значну кількість в експертній практиці займають такі синтетичні каннабіноїди, як ADB-BUTINACA та 4-Cyano-CUMYL-BUTINACA.

Збільшення на території України нелегального обігу синтетичних каннабіноїдів, веде до збільшення випадків зловживання ними. Вказані речовини все частіше стають об'єктом виявлення органами досудового розслідування, а відповідно і об'єктом дослідження в експертній практиці.

Згідно з «Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 року відповідно таблиці I, списку № 2 – 4-Cyano-CUMYL-BUTINACA віднесена до особливо небезпечних психотропних речовин, обіг яких заборонено. ADB-BUTINACA є ізомером речовини AB-PINACA, а тому згідно до примітки таблиці I, списку № 2 «Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» – «ізомери та стереоізомери перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування

таких ізомерів та стереоізомерів можливе – віднесені до таблиці I, списку № 2 – особливо небезпечних психотропних речовин, обіг яких заборонено». Але слід наголосити, що остаточне віднесення (чи не віднесення) речовини ADB-BUTINACA до наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів знаходиться виключно в компетенції Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками МОЗ України.

В зв'язку з вище викладеним, перед експертами все частіше постає необхідність в якісній ідентифікації вказаних речовин з урахуванням схожих властивостей вказаних речовин, а також їх кількісне визначення.

Аналітичний підхід, призначений для ідентифікації досліджуваних речовин, передбачає використання декількох не пов'язаних між собою методів.

Слід звернути увагу, що у випадку надходження вказаних речовин, нанесених на подрібнену речовину рослинного походження використання якісних аналітичних реакцій для попередньої ідентифікації, зазвичай, не представляється можливим, в зв'язку з низькою концентрацією досліджуваної речовини на об'єкті-носії та великої кількості речовин, які можуть піддаватися соекстракції та заважати виявленню вказаним методом.

Підготовка проб до аналізу

Перед початком дослідження від об'єктів-носіїв відбирали репрезентативні наважки масою по 0.100 г речовини, заливали метанолом об'ємом по 1 см³ та проводили екстракцію на ультразвуковій ванні впродовж 30 хв. Отримані метанольні екстракти фільтрували, переносили до окремих скляних віал та проводили подальше дослідження.

Дослідження методом тонкошарової хроматографії

Для проведення дослідження попередньо приготовані екстракти, а також розчини стандартних зразків, наносили на стартову лінію хроматографічної пластини

«Merck TLC Silica gel 60 F₂₅₄». Хроматографування проводили в системах [1]: н-гексан : діетиловий ефір (2:1), толуол : діетиламін (9:1), етилацетат : хлористий метилен : метанол : 25% аміак (18.5:18:3:1), метанол : 25% аміак (100:1.5).

Після піднімання лінії фронту розчинника на лінію фінішу, пластинки виймали з камер, підсушували при кімнатній температурі (або в потоці теплого повітря) до повного зникнення запаху розчинника. З метою детектування хроматографічних зон досліджуваних речовин пластинки оглядали в УФ променях кварцової лампи при довжинах хвиль 254 нм та 312 нм, виявляючи при цьому зони гасіння флуоресценції УФ-випромінювання. Далі пластинки проявляли за допомогою розчину Драгендорфа або парами йоду. Орієнтовні значення коефіцієнтів хроматографічної рухливості (R_f) для пластин «Merck TLC Silica gel 60 F₂₅₄» наведені в таблицях 1,2.

Наведені значення можуть змінюватися в залежності від умов навколишнього середовища (вологості та температури повітря), партій реактивів, хроматографічних пластин та інших факторів.

Таблиця 1. Орієнтовні значення R_f для ADB-BUTINACA

Системи розчинників	ADB-BUTINACA					
	R_f	Забарвлення – прояв. реактив Драгендорфа	Забарвлення – прояв. йод	R_f	Флуоресценція при 254 нм	Флуоресценція при 312 нм
I	–	–	–		–	–
II	0.10	Коричневе	–	0.10	–	пляма темно-фіолетового кольору
III	–	–	–	0.31	–	пляма темно-фіолетового кольору
IV	0.88	Коричневе	–	0.88	–	пляма темно-фіолетового кольору

Таблиця 2. Орієнтовні значення R_f для 4-Cyano-CUMYL-BUTINACA

Системи розчинників	4-Cyano-CUMYL-BUTINACA					
	R_f	Забарвлення – прояв. реактив Драгендорфа	Забарвлення – прояв. йод	R_f	Флуоресценція при 254 нм	Флуоресценція при 312 нм
I	0.04	коричневе	світло-коричневе	0.04	пляма зелено-фіолетового кольору	пляма темно-фіолетового кольору
II	0.61	коричневе	світло-коричневе	0.61	–	пляма темно-фіолетового кольору
III	0.80	коричневе	світло-коричневе	0.80	пляма зелено-фіолетового кольору	пляма темно-фіолетового кольору
IV	0.90	коричневе	світло-коричневе	0.90	пляма зелено-фіолетового кольору	пляма темно-фіолетового кольору

В ході проведеного дослідження нами встановлено наступне:

- система I не задовольняє умови дослідження для речовини ADB-BUTINACA;

- система IV не задовольняє умови дослідження – R_f досліджуваних синтетичних каннабіноїдів близькі за значеннями;

- системи II та III задовольняють умовами дослідження – R_f досліджуваних синтетичних каннабіноїдів досить значно відрізняються за значеннями;

- гасіння флуоресценції УФ-випромінювання під час попереднього детектування хроматографічних зон досліджуваних речовин найкраще проявляється при довжині хвилі УФ випромінювання 312 нм;

- в зв'язку з тим, що вказані синтетичні каннабіноїди мають схожу

структурну будову, якісна ідентифікація методом ТШХ ускладнюється.

Дослідження методом молекулярного абсорбційного аналізу

Для визначення УФ-спектрів ADB-BUTINACA та 4-Cyano-CUMYL-BUTINACA розчини речовин поміщували до кварцових кювет та реєстрували УФ-спектри речовин на спектрометрі UV-VIS спектрометрі THERMO «HELIOS γ».

Отримані в ході дослідження УФ-спектри ADB-BUTINACA та 4-Cyano-CUMYL-BUTINACA очікувано мають схожий вигляд, за рахунок схожих структурних особливостей, що унеможливило використання методу для якісної ідентифікації вказаних речовин.

Дослідження методом газової хромато-мас-спектрометрії

Для проведення дослідження попередньо отримані екстракти досліджували за допомогою газового хроматографа Agilent Technologies 6890N (ГХ) з мас-селективним детектором Agilent Technologies 5975B (МСД) за наступних умов: хроматографічна колонка J&W, HP-5MS (30.0 м * 0.25 мм * 0.25 мкм); температурна програма термостата - початкова температура 100 °С (3 хв.) нагрів 10 °С/хв. до 300 °С (тримати 10 хв.); режим вводу проби: з поділом потоку (Split 20:1); газ-носії – гелій; об'єм проби – 1 мкл; режим роботи МСД – за повним йонним струмом (SCAN). При тих же умовах проводили дослідження стандартних зразків ADB-BUTINACA та 4-Cyano-CUMYL-BUTINACA.

В результаті проведеного дослідження на хроматограмах об'єктів виявлено пік речовини з часом утримання RT = 20.90 хв., мас-спектр якої ідентифіковано як ADB-BUTINACA та пік речовини з часом утримання RT = 24.15 хв., мас-спектр якої ідентифіковано як 4-Cyano-CUMYL-BUTINACA.

Кількісне визначення досліджуваних речовин проводили методом газової хроматографії по методу співвідношення площі піку речовини та стандартної речовини з точно визначеною концентрацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рекомендуемые методы обнаружения и анализа агонистов рецепторов синтетических каннабиноидов в изъятых материалах. Руководство для национальных лабораторий экспертизы наркотиков: Организация Объединенных Наций. Секция лабораторного и научного обеспечения Организации Объединенных Наций, Управление по наркотикам и преступности, Вена. ST/NAR/48. Нью-Йорк, 2014.
2. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений Постановою Кабінету міністрів України від 6 травня 2000 року № 770.
3. Вартузов В.В., Барікова О.М., Посільський О.О., Дуброва С.А. Дослідження синтетичних канабіноїдів: метод.реком. Київ, ДНДЕКЦ, 2011. 22 с.
4. Product Description ADB-BUTINACA Item №. 29350. URL: <https://bit.ly/3SFT61K> (дата звернення: 21.04.2022).
5. Product Description 4-Cyano-CUMYL-BUTINACA Item №. 20194. URL: <https://www.caymanchem.com/product/20194> (дата звернення: 21.04.2022).

Напрям № 7
Удосконалення організації судово-експертній діяльності:
проблеми теорії та практики

Władysław Wojtyczka

mgr. Uczelnia Nauk Społecznych w Łodzi, Łodz, Rzeczpospolita Polska

**ROLA WSPÓŁPRACY INTERDYSCYPLINARNEJ W
KRYMINALISTYCZNYCH BADANIACH IDENTYFIKACYJNYCH**

Kradzież napisu «Arbeit Macht Frei» z bramy byłego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu należała do jednego z najbardziej medialnych, a zarazem bulwersujących opinię publiczną czynów. Przede wszystkim – z uwagi na fakt zbezczeszczenia symbolu pamięci narodowej, miejsca kaźni i śmierci ponad miliona ludzi różnych narodowości. Sprawa kradzieży – z punktu widzenia organów ścigania – stała się zatem priorytetową, ze względu na wydźwięk społeczny i medialny, a w kontekście procesowym – stała się efektem bardzo dobrze przeprowadzonej pracy śledczych. Tak przynajmniej oceniono wysiłki zaangażowanych w czynności funkcjonariuszy, tj. na tej podstawie, że od zaistnienia inkryminowanego zdarzenia do wydania wyroku w sprawie, minęły zaledwie trzy miesiące.

Jak się okazało głównym pomysłodawcą i zarazem zleceniodawcą kradzieży napisu miał być Szwed Lars W., który miał przekonać zatrudnionych u siebie Polaków do dokonania kradzieży ww. napisu. Drugim zleceniodawcą kradzieży napisu był przyjaciel Larsa W. Anders H., który zaoferował sprawcom wynagrodzenie za czyn i miał odebrać od nich skradziony przedmiot.

Z kolei sami wykonawcy zlecenia nie zdawali sobie sprawy ze znaczenia symbolu i powagi napisu mieszczącego się nad bramą do byłego obozu zagłady ogromnej rzeszy istnień ludzkich. Ich pracodawca Lars W. miał natomiast doskonałą wiedzę na ten temat, gdyż kolekcjonował pamiątki z okresu międzywojennego i II wojny światowej. Interesowały go wszelkie relikty upamiętniające wydarzenia związane z powstaniem, polityką i agresją III Rzeszy. Ustalono bowiem, że w domu posiadał m.in. obrazy Adolfa Hitlera i różne nazistowskie przedmioty. Ponadto należy dodać, że Lars W. był liderem neonazistowskiej Nordyckiej Partii Krajowej, jak również był działaczem Frontu Narodowo-Socjalistycznego dążącego do obalenia demokracji na drodze parlamentarnej.

W dniu 17 grudnia 2010 r. późnym wieczorem, tj. około godz. 21-szej, czterech mężczyzn, którzy otrzymali konkretne zlecenie wykonania zadania za solidnym wynagrodzeniem, przybyło do Oświęcimia i przez otwór w betonowym murze weszli oni na teren należący do Muzeum byłego obozu koncentracyjnego. W następstwie tego, sprawcy przecięli siatkę i drut kolczasty w celu dostania się od środka na konstrukcję bramy wejściowej z napisem „Arbeit Macht Frei”. Jeden ze sprawców wspiał się na tę konstrukcję i nożycami usiłował odciąć napis, ale szybko przekonał się, że jest to niemożliwe z uwagi na solidne mocowanie całości. Sprawcy nie byli przygotowani na taką sytuację, dlatego nie zabrali ze sobą narzędzi do cięcia i odkręcania śrub. Podjęli więc szybką decyzję, że dokonają zakupu potrzebnych

narzędzi w pobliskim całodobowym markecie. Wydostali się na zewnątrz i udali do sklepu, nie zdając sobie sprawy, że jest monitorowany, a kamery zarejestrują ich wizerunki. Po wyposażeniu się w niezbędne narzędzia, kilkanaście minut po północy, weszli ponownie na teren byłego obozu. Jednak demontaż napisu „Arbeit Macht Frei” nie przebiegł bez problemów. Po odkręceniu go bowiem, spadł pod wpływem własnego ciężaru na ziemię i wtedy rozległ się głośny huk metalu. Jak się okazało, ochrona Muzeum tego nie usłyszała, dlatego sprawcy mogli w dalszym ciągu realizować swój przestępczy proceder. Przenieśli oni napis z jego wizerunkiem nad pobliską rzekę Sołę i tam dokonali pocięcia blachy na trzy części, po czym załadowali je do podstawionego samochodu osobowego marki Seat Ibiza i odjechali z miejsca przestępstwa. Kradzież zauważono nad ranem 18 grudnia 2010 r. o godz. 3.30, gdy sprawcy czynu oddalili się już na bezpieczną odległość. Jak potem wyjaśniali, w trakcie jazdy wysłali SMS-a do Andersa H. z informującą o wykonaniu zadania.

W ten sposób umówili się z nim na przekazanie skradzionych elementów napisu. Miejscem spotkania miała być przeprawa promowa w Gdyni, ale zanim tam dojechali w sprawie podjęto już stosowne czynności procesowe i pozaprocessowe. Dlatego wszystko potoczyło się inaczej aniżeli sprawcy czynu zakładami. Na uzgodnionym miejscu bowiem, zamiast zleceniodawcy czekali na nich funkcjonariusze Policji. Po odzyskaniu przez Policję trzech części z napisem „Arbeit Macht Frei”, w celu zebrania materiału dowodowego, który miał potwierdzić udział podejrzanych w sprawie, powołano stosownych biegłych policyjnych z LK KWP w Krakowie.

W związku z koniecznością udowodnienia sprawcom popełnienia przestępstwa, przeprowadzono w LK KWP kompleksowe badania kryminalistyczne zabezpieczonych śladów. W tym celu i na podstawie zebranych informacji okazało się, że badania kompleksowe powinny być przeprowadzone z zakresu biologii, daktyloskopii, mechanoskopii i chemii. Biegli policyjni tych specjalności postanowili zebrać się i podjąć decyzję dotyczącą kolejności prowadzenia poszczególnych analiz. Równoległe do tego realizowane były również przez funkcjonariuszy LK KWP oględziny samochodu marki Seat Ibiza, który został ustalony jako wykorzystany do popełnienia przestępstwa.

Czynności oględzinowe pojazdu rozpoczęto od zbadania jego wnętrza, przy czym najpierw poddano oględzinom bagażnik, gdzie jak okazało się, znajdowały się głównie przedmioty pochodzące z wyposażenia auta oraz liczne zanieczyszczenia. Wśród nich na podłodze bagażnika występował cały szereg śladów w postaci fragmentów rozwarstwionej (złuszczonej) powłoki lakierniczej, przypominającej wyglądem tę pochodzącą z przedmiotowego napisu. Ponadto część odłamków przypominała kształtem wygniecenia sugerujące, że mogą pochodzić z powierzchni walcowej. Po stwierdzeniu tego faktu zdecydowano, że zostaną zabezpieczone wszystkie fragmenty i zanieczyszczenia poprzez oklejenie wykładziny bagażnika taśmami foliowymi – stosowanymi do zabezpieczania mikrośladów i mikrowłókien. Wśród obecnych tam odłamków był także posiadający średnicę kilku milimetrów „okruch” o specyficznej budowie przestrzennej. Jak się okazało, to właśnie ten fragment udało się później dopasować do właściwego miejsca na stalowej blasze napisu „Arbeit Macht Frei”.

W trakcie oględzin samochodu zabezpieczono materiał biologiczny, ślady

daktyloskopijne, mikroślady, fragmenty rdzy, niewielkie elementy pochodzenia metalicznego, jak również narzędzia i przedmioty. M.in. były to te, którymi posługiwali się sprawcy, dlatego liczone się z obecnością i na nich śladów daktyloskopijnych, biologicznych, osmologicznych, mechanoskopijnych, ewentualnie innych.

Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, z narzędzi w pierwszej kolejności pobrano materiał do badań biologicznych, a następnie poddano je procesowi polimeryzacji cyjanoakrylowej, by ujawnić ślady daktyloskopijne. W tym celu zastosowano także na badane powierzchnie barwniki fluorescencyjne, a dzięki nim przy odpowiednim oświetleniu uzyskanym z oświetlacza kryminalistycznego – ujawniono wyraźne ślady linii papilarnych. Przeprowadzone badania porównawcze w ramach ekspertyzy daktyloskopijnej pozwoliły na identyfikację sprawców oraz na określenie sposobu ich działania. Z uwagi na konieczność przeprowadzenia analiz genetycznych, badania daktyloskopijne elementów stalowego napisu ograniczono do zastosowania nieinwazyjnych metod wizualizacji śladów, jednak w wyniku tych metod nie ujawniono dodatkowych śladów daktyloskopijnych. Pozytywnym okazała się natomiast realizacja tej taktyki w tym sensie, że uwzględniono konieczność przeprowadzenia badań genetycznych. Dzięki temu z przekazanego do analiz materiału wyizolowano profil DNA, który okazał się należeć do jednego z podejrzanych w sprawie. Zidentyfikowane ślady pozwoliły więc na potwierdzenie, że typowane osoby rzeczywiście przebywały w zabezpieczonym samochodzie marki Seat Ibiza.

W dalszej kolejności było przekazanie materiału do badań mechanoskopijnych, których celem (zgodnie z postanowieniem) było udzielenie odpowiedzi na następujące pytania:

1. „Czy trzy fragmenty napisu, element opisany w kształcie litery L oraz element mocowania napisu stanowiły w przeszłości jedną całość?
2. W jaki sposób poszczególne fragmenty napisu zostały rozłączone?
3. Czy rozłączenie poszczególnych części napisu dokonano poprzez działania zabezpieczonymi nożycami?
4. Jeżeli nie to proszę określić rodzaj narzędzia, którym wykonano ewentualne rozłączenie?
5. Czy na powierzchni trzech metalowych prętów oraz ośmiu końcówek przeciętego drutu znajdują się ślady działania zabezpieczonych nożyc?
6. „Czy na powierzchni trzech fragmentów napisu „ARBEIT MACHT FREI”, elementu opisanego jako elementu w kształcie litery L, elementu mocowania napisu i trzech sztuk metalowych prętów pochodzących z ogrodzenia muzealnego znajdują się ślady mechanoskopijne mogące pochodzić od zabezpieczonego narzędzia (klucz nastawny zabezpieczony w trakcie oględzin samochodu osobowego marki Seat Ibiza)?”

W pierwszym etapie przeprowadzonych analiz mechanoskopijnych zostały opisane poszczególne przedmioty – zabezpieczone jako materiał dowodowy. W trakcie jego opisu zwrócono szczególną uwagę na wygląd i umiejscowienie znajdujących się na powierzchniach (całej, zwłaszcza roboczej) uszkodzeń mechanicznych. Wygląd zaobserwowanych uszkodzeń poddano analizie ukierunkowanej na ustalenie przyczyny powstania zmian. W przypadkach stwierdzenia śladów oddziaływania

narzędzi, ich wygląd poddano analizie mającej na celu określenie rodzaju użytego narzędzia. Dążono przede wszystkim do rozstrzygnięcia kwestii, czy na podstawie tych śladów można przeprowadzić identyfikację indywidualną użytego egzemplarza narzędzia. Do wytypowanych do dalszych badań identyfikacyjnych śladów przeprowadzono również wstępną eliminację grupową narzędzi zabezpieczonych jako materiał porównawczy.

W drugim etapie przeprowadzono tzw. „badania na całość”, przy czym analiz dokonano przy pomocy lup stereoskopowych oraz mikroskopu stereoskopowego.

W trzecim etapie badań przeprowadzono identyfikację narzędzi zabezpieczonych jako materiał porównawczy z nadającymi się do tego celu śladami odwzorowanymi na powierzchniach materiału dowodowego.

W trakcie badań trzeciego etapu wykonano dokumentację zdjęciową, przy czym korzystano z wymienionego powyżej sprzętu, tj. lup stereoskopowych i mikroskopu stereoskopowego oraz aparatu fotograficznego. Natomiast czwarty etap stanowiły analizy wyników uzyskanych podczas poprzednich etapów badawczych.

W trakcie ww. etapów badań mechanoskopijnych – wszystkie ślady oddziaływania narzędzi odwzorowane na materiale dowodowym – poddano wstępnej ocenie w aspekcie ich dalszej przydatności do identyfikacji indywidualnej narzędzia, które dany ślad odwzorowało. Jednocześnie na podstawie identyfikacji grupowej, dla każdego nadającego się do identyfikacji indywidualnej śladu, przeprowadzono wstępną eliminację narzędzi zabezpieczonych jako materiał porównawczy.

Jeśli chodzi o sam proces prowadzenia badań identyfikacyjnych śladów oddziaływania narzędzi wobec pozyskanego materiału porównawczego, to przeprowadzono go w następujący sposób: – przy użyciu kryminalistycznej pasty silikonowej wykonano repliki powierzchni narzędzia lub w szczególnych przypadkach powierzchni śladu dowodowego. Zabieg wykonania silikonowych replik powierzchni jest konieczny z tego względu, że powierzchnia śladu w stosunku do powierzchni narzędzia, które spowodowało jego odwzorowanie jest obrazem odwróconym (stanowi negatyw). Analiza powierzchni „bliźniaczych”, czyli odwzorowanych negatywowo lub pozytywowo, ułatwia biegłemu wzmocnić percepcję cech wspólnych lub różnych. W przypadku replik silikonowych duże znaczenie ma także fakt, iż ich wymiary są znacznie mniejsze od gabarytów przedmiotu, z którego są one wykonane. Umożliwia to przeprowadzenie badań mikroskopowych przedmiotów posiadających bardzo duże gabaryty. Po wykonaniu silikonowych replik, wytypowano indywidualne cechy charakterystyczne ich powierzchni, jak też wybranych powierzchni narzędzi, których nie zakwalifikowano w drodze eliminacji grupowej. Tak wytypowane indywidualne cechy charakterystyczne powierzchni replik i narzędzi poddano badaniom porównawczym. Polegały one na wzajemnym porównaniu kształtu, wymiarów i rozmieszczenia cech na badanych powierzchniach. Tutaj podstawą do orzeczenia, czy badane ślady pochodzą od zakwestionowanego narzędzia jest stwierdzenie zgodności podobieństwa (identyczności) kształtu, wymiarów i rozmieszczenia rozpatrywanych cech.

Na podstawie przeprowadzonej ekspertyzy mechanoskopijnej, we wnioskach do opinii mechanoskopowej odnieśli się w następujący sposób do pytań skierowanych do nich w postanowieniu:

– materiał dowodowy przed rozkawałkowaniem stanowił jedną całość – napis o brzmieniu „ARBEIT MACHT FREI”.

– rozkawałkowanie elementów napisu (...) nastąpiło w wyniku nacięcia przy pomocy brzeszczotu piły do cięcia metalu a następnie złamania.

– na element napisu (...) oddziaływano ostrzami przegubowych nożyc do cięcia prętów

z rękojeściami w kolorze żółtym, które zabezpieczono (...) w miejscowości (...).

– na element napisu oddziaływano szczękami szczypiec nastawnych zabezpieczonych w dniu (...) podczas przeszukania samochodu marki Seat Ibiza.

– kawałki drutów kolczastych przecięto ostrzami przegubowych nożyc do cięcia prętów z rękojeściami w kolorze żółtym, które zabezpieczono (...) w miejscowości (...).

1. W podsumowaniu całości niniejszych rozważań należy zaznaczyć, że gdyby nie determinacja i solidne zaangażowanie wielu służb organów ścigania, nie osiągnięto by takiego efektu finalnego działań. Zdawano sobie bowiem sprawę z powagi przedsięwzięcia i jego znaczenia dla dziedzictwa kulturowego Polski, dlatego udało się sprawę zrealizować w przeciągu trzech miesięcy, a później udowodnić sprawstwo zaangażowanym w to przestępstwo.

2. Z powyższych rozważań nasuwa się też kolejny wniosek, że badania kompleksowe w ramach ekspertyzy dostarczają wymiarowi sprawiedliwości wielu informacji, dzięki czemu stają się „niezbitym dowodem” pozwalającym zidentyfikować sprawców i narzędzia, z których korzystali. Fachowo ujawnione i zabezpieczone liczne ślady z miejsca przestępstwa, nie ograniczają ilości uzyskanych z nich dowodów dla sądu, a wręcz przeciwnie. Wszak każdy z nich można przebadać w laboratorium wieloma metodami, wzmacniając tym samym ich wartość dowodową, a to ma ogromne znaczenie w dowiedzeniu winy przestępcom. Nie oznacza to równocześnie, że niewielka liczba śladów nie może dowieść winy sprawcy.

3. Należy tutaj zwrócić również uwagę na efektywność badań kompleksowych realizowanych przez biegłych sądowych czy policyjnych, która zależy w dużej mierze od ich współpracy z organem procesowym zlecającym badania i od jego inwencji. Dobra komunikacja, wiedza kryminalistyczna, zrozumienie wspólnych dążeń, są niewątpliwie podstawą uzyskania obiektywnego wyniku badań.

BIBLIOGRAFIA:

1. Goc M., Moszczyński J. Ślady kryminalistyczne... wyd. cyt., s. 285-317.
2. Gruza E., Goc M., Moszczyński J. Kryminalistyka. wyd. cyt. 567-586.
3. Hołyst B. Kryminalistyka. Wyd. cyt., s. 852-871.
4. Sadowska E., Wojtyczka W. Wykorzystanie ujawnionych śladów linii papilarnych jako materiału do badań genetycznych, Wyd. UW, Warszawa 2009, s. 284-292.
5. Włodarczyk R. Rozwój i współczesne możliwości wykorzystania śladów biologicznych, Lublin 2018, Wyd. Naukowe TYGIEL, s. 183-232.

Elżbieta Żywucka-Kozłowska

*assoc. prof. Department of Criminal Procedure and Executive Criminal Law Faculty
of Law and Administration University of Warmia and Mazury in Olsztyn;
Republic of Poland*

Rossana Broniecka

*dr, Katedra Postępowania Karnego i Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytet
Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Rzeczpospolita Polska*

IDENTIFICATION OF HUMAN CADAVERS AND REMAINS BASED ON BONE RESEARCH

The term "bones", as defined in the Small Encyclopedia of Medicine, are "structures of various sizes and shapes made of bone tissue". Bones connected by joints form a skeleton, which is a specific scaffold for the body. *"In an adult, the skeleton consists of approximately 206 bones - this number is greater in children due to the many points of ossification (approximately 270 in a newborn and 350 in a 14-year-old); it falls only after joining, for example, the stems with the epiphyses. In older people, there may be less than 206 bones due to the fusion of the skull bones. The average weight of the skeleton is 10 kg for women and 12 kg for men. "*

According to W. Sylwanowicz, A. Michajlik and W. Ramotowski, bones are made of two basic components: ossein (organic component) and salts of phosphoric and carbonic acid (mineral component). Ossein gives bone elasticity, and organic components - hardness. The cited authors state that in terms of structure (bones), two creatures should be distinguished - compact and spongy. Another anatomy textbook for medical students indicates that human bones are divided into: long, flat, short, and pneumatic. Examples of a long bone are the femur, humerus, and tibia. Each long bone consists of a shaft and two epiphyses (articular surfaces). Inside the shaft of the long bone there is a marrow cavity with bone marrow. Flat bones consist of two dense bone plates with a spongy substance between them. Short bones have different shapes and are built "like the epiphysis of the long bone and the flat bone". Pneumatic bones are characterized by the fact that they contain spaces lined with a mucosa and filled with air.

Human bones are connected with each other by joints or sutures. Identifying the complete human skeleton is easy. It is slightly different in the case of single bones (bones of the spine, metatarsal bones, metacarpals or ribs). Such bones show some similarity to animal bones and only osteologists are able to precisely determine species affiliation. Bones carry a lot of information, including the genetic code. They are also very durable and relatively resistant to destruction biological material. Of course, they are destructible under the influence of high temperature and as a result of strong lyes.

In forensic medical examinations, especially in fragmented corpses (remains), bones carry information about the way the body is dismembered. Traces of the tools used to cut the corpse remain on the bones. In the literature of the subject, there are many descriptions of murders in which the perpetrator (or perpetrators), after

committing the crime, remove the corpse by destroying it (fragmenting, burning, using chemical substances - e.g. burnt lime, strong acids, pouring concrete).

In practice, bones are the material that forms the basis of the process of identifying human corpses or remains. In the case of a complete skeleton, it is relatively simple in that it can be measured, indicate the sex of the deceased person from whom it comes, as well as the life age of the deceased. The time to death can also be determined, if only on the basis of the decomposition intervals established in forensic medicine in the various environments in which they were found. This is particularly important in the cases of identifying victims of mass murder, including war crimes. The mass graves opened after World War II contained multi-layered corpses, some of which were skeletal. It was the bones that were the biological material on the basis of which forensic doctors conducted their research. Adrian Karolak states that "examination of the skulls recovered during the Miednoje exhumation revealed 168 cases of injuries caused by gunshots. Shots were fired from a substitute or in direct vicinity. In addition, there are inlet openings in the occipital area. There have been isolated cases that these openings were located in other parts of the skull, e.g. in the orbit, temporal, mandible and parietal areas. The exit holes were on the frontal bone and the facial skeleton. '

The skeleton is not always complete. Sometimes they are single long bones (femur, humerus or tibia). They are the basis for calculating the height of the individual from which they are derived. T. Marcikowski writes that when assessing the height of an individual (on the basis of the preserved long bones), the most important is the correlation between the length of the bone and the height of the person. The author states that in case of doubts as to the origin of the feline remains (or from the same person), the ulnar-femoral index is calculated (the value of the ulna length is divided by the value of the femur length). According to him, this index is 0.57. On the other hand, when this value differs significantly from the adopted pattern, it is assumed that such bones do not come from the same person. When determining the height of an individual (on the basis of long bones - separately for men and separately for women), Rollet tables (according to Baltazard) and Manouvier are used. This method is very useful not only in forensics but also in archeology.

In the twenty-first century, DNA is isolated from bone material, which, of course, allows for individual identification, provided that comparative material is available. Narrowing down the essence of genetic research on human and human cadavers, the research on the material isolated from the skeleton is not frequent. The human skeleton is characterized by certain individual elements within the human races. Despite belonging to one species, the bones of people of different races clearly differ, although, it should be emphasized, these differences are noticeable to anthropologists or forensics. Cranial sutures play a significant role in examining the bones of the skull. Suture fusion is the basis for determining the age of an individual. Determining the life age is not problematic at present, nor is it difficult to determine the sex (especially when it is a complete skeleton). Preserved teeth, which do not belong to the bone, are no less important. The diagnostic value is extremely important, if only because they are difficult to degrade and durable structures. Like bones, they contain genetic

material. The pelvic bones are likewise valuable. The shape of the bones, in particular the pubic bones and the width of the obturator opening, indicate whether they are female or male.

The literature on the subject does not lack descriptions of bone tests aimed at individual identification. Research on nuclear DNA in bone material is no less interesting. Magdalena Dębska and Magdalena Spólnicka described 9 cases of bone tests from which DNA was isolated. According to the authors, the current research methods used in DNA isolation gave the expected result.

Research experience in the field of hip bone morphology, obtained in Japan, is no less important. The authors of the research emphasize their anthropological character. The results obtained are useful in individual identification.

The human skeleton, in particular the bones of the head (skull), is the basis of forensic identification tests. A separate aspect is the isolation of DNA from bones, which is a separate issue. Bronisław Młodziejowski, presenting methods of human identification, mentioned super-projection as one of the catalog in question. The essence of this method consists in comparing the skull bone radiograph with the vital photograph of a typed person.

Osteological (anthropological - including anthropometric) research is used to identify victims of armed conflicts and homicides. Andrzej Ossowski, Jarosław Piątek, Piotr Brzeziński, Grażyna Zielińska and Mirosław Parafiniuk described a case of identifying the skeletons of three men buried next to each other. According to the authors, "the age was determined on the basis of the assessment of the fusion of cranial sutures, the analysis of tooth wear using the Gierasimov method, and the analysis of the pubic symphysis by the method of Todd and Vandervel".

It is impossible not to pay attention to an extremely important problem from the perspective of not only forensic medicine and forensics, but also other areas of law, including civil law. Jarosław Bednarek presented methods of age assessment at the time of death based on the histomorphometry of the substance of compact bone tissue.

Human bones have a special identification value, if only because of their durability. They contain genetic material, which enables identification (if comparative material is available).

BIBLIOGRAPHY:

1. Baran E., Mądro R., Młodziejowski B., Badania sądowo-lekarskie przeprowadzone w ramach ekshumacji w Charkowie i Miednoje 25 VII-3D VIII 1991, "Zeszyty Katyńskie" 1992, nr 2.
2. Bednarek J. Metody oceny wieku w chwili śmierci w oparciu o histomorfometrię istoty zbitęj tkanki kostnej (w:) Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii, 2008, LVIII.
3. Czeczot Z., Zniszczyłem ją kwasem. Niezwykły mechanizm zbrodni Johna George'a Haigha. Probl. Krym. 1967, 66 s.
4. Dębska M., Spólnicka M., Badania jądrowego DNA w materiale kostnym-opis wybranych przypadków (w:) Problemy kryminalistyki 2013, nr 279 (1).
5. Konopka T., Bolechała F., Strona M.: An unusual case of corpse

dismemberment. Am J. Forensic Med. Pathol. 2006, 27

6. Marcinkowski T. , Medycyna sądowa dla prawników, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1993

7. Młodziejowski B. , Badania sądowo- lekarskie szczątków kostnych (osteologia sądowo- lekarska) (w:) Palestra 37 / 9-10 (429-430) , 1993

8. Ossowski A., Piątek J., Brzeziński P. , Zieliński G. , Parafiniuk M. , Identyfikacja stanowiska szkieletowego z okresu II wojny światowej (w:) Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii, 2009, LIX.

9. Różniatowski T. (red.) Mała encyklopedia medycyny, PWN, Warszawa 1988, tom II.

10. Sokołowska – Pieluchowa J. (red.) Anatomia człowieka . Podręcznik dla studentów medycyny, PZWL, Warszawa 1983.

11. Stojer-Polańska J. , Strona M., Zbrodnicze rozkawałkowanie zwłok – aspekty kryminalistyczne i prawne (w:) Bezpieczeństwo – policja- kryminalistyka (red.) J. Czapska, A. Okrasa, Wydawnictwo UJ , Kraków 2015.

12. Sylwanowicz W. , Michalik A. , Ramotowski W. , Anatomia i fizjologia człowieka, PZWL, Warszawa 1980.

13. Szafrąński W. , Szczątki kostne Bolesława Krzywoustego w katedrze płockiej (w:) Notatki Płockie 1985, 30/3- 124.

14. Szeremeta M. , A. Niemcunowicz- Janica A. , Śmierć rodzaje i przyczyny , wczesne i późne znamiona, metody identyfikacji (w:) Kultura śmierci, Kultura umierania (red.) A. Guzowski, E. Krajewska – Kułak, G. Bejda , tom II; Wydawnictwo WNOZ, Białystok 2016.

15. Tomczyk J. , Analiza materiału kostnego z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska z Wilanowa (w:) Studia Ecologiae et Bioethicae 3/ 2005.

16. Walczyński J. , Kobiela J. , Badanie doświadczalne nad działaniem stężonych kwasów nieorganicznych na zwłoki, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 1952, nr IV.

17. Żywucka-Kozłowska E. Anatomia kryminalistyczna. Wybrane zagadnienia morfologii, patomorfologii, fizjologii, tanatologii i toksykologii, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2021.

Максим Грищенко

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, дільничний офіцер поліції сектору превенції ВП № 2 ХРУП № 2 ГУ НП в Харківській області, м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У СПОРАХ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ КРАЇНИ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Поглиблення євроінтеграційних процесів та війна змусила значну кількість українців виїжджати за кордон, що прямо позначилось до зростання укладених шлюбів наших громадян з іноземцями. Не в змозі вирішити сімейні конфлікти молоді матері повертаються в Україну з дітьми народженими в інших країнах. Матері неповною мірою розуміючи можливі правові колізії шлюбних відносин з громадянами інших країн та виховані в повній упевненості, що суди завжди займають позицію матері та її неповнолітніх дітей несподівано для себе отримують рішення суду, а далі виконавче провадження по примусовому поверненню її дитини до країни постійного проживання.

Правовідносини щодо повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, відмінні від держави їх постійного проживання урегульовані положеннями Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, до якої Україна приєдналася від 11.01.2006 року (Далі - Конвенція) [1]. Ст. 15 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлює, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Згідно зі статтями 1, 2 Конвенції її цілями є забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених/утримуваних у будь-яких інших державах та забезпечення того, щоб права на опіку ефективно дотримувались.

Переміщення або утримування дитини розглядаються як незаконні, якщо: а) при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу, колективно або індивідуально, відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала до переміщення або утримування; та б) у момент переміщення або утримування ці права ефективно здійснювалися, колективно або індивідуально, або здійснювалися б, якби не переміщення або утримування. При цьому під правами піклування розуміються відповідні повноваження, що виникають на підставі законодавчого акту, рішення судової або адміністративної влади або внаслідок угоди, що тягне юридичні наслідки. Права піклування включають права, пов'язані з піклуванням будь-якої особи про дитину, і, зокрема, право визначати місце проживання дитини. Права доступу включають право переміщення дитини на обмежений час у місце інше, ніж місце її постійного проживання. Конвенція застосовується до будь-якої дитини, яка постійно проживала в Договірній державі безпосередньо перед вчиненням акту порушення прав піклування або доступу. Застосування Конвенції припиняється, коли дитина досягає віку 16 років.

Право піклування в контексті Конвенції охоплює не лише визначення

батьками місця проживання дитини, а й вирішення питань про тимчасовий чи постійний виїзд дитини за межі держави в якій вона проживає.

Ст.ст. 3, 12, 13, 20 Конвенції містять вичерпний перелік обставин, за наявності яких суд має право відмовити в поверненні дитини до місця постійного проживання. Суд може відмовити в поверненні дитини у випадках, якщо особа, установа або інший орган, що піклуються про дитину, фактично не здійснювали права піклування на момент переміщення або утримування, або дали згоду на переміщення або утримування, або згодом дали мовчазну згоду на переміщення або утримування; або існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку, або якщо дитина заперечує проти повернення і досягла такого віку й рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку; або якщо повернення не допускається основними принципами запитуваної держави в галузі захисту прав людини й основоположних свобод.

Відповідно до ч.1 ст. 13 Конвенції обов'язок доведення обставин, які можуть бути винятковими підставами для неповернення дитини, покладається саме на особу, яка незаконно перемістила дитину на територію іншої держави або незаконно її утримує.

Потреба у призначенні психологічної експертизи або отриманні висновка спеціаліста виникає, як правило, вже на стадії апеляційного провадження, коли за рішенням суду першої інстанції дитину необхідно повернути до іншої країни.

При проведенні психологічного дослідження спеціалісту необхідно ретельно проаналізувати два аспекти: 1) повсякденну обстановку, що повинна забезпечувати психологічне благополуччя та психофізіологічний розвиток дитини та 2) до яких наслідків може призвести передача дитини до іншої країни.

Складність виділення критеріїв чи значних психологічних обставин, які можуть стати доказами при встановленні судом підстав до повернення дитини або залишення її в Україні зумовлює проведення психологічного дослідження вже після того, як отриманні усі документальні відомості. Письмові документи, що характеризують піклувальника та дитину: автобіографія, характеристика з місця роботи, з місця проживання, пояснювальні записи, заяви, скарги, характеристики з дитячих установ, з комісій у справах дітей, поліції тощо. Збір та аналіз матеріалів, що характеризують життєвий шлях та розвиток психічних процесів, властивостей та явищ обстежуваних дозволяє простежити процес формування конкретної людини, глибше зрозуміти її індивідуально-психологічні якості, риси характеру, схильності, здібності, а також внутрішньородинні відносини тощо. Письмові джерела у дослідженні виступають документальним фактажем, що наочно демонструють, разом з тестами, повноту операційної бази психолога.

Застосовувані психологічні методи та методики повинні дати можливість фахівцеві оцінити не тільки психічний стан та властивості особистості дитини (дорослого), але також особливості їх суб'єктивного світу, домінуючі та часто неусвідомлювані переживання, внутрішньоособистісні конфлікти, процеси адаптації до стресу. Ще важливіше мати в арсеналі методики вивчення системи

відносин дитини, її уявлень про сім'ю та самопочуття в сім'ї, для оцінки диференційованого ставлення до різних членів родини та відстеження динаміки цих відносин.

При вивченні наданих іноземною стороною матеріалів слід обов'язково звертати увагу на наявність або відсутність відомостей про батька-позивача, а саме: дані щодо умов можливого проживання дитини; здатності забезпечити існування та психологічне благополуччя й розвиток дитини. Відсутність інформації про спроможність батька забезпечити благополуччя й розвиток дитини повинна бути відображена в експертному висновку.

Саме при наявності усіх перелічених компонентів психологічного аналізу експерта, як-то: наявності необхідних довідок та характеристик на дитину та її утримувача; правильно-підбраного інструментарію дослідження дитини та її психологічних відносин з родиною; аналізу соціально-психологічного стану батька-позивача та можливих психолого-фізіологічних наслідків переміщенні дитини в іншу країну може гарантувати подання до суду висновку, що зробить можливим якісно вирішити спір про місце проживання дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей : Конвенція від 25.10.1980. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 15.09.2022)

Алла Заріцька

старша судова експертка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Рівненського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Рівне, Україна

СПЕЦИФІКА ОБ'ЄКТА СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Діяльність у ринкових умовах зумовлює велику кількість взаємозв'язків між суб'єктами господарювання. Зокрема, існує залежність між підприємством, його працівниками, державою та контрагентами. Усі ці відносини підпорядковуються певним законам, а учасники повинні дотримуватися відповідних правил. Держава створює та забезпечує умови для функціонування економічних відносин, власники підприємств бажають отримати прибуток, працівники та засновники прагнуть отримати доходи у вигляді заробітної плати та дивідендів. Проте під час цієї взаємодії деякі з учасників господарських відносин не дотримуються «правил гри», чим порушують права інших. Це провокує виникнення спорів, для вирішення яких сторони звертаються до судів та правоохоронних органів [1]. Такі дії наносять шкоду не тільки окремим особам, проти яких вони вчинені, але й суспільству в цілому. Це зумовлює необхідність виявлення правопорушень, їх вивчення, усунення наслідків та запобігання в майбутньому. Але визнання винними конкретних осіб вимагає проведення слідчих дій.

Особливістю цього процесу при розгляді економічних злочинів є застосування не тільки юридичних, а й економічних знань. У процесі збору доказів з економічних справ у правоохоронній діяльності часто використовується судово-економічна експертиза, яка досліджує виробничу, фінансово-господарську діяльність та інші явища, відображені у бухгалтерському обліку і звітності, що стали об'єктом розслідування. Тому слідчі та судові органи мають потребу в тому, щоб з'ясувати фактичні обставини підприємницької і господарської діяльності, які дозволили б усебічно, повно та об'єктивно висвітлити діяльність обвинуваченої, підозрюваної або підсудної особи. Ця необхідність виникає тому, щоб безпомилково кваліфікувати цю економічну діяльність керуючись нормами кримінального права. У даний час існує кілька різних точок зору з трактування визначення об'єкта судово-економічної експертизи.

Об'єкт експертного дослідження в загальній теорії судової експертизи розглядається як складна динамічна система, що складається з трьох елементів: 1) матеріального носія інформації про даний факт, подію; 2) джерела інформації про факт; 3) механізму передачі інформації від джерела до носія, іншими словами, механізму їх взаємодії.

Об'єктом судово-економічної експертизи є документи, пов'язані з веденням бухгалтерського обліку. Проте таке твердження неправомірно розширює сферу дослідження експерта-економіста. Він вивчає тільки ті

документи бухгалтерського обліку, що потрібні для з'ясування обставин справи у процесі досудового слідства чи судового розгляду. Таке визначення об'єктів судово-економічної експертизи прирівнює її до аудиту чи ревізії, не враховуючи необхідності роботи експерта-економіста з іншими документами, які містяться у справі [2].

З іншої сторони, об'єкти судово-економічної експертизи характеризують як документи, що відображають порушення законодавства, протиправну або злочинну діяльність. Але такий підхід означає, що експерт повинен встановити порушення на основі документів, які містять сліди злочинів. Проте це не відповідає статусу експерта-економіста, оскільки він не може давати юридичну оцінку подій.

Об'єктом судово-економічної експертизи є документи, перелік яких наводиться у постанові про призначення судово-економічної експертизи та які безпосередньо надані експерту-економісту для дослідження та складання висновку.

Поняття об'єкта судової експертизи неоднозначне з точки зору науки і практики. Об'єкт судової експертизи з позиції наукової галузі являє собою рід (вид) об'єктів, який-небудь клас, категорію предметів, що характеризуються загальними властивостями. Виходячи з судження практичної діяльності у спеціальній літературі існують різні варіанти даного поняття. Основні з них можна представити наступним чином [3]:

- тільки матеріально-фіксовані об'єкти;
- матеріальні об'єкти і процеси.

Проте об'єкт судово-економічної експертизи має свої особливості, оскільки судово-економічна експертиза є процесуальною дією і поєднує в собі економічну, бухгалтерську та юридичну науки.

Щоб визначити об'єкт судово-економічної експертизи, спочатку потрібно розглянути, що є об'єктом бухгалтерського обліку. Більшість науковців об'єктами бухгалтерського обліку вважають засоби підприємства, джерела їх утворення та господарські процеси, які забезпечують рух майна і джерел з метою отримання прибутку. Інші науковці визначають, що об'єктами бухгалтерського обліку є складові його предмета, які знаходять, окреме, як об'єкти, відображення в системі бухгалтерського обліку та представляють інформаційну цінність загалом для всіх користувачів (інституцій), чи вибірково для їх груп чи індивідуумів. Отже, об'єкт судово-економічної експертизи поєднує характеристики об'єктів бухгалтерського обліку та судової експертизи і являє собою документально зафіксовані факти господарської діяльності, що стали предметом досудового розслідування чи судового розгляду.

Об'єктом судово-економічної експертизи є бухгалтерські документи, в яких відображена фінансово-господарська діяльність підприємств, у тому числі протиправна чи злочинна.

Система об'єктів судово-економічної експертизи складається з:

1. Облікових бухгалтерських документів, що включають:

- первинні (вимоги, наряди на відпуск матеріальних цінностей, банківські

доручення, прибуткові, видаткові та касові ордери, накладні, пропуск на вивезення продукції, транспортні документи, акти на списання товарних втрат, переоцінку товару, розбирання ремонтів об'єктів, платіжні відомості, доручення, квитанції та ін.);

- зведені (забірні книжки, групувальні відомості, накопичувальні і групувальні таблиці, особові рахунки, ордери та ін.);

- матеріали механізованого обліку (магнітні носії, машинограми, табуляграми, журнали здачі та приймання документів на механізований облік, журнали контрольних чисел і т. п.).

2. Облікових (рахункових) реєстрів, до яких відносяться книги, журнали-ордери, оборотні відомості, картки обліку та ін.

3. Документів бухгалтерської звітності, що включають звіти касирів, авансові звіти, товарні звіти матеріально відповідальних осіб та ін.

4. Матеріалів інвентаризації: інвентаризаційні описи наявності товарів, порівняльні відомості, протоколи рішень інвентаризаційних комісій, пояснення матеріально відповідальних осіб.

5. Інших матеріалів, необхідних для проведення судово-економічної експертизи: висновки аудиторів, акти ревізій, рішення по них вищих органів, довідки та повідомлення про дії з цінностями, укладення деяких інших судових експертиз (комп'ютерно-технічної, товарознавчої, будівельно-технічної, технологічної та ін.) [4].

У випадках ведення бухгалтерського обліку в електронно-обчислювальному вигляді, експертів надаються документи в роздрукованому вигляді, обов'язково завірені в установленому порядку.

Якщо судово-економічна експертиза призначається з метою перевірки висновків документальної ревізії, у документі про призначення експертизи необхідно зазначити, які саме висновки і з яких причин викликають сумнів (суперечать іншим зібраним у кримінальному провадженні матеріалам, викликають спори у зацікавлених осіб, непереконливо обґрунтовані ревізорами тощо). Якщо ініціатори проведення судової економічної експертизи (дослідження) зазнають труднощів у визначенні документів, які необхідні для надання експертного висновку, їм слід звернутися за консультацією до експерта-спеціаліста. Документи мають бути систематизованими у хронологічному порядку (за епізодами діяння, періодами тощо), підшитими, прошнурованими і пронумерованими. Збирати такі матеріали самостійно експерт не має права і в разі потреби у вивченні певних матеріалів, що не надійшли в його розпорядження, має право заявити особі, яка призначила експертизу, клопотання про доповнення об'єктів експертизи.

При організації експертного дослідження велике значення має відбір матеріалів та необхідних документів. Нерідко через недостатньо чітке уявлення про об'єкти судово-економічної експертизи слідчі (суди) направляють експерту всі матеріали справи або документи, що не мають відношення до даного предмету. Крім того, експерт-економіст повинен урахувати галузеві особливості об'єктів бухгалтерського обліку, щоб дати кваліфікований

висновок.

Саме документи створюють специфічний об'єкт судово-економічної експертизи. На підставі дослідження документів експерт робить висновки щодо достовірності господарських операцій та правильності відображення їх у бухгалтерському обліку. При цьому він не повинен виходити за межі спеціальних знань, тобто давати документам юридичну оцінку і визначати їх доказове значення у справі.

Отже, об'єкт експертного висновку є одним із ключових питань у діяльності експерта-економіста, оскільки від цього залежать повнота та обґрунтованість висновків експерта-економіста. Однак на сьогодні відсутнє чітке розуміння об'єкта судово-економічної експертизи, що призводить до неточності експертних висновків, повторного призначення судово-економічної експертизи, а отже, затягування процесу слідства. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що об'єкти судової економічної експертизи мають свою специфіку, тому ефективність такої експертизи перш за все залежить від точності та повноти їх ідентифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Практикум з фахових дисциплін Облік і аудит. URL: https://pidru4niki.com/67811/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/praktikum_z_oblik_i_audit (дата звернення: 09.08.2022).
2. Курків М.В. Ревізії та перевірки за зверненнями правоохоронних органів: навч. Посібник / Харків : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. - 412 с.
3. Дікань Л.В., Понікаров В.Д., Кожушко О.В. Судово-економічна експертиза Навчальний посібник Харків. Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. URL: <https://bit.ly/3M4zvX3> (дата звернення: 09.09.2022).
4. Гуцаленко Л.В., Михальчишина Л.Г., Сидорчук В.М., Пентюк І.К. Судово-бухгалтерська експертиза Навчальний посібник Рекомендовано Міністерством освіти і науки України для студентів вищих навчальних закладів Київ «Центр учбової літератури» 2011 URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk767327.pdf> (дата звернення: 09.09.2022).

Маріанна Кощинець

кандидатка економічних наук, доцентка кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

СУДОВА БУХГАЛТЕРІЯ, ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАВО: ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКСНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Проблема реалізації завдань судової бухгалтерії лежить в площині багатьох суміжних наук. Це об'єктивно, адже судова бухгалтерія має на меті виявлення скритих корисливих дій посадових і інших осіб, здійснених в сфері економічних питань. Латентність характеру таких дій дозволяє маскувати їх під законні економічні операції чи процеси. Не секрет, що в сфері економіки недобросовісні працівники шукають, і часто знаходять, цілком начебто законні підстави реалізації своїх злочинних задумів. З огляду на це при проведенні судово-слідчих заходів у рамках проведення судово-бухгалтерської експертизи, важливо на високому рівні володіти економічними, нормативно-правовими знаннями, а також вміти застосовувати інструментарій аналізу, зокрема фінансового.

Попри те, що в науковій літературі є різноманітні трактування та означення фінансового аналізу, в правовому полі керуються його офіційним визначенням, яке гласить: «Фінансовий аналіз діяльності підприємства – комплексне вивчення фінансового стану підприємства з метою оцінки досягнутих фінансових результатів, що проводиться за допомогою методів фінансового аналізу за даними фінансової звітності підприємства [1].

Оскільки основним предметом судової бухгалтерії є саме економічні злочини та порушення, то фінансовий аналіз має бути одним із найбільш використовуваних інструментів виявлення та оцінки таких дій. Простим поясненням цієї гіпотези є той факт, що такий аналіз надає необхідні докази та оцінку тих чи інших дій в цифровому форматі з допомогою відповідних показників. Тобто іншими словами, забезпечує досягнення цілей і мети судової експертизи, використовуючи аналітичні інструменти й методи (рис. 1).

Своєю чергою, фінансовий аналіз вимагає наявності відповідного рівня знань та компетентностей для того, щоб відповідати вимогам і надавати результати, які матимуть юридичну доказовість. З огляду на це, комплексне його застосування для цілей судової бухгалтерії вимагає відповідних гарантій. Найпростішим виходом з такої ситуації є звернення щодо проведення такого аналізу до спеціалізованих фірм чи суб'єктів, які в правовому полі відповідають цим вимогам. господарювання.

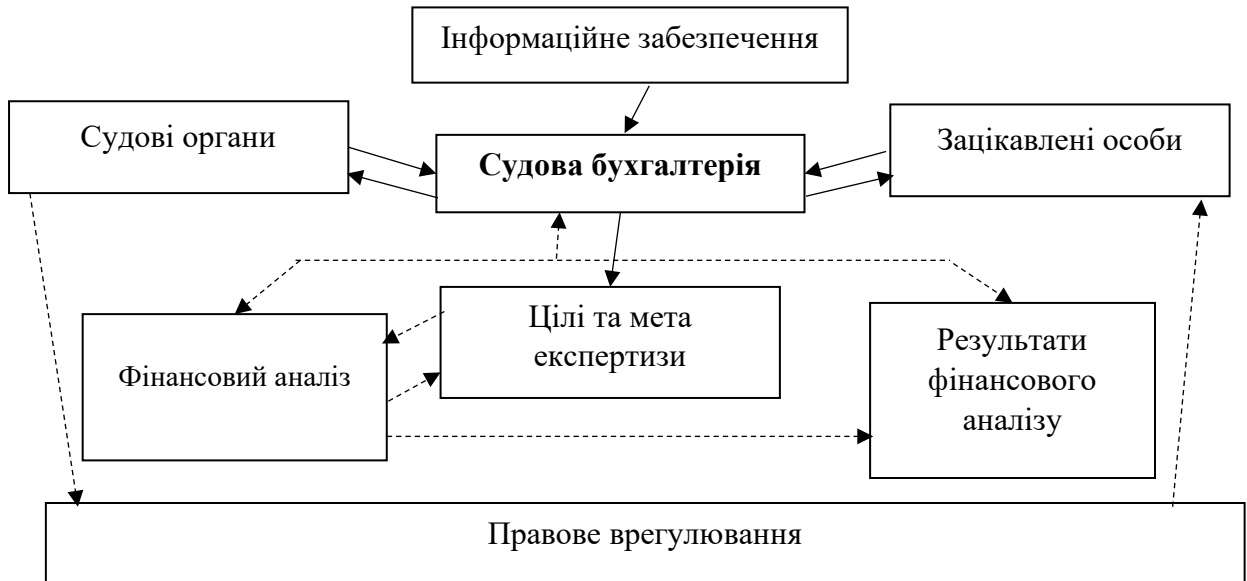

Рис. 1. Місце фінансового аналізу в системі судово-бухгалтерської експертизи (Узагальнено автором)

Тож окрім власне правового характеру самої судової бухгалтерії, як одного з правочинів, вона автоматично вимагає правового врегулювання тих дій, які здійснюються на її запити іншими суб'єктами. Відповідно до цього, вищенаведена схема взаємозв'язку трансформується в іншій інтерпретації та має характер комплексності усіх трьох складових – судової бухгалтерії, фінансового аналізу та права (вважаємо, що в тому числі й фінансового) (рис. 2).

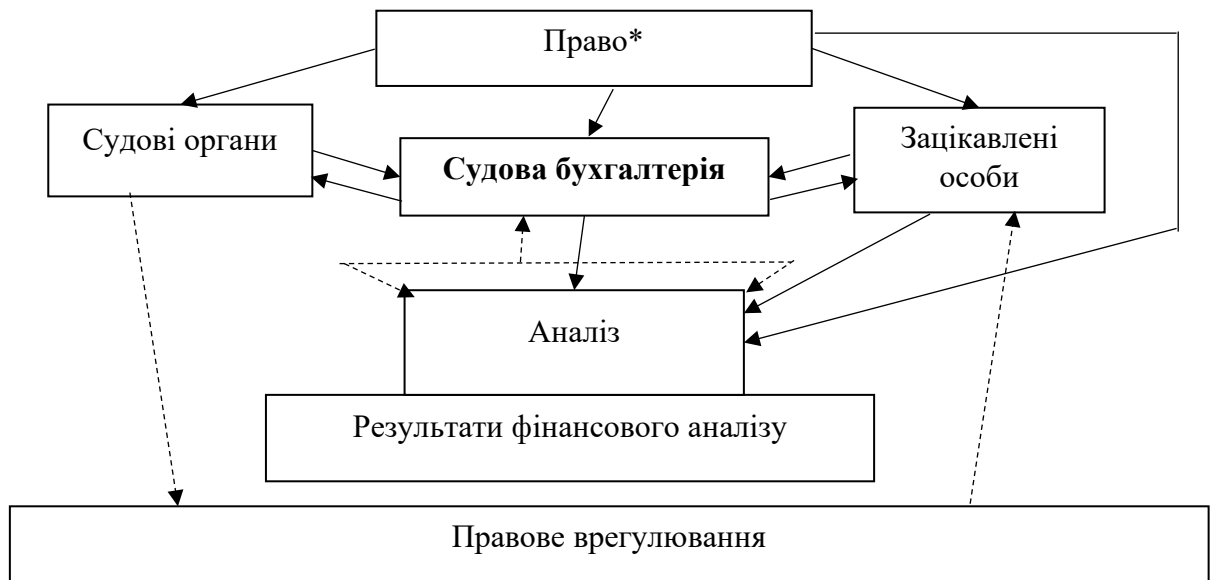

Рис. 2. Комплексний взаємозв'язок судової бухгалтерії з фінансовим аналізом і правом (Узагальнено автором)

Комплексне застосування інструментів аналізу відповідно до правових вимог має багато переваг і дає підстави вирішення судових справ в правовому полі. Зазвичай після таких слідчих дій немає підстав сумніватися у правдивості

зроблених висновків і прийняття правових рішень. Однак є й проблеми, які при цьому виникають.

Найперша з них – це суб'єкти, які проводять аналіз. До різних суб'єктів може бути різний рівень довіри. Звичайно, що клієнти (в тому числі судові органи та особи щодо яких ведеться розслідування) можуть замовляти проведення фінансового аналізу там, де їм зручно. Багато (консалтингових і інших) мають право такий аналіз здійснювати оскільки зазвичай реєструють відповідний вид діяльності. Але для кращої комунікації та посилення довіри можливо потрібно встановлювати в територіальних та адміністративних межах перелік рекомендованих фірм, які можуть реалізовувати замовлення на проведення фінансового аналізу. Таким чином можна досягти максимальної правдивості результатів експертизи та аналізу, що сприятиме економії часу та ресурсів усіх учасників судового процесу.

Щодо інших проблем комплексного застосування фінансового аналізу для потреб судової бухгалтерії в рамках правового поля, то в їх складі слід виділити ще можливості застосування ІТ. Для зручності комунікування сучасні технічні засоби використовуються досить активно. Це сприяє економії часу та ресурсів. Але в цьому контексті важливо досягти балансу в питаннях комерційної таємниці, передачі даних і їх захисту, застосування відповідних персоналізованих ідентифікаторів тощо. Це також вагомі проблеми, які, однак, вирішуються тими ж таки ІТ.

Класичним прикладом є використання електронного цифрового підпису. Цікавим у цьому контексті є досвід Польщі, де цей підпис можна проставити на документах, скориставшись своїм довіреним профілем (profil zaufany). Принцип його застосування полягає у щонайменше 2-ступеневому контролі: через реєстрацію у загальнопольській системі та зв'язок з банківською системою (банком, у якому клієнт має відкритий рахунок).

В Україні такі процедури легко реалізувати у системі «Дія». Важливо лише належним чином забезпечити захист від злочинних посягань. Тому мега важливо мати потужну систему захисту даних. Завдяки уведенню у судові органи діяльності, пов'язаної із захистом від незаконних посягань на інформацію в кіберпросторі (кіберзахисту) є висока ймовірність, що така проблема також може бути вирішена досить швидко й ефективно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: Наказ Міністерства фінансів України та Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. №49/121.

Анна Лебеденко

судова експертка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Одеса, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Судова економічна експертиза, виступаючи процесуальною формою дослідження на основі спеціальних знань у різних галузях економіки, вирішує широке коло питань, що виникають у ході досудового розслідування чи судового розгляду економічних злочинів. При цьому висновок судового експерта-економіста сприяє встановленню об'єктивної істини та відповідно до чинного законодавства є процесуальним джерелом доказів у різних видах судочинства.

Поступовий перехід на електронний документообіг в органах державної влади, місцевого самоврядування та інших підприємств і організацій різної форми власності, тобто стрімкий розвиток процесів диджиталізації суспільних відносин, впливає на постійне збільшення питомої ваги електронних документів у загальній масі судових доказів.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває удосконалення механізму використання електронних документів як доказів у різних видах судочинства, у тому числі і при проведенні судових економічних експертиз, у зв'язку з наявністю істотних переваг електронного документообігу над традиційним діловодством, а саме: оперативність, висока швидкість передачі даних, компактність архіву, економія паперу, можливість захисту документів від несанкціонованого доступу та ін.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-ХІІ судова експертиза визначається як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

В експертних установах України проводяться різні види експертиз класифіковані за галузями знань, у тому числі і судова економічна експертиза, яка призначається у випадках, коли для вирішення відповідних питань необхідні спеціальні знання у галузі економіки.

За напрямками досліджень економічна експертиза поділяється на дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; дослідження документів про економічну діяльність підприємств та організацій; дослідження документів фінансово-кредитних операцій.

Дослідження можуть проводити різними методами, як-от: методом документальної перевірки та співставлення, а також перевірки повноти й правильності заповнення реквізитів документів, встановлення відповідності

записів у документах вимогам нормативно-правових актів України, зіставлення даних із взаємопов'язаних документів [6].

Проведення судової економічної експертизи нерозривно пов'язано з дослідження документів фінансово-господарської діяльності підприємства, які містять відомості про здійснені господарські операції за певний період часу.

Повнота висновку судового експерта економіста, за підсумками проведеного дослідження, знаходяться в залежності від об'єктів, наданих на експертизу. Так, до безпосередніх об'єктів економічної експертизи, на яких ґрунтується висновок експерта, відносяться:

первинні та зведені бухгалтерські документи (прибутково-видаткові накладні, ордери, звіти матеріально відповідальних осіб, накопичувальні та оборотні відомості);

облікові реєстри (картки або книги матеріального обліку, касові книги, журнали-ордери, відомості, головна книга);

звітність (квартальні та річні бухгалтерські баланси з додатками, статистична звітність);

інвентаризаційні описи та порівняльні відомості, акти інвентаризації;
акти документальних перевірок та інше.

Таким чином, об'єктом судових економічних експертиз є документальні дані – носії економічної інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання.

Правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні визначає Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 № 996-XIV.

Згідно ст. 9 Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 № 996-XIV підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи [2]. Для контролю та впорядкування оброблення даних на підставі первинних документів можуть складатися зведені облікові документи.

Первинні та зведені облікові документи можуть бути складені у паперовій або в електронній формі та повинні мати такі обов'язкові реквізити, якщо інше не передбачено окремими законодавчими актами України: назву документа (форми); дату складання; назву підприємства, від імені якого складено документ; зміст та обсяг господарської операції, одиницю виміру господарської операції; посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції і правильність її оформлення; особистий підпис або інші дані, що дають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції.

Первинні документи, складені в електронній формі, застосовуються у бухгалтерському обліку за умови дотримання вимог законодавства про електронні документи та електронний документообіг [2].

В Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV зазначено, що електронний документ (ЕД) – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних

даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [3].

В умовах воєнного стану особливо гостро постає питання можливості використання електронних документів як об'єктів дослідження при проведенні судової економічної експертизи, у зв'язку з наявністю переваг електронного документу над паперовим, а саме:

можливість захисту документів від несанкціонованого доступу (перегляд, редагування, копіювання та ін.);

підвищення швидкості пошуку необхідних документів;

більша захищеність від зовнішніх факторів впливу (вогонь, вода та ін.);

компактність;

мобільність;

економія паперу.

При дослідженні електронних документів перед експертом постає питання щодо встановлення достовірності електронних документів та можливості їх використання як об'єктів дослідження при проведенні судової економічної експертизи.

Згідно ст.99 Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 № 4651-VI, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (у тому числі електронні) [4].

На сьогодні в процесуальному законодавстві не передбачені конкретні критерії достовірності електронних доказів. Проте, згідно з Законом України «Про електронні документи та документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [3].

Оригінал електронного документа повинен давати змогу довести його цілісність та справжність шляхом перевірки електронного цифрового підпису.

Відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII електронний підпис - електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис [5].

Таким чином, одним з найважливіших персоніфікуючих реквізитів електронного документа можна назвати електронний підпис, який дає змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції, що відповідно до Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV є обов'язковим реквізитом первинного документа.

Варто зазначити, що прийняті до уваги експертом-економістом первинні документи, крім персоніфікуючих реквізитів, повинні містити і інші обов'язкові реквізити первинного документа, передбачені Законом України "Про

бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 № 996-XIV. Тільки у цьому випадку електронні документи можуть бути використані в якості повноцінних достовірних доказів (документів) при проведенні судової економічної експертизи.

Сучасні реалії воєнного стану в Україні спонукають до стрімкого збільшення питомої ваги електронних документів серед об'єктів дослідження при проведенні судової економічної експертизи, у зв'язку з їх мобільністю, компактністю та захисту від зовнішніх факторів впливу, на відміну від паперових документів.

Варто зазначити, що судова економічна експертиза не забезпечена методикою, яка окреслює механізм використання електронних документів при проведенні дослідження та порядок здійснення посилань у дослідницькій частині висновку експерта на використані джерела електронних документів. Крім того, чинними нормативно-правовими актами та методиками не передбачено встановлений порядок передачі електронних документів органами досудового розслідування або суду судово-експертній установі з метою проведення дослідження.

Таким чином, для того щоб визнати електронні документи в якості повноцінних достовірних доказів, необхідно чітко окреслити на законодавчому та методичному рівні стандартні правила, прийомів і методики оцінки, дослідження та використання електронних документів в експертній практиці. Лише в цьому випадку можливо уникнути підроблення електронних доказів (документів) і як наслідок протиріч, як можуть виникати між висновками різних експертів у зв'язку з різними підходами у використанні електронних доказів (документів) при проведенні судових економічних експертиз.

Перспектива подальших досліджень у даному напрямі є розробка методик та нормативно-правових актів, які чітко окреслюють механізм використання електронних документів експертами-економістами у практичній судово-експертній діяльності, а саме:

порядок передачі електронних документів органами досудового розслідування або суду судово-експертній установі;

критерії визначення достовірності електронних документів;

порядок здійснення посилань у дослідницькій частині висновку експерта на використані джерела електронних документів;

види документів, які експерт може приймати до уваги в електронному вигляді.

Удосконалення нормативно-правової бази судово-експертної діяльності за вказаними вище напрямками надасть змогу забезпечити обґрунтованість, законність, об'єктивність та достовірність висновку експерта-економіста навіть в умовах впровадження воєнного стану в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038->

12#Text (дата звернення: 12.09.2022);

2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. Дата оновлення: 10.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 12.09.2022);

3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 12.09.2022);

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 10.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.09.2022);

5. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 12.09.2022);

6. Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз (Дніпропетровський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2003; реєстраційний код – 11.0.08).

Олексій Мельник

завідувач сектору досліджень зброї відділу криміналістичних видів досліджень Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Луцьк, Україна

Олег Гіргіль

судовий експерт сектору досліджень зброї відділу криміналістичних видів досліджень Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Луцьк, Україна

Олександр Приходько

завідувач сектору балістичного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Луцьк, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ ФАКТУ ПЕРЕРОБКИ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ У ВЛАСНОСТІ ГРОМАДЯН

Актуальність даної статті показати проблемні питання, які виникають при встановленні факту переробки вогнепальної зброї, яка перебуває у власності громадян. Розмежувати, які зміни внесені в конструкцію зброї, вважаються переробкою, а які ні.

Сьогоднішні реалії, які склались на території України, змушують населення збільшувати запит на зброю, складові елементи або запасні деталі, а також аксесуари (додаткове обладнання) до неї. В наявних власників з метою покращення ергономічних, балістичних чи інших характеристик своєї зброї, вносити конструктивні зміни не задумуючись при цьому, які зміни внесені в конструкцію зброї вважаються переробкою і караються законом, а які ні, та не впливають на її цільове використання.

Предметом злочинів, передбачених статтями 262-264, 410 КК, належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Предметом злочину, передбаченого ст. 264 КК (2341-14), крім зазначених вище видів вогнепальної зброї може бути також гладкоствольна мисливська зброя (п. 4 Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002 р. № 3 (далі Пленуму) [4].

Відповідно до п. 13 Пленуму під незаконним виготовленням холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв потрібно розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії по їх створенню чи переробленню,

внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей [4].

Оскільки законодавець не визначив у результаті яких саме дій, зброя набуває відповідних характерних властивостей і які саме характерні особливості має мати перероблена зброя промислового способу виготовлення, а тому в ході встановлення факту переробки, складно розмежувати чи внесені в конструкцію зміни є переробкою, чи такими, що не вплинули на її цільове використання.

Судові експерти при дослідженні зброї з ознаками переробки керуються терміном перероблена вогнепальна зброя – зброя промислового виробництва, у якій саморобним чи кустарним способом змінені деякі деталі чи вузли у результаті чого вона набула нових характеристик (як правило використання іншого зразка боєприпаси або перехід до іншої видової групи вогнепальної зброї) [2, с.6]. Вважаю, що даний термін має дуже широке значення і в ньому не розмежовано, заміна яких саме деталей чи вузлів змінює відповідні характеристики зброї. Тому в залежності від виду досліджуваної зброї промислового способу виготовлення, яка перебуває у власності громадян і має ознаками переробки слід перевірити, як внесені зміни в конструкцію зброї, вплинули на її використання та відповідність, затвердженим методикам, стандартам, технічним умовам, технічній документації виробника зброї.

Зброя яка перебуває у власності громадян та в конструкцію якої можуть бути внесені зміни можна поділити на умовні 2 (дві) групи:

- Виготовлена промисловим способом (спортивна зброя, мисливська нарізна зброя, мисливська гладко ствольна зброя, газова зброя, травматична зброя, пневматична зброя, нагородна вогнепальна зброя;
- Виготовлена шляхом промислової переробки зброї військового призначення (окремі зразки спортивної зброї, мисливської нарізної зброї та травматичної зброї) [3].

Проаналізувавши вимоги до зброї, яка може перебувати у власності громадян та мати конструктивні зміни, які відрізняються від заводської конструкції, однак відповідати діючим галузевим стандартам та методикам. Фактично мати конструктивні зміни, а факту переробки не відбувається:

- наявність різьби на каналі ствола (як правило для встановлення подовжувачів, дульних гальм, полум'єгасників, зменшувачів звуку пострілу);
- змонтована планка для кріплення, оптичних приладів збільшення, приладів освітлення (інших допоміжних приладів), чи замінені наявні прицільні механізми;
- замінені неосновні частини зброї (складові елементи), які не впливають на цільове використання, а служать для покращення зовнішнього вигляду зброї, її ергономіки, комфорту (заміна ложа, прикладу, магазину тощо).

Після внесених у конструкцію зброї вищевказаних змін, вони не мають впливати на цільове використання зброї та повинні відповідати діючим стандартам до певного виду зброї (розмірні характеристики зброї, ступінь ведення стрільби, ємність магазину, спосіб заряджання тощо.)

Далі будуть наведені найбільш розповсюджені дії в результаті яких, внесені в конструкцію вогнепальної зброї, що перебуває у власності, набуває ознак переробки (зброя повністю або частина вимог не відповідає діючим галузевим стандартам та методикам):

дії в результаті яких відбувається зміна калібру зброї чи можливість використання патронів інших калібрів;

дії в результаті яких відбувається зміна ступеню веденню вогню;

дії в результаті яких змінюється спосіб заряджання та перезаряджання зброї;

дії в результаті яких з'являється можливість стрільби патронами з металевим снарядом, що не передбачено для даного виду зброї (лише для газової зброї);

дії в результаті яких розмірні характеристики зброї зменшуються і відбувається перехід до іншої видової групи;

дії в результаті яких відбувається відновлення бойових характеристик зброї (лише для зброї виготовленої шляхом промислової переробки зброї військового призначення).

Широке значення терміну переробки зброї не розмежовує, які дії внесені в конструкцію зброї вважаються переробкою зброю, а які ні, а тому для власників зброї, що хочуть покращити зовнішній вигляд зброї, ергономічні чи інші характеристики своєї зброї, слід звертатись до ліцензійних майстерень і після проведених робіт, отримати відповідний акт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.09.2022).

2. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби (проведення пострілів) / [Гамов Д.Ю.] / ДНДЕКЦ МВС України; ДЕЗП Мінюсту України. К., 2012. 34с.

3. Наказ МВС України № 622 від 21.08.1998 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів. № z0816-20. Дата оновлення 16.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0816-20#Text> (дата звернення: 06.09.2022).

4. Пленум Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26 квітня 2002р. №3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text> (дата звернення: 06.09.2022).

5. Зброя спортивна та мисливська. Вимоги безпеки. Методи випробувань на безпеку: ГСТУ 78-41-002-97 затверджено наказом МВС України № 557 від 20.08.1997. Дата оновлення 29.12.2012. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/file/nakaz3.pdf> (дата звернення: 08.09.2022).

Микола Євтушенко

старший судовий експерт відділу трасологічних досліджень лабораторії криміналістичних видів досліджень Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

МЕТОД ПОБУДОВИ ГЕОМЕТРИЧНИХ ФІГУР ЯК ОКРЕМИЙ МЕТОД ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ТРАСОЛОГІЇ

Порівняльне дослідження є однією з найважливіших стадій у криміналістичній ідентифікації. За час розвитку криміналістики як науки, було розроблено велику кількість методів порівняльного дослідження, при цьому досить широко залучались методи з інших точних наук (наприклад, математичні методи – побудови геометричних фігур, графічний, виміру лінійних та кутових відстаней, топографічний метод – накладання координатних сіток і т.п.). Однак, аналіз експертної практики, зокрема висновків судових експертів трасологів за останні роки, виявив негативну тенденцію – у практичній діяльності використовується надто обмежена кількість існуючих методів порівняльного дослідження, що можливо пояснити багатьма факторами, серед яких, на нашу думку, слід виділити недостатній теоретичний рівень висвітлення у літературі [1-5] можливостей, переваг або недоліків того чи іншого методу. Тож у даній статті ми детально розглянемо один з методів порівняльного дослідження (у контексті проведення трасологічних досліджень), що досить рідко використовується в останні роки – метод побудови геометричних фігур.

Як вже зазначалося вище, метод побудови геометричних фігур – математичний, у криміналістичній літературі, яка є у розпорядженні більшості практикуючих судових експертів, у кращому випадку, описаний одним-двома реченнями чи словосполученнями, частіше – лише зазначається про його існування. Принцип даного методу полягає у присвоєнні геометричним центрам співпадаючих окремих ознак у сліді та порівняльному зразку умовних позначень, наприклад вершина А, Б, С (найменування символів у даному випадку не має принципового значення), з послідовним з'єднанням вказаних вершин прямими лініями. Побудовані геометричні фігури являються математичними моделями, що відтворюють площинне взаємне розташування співпадаючих окремих ознак. Достатність комплексу збігів окремих ознак у сліді та порівняльному зразку, у даному випадку, встановлюється експертом при порівнянні отриманих математичних моделей.

На нашу думку, найбільш зручними сферами застосування методу побудови геометричних фігур, у трасології, є порівняльне дослідження статичних слідів низу взуття, слідів транспортних засобів та у деяких випадках слідів знарядь зламу.

Серед переваг даного методу порівняльного дослідження слід виділити наступні:

- надзвичайна наглядність – збіг математичних моделей (геометричних фігур), висвітлених у висновку експерта, для особи, яка не володіє спеціальними

знаннями (учасника процесу) є досить зрозумілим та наглядним (рис. 1);

- взаємне розташування окремих ознак у сліді та порівняльному зразку (у даному випадку – це довжина відрізків між вершинами побудованих геометричних фігур), досить зручно фіксувати за допомогою таблиці (зразок якої приведено нижче), причому це досить полегшує роботу експерта при фрагментарному відображенні сліду;

- відсутність необхідності винесення позначень, в ілюстративній частині висновку експерта, за межі зображень, що як правило супроводжується значними за довжиною лініями, які фактично перекреслюють слід у різних напрямках.

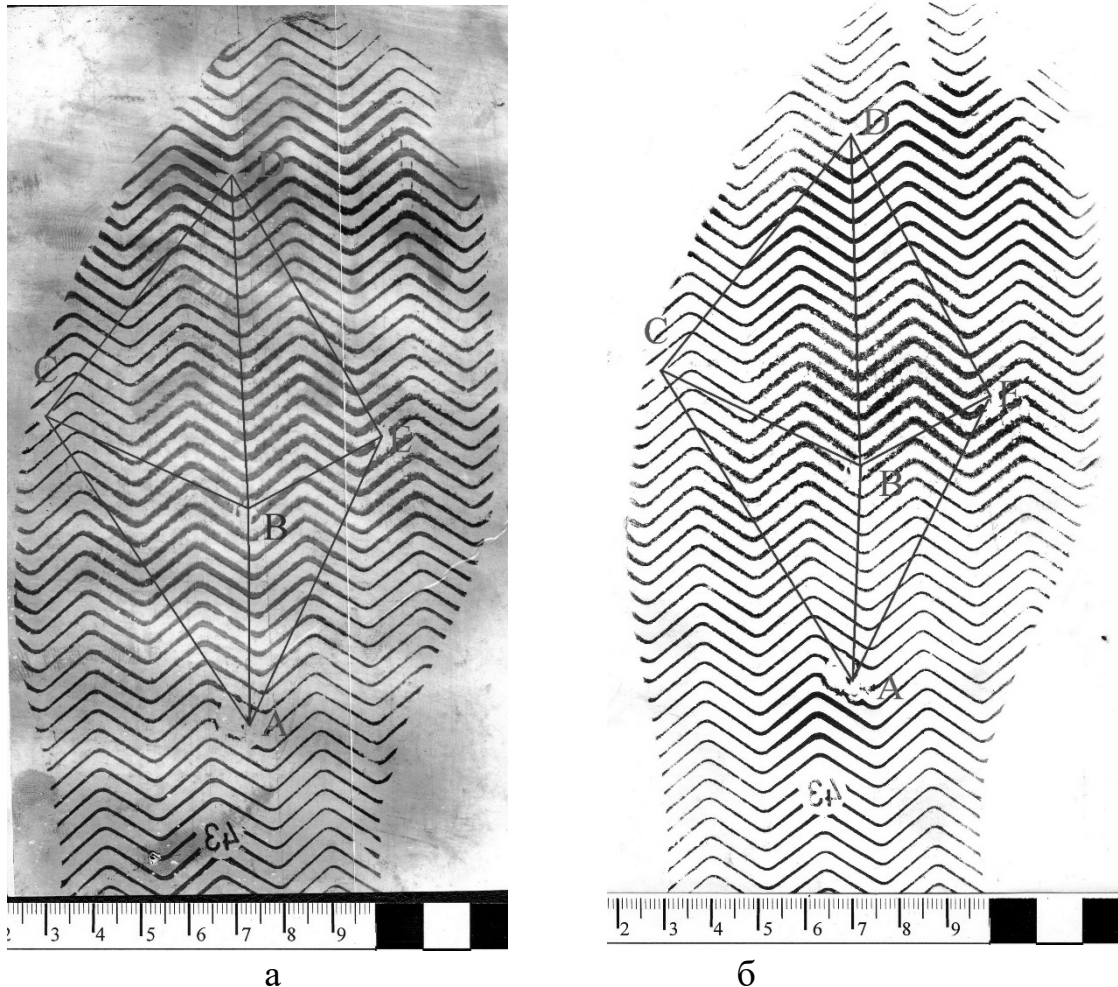

Рис. 1. Слід низу взуття (а) та експериментальний відтиск підошовної частини напівчеревики на ліву ногу (б), з розміткою, виконаною методом побудови геометричних фігур.

Серед недоліків методу будови геометричних фігур, слід відзначити неможливість його застосування при порівняльному дослідженні динамічних слідів та незручність застосування при порівнянні фрагментарних статичних слідів знаряддя зламу (наприклад при відображенні у слідів знаряддя зламу лише кромки робочої частини), однак тут слід зазначити, що вказані недоліки є досить умовними, адже універсального методу порівняльного дослідження у трасології не існує взагалі.

Фіксація окремих ознак у методі побудови геометричних фігур

№ п/п	Найменування вершин	Відстань між вершинами, у мм	
		У сліді	У експериментальному відтиску
1	АС	80	79
2	CD	66	66
3	DE	65	65
4	EA	70	70
5	AB	48	47
6	CB	47	47
7	DB	77	77
8	EB	33	34

Тож, сподіваємось, викладена у даному матеріалі інформація, допоможе використовувати судовим експертам, у своїй практичній діяльності, більш широкий спектр можливостей, який надає наука криміналістика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Салтевський М.В., Семаков Г.С. Криміналістика (криміналістична техніка) : Курс лекцій. Київ : МАУП, 2001. 216 с.
2. Кантор И. В. Трасология и трасологическая экспертиза. Москва. ИМЦ ГУК МВД России, 2002. 376 с.
3. Контор И.В. Криминалистические экспертизы. Характеристики экспертных методик. Библиография : Учеб. Пособие. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1990. 116 с.
4. Майлис Н.П. Руководство по трасологической экспертизе. Москва : Издательство «Щит-М», 2007. 344 с.
5. Пророков И.И. Криминалистическая экспертиза следов (трасологические исследования). Волгоград, 1980. 286 с.

Ольга Недашківська

старша судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України, м. Житомир, Україна

ЕКСПЕРТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК АСПЕКТ ОПТИМІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ DIGITAL СВІТУ

В умовах сучасного світу, вектор подальшого розвитку якого спрямований на поглиблення процесів тотальної діджиталізації та глобалізації усіх сфер життя і діяльності людини, саме технології здатні забезпечити отримання необхідного результату такої діяльності. Понятійний апарат більшості наукових галузей містить поняття «технологія».

Технологія у широкому розумінні (від грец. Τεχνολογία: Τεχνη – майстерність, техніка, Λογος – (тут) передавати) – наука про способи забезпечення потреб людства за допомогою технічних засобів.

Технологія являє собою систему операцій – етапів, прийомів, методів, процесів, технічних засобів та умов, що забезпечують досягнення мети діяльності [1].

У сферу експертної діяльності термін «експертні технології» номінально було введено М.Я. Сегаєм і В.К. Стринжою у 80-х роках ХХ ст., але на жаль, теорія судової експертизи на сьогоднішній день все ще не приділяє достатньої уваги цій тематиці [2].

Експертна технологія була розглянута як спосіб організації експертного дослідження та фактично ототожнена з ним як сукупність управлінських та методологічних аспектів.

Враховуючи, що термін «технологія» більш універсальній, ніж «експертні технології», існують теорії щодо функціонування експертних технологій як ланки з'єднання у системі судовий експерт – суд (суддя) – інші особи, які здійснюють доказування у відповідному процесі.

У сфері судової експертизи розглядають універсальні технології, запозичення яких відбулося з інших галузей, тому актуальним є визначення специфічних властивостей та особливостей судових експертних технологій та їх місця в системі технологій загалом [3].

Ефективному розвитку сучасної теорії судової експертизи сприятиме дослідження сутності судових експертних технологій, що дасть змогу вирішити значну кількість практичних проблем на основі теоретичного системного аналізу.

В умовах масовості та збільшення кількості судових експертиз актуальності набуває забезпечення високої якості й уніфікації в застосуванні методів і методик на практиці.

Таким чином, проблема практичного вирішення нормативно-правового та методичного забезпечення судової експертної діяльності потребує

першочергового вирішення не лише шляхом розробки нових підходів та методів дослідження, а й через встановлення технічних параметрів, контроль за якими є обов'язковим з метою забезпечення достовірності висновків судових експертиз.

Технологія як система операцій, етапів, прийомів, методів, процесів, технічних засобів та умов завжди чітко нормативно урегульована, а форма нормативних знань при цьому може буди різноманітною та відображатись у вигляді методики, технологічної карти, протоколу, нормативно правовому акті та ін. Характерною особливістю технології є всебічне врахування нормативними знаннями всіх її елементів, об'єктивно та закономірно, що призведе до зазначеного результату.

Судова експертна технологія являє собою суворо регламентовану процедуру вирішення завдання, поставленого перед судовою експертизою, де експертне завдання є сутнісною властивістю судової експертної технології.

З урахуванням специфіки експертних технологій можливо виділити такі особливості:

- системність (здатність об'єднувати експертні, слідчі та оперативно-розшукові дії);

- стадійність (диференціація взаємопов'язаних схем);

- взаємодія суб'єктів застосування експертних технологій (судовий експерт, слідчий, спеціаліст, суддя, оперативний працівник та ін.);

- прогнозування (передбачення експертних ситуацій та способів їх вирішення);

- ситуаційність (гнучке застосування) [2].

Вимоги сучасного правосуддя є все більш суворими в частині обґрунтованості висновків судового експерта, а застосування значної кількості методів та методик в процесі проведення судової експертизи значно утруднює процедуру оцінки висновку експерта слідчим та / або судом.

На практиці саме засоби формальної оцінки висновку судового експерта застосовуються з погляду відповідності встановленим вимогам. Так, судочинство потребує детальної регламентації технології проведення судових експертиз, наявність чого виключить застосування непридатних інструментів оцінки висновку експерта – запиту думок вчених або спеціалістів, використання відомостей про експертний досвід та стаж, елементарної довіри висновку судового експерта [4].

Враховуючи, що експертна технологія являє собою сукупність операцій, здійснення яких відбувається у певній чіткій послідовності на основі відповідних знань, метою проведення дослідження певних об'єктів та подальшого пошуку відповідей на запитання, поставлені перед судовою експертизою, умовно технологію експертного дослідження можна розглядати як комплекс таких аспектів:

- знання методичних основ;

- обізнаність щодо структури висновку експерта;

- володіння критеріями оцінки даних, отриманих в ході проведення судової експертизи;

- формування переконання експерта в обґрунтованості власних висновків;

викладення остаточних висновків;
оформлення результатів [5].

Перманентний розвиток науково-технічного прогресу зумовлює постійне прискорення еволюції не лише теорії судової експертизи, а й її методів та засобів. Розвиток лише галузі комп'ютерних технологій суттєво на новому якісному рівні вплинув на процес проведення судової експертизи, технічні засоби використовуються не тільки для виявлення, аналізу та порівняння ознак, а й для оцінювання результатів дослідження [6].

Завдяки експертним технологіям створено банки даних і автоматизованих інформаційно-пошукових систем, систем аналізу зображень, програмних комплексів для різноманітних експертиз, в тому числі для автоматизованого вирішення завдань, поставлених перед судовою експертизою.

Проте слід зазначити брак таких методик, які б дали змогу розширити й у подальшому масово впровадити експертні технології в практичну роботу судового експерта. Чинні методики потребують доопрацювання, удосконалення й актуалізації згідно з вимогами digital реальності, а також впровадження повного набору технологічних вимог сучасності.

Отже, окреслення та подальше усвідомлення понятійного апарату експертної технології та її особливостей дає змогу окреслити актуальні вектори забезпечення якості висновку судової експертизи через удосконалення її науково-методичного та правового забезпечення, визначити правовий статус методик експертного дослідження, актуалізувати межі об'єкта теорії судової експертизи шляхом впровадження непроцесуальних форм реалізації судових експертних технологій на практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Моїсєєв О.М. Експертні технології в судово-експертній діяльності: теоретичні засади та практика використання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 09. Харків, 2011. 36 с.
2. Гора І.В., Колесник В.А. Використання сучасних експертних технологій для вирішення окремих задач у традиційних криміналістичних експертизах. Криміналістика і судова експертиза. Київ, 2020. Вип. 65. С. 26–39.
3. Моїсєєв О.М. Експертна технологія та предмет, об'єкт, задачі судової експертизи. Право і безпека. Харків, 2005. Т. 4. № 2 . С. 26-28.
4. Швед А.И. Актуальные проблемы судебно-экспертных технологий в теории судебной экспертизы и практике судебноэкспертной деятельности. Криміналістичний вісник. Київ, 2017. № 1 (27). С. 13-19.
5. Щербаковський М.Г. Принципы создания судебно-экспертных технологий. Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 верес. 2003 р.). Харків, 2003. С. 276-279.
6. Шевчук В.М. Сучасні проблеми дослідження криміналістичних інновацій: поняття, властивості та суттєві ознаки. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків, 2020. Вип. 21. С. 25-45.

Ігор Новіков

судовий експерт сектору вибухово-технічних та пожежо-технічних досліджень Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЕКСПЕРТА ЗІ СЛІДЧИМ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПОЖЕЖО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У сучасних соціально-економічних умовах, коли пожежі забирають величезну кількість людських життів і незліченні матеріальні цінності, проблема швидкого, об'єктивного та достовірного встановлення причин виникнення пожеж та обставин, що призводять до сумних наслідків, стає дедалі гострішою.

Саме для встановлення таких причин та обставин призначається судова пожежно-технічна експертиза.

Взагалі будь-яка експертиза призначається у випадках, коли для розв'язання певних питань при провадженні у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

Судова експертиза - це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду. [1, с. 1].

Пожежно-технічна експертиза – це процес дослідження явищ, процесів та матеріальних об'єктів, пов'язаних з горінням, виниклими пожежами, застосуванням пожежно-рятувального обладнання, що використовується для їх гасіння, відповідності прийнятих рішень нормативним вимогам щодо дій пожежно-рятувальних підрозділів, елементів і систем протипожежної автоматики та виявлення обставин виникнення горіння, динаміки пожеж, розвитку і їх поширення, відповідності досліджуваних об'єктів вимогам будівельних та пожежних норм, технологічних регламентів виробничих процесів, на предмет відповідності прийнятих конструктивних рішень щодо застосованої протипожежної автоматики у цих процесах, виробленої продукції на предмет її стійкості до виникнення і поширення горіння, у тому числі із застосуванням стандартизованих методів випробування на вогнестійкість [2, с. 35].

Найчастіше судова пожежно-технічна експертиза проводиться з метою встановлення обставин виникнення і розвитку пожежі, які можуть бути так чи інакше пов'язані з діями людей або з проявами природних явищ.

Важливе місце для досягнення ефективності та достовірності висновку експерта є взаємодія слідчого та експерта в процесі підготовки пожежо-технічної експертизи.

Поняття «взаємодія» означає «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь» [3, с. 346].

Таким чином взаємодію можна охарактеризувати як спільну діяльність двох і більше суб'єктів, спрямовану на досягнення єдиної мети [4, с. 2].

Під взаємодією слідчого та експерта треба розуміти засновану на законі та відомчих нормативних актах спільну діяльність суб'єктів, які мають різну компетенцію та спеціалізацію, а також володіють різними рівнями знань у галузі криміналістики, кримінального права, науки та техніки, що спрямована на досягнення загальної мети – розкриття та розслідування злочинів, а також забезпечення правильного застосування закону [5, с. 4].

Це означає, що взаємодія слідчого та експерта має базуватися лише на правовій основі, а всі складові цієї взаємодії повинні бути унормовані.

Процес взаємодії слідчого і експерта починається з моменту призначення експертизи, коли останній отримує постанову про її призначення.

Разом з постановою про призначення експертизи слідчий обов'язково повинен надати правильно оформлені матеріали кримінального провадження. Оформлення, систематизація і належне формування матеріалів кримінальної справи дозволяє експерту більш ефективно використовувати фактичні данні в виконанні експертизи.

Іноді буває, що слідчий не допитавши ключових свідків та не зібравши достатньо даних по справі поспішає винести постанову про її призначення.

Складність пожежно-технічної експертизи полягає в тому, що вона може проводитись іноді через значний час після виникнення пожежі.

Тому при проведенні дослідження експерт користується матеріалами зібраними органами досудового розслідування чи суду, що дозволяє йому висувати або відхиляти експертні версії технічної причини пожежі.

З цієї причини для об'єктивності проведеної експертизи та однозначності висновків експерту повинні бути представлені на дослідження максимально об'єктивні відомості, які не суперечать одне одному і не вводять в оману експерта.

Найактуальнішою проблемою пожежно-технічної експертизи є нестача матеріалів. В основному це стосується допиту не всіх свідків та недостатньої фіксації слідів термічного впливу на об'єкті пожежі.

Основною складністю є той факт, що експерт аналізує сліди виникнення і розвитку горіння на місці пожежі, які в результаті тривалого і стрімкого горіння, у разі невірної розподілу сил і засобів пожежної охорони, а також пізнього призначення експертизи можуть бути суттєво викривлені або повністю втрачені. Встановлення причини пожежі має тим більше шансів на успіх, чим раніше буде проведено огляд місця події.

Якщо на первинному огляді місця пожежі присутній пожежно-технічний спеціаліст, який по його результатам надає звіт про причину виникнення пожежі, слідчому необхідно запропонувати спеціалісту надати разом з звітом всі фотоматеріали на цифровому носії.

При відео зйомці місця пожежі запропонувати пожежно-технічному спеціалісту керувати процесом зйомки термічних ушкоджень об'єкту пожежі.

Відсутність об'єктивних відомостей у експерта може виникнути й через невірне переконання органу або особи, що призначив судову пожежно-технічну експертизу, низькою інформативністю того чи іншого матеріалу, малої

значущості інформації для експерта, що міститься в ньому, що може помилково призвести до того, що експерт не зможе відповісти на яке-небудь поставлене перед ним питання, а судді буде проблематично винести вірне рішення по справі.

Одна із специфічних сторін експертизи складається із необхідності не тільки дослідити предмети, виявлені на місці пожежі, а й аналізувати технічну документацію згорілого об'єкта та його обладнання, узагальнювати відомості про обставини виникнення, виявлення і розвитку пожежі аж до його ліквідації, проводити розрахунки параметрів процесів, що відбувалися в ході пожежі, і синтезувати зібрані відомості для вирішення поставлених перед експертом питань. Тільки так можна отримати необхідну інформацію для відновлення процесу виникнення і розвитку пожежі як цілісного явища і дати відповіді на питання, які поставлені в ухвалі суду.

Таким чином, докладне опитування всіх свідків, присутність при огляді місця пожежі спеціаліста, фіксація всіх слідів на місці пожежі з обов'язковим фотографуванням, вилучення всіх необхідних об'єктів для проведення лабораторного аналізу, швидке призначення експертизи, надання всіх зібраних відомостей, а також висока кваліфікація експерта, якому буде доручено проведення дослідження – запорука повної, точної і об'єктивної пожежно-технічної експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 18.08.2022).
2. Методика з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз. О.Б. Шмерего, О.В. Лисенко, В.В. Кучинський та інш. К.: КНДІСЕ, 2019. 88 с.
3. Словник української мови: в 11 т. Гол. ред. кол. І.К. Білодід. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1 : А-В. 1970. 800 с.
4. Чичиркін А.О. Поняття і суть взаємодії слідчого з працівниками експертних підрозділів. Криміналістичний вісник. № 1 (23), 2015. С. 57-62.
5. Організація взаємодії підрозділів під час проведення досудового розслідування. URL: http://oduvsv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/tema_6-2.pdf (дата звернення: 18.08.2022).

Ігор Носулько

судовий експерт сектору звуко- та відеозапису відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ВІДЕО-, ЗВУКОЗАПИСУ

Проведення судової експертизи відео-, звукозапису може включати багато різних методів, використання яких залежить від кримінального провадження та типу доказів, з якими має працювати слідчий. Цей процес включає одну або кілька з таких технік: інтерпретація шумів або перевірка автентичності запису та ознак монтування, перевірка правильності транскрибування діалогу із запису голосу, профілювання мовця на основі таких факторів його мовлення, як стать, діалект, мова чи ототожнення підозрюваного за фізичними параметрами усного мовлення.

При проведенні судових експертиз за спеціальностями 7.1 «Технічне дослідження матеріалів та засобів відео-, звукозапису» та 7.2 «Дослідження диктора за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ» судові експерти зіштовхуються з такими проблемами теорії:

- застарілий ДСТУ;
- застарілі методики.

А також проблемами практики:

- надходження непридатних об'єктів дослідження (низька якість та недостатня тривалість фонограм);
- проблемна взаємодія служб досудового розслідування та експертної служби;
- малий доступний набір сучасного регламентованого спеціального програмного забезпечення.

Застарілий ДСТУ. При виконанні поставлених завдань в експертній діяльності судової експертизи відео-, звукозапису застосовують ДСТУ 2737-94 «Записування і відтворення інформації. Терміни та визначення» [1]. Необхідно звернути увагу на те, що коли створювався цей ДСТУ цифрові носії інформації та сам вигляд записів, відтворення та модифікації інформації в цифровому вигляді тільки почали активно розвиватись. Таким чином деякі наведені визначення та терміни необхідно доповнювати, для повноти сутності слів та фраз (термінів), які мають значення при написанні висновку експерта.

З моменту виникнення судової експертизи та на всіх етапах її розвитку в ній вбачали важливий інструмент правосуддя, необхідний для правильного вирішення провадження як на етапі розслідування, так і під час розгляду в суді. При дослідженні, експерти повинні використовувати відповідні методики для оптимізації процесу експертизи, проте існує ряд недоліків, що унеможлиблює та звужує їх використання.

Аналогічно ситуації з ДСТУ 2737-94 «Записування і відтворення інформації. Терміни та визначення», деякі методики застаріли і втратили свою

актуальність. Інколи, описані в методиках методи досліджень спираються на застаріле програмне забезпечення або являють собою перефразований зміст більш старіших методик [2].

Одною з найбільш потенційних проблем при проведенні судових експертиз є низька якість та недостатня тривалість фрагментів голосу та мовлення, що надані на дослідження та з якими доводиться працювати експертам.

Фрагменти розмов, які є об'єктами дослідження, найчастіше отримують з телефонних розмов, включаючи дзвінки з вимогами викупу, погрозами, дзвінки в екстрені служби тощо. Голосові повідомлення також є поширеними джерелами голосової інформації, а також таємно записаних розмов і голосів, знятих у відео.

Загалом записи, отримані з каналів передачі стільникових мереж телефонних розмов, чи записи цифрових диктофонів не містять повної інформації для підтримки найширшого аналізу голосових даних – відсутній основний тон та частина спектральних складових). В таких випадках, основний тон голосу людини розраховується за допомогою спеціального програмного забезпечення.

Низька якість фонограм. Якість фонограм, які надають на дослідження залежить від багатьох факторів: положення пристрою запису відносно диктора, фонові шуми, внутрішні шуми пристрою запису, наявність електромагнітних наведень у каналі запису тощо.

Окрім вказаного, фрагменти з зафіксованим голосом та мовленням майже завжди записані разом із фоновими шумами, деякі з цих шумів легко ідентифікувати та відфільтрувати, інші – навпаки, являють собою мовленнєво-подібні завади. Всі такі шуми та завади знижують якість зразка або досліджуваної фонограми, ускладнюючи вирішення поставленого завдання.

Недостатня тривалість мовленнєвого матеріалу у фонограмах, наданих на дослідження. Найчастіше в практиці проведення експертиз відео-, звукозапису надходять питання ідентифікації. При вирішенні завдань інструментальними методами одним з критеріїв придатності є достатня тривалість мовленнєвого матеріалу. Слід зауважити, що мова йдеться не про тривалість всього запису, який надано на дослідження, а тільки про безпосередню тривалість мовлення самого диктора (суцільне, без пауз).

Непридатними записами голосу, можуть бути не тільки занадто короткими чи неякісними, але й записані різною мовою чи при різних емоційних/фізичних станах диктора (нервові збудження, алкогольне сп'яніння тощо). Отже, дотримання одної і тої мови запису та емоційного/фізичного стану диктора являють собою критерії, що мають значення для завдань ототожнення та є ознаками, за якими визначають придатність запису для дослідження.

Проблемна взаємодія служб досудового розслідування та експертної служби. Відомо, що результат розслідування кримінальних проваджень тісно залежить від завдань по виявленню корисної мовленнєвої інформації при виконанні судових експертиз відео-, звукозапису, тобто ефективність розслідування злочинів залежить від своєчасної взаємодії слідчих органів та експертної служби. Таким чином важливий час, за який підготовлюється та

направляється висновок експерта.

Залежно від швидкості задоволення клопотання виконання експертиз може «простоювати» до 75 днів (до 45 днів та до 30 днів додатково) [3].

Зазвичай при проведенні експертиз, експерт зіштовхується з допущеними помилками в тексті питань, які поставлені в постанові або ухвалі про проведення експертизи. Керуючись нормативно-правовими документами, експерту потрібно заявити клопотання про уточнення питань, що в свою чергу може значно збільшити загальний час експертизи [3;4].

Надання недоцільно великої кількості об'єктів досліджень та надання об'єктів досліджень великої тривалості веде до значного збільшення часу виконання експертизи. На дослідження стали надаватися більш об'ємні матеріали кримінального провадження, нерідкі випадки надання в рамках однієї експертизи більше двадцяти фонограм (тривалість яких по декілька годин). Необхідно також враховувати і фізіологічні можливості людського слуху: сприйняття голосу та особливостей мовлення експертом знижується після 3-4 годин перебування в навушниках і вимагає перемикання на інший вид діяльності [5].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що якісному і своєчасному проведенню судової експертизи відео-, звукозапису заважає низка проблем. найпоширенішими з яких є застарілі Державні стандарти України, надходження непридатних об'єктів дослідження, що полягає в низькій якості та недостатній тривалості фонограм, малий доступний набір сучасного регламентованого спеціального програмного забезпечення, а також питання взаємодії служб досудового розслідування та експертної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Записування і відтворення інформації. Терміни та визначення: ДСТУ 2737–94. – [Чинний від 31.08.94]. К.: Держстандарт України, 1994. 160 с.
2. Методика криміналістичного дослідження матеріалів і засобів звуко- та відеозапису. Реєстраційний код у Реєстрі методик проведення судових експертиз 7.1.03 від 06.02.2009. – ДНДЕКЦ Міністерства внутрішніх справ України, 1998.
3. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 17.07.2017 № 591 // Офіц. вісн. України . 2017. 19 верес. (№ 73).
4. Закон України «Про судову експертизу»: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 19.08.2022).
5. Максименко А.О. Проблеми взаємодії слідчих, оперативних та експертних підрозділів при призначенні судової експертизи відео-, звукозапису / Андрій Олександрович Максименко // МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ, Проблеми теорії та практики кримінального провадження. 2021. С. 196-199.

Яна Пильникова

завідувачка сектору автотоварознавчих досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Юлія Олефір

головна судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Рубіжне, Україна

Дмитро Бандурко

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» з галузі знань 07 – Управління та адміністрування за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування», Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ, ЯКІ МОЖЕ ВИРІШУВАТИ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

У сучасних умовах значна кількість суб'єктів господарювання та звичайних громадян стають учасниками судового розгляду з найрізноманітніших приводів – від простих адміністративних спорів до кримінальних справ про нанесення суттєвого матеріального збитку. Як правило, в подібних ситуаціях кращим варіантом захисту в судовому процесі є проведення економічної експертизи кваліфікованим спеціалістом [4, с. 208].

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2]. Відповідно до чинного законодавства для юридичних і фізичних осіб на договірних засадах експертами проводяться експертні дослідження, що потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики і судової експертизи [1].

Судово-експертна діяльність в Україні здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Експертиза з економічних питань призначається на загальних підставах з дотриманням вимог Закону України «Про судову експертизу» і процесуального законодавства [3, с. 347]. Призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, їх обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів здійснюються у порядку, визначеному Кримінальним

процесуальним, Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України, Митним кодексом України, Законами України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Кількість змін до основних законодавчих актів, які регламентують порядок призначення і проведення судових експертиз, у т.ч. і з економічних питань до [2] становить 20; до [1] – 16, у т.ч. за останні п'ять років – по 9, що свідчить про стрімкий характер внесення змін протягом 2017-2021 років. Крім того, протягом 2022 року до [1] вже було внесено зміни 11 травня (щодо уточнення об'єктів генетичної експертизи) і 21 червня (щодо використання кваліфікованого електронного підпису експерта).

Наразі, на законодавчому рівні має місце неузгодження назви підвидів судової експертизи з економічних питань. Наразі тотожну назву має лише третій напрям судово-економічних експертиз – фінансово-кредитних операцій. Це пов'язано із змінами, які було внесено: 08.02.2019 р. – коли розділ III «Економічна експертиза» було викладено у новій редакції; 20.08.2021 р. – коли було у назві слова «бухгалтерського, податкового обліку і звітності» замінено словами «бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності», що на наш погляд, є більш доречним, правильним за суттю і відповідає сучасним умовам щодо обліку та оподаткування.

Отже, судові експертизи з економічних питань передбачають дослідження за трьома напрямками:

- бухгалтерського та податкового обліку (експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності);
- фінансово-господарської діяльності (експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій);
- фінансово-кредитних операцій (експертиза документів фінансово-кредитних операцій).

Судова експертиза призначається тільки у разі реальної необхідності в спеціальних знаннях для встановлення фактичних даних, які входять до предмету доказування, тобто тоді, коли висновок експерта не може замінити інші засоби доказування. Якщо наявні у справі докази є суперечливими, їх оцінка при необхідності може бути здійснена судом з призначенням судової економічної експертизи. Неприпустимою є постановка перед експертом правових питань, вирішення яких віднесено законом до компетенції суду (наприклад, щодо вини особи) [5, с. 122-123].

У таблиці 1 згруповано перелік основних завдань, які може вирішувати судово-економічна експертиза за відповідними її видами.

Таблиця 1. Основні завдання за видами судово-економічної експертизи

Вид економічної експертизи	Основні завдання
Експертиза документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності	Документальна обґрунтованість розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів на підприємствах, в установах, організаціях і їх структурних підрозділах та періоду їх утворення
	Документальна обґрунтованість оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, основних засобів, надання послуг
	Документальна обґрунтованість відображення в обліку операцій з основними засобами, товарно-матеріальними цінностями, грошовими коштами, цінними паперами та іншими активами
	Документальна обґрунтованість відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат
	Документальна обґрунтованість, задекларованої платником податку бази оподаткування податком на прибуток підприємств, та суми податку, що підлягає сплаті за певний звітний період, визначеної органом податкового контролю
	Документальна обґрунтованість формування платником податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість, визначення суми податку на додану вартість, що підлягає сплаті, та суми податку на додану вартість, заявленої до бюджетного відшкодування
	Документальна обґрунтованість окремих елементів податків та зборів, визначених платником у відповідних деклараціях (розрахунках, звітах)
Вирішення питань, що належать до компетенції органів державного фінансового та податкового контролю (здійснення експертами-економістами перевірки певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності установ, організацій, підприємств з метою виявлення наявних фактів порушення законодавства, фактів порушення податкового законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб), не належить до завдань економічної експертизи	
Експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій	Проведення аналізу показників фінансово-економічного стану (платоспроможності, фінансової стійкості, прибутковості тощо) підприємства/організації
	Проведення аналізу структури майна та джерел його придбання
	Визначення документальної обґрунтованості розрахунків з дебіторами і кредиторами
	Визначення документальної обґрунтованості аналізу складу витрат
	Визначення документальної обґрунтованості розрахунків плати за оренду майна
	Визначення документальної обґрунтованості розрахунків частки майна у разі виходу учасника зі складу засновників підприємства
	Визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченого заробітку (від несвоєчасної виплати компенсації заподіяної шкоди у разі втрати працездатності та в інших випадках)
	Визначення документальної обґрунтованості цільового витрачання бюджетних коштів
	Визначення документальної обґрунтованості розрахунків втраченої вигоди
	Визначення документальної обґрунтованості розрахунків економічного показника майнової шкоди (збитки, втрачена вигода), проведених суб'єктами фінансово-господарського контролю, органами досудового розслідування або заявлених у позовних вимогах

Вид економічної експертизи	Основні завдання
	Визначення документальної обґрунтованості здійснених фінансово-господарських операцій із придбання товарів, робіт, послуг за бюджетні кошти
Вирішення питань щодо дотримання відповідальними особами організаційно-правових вимог до проведення закупівлі товарів, робіт, послуг за державні кошти не належить до завдань судово-економічної експертизи	
Вирішення питань щодо визнання поточної дебіторської заборгованості безнадійною не належить до завдань економічної експертизи	
Експертиза документів фінансово-кредитних операцій	Визначення документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках
	Визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів
	Визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності
	Визначення відповідності відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності
	Визначення документальної обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків та їх відповідності даним обліку та звітності, чинному законодавству
	Визначення документальної обґрунтованості проведення операцій за депозитними вкладками у банківських та інших фінансових установах

3 серпня 2021 року змін зазнав Перелік основних завдань, які може вирішувати судово-економічна експертиза за відповідними її видами. У редакції, що вступила в дію з 20.08.2021 року було внесено такі зміни щодо окремих завдань економічної експертизи документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності: 1) додано розширення повноважень на структурні підрозділи підприємств, в установах, організаціях; 2) збільшено сферу їх застосування із доданням можливостей експертизи таких операцій, як основні засоби, товарно-матеріальні цінності, інші активи; 3) і 4) залишились майже без змін; 5) перефразовано із врахуванням діючого механізму оподаткування податком на прибуток підприємств; 6) перефразовано із врахуванням діючого механізму оподаткування податком на додану вартість і додано можливість проведення судово-економічної експертизи визначення суми ПДВ, що підлягає сплаті та суми ПДВ, заявленої до бюджетного відшкодування; 7) доповнено новим пунктом, який введено в дію з 20.08.2021 року. Завдання 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9 експертизи документів про економічну діяльність підприємств й організацій редакція, що вступила в дію з 20.08.2021 року, залишила майже без змін за суттю. Зміни відбулись у частині завдання 5, коли розрахунки у разі приватизації й оренди майна, що приватизується узагальнено фразою «розрахунки плати за оренду майна». Також було додано нові завдання 10 і 11, які введено в дію з 20.08.2021 року. Всі основні завдання економічної експертизи документів фінансово-кредитних операцій залишились без змін.

Експертні дослідження виконуються в порядку, передбаченому для проведення експертиз. Експертизи та дослідження, що проводяться атестованими судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, здійснюються з урахуванням обмежень, передбачених

статтею 7 Закону України «Про судову експертизу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 13.09.2022).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12/conv#Text> (дата звернення: 13.09.2022).
3. Пугаченко О.Б. Вимоги процесуального законодавства в частині участі експерта при проведенні судової експертизи з економічних питань. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки. 2013. Вип. 24. С. 340-348.
4. Пугаченко О.Б. Процесуальні вимоги призначення та проведення економічних експертиз. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2014. вип. 26. С. 207-215.
5. Пугаченко О.Б., Косенко С.С., Бабій М.В. Організація проведення судових експертиз та експертних досліджень з економічних питань. Центральнорукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2021. № 6 (39). С. 115-130.

Юрій Пугач

головний судовий експерт сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

Михайло Ромбовський

кандидат фізико-математичних наук, завідувач сектору балістичного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ, ВИЛУЧЕНИХ МЕТОДОМ МАСШТАБНОЇ ФОТОЗЙОМКИ, НАДАНИХ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ЦИФРОВИХ НОСІЯХ ІНФОРМАЦІЇ

У криміналістиці відомі декілька способів вилучення слідів виявлених при огляді місця події (ОМП) [1]. Найбільш поширені з них це:

- контактне копіювання на різноманітні плівки з клейовим шаром;
- виготовлення зліпків з використанням гіпсового розчину або різних синтетичних матеріалів;
- вилучення безпосередньо з об'єктами-носіями або їх частин (предметне вилучення).

У крайньому випадку, при неможливості вилучення слідів вищезазначеними способами, припускають вилучення методом масштабної фотозйомки. Даний метод обов'язково повинен передувати безпосередньому вилученню слідів.

На сьогодні спостерігається тенденція фотографування слідів під час ОМП без наступного їх вилучення, що можна пояснити: низькою кваліфікацією спеціалістів, які не володіють методами вилучення слідів; відсутністю необхідних матеріалів (приладів та пристроїв) для вилучення; небажанням докладати певні зусилля при відсутності або недостатньому контролі з боку відповідних посадових осіб. Більш того, при подальшому призначенні експертиз, на дослідження надаються не роздруковані на папері фотознімки слідів, виявлених при ОМП (доцільність призначення досліджень і можливість ненавмисних помилок при експертному дослідженні таких об'єктів – предмет окремого обговорювання), а цифрові файли відповідних зображень на носіях типу оптичних дисків для лазерних систем зчитування або USB-флеш-накопичувачів. Це створює певні технічні проблеми, які і розглянуті в даній роботі.

Одна з проблем полягає у відсутності в комплектації робочої станції експерта-трасолога оптичного пристрою для лазерних систем зчитування, що взагалі виключає можливість дослідження змісту цифрових носіїв.

На теперішній час комп'ютери, за рідким виключенням, не комплектують пристроями для лазерних систем зчитування. Це пов'язано з тим, що оптичні диски вважаються застарілим видом носіїв цифрової інформації, виробництво

яких практично закрите із-за низки недоліків даних видів носіїв:

- складність процесу запису інформації;
- складність процесу зчитування інформації;
- вразливість до зовнішніх ушкоджень;
- відносно малий об'єм інформації;
- відносно великі габаритні розміри.

Оптичні пристрої для лазерних систем зчитування, які є в наявності, часто знаходяться в неробочому стані, а комп'ютери, що ними обладнанні, застарілі або мають бути списані.

Проблемними є випадки, коли з оптичних дисків для лазерних систем зчитування, наданих на дослідження, неможливо зчитати інформацію за допомогою оптичних пристроїв, що є у розпорядженні експерта-трасолога. У таких випадках при поміщенні оптичного диску в пристрій для лазерних систем зчитування і спробі отримати з нього записаної інформації на екрані монітора з'являється попереджувальне сповіщення або комп'ютер взагалі «висне».

При цьому, по ствердженню ініціатора проведення експертизи, файли на диску перед відправленням на дослідження, після запису, «відкривалися без проблем». Дана ситуація може виникнути як наслідок некоректної роботи програмного забезпечення, яке використовувалося для запису оптичного диска, розкалібрування оптики пристрою лазерних систем зчитування або неякісної заготовки самого диску.

Зазначена ситуація може привести до необґрунтованого звинувачення експерта в некомпетентності та небажанні проводити дослідження.

Наступна проблема пов'язана із відсутністю в методиках трасології єдиної системи термінів для опису оптичного диска і/або USB-флеш-накопичувача. Крім того, не встановлені норми надання інформації, яку необхідно вказувати при описі їх конструкції та зовнішнього вигляду.

Аналогічно до опису оптичних дисків для лазерних систем зчитування та USB-флеш-накопичувачів, як фізичних об'єктів, експерту-трасологу необхідно провести опис вмісту представлених на дослідження цифрових носіїв, а це часто ставить експерту певний виклик, оскільки потребує наявності спеціальних знань у комп'ютерній області. Стає незрозумілим, які із множин властивостей комп'ютерних файлів є необхідними [2, 3].

Достатньо часто на дослідження надаються оптичні цифрові накопичувачі інформації з великою кількістю фотознімків у форматі «.jpg» або «.doc»/«.docx» (так звані фототаблиці з місця події) серед яких тільки на декількох (частіше за все на одному-двох з десятків наданих) наявні сліди, виконані за правилами масштабної фотозйомки, на інших фотознімках відображені орієнтуючі, оглядові та вузлові види обстановки місць подій, які не є об'єктами трасологічного експертного дослідження. Як результат – експерт вимушений досліджувати всі без винятку об'єкти, представлені на дослідження, що призведе до збільшення часу дослідження та збільшення обсягу експертизи за рахунок зайвої інформації.

Останнім часом на дослідження надають фотознімки слідів, які роздруковані на аркушах паперу і ті самі сліди у вигляді файлів на цифрових

носіях у якості дублюючого матеріалу, маючи на увазі, що експерт самостійно обере найбільш якісні зображення та проведе їх дослідження. Але сучасне законодавство не дозволяє і навіть забороняє експерту самочинно обирати об'єкти дослідження і, як результат, - експерт вимушений досліджувати всі без виключення об'єкти, надані на дослідження, а саме:

- описувати аркуші паперу, потім сліди зафіксовані на фотознімках, які роздруковані на цих аркушах;
- описувати вигляд цифрових носіїв інформації, потім – файли, наявні на носіях, потім - сліди на цифрових зображеннях у файлах.

Тобто експерт декілька разів проводить дослідження одного і того самого сліду, витрачаючи додаткові зусилля та час, чого можна було б запобігти у випадку, якщо:

- на дослідження був би наданий один, але якісний фотознімок сліду;
- на дослідження наданий слід, відкопійований на плівку з клейовим шаром, зліпок сліду або ж слід безпосередньо на об'єкті-слідоносії.

Дослідження та аналіз вищезазначених проблем призведе до висновку про недоцільність надання на трасологічні дослідження об'єкти у вигляді файлів на цифрових носіях через технічні та організаційно-методичні недоліки, а саме:

- проблеми зчитування інформації з цифрових носіїв;
- проблеми з обранням слідів, які необхідно надавати на дослідження у вигляді файлів на відповідних цифрових носіях;
- проблема неволодіння експертом-трасологом спеціальними знаннями та відсутність методики використання спеціальної термінології, необхідних для описання та подальшого дослідження цифрових носіїв інформації та файлів, як віртуальних об'єктів, які знаходяться на даних носіях, що надає можливість під час судового слухання можливість обвинувачення експерта-трасолога в некомпетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. К.: РИО МВД Украины, 1994. 672 с.
2. Методика дослідження інформації на цифрових носіях. / Бобрицький С.М., Чишкала О.В., Серий В.В., Селезньова О.В., Стороженко С.В. Харків: ХНДІСЕ МЮ України, 2009. 41 с. (реєстраційний код 10.9.07, дата реєстрації 02.03.2011).

Клавдія Соловчук

кандидатка технічних наук, судова експертка відділу комп'ютерно-технічних та телекомунікаційних досліджень Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, м. Полтава, Україна

РОЗРОБКА TELEGRAM-БОТА ДЛЯ НАДАННЯ КОНСУЛЬТАЦІЙ ЗАМОВНИКАМ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

В Україні, на даний момент, немає месенджерів власної розробки, які були б досить популярними у користувачів, щоб використовувати їх для інформування, тому постійно зростає кількість офіційних Telegram-ботів, які впроваджені різними державними установами України і успішно використовуються для вирішення певних організаційних питань в таких установах. Telegram – багатоплатформовий cloud-месенджер з функціями VoIP для смартфонів, планшетів та персональних комп'ютерів, який дозволяє обмінюватися текстовими, голосовими та відеоповідомленнями, наліпками та фотографіями, файлами багатьох форматів. Також має функції відео- і аудіодзвінків, організації відеоконференцій у групах і каналах. Клієнтські програми Telegram доступні для Android, iOS, Windows Phone, Windows, macOS і Linux. Кількість щомісячних активних користувачів сервісу станом на січень 2021 року становить близько 500 млн осіб. Окрім обміну повідомленнями в діалогах і групах, в месенджері можна зберігати необмежену кількість файлів, вести канали/блоги, створювати й використовувати ботів. Telegram-боти – це спеціальні акаунти в Telegram, які можуть автоматично обробляти і відправляти повідомлення. Вони створюються програмістами і працюють на спеціально налаштованому місці на сервері [1].

Боти в Telegram з'явилися в 2015-му році і стали надзвичайно популярним інструментом для конвертації файлів, здійснення покупок і навіть сплати податків. Боти вже мають можливості для безшовної авторизації, проведення платежів з використанням 15 інтегрованих провайдерів (що підтримують Google Pay та Apple Pay), збору зворотнього зв'язку, нагадування про події й не тільки. Боти можуть виконувати різноманітні завдання, такі як пошук в інтернеті чи держреєстрах, покупки, платежі, розваги, модерація груп тощо [2]. Отже користувачі можуть використовувати ботів, щоб:

- отримувати персоналізовані сповіщення та новини. Бот може діяти як розумна газета, надсилаючи вам відповідний вміст, щойно його опублікують.

- інтегруватися з іншими службами. Бот може збагачувати чати Telegram контентом із зовнішніх сервісів, наприклад: Gmail Bot, GIF-бот, IMDB-бот, Wiki-бот, Music-бот, Youtube-бот, GitHubBot

- приймати платежі від користувачів Telegram. Бот може пропонувати платні послуги або працювати як віртуальна вітрина.

- створювати спеціальні інструменти. Бот може надавати прогнози погоди, переклади, форматування чи інші послуги.

- створювати соціальні клуби. Бот може об'єднувати людей, які шукають

співрозмовників на основі спільних інтересів або близькості. І багато іншого.

Ще одне застосування ботів – підтримання порядку в групових чатах і ведення каналів. Боти в каналах можуть бути лише адміністраторами, водночас у групах вони можуть бути як адміністраторами, так і звичайними учасниками. У каналах ботів застосовують здебільшого для запланованого розміщення повідомлень.

Типове посилання на бота виглядає так: <https://telegram.me/<ім'я бота>> (таке ім'я завжди закінчується на «bot»). Відкриття такого посилання запускає чат із цим ботом, якщо у користувача встановлено Telegram. Ці посилання легко визначити, оскільки всі імена користувачів ботів мають закінчуватися на bot. Всі боти мають у своєму профілі кнопки «Додати до групи» та «Поділитися». Розробник можете налаштувати опис і посилання, які використовуватимуться, коли люди будуть ділитися посиланням на створений ним бот у Telegram або на інших платформах. Telegram надає три способи взаємодії користувача з ботом:

- приватний чат (класичний спосіб). Бот може ініціювати діалог з користувачем лише у двох випадках: авторизація в сторонньому застосунку через Telegram і подання заявки на приєднання до чату;

- груповий чат. Боти можуть бути учасниками груп. Наприклад, у групах бот може підтримувати розмову чи модерувати повідомлення;

- інлайн-режим, який нагадує інтерфейс пошукової системи. Користувач уводить у поле для введення повідомлень запит, що починається з короткого імені бота. Далі користувач може вибрати й надіслати вхідні дані і отримати результат.

У 2022 році з'явилася можливість web-ботів. Бот може показувати вікно з web-застосунком, таким чином доволіно розширюючи стандартний інтерфейс месенджера. По суті, сучасні боти – це такий собі зручний для людини інтерфейс роботи з різноманітними web-службами.

Наразі в МВС вже реалізовано кілька успішних прикладів використання Telegram-ботів. У 2018 р. в МВС повідомили, що вибір платформи для розробки чат-бота, призначеного для отримання та сплати штрафів ПДР, зафіксованих в автоматичному режимі, в соціальній мережі Telegram є підсумком вивчення рейтингу популярності платформи серед користувачів (за багатьма чинниками, зокрема зручність у використанні, швидкість обміну повідомленнями, відсутність обмежень щодо обсягів файлів для завантаження та пересилання та ін.). Також, після введення карантину 12 березня 2020р. у МВС оголосили про розробку нового Telegram-бота «@police_helpbot», який допоможе протидіяти домашньому насильству. Бот створено у тісній співпраці з Харківським університетом внутрішніх справ та Національною поліцією України. Цей бот дає наступні можливості: роз'яснити, що таке домашнє насильство та як протидіяти цьому явищу; переадресувати на спеціалістів безоплатної правової допомоги, які нададуть юридичну консультацію в онлайн-режимі; допомогти викликати служби допомоги (поліцію і швидку) та надати контакти інших служб допомоги. Після початку російського вторгнення кількість Telegram-ботів, розроблених Кіберполіцією та МВС стрімко зростає. З'явилась можливість повідомити про рух

ворожій техніки, повідомити про російські мітки на дорогах чи будівлях, про нерозірані боєприпаси та інші підозрілі об'єкти, поскаржитися не сервіси дезінформації, повідомити компетентні органи про актив або власність підсанкційних росіян, отримати допомогу при евакуації та консультації для вимушено переселених осіб.

Слідуючи загально-державним тенденціям, розробка офіційного Telegram-бота Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, наразі є актуальним питанням.

У листопаді 2020 року розробники Telegram презентували можливість роботи BotAPI на власному сервері [3]. В результаті аналізу наявного обладнання зроблено висновок, що серверне та мережеве обладнання Полтавського НДЕКЦ дають можливість використання власного сервера для забезпечення роботи офіційного Telegram-бота, який має не меті надання замовникам експертиз інформації щодо місця розташування, контактів та посилань на офіційні веб-ресурси центру, а також надання онлайн консультації щодо основних видів та об'єктів досліджень, завдань, які вирішуються в рамках багатьох різних видів експертиз, що проводяться у центрі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Telegram Bot Platform. URL: <https://telegram.org/blog/bot-revolution> (дата звернення: 01.09.2022).
2. Bots: An introduction for developers. URL <https://core.telegram.org/bots> (дата звернення: 01.09.2022).
3. Telegram Bot API. URL: <https://core.telegram.org/bots/api> (дата звернення: 01.09.2022).

Роман Харук

*старший судовий експерт сектору трасологічного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень Волинського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Луцьк, Україна*

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СУБСТАНЦІЇ БАГАТОРАЗОВОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИ ПОРІВНЯЛЬНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ СЛІДІВ ПРОТЕКТОРІВ ШИН ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Безперервний процес розвитку науки, техніки, технологій, виробництва і споживання впливає на усі галузі, в тому числі на розвиток сучасної криміналістики. Існує велика кількість засобів, за допомогою яких можна отримати об'ємну копію експериментального сліду протектору шини транспортного засобу, це різні полімери, сірка, парафін, віск, пластилін, гіпс, легкосплавні матеріали, проте не так багато відомих слідосприймаючих поверхонь, які отримали практичне застосування і можуть бути використанні в лабораторних умовах з метою виготовлення експериментальних зліпків, що відображають сталий комплекс ідентифікаційних ознак, яким володіє слідоутворюючий об'єкт.

Для сприйняття подальшого матеріалу наведено ряд термінів із загального курсу криміналістики.

Слід (в трасологічному розумінні) - матеріально-фіксоване відображення морфологічної (зовнішньої) будови (структури) одних матеріальних об'єктів на інших, що виникли внаслідок події злочину [1, с. 3].

Слідоутворюючий об'єкт - це об'єкт, який утворює слід [2, с. 6].

Слідосприймаючий об'єкт - це об'єкт, на якому виникає слід [2, с. 6].

Ідентифікаційна ознака - ознака, яка складає поряд з іншими комплекс, що індивідуалізує порівнювані об'єкти та використовується з метою ототожнення [1, с. 4].

Сліди транспортних засобів - це матеріально фіксовані відображення зовнішньої будови окремих частин транспорту, частини деталей транспорту, що відокремилися, й речовини, які використовуються при експлуатації транспорту.

Усі сліди цього типу можна поділити на: а) сліди ходової частини транспортного засобу (коліс, гусениць); б) сліди частин транспорту, що виступають (кузова, бампера, облицювання радіатора) на інших предметах; в) предмети, що відокремилися від транспортного засобу (частки фарного скла, фарби, дерев'яного кузова); г) сліди, що утворилися на транспортному засобі в результаті контакту (різні пошкодження, нашарування); ґ) речовини, що не є об'єктами трасології, а досліджуються в експертизі матеріалів, виробів та речовин (хімічні, фізико-хімічні) [5].

Об'ємні сліди утворюються на м'якому ґрунті, забруднених дорогах, снігові, тощо та являють собою вдавленості, які відображають ознаки зовнішньої будови ходової частини транспорту на поверхні об'єкта, з яким вони контактували [3, с. 179].

Поверхневі сліди - плоскі відображення малюнка протектора шини - лишаються на дорогах з твердим покриттям, а також на твердих предметах (дошка, листовий метал), через які проїхав транспортний засіб [3, с. 179].

Процедура утворення відтиску (відбитку) протектора шини транспортного засобу на слідосприймаючій поверхні являє собою складний процес і залежить від ряду факторів:

- тиску в камері колеса;
- навантаження на колесо;
- характеру руху (швидкості) транспортного засобу;
- стану та якості протектору шини.

При проведенні судової трасологічної експертизи, об'єктами якої є сліди протекторів шин транспортних засобів, зафіксованих у гіпсових зліпках, досить часто ознаки, які відобразились в сліді, порівнюються безпосередньо з протектором шини, а експериментальні зліпки з метою відстеження сталого комплексу ідентифікаційних ознак не виготовляються. Однак в ході проведення експертного дослідження з метою вирішення ідентифікаційних завдань, а саме ототожнення: сліду протектору шини транспортного засобу (зафіксованого в гіпсовому зліпку) вилученого з огляду місця події та шини (шин) вилученої(их) з транспортного засобу, для проведення порівняльного дослідження слід виготовити експериментальні зліпки з шин транспортного засобу. В цьому випадку порівняльні зразки виготовляються експертом з шини (шин) транспортного засобу. При виготовленні об'ємних зразків найчастіше використовується найбільш розповсюджений порошок гіпсу (далі - гіпс).

Разом з тим, виготовлення таких зліпків є необхідною умовою ідентифікації досліджуваних матеріалів. Об'ємні експериментальні зліпки, утворені за допомогою гіпсу, виготовляють в умовах максимально наближених до умов, які були під час проведення огляду місця події, а саме мають бути враховані:

- погодні умови (температура, вологість, тощо);
- дані про місце вилучення (грунт, пісок, сніг, тощо);
- слідосприймаючий об'єкт;
- особливості вилучення.

Вищеперераховані умови не завжди містяться в протоколах огляду місця події, що в свою чергу ускладнює проведення порівняльного дослідження, а тому в лабораторних умовах необхідна така слідосприймаюча поверхня, яка може бути використана для виготовлення якісних експериментальних копій, що в подальшому будуть застосовані в якості порівняльного матеріалу.

Отриманий якісний порівняльний матеріал, дозволяє відтворити масу додаткових фактів, пізнати особливості механізму відображення окремих ознак, отримати дані про умови утворення слідів на місці вчинення злочину та особливості взуття, яким було залишено слід. Експериментальні копії, виготовлені з досліджуваного взуття мають значні переваги порівняно з самим взуттям. Мається на увазі, що вивчаючи слідоутворюючий об'єкт, який знаходиться в одному положенні і стані, важко побачити його особливості

(виявити сталий комплекс ідентифікаційних ознак), який він може залишити на слідоутворюючій поверхні [4, с. 374].

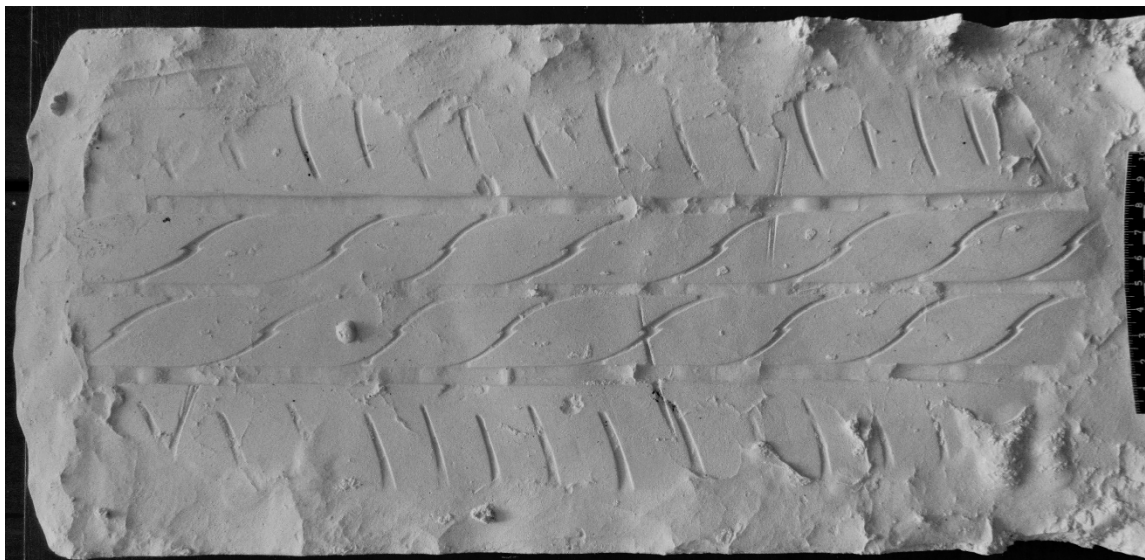
У свій час експертами Волинського НДЕКЦ МВС було досліджено тематику щодо необхідності виготовлення об'ємних копій слідів низу взуття, а також висвітлено практичний досвід використання субстанції багаторазового використання для виготовлення експериментальних слідів шин та взуття «MikroTrack™» (далі - субстанція багаторазового використання). Однак, не описано переваги виготовлення об'ємних копій слідів протектору шин.

Субстанція багаторазового використання для виготовлення експериментальних слідів шин та взуття «MikroTrack™» - це матеріал, що виготовлений на основі полімерів білого кольору, який використовується як форма для заливки слідів гіпсами, є багаторазовим, може зберігатись і не висихати. Цей матеріал детально відображає мікрорельєф площини сліду, легко відокремлюється від його поверхні та завдяки своїм пластичним властивостям дає змогу отримувати зліпки з глибоких, складних за конфігурацією слідів [4, с. 375].

Оскільки метою даної статті є описати основні переваги виготовлення об'ємних гіпсових зліпків в лабораторних умовах з поверхні субстанції багаторазового використання «MikroTrack™» тому, для відображення переваг отримання зразків для порівняльного дослідження на субстанції багаторазового використання в лабораторних умовах, експериментальні зліпки також будуть виготовлені з поверхні піску та ґрунту. Для виготовлення експериментальних слідів протектору шин з поверхні субстанції багаторазового використання, піску та ґрунту, шинами транспортного засобу утворювались експериментальні сліди-вм'ятини натисканням з різною силою. Після цього, наливним способом, за допомогою водного розчину гіпсу з вище вказаних слідів-вм'ятин виготовлялись гіпсові зліпки шин транспортних засобів (рис. 1, 2, 3, 4).

Рис. 1. Протектор шини.

Рис. 2. Гіпсовий зліпок сліду протектора шини виготовлений на субстанції багаторазового використання «MikroTrack™».

Рис. 3. Гіпсовий зліпок сліду протектора шини виготовлений на піску.

Рис. 4. Гіпсовий зліпок сліду протектора шини виготовлений на ґрунті.

В процесі дослідження гіпсових зліпків слідів протектора шини тріспортного засобу встановлено, що у зліпках, які виготовлені із слідів, залишених на субстанції багаторазового використання, мікрорельєф (потертості поверхні, проколи та пробоїни, розриви, подряпини і розрізи, тріщини та викришуваність окремих частин виступаючих елементів малюнку протектора) відобразились за своїми якісними та кількісними характеристиками, значно краще, ніж у зліпках, виготовлених зі слідів, які залишені на піску та ґрунті. Це пояснюється тим, що субстанція за своїми властивостями, забезпечує кращу міцність заданої форми при виготовленні гіпсових зліпків наливним способом, а тому мікрорельєф на ній відображається значно краще ніж на піску чи ґрунті (рис. 5, 6).

Рис. 5, 6. Збільшене зображення зліпку, виготовленого зі сліду, що залишений на субстанції «MikroTrack™» (зліва) та зліпку, виготовленого зі сліду, що залишений на ґрунті (зправа).

На основі вищевикладеного необхідно зазначити, що наведені ілюстрації

мікрорельєфу наочно демонструють переваги застосування субстанції багаторазового використання як слідосприймаючої поверхні, а дослідження об'ємних копій протекторів шин транспортних засобів, виготовлених з такої поверхні, є досить ефективним при пошуку та оцінці комплексу ідентифікаційних ознак.

Найявний якісний порівняльний матеріал в якому стало відображені окремі ознаки, збільшує кількість експертиз з категоричним висновком, що було підтверджено практичним використанням працівниками Волинського НДЕКЦ МВС, як при дослідженні слідів низу взуття так і слідів протекторів шин транспортних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бергер В.Є., Рибалко Я.В. «Зразки актів дактилоскопічної та трасологічної експертизи», Київ 1997.
2. Пророков И.И. «Криминалистическая экспертиза следов», Волгоград 1980.
3. Криминалистика: Учебник. 2-е изд., перераб. И доп. / Под ред. В.А. Образцова. М.: Юристь, 1999. 735 с.
4. Криміналістика і судова експертиза. Випуск 65. URL: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.36>. (дата доступу: 11.09.2022).
5. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра криміналістики та судової медицини. Мультимедійний підручник. "Криміналістика" до 50-річчя кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ. Авторський колектив.

Напрям № 8**Сучасні проблеми нормативно-правового регулювання сфери техніко-криміналістичного та судово-експертного забезпечення правосуддя*****Rafał Bielicki****prywatny radca prawny, Wrocław, Rzeczpospolita Polska***PROBLEMATYKA PRAWNA DOSTĘPU DO BRONI
KOMBINOWANEJ W POLSCE**

Broń palna zyskuje w Polsce coraz więcej zwolenników. Od nowelizacji ustawy o broni i amunicji w 2011 r. liczba posiadaczy broni drastycznie wzrosła. Coraz powszechniejsze staje się nabywanie broni kombinowanej. Niniejszy artykuł rozszerzy ogląd na możliwość posiadania takiej broni na terytorium Polski

W polskim systemie prawny nie ma definicji broni kombinowanej. Powszechnie za taką broń uznaje się broń śrutowo-kulową posiadającą co najmniej jedną lufę gładką i co najmniej jedną lufę gwintowaną. Do takiej broni zaliczamy zatem broń o dwóch lufach czyli kniejówki, broń o trzech lufach czyli trójlufki (trojaki drylingi) i czwórłufki (firlingi) [1]. Układ luf w takiej broni właściwie jest dowolny, byle spełniaj kryterium jednoczesności luf śrutowej i kulowej. Do najczęściej spotykanych kalibrów broni kombinowanej należy zaliczyć: 12/70, 12/76, 16/70, 20/70, 20/76; kalibry gwintowe: .22 Hornet, 5,6x50R; 222 Rem, 223 Rem; 5,6x52R; 7x57R; 7x65R; 308Win; 30-06 Spring; 8x57IRS; 9,3x74R [2].

Ustawodawca nie przewidział do jakich celów można nabywać taką broń, lecz powyższa kwestia została dookreślona przez judykaturę.

Broń kombinowaną musi spełniać reguły określone dla broni palnej zgodnie z przepisami prawa. Zgodnie z nimi taka broń może być zarejestrowana jedynie do celu łowieckiego lub celu pokrewnego

Zgodnie z art. 10 ust. 4 pkt 4 ustawy z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji pozwolenie na broń wydane do celów sportowych uprawnia do posiadania broni: boczego zapłonu z lufami gwintowanymi, o kalibrze do 6 mm, centralnego zapłonu z lufami gwintowanymi o kalibrze do 12 mm, gładkolufowej, przystosowanej do strzelania wyłącznie przy pomocy prochu czarnego (dymnego).

W przepisach cyt. ustawy nie występuje pojęcie „broni kombinowanej śrutowo-kulowej”. Wskazać natomiast należy, że ustawodawca w art. 10 ust. 4 pkt 3 przewidział możliwość posiadania do celów łowieckich, broni dopuszczonej do wykonywania polowania na podstawie odrębnych przepisów. Z kolei z § 3 ust. 1 rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 23 marca 2005 r. w sprawie szczegółowych warunków wykonywania polowania i znakowania tusz (Dz.U. Nr 61, poz. 548 ze zm.) wynika, że do wykonywania polowania oraz odstrzału zwierząt stanowiących nadzwyczajne zagrożenie dla życia, zdrowia lub gospodarki człowieka dopuszczona jest wyłącznie myśliwska broń palna długa centralnego zapłonu, o lufach gwintowanych lub gładkich, z wyłączeniem broni czarnoprochowej, pistoletów i rewolwerów, z której po maksymalnym załadunku można oddać najwyżej sześć

pojedynczych strzałów, z tym że do magazynka broni samopowtarzalnej można załadować jednorazowo najwyżej dwa naboje. W celu prawidłowego zastosowania obu cytowanych powyżej przepisów należy dokonać wykładni językowej i celowościowej, jak również komparycji obu przepisów. Z wykładni językowej, poprzez zastosowanie w przywołanym przepisie rozporządzenia spójnika „lub” powoduje dopuszczalność stosowania do celów łowieckich broni, która ma wyłącznie lufy gładkie bądź wyłącznie lufy gwintowane, jak również broni wyposażonej równocześnie w lufy gwintowane i gładkie. Takiego rozwiązania nie przewiduje zaś art. 10 ust. 4 pkt 4 cyt. ustawy w odniesieniu do broni przeznaczonej do celów sportowych. Podobne wnioski należy wyciągnąć po zastosowaniu wykładni celowościowej, gdzie prawodawca celowo rozróżnił rodzaje broni możliwe do posiadania przez osoby mające pozwolenie do celów łowieckich lub sportowych.

Zgodnie natomiast z pismem Prezesa Polskiego Związku Strzelectwa Sportowego w sporcie strzeleckim z uwagi na przepisy techniczne dotyczące broni oraz zasady bezpieczeństwa nie można wykorzystywać broni kombinowanej w żadnym zakresie.

W świetle powyższego, uznać należy, że tzw. broń kombinowana nie może być rejestrowana przez osoby posiadające pozwolenie na broń w celu sportowym [3].

Powyższa argumentacja została podtrzymana również w wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 23 lutego 2021 r sygn. akt II SA/Wa 1496/20 [4] gdzie wskazano, iż w powszechnym rozumieniu sport to współzawodnictwo. Jego istotę stanowi indywidualna bądź zespołowa rywalizacja. Celem reglamentacji posiadania broni jest ograniczenie przypadków jej użytkowania poza ramami, gdy jest to niezbędne, za czym przemawiają konkretne okoliczności wskazane art. 10 ust. 3 ustawy o broni i amunicji. Wyklucza to wykładanie treści przepisów danego aktu, prowadzące do możliwości rejestracji broni, która z uwagi na swą konstrukcję nie odpowiada celom ujętym w pozwoleniu na jej posiadanie. Kniejówka ze względu na jej specyfikę służy wyłącznie myślistwu, a efekty osiągnięte we współzawodnictwie sportowym przy użyciu broni kombinowanej mogą być gorsze

Zgodnie z art. 10 ust. 4 pkt 3 ustawy o broni i amunicji do celu łowieckiego można posiadać broń, dopuszczona do polowań na podstawie odrębnych przepisów. W myśl natomiast § 3 ust. 1 i 2 rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 23 marca 2005 r w sprawie szczegółowych warunków wykonywania polowania i znakowania Do wykonywania polowania oraz odstrzału zwierząt stanowiących nadzwyczajne zagrożenie dla życia, zdrowia lub gospodarki człowieka dopuszczona jest wyłącznie myśliwska broń palna długa centralnego zapłonu, o lufach gwintowanych lub gładkich. Używana do polowania broń myśliwska o lufach gwintowanych musi być przeznaczona do strzelania amunicją myśliwską charakteryzującą się energią pocisku nie mniejszą niż 1000 J w odległości 100 m od wylotu lufy.

Z dostępnych powszechnie informacji wynika, iż amunicja S&B(Hornady) kalibru .22 Hornet (5.6 mm x 36 mmR) posiada energie początkowa 741 J(993J). Energia ta na odległości 100 m wynosi 412 J(498 J), przy czym pokonanie każdych 100 m zmniejsza tę energię o połowę. Zgodnie natomiast z norma C.I.P (której to Polska nie jest sygnatariuszem) dopuszczalna energia pocisku .22 wynosi 1055J. Tak

więc proste obliczenia wskazują, iż nie jest możliwe, iż pocisk bezpiecznie wykonanego naboju w tym kalibrze posiadał po pokonaniu 100 m energię przekraczającą 1000J. Tym samym stwierdzić należy, iż amunicja kalibru .22 Hornet nie jest przeznaczona do wykonywania polowań. Na marginesie zauważyć należy, iż elaboracja amunicji by na odległości 100 m posiadała energię 2.5 razy większa niż amunicja fabrycznie wytworzona jest niebezpieczna zarówno dla strzelca, jak również dla osób przebywających w pobliżu. W tym zakresie należy mieć również na uwadze przepis

§8 rozporządzenia który na myśliwego nakłada obowiązek bezpiecznego używania broni i amunicji. W związku z tym zauważyć należy, iż nie jest możliwym zarejestrowania do celu łowieckiego broni, której każda luf (komplet luf) nie odpowiada definicji określonej w §3 rozporządzenia, jako dopuszczonej do wykonywania polowania. Tak więc nie ma prawnej możliwości zarejestrowania do celu łowieckiego np. broni kombinowanej, gdzie oprócz luf/lufy gładkiej występuje lufa bocznego zapłonu albo o kalibrze, którego pocisk na odległości 100m osiąga energię poniżej 1000 J.

Broń kombinowana zyskuje coraz większą popularność w Polsce. Wynika to z faktu, coraz powszechniejszego dostępu obywateli do broni wydawanej w celu łowieckim. Jak wyjaśniono w powyższym artykule nie jest możliwe zarejestrowanie broni kombinowanej o niektórych kalibrach z uwagi na niespełnienie wymogów określonych w przepisach szczególnych. Broń kombinowana z uwagi na jej uniwersalność zyskuje jednak popularność wśród myśliwych uczestniczących w polowaniach zbiorowych.

BIBLIOGRAFIA:

1. Szyrkowiec A. Myśliwska broń palna. Wydawnictwo Obrony Narodowej 1988 r. s. 8
2. Szyrkowiec A. Wszystko o broni myśliwskiej. Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa, 2000.
3. Pismo z dnia 21 kwietnia 201r nr. L.dz. 471/2021Prezesa Polskiego Związku Strzelectwa Sportowego
4. Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych. URL: <https://bit.ly/3C6xaqZ> (dostęp z dnia: 12.09.2022).

Дмитро Листопад

головний судовий експерт сектору балістичного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ БАЛІСТИЧНОГО ОБЛІКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ

Зважаючи на величезну кількість балістичних експертиз у зв'язку зі зростанням правопорушень із застосуванням вогнепальної зброї, появою нових видів боєприпасів та зброї, розширенням її обороту, ясно, що мають бути створені умови для якомога ширшого використання автоматизованих систем обліку. Практичне використання автоматизованих систем балістичного обліку спочатку за кордоном, а потім і в Україні підтвердило їх очевидні переваги, такі як швидкість проведення експертизи, наочність даних, можливість віддаленого доступу до інформації, що зберігається, та інші, що отримуються при роботі з електронними даними.

Балістичний облік в Україні функціонує на двох рівнях: центральному (ДНДЕКЦ МВС України) і регіональному (НДЕКЦ МВС України в областях).

Відповідно до Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України облік може вестися з використанням комп'ютерної техніки та програмного забезпечення. У таких випадках для запобігання втраті інформації (вихід з ладу комп'ютерної техніки, збій програмного забезпечення тощо), уміщеної до автоматизованого обліку, після внесення до обліку нової інформації забезпечується її дублювання на оптичних носіях (cd/dvd) [1].

Автоматизація забезпечує процес ідентифікації інформаційних об'єктів, а також проведення ідентифікації вогнепальної зброї за слідами на стріляних гільзах і кулях. Для цього використовують автоматизовані балістичні ідентифікаційні системи (АБІС), автоматизовані балістичні ідентифікаційні комплекси.

Інформація, яку обробляють у криміналістичному обліку єдиної інформаційної системи МВС України, повинна відповідати єдиним вимогам, визначеним для інформаційних ресурсів, й узгодженим показникам для їх автоматизованого оброблення, використання та надання користувачам в уніфікованому вигляді, а також єдиним правилам її класифікації та кодифікації [1].

На сучасному етапі вже було розроблено та впроваджено в роботу Експертної служби МВС України такі автоматизовані балістичні ідентифікаційні системи, як програмно-апаратний комплекс «ТАИС» російського виробництва, автоматизоване робоче місце «Баліст», лазерну автоматизовану балістичну систему «Рикошет» й експериментальну установку «Корід» українського виробництва [2, с.114]. За допомогою цих систем одержують в автоматичному режимі цифрове зображення поверхонь куль або гільз. Такі зображення

зберігаються в базі даних і можуть експортуватися по лініях зв'язку (ІР з'єднання). Відмінність між комплексами (їхні переваги й недоліки) зумовлені переважно технічними й оптичними характеристиками сканувальних пристроїв, а також програмним забезпеченням (табл.1).

При цьому, з 2005 до 2014 рр. в Україні використовувалась АБІС «ТАИС» російського виробництва. Так кожен центр вів свою окрему базу, копії звозили за допомогою фізичних носіїв до ДНДЕКЦ.

Після 2014 року, в зв'язку із військовою агресією Російської федерації така співпраця стала неможливою, а зазначені комплекси перестали працювати.

В той же час, в країні значно зросла кількість нелегальної зброї. Згідно статистики Генеральної прокуратури України, з 2017 року різко (майже у 2,5 рази) зросла чисельність злочинів, здійснених з використанням саме вогнепальної зброї. Це підтверджує гіпотези про те, що незаконна зброя розповсюдилась у суспільстві та потрапила у руки кримінальних елементів [3, с. 53]. Причому це може бути як вогнепальна саморобна зброя, вилучена з незаконного обігу, так і нарізна (мисливська), гладкоствольна чи інша зброя, що знаходиться у власності громадян, чи перебуває на обліку підрозділів дозвільної системи ГУНП, проте з різних причини могла бути втрачена, викрадена і використана у злочинних цілях.

У той же час, за підрахунками Української асоціації власників зброї, українці щорічно купують 70-100 тисяч одиниць зброї. Однак дані поліції за кількістю зареєстрованих «стволів» можуть не збігатися з реальними показниками. Зазначається, що загалом на руках українців може знаходитися до 5 млн одиниць зброї. А за даними американської аналітичної компанії Small Arms Survey, в Україні у 2017 році сумарно легальної та нелегальної зброї у населення - близько 4,4 млн одиниць.

В період 2015-2018 рр. використовувалися різні вітчизняні та зарубіжні системи балістичного обліку, проте існувала гостра потреба єдиної автоматизованої системи.

З метою автоматизації рішення ідентифікаційних завдань у судовій балістиці України з 2018 р. почалося впровадження в практичну діяльність автоматизованої балістичної ідентифікаційної системи чеського виробництва BalScan. Балістична ідентифікаційна система BalScan використовує в своїй основі фотограмметричний метод і дозволяє отримувати тривимірні розгортки поверхонь куль та гільз. У BalScan можна оцифрувати широкий діапазон калібрів, при цьому кулі, днища картриджів або поверхні гільз скануються з роздільною здатністю 3 мкм, включаючи 3D-інформацію [4].

BalScan також підходить для сканування та порівняння деформованих куль та фрагментів кулі. Автоматична пошукова система в базі даних заснована на можливості порівняння важливих областей досліджуваного доказового матеріалу, таких як мікроподряпини на поверхні куль, сліди на бойках і гільзах.

Станом на початок 2022 р. в кожному територіальному НДЕКЦ МВС функціонує по одному комплекту системи дослідження об'єктів балістичного походження BALSCAN. Усі НДЕКЦ вносять зображення слідів від зброї на

гільзах до масиву автоматизованого центрального балістичного обліку Експертної служби МВС.

Табл.1. Порівняльна характеристика автоматизованих балістичних систем АБІС ТАІС та BALSCAN

Характерика	АБІС ТАІС	BALSCAN
Роздільна здатність 2D	2,7 мкм	3,0 мкм
Роздільна здатність 3D	2,0 мкм	3,0 мкм
Відсканований калібр кулі	5,45 мм до 12 калібру	5,45 мм до 12 калібру
Середній час сканування кулі/гільзи	2D – 1,5 хв	Для куль: 2D–3 хв. 3D–5 хв. Для гільзи: 2D–.5 хв. 3D–14 хв.
Середній час сканування дна гільзи	2D – 1,5 хв	2D–1 хв. 3D–1,4 хв

Джерело: складено на основі [4, 5]

Аналіз використання сучасних методів балістичного обліку показує, що високий рівень комп'ютеризації експертних досліджень та діяльності розкриває широкі можливості використання програмно-технічного потенціалу скануючих пристроїв для отримання зображень різноманітних об'єктів вогнепальної зброї та слідів їх використання. Отримання та зберігання в електронному вигляді отриманої інформації в реальних масштабах і кольорах служить для тривалого збереження доказів.

Очевидно, що найефективнішими шляхами підвищення ефективності цього напрямку є вдосконалення методичного забезпечення, розширення можливостей наукових досліджень, підвищення доказової цінності висновків. Особливу увагу необхідно приділити комп'ютеризації та автоматизації, оснащенню лабораторій сучасними оптичними та комп'ютерними системами, створенню нового обладнання та комп'ютерних програм, у тому числі подальшому вдосконаленню автоматизованих систем балістичної ідентифікації.

Очевидно, що масове впровадження сучасних автоматизованих систем балістичного обліку потребує великих фінансових вкладень та ретельної підготовки фахівців, які в подальшому будуть оперувати новітнім обладнанням.

Крім цього, вказана ідентифікаційна система не є інформаційно-пошуковими, що в свою чергу не дає можливості створення єдиного банку даних зображень поверхонь куль та гільз з наступним їх пошуком в автоматичному режимі. Відповідно, це також суттєво впливає на швидкість перевірки за існуючими центральною та регіональними обліками.

Окрім АБІС, необхідно впровадження й інших систем та програм, які б спрощували інформаційно-аналітичну роботу з балістичним обліком [6, с. 244].

Робота в цьому напрямку буде визначати готовність експертних підрозділів до значного збільшення масивів кулегільзотек, внаслідок появи

значної кількості зброї, як внаслідок військової агресії російських військ на території України, так і можливих змін у законодавстві України про зброю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України» України від 10 вересня 2009 року № 390. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 10.09.2022).

2. Грищенко О. Використання балістичного обліку Експертної служби МВС України у розслідуванні кримінальних правопорушень. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» (081 – Право). – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

3. Гергега Г.Ф., Зарубінський О.О., Петренко Б.М., Старовойтенко Р.В.. Цивільна зброя в Україні: міфи та реальність. Українська дійсність і міжнародний досвід легалізації та контролю. Київ. Видавничий дім “АДЕФ-Україна”, 2015. 152с.

4. Автоматизированная баллистическая идентификационная система. URL: <https://bit.ly/3rgfRNT> (дата звернення: 10.09.2022).

5. Forensic Examination System. BalScan. URL: <https://www.forensic.cz/en/products/balscan> (дата звернення: 10.09.2022).

6. Кожевніков В.В. Можливості систематизації об'єктів балістичних обліків з використанням програмного забезпечення. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 243-246.

Ольга Пугаченко

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Дмитро Гордієнко

головний судовий експерт сектору автотоварознавчих досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Іван Петренко

головний судовий експерт групи автотоварознавчих досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Рубіжне, Україна

**ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ
ТЕРМІНУ «ЗОБОВ'ЯЗАННЯ»**

Розрахунки із контрагентами при виникненні зобов'язань, як короткострокові, так і довгострокові, мають надважливе значення. Особливо це проявляється наразі, коли Україна перебуває в активній фазі військових дій, а підприємства стикаються з негативними наслідками російської агресії, необхідністю згорнути або переорієнтувати бізнес, кризою неплатежів, відволіканням коштів з обігу, зі зниженням власних можливостей для розширення діяльності через відсутність вільних фінансових ресурсів [5].

Спробу дослідження сутності терміну «зобов'язання» у прив'язці до понять «борг» і «заборгованість» було зроблено нами в роботах [5, 6], проте, все ще залишаються невирішеними питання його трактування в економічному та юридичному змісті.

Заборгованість – це сума фінансових зобов'язань (грошові борги), що підлягає погашенню, тобто, поверненню у певний термін. Заборгованість може трактуватись і як певна сума грошових коштів чи інших активів, яку необхідно сплатити через наявність боргу.

Борг – це зобов'язання, за яким одна сторона (боржник) зобов'язується виконати (утриматися від виконання) тієї чи іншої дії. Це може бути передача певного товару, перерахування певної суми грошових коштів тощо. Борг може виникати: на підставі договору, які можуть укласти між собою юридичні та фізичні особи (наприклад, договір надання послуг або поставки товарів, кредитні договори); на підставі закону (наприклад, податковий борг, штрафні санкції). Згідно ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України борг може виникати вже тоді, коли з'являється обов'язок здійснити на користь іншої особи певні дії (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити кошти) або утриматися від

певної дії. Тому навіть наявність тільки укладеного договору – домовленості двох чи більше сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, - може породжувати зобов'язання сторін, а отже, виникнення боргу [3, 6].

Заборгованість (на відміну від боргу в правовому розумінні) виникає тільки на підставі здійснення певної господарської операції, яка підлягає відображенню в обліку. Головною причиною виникнення заборгованості є різні терміни (строки) виконання зобов'язань сторонами.

Стаття 509 Цивільного кодексу України декларує, що зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Статтею 173 Господарського кодексу України встановлено, що господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГКУ, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управлена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Стаття 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та пункт 3 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначають, що зобов'язання – це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди.

У пункті 10 МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» вказано, що зобов'язання – це існуюче зобов'язання суб'єкта господарювання, яке виникає в результаті минулих подій і погашення якої, за очікуванням, призведе до вибуття ресурсів суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди.

Незважаючи на наявність законодавчих визначень терміну «зобов'язання», Бондаренко Н.М. стверджує, що його трактування в юридичній, нормативній і економічній літературі має відмінності, оскільки юридично зобов'язання виникають після підписання договору на постачання товарів (виконання робіт, надання послуг), а в бухгалтерському обліку відображують тільки ті зобов'язання, що виникли в результаті виконання укладених договорів [2, с. 1314]. При цьому, наводячи авторське розуміння зобов'язання як заборгованості перед кредиторами (постачальниками, підрядниками, державою, працівниками тощо), наявність якої зменшує економічні вигоди підприємства і його капітал [2, с. 1308]. Бержанір І.А., Бержанір А.Л. і Ящук Т.А. стверджують,

що зобов'язання – це один з основних чинників, що впливає на ліквідність, кредитоспроможність і стійкість підприємства [1, с. 243] та наводять такі підходи до сутності поняття «зобов'язання» з погляду бухгалтерського обліку: зобов'язання в бухгалтерському обліку виникає не тільки з Цивільного кодексу, а й з інших галузей права: фінансового, трудового чи окремих законодавчих актів, що регулюють економічні відносини; поняття «зобов'язання» в праві та у бухгалтерському обліку мають різний зміст; договір підтверджує юридичний факт, тому в бухгалтерському обліку відображаються договірні зобов'язання в момент їх виконання, а не виникнення [1, с. 242]. Кривцова Т.О. відмічає, що ключовою ознакою поняття «зобов'язання підприємства» є обов'язки підприємства з виплати боргу [4, с. 203].

НП(С)БО 11 «Зобов'язання» встановлює методологічні засади формування в бухгалтерському та управлінському обліку інформації про зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності (таблиця 1).

Таблиця 1. Види зобов'язань згідно вимог українського законодавства

Вид зобов'язання	Суть
Довгострокові зобов'язання	Усі зобов'язання, які не є поточними зобов'язаннями
Поточні зобов'язання	Зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу
Непередбачене зобов'язання	Зобов'язання, що може виникнути внаслідок минулих подій та існування якого буде підтверджено лише тоді, коли відбудеться або не відбудеться одна чи більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю; або
	Теперішні зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки малоімовірно, що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди, або оскільки суму зобов'язання не можна достовірно визначити
Забезпечення	Зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу

Зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду. Довгострокові зобов'язання у балансі відображаються за їх теперішньою вартістю, визначення якої залежить від виду зобов'язання та умов; поточні – за сумою їх погашення; непередбачені зобов'язання відображаються на позабалансових рахунках підприємства за обліковою оцінкою.

Сутність зобов'язань, у т.ч. і довгострокових, розкривається також і через їх складові. У роботі [4, с. 203] на основі класифікації зобов'язань за різними ознаками, що регламентовані нормативно-правовими документами та стандартами бухгалтерського обліку для підприємств, зобов'язання

класифіковано залежно від: терміну покриття (довгострокові та поточні); умов настання/визнання (забезпечення та непередбачені зобов'язання); видів господарюючих суб'єктів (перед бюджетом, соціальними фондами, робітниками, банками, постачальниками); мети набуття (контрактне зобов'язання та зобов'язання, призначене для перепродажу); впливу на господарську діяльність (організаційно-господарські, соціально-комунальні та публічні зобов'язання).

Отже, нами було досліджено економічний і юридичний зміст трактування терміну «зобов'язання», що наведено у нормативно-правових актах (кодексах, законах, національних і міжнародних стандартах бухгалтерського обліку) та фахових літературних джерелах. Це дозволяє точніше визначати та класифікувати зобов'язання (короткострокові і довгострокові), що призводить до отримання більш точної та якісної інформації для внутрішніх і зовнішніх користувачів економічного і юридичного напрямків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бержанір І.А., Бержанір А.Л., Ящук Т.А. Економічна сутність зобов'язань і розрахунків підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 2 (19). С. 240-244
2. Бондаренко Н.М. Внутрішньогосподарський контроль зобов'язань перед постачальниками та підрядниками. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1307-1315.
3. Вороная Н., Адамович Н., Чернишова Н. Борг і заборгованість: розбираємося в поняттях. *Податки & Бухоблік*. 2020. № 23. URL: <https://bit.ly/3Smdaqd> (дата звернення: 14.09.2022).
4. Кривцова Т.О. Удосконалення аудиту зобов'язань підприємств. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 201-209.
5. Пугаченко О.Б., Зарудна Н.Я. Внутрішній контроль порядку відображення в бухгалтерському та управлінському обліку довгострокових зобов'язань. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://bit.ly/3E1VoEk> (дата звернення 13.09.2022).
6. Пугаченко О.Б., Зарудна Н.Я. Внутрішній контроль порядку відображення в обліку дебіторської заборгованості. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://bit.ly/3y13NnC> (дата звернення: 13.09.2022).

Руслан Степанюк

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ, провідний фахівець з організації наукової роботи Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Харків, Україна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ

9 липня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (далі – Закон), який, як сподіваємось, нарешті буде запроваджено, що надасть поштовх для якісного розвитку національної бази даних ДНК. Цей крок є не просто надзвичайно важливим і практично корисним, а назрів вже давно, адже одним із завдань на шляху європейської інтеграції України є створення та підтримання національної бази даних ДНК та забезпечення обміну інформацією з іншими країнами ЄС.

До набрання чинності вищевказаного Закону необхідно вжити низки нормотворчих і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації його положень.

Безпосередньо з положень Закону впливає потреба щодо розроблення змін та доповнень до КПК України з питань відбору та зберігання біологічного матеріалу, затвердження Кабінетом Міністрів України порядку добровільної державної реєстрації геномної інформації, її оброблення і визначення розміру плати за ці послуги, порядку зберігання в адміністратора бази даних ДНК біологічного матеріалу, відібраного для проведення державної реєстрації геномної інформації, порядку знищення такого матеріалу, порядку оброблення геномної інформації та ведення бази даних ДНК, порядку доступу до бази даних ДНК та її використання. Також необхідно впровадження (удосконалення) відомчих нормативно-правових актів органами, які виконуватимуть функції із забезпечення одержання та зберігання біологічного матеріалу, функціонування бази даних ДНК, зокрема Міністерством внутрішніх справ, Офісом Генерального прокурора України, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством юстиції, Міністерством оборони, Службою безпеки України, Національною гвардією, Державною прикордонною службою тощо. Відповідні заходи нормотворчого характеру, очевидно, будуть вживатись протягом часу, відведеного на підготовку до набрання чинності Закону.

Вважаємо доцільним висловити кілька власних міркувань з приводу вдосконалення нормативно-правової бази з питань криміналістичного ДНК-аналізу, спрямованого на створення належних умов функціонування бази даних ДНК при одночасному забезпеченні права особи на повагу до приватного і сімейного життя.

Так, у КПК України уявляється доцільним передбачити можливість

проведення перевірочних експертних досліджень як процесуальної форми використання спеціальних знань у галузі судової генетики. Це надасть змогу здійснювати швидко ДНК-тестування та одержувати ДНК-профілі осіб, оминаючи потребу призначення судової експертизи. Сучасне криміналістичне обладнання і технології не потребують складних дослідів для вирішення цього завдання. Існує можливість оперативно одержати зразок букального епітелію у особи, виділити ДНК-профіль протягом нетривалого часу і відразу перевірити його на предмет збігу з базою даних. Вважаємо, що ці процедури, які є рутинними в поліцейській діяльності багатьох країн, не потребують залучення експерта до кримінального провадження. Достатньо здійснити перевірочне дослідження, результати якого не є доказами, але враховуються в орієнтовних цілях під час розслідування.

Також варто підкреслити, що зразки для ДНК-дослідження відрізняються специфікою порівняно з іншими біологічними зразками. Зараз їх відбирають способом щічного мазку, який не потребує інвазивного втручання в організм людини. Є набори для виконання цієї процедури, скористатись якими мають змогу будь-які працівники без залучення спеціалістів. Тобто способи одержання зразків для ДНК-аналізу є простими. Але потенційна інформативність одержаного біологічного матеріалу надзвичайно велика. Тому в даному випадку особливого правового захисту потребує обіг одержаного біологічного матеріалу та індивідуальної генетичної інформації. Тобто в КПК України потрібно чітко врегулювати не тільки питання одержання зразків, а також і строки й умови зберігання біологічного матеріалу й генетичної інформації та встановити межі допустимого молекулярно-генетичного експертного дослідження.

За найбільш поширеними підходами, прийнятими в європейських країнах, біологічний матеріал відомої особи необхідно знищувати відразу після завершення дослідження, на відміну від біологічних слідів або зразків невідомих людей і трупів, особа яких не встановлена. ДНК-профілі осіб, які не підлягають поміщенню до бази даних ДНК, теж необхідно знищувати відразу, як в них відпадає потреба під час розслідування. Ці аспекти слід врегулювати у кримінальному процесуальному законодавстві для забезпечення права особи на повагу до приватного і сімейного життя.

Також потребують опрацюванню заходи щодо захисту персональних даних в ході ДНК-досліджень. Тут варто визначити заходи щодо знеособлення (шифрування) даних про певних осіб, біологічний матеріал яких досліджується на стадії досудового розслідування, для уникнення ризиків розголошення індивідуальної генетичної інформації.

Вагомого значення набувають і питання визначення допустимого обсягу молекулярно-генетичного дослідження. Зараз у кримінальному процесуальному законодавстві вони не врегульовані, тому їх вирішення залишено на відкуп слідчій і експертній практиці. Але існує значна різниця між STR-профілюванням, тобто визначенням індивідуального ДНК-профілю особи на основі так званої «смітєвої ДНК», і новітніми технологіями дослідження генів з метою визначення фенотипу людини, методами пошуку родичів за базами даних ДНК

у т.ч. слідчої генетичної генеалогії тощо. Поширення відповідних методів у світовій поліцейській практиці вимагає законодавчого визначення допустимих меж їх використання на основі консенсусу, якого потрібно досягти в суспільстві. На цей час в Україні вищевказані методи не застосовуються. Але науково-технічний прогрес невпинно йде вперед. Тому вважаємо, що новітні методи теж варто мати в арсеналі вітчизняних лабораторій судової генетики. Але користуватись ними слід тільки у виключних випадках для розслідування особливо тяжких злочинів, лише відносно до біологічних слідів невідомих злочинців та зі значними застереженнями в аспекті захисту персональних даних.

Напря́м № 9

Проблемні аспекти методології та методики судової експертизи

Mariia Bobrova

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Methods of Their Education, Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vynnychenko, Kropyvnytskyi, Ukraine

Sergey Vorona

senior forensic expert of the biological research and accounting sector of the Kirovohrad Research Expert Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, Ukraine

FEATURES OF THE IDENTIFICATION OF FREE RADICAL PEROXIDATION PRODUCTS USING THE TBA_{ap}-TEST

The main product of free radical peroxidation of lipids is malondialdehyde [1]. It is formed by the attack of $^*O_2$ and $\bullet OH$ molecules of polyunsaturated fatty acids, in particular linoleic, in the 9-, 12-, 13-, 16-positions for $\bullet OH$ and in the 9-, 10-, 12-, 13-, 15-, 16 - position for $^*O_2$ [2]. The danger of malondialdehyde is that it enters into a non-enzymatic reaction with amino groups of biopolymers (the Maillard reaction) - peptides and protein fragments, nucleic acids, chlorophyll decay products, heme [2, 3], interacts with proteoglycans, lipoproteins, mucopolysaccharides, forming fluorescent products of the type of Schiff bases (aldimines) with subsequent formation of intermolecular crosslinks of biomolecules [4]. This is dangerous because the change in the structure of protein molecules is associated with a change in their spatial conformation and functions, making them antigens for one's own immune system, causing autoallergic reactions in animals, and hypersensitivity reactions in plants [5]. The interaction of MDA with amino groups of nitrogenous bases of DNA leads to crosslinking of two strands, which prevents further replication or transcription [3].

Assessment of the level of free radical peroxidation was carried out by the concentration of TBA-active products (TBA_{ap}) [6]. Analysis of the level of TBA_{ap} was carried out in the following sequence: 0.5 g of tissue was homogenized in 4.5 cm³ of buffer solution (pH = 7.4, preparation: 1.9 g of tris-(oxy)-methylaminomethane was placed in a volumetric flask per 1 l with 0,5 l of distilled water, added 50 cm³ of a solution of HCl (C (HCl) = 0.1 mol/dm³), 1.4 g of ascorbic acid, 32 mg of FeSO₄·7H₂O in the specified order, after dissolving the previous component, added water below the mark; the finished solution was left for a day to adjust the pH, as evidenced by the change in its color from blue-violet to yellow). To determine the basic level of TBA_{ap} (TBA_{ap0}) to 2 cm³ of the selected homogenate was immediately added a solution of trichloroacetic acid (w = 30%) and centrifuged for 30 minutes at 3000 rpm. To 2 cm³ of centrifugate was added 3 cm³ of thiobarbituric acid solution (w = 0.338%, extempore preparation, incubation in a water bath at 80⁰ C until the reagent dissolved, and another 50 min in a boiling water bath) followed by photometry of the formed trimethine

complex at 540 nm against the control, which did not contain homogenate (control composition for reagents: 1.2 cm³ of buffer solution, 0.7 cm³ of trichloroacetic acid, 0.1 cm³ of water and 3 cm³ of TBA reagent). To initiate an increase in the level of TBA_{ap} (TBA_{ap1,5}), the sample was pre-incubated for 90 minutes (1.5 hours, therefore TBA_{ap 1,5}) in prooxidant iron-ascorbate buffer, shaking every 20 minutes. Further analysis was performed similarly to the determination of TBA_{ap0}. The calculations were carried out according to the formula:

$$C = E \cdot 240.4$$

where C is the concentration of TBA_{ap} in μmol/kg;

E – extinction;

240.4 – coefficient taking into account molar extinction and dilution.

The magnitude of the increase in the level of TBA_{ap}, which is inversely proportional to the antioxidant supply of tissue, was calculated according to the formula:

$$\Delta \text{TBA}_{\text{ap}} = | \text{TBA}_{\text{ap1,5}} - \text{TBA}_{\text{ap0}} | / \text{TBA}_{\text{ap0}} \cdot 100\%$$

where Δ TBA_{ap} – increase in the level of TBA_{ap}, expressed as a percentage;

TBA_{ap0}, TBA_{ap1,5} – basic and stimulated levels of TBA_{ap} in μmol/kg, respectively.

REFERENCES:

1. Smirnoff N., Arnaud D. (2019) Hydrogen peroxide metabolism and functions in plants. *New Phytol.*;221:1197–1214. doi: 10.1111/nph.15488.
2. Apel K., Hirt H. (2004) Reactive oxygen species: metabolism, oxidative stress, and signal transduction. *Plant Biol.* Vol. 55. P. 373 – 399. <https://doi.org/10.1146/annurev.arplant.55.031903.141701>
3. Gill, S. S., Tuteja, N. (2010). Reactive oxygen species and antioxidant machinery in abiotic stress tolerance in crop plants. *Plant Physiol. Biochem.* 48, 909–930. <https://dx.doi.org/10.3390%2Fantiox9080681>.
4. Halliwell B. Reactive species and antioxidants. Redox biology is the fundamental theme of aerobic life. *Plant Physiol.* 2006;141:312–322. doi: 10.1104/pp.106.077073.
5. Pacheco J. H. L., M. A. Carballo, and M. E. Gonsebatt, (2018). “Antioxidants against environmental factor-induced oxidative stress,” in *Nutritional Antioxidant Therapies: Treatments and Perspectives*, K. H. Al-Gubory, Ed., vol. 8, pp. 189–215, Springer, Cham, Switzerland. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-67625-8>
6. Bobrova, M., Holodaieva O., Koval S., Kucher O., Tsviakh O. 2021. The effect of hypothermia on the state of the prooxidant-antioxidant system of plants. *Revista de la Universidad del Zulia.* 33. 2021. P. 82-101. DOI: <https://doi.org/10.46925//rdluz.33.07> Marrocco I, Altieri F, Peluso I. (2017). Measurement and Clinical Significance of Biomarkers of Oxidative Stress in Humans. *Oxid Med Cell Longev.* 2017: 6501046. doi: 10.1155/2017/6501046.

Agnieszka Choromańska

*dr, dziekan Wydziału Bezpieczeństwa i Nauk Prawnych Wyższej Szkoły Policji
w Szczytnie, Rzeczpospolita Polska*

**WYKORZYSTANIE WIEDZY SPECJALNEJ W POSTĘPOWANIU
KARNYM – REFLEKSJE NA KANWIE DOŚWIADCZEŃ PŁYNĄCYCH Z
PROJEKTU PT. «GENETYCZNA BAZA DANYCH DO IDENTYFIKACJI I
PROFILOWANIA NARKOTYCZNEJ ODMIANY KONOPI»**

Obecnie nie sposób wyobrazić sobie postępowania karnego, w którym nie byłoby możliwości skorzystania z wiedzy, doświadczeń i osiągnięć różnych nauk sądowych. Podstawę do ich wprowadzenia do polskiego procesu karnego wywieść należy z art. 193 § 1 k.p.k., zgodnie z którym dla stwierdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla postępowania dopuszcza się powołanie biegłego celem zbadania pewnego określonego wycinka rzeczywistości, pozostającego poza możliwościami poznawczymi organu procesowego ze względu na brak wiadomości dostępnych wyłącznie biegłemu. Wypada jednak zaakcentować, że organ procesowy choć „(...) nie może odmówić powołania biegłego, jeżeli stwierdzenie pewnych okoliczności wymaga posiadania wiadomości specjalnych, (...) treścią opinii biegłego nie jest już związany, oceniając ją według reguł wynikających z zasad swobodnej oceny dowodów”. Oznacza to, że przepisy polskiej procedury karnej wprawdzie określają w jaki sposób i w jakim zakresie organ procesowy uzyskuje dowody, jak je zasadniczo ocenia i weryfikuje, a następnie w jaki sposób w oparciu o nie ustala i kształtuje swój pogląd, niemniej jednak wytyczne te mają charakter ogólny, i w konfrontacji z nieznanymi, czy nietypowymi metodami badawczymi nie wyznaczają wyraźnej granicy ich dopuszczania do procesu karnego. W polskim kodeksie postępowania karnego nie zawarto bowiem regulacji dotyczących standardów, metodologii oraz procedur wykonywania badań, brak jest także jednolitych kryteriów oceny i dopuszczalności dowodu z opinii biegłego. Tę *sui generis* lukę wypełnia dorobek judykatury i doktryny, gdzie w sposób zgodny przyjmuje się, że dobór metod badawczych przydatnych w opracowaniu opinii należy wyłącznie do biegłych, którzy samodzielnie podejmują decyzję, po jakie metody sięgną celem udzielenia odpowiedzi na pytanie postawione w postanowieniu o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego, biorąc przy tym pod uwagę podlegające ocenie okoliczności, zebrany w sprawie materiał dowodowy, aktualny stan nauki i stosowane w konkretnej dyscyplinie nauki dostępne i wiarygodne metody badawcze, pozwalające na uzyskanie powtarzalnego i wiarygodnego wyniku. W efekcie rolą organu procesowego nie jest wskazywanie metodyki badawczej, a weryfikacja kwalifikacji biegłych oraz powierzanie opinii wyłącznie podmiotom, których umiejętności i kompetencje dają rękojmię uzyskania trafnych i rzetelnych wyników, a w dalszej kolejności przeprowadzanie analizy i oceny z punktu widzenia zasad logicznego rozumowania oraz sprawdzanie zupełności opinii, kompletności materiałów będących jej podstawą, poprawności zastosowanych metod badawczych i przyjętych sposobów wnioskowania. *Ergo*, zważywszy że opinia stanowi wywód specjalistyczny, obok zrelacjonowania zastosowanych metod i

przedstawienia sposobu przeprowadzenia badań, wskazywać winna tok rozumowania biegłego, przedstawiać etapy wnioskowania, przebieg badania oraz formułować przesłanki, którymi biegły się kierował. Ponadto, informacje prezentowane decydem procesowym „muszą być naukowo zinterpretowane i przetłumaczone na język niespecjalistyczny”.

Wskazane powyżej zalecenia, choć zasadniczo czytelne, nie rozwiązują wątpliwości narastających w przypadku wdrażania *in praxi* całkowicie nowych, czy raczej nowatorskich rozwiązań w zakresie narzędzi i metodyki badawczej stosowanych przez biegłych. Przejawem koncepcji, gdzie zagadnienia te wymagały zgłębienia i zinterpretowania jest projekt pn. „Genetyczna baza danych do identyfikacji i profilowania narkotycznej odmiany konopi”. Za cel tego przedsięwzięcia naukowego przyjęto bowiem wypracowanie nowego rozwiązania w zakresie narzędzi i kryminalistycznych metod badawczych, gdzie użytkownikiem końcowym projektowanego produktu będą biegli wydający opinie kryminalistyczne na potrzeby Policji. Założono, że narzędzie to, ze względu na obowiązujące rozwiązania prawne, będzie służyć jako mechanizm wspomagający biegłych w badaniach i opiniowaniu, a docelowo – w przypadku przeprowadzania niezbędnych zmian legislacyjnych – pozwoli na dopuszczenie do postępowania dowodowego wiarygodnych i pełnowartościowych środków dowodowych. Precyzując, przyjęta koncepcja przewiduje zbudowanie nowej technologii w postaci genetycznej bazy danych roślin konopi, z uwzględnieniem odmiany włóknistej oraz narkotycznej, stanowiącej podstawę do uruchomienia dostępnego dla wszystkich laboratoriów resortowych narzędzia do identyfikacji konopi innych niż włókniste.

Wypada wskazać, że planowane rozwiązanie stanowi odpowiedź na stwierdzone trudności i ograniczenia w zakresie walki z nielegalną uprawą i dystrybucją konopi narkotycznych. Obecnie funkcjonująca legalna definicja, wskazująca iż odmiany o zawartości sumy dwóch związków: Δ^9 -THC i kwasu Δ^9 -THC-2-karboksyłowego powyżej 0,3% są odmianami narkotycznymi powoduje bowiem określone konsekwencje, zobowiązując organy ścigania w każdym przypadku do wykonywania ilościowych oznaczeń chemicznych. Te zaś z kolei możliwe są co do zasady na liściach i kwiatostanach u dojrzałych, niezapylonych i niezaplodnionych, żeńskich osobników narkotycznych. Wyklucza to identyfikację materiału roślinnego odmian narkotycznych u osobników męskich, wykorzystywanych w produkcji materiału siewnego, nasionach, siewkach oraz niedojrzałych osobnikach żeńskich. Na dodatek na wyniki oznaczeń wpływ mają także czynniki środowiskowe upraw oraz czas i warunki przechowywania roślin przed badaniem. Toteż optymalną alternatywą dla badań chemicznych może być właśnie tworzone w ramach przedmiotowego projektu narzędzie oraz opracowywana metoda, które w założeniach zoptymalizują postępowanie dowodowe poprzez zwiększenie skuteczności identyfikacji konopi odmiany włóknistej i innej niż włóknista. Trzeba jednak zaakcentować, iż poszerzanie granic możliwości dowodzenia prawdy w procesie karnym, choć pożądane z racji kryminalistycznej zasady usprawnienia walki, wymaga ogromnej przezorności. Wartością nadrzędną jest bowiem zapewnienie realizacji sprawiedliwości proceduralnej, rozumianej jako uczciwe i rzetelne prowadzenie postępowania dowodowego, przy jednoczesnym

poszanowaniu gwarancji procesowych stron w myśl art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k.

Na kanwie powyższych rozważań należy sformułować tezę, iż skuteczna implementacja nowego narzędzia oraz nowej metodyki do standardowego warsztatu pracy biegłego wymaga dookreślenia rzetelnych i rygorystycznych rozwiązań i wymagań, co też zostało wypracowane w ramach przedmiotowego projektu pn. „Genetyczna baza danych do identyfikacji i profilowania narkotycznej odmiany konopi”. W pierwszej kolejności wskazać wypada na konieczność spełnienia wymogu oparcia pracy biegłego na opisanej i zunifikowanej metodyce. Obrana procedura winna cechować się przy tym powtarzalnością i transparentnością, a także gwarantować minimalizację ryzyka niepowodzeń i błędów. Istotną kwestię stanowi również mechanizm – w tym wewnętrznej, instytucjonalnej – kontroli jej efektywności. W problematykę tę wpisuje się dodatkowo akredytacja pracowni, stanowiąca oficjalne potwierdzenie trzeciej strony, że laboratorium działa zgodnie z udokumentowanym systemem zarządzania i posiada kompetencje do wykonywania badań wskazanych w zakresie akredytacji. Jak trafnie zauważa Jerzy Gąsiorowski zasadnym jest bowiem, aby w początkowym okresie wykorzystywania nowych dowodów koncentrować się w szczególności na kontroli poprawności zasad naukowych i metodologii badawczej stanowiących podwaliny ekspertyzy, zaś w późniejszym okresie uwagę ogniskować na prawidłowości zastosowanej techniki w konkretnym przypadku. Pożądanym tym samym wydaje się, zwłaszcza przy nowych metodach identyfikacji, wypracowanie bogatego materiału empirycznego zgodnego z przyjętą teorią, przez instytucje o dużym doświadczeniu praktycznym, z uwagi na konieczność nabycia niezbędnego doświadczenia, przy zapewnieniu weryfikacji wyników poprzez badania innych zespołów naukowych, a w konsekwencji dowiedzenia powtarzalności uzyskanych rezultatów badań. W sposób niezwykle drobiazgowy trzeba także dokumentować kolejne etapy procesu badawczego, tak by zapewnić realny powrót do nich i ewentualną weryfikację. Równie ważną kwestią jest formułowanie wniosków możliwie precyzyjnie i wyczerpująco. Nie ulega bowiem wątpliwości, że wiarygodność i uznanie danego dowodu wymagają przedstawienia solidnych fundamentów naukowych, w tym zwalidowania stosowanych metod i poddania dowodu ocenie statystycznej a dodatkowo zapewnienia technologii i aparatury gwarantujących precyzję i obiektywizm badania.

Rekapitulując, implementacja do polskiego postępowania dowodowego nowoczesnych dowodów naukowych wiąże się zatem z wnikliwą oceną takiego dowodu, zwłaszcza pod względem niezawodności zastosowanej metody, jej rzetelności, poprawności, dokładności prowadzonych w ramach badań pomiarów, zastosowania środków technicznych i laboratoryjnych, wykorzystanego materiału badawczego i kwalifikacji biegłego. Inaczej rzecz ujmując, niezbędnym jest zapewnienie optymalnych ram formalno-prawnych uwzględniających specyfikę wdrażanego *novum* odnośnie wymagań w zakresie:

- instytucji powołania biegłego;
- kompetencji i umiejętności biegłego;
- właściwości zastosowanej metodyki (niezawodność, powtarzalność wyniku, poprawność, dokładność, sprawdzalność);

akredytacji laboratoriów, standardów pracy laboratoryjnej oraz stosowanych środków technicznych i laboratoryjnych;
procedur kontroli, także w kontekście kontroli procesowej;
kompetencji decydentów procesowych.

Wyłącznie kompleksowe spełnienie zakreślonych powyżej założeń pozwoli dostarczyć do praktyki produkt powszechnie akceptowany, zarówno przez uczestników procesu karnego, jak i przedstawicieli świata nauki.

BIBLIOGRAFIA:

1. Murzynowski A. Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994, s. 294.
2. Postanowienie SN z dnia 20 lutego 2014r., sygn. V KK – 375/13 – LEX nr 1441479; wyrok SA Wrocław z dnia 15 stycznia 2015 r., sygn. akt II AKa 414/14, niepublikowany; wyrok SA w Krakowie z dnia 2 kwietnia 2014 r., sygn. akt II AKa 35/14, LEX nr 1466810.
3. Gaberle A. Dowody w sądowym procesie karnym, Warszawa 2010, s. 210-211.;
4. Tomaszewski T. Dowód z opinii biegłego w procesie karnym, Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych, Kraków 1998, s. 66-67.
5. Choromańska A., Porwiesz M. Z zagadnień roli opinii biegłego w sprawach przeciwko wiarygodności dokumentów [w:] Bezpieczeństwo dokumentów publicznych, M. Fałdowski (red.), Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2018, s. 26 i 34.
6. Kulicki M. Kryminalistyka Zagadnienia wybrane, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005, s. 67-68.
7. Art. 4 pkt 37 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2020 r., poz. 2050 ze zm.).
8. Gąsiorowski J. Nowoczesne technologie w kryminalistyce «Kultura-Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje» 2016, nr 21, s. 90-91.
9. Girdwoyn P. Nowe metody identyfikacji w praktyce sądowej, «Jurisprudencja» 2005, tom 66(58), s. 94.
10. Choromańska A., Nawotka R. Gdzie sąd nie może..., s. 189-190.

Renata Włodarczyk

dr hab. inż. prof. CB, Bezpieczeństwo Wewnętrzne

Akademia Nauk Stosowanych Collegium Balticum, Szczecin, Rzeczpospolita Polska

ZAKRES I ZNACZENIE NAUKI O PROCESACH ZACHOWANIA SZCZĄTKÓW

W niniejszym opracowaniu zostaną omówione pewne aspekty badawcze, które od jakiegoś czasu obowiązują w kryminalistyce, będąc też wspierane wiedzą zaczerpniętą z medycyny sądowej. Należy bowiem zdawać sobie sprawę, iż ciągle poszerza się zakres wprowadzanych osiągnięć naukowych, by jeszcze skuteczniej wyjaśniać zjawiska przebiegające w różnych warunkach środowiskowych, a tym samym docierać do prawdy obiektywnej o zdarzeniach przestępnych w ramach realizacji ekspertyz sądowych. Taką nauką wspierającą kryminalistykę jest tafonomia (gr. *taphos* – pogrzeb, mogiła; *nomos* – prawo), która traktuje o procesach zachowania szczątków, a została wprowadzona w 1940 r. przez paleontologa Ivana Jefriemov'a. Badacz ten określił zakres zachodzących (między śmiercią a czasem badania) przemian w szczątkach organicznych (współczesne: subfosylne i kopalne: skamieniałości) przebiegających w biosferze do litosfery, w wyniku procesów geologicznych i biologicznych. Przyjęło się więc stosować tafonomię do badań wpływu czynników biologicznych (rozkład ciała, bioerozja, bioturbacja), fizycznych (transport, erozja mechaniczna) i chemicznych (diageneza) na zachowanie szczątków organicznych wraz z ich fosylizacją (głównie szczątki kopalne) oraz do wyjaśniania powstawania zespołów pośmiertnych, tzw. nekrocenoz. Nauka ta obejmuje swym zakresem procesy przemian w szczątkach m.in. ludzkich, pozostałościach botanicznych i artefaktach, a także procesy tworzące stanowiska archeologiczne, stąd znalazła się obcennie wśród wielu nauk pokrewnych: archeologii, paleontologii, paleoantropologii, paleoekologii. Ponadto zakres tafonomii odnosi się do kryminalistyki i medycyny sądowej w sytuacji znalezienia zwłok – ich przedśmiertnych i pośmiertnych przemian dotyczących tkanek miękkich i twardych – co wiąże się bezpośrednio z koniecznością istotnych ustaleń ekspertów z różnych dziedzin. Na przykład biegli wielu specjalności współpracują z medykami sądowymi, bo tylko medycy są w stanie poprawnie określić czas, który upłynął od chwili śmierci do momentu ujawnienia zwłok (PMI – *Postmortem Time Interval*). Jednak najbardziej wiarygodną wersję wydarzeń można uzyskać tylko w przypadkach, gdy zgon denata nie przekroczył 48–72 godzin. Uzależnia się również możliwość wiarygodnego wnioskowania na temat czasokresu i zaszłych okoliczności od stanu i temperatury ciała zwłok, reakcji interletalnych (przebiegają między kończącym się życiem a śmiercią), podłoża, uwarunkowań aury z otaczającym środowiskiem, wykształcaniem wczesnych znamion śmierci (bladość powłok, plamy opadowe, stężenie pośmiertne, oziębienie pośmiertne, wysychanie pośmiertne). Natomiast w przypadku znalezienia zwłok w późniejszym okresie, czyli przykładowo miesiąc lub dłużej po zejściu śmiertelnym, wykorzystanie znajomości medycyny sądowej i tradycyjnej metodologii badawczej stosowanej przez różnych biegłych, może okazać się niemożliwe ze względu na zaawansowany rozkład ciała.

Uwarunkowaniem stopnia zachowania szczątków ludzkich są wymienione powyżej czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, a wraz z nimi przebieg późnych znamion śmierci, do których zaliczają się te o charakterze rozkładowym: autoliza, gnicie, zeszkielewanie i te o charakterze utrwalającym: strupieszenie, przemiany tłuszczowo-woskowe i przemiany torfowe. Proces gnilny zachodzący pod wpływem bakterii własnych (obecnych w jelitach) i zewnętrznych osiadających na powierzchni ciała, powoduje pęcherze przypominające poparzenia II° z pęcherzami wypełnionymi płynem gnilnym – „trupim jadem” zawierającym toksyny. Połączone w zwłokach procesy autolizy i gnicia odpowiadają za większość makroskopowych zmian tkanek miękkich w rozkładającym się ciele, szczególnie we wczesnych etapach rozkładu. Wyjątkowe warunki sprawiają, że tkanki miękkie ulegają dekompozycji i wtedy proces rozkładu może spowalniać, co spowoduje zmiany utrwalające szczątki ludzkie. Zależności te wyjaśnia tafonomia; w kontekście kryminalistycznym (medyczo-sądowym) podzielono ją na biotafonomię oraz geotafonomię. Przy czym biotafonomia zajmuje się analizą szczątków pod względem procesów jakim uległy (jak doszło do rozkładu) i skupia się na czynnikach indywidualnych, a geotafonomia zajmuje się badaniem cech geofizycznych, zmian cech powierzchniowych do podziemnych (inne czynniki zewnętrzne) związanych z pochowaniem szczątków oraz czynnikami behawioralnymi i kulturowymi. Zakres tafonomii obejmuje zatem procesy wzajemnie wpływające na siebie w kategoriach czynników:

- 1) zewnętrznych abiotycznych (temperatura, nasłonecznienie, dostęp do wody, wpływ gleby) oraz zewnętrznych biotycznych (wpływ zwierząt i roślin);
- 2) indywidualnych (wiek, płeć, waga ciała, osobnicza zdrowotność i odporność);
- 3) behawioralnych i kulturowych.

Procesy zachodzące zgodnie z prawem Caspra dotyczą prawidłowości rozkładu zwłok 2 razy szybciej na wolnym powietrzu niż w zimnej wodzie i 8 razy szybciej na wolnym powietrzu niż w suchej glebie, czyli rozkład ciała w zimnej wodzie przebiega 4 razy szybciej niż w suchej glebie. Udowodniono, że na wolnym powietrzu rozkład następuje po 1,5–2 lat, w zwłokach pogrzebanych w ziemi przeciąga się do 3–5 lat, a całkowita degradacja ścięgien, więzadeł i chrząstek następuje z reguły po upływie około 5–10 lat. Tak więc po 8 tygodniach przebywania zwłok w ziemi, zmiany gnilne będą w nich mniej więcej tak posunięte jak w zwłokach, które przez 2 tygodnie znajdowały się w zimnej wodzie lub przez tydzień na wolnym powietrzu.

Wśród czynników zewnętrznych wpływających na rozkład, istotna jest temperatura, przy czym wyższa nie tylko spala, przyspiesza procesy rozkładowe, ale powoduje też zwiększoną aktywność drobnoustrojów (zwłaszcza bakterii) i insektów, co wiąże się z rozwojem fauny i flory na zwłokach. Natomiast w chłodniejszym środowisku, gdzie temperatura pozostaje na poziomie 0°C lub poniżej 0°C, może nastąpić opóźnienie procesu rozkładu oraz wpływu fauny i flory, dzięki hamowaniu aktywności organizmów. Ta zależność jest ważna dla stopnia zachowania szczątków, gdyż przechowywane w niskich temperaturach będą wolniej się rozkładać aniżeli wystawione na wysoką temperaturę otoczenia, mimo, iż od zgonu minęło tyle samo czasu. Jeśli chodzi o wpływ wysokich temperatur na rozkład ciała po wybuchu ognia, to powstają charakterystyczne obrażenia. Jedną ze zmian są oparzenia skóry będące

wynikiem wysokości temperatury i czasu ekspozycji na nią, tzn. im wyższa temperatura tym krótszy czas ekspozycji koniecznej do osiągnięcia pewnego stopnia poparzenia (ważna jest ochroniona skóry przez ubranie). Trzeba mieć też na uwadze fakt, na jaką część ciała działa wysoka temperatura (tzw. obszary wstrząsiorodne), gdzie grubość powłok skórnych w miejscu poparzenia ma wpływ na rodzaj i dolegliwość rany. Powyżej 51°C nadmiar ciepła nie jest już odprowadzany przez naczynia włosowate skóry, wskutek czego ciepło przenika w głębsze warstwy. Jeżeli ciało zostanie poważnie poparzone, skóra może popękać i zostać całkowicie poparzona, odsłaniając głębiej leżące mięśnie. Koagulacja ich wywołana wysoko termicznie powoduje skurcz włókien mięśniowych, a w rezultacie zgięcie kończyn (pozycja boksyerska, inaczej kolankowo-łokciowa). Poprzez wysoką temperaturę niektóre kości mogą być nierozpoznawalne, może dojść do pęknięć, odpadania (zwłaszcza kończyn), rozwarstwienia. Natomiast proces rozkładu zwłok uwarunkowany temperaturą otoczenia daje wyraźny obraz zmian zależnych od pory roku, w jakiej doszło do zgonu. Na przykład w lecie procesy gnilne rozpoczynają się po około 48 godz. od zgonu, a postępujące gnicie prowadzi do pojawienia się niebiesko-zielonkawo-czerwonego zabarwienia twarzy i karku. Po około 2 tygodniach w lecie i około 2 miesiącach zimą pojawia się na głowie i szyi zielonkawo-brunatne zabarwienie. W dalszej kolejności, tj. po 3–5 tygodniach latem i po 2–3 miesiącach zimą pojawia się brunatno-zielonkawa barwa na głowie i klatce piersiowej. Po 5–6 tygodniach latem i po ok. 12 tygodniach zimą – zabarwienie powłok przybiera ciemną (prawie czarną) barwę, wraz z rozdęciem zwłok przez gazy gnilne, wypadaniem włosów i paznokci.

W przypadku bardzo niskich temperatur sytuacja przedstawia się nieco inaczej. Jeśli ciało zostało zamrożone natychmiast po śmierci, np. w zamrażarce by ukryć zwłoki, tempo zmian pośmiertnych zwalnia praktycznie do zera. Zwykle proces gnicia w takich sytuacjach postępuje bardziej na zewnętrznej powierzchni ciała niż w narządach wewnętrznych, bo działanie bakterii jelitowych zostało zahamowane przed dojściem do rozkładu. W takich warunkach spotykane są także przypadki zamrożonych denatów znalezionych w ekstremalnie zimnych miejscach (np. Syberia), które bardzo dobrze zachowały się zarówno zewnętrznie, jak i wewnętrznie.

Zgodnie z prawem Caspra, rozkład zwłok w wodzie jest wolniejszy aniżeli tych wystawionych na powietrzu, co warunkuje niższa temperatura i stopień ochrony, jaki woda zapewnia przed owadami i drapieżnymi zwierzętami. Choć nie należy zapominać, że istnieją drapieżniki morskie i ptasie, których do żerowania zachęcają wystające obszary tkanki tłuszczowej. Chłodzenie ciała w wodzie jest szybsze niż na lądzie, gdyż przewodnictwo termiczne wody jest ponad 20 razy wyższe niż przewodnictwo powietrza. Nagie zwłoki zanurzone w zimnej wodzie stygną około 2 razy szybciej niż ciało na lądzie, a po przeniesieniu na ląd chłodzenie ciała jest równie szybkie ze względu na parowanie wody przez skórę. Charakterystyczną cechą dla zwłok przebywających w wodzie jest maceracja skóry (tzw. skóra praczki), czyli pogrubienie, zmarszczenie i wybielenie skóry, co objawia się najpierw na opuszkach palców, dłoniach i stopach. Maceracja pojawia się, gdy zmarły przebywał w wodzie od 1–2 godzin, co zależy od temperatury wody. Należy mieć na uwadze, że maceracja skóry nie wskazuje bezpośrednio na utonięcie osoby, gdyż proces zachodzi niezależnie

czy osoba żyła, czy była martwa w czasie dostania się do wody.

Rozkład zakopanych szczątków zachodzi znacznie wolniej niż wystawionych na powierzchni, a czynnikami wpływającymi na stopień rozkładu jest rodzaj i pH gleby oraz głębokość, na której pochowano zwłoki. Proces ten przebiega szybciej w wilgotnych, porowatych glebach, w ciałach zakopanych bliżej powierzchni zewnętrznej. Istotny wpływ na wolniejszy rozkład ma więc brak dostępu do powietrza, niska temperatura i brak dostępu dla zwierząt, w tym owadów.

Zgodnie z literaturą przedmiotu, czynniki takie jak: temperatura miejsca przebywania szczątków, obecność tlenu lub warunki beztlenowe, głębokość, na której szczątki zostały pochowane, topografia gleby, rodzaj zastosowanej trumny, długość czasu zanim szczątki zostaną pochowane, wpływają znacząco na szybkość procesów rozkładowych.

Zwłoki pozostawienie na wolnym powietrzu (ekosystemie) są narażone na wpływ otoczenia, gdzie ukorzenie roślin wiąże się z poszukiwaniem przez nie wody i soli mineralnych. W takich warunkach może dojść do przerastania kości przez korzenie, które pozostawiają okrągłe otwory często błędnie interpretowane jako urazy mechaniczne. Ponadto korzenie roślin wydzielają kwasy, które mogą skutecznie wytrawiać powierzchnie kości. Aktywność roślin dotyczy także mchów i porostów, które mogą wrastać w tkanki. Działanie tafonomiczne wytwarzane przez nie jest podobne do korzeni, ponieważ oba wytwarzają kwaśny produkt uboczny wpływający na zachowanie kości. Literatura przedmiotu podaje, że zmienia się zabarwienie kości w wyniku kontaktu z różną roślinnością, szczególnie z drzewami, garbnikami, które łągują z materiałów roślinnych i kontaktują się z powierzchnią kości, przez co zmieniają ich kolor z beżowego na brązowy. Analiza zmiany zabarwienia kości pozwala na rekonstrukcję środowiska, w którym szczątki przebywały.

Zarówno zwierzęta domowe, jak i dzikie mogą wpływać na zwłoki, gdyż mając bezpośredni do nich dostęp, przyspieszają rozkład, mogą powodować rozczłonkowanie i delokalizację. Na przykład koty mające kontakt ze zwłokami atakują je, a rodzaj i wielość zniszczeń uzależnione są od czasu, jaki zwierzę spędziło ze szczątkami. Drapieżniki usuwają często tkanki miękkie z najbardziej wystawionych miejsc: twarz, głowa, szyja i odsłonięte kończyny. W przypadku zwłok pozostawionych na zewnątrz, zwiększa się różnorodność i liczba zwierząt wpływająca na rozkład aniżeli w zamkniętych pomieszczeniach. Przykładem zwierząt przyczyniających się do rozkładu są gryzoni, których działalność objawia się małymi, szczelinowatymi ranami na tkankach miękkich i kościach. Aktywność gryzoni zostaje częściej odnotowana w przypadkach zwłok bezdomnych. Ptaki wydziobują tkanki miękkie i powodują uszkodzenia przypominające rany kłute. Natomiast jeżeli zwłoki zostały pozostawione w wodzie, wówczas sporo zwierząt wodnych (ryby, bobry, kraby, obunogi) może je zaatakować. Poza tym, zwłoki pozostawione w płytkich wodach mogą być zauważone przez naziemnych drapieżników. Niekiedy ich działalność objawia się uszkodzeniem kośćca, często występują zadrapania w pobliżu ran, otwarte obrażenia, nadjedzone narządy wewnętrzne itp. Ślady, jakie pozostawiają na tkankach miękkich zwłok, sposób ugryzienia i nakłuwania zębów (przypominające rany kłute), nieraz umożliwia ich identyfikację gatunkową.

Jeśli chodzi o bezkręgowców, czyli owady – mają one wpływ na rozkład zwłok; ich aktywność odgrywa ważną rolę w konsumpcji tkanek miękkich w trakcie procesu rozkładu. Zwłoki pod wpływem biologicznej degradacji stają się swoistym ekosystemem stanowiącym doskonałe podłoże do złożenia jaj i stadiów preimagalnych. Najbardziej różnorodnie pod względem ilościowym oraz jakościowym są muchówki, chrząszcze i motyle. Pojawiają się one w ściśle określonej kolejności, gdyż są przywabiane przez produkty poszczególnych etapów rozkładu. Grupy zwierząt wraz ze specyficznymi gatunkami przewodnimi stanowią ogniwa sukcesji, zmieniające się w czasie i zależne od warunków środowiskowych, a przede wszystkim od czynników klimatycznych.

W przypadku czynników indywidualnych, to wiek i płeć w momencie śmierci przyczyniają się do zwiększenia lub zmniejszenia tempa zachodzenia procesów rozkładu szczątków. Panuje ogólna zasada, że dzieci rozkładają się szybciej niż szczątki osób dorosłych, gdyż zawierają więcej wody w organizmie, mniejsze rozmiary ciała i większy stosunek powierzchni do objętości. Rozkład zwłok z większą zawartością tkanki tłuszczowej (więcej u kobiet) zachodzi szybciej, ponadto sprzyja temu temperatura powyżej 0°C i zwiększona wilgoć. Należy również pamiętać, że przy współczesnych chorobach cywilizacyjnych (otyłość, nadwaga), skład procentowy ww. tkanki u obu płci może przedstawiać się inaczej, a mogą się również pojawić czynniki hamujące rozkład, np. antybiotyki.

W miejscu popełnienia przestępstwa sprawca podejmuje czynności mające na celu usunięcie śladów i dowodów rzeczowych popełnionego przestępstwa. Jednak z semantycznego punktu widzenia, całokształt działań sprawcy zmierza do opóźnienia, utrudnienia, uniemożliwienia odnalezienia czy zidentyfikowania pokrzywdzonego. Czasami bywa tak, że przestępca decyduje się na rozczłonkowanie czy okaleczenie zwłok po śmierci i w inny sposób zadziałanie (wynika to z kultury, religii, psychicznych uwarunkowań), a więc może wpływać to z jego motywów lub *modus operandi* itp. Przykładem pochówków mających cechy charakterystyczne, jest palenie zmarłych na stosie, specyficzne ułożenie ciała, pozostawianie przedmiotów w grobowcach (np. w starożytnym Egipcie). Rodzaj trumny wpływa również na proces rozkładu. Laminowane drewniane trumny ulegają szybszemu gniciu, podczas gdy te wykonane z cynku lub ołowiu zapewniają lepszą ochronę, a co za tym idzie, zachowanie szczątków zwłok w znacznie lepszym stanie.

BIBLIOGRAFIA:

1. Efremov I.A. Taphonomy: a new branch of paleontology, *Pan-American Geology* 1940, No 74, s. 81-93.
2. Haglund W.D., Sorg M.H. *Advances in Forensic Taphonomy: Method, Theory, and Archaeological Perspectives*, CRC Press, Boca Raton 2002.
3. Nawrocki S.P., *Forensic taphonomy*, [w:] S. Blau, D.H. Ubelaker (red.), *Handbook of Forensic Anthropology and Archaeology*, Left Coast Press, Walnut Creek (CA) 2009.
4. Knusel C.I., Robb J. Funerary taphonomy: An overview of goals and methods, *Journal of Archaeological Science: Reports*, (2016), s. 2-19.

5. Bristow J., Simms Z., Randolph-Quinney P. Taphonomy [w:] *Forensic Anthropology 2000 to 2010*, s. 279-317.
6. Shirley N., Wilson R.J., Meadows-Jantz L. Cadaver Use at the University of Tennessee's Anthropological Research Facility, [w:] *Clinical Anatomy 2011*, No 24, s. 372-380.
7. Włodarczyk R. Sudden death in forensic medical practice, [w:] G. Juodkaitė-Granskienė (red), *XI Criminalistics and Forensic Science: Science, Studies, Practice*, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Vilnius 2015, s. 237-269.
8. DiMaio V.J., DiMaio D. *Medycyna Sądowa, Medyczne Urban & Partner*, Wrocław 2003.
9. Vass A.A. Beyond the grave – understanding human decomposition, *Microbiology Today 2001*, No 28, s. 190-192.
10. Pinheiro J. Decay Process of a Cadaver, [w:] *Forensic Anthropology and Medicine: Complementary Sciences from Recovery to Cause of Death*, Human Press 2005, s. 85-116.

Петро Баранов

старший судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Олена Сливна

судова експертка відділу товарознавчих та гемологічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ТА НАПРЯМКИ ВИРІШЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ЗАВДАНЬ ПРИ ОЦІНЮВАННІ БУРШТИНУ

Бурштин, згідно із Законом України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» [1], належить до групи дорогоцінного каміння органогенного утворення.

На даний час існує практично єдиний офіційний документ, що регламентує якість бурштину сирцю - Національний стандарт України ДСТУ 8847: 2019 «Бурштин-сировина. Загальні технічні умови» [2], де виділено такі класифікаційні групи: - унікальні зразки більше 1000 г; - масивні (11 вагових фракцій від +2 до -1000г); - шаруваті; - брудні; - з піною; - некондиційні. Тобто, основною характеристикою при виділенні якісних груп бурштину є лише вага, яка не враховується при дизайні, проектуванні і створенні художніх творів з бурштину.

Однак, зрозуміло, що при проведенні експертної оцінки зразків бурштину необхідно застосовувати принцип порівняльності споживчих властивостей, включаючи наукові, колекційні, естетичні, вартісні особливості з характеристиками бурштину сирця, які і визначаються експертом.

Експертні завдання, які повинні вирішуватися при оцінюванні бурштину з урахуванням українського законодавства та вітчизняного ринку поділяються на: ідентифікаційні, діагностичні, ситуаційні, вартісні, технологічні.

Ідентифікаційні завдання спрямовані на визначення назви та якісних груп бурштину. Вихідними об'єктами можуть бути: бурштин сирець, сортовий бурштин, ювелірні вироби, антикваріат.

Вирішення ідентифікаційних завдань стає можливим на основі визначення оптичних, фізичних та декоративних властивостей як бурштину, так і його імітацій. Ідентифікація представленого на експертизу бурштину здійснюється шляхом зіставлення з сортовими групами та колекціями. Тобто, для вирішення поставленого завдання у процесі експертного виробництва, необхідно мати гемологічні прилади, наукову та методичну літературу, обладнання для обробки (шліфування та полірування) бурштину.

Діагностичні завдання спрямовані на встановлення природи бурштину, його генетичної приналежності до певного родовища чи групи родовищ. Це непросте завдання вимагає від експерта глибоких знань у галузі геології родовищ бурштину, мінералогії, біології та ботаніки.

Вихідним матеріалом служать великі партії бурштину-сирцю, колекційні та рідкісні зразки, великогабаритні вироби. Такі об'єкти, як правило, містять інклюзи, які є практично єдиними джерелами інформації про специфічні умови утворення бурштину на конкретному родовищі. Однак такі критерії поки що не розроблені та не використовуються. На даний час відомі геологічні критерії за якими виділяються два генетичні типи родовищ бурштину: – осадово-континентальний; – осадово-морський [3, с. 81].

Наведені вище геологічні критерії виділення двох генетичних типів родовищ бурштину працюють для бурштину, який знаходиться в сировині. Але експерту досить часто доводиться стикатися з обробленим бурштином або навіть бурштином у виробах, що значно ускладнює завдання гемологічної експертизи. Для вирішення цих проблемних питань часто залучають відомих колекціонерів, музейних працівників.

Слід зазначити, що єдиний різновид бурштину, який має чітку географію походження – це домініканський бурштин специфічного блакитного кольору.

Технологічні завдання (механоскопія) орієнтовані на визначення методів обробки та виготовлення виробів з бурштину. Об'єктом вивчення є форма і поверхня обробленого бурштину, як у сировинних зразках, так і в ювелірних та антикварних виробах. При цьому, існує два способи обробки бурштину – ручний та механічний.

Особливу проблему для експерта становлять авторські роботи відомих майстрів та фірм. Такі роботи характеризуються високою якістю обробки поверхні каменю та високохудожніми формами з витонченими лініями. В той же час, полегшує завдання експерта знаходження на виробі авторського знаку або наявність каталогу відомих майстрів та фірм. Для вирішення таких завдань часто залучають вузьких спеціалістів: мистецтвознавців, музейних працівників, антикварів.

Механічний спосіб – процес виготовлення куль та полірованої гальки для намиста. Виготовлення гальки бурштину відбувається у спеціальних галтувальних установках.

Технологічні завдання вирішуються досить просто, якщо зазвичай експерт знайомий із технологією обробки бурштину.

Вартісні завдання. Перед початком проведення оцінювання необхідно уточнити його мету та вид вартості яка визначатиметься: ринкова, заставна, ліквідаційна, інвестиційна, балансова.

Для рядових зразків (вага до 200 г) існують ринкові ціни. Але внаслідок відсутності повного структурування Світового бурштинового бізнесу преїскуранти на бурштин визначаються практично, залежно від наявності каменю на ринку. Негативно на ціноутворення бурштину впливають і «чорні копачі», які легко знижують ціну, бо не сплачують податки. А оскільки на

території України широко розвинений нелегальний видобуток бурштину, а також відсутня державна закупівля сировини – все це породжує значну плутанину у ціновій політиці.

Складність роботи експерта полягає в тому, що існуючі у науковій літературі преїскуранти пропонують порівняльні ціни, а вони, як показує аналіз, різко різняться.

Головним критерієм щодо визначення вартості бурштину в Україні залишається розмір фракції, а не його характеристики. У той же час, на світовому ринку крім геометричних параметрів, визначальними характеристиками є колір, прозорість, здатність каменю приймати полірування. Зразки понад 300 г оцінюються індивідуально відповідно до спеціальних методик.

Існує кілька методик оцінювання рідкісних та унікальних зразків дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння: метод порівняння з відомими зразками; метод з урахуванням рідкості та унікальності каменю [4]; метод гемологічної оцінки [5]. Всі вони, як правило, встановлюють стартову ціну при проведенні аукціонів. Вірогідна вартість встановлюється покупцем на ринку чи аукціоні.

Метод гемологічної оцінки опробований на багатьох рідкісних та унікальних дорогоцінних та напівдорогоцінних каменях. Гемологічна оцінка включає чотири етапи: 1) градування властивостей; 2) дизайн на основі результатів градування; 3) розробку технології виготовлення виробу та складання технологічних карт; 4) вартісну оцінку виробів та сировини.

Перевага методики полягає в тому, що тут дається не абстрактна вартість каменю з урахуванням коефіцієнтів, балів тощо, а конкретна проектна вартість каменю, а також розкривається його художня цінність для декоративно-прикладного мистецтва та колекціонування.

Останній аспект набув особливої актуальності у зв'язку з дорученням Кабінету Міністрів України, з метою прискорення економічного розвитку, подальшої децентралізації влади та запобігання корупції, забезпечити розробку та винести у встановленому порядку на розгляд Верховної Ради України до 1 жовтня 2019 року законопроект про внесення змін до деяких законів України про впорядкування видобутку бурштину в Україні [6].

Ситуаційні завдання визначають умови та обставини, за яких відбулася зміна якості бурштину. Тут можуть бути два сценарії:

- на вихідний бурштин виписується сертифікат із заниженими чи завищеними характеристиками;

- сертифікований бурштин (партия, колекційний зразок) підміняють на бурштин із високими чи низькими характеристиками.

Невідповідність якості бурштину та змісту сертифікату можуть виникати впротягом видобутку, обробки та реалізації.

Вихідними даними для вирішення ситуаційних завдань, окрім самого об'єкта (бурштин сирець, сортовий бурштин, вироби з бурштину, антикваріат), необхідно вважати і наступні документи: накладне походження, сертифікати якості при видобутку, переробці, реалізації та інформація про шляхи

проходження товару та відповідальних осіб.

Крім того, слід звернути увагу і на термінологічні аспекти бурштинового законодавства, в якому поняття «бурштин» розглядається як збірний термін, що поєднує різновиди копалин, придатних для використання в ювелірно-промисловій, хімічній, фармацевтичній та інших галузях виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України від 18 листопада 1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дада зверення: 23.08.2022).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 402-IX // Офіційний вісник України від 17.01.2020 — 2020 р., № 4, том 2, стор. 352, ст. 193.
3. Сребродольский Б. И. Янтарь. - М.: Наука, 1984.- 112 с.
4. Напівдорогоцінне каміння та вироби з нього. Загальна цінова характеристика // Коштовне та декоративне каміння. - 1998. - №1. - С. 31-41.
5. Баранов П.М., Шевченко С.В., Коротаєв В.М. Гемологія: діагностика, дизайн, обробка самоцвітів: Підручник. 2-е вид. перероб. і доп. Дніпро. Журфонд., 2019. 210 с.
6. Про невідкладні заходи щодо забезпечення економічного зростання, стимулювання розвитку регіонів та запобігання корупції: указ Президента України від 20 вересня 2019 р. № 713/2019 // Урядовий кур'єр від 24.09.2019. № 82.

Олександр Борченко

головний судовий експерт сектору автотехнічних досліджень відділу автотехнічних досліджень та криміналістичного дослідження транспортних засобів Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Запоріжжя, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ІНЖЕНЕРНО-ТРАНСПОРТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗА ЕКСПЕРТНОЮ СПЕЦІАЛЬНІСТЮ
10.1 «ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН І МЕХАНІЗМУ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД»**

У сучасних умовах транспорт функціонує не лише як засіб перевезення пасажирів і вантажів. Транспортна система перетворилася на складник загального прогресу людства, залучаючи народи і країни до найбільш сучасних досягнень цивілізації в різноманітних галузях. Цього процесу набуває свій розвиток і в Україні, яка поряд з іншими європейськими державами має чималу і розвинену транспортну систему, пов'язану з багатьма країнами світу.

Автомобіль є засобом підвищеної небезпеки. У світі від дорожньо-транспортних пригод (надалі – ДТП) щорічно гинуть сотні тисяч і отримують поранення мільйони людей, завдається величезний матеріальний збиток економіці країни. Зрозуміло, що від рівня безпеки функціонування транспортної системи значною мірою залежить успішний розвиток соціально-економічних програм держави. Проте разом із розвитком транспортної системи і зростанням кількості транспортних засобів зростають і рівень ДТП, кількість загиблих і поранених. Практика розслідування ДТП свідчить, що у зв'язку із специфічністю цієї категорії кримінальних проваджень, одним із основних джерел доказів по ним є висновок інженерно-транспортної експертизи (автотехнічна експертиза).

Ця обставина, а також підвищення вимог до якості слідства по названих справах зумовили зростання потреби в проведенні автотехнічної експертизи на найвищому рівні досвідченими фахівцями, зазвичай експертних установ. Своєчасне та якісне проведення автотехнічної експертизи значною мірою впливає на результати розслідування і сприяє зміцненню законності.

Визначення судово-автотехнічної експертизи у процесуальному плані може бути надане з огляду на зміст ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»: Судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Сутність автотехнічної експертизи полягає в експертному дослідженні обставин ДТП, встановленні її механізму, технічного стану транспортних засобів (ТЗ), дій учасників пригоди. Дослідженню при цьому підлягають: місце ДТП, транспортні засоби та їх деталі, вузли, агрегати, а також матеріали досудового розслідування (дані слідчого експерименту, світлофорного регулювання ділянки проїзної частини де відбулась ДТП, відомості про розташування дорожніх знаків, показання учасників і свідків, якщо вони не суперечать одне одному).

Судово-автотехнічна експертиза обставин і механізму ДТП має відмінність від майже всіх інших експертиз, яка полягає в тому, що експерт досліджує не об'єкт (предмет) чи речовину, а вихідні дані, тому для дослідження завжди повинні надаватися матеріали кримінального провадження, щоб експерт мав можливість виявити, звідки заданий той чи інший параметр, а також об'єктивний чи суб'єктивний його характер.

Підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом, в якому обов'язково зазначаються її реквізити, номер справи або кримінального провадження або посилання на статтю закону, якою передбачено надання висновку експерта, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню.

В інших випадках проводиться експертне дослідження, підставою для якого є договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовою заявою (листом) замовника (юридичної або фізичної особи), з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються.

Спеціальні знання експерта-автотехніка визначають коло питань, які можуть бути перед ним поставлені. Основні питання автотехнічної експертизи пов'язані:

1. З технічним станом транспортних засобів (причини та час виникнення несправностей, можливість своєчасного їх виявлення, вплив несправностей на роботу механізмів та рух транспортного засобу).

2. Із встановленням механізму події (визначення швидкості, часу, характеру руху ТЗ, відстаней, що долаються ТЗ та пішоходами, визначення їх місцезнаходження у різні моменти часу, встановлення причинного зв'язку між окремими обставинами дорожньо-транспортної пригоди);

3. Із встановленням технічної можливості запобігання події (визначення зупинки, безпечної дистанції, безпечних прийомів управління);

4. З з'ясуванням відповідності або невідповідності дій учасників дорожнього руху вимогам Правил дорожнього руху та інших нормативних актів (встановлення дій, що не відповідають вимогам нормативних актів, та причинного зв'язку між цими діями та подією, вирішення питання про те, як повинні були діяти учасники руху та тощо).

Крім вирішення зазначених питань, експерт має право:

1. Визначати технічні величини, необхідні для проведення дослідження (вибір значень коефіцієнтів та інших величин, необхідних для проведення розрахунків).

2. Дослідити надані йому матеріали для встановлення важливих для справи обставин, щодо яких йому не були поставлені питання.

3. Уточнювати питання, якщо ініціатор сформулював їх так, що експерт не може відповісти на них, не виходячи за межі своєї компетенції.

Вихідними даними при призначенні автотехнічних експертиз є відомості, що характеризують дорожню обстановку і дії учасників пригоди. Зокрема, повинні бути зазначені:

- стан проїзної частини дороги – тип и стан покриття проїзної частини, кут ухилу, ширина та розмітка проїзної частини, радіус заокруглення дороги, ширина та стан узбіччя і т.д.
- наявність дорожніх знаків і розмітки в районі ДТП;
- технічний стан ТЗ та його завантаження;
- видимість і оглядовість дороги з робочого місця водія;
- розташування місця наїзду, зіткнення, перекидання;
- розташування ТЗ на різних стадіях процесу розвитку ДТП, характер та швидкість їх руху;
- розташування пішоходів на різних стадіях процесу розвитку ДТП, характер їх дій, швидкість їх руху;
- момент виникнення небезпеки для руху;
- зафіксовані на ділянці скоєння ДТП сліди залишені ТЗ; сліди залишені відкинутими об'єктами (речами, що знаходились у потерпілих), зони осипу деталей ТЗ або осипу пилу або бруду з нижніх частин автомобіля, плями рідини, предмети, тощо;
- розташування в місці кінцевої зупинки після ДТП ТЗ, пошкодження ТЗ та потерпілих [2, с. 18].

Невід'ємною частиною дослідження є розрахунки, що в загальному випадку необхідні як для перевірки технічної спроможності наданих вихідних даних, так і для безпосереднього вирішення поставлених перед експертом запитань. Інженерні розрахунки дозволяють вивчати кількісну і якісну сторону обставин ДТП. Вказані розрахункові методи дослідження в більшості випадків спрямовані на визначення не стільки абсолютно точних значень величин, що розраховуються (швидкості та часу руху учасників ДТП, гальмівного шляху ТЗ, тощо), скільки меж можливого діапазону значень, що могли мати місце при скоєнні ДТП. Наприклад, при дослідженні обставин зіткнення двох ТЗ експерт не може на підставі аналізу зафіксованих слідів гальмування (юз) одного з них і відповідного розрахунку категорично стверджувати, що в конкретному випадку швидкість руху цього ТЗ перед ДТП складала 51 км/год, однак виконані ним розрахунки дають підстави для висновку про те, що вказана швидкість складала не менше 51 км/год.

Одним з найбільш суттєвих питань при дослідженні ДТП є питання стосовно технічної можливості його попередження з боку водія. В свою чергу, дослідження вказаного питання безпосередньо пов'язано з необхідністю визначення моменту виникнення небезпеки для руху (перешкоди) – такої дорожньої обстановки, в якій водій, виходячи з вимог п.12.3 ПДР, повинен негайно вживати заходи, спрямовані на уникнення зіткнення (наїзду) чи зменшення ступеня його шкідливих наслідків [3]. Вказаний момент приймається відповідно до конкретної дорожньо-транспортної ситуації; встановлення вказаного моменту знаходиться в правовій компетенції особи, яка проводить

розслідування чи судовий розгляд справи по факту ДТП.

Неповні дані про механізм ДТП, викладені в ухвалі (постанові), змушують експерта давати альтернативні висновки, оцінка яких вимагає додаткових слідчих дій та затягує судовий розгляд.

Вважається також неприпустимим, коли на вирішення експерту ставляться питання правового характеру, або питання, що не вимагають застосування спеціальних знань.

Неповнота і незадовільний збір вихідних даних спричиняє проведення додаткових, або повторних експертиз, що зрештою призводить до порушення процесуальних термінів і обґрунтованих скарг потерпілих осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994р. № 4038-ХІІ. Дата оновлення 30.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.09.2022).
2. Кристи Н.М. Методические рекомендации по производству автотехнической экспертизы. М.: ЦНДИСЭ, 1971.
3. Правила дорожнього руху України, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України). Дата оновлення 30.08.2022. URL:<http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 14.09.2022).

Роман Довжаниця

*завідувач сектору досліджень у сфері інформаційних технологій
Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС, м. Житомир, Україна*

**РОЗВИТОК ТА МОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ БАГАТООБ'ЄКТНИХ
ПОРТРЕТНИХ ЕКСПЕРТИЗ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Останні роки характеризуються докорінними змінами в соціально-економічному і політичному житті нашого суспільства. Процес становлення і розвитку України, як сильної і незалежної держави, пов'язаний з подоланням чималих труднощів. Зокрема, суттєвою перешкодою діяльності держави і функціонуванню нормального суспільного життя є злочинність, яка багаторазово зросла за останні роки. Також зросла кількість кримінальних проваджень за фактами воєнних злочинів, які є наслідками російської агресії проти України. Боротьба зі злочинністю виступає одним із серйозних завдань, що стоїть перед народом України та правоохоронною системою.

Війна – це найжахливіша форма розв'язання протиріч. Відповідно і наслідки цього явища є надважкими як для сторін конфлікту, так і для людства в цілому.

Війна спричиняє жертви серед цивільного населення, що згідно норм міжнародного права в переважній більшості є воєнними злочинами. Ця війна триває шість місяців і агресором вже вчинено велику кількість воєнних злочинів. Перелік діянь, які підпадають під визначення воєнні злочини, досить розгалужений. Притягнення до відповідальності агресора є святим обов'язком людства.

На сьогоднішній день науково – технічний прогрес розвивається у всьому світі дуже стрімко. Достатньо швидко набувають розвитку та впроваджуються у сферу суспільних відносин інформаційні технології.

Інформаційні технології все активніше проникають у життя громадян, що, з одного боку, надає безмежні можливості доступу до інформації як законослухняних осіб, так і злочинців (створюючи, найрізноманітніші види протиправної діяльності, що можуть залишати певні сліди у тому числі в мережі Інтернет, а також на відповідних технічних носіях, які вони використовують), а з іншого боку – можливості інформаційних технологій застосовують правоохоронні органи, використовуючи їх у виявленні, документуванні та розслідуванні злочинів.

Запорукою підвищення ефективності процесу розслідування є активне запровадження в практичну діяльність правоохоронних органів сучасних досягнень криміналістичної науки.

Судова портретна експертиза є одним із основних видів криміналістичної експертизи, що здійснюється під час розслідування злочинів і судовому розгляді кримінальних проваджень та цивільних справ у тих випадках, коли необхідно вирішити питання про тотожність особи, а ще під час боротьби з тероризмом в

Україні (антитерористична безпека держави).

Цей вид експертизи характеризується низкою особливостей, обумовлених специфікою аналізу ознак зовнішності за такими носіями інформації, як портрети різних видів, у т. ч. фотознімки, кіно- і відеокадри, а також методами і прийомами, що використовуються під час її провадження. Успішне проведення портретної експертизи залежить від уміння належним чином виявити і дослідити різні фактори, що впливають на повноту та достовірність ототожнення людини за ознаками зовнішності.

Метою призначення судової експертизи є встановлення особистості невідомих злочинців, свідків, обвинувачених, підозрюваних, фактів належності документів, що посвідчують особу, їх власників, інших фактичних обставин, які мають суттєве значення для розкриття і розслідування злочинів, а також розшуку злочинців і інших осіб [1].

Проблему зовнішності людини в різні часи досліджували М.В. Салтевський, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, І.Ф. Вінніченко, А.А. Гусєв, А.М. Зінін, Ю.І. Машимін, В.А. Снетков, Г.В. Соколов, В.С., Степанін М.В., М.В. Терзиев, А.А. Топорков, Ю.Ю. Нізовцев, О.О. Садченко, О.В. Воробей, К.М. Ковальов, Т.Г. Чашницька та ін. [5, с. 53].

У працях вище зазначених криміналістів знаходили своє відображення вимоги до об'єктів портретного дослідження, послідовності та особливості її проведення. Наприкінці 1980 х до початку 2000 х років відбулися суттєві зміни технічного стану засобів фіксації зображення, у зв'язку із чим, виникла потреба у розробці методичних рекомендацій щодо дослідження багатооб'єктних судових портретних експертиз та удосконалення існуючих методик щодо дослідження нових об'єктів.

Еволюція засобів фото-, кіно- і відеофіксації, а також виникнення і розвиток інформаційних технологій суттєво впливають на можливості портретної експертизи і вимагають запровадження нових методів щодо можливості ефективного та якісного дослідження матеріальних зображень осіб за отриманими одноракурсними чи різноракурсними фотознімками, які б відповідали вимогам стадій проведення судової експертизи та не створювали проблем судовим експертам у всебічному, повному й об'єктивному науковому аналізі всіх ідентифікаційних ознак, та у подальшому обґрунтуванні висновку експерта.

Одним з найважливіших напрямів є дослідження фотозображень та відеозаписів зовнішності осіб отриманих пристроєм фіксування безпілотного літального апарата. Безпілотна авіаційна техніка переживає справжній бум. Сучасний комплекс безпілотного літального апарата є високотехнологічною системою з елементами штучного інтелекту, інтегрованою в загальновійськову систему збору інформації та прийняття рішень. Досягнення в цій галузі дають можливість здійснювати політ в автоматичному режимі від зльоту до посадки, вирішувати завдання моніторингу земної (водної) поверхні, а безпілотні літальні апарати військового призначення забезпечувати розвідку, пошук, вибір і знищення цілі [4, с. 334].

Судова портретна експертиза, як правило, повинна проводитися за використання комплексу методів: порівняльних, вимірвальних, графічних, математичних і кібернетичних, методу розмірних співвідношень окремих елементів зовнішності, забезпечуючи старанне дослідження не тільки якісних, але і кількісних характеристик ознак зовнішності осіб, зображених на досліджуваних об'єктах.

Стрімкий розвиток технічних засобів відеозапису, їх відносна доступність і простота застосування, а також перехід на цифрові засоби реєстрації відеозображень привели до зростання кількості відеозаписів, що надходять на дослідження в рамках портретної, фототехнічної та інших експертиз. Завдяки наявності відеореєстраційної техніки у місцях масового скупчення людей вдається зафіксувати спосіб, час і обставини при яких діяли учасники подій (правопорушення), а також їх зовнішність. Потенціал використання інформації, зафіксованої на відеозаписах значний, але досі повністю не розкритий. До переваг відеозапису відносяться: автоматизація процесу фіксації, його швидкість; відносна повнота і об'єктивність фіксації; можливість при перегляді і демонстрації відеозапису зупиняти зображення (стоп-кадр) або сповільнювати рух кадру (стробоскопічний ефект). Зазначене дозволяє використовувати відеозапис при фіксації зовнішнього вигляду людини з метою його подальшої ідентифікації. Зокрема, можуть бути реалізовані наступні можливості: фіксація як окремої людини, так і групи осіб; при цьому можлива суцільна (а не тільки виборча) фіксація, що дозволяє відобразити об'єкти, важливість яких може стати очевидною тільки в подальшому, під час злочину; об'єктивне відображення відповідно до фізичних законів оптики як загальних, так і окремих ознак зовнішності особи та предметів в її руках, доступні візуальному спостереженню, як в статиці (комплексні і анатомічні ознаки), так і в динаміці (функціональні ознаки); зміна масштабу, яка дає можливість з однієї точки зйомки здійснювати фіксацію і більш детально, в статиці (стоп-кадр) або при уповільненому русі, вивчати найбільш важливі елементи і особливості зовнішнього вигляду людини та інших візуальних даних. При цьому застосовуються методики експертного ототожнення людини за ознаками зовнішності, в яких використовуються різні методи і прийоми.

Відеозапис має значні переваги серед інших засобів доказування, що використовуються в кримінальному процесі, оскільки в ньому міститься достовірна, наглядна й переконлива фіксація відповідних подій та їх учасників, а також зображення осіб, яких необхідно встановити.

Сьогодні в правоохоронній діяльності все частіше використовуються системи відеоспостереження. Слід зазначити, що зовнішність особи в повній мірі відображається в матеріалах відеозапису. Використання відеозапису під час розслідування кримінального провадження сприяє розкриттю правопорушень.

В умовах актуалізації інформаційного забезпечення кримінального провадження обґрунтовано зростає потреба в рекомендаціях стосовно належного та відповідного застосування матеріалів відеозапису під час розслідування та розкриття правопорушень [6, с. 280].

Фіксація зображень у динаміці під час зйомки рухомих об'єктів, призводить до відображення останніх нечіткими (змазаними), що також може ускладнити або навіть унеможливити ідентифікацію. В цьому випадку доцільним є застосування програмного продукту «Amped FIVE», який призначений для обробки та відновлення, покращення зображень особи у кадрах відеограми. Вказаний програмний продукт дає змогу виділити інформативні кадри відеограми з особою (особами) під час руху та накладати їх один на один. При низькій проробці контурів елементів та ознак зовнішності, накладання їх в одну сукупність робить контури зображення чіткішими, що значно збільшує ідентифікаційні можливості під час проведення судової портретної експертизи у тому числі й при наявності на дослідженні великої кількості об'єктів.

Рівень розвитку ідентифікаційних технологій, зокрема біометричних, сьогодні вже досить високий, що дозволяє використовувати їх у діяльності правоохоронних органів. Однак проблеми технічного, правового, методичного і організаційного характеру є стимулюючим фактором такого процесу.

За останні роки судова портретна експертиза призначається все частіше. Зважаючи на трудомісткість її проведення, наявність незначного суб'єктивізму під час визначення малопомітних ознак елементів зовнішності, що можуть бути використані для ідентифікації та під час оцінювання результатів дослідження і формулюванні висновків, у тому числі й у випадках проведення багатооб'єктних портретних експертиз, методики проведення цієї експертизи потребують вдосконалення.

Актуальність експертизи з ідентифікації особи за ознаками зовнішності в криміналістиці не викликає сумніву. Тривала історія існування вказаного напрямку експертизи свідчить про її необхідність під час розкриття злочинів та формування доказової бази слідчими органами правоохоронної системи.

Проведений аналіз дає можливість зробити наступні висновки.

Неможливість в більшості випадків застосування широкого спектру методів порівняння, що викликано значною різницею в ракурсах досліджуваних осіб, призводить до необхідності впровадження нових методів порівняння, зокрема:

полігонального реперажу і побудови графічних ідентифікаційних алгоритмів [2];

методу розмірних співвідношень окремих елементів зовнішності;

математичних методів дослідження.

Також актуальним на сьогоднішній день є проведення портретних досліджень з великою кількістю об'єктів, що отримані в результаті зйомки пристроєм фіксування безпілотного літального апарата (у випадках відеофіксації на незначних відстанях).

Необхідність розроблення сучасної методології комплексного дослідження зовнішності людини у криміналістиці обумовлено потребами розшукової, слідчої і експертної практик, а також вимогами судів щодо підвищення якості розслідування кримінальних правопорушень, більш широкого використання науково-технічних засобів ідентифікації особи.

Подальший розвиток у вказаних напрямках є перспективними для розширення ідентифікаційних можливостей під час проведення судової портретної експертизи в сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями / уклад. Ковальов К.М., Коструб А.М., Павленко О.С., Чашницька Т.Г. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 48 с: з іл.
2. Можливість використання методів полігонального реперажу і побудови графічних ідентифікаційних алгоритмів (АГІ) під час проведення судових портретних експертиз: інформаційний лист / уклад. Р.О. Довжаниця. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2020. 14с.
3. Нізовцев Ю.Ю. Ідентифікація особи за ознаками зовнішності: методичні рекомендації. Київ, 2013. 54 с.
4. Купріянова В.С. «Стан та перспективи розвитку безпілотних літальних апаратів в Україні», В.С. Купріянова, І.Ю. Матюшенко //Вісник економіки транспорту і промисловості.
5. Криміналістичний вісник : наук.-прак. зб. / [голов. Ред. В.В. Черней] / ДНДЕКЦ МВС України ; НАВС. – К.: ПК «Типографія від «А» до «Я», 2018. - № 1 (29). – 204 с. : іл.
6. Чашницька Т.Г. «Відображення зовнішності особи в матеріалах відеозапису», // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 29/2021. 279.

Наталія Захаренко

*судова експертка відділу товарознавчих і гемологічних досліджень
Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС
України, м. Чернігів, Україна*

ПРОБЛЕМИ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО - ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Судові експерти науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України в своїй практичній діяльності використовують різноманітні методи судово-експертної діяльності. Сучасна теорія судової експертизи наразі на нашу думку не приділяє достатньої уваги проблемам методології експертизи і проблемам технології судово-експертної діяльності. Тому обрана тема на цей час є актуальною.

На нашу думку, розвиток судової експертизи без рішення проблем методології і проблем технології судово-експертної діяльності буде неможливим, оскільки до складу теорії судової експертизи не включено кілька важливих закономірностей. Дослідження методології судової експертизи надає можливість вирішити практичні проблеми за допомогою теоретичного аналізу.

У 2021 році було виконано біля 251 тисяча судових експертиз, у 2020 році більше ніж 250 тисяч судових експертиз, для порівняння в 2016 році - 218 тисяч судових експертиз [3; 4]. Оскільки судові експертизи виконуються масово, тому, на сьогоднішній день, дуже важливо здійснювати контроль за якістю експертиз і використовувати єдину методологію судової експертизи, що вимагає практичного вирішення проблем методичного забезпечення технологій судово-експертної діяльності. Звичайно, крім розробки нових методів експертиз, обов'язково необхідно визначати технічні параметри для контролю щодо достовірності результатів судової експертизи.

Наразі необхідно визначити і дослідити актуальні проблеми методології судової експертизи з метою вирішення теоретичних і прикладних питань, а саме:

- розробити ефективні шляхи забезпечення високої якості судово-експертної діяльності, а саме удосконалити науково-методичне забезпечення;
- визначити межі об'єкту судової експертизи та підвищити ефективність реалізації судово-експертної діяльності;
- дослідити та удосконалити шляхи розробки методик судово-експертних досліджень.

Судово-експертна методологія - суворо регламентована процедура рішення експертного завдання з використанням систематизованих методів експертизи. Сучасне правосуддя все більше підвищує вимоги щодо достовірності і обґрунтованості висновків експертів. Великий обсяг методів експертного дослідження ускладнює оцінку висновків експерта. Суди безумовно зацікавлені в детальній регламентації методів судових експертиз, що в свою чергу дозволить уникнути використання непридатних інструментів оцінки висновків експерта. Тому на сучасному етапі розвитку методичного регулювання здійснення судових експертиз в Україні і в інших країнах виник значний

взаємний інтерес судово-експертних установ і учасників судовиробництва, які організують контроль за дотриманням експертом технології експертного дослідження.

На думку А.І. Шведа, методологію експертних досліджень необхідно розглядати в якості основної форми нормативних знань про судово-експертні технології [1, с. 15]. З метою організації ефективної системи забезпечення якості експертних досліджень в першу чергу необхідно приділяти значну увагу розробці і застосування методів здійснення експертиз. Судово-експертна технологія є основою судово-експертної діяльності, тому застосування виключно технологій, що залучені з інших сфер діяльності, не відповідає характеру експертних завдань. Методи, що регламентують технологію судово-експертної діяльності, повинні бути суворо формалізовані і містити об'єктивні вимоги, дотримання яких гарантує достовірність і повноту результатів.

Однією з серйозних проблем методології судової експертизи є суб'єктивність багатьох типових методів. При застосуванні таких методів достовірність результатів гарантується досвідом, рівнем професіоналізму експерта. Але на практиці існують випадки розбіжності висновків експертів, обумовлені суб'єктивними методами досліджень. Тому, на нашу думку необхідно для суб'єктивних методів не застосовувати статус повноцінного нормативного документа (системи приписів), що визначає технологію судово-експертної діяльності. На сьогоднішній день на жаль подібних суб'єктивних методів достатньо багато. Їх необхідно доопрацювати до рівня повноцінної об'єктивної технології. Ми в цьому бачимо одно з актуальних напрямів удосконалення методології судової експертизи на сучасному етапі. Вважаємо що технологічний характер методів експертної діяльності є визначальним, крім того на нашу думку необхідно визначити механізм: розробки і застосування методів; їх правовий статус, контроль якісних параметрів методів експертизи. На жаль, на сьогодні не всі ці проблеми вирішені згідно з поточною нормативно-правовою базою судово-експертної діяльності, тому є актуальними.

Розробка технології судово-експертної діяльності на основі різних методів судової експертизи, тобто стандартних операційних процедур чи інших регламентованих методів, є одним з провідних напрямів в роботі судового експерта. На думку А.І. Шведа це вносить творчий елемент в професію судового експерта [1, с. 16]. Однак тут є своя форма методології судової експертизи - конкретні вимоги до розробки технології судово-експертної діяльності, а саме мова йде про правила побудови методики, погодження всіх її елементів, що ґрунтуються на загальних законах судово-експертних досліджень. Особливо це стосується самостійної розробки конкретної методики для нетипової ситуації. Однак до цього часу ґрунтовні комплексні дослідження щодо цієї проблеми не проводились. Тому вважаємо доцільним в найближчій перспективі здійснити таке дослідження і висвітлити їх результати в наступних наукових публікаціях.

Зазначимо, що після актуалізації та розробки основних положень понятійного апарату у галузі методичного забезпечення судової експертизи, на наш погляд, є необхідність в удосконаленні методик судових експертиз, зокрема економічних, з метою послідовної їх уніфікації. Після завершення такої, великої

за обсягом, роботи основним напрямком удосконалення методичного забезпечення судово-експертної діяльності буде підтримання вказаного забезпечення в актуальному стані у зв'язку з появою нових видів судової експертизи в рамках існуючих її родів, нових основних об'єктів дослідження, розробки нових методів тощо. Удосконалення методичного забезпечення автоматично потягне за собою оновлення наукових знань в загальній теорії судової експертології та в конкретних видах судової експертизи.

Успіхи українських судових експертів-криміналістів вже отримали визнання міжнародною правоохоронною спільнотою. ДНДЕКЦ здобув повноправне членство в Європейській мережі судово-експертних установ (ЄМСЄУ-ENFSI) - офіційному консультативно-дорадчому органі Європейського Союзу з питань судової експертизи. Під егідою цієї організації проводиться плідна робота з акредитації лабораторій за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025.

Наступним кроком у цій діяльності є подальше розширення сфери акредитації всіх державних спеціалізованих установ судової експертизи та подання заявки на вступ до Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), яка нараховує понад 50 установ різних країн світу.

Досвід акредитації експертних установ за міжнародними стандартами систем управління якістю, набутий під час практичної діяльності в державних спеціалізованих установах судової експертизи, з наступним членством в ENFSI дає підстави для визначення ще одного напрямку вдосконалення методичного забезпечення - обміну інформацією щодо методів (методик, технологій) під час проведення засідань секцій ENFSI.

Робота з акредитації на міжнародному рівні, одним з етапів якої є удосконалення методичного забезпечення, дає підстави для участі судових експертів державних спеціалізованих установ судової експертизи в роботі міжнародних експертних комісій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Швед А.І. Актуальні проблеми судово-експертних технологій в теорії судової експертизи і практиці судово-експертної діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2017. № 1. С. 13-19.
2. Рувін О.Г. До питання актуалізації методичного забезпечення експертних досліджень крізь призму вимог міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованих в Україні (на прикладі трасологічних експертиз). *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2015. Вип. 60. С. 94-105.
3. Огляд основних результатів діяльності Експертної служби МВС за 2021 рік. URL: <http://dndekc.mvs.gov.ua/>. (дата звернення 13.02.2022).
4. Довідка про основні результати діяльності Експертної служби МВС України за 12 місяців 2016 і 2017 років. URL: http://dndekc.mvs.gov.ua/?page_id=383. (дата звернення 12.02.2022).
5. «Про судову експертизу». Закон України від 25.02.94р. № 4038-12. Дата оновлення: 02.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>. (дата звернення: 10.02.2022).

Василь Золотухін

*лікар судово-медичні експерти відділення судово-медичної токсикології
Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи,
м. Київ, Україна*

Вікторія Євдоченко

*лікар судово-медичні експерти відділення судово-медичної токсикології
Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи,
м. Київ, Україна*

Аліна Орлова

*лікар судово-медичні експерти відділення судово-медичної токсикології
Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи,
м. Київ, Україна*

Антоніна Іванків

*експерт хімік судовий, завідувач відділення судово-медичної токсикології
Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи,
м. Київ, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ГХ/МС ТА ТШХ ДЛЯ ЯКІСНОГО ВИЯВЛЕННЯ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЦИКЛОПЕНТОЛАТУ У СЕЧІ ЛЮДИНИ

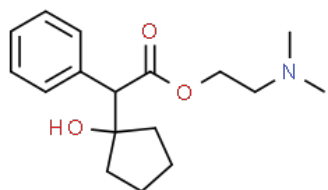
Резюме: в даній статті запропонований метод для швидкого виявлення та ідентифікації речовини циклопентолат методами ГХ/МС та ТШХ.

Ключові слова: судово-медична токсикологія, отруєння, виявлення, ідентифікація, ГХ/МС (GC/MS), ТШХ (TLC), циклопентолат, «Цикломед», «Цирелакс».

Останнім часом у відділенні судово-медичної токсикології Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи при проведенні судово-токсикологічних досліджень біологічних об'єктів зростає частота виявлення речовини циклопентолат, що пов'язано з його застосуванням у немедичних цілях різними категоріями населення з метою ввести себе або іншу людину у стан, подібний до наркотичного сп'яніння.

У немедичних цілях циклопентолат приймають інтраназально чи перорально з перевищенням рекомендованих терапевтичних доз, що призводить до виникнення таких ефектів як: кольорові зорові та слухові галюцинації, спотворення зору та мовлення, провали у пам'яті та інші характерні для передозування препарату ефекти: підвищення температури тіла, сухість шкіри та слизових оболонок, тахікардія, збудження та порушення психічних реакцій (зміна емоційного стану, незв'язне мовлення, підвищена втомлюваність, порушення розпізнавання близько розташованих предметів, дезорієнтація у просторі та часі). При вживанні дуже великих доз циклопентолат викликає

спазми дихальних м'язів (параліч дихання), що обумовлює розвиток коматозного стану та може призвести до смерті.

Циклопентолат (IUPAC: 2-Dimethylaminoethyl 2-(1-hydroxycyclopentyl)-2-phenylacetate; синонім: α -(1-Hydroxycyclopentyl) benzeneacetic acid 2-(dimethylamino) ethyl ester; торгові назви: «Цикломед», «Цирелакс»; – антагоніст мускаринових рецепторів, що запобігає дії медіатора холінергічних синапсів – ацетилхоліну. Блокуючи М-холінорецептори, циклопентолат викликає розширення зіниць (мідріаз) та запобігає акомодатії (циклоплегія). Циклопентолат

широко використовується в офтальмології в якості активної речовини, що входить до складу очних крапель, які використовують під час проведення обстежень очей, а також при запальних захворюваннях переднього сегменту ока в складі комплексної терапії, при підготовці до офтальмологічних операцій тощо.

Фізико-хімічні властивості: циклопентолат ($C_{17}H_{25}NO_3 = 291.4$; CAS—512-15-2) являє собою прозорі кристали або в'язку рідину з можливим специфічним запахом; погано розчинний у воді (≈ 150 мг в 100 мл води), добре – у органічних розчинниках (ацетон, етанол, хлороформ).

Сіль циклопентолату та хлорводневої кислоти ($C_{17}H_{25}NO_3$, HCl = 327.9; CAS—5870-29-1) – білий кристалічний порошок, плавиться при температурі 135-138°C. Розчинний у воді (1:≤1), етанолі (1:5), майже нерозчинний в ефірі.

Матеріали та методи дослідження.

Під час проведення аналізу використовувались хімічні реактиви із кваліфікацією чистоти не нижче, ніж «Чистий для аналізу», та розчинники із кваліфікацією чистоти «Хімічно чистий» та «Особливо чистий, для хроматографії».

Аналіз методом ГХ/МС проводили на газовому хроматографі Agilent 6850A з мас-селективним детектором Agilent 5973N виробництва компанії Agilent Technologies, Inc. (США). Збір даних та їх обробка контролювались за допомогою MSD ChemStation E.02.02.1431. Крім цього, аналіз мас-хроматограм проводили за допомогою програмного забезпечення AMDIS (автоматизована система мас-спектральної деконволюції та ідентифікації), яке є компонентом мас-спектрального пошукового комплексу NIST. Для порівняння також використовувались референтні дані з наступних мас-спектральних бібліотек: NIST Mass Spectral Database Library 2017 (Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2017); Mass Spectral Library of Drugs, Poisons, Pesticides, Pollutants, And their Metabolites 5th Edition (Published by Wiley-VCH Verlag GmbH & CO. KGaA Weinheim, Germany, 2017); Mass Spectra of Designer Drugs 2019 (Published by Wiley-VCH Verlag GmbH & CO. KGaA Weinheim, Germany, 2019).

При проведенні дослідження в якості робочого стандартного зразка порівняння використовували циклопентолат, виділений аналогічним нижчеописаному чином із лікарської форми (краплі) 1% розчину препарату

«Цикломед».

На мас-хроматограмах циклопентолат виявляли у вигляді піків з певним часом утримання та ідентифікували їх за особливостями мас-спектрів, що співпадали з мас-спектром зразка порівняння та з мас-спектрами стандартних речовин електронної бібліотеки на 85% та більше.

При проведенні аналізу методом тонкошарової хроматографії використовували хроматографічні пластинки «Merck» 20x20 см, із закріпленим шаром силікагелю 60G, розміром часток силікагелю 9,5-11,5 мкм, товщиною шару сорбенту 175-225 мкм. Хроматографічне розділення проводилось висхідним способом за нормальних умов навколишнього середовища.

На хроматографічних пластинках циклопентолат виявляли після проявлення пластинок відповідними реактивами у вигляді плям певного кольору та із певним значенням R_f , що співпадали із кольором та зі значенням R_f зразка порівняння.

Об'єктом дослідження був зразок сечі людини, яку було введено в безпорадний стан шляхом додавання до її алкогольного напою розчину, що містив циклопентолат.

Ізолювання циклопентолату з біологічного матеріалу проводили шляхом рідинно-рідинної екстракції.

10 мл сечі переносили у ділильну лійку, до сечі додавали 25% розчин амонію гідроксиду до рН середовища 9-10 за універсальним індикаторним папером і тричі екстрагували сумішшю хлороформ : 2-пропанол (9 : 1) порціями по 10 мл протягом 15 хвилин. Органічні екстракти обережно відокремлювали, об'єднували та фільтрували через паперовий фільтр з 3,0 г зневодненого натрію сульфату, після чого екстракт упарювали до сухого залишку при кімнатній температурі.

Виявлення та ідентифікація циклопентолату методом ГХ/МС.

Сухий залишок, отриманий в результаті екстракції сечі, розчиняли в 100 мкл метанолу та досліджували на хромато-мас-спектрометрі за наступних умов: колонка кварцева капілярна HP-5MS (30 м x 0.25 мм x 0.25 мкм, нерухома фаза: (5%-феніл)-метилполісилоксан), температура інжектора – 250°C, температура інтерфейсу детектора – 280°C, початкова температура термостата колонки – 90°C з витримкою 2 хв., швидкість підвищення температури – 20°C/хв., кінцева температура термостата колонки – 300°C з витримкою 10 хв., температура квадруполя – 150°C, температура джерела іонів – 230°C, газ-носії – гелій (He), швидкість потоку газу-носія – 1.1 мл/хв., режим іонізації – електронний удар (EI), енергія електронів – 70 eV, діапазон сканування – 40 – 650 а.о.м, режим роботи інжектора – без поділу потоку (Splitless), об'єм проби – 1 мкл.

На мас-хроматограмі сечі виявляли пік речовини з часом утримання 10.390 хв., в мас-спектрі якої спостерігали характерні піки іонів з наступними m/z та відносною інтенсивністю: 58 (999), 71 (506), 72 (336), 207 (150), 91 (117), 89 (92), 90 (86), 118 (79), 42 (60), 59 (50).

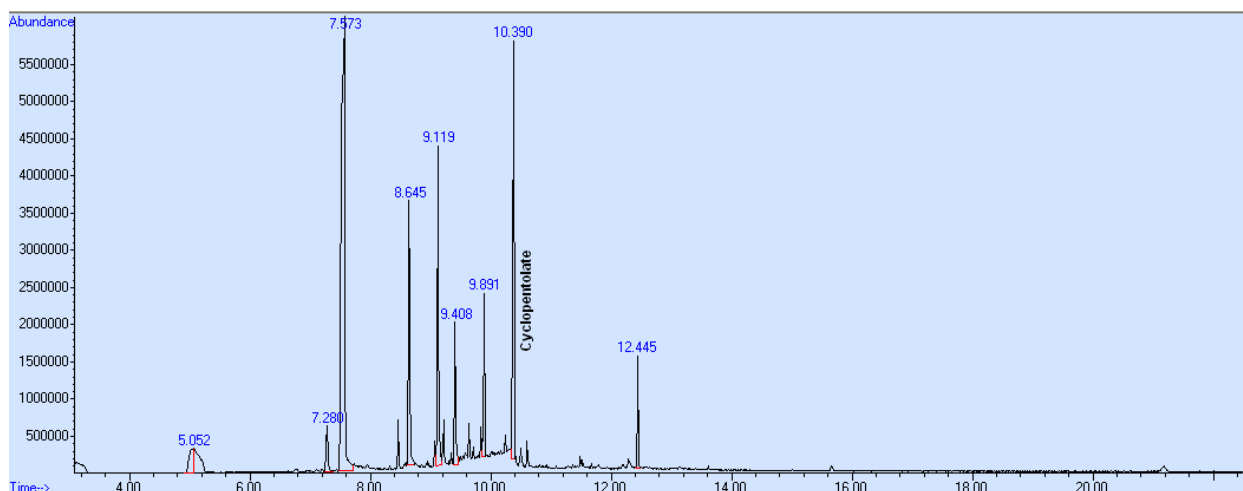

Рис. 1. Хроматограма екстракту сечі у MSD ChemStation E.02.02.1431.

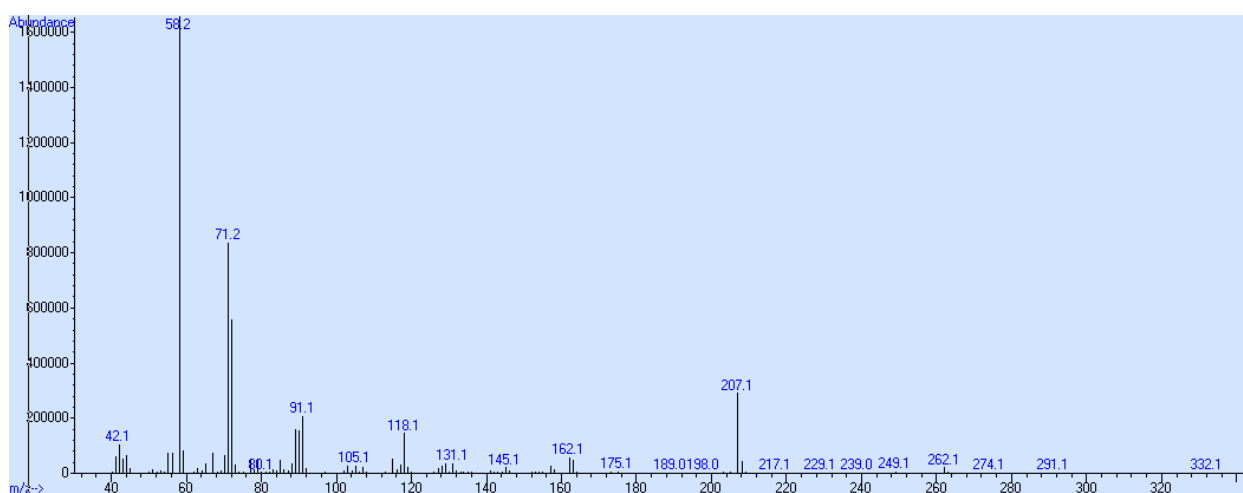

Рис. 2. Мас-спектр речовини з часом утримання 10.390 хв. у MSD ChemStation E.02.02.1431.

Отриманий мас-спектр виявленої речовини співпадав з даними вищезазначених мас-спектральних бібліотек та з мас-спектром стандартного зразка порівняння. Час утримання виявленої речовини відрізнявся від часу утримання стандартного зразка порівняння речовини циклопентолат не більше, ніж на 0.04 хв.. Показники співпадіння у AMDIS становили: Net = 93, Weighted = 91, Simple = 93, Reverse = 94; у NIST MS Search 2.0: Match – 917, R.Match – 917, Prob. (%) – 96.3. За наведеними даними виявлену речовину було ідентифіковано як циклопентолат.

Виявлення циклопентолату методом ТШХ

Екстракт сечі після дослідження методом ГХ/МС упарювали до сухого залишку, повторно розчиняли у ≈ 100 мкл хлороформу та наносили на чотири хроматографічні пластинки, поруч наносили стандартний зразок порівняння речовини циклопентолат і хроматографували в наступних хроматографічних системах розчинників: пластинки №1, №2 – система ТЕ (етилацетат : метанол : 25% розчин гідроксиду амонію (17:2:1); пластинки №3, №4 – система ТА (метанол : 25% розчин гідроксиду амонію (100:1,5).

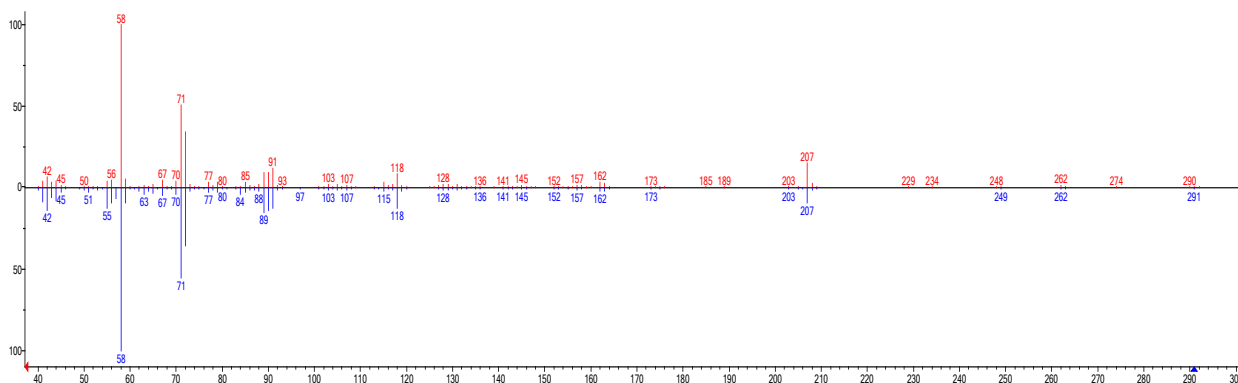

Рис. 3. Порівняння мас-спектру речовини з часом утримання 10.390 хв (червоний, зверху) з мас-спектром циклопентолату з Mainlib (синій, знизу) у NIST MS Search 2.0..

Після досягнення фронтом розчинників 8 см від лінії старту, пластинки виймали з камер, сушили до повного видалення запаху розчинників та проявляли відповідними реактивами. Пластинки №1, №3 – обприскували реактивом Драгендорфа; пластинки №2, №4 – крапельно обробляли реактивом Манделіна. На хроматограмах екстракту сечі та стандартного зразка порівняння спостерігали плями, що мали аналогічне забарвлення та ідентичний R_f . Результати викладені в таблиці нижче.

Пластинка	R_f	Колір плями
№1	67	Помаранчевий
№2	67	Бурий
№3	59	Помаранчевий
№4	59	Бурий

Підсумки. Було описано швидкий та простий метод виявлення та ідентифікації речовини циклопентолат у сечі людини після його перорального вживання. У зв'язку із зростанням кількості випадків виявлення циклопентолату у досліджуваних біологічних матеріалах, вважаємо важливим поділитись досвідом Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, звернути увагу колег на використання даної речовини в немедичних цілях та надати швидкий і робочий метод для виявлення циклопентолату у сечі людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Clarke's Analysis of Drugs and Poisons in pharmaceuticals, body fluids and postmortem material, Fourth Edition // Edited by Anthony C Moffat, M David Osselton, Brian Widdop, Jo Watts // Pharmaceutical Press. – 2011. – P. 1182.; 2736.
2. Sato E.H., de Freitas D., Foster C.S. Abuse of cyclopentolate hydrochloride (Cyclogyl) drops // N. Engl. J. Med. – 1992. – Vol. 326, N 20. – P. 1363-1364.
3. Pauli R, Piesker N, Wenzel R, Ebinger M. Zentralnervöse Nebenwirkung

von Cyclopentolat-Augentropfen [Intoxication with cyclopentolate eye drops]. // Nervenarzt. – 2009. – Aug; 80 (8):967-9. German. // doi:10.1007/s00115-009-2790-5. PMID: 19557378.

4. Calisaneller T., Ozdemir O., Sonmez E., Altinors N. Acute progressive midbrain hemorrhage after topical ocular cyclopentolate administration // Neurology India. – 2008. – Vol. 56, N 1. – P. 88-89.

5. Shormanov V.K., Pravdyuk M.F. Evidence of poisoning with cyclopentolate introduced into the stomach of warm-blooded animals on the basis of detecting initial poisoning agents and products of its transformation in the organisms. // DOI: 10.21626/vestnik/2016-4/17.

6. U.S. National Library of Medicine. URL: <https://bit.ly/3LOiYpW> (12.09.2022).

Сергій Іваницький

завідувач сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Запоріжжя, Україна

**ДО ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ СПРАВНОСТІ ЗАМКІВ
(ЦИЛІНДРОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАМКІВ)**

Відповідно до ч.2 ст.84 Кримінального процесуального кодексу України законодавець передбачив вичерпний перелік процесуальних джерел доказів, серед яких виступають і висновки експертів [1].

В розслідуванні та розкритті злочинів, пов'язаних зі знищенням або пошкодженням майна, трасологічна експертиза посідає одне з головних місць. Така злочинна діяльність спрямована на матеріальні цінності, на які здійснюють вплив знаряддям також матеріального світу, а трасологія вивчає та досліджує саме матеріальні сліди-відображення [2, с. 290].

При призначенні судових експертиз за такими об'єктами, як замки з циліндровими механізмами або самі циліндрові механізми замків та ключі до них, перед судовими експертами ініціатори досліджень виносять ряд запитань, одними з яких є: «Чи в справному стані знаходиться замок?» або «Чи в справному стані знаходиться циліндровий механізм замка?».

Під час вирішення подібних запитань перед судовими експертами виникає ряд складнощів.

Так, згідно з п.1.11.5. Оцінка результатів проведеного дослідження і формулювання висновку експерта Методики трасологічного дослідження замків. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» (далі – Методика), однією із умов визнання замка справним є:

- вільно відмикається і замикається, тобто відповідні його деталі рухливі і механізм забезпечує їх переміщення, яке пов'язане з відмиканням і замиканням [3, с. 13].

При цьому, згідно з п.1.11.3. Експертний експеримент Методики: «У циліндрових замках дія ключа або відмички перевіряється безпосереднім оглядом у розібраному вигляді...».

Таким чином, перевірка справності замків (циліндрових механізмів замків) щодо їх вільного відмикання та замикання наданими на дослідження ключами, згідно зазначених положень Методики, повинна проводитись у розібраному вигляді.

Але, у зібраному вигляді, якщо штифт або штифти під якоюсь дією було заблоковано в пазах циліндра (наприклад, незначного забруднення), що унеможливить ввести ключ до шпарини циліндру з подальшим відмиканням або замиканням замка, то без проведення експертного експеримента, щодо введення ключа до шпарини циліндру, встановити це не надасться можливим.

В той же час, деякі автори у своїх виданнях пропонують проведення

експертного експерименту, а саме: «За наявності комплектного ключа здійснюють експертний експеримент, спрямований на встановлення технічного стану циліндрового механізму. Під час повертання циліндра комплектним ключем неприпустимо докладати значні зусилля, що не виключає утворення слідів, нехарактерних для відмикання замка. Повернення циліндра комплектним ключем свідчить про можливість використання замка за призначенням, але не дає підстав для оцінки його охоронних властивостей, тобто справності» [4, с. 77].

Таким чином, проведення експертного експерименту призведе до встановлення технічного стану циліндрового механізму, але не до встановлення його справності.

Отже, на наш погляд, при формулюванні висновку щодо питання про справність замку (циліндрового механізму замку), доцільно запропонувати таку форму, як висновок про неможливість вирішення питання, поки не буде внесено певних змін до діючої Методики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012 р. – Х. : Право, 2012. – 392 с.

2. Боднар А.В. Трасологічна експертиза під час розслідування знищення або пошкодження майна /А.В.Боднар // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2018. – № 2 (107). – С. 281–292.

3. Методика трасологічного дослідження замків. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» / [укл. Коструб А.М., Грищенко О.В., Щирба Д.Є., Іваник С.І., Чашницька Т.Г.]. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. – 41 с.

4. Судова трасологічна експертиза: методичний посібник / уклад. К.М. Ковальов, В.А. Кузнецов. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2019. – 123 с.

Роман Кірін

доктор юридичних наук, доцент, судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Володимир Коротаєв

кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, директор Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ
РАКЕТНО-РЕАКТИВНОЇ ЗБРОЇ**

Як зазначив Президент України В. Зеленський, станом на 18 липня 2022 р., уже понад три тисячі крилатих ракет застосувала росія (далі – РФ) проти України. Неможливо порахувати кількість артилерійських та інших снарядів, які були використані проти нашої країни та наших людей. Але точно можливо притягнути до відповідальності всіх російських воєнних злочинців [1].

Як приклад, Дніпропетровською обласною прокуратурою здійснюється процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях за фактом порушення законів та звичаїв війни (ч. 1 ст. 438 Кримінального кодексу України). За даними слідства, 25 травня 2022 р. збройні сили РФ, нехтуючи нормами міжнародного гуманітарного права, здійснили ракетний обстріл одного з промислових підприємства міста Кривого Рогу Дніпропетровської області. Крім того, 24 травня 2022 р. країна-агресор нанесла ракетний удар по околицях Дніпровського району. В ході огляду місця подій виявлено фрагменти ворожої ракети [2].

За повідомленням у прес-служби Полтавської обласної прокуратури правоохоронні органи розслідують понад 20 кримінальних проваджень за фактами ракетних обстрілів військами країни-агресора. Станом на 10 серпня 2022 р. на території області зафіксовано 35 фактів ракетних ударів. Загальна кількість «прильотів» становила 73, із них 54 ракети влучили в об'єкти інфраструктури області. Окрім цього, виявлено уламки 17 ракет та 2 ракети, які впали в полях і не вибухнули. Слідчі Управління Служби безпеки України в Полтавській області та Головного управління Національної поліції в Полтавській області за процесуального керівництва Полтавської обласної прокуратури документують воєнні злочини [3].

Подібні досудові розслідування проводяться практично у всіх областях нашої держави, що в більшій чи меншій мірі постраждали від обстрілів з ракетної та реактивної зброї РФ. Тож, для відповідних кримінальних проваджень одним із вагомих процесуальних джерел доказів, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, безумовно є висновки експертів. Проте, як показує практика, цей вид судової експертизи, на наш погляд, має низку проблемних питань, вирішення яких має

достатньо актуальний теоретико-прикладний інтерес.

Чинні накази основних суб'єктів судово-експертної діяльності, якими визначаються види судових експертиз передбачають серед них два, що відносяться до сфери ракетної зброї, а саме: 1) експертиза зброї; 2) вибухово-технічна експертиза.

Обидва ці підвиди відносяться до виду криміналістичної експертизи. При цьому в Інструкції Міністерства юстиції України [4] перша має назву «Експертиза зброї та слідів і обставин її використання», а друга – «Вибухотехнічна».

Порівняння об'єктів та основних завдань дослідження свідчить:

1) об'єктами дослідження ракетно-реактивної зброї є: - протитанкові ракетні комплекси; - реактивні системи залпового вогню; - зенітно-ракетні комплекси тощо;

2) об'єктами вибухово-технічного дослідження є: - вибухові речовини; - продукти вибуху та пострілу; - вибухові пристрої; - сліди та обставини вибуху;

3) основними завданнями дослідження ракетно-реактивної зброї є: - установлення її належності до ракетної або реактивної зброї; - визначення її типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням;

4) основними завданнями вибухово-технічного дослідження вибухових пристроїв є: - визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події; - визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою; - визначення (опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення тощо;

5) основними завданнями вибухово-технічного дослідження вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) є: - установлення факту належності даного об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів; - виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях; - установлення спільної родової (групової) приналежності вибухових речовин (порохових зарядів) тощо.

Тож, в аспекті виявлення фактів та обставин, що мають значення для кримінальних проваджень щодо ракетних обстрілів РФ, слід розрізняти поняття «ракетна зброя» відповідно до зазначених видів експертних досліджень наступним чином: 1) експертиза зброї – ракетна зброя є сукупністю технічних пристроїв та предметів багато- та одноразового застосування, призначених для ураження цілей бойовою частиною ракети; 2) вибухово-технічна експертиза - ракетна зброя є носієм ракети, що має одну або кілька вибухових бойових частин (боєголовок, вибухових пристроїв), спеціально призначених для одноразового застосування. Тобто, у першому випадку досліджується цілісний збройовий пристрій, а другому – його використана спрацьована чи неспрацьована частина. Остання, по суті, є багатокомпонентним боєприпасом, керованим (некерованим) літальним пристроєм, що рухається в просторі за рахунок дії реактивного руху та складається із таких основних систем: - націлювання та/або наведення; -

польоту (маневрування); - руху (ракетний або реактивний двигун); - вибуху (бойова частина, боєголовка та вибухові компоненти).

Подібний висновок ґрунтується й на наявних загальнодоступних та нормативних визначеннях таких категорій як:

- «ракетна зброя» - сукупність різних ракетних комплексів, призначених для ураження наземних, повітряних, морських і позаатмосферних цілей бойовою частиною ракети; окремий ракетний комплекс складається з ракети, що має ядерну або звичайну боєголовку, пускової установки, засобів наведення на ціль, перевірно-пускового устаткування, засобів керування польотом ракети, транспортних засобів й інших пристроїв;

- «зброя військового призначення» - технічні пристрої та предмети, що є видом (складовою) озброєння, які спеціально виготовлені та/або конструктивно призначені виключно для оснащення Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів військових формувань та правоохоронних органів для забезпечення їх бойової та повсякденної діяльності, не мають іншого цільового призначення (спорт, полювання) і застосовуються разом з боєприпасами або безпосередньо для ураження живої сили противника, знищення його озброєння, військової і спеціальної техніки, руйнування укріплень, споруд та інших об'єктів [5];

- «вибуховий пристрій» - спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням уражаючих факторів, обумовлених дією енергії хімічного вибуху вибухових речовин [6];

- «боєприпаси» - артилерійські та стрілецькі, бомби авіаційні та їх складові одиниці, гранати, бойові частини, боєголовки та вибухові компоненти керованих (некерованих) ракет та снарядів, міни наземні та фугаси, міни морські та їх компоненти, торпеди та їх компоненти, бомби глибинні та їх компоненти, військова піротехніка, пристрої підривної, речовини вибухові та порохи, піропатрони та пристосування приводні та їх складові одиниці, інструменти та обладнання спеціальні для знешкодження наземних та підводних боєприпасів, капсулі, підривники, вибухові компоненти та інше приладдя для боєприпасів, спеціальне обладнання для експлуатації та обслуговування боєприпасів [7].

Ще одним проблемним питанням вибухово-технічного дослідження ракет РФ вбачається завдання з визначення їх класифікаційної категорії та ідентифікації як вибухового пристрою, тобто проведення певних частин класифікаційних та ідентифікаційних досліджень.

В цьому зв'язку пропонується звернути увагу, по-перше, на необхідність узгодження завдань збройового та вибухово-технічного видів досліджень ракет щодо визначення їх класифікації. По-друге, провести редагування та визначення змісту класифікаційних ознак ракет у відповідності до легітимних або/та визнаних в цій сфері.

Йдеться, наприклад, про формулювання одного з основних завдань дослідження ракетно-реактивної зброї, наведеного в Інструкції [4] як – «визначення типу, виду, моделі або зразка ракетно-реактивної зброї», а також

відповідного вирішуваного питання – «до якого саме типу зразка, моделі ракетної (реактивної) зброї належить наданий об'єкт?». Останнє, у викладенні фахівців Київського науково-дослідного інституту судових експертиз [8], дає підстави сформулювати його так: «до якого саме типу, зразку, моделі бойової зброї (ракетної або реактивної) відноситься наданий на дослідження предмет?».

Проте, у будь-яких редакціях зазначені завдання та питання потребують розуміння (визначення) такі категорії як тип, вид, модель, зразок щодо ракетної зброї в цілому та ракет зокрема.

В якості допоміжного матеріалу науково-методичного забезпечення цих видів експертних досліджень може бути рекомендований посібник, в якому наведено порядок ідентифікації ракетної та реактивної зброї з метою виконання основних завдань і формування відповідей на найважливіші запитання під час досудового і судового розслідування в кримінальних провадженнях, відкритих за фактами злочинів, пов'язаних з агресією та воєнними злочинами РФ проти України [9].

Таким чином, в результаті розгляду окремих проблемних питань дослідження ракетної та реактивної зброї: 1) запропоновано розрізнити поняття «ракетна зброя» залежно від виду експертного дослідження: 1.1) збройова експертиза – ракетна зброя є сукупністю технічних пристроїв та предметів багато- та одноразового застосування, призначених для ураження цілей бойовою частиною ракети; 1.2) вибухово-технічна експертиза - ракетна зброя є носієм ракети, що має одну або кілька вибухових бойових частин (боеголовок, вибухових пристроїв), спеціально призначених для одноразового застосування; у першому випадку досліджується цілісний збройовий пристрій, а другому – його використана спрацьована чи неспрацьована частина; 2) запропоновано для цілей судово-експертної діяльності розглядати поняття «ракета» як багатокомпонентний боєприпас, керований чи некерований літальний пристрій, що складається з систем націлювання та/або наведення, польоту, руху та вибуху; 3) обґрунтовано необхідність узгодження завдань збройового та вибухово-технічного видів досліджень ракет щодо визначення їх класифікації, проведення редагування та визначення змісту класифікаційних ознак ракетної зброї в цілому та ракет зокрема у відповідності до легітимних або/та визнаних в цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Zelenskiy / Official. URL: https://t.me/V_Zelenskiy_official/2574 (дата звернення 18.08.2022).
2. Ракетний удар по промисловому підприємству та артобстріл населених пунктів Дніпропетровщини – розпочато розслідування. URL: <https://dnipr.gp.gov.ua/ua/news.html? m=publications& c=view& t=rec&id=313858> (дата звернення 18.08.2022).
3. Прокуратура розслідує 20 кримінальних проваджень, за фактами ракетних обстрілів Полтавщини росіянами. URL: <https://poltavawave.com.ua/p/prokuratura-rozsliduiie-20-kriminalnikh-provadzhen-za-faktami-raketnikh-obstriliv-poltavshchini-rosiianami-674782> (дата звернення

18.08.2022).

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 18.08.2022).

5. Про затвердження Порядку розроблення, освоєння та випуску нових видів продукції оборонного призначення, а також припинення випуску існуючих видів такої продукції : постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 234 // Офіційний вісник України від 06.04.2021 — 2021 р., № 26, стор. 175, ст. 1275.

6. Про затвердження Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 серпня 2019 р. № 691 // Офіційний вісник України від 18.10.2019 — 2019 р., № 80, стор. 52, ст. 2753.

7. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 23 грудня 2020 р. № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#n7> (дата звернення 18.08.2022).

8. Експертиза зброї та слідів і обставин її використання. URL: <https://kndise.gov.ua/ekspertyza-zbroyi/> (дата звернення 18.08.2022).

9. Ідентифікація ракетної та реактивної зброї Російської Федерації : посіб./ Дніпропетровський НДЕКЦ МВС; ДП «КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля» ; за заг. ред. С.Г. Кримчука ; уклад.: В.М. Коротаєв, Р.С. Кірін, М.М. Кушнір, А.С. Клочков, О.В. Овчаров, О.С. Жуган. Київ : ДНДЕКЦ МВС, 2022. 161 с.

Ганна Коробейник

судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ТОВАРІВ,
ЩО Є ОБ'ЄКТАМИ РОСЛИННОГО СВІТУ**

Структура ринку квітково-декоративної продукції України: імпорт, експорт, внутрішній ринок. Усі країни світу умовно можна поділити на країни-експортери квіткової продукції та країни-імпортери. Першу групу очолюють Нідерланди: експорт складає 90% вартості квіткової продукції виробленої в країні. У 2003 р. 63% світового експорту зрізаних квітів і 51% горщиківих рослин – припадало на Нідерланди. На три країни: Нідерланди, Колумбію та Італію – припадає 81,3% світового експорту зрізаних квітів. Навіть країни з розвиненим квітникарством (Нідерланди, Колумбія, Італія, Франція, Данія, Бельгія та ін.) повністю не задовольняють потребу свого населення в квітковій продукції та експортуючи велику її частину в інші країни, частину - імпортують.

Лідерами з продажу декоративних рослин в Україні є Київ та область — близько третини від загального, тут зосереджена велика група розсадників (Асканія-Флора, Камелія, Фрезія, Тандем) і більші фінансові можливості населення. Від показників столиці значно відстають обласні центри з мільйонним населенням: Донецька (що зрозуміло), Харківська та Дніпропетровська. На цьому тлі позитивним є результат Одеської, Львівської областей, а також у 2019 р. — Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської, Сумської.

Порівняння експорту та імпорту продукції Україною свідчить про значну від'ємність їх балансу на користь імпорту: лише квіткових рослин ввозиться до нас на 10,6–12,2 млн доларів США з тенденцією до росту, при цьому до 60% імпорту являють собою зрізані квіти, і половина з них — троянди [6].

За останні кілька років український квітковий ринок пережив спад, що стало наслідком економічної кризи у країні. Так, після падіння на більш ніж 58% в період 2013-2015 рр. ринок почав відновлюватися, і за наступні 2 роки виріс на 40%. Хоча навіть у такому розмірі він залишається на ті ж 40% менше, ніж був у 2013 р. У 2018-му також спостерігалася тенденція до відновлення [7].

За даними експертів ринку орієнтовно 70% товару є імпортованою У 2017 році 75% вартості імпорту склали квіти, відповідно 25% – склали декоративні рослини. У категорії «квіти» половину вартості імпорту (49%) склали зрізані квіти, 29% вартості імпорту – рослини у горщиках / кімнатні рослини, 19% – цибулини.

Слід зазначити, за даними Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ), експортується з України тільки один вид квітів – троянди. В той час у 2016 році, коли Україна імпортувала 24,4 млн штук троянд за ціною \$0,12 за

одиночку, експорт їх збільшився втричі та досяг 2,89 млн штук. Для порівняння - у 2015 експорт складав 0,96 млн штук, а в 2014 – 0,1 млн штук на рік. Ціна однієї української троянди на зовнішньому ринку у 2016 році склала в середньому \$0,4. Основними покупцями були Польща – 50% загального обсягу, Білорусь – 29%, Нідерланди – 20% [8]. Крім троянд експортною позицією стали також деревні декоративні рослини, що ввозили до країн СНД (13% від усього об'єму експорту у грошах, 30% - в натуральних одиницях). Певної тенденції до зростання експорту поки що немає, швидше можна говорити про закріплення України серед експортерів декоративних рослин (експортери зрізаних квітів – ТОВ «Асканія-Флора», ТОВ «Камелія-PR», експортери у секторі декоративних рослин – ІП «Корнеліс», ПВП «Нова Хвиля», ТОВ «Декоплант»).

В Україні виробництво декоративних рослин зараз знаходиться на стадії розвитку, у нас нараховується до 15 розсадників, у яких річний обіг коштів більше 1 мільйона гривень. Більшість розсадників не мають спеціалізації і вирощують широкий асортимент декоративних рослин: кущі, хвойні, листяні. Також упродовж останніх 3-х років вітчизняні розсадники разом зі збільшенням кількості товарів у контейнерах, підвищили ціни на більшість вирощуваних рослин, для продукції у відкритому ґрунті подекуди в 2–3 рази.

Частка імпорту садових рослин на ринку України складає 15%, все інше - продукція вітчизняного виробництва. Ключовим постачальником посадкового матеріалу є Нідерланди, з часткою в поставках 43,3% за результатами 9 місяців 2017 року.

Україна постачає на зовнішні ринки плодів дерева та ягідні кущі. Питома вага декоративних поставок в загальній структурі українського експорту займає 24% за станом на 2017 р [9].

В системі класифікації УКТЗЕД ці товари зазначаються як II – Продукти рослинного походження: товарна позиція 06 - Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти і декоративна зелень.

Класифікація рослин як об'єктів товарознавчої експертизи

Найбільш старі флористичні системи розподіляли рослини за виглядом, зовнішніми ознаками, будовою: дерева, кущі та трави, далі на трави цибулинні, бульбові, яскраво квітучі та не квітучі; ділилися і за характером їх використання або за застосуванням проти одних і тих же хвороб і т.ін.

З метою товарознавчої класифікації доцільно використовувати наступні ознаки квітково-декоративних рослин [2, с.42]:

- За походженням: походять з вологих тропічних лісів; походять з саван і прерій; походять з пустель і напівпустель; походять з Європи.
- За умовами вирощування: оранжерейні та рослини відкритого ґрунту.
- За виробничим використанням: рослини горщиківі, рослини на зріз, саджанці для подальшого вирощування.
- За декоративними ознаками: квіткові, листяно-декоративні, загально-декоративні, рослини, що культивуються заради декоративності плодів, рослини, що вирощуються заради аромату квіток.

Продукція розплідника - рослини, вирощені в умовах культурної практики, в умовах регулярного і професійного догляду. Рослини, які були розмножені і вирощені таким чином, щоб покращити ріст і розвиток кореневої системи, і після пересадки забезпечити можливість рослині повністю відновитися.

Види розсадницької продукції [3, с.6]:

Багатостовбурні дерева (мультиштамби);

Дерева без штамба;

Штамбові дерева;

Зелений живець;

Кущі; -

Молоді чагарники;

Однорічні щеплені дерева;

Здерев'янілий живець;

Коренева поросль;

Відводок;

Піраміди;

Підщепи для щеплення;

Прищепи;

Рослини для огорож та солітерні рослини;

Молоді рослини;

Сіянці (1/0) та - сіянці пересажені (1/х0);

Вкорінений живець;

Хлисти.

Методи та підходи оцінки вартості живих рослин.

Необхідність оцінки та визначення вартості живих рослин може наставати у випадках:

- Виникнення спірних питань при реалізації комерційних угод;
- Визначення розміру збитків при пошкодженні існуючих зелених насаджень (на об'єктах різних форм власності);
- Правопорушення, об'єктом яких є безпосередньо рослини.

Частіше предметом кримінальних правопорушень, з якими стикаються експерти НДЕКЦ, отже об'єктами досліджень є саджанці декоративних багаторічних рослин: хвойні та плодово-ягідні.

Особливістю даної групи товарів, є те, що вона представлена живими рослинними організмами, які здатні до подальшого розвитку і росту, що призводить до кардинальної зміни товарних властивостей. Цей товар має особливі умови та терміни зберігання, зумовлені сезонними коливаннями попиту-пропозиції та специфічні показники якості: ботанічний вид та сорт рослини, її вік, спосіб формування підземної та надземної частини, ступінь розвитку підземної та надземної частини тощо.

Факти викрадень зелених декоративних та/або плодово-ягідних насаджень здебільшого припадають на період квітень- червень та жовтень – листопад, оскільки в цей період відбувається висадка саджанців багаторічних рослин в загальній масі. В період, коли рослина нещодавно пересажена і ще добре не

вкорінена, вона легко піддається транспортуванню без ризику суттєвого зниження якості саджанця чи його загибелі. Товарні властивості такої рослини ще не змінились і цілком співпадають з зазначеними виробником для даного виду товару.

В торговельній практиці підприємств, що реалізують саджанці багаторічників, для групування і класифікації визначають наступні параметри товару:

- вид рослини – ботанічний вид та сорт;
- вік рослини – 1-2-4 річні саджанці тощо;
- розмір (напр. висота) рослини;
- спосіб оформлення кореневої системи (закрита коренева система/контейнерна посадка, відкрита коренева система, кореневий ком).

Ці ж характеристики необхідні для ідентифікації об'єкта дослідження і ці дані мають бути затребувані експертом у ініціатора дослідження, якщо вони відсутні у фабулі постанови про призначення судової експертизи чи інших процесуальних документах.

Якщо експертові на дослідження надано об'єкт задля ідентифікації його товарних властивостей використовуються також органолептичний та інструментальний методи.

Найчастішим питанням, що ставиться на вирішення судової товарознавчої експертизи, є визначення ринкової вартості рослин. При цьому експерт керується вимогами Національного стандарту № 1 «Загальна оцінка майна і майнових прав» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440.

У зв'язку з тим, що у розпорядженні судового експерта зазвичай відсутня інформація щодо очікуваних доходів власника об'єкта дослідження, дохідний не може бути використано при визначенні ринкової вартості.

При визначенні ринкової вартості саджанців багаторічних рослин прийнятно використовувати порівняльний підхід, який передбачає аналіз цін продажу та пропонування подібного майна з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктами оцінки. Коли ринок подібного майна досить розвинутий, доцільно використовувати метод прямих порівнянь.

Якщо проміжок часу між продажем та викраденням саджанців є невеликим, товарні властивості об'єктів не зазнають суттєвих змін, то визначення ринкової вартості може проводитись з допомогою порівняльного підходу та без коригування цінових даних операторів ринку.

Слід зазначити, що рослини, які є елементом ландшафту, благоустрою населеного пункту, слід розглядати як такі, що не входять в коло об'єктів товарознавчої експертизи.

Проте для визначення вартості багаторічних живих зелених насаджень, які утримуються в окремих ємностях з ґрунтом (ящики, діжки тощо) та використовуються для зонування, декорування відкритих майданчиків у міському просторі, доцільно використати елементи розробленої Міністерством

будівництва, архітектури і житлово-комунального господарства «Методики визначення відновної вартості зелених насаджень» (затв. наказом мін-ва від 12.05.2009 № 127) [5]. Згідно з цим документом, відновна вартість дерев і кущів складається з вартості їх створення та утримання за попередні роки з урахуванням їх характеристик, які зумовлюють їх цінність, за формулою:

$$V_v = V_{\text{ств}} + V_u$$

де: V_v - відновна вартість;
 $V_{\text{ств}}$ – вартість створення
 V_u – вартість утримання

Аналіз даної методики на думку В.С.Рогоєвського [4, с.47] показує, що її слабким місцем є невизначений підхід до встановлення низки показників (вартість отримання, вартість щорічного утримання), а також неможливість визначення вартості дерев через інфляцію. Запропоновано альтернативну методику визначення відновної вартості дерев, відповідно до якої за основу розрахунків запропоновано взяти ринкову вартість саджанця аналогічного виду і форми в садовому центрі, а подальші розрахунки вести за допомогою запропонованих поправних коефіцієнтів, які дають змогу врахувати складність садіння та після садивного догляду, вік і розмір дерева, його якісний стан та цінність залежно від місця зростання. Автор також пропонує системи коефіцієнтів під час розрахунку відновної вартості зелених насаджень, які більш зручні та доступні для використання.

Джерела цінової інформації. При проведенні дослідження і розрахунку ринкової вартості саджанців рослин (включно з посадочним матеріалом квітучих багаторічних рослин – цибулин, бульбоплодів тощо) експерт може використовувати цінову інформацію операторів ринку:

- розплідники та садівничі підприємства різних форм власності;
- лісогосподарські підприємства;
- спеціалізовані торговельні підприємства або відділи.

Інформація щодо товарних характеристик або біологічних особливостей об'єктів рослинного світу міститься також в друкованих спеціалізованих виданнях/монографіях, спеціалізованих періодичних виданнях, каталогах виробників або імпортерів/продавців, сайтах мережі Інтернет.

Цінова інформація може бути отримана у державних лісогосподарських підприємствах через запит, з відкритих джерел – у вигляді фотокопій сторінок видань чи скріншотів онлайн-сторінок .

За джерела інформації, крім даних перелічених вище підприємств-виробників, можуть бути використані періодичні видання та онлайн-сторінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Товарознавство квітів: опорний конспект лекцій Укладачі: Сорокіна С.В., Шевченко О.Є. ХДУХТ, 2012. URL: <https://bit.ly/3BQT00w> (дата звернення: 12.08.2022).

2. Рослиництво декоративних культур в Україні: фактори розвитку та ризику В.М. Єжов Інститут садівництва НААН. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2019_11_06.pdf (дата звернення: 12.08.2022).
3. Стандарти на садівний матеріал декоративних і плодкових рослин, рекомендовані в Україні. – Спілка виробників садівного матеріалу, К.-2019. URL: <https://bit.ly/3SnmVo0> (дата звернення: 12.08.2022).
4. Рогоєвський С.В. Методика визначення відновної вартості дерев у зелених насадженнях населених місць // Науковий вісник НЛТУ України, 2016, вип 26.4. URL: <https://bit.ly/3rdFA9O> (дата звернення: 12.08.2022).
5. Наказ Міністерства будівництва, архітектури і житлово-комунального господарства № 127 від 12.05.2009 про затвердження Методики визначення відновної вартості зелених насаджень». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0549-09#Text> (дата звернення: 12.08.2022).
6. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2019_11_06.pdf (дата звернення: 12.08.2022).
7. URL: <https://buduysvoe.com/publications/rynok-kvitiv-vidnovlyuyetsya> (дата звернення: 12.08.2022).
8. URL: <https://project.liga.net/projects/flowers/> (дата звернення: 12.08.2022).
9. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-sadovyh-rastenij-ukrainy-2017-god> (дата звернення: 12.08.2022).

Вікторія Косован

заступниця директора центру – завідувачка відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Чернівецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернівці, Україна.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ТОВАРІВ НА ДАТУ В МИНУЛОМУ В МЕЖАХ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Зростання значущості використання спеціальних знань в адміністративному, господарському, кримінальному та цивільному судочинстві сприяє розширенню норм Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК), Кодексу адміністративного судочинства України, Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) і Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК), що їх регламентують, зокрема тих, що визначають порядок призначення (залучення експерта) і проведення експертиз. В Україні процесуальною правовою основою судової експертної діяльності є ГПК, КПК, ЦПК та Кодекс про адміністративні правопорушення. Відповідно до вимог названих кодексів, експертом у судовому процесі може бути особа, яка має спеціальні знання. Під час розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, цивільних, адміністративних справ часто виникає потреба у застосуванні спеціальних знань у галузі товарознавства. [5, с. 317]

На підставі аналізу слідчої практики можна дійти висновку, що найчастіше судові товарознавчі експертизи призначають за ст. 185, 186, 187, 189, 190, 201 Кримінального кодексу України [1] у разі:

розслідування кримінальних проваджень про розкрадання державного або особистого майна;

крадіжок;

хабарів;

фальсифікації товарів;

поділу майна;

повернення втрат від пошкодження майна;

псування товарів;

продажу неякісних товарів.

Аналіз етапів проведення судової товарознавчої експертизи в умовах чинного законодавства свідчить про наявність значної кількості проблем на певних етапах дослідження, що потребує ефективного розв'язання відповідно до чинних нормативно-технічних параметрів і перспектив подальшого розвитку експертної діяльності в Україні.

Дослідженню особливостей оцінки товарів і визначення їх вартості в умовах ринкових відносин присвятили свої праці відомі українські та закордонні науковці: Т. М. Артюх, І. В. Григоренко, В. В. Архипов та Л. Д. Ревуцький. Проте, ці дослідження не розкривають повною мірою питання визначення

вартості товарів на дату в минулому.

У національних стандартах термін «оцінка на дату в минулому» не визначено. Проте, цей факт не заважає використовувати цей термін в оціночній практиці. Із численних навчальних посібників відомо, що дата проведення товарознавчої експертизи й дата оцінки можуть не збігатися. Відповідно, оцінка майна може бути поточною або на дату в минулому. Чинне законодавство не містить заборон на визначення вартості об'єкта дослідження на будь-яку з дат. Як свідчить практика, сьогодні нерідко призначають судові товарознавчі експертизи, предметом яких є визначення ринкової вартості об'єктів на дату, значно віддалену від дати проведення експертизи.

Проведення товарознавчих експертиз із дослідження товарів народного споживання з метою визначення їх вартості на минулу дату ускладнюється відсутністю єдиного методичного підходу. Зробити повний моніторинг ринку в тому самому обсязі досліджень, які зазвичай виконують для поточної оцінки, доволі проблематично. На сучасному етапі в Україні відсутні змістовні дослідження й нормативно-правові акти щодо проведення товарознавчої експертизи визначення вартості товарів на дату в минулому, тому це питання потребує вивчення в напрямі створення єдиного й усебічного підходу під час проведення товарознавчих експертиз з оцінки вартості товарів на дату в минулому.

Суб'єкти господарювання використовують у своїй діяльності вільні та державні регульовані ціни. [3] Залежно від факту встановлення державних регульованих цін, судові експерти обирають підхід до проведення процедури оцінки товарів. Якщо державні регульовані ціни встановлено, то оцінку товарів проводять згідно з установленими цінами. Якщо державні регульовані ціни не встановлено, то необхідно враховувати такі умови: чи є на відповідному ринку угоди або пропозиції щодо ідентичних (однорідних) товарів; чи можливе одержання необхідної цінової інформації за спеціальними запитами.

У разі коли дата проведення дослідження відрізняється від дати визначення вартості, існують обмеження:

проведення маркетингу обмежується наявною у відкритому доступі інформацією, що була актуальною на дату оцінки. Зрозуміло, що обсяг доступної для аналізу інформації суттєво менший за обсяг інформації, що був доступний учасникам ринку на дату укладання угоди;

відсутність об'єктивної можливості перевірити інформацію про об'єкти порівняння;

зробити повний моніторинг ринку на минулу дату, тобто зателефонувати або задіяти інтернет з метою здобути повну інформацію, є неможливою і безрезультатною справою.

Згадані обмеження на дату визначення вартості призводять до об'єктивної неможливості дотримати в повному обсязі критерії, покладені в основу поняття «ринкової вартості». Тому судовим експертам доцільно визначати поняття «вартість» згідно з п. 2 НС № 1, де *«вартість — еквівалент цінності об'єкта оцінки, виражений у ймовірній сумі грошей»*. [4]

Основний масив цінової інформації, потрібний для проведення оцінки вартості товарів та майна, можна знайти в інтернеті. Значна частина цієї інформації регулярно оновлюється без збереження (архівування) попередніх даних. Тому під час визначення вартості товарів на дату в минулому експерт-товарознавець може не знайти необхідних йому даних. Також щодо окремих категорій товарів узагалі відсутня відкрита цінова інформація. Наприклад, дані про сайти виробника і продавців є, але на них немає опублікованого прайс-листа. Будь-якої іншої цінової інформації також немає. Зазвичай на таких сайтах максимум зазначено, що ціна «договірна» та «звертайтеся за цим контактним телефоном».

Якщо після проведення експертом маркетингового дослідження ринку майна було встановлено, що архівні дані щодо ціни продажу пропонування подібного до об'єкта дослідження майна відсутні, то задля проведення об'єктивної оцінки доцільно надіслати інформаційні запити про надання цінової інформації підприємствам (установам та організаціям), що виробляють або є офіційними дилерами продажу об'єктів, які за їхніми характеристиками можна вважати ідентичними об'єктам оцінки або подібними до них.

На основі забезпечення принципу змагальності процесу, недоторканності прав і свобод людини, поваги до честі й гідності, презумпції невинуватості, права на професійну юридичну допомогу та захист на будь-якій стадії судочинства сформовано процесуальні норми, що регламентують застосування інституту спеціальних знань у кримінальному судочинстві, передусім — судової експертизи, зокрема судової товарознавчої експертизи. Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038а-ХІІ: *«Підприємства, установи, організації незалежно від форми власності зобов'язані надавати безоплатно інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, державним спеціалізованим установам <...>»*[2]. Проте, незважаючи на це, на цьому етапі проведення експертизи виникають складності. На практиці не всі адресати надають необхідну цінову інформацію — через її відсутність або інші причини.

Параметр «вірогідності» у розрахунку вартості майна визначено обсягом вибірки цін пропозицій до продажу, залучених для аналізу (розрахунку). Чим більш об'ємна вибірка, тим більш вірогідним, більш точним буде розрахунок ринкової вартості. Обсяг інформації значно впливає на кінцевий результат такої експертизи.

Інформація, яку використовує експерт-товарознавець, має бути неупередженою і повною. До обов'язків експерта належить перевірка інформації за загальнодоступними джерелами. Ступінь перевірки інформації залежить від обсягу та глибини досліджень, обумовлених завданнями експертизи.

Проблема визначення ринкової вартості товарів на дату в минулому потребує подальшого дослідження. Наразі нагальним питанням є створення єдиного й усебічного підходу до проведення товарознавчих експертиз із оцінки вартості товарів на дату в минулому. Потрібно розробити методику для застосування в експертній практиці під час проведення товарознавчих експертиз.

Така методика забезпечить систематизацію та методичне регулювання експертної практики. А це, зі свого боку, має посприяти скороченню трудомісткості та витрат часу під час проведення експертиз. Розробляючи таку методику, варто звернути особливу увагу на способи підвищення результативності досліджень, які могли б забезпечити необхідні умови для захисту професійної компетентності експерта за оскарження результатів експертизи в суді.

Пріоритетним напрямом розвитку товарознавчої експертизи сьогодні є обґрунтування й удосконалення практичних методів оцінювання товарів. Отже, становлення та розвиток оцінки майна можливі тільки в умовах ринкових відносин за чіткого визначення ролі й місця держави в питаннях ціноутворення та правового регулювання підприємницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 09.02.2022).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
3. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21.06.2012 р. № 5007-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text> (дата звернення: 07.09.2022).
4. Про затвердження Національного стандарту № 1 ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 07.09.2022).
5. Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 317 с.

Алла Лазаренко

кандидатка юридичних наук, доцентка, провідна фахівчиня з організації наукової роботи Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, Україна

Ярослав Дрижак

завідувач сектору вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ВИБУХОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Однією з найнебезпечніших тенденцій у розвитку криміногенної ситуації в Україні є поширення кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням вибухових пристроїв. Розкриття таких злочинних діянь неможливе без використання спеціальних знань. Саме тому від кваліфікації, тактичної та технічної підготовки спеціаліста залежить успіх у проведенні вибухотехнічних експертиз.

Більшість наукових праць присвячені дослідженню методики розслідування кримінальних вибухів, організації огляду місця події. Вивчаються особливості: проведення слідчих заходів; механізму й обставин вчинення вибуху [1]; засобів й матеріалів, необхідних для проведення якісного огляду місця вибуху, інструментальних методів фіксації розташування та орієнтування об'єктів на місцевості [2]. Розглядаються теоретичні криміналістичні вчення про вибухові речовини та вибухові пристрої як засоби та знаряддя вчинення злочинів[3]. Однак й досі залишається актуальним питання щодо аналізу предмета, об'єкта та завдань вибухотехнічної експертизи для її ефективного проведення.

Вибухотехнічна експертиза є одним із видів нетрадиційної судової інженерно-технічної експертизи. Її предметом є виявлення фактичних даних щодо: боєприпасів вибухових речовин; вибухових пристроїв; інструментів та матеріалів, які використовуються під час їх виготовлення; обставин вибуху; осіб, які спланували та вчинили вибух та ін.

Головними завданнями експертизи вибухових пристроїв (ВП), обставин і механізму вибуху є визначення:

- факту вибуху вибухового пристрою на місці події;
- виду вибуху;
- належності об'єкта до вибухового пристрою (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою;
- потужності вибуху ВП;
- конструкції пристрою та способу його виготовлення і принцип дії;
- наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка

виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію [4, с. 112].

До об'єктів вибухово-технічної експертизи слід віднести:

- заряди вибухових речовин (тротиліві шашки, заряди амонітів, заряди високобризантних ВР, кумулятивні заряди, корпуси ручних гранат тощо); засоби підризу (запали, капсулі-детонатори, електродетонатори, вогнепровідні шнури, детонуючі шнури тощо);
- ВП промислового виготовлення (гранати, міни, гранатомети, бомби, снаряди тощо);
- компоненти ВП (корпуси, механізми приведення в дію ВП, джерела живлення тощо);
- ВП саморобного виготовлення (радіокеровані, міни-пастки, типу "ручні гранати" тощо);
- залишки від вибуху промислових і саморобних пристроїв;
- піротехнічні вироби та їх залишки (імітаційні засоби, вибух-пакети, електровибухопакети, імітаційні патрони, петарди тощо);
- наслідки від вибуху (зруйновані конструкції будівель тощо) [4, с.115].

Вибухотехнічна експертиза може надати відповідь на питання різного характеру. У криміналістичній літературі, методичних рекомендаціях щодо призначення вказаної експертизи наводяться перелік значної кількості питань, але на практиці важливим є їх деталізація. До таких питань слід віднести наступні.

Класифікаційні дослідження:

Чи відноситься наданий предмет (сукупність предметів) до боєприпасу або вибухового пристрою?

Чи є наданий об'єкт засобом для підризу?

Чи є надані на дослідження об'єкти складовими компонентами ВП?

Чи є надані на дослідження об'єкти залишками (деталлями або вузлами) ВП? Якщо так, то якого?

Які з виявлених на МП об'єктів могли відноситися до ВП (боєприпасам) або входити до його конструкції в якості основних, додаткових чи допоміжних елементів?

Чи відносяться надані креслення, ескізи, схеми та інші записи до описання конструкції та технології виготовлення ВП, ВР, засобу збудження вибуху тощо?

Який зовнішній вигляд (форма, розміри) ВП? [4, с. 116].

Необхідно пам'ятати, що обов'язковим є надання вибухонебезпечних об'єктів спеціалістам-вибухотехнікам для транспортування.

Детальне вивчення особливостей проведення вибухотехнічної експертизи сприяє удосконаленню використання спеціальних знань під час розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з вибухами. До того ж висновки вибухово-технічної експертизи впливають на кваліфікацію кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вибухонебезпечних об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахін В. П., Михайлов М. А. Кримінальний вибух: поняття,

характеристика, аналіз, розслідування. Київ: НАВСУ, 2001. 132 с.

2. Евстигнеев Б.А., Исхизов Д.А. К вопросу о технико-криминалистическом обеспечении осмотра места взрыва. *Вест. криминалистики*. Москва, 2003. Вып. 1 (5). С. 72–75.

3. Беляков А.А. Дискуссионные вопросы криминалистической взрывотехники. *Вест. криминалистики*. Москва, 2003. Вып. 2 (6). С. 31–39.

4. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху. Г.В. Прохоров-Лукін та ін.; Київ: ТОВ «Еліт Прінт», 2011. 216 с.

Марина Лещенко

кандидатка технічних наук, старша судова експертка відділу будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Полтава, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОБЧИСЛЕННЯ ОБ'ЄМІВ ФАКТИЧНО ВИКОНАНИХ БУДІВЕЛЬНИХ РОБІТ В ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Будівельно-технічна експертиза є однією з найскладніших судових експертиз. Вона досліджує досить широкий спектр питань, які стосуються різних етапів будівництва – від проектування до експлуатації об'єкта будівництва. На всіх цих етапах експерту може бути на вирішення поставлено запитання, при дослідженні якого необхідно обчислити об'єми фактично виконаних будівельних робіт.

Розрахунок об'ємів будівельних робіт виконується відповідно до нормативно-правових актів, а саме, порядку, який наведений у:

1. Ресурсних елементних кошторисних нормах на ремонтно-будівельні роботи, які складаються з 20 збірників, перелік яких наведено в додатку А [1]. Збірники сформовано за конструктивними елементами будівель і споруд та за видами ремонтно-будівельних робіт.

2. Ресурсних елементних кошторисних нормах на реставраційно-відновлювальні роботи, які розроблені у складі 26 збірників, найменування і порядкові номери яких приведені в додатку а [2].

В роботі розглянуто особливості обчислення об'ємів фактично виконаних деяких будівельних робіт, які досліджуються в будівельно-технічній експертизі.

Об'єм земляних робіт, незалежно від способу розробки, слід обчислювати за обміром в щільному тілі. Кріплення стінок траншей і котлованів обчислюється: при кріпленні дошками – за площею стінок траншей і котлованів; при кріпленні інвентарними щитами – за об'ємом вийнятого ґрунту.

Ширина котлованів і траншей по дну приймається при ритті з укосами рівною ширині основи під фундаменти, а за наявності кріплень – рівною ширині фундаменту з додаванням 0,15 м з кожної сторони. За необхідності спуску робітників у котлован найменша ширина між огорожувальними поверхнями повинна складати не менше 0,7 м.

Об'єм надлишкового ґрунту, що підлягає відвезенню, слід приймати за кількістю ґрунту, витисненого фундаментами, підвалами, технічними підпіллями, колодязями, камерами, трубами, основами під трубопроводи, спеціальними піщаними засипками приямків, траншей і пазух та іншими заглибленими спорудами.

Об'єм ґрунту, що підсипається при зміні рівня підлог у будівлі, слід приймати з коефіцієнтом 1,05.

Глибину котлованів або траншей слід приймати від чорної позначки землі до:

- підошви закладення фундаментів (подушки під фундаменти);
- позначки закладення трубопроводів (підошви основи під трубопроводи);
- підошви підстильного шару під підлоги.

Об'єм фундаментів з цегли (буту) слід визначати за вирахуванням об'єму конструкцій, виконаних з матеріалів, що відрізняються від матеріалу кладки.

Об'єм монолітних залізобетонних і бетонних фундаментів слід обчислювати за вирахуванням об'ємів елементів, що не заповнюються бетоном, за винятком гнізд перерізом 150x150 мм для встановлення анкерних болтів.

Об'єм фундаментів із збірного залізобетону слід визначати за проектом.

Об'єм робіт з улаштування цоколю слід обчислювати за площею його вертикальної проекції, обчислюючи висоту цоколю від позначки землі до низу зливної дошки.

Об'єм кладки елементів (пілястрів, виступів тощо), що виконуються з матеріалу, передбаченого нормами, слід включати в загальний об'єм кладки.

Об'єм робіт з гідроізоляції фундаментів і стін підвалів слід обчислювати за площею поверхні, що ізолюється.

Об'єм кладки стін слід обчислювати за вирахуванням прорізів по зовнішньому обводу коробок. Об'єм кладки архітектурних деталей (пілястри, напівколони, карнизи, парапети, еркери, лоджії, ін.), виконуваних із матеріалів, передбачених нормами, слід включати в загальний об'єм кладки стін.

Об'єм дрібних архітектурних деталей (сандрики, пояски тощо) висотою до 25 см нормами враховано і в об'єм кладки додатково не включається.

Об'єми гнізд або борозен для забивання кінців балок, панелей перекриттів, плит, а також обсяги ніш для опалювальних приладів, вентиляційних і димових каналів тощо з об'єму кладки не виключаються.

Об'єм ніш для вбудованого устаткування з об'єму кладки виключається.

Периметр дерев'яних зовнішніх стін слід визначати за зовнішніми розмірами будівлі, внутрішніх – за розмірами між внутрішніми гранями зовнішніх стін.

Площу перекриттів слід визначати в межах капітальних стін без вирахування площі, що займається печами і трубами.

Об'єм робіт із заміни накату (група 9) перекриттів слід обчислювати за площею перекриття (відстань між осями балок, помножена на довжину змінюваної ділянки).

Площу перегородок слід визначати за вирахуванням площі прорізів (по зовнішньому обводу коробок). Висоту перегородок слід визначати від рівня чистої підлоги до стелі (або до верху перегородки).

Об'єм робіт із забивання прорізу слід визначати за площею прорізу.

Об'єм робіт із заміни окремих ділянок перегородок слід визначати за площею ділянок, що замінюються.

Об'єм робіт при улаштуванні та ремонті *покрівель* (суцільному або окремими місцями) слід обчислювати за повною площею покриття або окремих місць без вирахування площі, що займається слуховими вікнами, трубами, і без урахування їх оброблення.

Стоячі фальці при заміні покриттів з покрівельної сталі та обгинання брусків при заміні покриттів з рулонних матеріалів в обсяги не включаються.

Довжину схилу сталевий покрівлі слід приймати від гребеня до крайньої грані карнизу з додаванням 70 мм на спуск покрівлі над карнизом (у покрівлях без улаштування настінних жолобів).

Об'єм робіт з установаження і заміни окремих кам'яних, залізобетонних і мозаїчних *східців* слід обчислювати за сумарною довжиною *східців* з урахуванням їх забиття у стіни.

Об'єм робіт з розбирання дерев'яних горищних сходів слід обчислювати за довжиною маршів.

Об'єм робіт із штукатурення внутрішніх стін слід обчислювати за вирахуванням площі прорізів за зовнішнім обводом коробок та площі, що займають тягнені наличники. Висоту стін слід вимірювати від підлоги до стелі.

Об'єм робіт із штукатурення стель слід визначати за площею між внутрішніми гранями стін або перегородок. Об'єм робіт із штукатурення ребристих перекриттів та кесонних стель слід обчислювати за розгорнутою поверхнею, що визначається за площею їх горизонтальної проекції з коефіцієнтами: для ребристих перекриттів – 1,6; для кесонних стель – 1,75.

Площа, яку займають ліпні деталі, установажені на обштукатурену поверхню, з площі штукатурення не виключається.

Об'єм робіт із штукатурення колон, що примикають до будівлі або стоять окремо, та пілястрів слід визначати за площею їх розгорнутої поверхні.

Площу ремонту карнизів та тяг слід обчислювати за площею їх проекції на стіну.

Об'єм робіт із штукатурення сходових маршів та площадок слід обчислювати за площею їх горизонтальної проекції (поповерхово).

Площу штукатурення фасадів слід визначати за вирахуванням площі прорізів за зовнішнім обводом коробок.

При штукатуренні фасадів площу, яку займають архітектурні деталі (карнизи, пояски, наличники та інші тягнені деталі), а також колони та пілястри, що примикають до будівлі, не потрібно включати в загальну площу та слід обчислювати окремо.

Об'єм робіт з витягування карнизів, тяг, поясків, наличників та інших тягнених деталей при штукатуренні фасадів слід обчислювати за площею, яку вони займають на поверхні фасаду (за проекцією на стіну).

Об'єм робіт із штукатурення віконних та дверних укосів слід обчислювати окремо.

Об'єм робіт з установаження риштувань слід обчислювати:

– при штукатуренні стель та стін у приміщеннях – за горизонтальною проекцією стель;

– при штукатуренні у приміщенні тільки стін площа риштувань обчислюється за довжиною стін, помноженою на ширину настилу риштувань, а витрати ресурсів на їх установаження визначаються за КНУ РЕКНр Збірник 20. «Інші ремонтно-будівельні роботи» (норма 3 групи 5), як для внутрішніх;

– при штукатуренні фасадів – за вертикальною проекцією стін без вирахування прорізів;

– при штукатуренні на фасадах тільки карнизів, тяг, укосів та наличників – за проектом.

Об'єм робіт з фарбування фасадів вапняними, цементними, силікатними та казеїновими сумішами слід обчислювати з урахуванням переломів стін у плані без вирахування прорізів. При цьому віконні та дверні укоси, а також розгорнуті поверхні карнизів, тяг та інших архітектурних деталей в об'єм робіт не включаються.

Об'єм робіт з фарбування фасадів перхлорвініловими, кремній-органічними та полівінілацетатними сумішами слід обчислювати за площею поверхні, що фактично фарбується.

Об'єм робіт з фарбування стін олійними сумішами слід обчислювати за вирахуванням прорізів. Площу фарбування стовпів, пілястрів, ніш, віконних та дверних укосів слід включати в об'єм робіт. Площу віконних та дверних прорізів для вирахування з площі стін слід обчислювати за зовнішнім обводом коробок.

Об'єм робіт з фарбування ребристих та кесонних перекриттів слід обчислювати за площею їх горизонтальної проекції із застосуванням коефіцієнтів: ребристих стель – 1,6; кесонних стель – 1,75.

Об'єм склярських робіт для груп 3, 4, 5, 6, 8 визначається за площею скління (розміром скла).

Об'єм робіт зі знімання старих шпалер та лінкрусту слід обчислювати за площею очищеної від шпалер поверхні.

Об'єм робіт з обклеювання шпалерами слід визначати за площею поверхні обклеювання.

Площу віконних та дверних прорізів для вирахування її з площі стін слід приймати за зовнішнім обводом коробок.

Об'єм робіт з ремонту поверхні облицювання природним каменем обчислюється за площею облицюваної поверхні, при цьому: розміри стін та колон приймаються з урахуванням зламів у плані за зовнішнім обводом (за перерізами, що включають облицювальні плити); при облицюванні профільованими плитами площа облицювання приймається без урахування рельєфу каменів та деталей.

Об'єм робіт з облицювання поверхонь керамічними глазурованими плитками обчислюється за площею поверхні облицювання.

Об'єм ліпних робіт слід приймати за проектними даними.

При виконанні робіт з розбирання, ремонту та встановлення баз для пілястрів та напівбалясин до витрат ресурсів норм груп 1 – 3 слід застосовувати коефіцієнт 0,5; при роботах з кутовими базами, що складають чверть окружності, до витрат ресурсів норм групи 1 – коефіцієнт 0,25.

Об'єм робіт з прокладання внутрішніх трубопроводів слід визначати:

– із чавунних напірних труб – за довжиною труб, маса фасонних частин приймається за проектними даними;

– із чавунних каналізаційних та пластмасових труб – за проектною

довжиною трубопроводів без вирахування ділянок, що займають фасонні частини та арматура;

– із сталевих водогазопровідних, безшовних та зварних труб – за проектною довжиною трубопроводів без вирахування ділянок, що займають фасонні частини, арматура та П-подібні компенсатори.

Об'єм робіт з прокладання трубопроводів та антикорозійної ізоляції зовнішніх мереж водопроводів та газопроводів слід обчислювати за всією проектною довжиною трубопроводів за вирахуванням довжини, що займають фасонні частини, арматура, які враховуються окремо.

Об'єм робіт з прокладання трубопроводів зовнішніх мереж каналізації слід обчислювати за всією проектною довжиною трубопроводів, рахуючи від випускних колодязів біля будівель, без відрахування довжини, що займають колодязі.

При прокладанні багатожильних проводів у сталевих та неметалевих трубах та в коробах перерізи проводів приймаються за сумою перерізів жил.

Об'єм робіт з улаштування підстильних та вирівнювальних шарів з піску, гравію та інших матеріалів слід визначати за проектними профілями в ущільненому стані.

Об'єм робіт з улаштування дорожніх покриттів та основ слід визначати за площею кожного конструктивного шару.

Об'єм залізобетонних конструкцій дорожніх покриттів зі збірних плит визначається за даними проекту.

Об'єм дренавального ґрунту слід приймати за даними проекту.

Довжину дренажних воронок під узбіччями слід визначати за шириною узбіччя (норма 6 групи 16).

Об'єм робіт з ізоляції поверхонь будівельних конструкцій слід визначати множенням площі поверхні, що ізолюється, на товщину ізоляції відповідно до даних проекту. Об'єм протипожежних поясів в об'єм ізоляції не включається, тому що їх улаштування передбачено окремо групами 27 та 28.

Установлення та розбирання зовнішніх інвентарних риштувань обчислюється за площею вертикальної проекції їх на фасад будівлі, внутрішніх – за горизонтальною проекцією їх на основу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кошторисні норми України. Ресурсні елементні кошторисні норми на реставраційно-відновлювальні роботи. Вказівки щодо застосування ресурсних елементних кошторисних норм на ремонтно-будівельні роботи. Затв. наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 15.06.2021 № 156. 10 с.

2. Кошторисні норми України. Ресурсні елементні кошторисні норми на реставраційно-відновлювальні роботи. Вказівки щодо застосування ресурсних елементних кошторисних норм на реставраційно-відновлювальні роботи. Затв. наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 07.12.2021 № 322. 9 с.

Андрій Лозовий

*завідувач сектору досліджень у сфері інформаційних технологій
Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України, м. Кропивницький, Україна*

ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ ЗОБРАЖЕНЬ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ФОТОТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сьогодні отримання, обробка і подальше використання цифрових зображень, а тому і комп'ютерної графіки відіграють значну роль в наукових дослідженнях, промисловості, інформаційних системах. Численні приклади застосування цифрових зображень свідчать про те, що вони використовуються у будь-якій сфері, яка використовує інформаційні технології.

Комп'ютерна графіка ділиться на три основні напрямки: візуалізація, обробка зображень і розпізнавання образів. Візуалізація – це створення зображення на основі деякого опису (моделі). Основна задача розпізнавання образів – отримання семантичного опису зображених предметів. Обробка зображень відповідає за перетворення (фільтрацію) зображень. Розвиток сучасних засобів комп'ютерної техніки і інформаційних технологій сприяють широкому використанню в практичній діяльності як програмних засобів обробки зображень так і систем автоматичної обробки зображень.

У зв'язку із наданням на дослідження зразків з низькою якістю під час проведення фототехнічних досліджень виникає необхідність використання цифрових методів обробки зображень з метою поліпшення їх якості. Для повноцінного та якісного проведення дослідження застосовуються програмні засоби підвищення якості зображення. Підвищення якості зображень досягається двома видами обробки зображень: реставрацією (виправленням) зображень і їх поліпшенням [1—3].

Реставрація зображень полягає в наближенні зображення до деякого ідеалізованого оригіналу, тобто реставрацію можна розглядати як процес оцінювання: деяке зображення отримане в результаті спостереження піддають перетворенню, щоб знайти оцінку ідеального зображення, яке спостерігалось би на виході гіпотетичної системи, яка не вносить спотворень.

Процедури поліпшення якості зображення зводяться до виконання комплексу операцій, які виконуються з метою або поліпшення візуального сприйняття зображення або перетворення зображення в форму більш зручну для візуального або машинного аналізу. Серед причин необхідності використання методів поліпшення якості зображень можна назвати такі [1]:

- використання користувачами камер із малою роздільною здатністю;
- недостатнім освітленням під час проведення зйомки;
- зменшення якості зображень при їх збільшенні, зменшенні (зум), поворотах та інших перетвореннях, які дозволяють виконувати сучасні цифрові камери;
- зменшення візуальної якості зображень під час запису їх в форматах, що передбачають ущільнення зображень, наприклад, JPEG;

- можливі спотворення під час передачі зображень по мережах;
- старі фотографії, введені в комп'ютер з сканера;
- старі зображення, що зберігались в аналоговій формі;
- тенденцією виробників до погіршення параметрів якості зображень, за рахунок підвищення функціональності цифрових камер.

Під час виконання фототехнічних досліджень виникає необхідність покращення цифрових зображень з метою проведення подальших досліджень або покращення чіткості зафіксованої події.

Існує безліч підходів що забезпечують поліпшення зображень, однак їх можна розділити на дві основні категорії: методи обробки в просторовій області (просторові методи) і методи обробки в частотній області (частотні методи). Просторові методи відносяться до зображення як до площини та зводяться до прямого маніпулювання пікселями зображення [1—3]. Методи обробки в частотній області ґрунтуються на модифікації сигналу, що формується шляхом застосування до зображення перетворення Фур'є [1]. Разом з цим існує необхідність використання сучасних технологій, що базуються на різних комбінаціях методів з цих двох категорій.

Основними серед методів обробки в просторовій області є такі [1, 3]:

- зміна контрасту;
- видозміна гистограми;
- зменшення шуму з використанням лінійних і нелінійних методів;
- підкреслення границь.

Всі ці методи направлені на підвищення візуальної якості зображень. Наприклад, при підкресленні границь суб'єктивно зображення сприймається як зображення з більш високою роздільною здатністю, хоча в дійсності таким не є.

Частотні методи поліпшення якості зображень подібні до просторових, та також направлені на підвищення візуальної якості, однак для свого виконання вимагають дуже багато обчислень, оскільки ґрунтуються на двовимірних ортогональних перетвореннях типу перетворення Фур'є, Уолша-Адамара, Карунена-Лоева та інших [1].

Загальної еталонної моделі поліпшення зображень не існує. Коли зображення обробляється для візуальної інтерпретації, спостерігач є остаточним суддею того, наскільки добре діє конкретний метод. Візуальне оцінювання якості зображення є у край суб'єктивний процес, що робить тим самим поняття «хорошого зображення» деяким невловимим еталоном, за допомогою якого необхідно порівнювати ефективність алгоритму.

Розглянемо найбільш поширені процедури обробки в просторовій області для поліпшення якості зображень.

Лінійне масштабування при покращенні якості зображень відноситься до методів з поелементною обробкою.

Слабий контраст — найбільш поширена властивість зображень, обумовлена умовами спостереження, обмеженням діапазону яскравості та інше. Завдання контрастування зв'язане також і з поліпшенням узгодження динамічного діапазону зображення і екрану, на якому виконується візуалізація. Якщо для цифрового представлення кожного відліку зображення відводиться 1

байт (8 біт), то вхідний або вихідний сигнали можуть приймати одне з 256 значень. В якості робочого використовуватимемо діапазон значень сигналу [0,255]; при цьому значення 0 відповідає при візуалізації рівню чорного, а значення 255 — рівню білого.

Лінійна та нелінійна фільтрація при покращенні якості зображень. Деякі локальні перетворення оперують одночасно як із значеннями пікселів в околиці, так і з відповідними їм значеннями деякої матриці, що має ті ж розміри, що і околиця. Таку матрицю називають фільтром, маскою, ядром, шаблоном або вікном, причому перші три терміни є найбільш поширеними. Значення елементів матриці прийнято називати коефіцієнтами. Тут операції фільтрації виконуються безпосередньо над елементами зображення.

Для подібних операцій використовується термін просторова фільтрація, на відміну від більш традиційної фільтрації в частотній області.

Підкреслення границь підвищує різкість зображення. Головна мета підвищення різкості полягає в тому, щоб підкреслити дрібні деталі зображення або поліпшити ті деталі, які були розфокусовані унаслідок помилок або недосконалості самого методу зйомки. Підвищення різкості зображень використовується достатньо широко.

Серед найбільш відомих програмних засобів для роботи з фотографічними зображеннями, поліпшення їх якості є пакет Adobe Photoshop. Однак, недоліком цього пакету є його багатофункціональність, висока вартість, жорстка детермінованість реалізованих алгоритмів поліпшення якості зображень. Тому для моделювання алгоритмів поліпшення якості зображень розроблено програмне забезпечення, орієнтоване тільки на поліпшення якості зображень, яке дозволяє досліджувати поліпшення якості зображень різними методами з можливістю завдання довільних фільтруючих масок.

Основні функції програми такі:

лінійне масштабування;

зменшення шуму на зображенні з використанням лінійної фільтрації;

зменшення шуму на зображенні з використанням медіанної фільтрації;

підкреслення границь.

Отже, методи які використовуються для поліпшення якості зображень, а саме методи з просторовою обробкою досить ефективні і не вимагають значних обчислювальних затрат; для застосування методів, які дозволяють виконувати дослідження і поліпшення якості зображень різними методами з можливістю накладання довільних фільтруючих масок використовуються відомі програмні продукти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методы компьютерной обработки изображений. Под ред. В.А. Сойфера. 2-е изд., исп. М. : ФИЗМАТЛИТ, 2003. 784 с.
2. Гонсалес Р. Цифровая обработка изображений. Р. Гонсалес, Р. Вудс. Москва: Техносфера, 2005. 1072 с.
3. Прэтт У. Цифровая обработка изображений : пер. с англ./ У. Прэтт. — М. : Мир, 1982. Кн.2. 480 с.

Ганна Ляховецька

*судова експертка сектору досліджень у сфері інформаційних технологій
Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС
України, м. Одеса, Україна*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗОВНІШНОСТІ ОСОБИ

Найбільш істотна роль в ідентифікації особистості належить криміналістичній портретній експертизі. Можливості портретної експертизи досить великі, але вони напряду залежать від якості наданих на дослідження об'єктів.

У сучасному світі частіше об'єктами експертиз стають зображення, які було вилучено з соціальних мереж. Зображення, які поширюються у соціальних мережах зазнають багатьох змін, не завжди об'єктивно та достовірно відтворюють реальність, що є обов'язковою умовою для провадження судової портретної експертизи. При застосуванні коректорів зображення, особа яка на них зображена може отримати інші ознаки зовнішності, що може привести до експертної гносеологічної помилки. Наприклад за допомогою інструментів додатку Photoshop змінюється колір очей, їх розмір, маскуються татуювання родимі плями, змінюються риси обличчя[1].

Також треба зазначити, що найбільш розповсюджуваними об'єктами дослідження в судовій портретній експертизі є відео-матеріали. Відео-матеріал має більше переваг на відміну від фотозображень, так як на відеозаписі особа зафіксована у різному положенні, під різним кутом освітлення, та у різному ракурсі. При покадровому дослідженні відеозаписів можливо простежити, що на кожному кадрі елементи та ознаки зовнішності можуть відображатися по-різному. Також відеозапис фіксує особу у динаміці, що свідчить про те, що на відеозаписі фіксуються також динамічні ознаки зовнішності, які теж можуть бути використані для ідентифікації. Успіх експертного ототожнення за відео-матеріалами багато в чому залежить від їх правильного підбору, якості, часу і умов зйомки, також від якості апаратури на яку проводиться відеозапис.

Фіксація зображення особи у динаміці, крім переваг також має і свої недоліки. На достовірність відображення зовнішності людини на відеокадрах може впливати цілий комплекс факторів, які необхідно враховувати при аналізі ознак зовнішності. В рамках практичної судово-експертної діяльності з використанням методу візуального аналізу при проведенні попередньої стадії дослідження, було виявлено, що більшість наданих на дослідження відео-матеріалів не відповідають вимогам, які висуваються до об'єктів, які підлягають ідентифікації за ознаками зовнішності. [2, 3]. Зазвичай такі відео-матеріали вилучаються з камер зовнішнього спостереження та торгових павільйонів. Це обумовлено тим, що з метою економії власник встановлює погані за якістю відеокамери, з широким вуглом захвату площі та малою роздільною здатністю зображення 720x576 точок та нижче, тому рухомі об'єкти можуть відображатися не чітко - «змазано», а при відтворенні відеозапису можуть проявлятися так звані

артефакти, наприклад «ефект гребінки», а враховую те, що під час пандемії носіння захисної маски є обов'язковим, що призводить до того, що більша частина обличчя особи стає закритою - проведення судової експертизи за таких умов стає здебільш складніше, а в деяких випадках проведення ідентифікації особи стає неможливим. Адже при умові, що відеофайл доброякісний, проведення ідентифікації особи за ознаками зовнішності можливе навіть при наявності захисної маски, якщо відображені інші елементи зовнішності, наприклад вухо.

Таким чином, відеоспостереження втрачає свої основні функції в кримінальній та слідчій (розшуковій) діяльності, а особу можливо описати лише по загальнофізичним елементам зовнішності, що не дає змогу відокремити конкретну особу з певної групи людей.

Вирішення проблеми з недоброякісними відеофайлами дасть змогу експертові віришити поставлені на експертизу запитання, що прискорить розслідування та розкриття злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колеснікова І.А., Демидова Є.Є., Домашенко О.М., Латиш К.В. Профілактика експертних помилок під час дослідження цифрових фотозображень. Юридичний журнал. №6, 2022. С. 427-429.

2. Методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями / [укл. Коструб А.М., Павленко О.С., Чашницька Т.Г.]. К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2013 (р/код в Реєстрі методик проведення судових експертиз під номером 6.2.05).

3. Ідентифікація особи за ознаками зовнішності: метод. реком. Ю.Ю. Нізовцев. К.: ІСТЕ СБУ, 2013. 52с.

Микола Максименко

директор Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, Україна

В'ячеслав Суржик

кандидат економічних наук, доцент, старший судовий експерт сектору економічних досліджень Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У РОЗКРИТТІ ТА ПОПЕРЕДЖЕННІ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО ФІНАНСОВО -КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Разом із головними питаннями судової економічної експертизи фінансово-кредитних операцій, визначеними Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [1], на вирішення експертів усе частіше ставляться питання, викликані змінами законодавства у сфері кредитування та банківського нагляду. Серед найбільш поширених запитань (завдань) із дослідження кредитних операцій, які ставилися на вирішення експертів, можна виділити такі:

визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій із видачі, використання й погашення кредитів;

документального підтвердження відповідності умовам договору розрахунків заборгованості, проведених сторонами в цивільній або господарській справі;

визначення заборгованості позичальника за кредитним договором перед кредитором;

визначення документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів за кредитами в іноземній валюті;

пов'язані з відповідністю графіка погашення кредитної заборгованості умовам кредитного договору;

щодо розрахунку реальної процентної ставки та сукупної вартості кредиту за кредитним договором;

пов'язані з визначенням і застосуванням плаваючих відсоткових ставок;

щодо відповідності нарахування процентів за користування кредитом внутрішнім нормативним документам банку;

пов'язані з документальним обґрунтуванням операцій купівлі-продажу іноземної валюти на Міжбанківській валютній біржі України;

щодо цільового використання кредитних коштів тощо.

Збільшується кількість досліджень, які передбачають визначення сукупної вартості кредиту, реальної відсоткової ставки, правильності розрахунку періодичних платежів у графіку погашення кредитної заборгованості та інших показників, що надають інформацію про вартість кредитних ресурсів для

позичальника. Основною причиною суттєвого збільшення подібних питань, які ставляться на вирішення експертизи фінансово-кредитних операцій, є насамперед унесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів» [2], стосовно прав споживачів у разі придбання ними продукції в кредит і уведення в дію Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту.

Затверджені Національним банком України правила [3] регулюють порядок надання банками споживачу повної, необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про сукупну вартість споживчого кредиту (на поточні потреби, кредиту в інвестиційну діяльність, іпотечного кредиту) з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача, які пов'язані з отриманням, обслуговуванням і погашенням кредиту (у тому числі, наданого у формі кредитної лінії, овердрафту за картковим рахунком тощо) і мають бути оплачені споживачем згідно з вимогами законодавства України та/або кредитного договору. Основними завданнями, які вирішує експерт-економіст при проведенні досліджень, пов'язаних із сукупною вартістю кредиту, є:

- визначення відповідності розміру сукупної вартості кредиту (у вигляді абсолютного значення подорожчання кредиту (у грошовому вираженні) та реальної процентної ставки (у процентах річних), зазначеного в кредитному договорі або додатках до нього, умовам укладеного між сторонами договору;

- визначення відповідності фактичного розміру сукупної вартості кредиту, розміру цього показника, зазначеного в кредитному договорі (або додатках до нього);

- розрахунок реальної відсоткової ставки відповідно до умов кредитного договору та фактично сплачених позичальником платежів;

- визначення відповідності показника реальної відсоткової ставки розміру відсоткової ставки, зазначеної в кредитному договорі;

- інші питання, пов'язані з розрахунками вартості кредитних ресурсів для позичальника.

У той самий час Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень не містять подібних завдань серед основних завдань експертизи документів фінансово-кредитних операцій і не наводять орієнтовного переліку вирішуваних питань за цими дослідженнями. У зв'язку з цим при призначенні судової економічної експертизи або експертного економічного дослідження дуже часто на вирішення експерта ставляться питання, які передбачають проведення ревізійних дій або потребують надання правової оцінки умов кредитного договору, що виходять за межі спеціальних знань судових експертів-економістів.

Ще одним напрямом досліджень документів фінансово-кредитних операцій, котрий має тенденцію до збільшення кількості призначених експертиз, є вирішення питань стосовно методів обрахування, відповідності умовам кредитного договору та правильності застосування змінюваної (плаваючої) відсоткової ставки. Чинним законодавством України визначено, що процентна

ставка за кредитом може бути фіксованою або змінюваною.

Тип процентної ставки визначається договором. Застосування змінюваної (плаваючої) відсоткової ставки в кредитному договорі являє собою схему нарахування відсотків за користування кредитними коштами, за якої розмір річної процентної ставки не фіксується на весь час дії договору, а може змінюватися через певні проміжки часу.

Змінювана (плаваюча) процентна ставка, як правило, розраховується за формулою $I_f = C + F$, де I_f – змінювана відсоткова ставка; C – фіксована частина; F – змінювана частина.

Змінювану частину плаваючої процентної ставки найчастіше становить показник вартості кредитних ресурсів, тобто вартість, за якою банк залучає ресурси. До прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку» [4] в банківській практиці при формуванні змінюваної відсоткової ставки застосовувались як світові індикатори, такі як Libor (Лондонська міжбанківська ставка пропозиції), EURIBOR (Європейська міжбанківська ставка пропозиції), так і індекси вартості ресурсів на ринку України (UIRDR), і внутрішні показники, що розраховувались і встановлювались внутрішніми процедурами банку (FIDR).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998р. № 53/5. Дата оновлення: 05.08.2021. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 15.02.2022).
2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII. Дата оновлення: 01.07.2021. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення 13.02.2022).
3. Про затвердження Правил розрахунку банками України загальної вартості кредиту для споживача та реальної річної процентної ставки за договором про споживчий кредит: постанова Правління НБУ від 18 червня 2017 р. № 49. Дата оновлення: 11.06.2021. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0541-07> (дата звернення 12.02.2022).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку : Закон України від 12 груд. 2008 р. № 661-VI. Дата оновлення: 12.12.2008. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/661-17> (дата звернення 14.02.2022).

Юлія Мірошніченко

завідувачка сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського НДЕКЦ МВС

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ ВИКОНАННІ ЗЕМЕЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Судова експертиза в Україні є особливим видом доказів, що значиться в нормах усіх процесуальних законів України, зокрема, Кримінального процесуального кодексу України [1] (Глава 4, параграф 5), Кодексу адміністративного судочинства України [2] (ст. ст. 81, 82, 101, 102), Цивільного процесуального кодексу [3] (Глава 5, параграф 6), Господарського процесуального кодексу [4] (параграф 6).

Ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» [5] встановлено, що судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Одним із видів інженерно-технічної експертизи є земельно-технічна експертиза, яка останнім часом є однією з найпоширеніших і затребуваних експертиз і являє собою досить складне в технічному плані дослідження. Вона вирішує питання визначення фактичного землекористування земельними ділянками, а саме: фізичних характеристик земельних ділянок (конфігурації, площі, промірів тощо); визначення відповідності фактичного розташування будівель, споруд та інших об'єктів відносно меж земельних ділянок їх розташуванню у відповідній технічній документації; визначення відповідності фактичного землекористування в частині порушення меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлюючих документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки; визначення можливості розподілу (порядку користування) земельними ділянками, розробка варіантів їх розподілу (порядку користування); визначення можливих варіантів підходу та проїзду до земельних ділянок, встановлення земельного сервітуту.

На теперішній час досить часто виникають питання відповідності фактичного землекористування в частині порушення меж та накладання земельних ділянок відповідно до правовстановлюючих документів та документації із землеустрою на ці земельні ділянки, а також визначення можливості розподілу (встановлення порядку користування) земельної ділянки з наданням варіантів розподілу. Для вирішення подібних питань судовий експерт повинен дослідити наявні правовстановлюючі документи на земельні ділянки (державні акти, свідоцтва про право власності, витяги з Державного земельного кадастру, витяги з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно про реєстрацію права власності, цивільно-правові договори та ін.), технічну документації із землеустрою на земельні ділянки, які є об'єктами дослідження. В разі розподілу земельної ділянки, який найчастіше проводиться паралельно з розподілом будівель і споруд, розташованих на відповідній ділянці,

досліджуються матеріали технічної інвентаризації, технічні паспорти на будівлі.

Значну роль при проведенні досліджень в рамках земельно-технічної експертизи відіграє встановлення меж земельних ділянок в натурі (на місцевості), визначення їх координат та координат будівель і споруд, які розташовані в межах ділянок, шляхом проведення топографо-геодезичної зйомки з використанням високоточного обладнання. Хоча законодавством не забороняється виконання обмірів земельних ділянок та будівель такими вимірвальними приладами, як сталеві стрічки або рулетки, але отримані з їх використанням результати не можна порівнювати із даними державного акту на земельну ділянку або іншими правостановлюючими документами, межі якої визначалися шляхом виконання топографо-геодезичної зйомки та даними Державного земельного кадастру.

Відповідно до Закону України «Про землеустрій» [6] топографо-геодезичні роботи є одним з видів робіт із землеустрою, до яких також відносяться обстежувальні, вишукувальні, картографічні, проектні та проектно-вишукувальні роботи, що виконуються з метою складання документації із землеустрою. Згідно закону, відповідальними особами за якість робіт із землеустрою можуть бути лише сертифіковані інженери-землевпорядники, яким за результатами кваліфікаційного іспиту, видається кваліфікаційний сертифікат, що підтверджує відповідність інженера-землевпорядника кваліфікаційним вимогам та його спроможність самостійно складати окремі види документації із землеустрою та документації з оцінки земель, виконувати топографо-геодезичні і картографічні роботи, проводити інвентаризацію земель, перевіряти якість ґрунтових, геоботанічних та інших обстежень земель при здійсненні землеустрою.

Діють вимоги, які поширюються на суб'єктів господарювання, до технічного і технологічного забезпечення [7] виконавців робіт із землеустрою. Відповідно до яких вони повинні володіти геодезичними інструментами та обладнанням для вимірювання відстаней, горизонтальних та вертикальних кутів з метою визначення координат і висот точок місцевості або геодезичний супутниковий приймач для визначення координат точок місцевості (не вимагається для виконавців робіт із землеустрою, які розробляють документацію із землеустрою, що не потребує визначення координат точок місцевості та/або координат поворотних точок меж); комп'ютерною, обчислювальною та іншою інформаційною технікою і ліцензійне програмне забезпечення, необхідне для забезпечення технологічного процесу виконання робіт із землеустрою.

Наразі, багато суб'єктів судово-експертної діяльності, які виконують земельно-технічні експертизи, не мають відповідного обладнання, яке необхідне для того, щоб самостійно виконувати топографо-геодезичні роботи.

А також діючим законодавством не врегульовано питання стосовно виконання топографо-геодезичних робіт судовим експертом самостійно, але й не забороняється. Тому експерти, які не мають відповідного обладнання, звертаються до ініціатора судової експертизи або експертного дослідження з клопотанням про надання матеріалів з результатами проведених топографо-

геодезичних робіт, що в свою чергу впливає на строки проведення експертиз (досліджень) та їх вартість. Самостійне проведення таких робіт експертом дає можливість отримати максимально необхідну інформацію для проведення дослідження, виключить випадки виникнення питань стосовно об'єктивності наданих матеріалів, а також скоротить строки виконання експертиз.

Також досить суттєвою проблемою виконання такого виду експертиз як земельно-технічні, є відсутність актуальних методичних рекомендацій, в яких буде прописано порядок проведення дослідження в залежності від поставлених запитань з врахуванням використання сучасних технологій, новітнього обладнання для проведення топографо-геодезичних робіт, програмного забезпечення тощо.

Отже, завданням сьогодення є врегулювання законодавства в сфері земельних відносин та судово-експертної діяльності, розробка сучасних методичних рекомендацій для проведення земельно-технічних експертиз, вирішення питань стосовно забезпечення експертних установ необхідним обладнанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодексу України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2022).
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 12.08.2022).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 12.08.2022).
4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 12.08.2022).
5. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 12.08.2022).
6. Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення: 12.08.2022).
7. Вимоги до технічного і технологічного забезпечення виконавців (розробників) робіт із землеустрою, затверджені наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 11.04.2013 № 255. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0694-13#Text> (дата звернення: 12.08.2022).

Валентина Оніщенко

завідувачка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

СУДОВА ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ КРЕДИТУВАННЯ

У даний час кредитування охоплює практично всі сфери економічного життя суспільства і держави. Навряд чи хто може уявити діяльність підприємства, організації, установи або фірми без використання кредитних коштів. Тим часом, кредитна система продовжує залишатися найбільш вразливою до кримінальних посягань.

Злочини, пов'язані з незаконним отриманням банківського кредиту, надзвичайно складні за своїм механізмом, відповідно, методика їх розслідування відрізняється істотною специфікою, що обумовлює потреби слідчої практики в нових більш ефективних прийомах і методах розслідування.

Проблема розкриття і попередження злочинів, скоєних з використанням банківської системи, набуває в останні роки особливої актуальності. Ускладняється цей процес тим, що економічна злочинність на сьогодні має здебільшого характер організованої, зі складною структурою і значно поширила свій вплив на фінансово-кредитну систему. В фінансовій сфері найбільш криміногенною є банківська діяльність.

Серед сучасних проблем боротьби зі злочинністю особливо гострим залишається питання протидії протиправним посяганням у сфері банківського кредитування, яке характеризується високим інтелектуальним та фаховим рівнем шахрайських дій відносно кредитних ресурсів українських банків. У зв'язку з цим постає питання щодо визначення поняття злочинів у сфері банківського кредитування та їх видів.

Незаконне отримання кредитних коштів шляхом надання неправдивої інформації, яка сприяє їх отриманню, кваліфікується статтею 222 Кримінального кодексу України як шахрайство з фінансовими ресурсами, а саме: «1. Надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності - карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або завдали великої матеріальної шкоди, - караються штрафом від трьох тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років» [1].

Проблема розслідування даної категорії злочинів обумовлена необхідністю активного втручання слідства в сферу економічних знань в області банківського кредитування. Причому повнота і успішність розслідування незаконного отримання кредиту залежить не тільки від змісту власних економічних знань слідчого, оперативного працівника та обізнаної особи в сфері банківського кредитування, а й від рівня їх взаємодії. Ефективність взаємодії між зазначеними особами визначається в основі своїй якістю інформації, що здобувається слідчим, своєчасністю обміну нею, комплексністю аналізу і об'єктивністю її оцінки, використанням при цьому допомоги особи, обізнаної в області економіки, а зокрема банківської справи. Тобто, на певному етапі виникає необхідність у проведенні судових економічних експертиз пов'язаних з дослідженням операцій у сфері кредитування.

Діючи в межах спеціальних знань та своєї компетенції експерт проводить дослідження, у ході якого визначаються особливості механізму отримання кредиту, функціональні ролі співучасників даного злочину. І у висновку експерта викладаються виявлені факти професійно-грамотною мовою в рамках чинного правового поля, доступною для розуміння учасників процесу.

Основними завданнями експертизи документів фінансово-кредитних операцій є визначення: документальної обґрунтованості оформлення банківських операцій з відкриття рахунків, руху грошових коштів на рахунках; документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку операцій з видачі, використання та погашення кредитів; документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності; відповідності відображення фінансово-господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності; документальної обґрунтованості відображення фінансово-господарських операцій щодо нарахування та сплати банками податків та їх відповідності даним обліку та звітності, чинному законодавству; документальної обґрунтованості проведення операцій за депозитними вкладками у банківських та інших фінансових установах.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи підтверджуються документально висновки акту перевірки щодо відповідності вимогам чинного законодавства документального оформлення операцій (найменування установи) з надання кредитів, повноти нарахування і сплати відсотків та інших платежів за користування кредитами позичальником (найменування юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи) за кредитною угодою (номер, дата)?

Чи відповідає перелік документів, наданих банку підприємством (найменування) для отримання кредитних коштів за кредитною угодою, чинному Положенню про кредитування?

Чи підтверджується документами бухгалтерського обліку вартість активів (майна) у підприємства (позичальника), наданих в заставу за кредитною угодою?

Чи підтверджується документально розмір збитків банку, визначений в

акті перевірки?

У ході досудового розслідування повинні бути зібрані документи, надані позичальником кредиту, які містять фіктивні дані про господарський та фінансовий стан підприємства або документи, що свідчать про нецільове використання державного кредиту, а також матеріали, що підтверджують зазначені факти.

Також мають бути відібрані пояснення від осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також працівників бухгалтерії організації, що отримала кредит, співробітників кредитних установ, які брали участь у видачі кредиту, посадових осіб державних органів, що відають розподілом бюджетних коштів, представників організацій, які уклали з позичальником договори і контракти, поручителів та інших осіб в залежності від конкретних обставин вчиненого правопорушення.

Для проведення економічної експертизи стосовно отримання кредитів дослідженню, як правило, підлягають наступні документи:

- статутні і реєстраційні документи;
- звітні документи позичальника (Баланс, Звіт про фінансові результати, Звіт про рух грошових коштів);
- виписки про рух грошових коштів позичальника по його поточних рахунках, які свідчать про отримання грошових коштів та платіжні доручення щодо їх цільового використання;
- розшифровки дебіторської і кредиторської заборгованості на останню звітну дату, а також розшифровки номенклатури готової продукції на складі або товарів до реалізації;
- головна книга;
- кредитна справа позичальника;
- кредитний договір з додатками;
- внутрішні нормативні документи банку-кредитора, які розкривають процес кредитування, діючі на момент подачі заявки на кредит конкретним позичальником.

Слід зазначити, що повнота дослідження, проведеного експертом-економістом, багато в чому залежить від обсягу наданих на дослідження документів. При цьому бувають ситуації незрозумілої позиції самих банків-кредиторів, які посилаючись на збереження банківської таємниці, відмовляються надавати документи, що розкривають процес кредитування, що не кращим чином позначається на процесі проведення експертизи та надання висновку експерта.

Таким чином, при розслідуванні злочинів у фінансовій сфері, зокрема пов'язаних із наданням/отриманням кредитів, розслідування не може бути повноцінним без проведення судової економічної експертизи. Результативність проведення якої, в свою чергу, залежить від повноти та якості наданих об'єктів дослідження (документів, які містять інформацію про надання/повернення

кредитних коштів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 05.09.2022).

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 за № 705/3145 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 05.09.2022).

Марія Рибалко

*здобувачка вищої освіти з курсу Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: **Наталія Павлова** - кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

**МОЖЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ДЕЯКИХ ХІМІЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИЯВЛЕННЯ СЛІДІВ РУК**

З розвитком науково-технічного прогресу зростають можливості криміналістичних (науково-технічних) засобів і методів у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. Не останнє місце по оснащенню криміналістичних лабораторій з виявлення та вилучення слідової інформації займає й Експертна служба МВС.

Однак варто брати до уваги й традиційні методи та засоби, які застосовуються для виявлення латентних слідів папілярних узорів (слідів рук людини). У спеціальній літературі ретельно описано методи застосування кожного з таких засобів, але можливості їх поєднання висвітлені недостатньо. Практика показує, що експерти нерідко помиляються у їх виборі, послідовності застосування, особливо, при виявленні слідів на папері, картоні, деревині.

Як відомо, загальна вимога методик дослідження речових доказів – це застосування в першу чергу тих засобів та методів, які видозмінюють та не руйнують досліджуваній об'єкт. Це правило повністю поширюється і на виявлення невидимих (латентних) слідів рук.

Перш ніж використовувати хімічні методи, досліджувану поверхню оглядають візуально та обробляють відповідними дактилоскопічними порошками, а вже потім, маючи дозвіл на використання фізико-хімічних та хімічних методів виявлення, для пошуку слідів рук використовують більш руйнівні методи.

Так, для виявлення слідів на поглинаючих поверхнях найбільш поширені розчини нінгідрину та азотно-кислого срібла. Ці речовини частіше використовуються як взаємозамінні і в окремих випадках у поєднанні один з одним [1, с. 78]. Нінгідрин діє на амінокислоти, що входять до складу поту та інші речовини, що містять амінний азот. Другий компонент потожирової речовини - шкірний жир - не містить у своєму складі сполук, що дають кольорову реакцію з нінгідрином. Здатність цієї речовини фарбувати лише один із компонентів слідоутворюючої речовини значно впливає на якість, а часто визначає і можливість прояву слідів папілярного візерунка. Залежно від цього, як піт і жир розподілялися по папілярним лініях, сліди можуть проявитися слабовидимо, переривчасто [2, с. 62].

Так, під час експериментальних досліджень вченими-криміналістами встановлено, що із значної кількості слідів, виявлених після обробки поверхні нінгідрином, лише у п'ятій частині слідів, папілярні лінії відтворились у вигляді

безперервних ліній, приблизно скільки ж слідів не виявились взагалі, в інших слідах (біля 60% усіх слідів) папілярні лінії відтворились переривчасто, у вигляді пунктирів та точок. Зрозуміло, що в таких слідах дуже складно виявити окремі ознаки, не кажучи про ознаки мікрорельєфу, тому більша частина з них за результатами досліджень визнається непридатними для ідентифікації.

З метою виявлення більшої кількості якісних слідів, варто скористатись додатковою обробкою поверхонь зі слідами розчином азотнокислого срібла, яке реагує з хлористими з'єднаннями, що входять до складу поту, що збільшить можливість більш повного проявлення слідів.

Слід зазначити, що результати виявлення слідів залежить від правильності застосування методик використання як нінгідрин у так і азотнокислого срібла [1, с. 96].

Для виготовлення розчину нінгідрину варто використовувати лише хімічно чистий ацетон, а для розчину азотнокислого срібла – лише дистильовану воду. При нанесенні розчинів на досліджувану поверхню слід пам'ятати, першим застосовується розчин нінгідрину в ацетоні. Це пояснюється тим, що ацетон, інтенсивно випаровуючись, меншою мірою, ніж водний розчин азотнокислого срібла, розмиває потожирову речовину [2, с. 64].

Недотримання перелічених вимог значно знижує якість прояви слідів чи робить застосування даного методу неефективним.

Оскільки нінгідрин вступає в реакцію з амінокислотами та білками, варто пам'ятати, що деякі поглинаючі об'єкти (папір, картон, шкіра) можуть бути проклеєні органічним клеєм (наприклад, на основі казеїну). У такому випадку слід експериментальним шляхом перевірити реакцію поверхні на розчин нінгідрину, інакше після застосування нінгідрину виявлені сліди і фон поверхні забарвляться в яскраво-рожевий колір.

Подібну природу виявлення слідів рук має і речовина алоксан. Розчин алоксану також вступає в реакцію з продуктами розпаду білків і забарвлює їх. Виявлені ним сліди в ультрафіолетовому промінні дають досить інтенсивну малинову люмінесценцію, що дозволяє без особливих труднощів фотографувати сліди, виявлені на багатобарвних об'єктах (грошових купюрах, облігаціях, етикетках тощо). Найбільш ефективним є 12 % розчин алоксану в ацетоні. Причому встановлено, що чим алоксанчистіше, тим краще його реакція й інтенсивніше фарбування сліду [1, с. 18, 62].

Не рекомендується застосовувати алоксан для виявлення слідів на виділюваних високоякісних сортах паперу, що містять у своєму складі речовини групи амінного азоту. У разі, якщо виявлені алоксаном сліди мають слабе забарвлення, їх додатково обробляють нінгідрином, який взаємодіє з іншими складовими частинами потожирової речовини [2, с.65].

Отже, способи обробки різних поверхонь з метою виявлення слідів рук постійно удосконалюються як за рахунок інновацій науково-технічних засобів, так і за рахунок застосування нових (у тому числі удосконалених) реагентів, що дає змогу фахівцям виявляти сліди рук на будь-яких поверхнях, застосовуючи

широкий спектр фізичних і хімічних методів та їх поєднання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жолтанська І.І., Кузнецов В.А., Щавелєв А.В., Димитрова Ю.В., Кушніренко Н.В. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність. «Дактилоскопічні дослідження». К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с.

2. Дубовий О.П., Лукашенко В.Я., Рибалко Я.В., Тимошенко П.Ю., Чорнобай Л.М. Криміналістичне дослідження слідів рук: Науково-практичний посібник. За ред. Я.Ю.Кондратьєва. К.: Атіка, 2000. 152 с.

Олексій Сова

*головний судовий експерт відділу судової експертизи № 3 (м. Нікополь)
лабораторії судової експертизи (м. Кривий Ріг) Дніпропетровського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Нікополь, Україна*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ САМОЗАРЯДНИХ ПІСТОЛЕТІВ, ВИГОТОВЛЕНИХ ШЛЯХОМ ПЕРЕРОБКИ САМОРОБНИМ СПОСОБОМ СИГНАЛЬНИХ ПІСТОЛЕТІВ «МР-371» ДЛЯ СТРІЛЬБИ 9-ММ ПАТРОНАМИ ДО ПІСТОЛЕТУ МАКАРОВА (ПМ)

Останнім часом на дослідження до Експертної служби МВС все більше надходить вилучена із кримінального обігу самозарядна зброя, виготовлена шляхом переробки виробів, що не були вогнепальною зброєю – газової й пневматичної зброї, сигнальних та інших пристроїв спеціального, господарсько-побутового, промислового призначення.

На практиці зустрічається декілька найбільш поширених моделей, що підлягають переробці частіше за інші. Серед них - самозарядний пістолет, виготовлений шляхом переробки саморобним способом сигнального пістолету «МР-371» російського виробництва, який перероблений для стрільби 9-мм патронами до пістолету Макарова (ПМ), що дозволило узагальнити досвід дослідження пістолетів, перероблених з даної моделі.

Сигнальний пістолет моделі «МР-371» згідно із даними, зазначеними виробником, виготовлений на базі пістолету Макарова (ПМ) і є його повною копією, включаючи дію всіх його частин і механізмів. Для імітації звуків пострілу використовуються капсулі-запальники типу «Жевело», що вставляються в імітатори патронів [1] (зображення 1, 2).

Зображення 1, 2. Загальний вид сигнального пістолету моделі «МР-371» (зобр. 1) та вид його частин і деталей при неповному розбиранні (зобр. 2).

У сигнальному пістолеті МР-371 відсутній ствол, замість нього у стійці ствола на рамці закріплений металевий стрижень із повздовжнім пазом, на який надіта металева трубка, на яку надягається зворотна пружина.

В залежності від року виготовлення базової моделі пістолету,

конструктивних особливостей та змін, передбачених заводом-виробником, що унеможливають заміну частин та деталей без внесення незворотних змін у конструкцію пістолету, навичок особи, яка здійснює переробку, наявності та можливостей обладнання, на якому здійснюється переробка, характер самої переробки пістолету може бути різним. Але переважно способи переробки не мають суттєвих відмінностей, що обумовлено внесенням конструктивних змін виробником та відрізняються лише деякими особливостями.

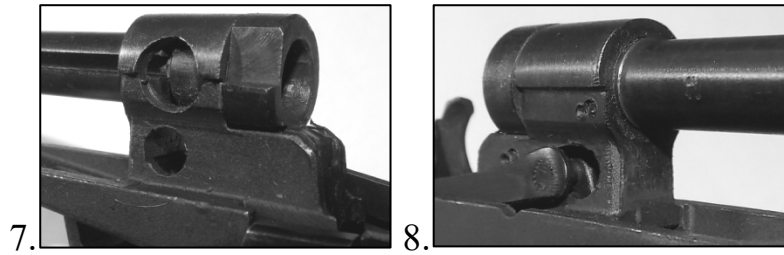
Маркувальні позначення при переробці пістолетів можуть бути залишені, частково видалені, а також видалені повністю із ретельним поліруванням відповідних ділянок (зображення 3-6).

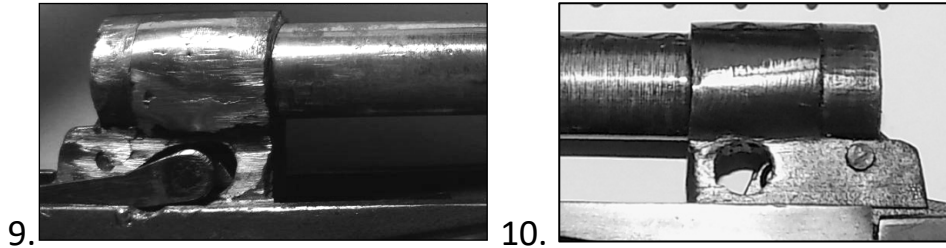
Зображення 3-6. Самозарядні пістолети, виготовлені шляхом переробки саморобним способом сигнальних пістолетів «МР-371» (із видаленими маркувальними позначеннями (зобр. 3, 4) та з наявними маркувальними позначеннями (зобр. 5, 6), які перероблені для стрільби 9-мм патронами до пістолету Макарова (ПМ) (вид з двох боків).

В ході дослідження встановлено, що у конструкцію пістолетів, здебільшого, вносяться наступні конструктивні зміни:

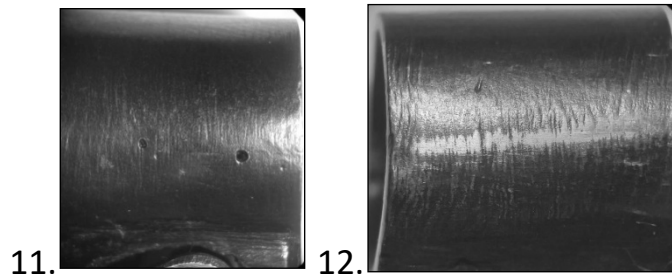
1. Стволи пістолетів виготовлені саморобним способом із використанням металооброблювального обладнання. Канали стволів досліджуваних пістолетів мали як чотири, так і шість повздовжніх нарізи правого нахилу. Стволи зафіксовані у стійках одним штифтом. На поверхні стійок наявні сліди напливу металу від термічної дії на нього, із наступною обробкою абразивним інструментом, шліфівкою та у деяких випадках покриттям речовиною чорного кольору (зображення 7-12).

Зображення 7, 8. Сійка ствола сигнального пістолету МР-371.

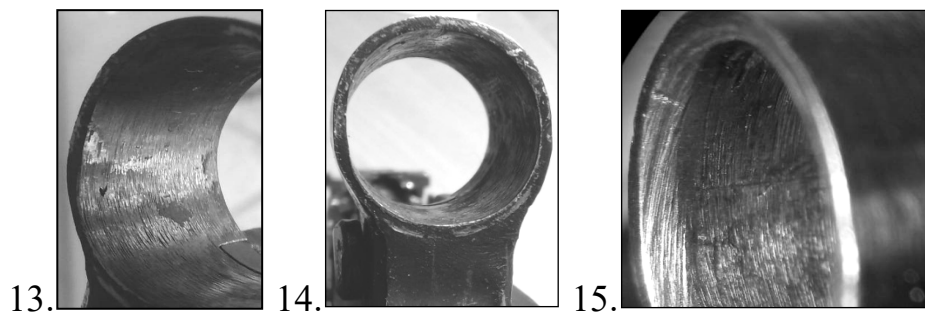

Зображення 9, 10. Сійки ствола перероблених пістолетів.

Зображення 11, 12. Сліди від напливу металу на сійках перероблених пістолетів із наступною їх обробкою, шліфуванням та покриттям речовиною чорного кольору.

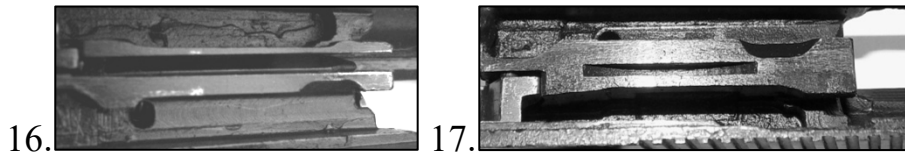
Іноді переробка та обробка цих ділянок виконана на достатньо високому рівні та тільки при детальному дослідженні сійки ствола, що нерідко супроводжується необхідністю повного розбирання пістолету із вилученням ствола зі сійки, стає видимою асиметрія у розташуванні її ділянок, нерівномірність товщини металу, та виявляються сліди від грубої механічної обробки металу у важко доступних місцях (зображення 13-15).

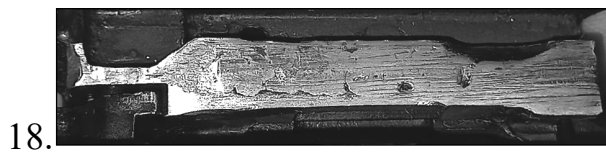
Зображення 13, 14. Нерівномірність товщини стінок сійки ствола та асиметричне розташування її ділянок переробленого пістолету (зобр. 13, 14), а також сліди від грубої механічної обробки всередині сійки ствола переробленого пістолету (зобр. 15).

2. В гребні затвору у місці розташування наскрізного пропилу в канал ударника, виявляються сліди від напливу металу із наступною його механічною обробкою (зображення 16-18). Однак на деяких екземплярах сигнального пістолету наявний не наскрізний паз на гребні затвору, який при переробці здебільшого залишається без змін.

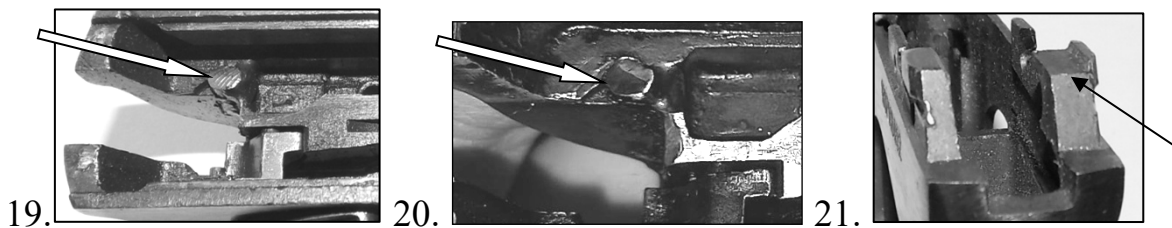

Зображення 16, 17. Наскрізний пропил в канал ударника (зобр. 16) та не наскрізний пропил (зобр. 17) гребня затвору сигнального пістолету МР-371.

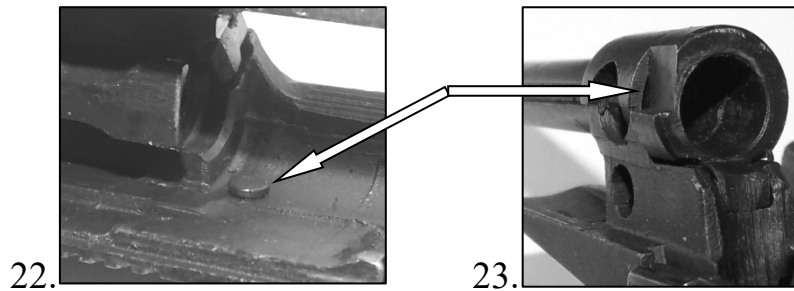
Зображення 18. Сліди напливу металу та механічної обробки на гребні затвору переробленого пістолету.

3. Всередині кожуху-затвору в його задній частині за гребнем, з правого боку від вікна для курка, у місці розташування металевого штифта наявні його залишки зі слідами спилування на його поверхні. Зазначений штифт у сигнальному пістолеті МР-371 входить у пропил на правій стійці рамки та встановлюється виробником для унеможливлення встановлення кожуху-затвору на бойову зброю (зображення 19, 20).

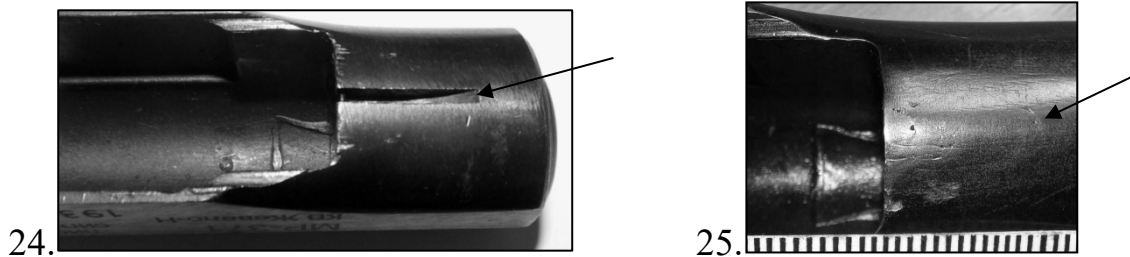
Зображення 19. Встановлений металевий штифт всередині кожуху-затвору сигнального пістолету МР-371 (зобр. 19), залишки металевих штифтів всередині кожуху-затвору переробленого пістолету (зобр. 20), пропил у верхній частині правої стійки рамки сигнального пістолету МР-371 (зобр. 21).

4. Також виробником для унеможливлення встановлення на бойову зброю, всередині кожуху-затвору сигнального пістолету МР-371 встановлюється штифт, розташований зліва перед чашкою затвору, який входить у паз на зовнішній казенній частині патронника зліва. Даний штифт при переробці пістолету також видаляється (зображення 22, 23).

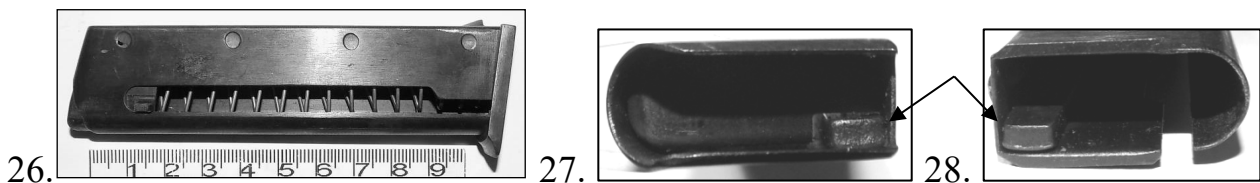
Зображення 22, 23. Металевий штифт всередині кожуху-затвору (зобр. 22) та паз для нього на зовнішній казенній частині патронника у сигнальному пістолеті МР-371 (зобр. 23).

5. В передній нижній частині кожуху-затвору у місці розташування пропилу, який робиться виробником для послаблення конструкції, на переробленій зброї виявляються сліди від напливу металу із наступною його механічною обробкою, шліфівкою та покриттям речовиною чорного кольору (зображення 24, 25).

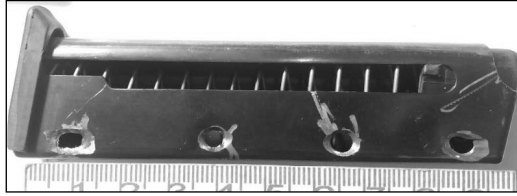

Зображення 24. Пропил нижньої передньої частини кожуху-затвору сигнального пістолету МР-371 (зобр. 24) та нижня передня ділянка кожуху-затвору переробленого пістолету.

6. В магазині для розміщення імітаторів патронів в сигнальному пістолеті МР-371 виробником встановлена обмежувальна металева планка, яка унеможливує спорядження магазину бойовими патронами до пістолету Макарова та розташована всередині корпусу в задній частині зліва, сліди кріплення якої знаходяться на лівому боці корпусу зовні і мають вигляд чотирьох заглибин округлої форми. При переробці магазину висвердлюються дані місця кріплення, а сама планка вилучається з корпусу (зображення 26-29).

Зображення 26. Загальний вид магазину сигнального пістолету МР-371 (зобр. 26) та обмежувальна металева планка всередині магазину сигнального пістолету МР-371 (зобр. 27, 28).

Зображення 29. Сліди видалення обмежувальної металевої планки при переробці магазину.

Відносна міцність частин та деталей сигнального пістолету моделі «МР-371», а також незначні за кількістю та якістю внесені виробником у конструкцію зміни, роблять даний пістолет більш дешевим і зручним варіантом для переробки та найбільш популярним для цього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пістолет сигнальный МР-371. Ижевский механический завод. URL: <https://www.baikalinc.ru> (дата звернення 02.09.2022).

Наталія Соколовська

судова експертка сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Одеса, Україна

**ПРОБЛЕМАТИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
З ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНВЕСТИЦІЙНОГО МЕТОДУ**

При проведенні експертних досліджень з визначення ринкової вартості земельних ділянок виходять з можливостей застосування тих чи інших методів в залежності від наявної достовірної інформаційної бази.

У випадках коли виникає потреба визначення ринкової вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення з метою викупу у власників земельних ділянок для державних потреб (наприклад для розміщення об'єктів енергетики) потрібно враховувати, що застосування методологічного підходу, що базується на капіталізації чистого операційного або рентного доходу від використання земельних ділянок є єдиним дозволеним методологічним підходом [1]. Саме інвестиційний метод є одним із доступних методів для використання.

В наукових роботах авторів: Буряк Р.І., Аврамчук Б.О.; Жарікова О. Б. Пащенко О. В.; М.М. Могилова не приділялось достатньої уваги інформаційній базі розрахунку чистого операційного доходу.

Інвестиційний метод передбачає дисконтування грошових потоків від надання земельних ділянок в оренду. В Україні ринок оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення досить розвинений. Більшість власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення, отримавши у власність земельні ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, уклали договори оренди земельних ділянок з приватними сільськогосподарськими підприємствами. Власники земельних ділянок з цільовим призначенням для ведення особистого селянського господарства, як правило керуються метою отримати пасивний дохід від надання цих земельних ділянок в оренду. З відкриттям ринку сільськогосподарських земель тенденція до передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення в оренду не змінилась. За даними Держгеокадастру наведеними за 2021 рік загальна площа сільськогосподарських земель України переданих у приватну власність складає майже 28 млн гектарів. Із яких 16,9 млн гектарів було передано в оренду на підставі укладених 5 млн договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення приватної власності [2].

Договір оренди земельних ділянок для визначення чистого операційного доходу з земельної ділянки, є досить інформативним, але потрібно враховувати випадки відсутності договорів оренди, або наявна інформація з яких не задовольняє вимогам чинного законодавства. Так зокрема, до 2010 широко застосовувалась товарна форма розрахунків по договорам оренди земельних ділянок для ведення сільськогосподарського виробництва з приватним

сільськогосподарським підприємством, що не уможливило вирахування чистого операційного доходу (далі - ЧОД) особливо для розміщення об'єктів енергетики. Оскільки проектування лінійних об'єктів, наприклад ліній електромереж, у просторовому розміщенні потребує задіяння декілька господарств та декілька десятків окремих земельних ділянок. Разом з тим, для розрахунку розміру орендної плати, що сформувався на ринку оренди земель, потрібно вирахувати нормативну грошову оцінку земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Інформаційною базою для визначення розміру орендної плати при товарній формі розрахунків за договорами оренди земельних ділянок, був витяг з технічної документації з нормативно грошової оцінки (далі-НГО) відповідних земельних ділянок, які надаються територіальними органами Держгеокадастру.

У разі відсутності інформації у державному земельному кадастрі про земельну ділянку, але при наявності відомості про її місцерозташування, доцільно самотійно розрахувати НГО. До 2010 року для розрахунку НГО земель сільськогосподарського призначення використовували матеріали землеустрою щодо приватизації колишніх сільськогосподарських господарств, в складі яких наявна картограма агропромислових груп ґрунтів господарств та результати бонітування ґрунтів [3].

В Україні в 2021 році затверджена нова методика нормативної грошової оцінки земельних ділянок [4], яка містить складові показники для розрахунку НГО земель сільськогосподарського призначення, що набагато спрощує пошук необхідних даних. Так для розрахунку коефіцієнту, який враховує особливості використання земельної ділянки в межах категорії земель за основним цільовим призначенням встановлені середні показники:

норматив капіталізованого рентного доходу для земель сільськогосподарського призначення;

коефіцієнт, який враховує розташування територіальної громади в межах природно-сільськогосподарського району для відповідного угіддя;

середній бал бонітету ґрунтів відповідного сільськогосподарського угіддя природно-сільськогосподарського району.

При розрахунку НГО земельної ділянки потрібно самотійно визначити лише бал бонітету агропромислової групи ґрунтів відповідного сільськогосподарського угіддя земельної ділянки на території природно-сільськогосподарського району.

Співставлення зібраних даних розповсюдження агропромислових груп ґрунтів за допомогою геоінформаційних технологій, дозволяло визначити місцерозташування запроектованих земельних ділянок та визначення їх набору наявних агропромислових груп. Ці матеріали використовуються як інформаційна база для вирахування НГО та ЧОД земельних ділянок.

Доцільно на нашу думку при проведенні судової експертизи з питань визначення ринкової вартості земельних ділянок використовувати картограми агропромислових груп ґрунтів та результати бонітування ґрунтів з урахуванням даних наведених у документах землеустрою приватизації сільськогосподарських

підприємств. При цьому слід звертати увагу на особливості ведення державного земельного кадастру, а саме просторової помилки при внесенні відомостей до державного земельного кадастру і подальшого використання цих даних при співставленні оцінюваних земельних ділянок.

Зокрема, набір агровиробничих груп ґрунтів може бути дещо умовним, але на розрахунок НГО для земельних ділянок з незначною площею (як наприклад для опор ліній електромереж) це суттєво не впливає. Для більших площ є потреба в більш детальному проведенні досліджень агровиробничих груп ґрунтів, ця інформація міститься в матеріалах землеустрою формування земельних ділянок.

При розрахунку ЧОД використовується інформація про ставки орендної плати по регіонах України, яка надається регіональними департаментами аграрної політики, продовольства та земельних відносин обласних державних адміністрацій.

Доцільно зазначити, що при застосуванні інвестиційного методу ЧОД визначається як річний дохід, який можливо отримати від надання земельної ділянки в оренду за винятком недоотримання орендних платежів та щорічних витрат, якій несе власник земельної ділянки (земельний податок). Окремо слід розраховувати ставку капіталізації [5].

Таким чином, для застосування інвестиційного методу при проведенні експертизи з розрахунку ринкової вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення, на сьогоднішній день є достатня інформаційна та нормативна база яка сприяє самостійно розраховувати нормативну грошову оцінку земельної ділянки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 року №1378-IV ст.19.
2. Лист Держгеокадастру «Аналіз регуляторного впливу» №6-28-0.221-1938/1/2-21-21 від 18.03.2021. URL: <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/1417-ARV.pdf> (дата доступу: 25.08.2022).
3. Земельний кодекс України від 25.10.01 // ВВР України. - 2002. - № 3. - С. 27.
4. Постанова Кабінету міністрів України від 03.11.2021 року №1147 «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земельних ділянок».
5. Постанова Кабінету міністрів України від 11.10.2002 року №1531 «Про експертну грошову оцінку земельних ділянок».

Наталія Філіпенко

старша судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

**ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ВАРТОСТІ ПАРФУМЕРНИХ ТОВАРІВ,
ЯКІ БУЛИ У ВЖИТКУ**

Кримінальні правопорушення проти власності є однією з найпоширеніших груп злочинних діянь. Важливе значення при кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності має предмет, до якого належать: майно, право на майно, дії майнового характеру тощо. Предметом абсолютної більшості кримінальних правопорушень проти власності Кримінальний кодекс України називає саме майно, до якого, зокрема, відносяться і парфумерно-косметичні товари як у новому стані, так і які були у вжитку. Залежно від того, яким способом та з якою метою були вчинені зазначені кримінальні правопорушення буде залежати вид і міра покарання винного. Кваліфікуючою ознакою кримінальних правопорушень проти власності є розмір завданої шкоди, встановлення якого відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального Кодексу України [1] є обов'язковою підставою проведення судової експертизи. Тому до науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України призначаються судово-товарознавчі експертизи з метою визначення розміру завданих матеріальних збитків потерпілому в наслідок вчинення кримінальних правопорушень проти власності. Не виключенням є встановлення розміру матеріальних збитків, заподіяних в результаті кримінально-протиправних посягань на парфумерні товари, які були у вжитку.

Парфуми доволі часто стають об'єктами злочинних посягань. Проведення товарознавчих експертиз по дослідженню зазначених об'єктів з метою визначення їх вартості ускладнюється відсутністю затверджених методичних рекомендацій. Одним з пріоритетних напрямів розвитку товарознавчої експертизи є обґрунтування та вдосконалення практичних методів оцінювання товарів, у тому числі і парфумерних товарів, які були у вжитку. Усе вище наведене і визначає актуальність обраної тематики.

Метою даних тез є визначення підходів та методів для проведення товарознавчої експертизи парфумерних товарів, які були у вжитку, та обґрунтуванні доцільності їх застосування.

Сучасний ринок парфумерних товарів є досить розвинутим та складається з продукції, як вітчизняного, так іноземного виробництва. Відповідно до номенклатури основоположних характеристик товару товарознавчі експертизи поділяють на ідентифікаційну, кількісну, вартісну та експертизу справжності [2, с. 282]. Аналіз експертних проваджень дозволяє впевнено стверджувати, що найбільш частими є питаннями з визначення вартості товарів, а саме встановлення їх ринкової вартості. Оскільки парфумерні товари, які були у

вжитку, доволі часто стають об'єктами кримінально-протиправних посягань, то і питання щодо визначення їх вартості непоодинокі, а збитки, які заподіяні потерпілому - значущими, особливо у випадках, коли викрадена парфумерія є високовартісною.

Звернемо увагу, що серед експертів-товарознавців існує думка, що встановлення ринкової вартості парфумерних товарів, які були у вжитку, не є можливим. Пояснюється це тим, на їх думку, що відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 9 Закону України «Захист прав споживачів» парфумерно-косметичні вироби не підлягають обміну (поверненню) [4; 5]. Але, на нашу думку, це є не вірним, оскільки:

Закон регулює відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг різних форм власності, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів [4], а ні як не законність існування будь-якого ринку товарів та послуг;

Закон забороняє обмін (повернення) парфумерно-косметичних товарів лише належної якості, проте, якщо довести, що зазначені товари є неналежної якості, то такий обмін (повернення) можливий;

не існує жодної законодавчої заборони щодо продажу парфумерних товарів, які були у вжитку.

Узагальнюючи наведене вище можна з впевненістю стверджувати, що ринок парфумерних товарів, які були у вжитку, має право на своє існування та розвиток, та більш того – він існує.

Відповідно до Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» ринковою вартістю є вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, розсудливо і без примусу [3].

Одним з основних етапів товарознавчого дослідження є вибір підходу і методів для проведення оцінки об'єкту дослідження.

Відповідно до Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» оцінка майна проводиться із застосуванням методичних підходів, методів оцінки, які є складовими частинами методичних підходів або є результатом комбінування кількох методичних підходів, а також оціночних процедур [3].

Встановлення вартості парфумерних товарів, які були у вжитку, проводиться на підставі даних, які отримані у результаті їх ідентифікації.

Для проведення оцінки майна застосовуються такі основні методичні підходи: витратний, порівняльний, дохідний.

Неможливість або недоцільність застосування того чи іншого методичного підходу пов'язане з повною відсутністю або недостовірністю необхідних для цього вихідних даних про об'єкт дослідження та обов'язково обґрунтовується у висновку експерта. Не виключенням є і парфумерні товари, які були у вжитку.

Обґрунтуємо доцільність застосування методичних підходів під час визначення вартості парфумерних товарів, які були у вжитку.

Так дохідний підхід доцільно застосовувати лише для визначення вартості об'єктів, що приносять дохід за рахунок своєї економічної діяльності, наприклад: підприємства, об'єкти нерухомості, відокремлені промислові установки та інші. Тобто дохідний підхід, на думку вчених, ставить акцент на доходності об'єкту дослідження [6, с. 74]. Парфумерні товари до таких об'єктів не належать, оскільки згодом доходів не приносять. Тому застосування дохідного підходу під час визначення вартості парфумерних товарів, які були у вжитку, неможливе.

Застосування порівняльного підходу під час визначення вартості парфумерних товарів, які були у вжитку, ускладнюється наступним:

обмеженістю вторинного ринку (не усі торгівельні марки (виробники) представлені);

не можливістю підібрати пропозиції майна, яке ідентичне за своїми визначальними характеристиками до об'єкту оцінки (об'єм, наявність або відсутність дефектів і пошкоджень, ступінь зносу тощо). А отже застосувати порівняльний підхід під час визначення вартості парфумерних товарів, які були у вжитку, є доволі часто неможливим.

Найбільш виправданим підходом, на нашу думку, при визначенні вартості парфумерних товарів, які були у вжитку, є витратний, проте і його застосування також стає неможливим. Встановлення поточної вартості витрат на відтворення (заміщення) зазначеного об'єкту не викликає труднощів, оскільки ринок парфумерних товарів досить розвинений. Проте, виникають складнощі щодо коригування вартості парфумерних товарів в залежності від їх кількісно-якісних показників (відсоток залишку засобу, дефекти, пошкодження флакону, у тому числі частково чи повністю втрачений товарний вигляд тощо). Важливою особливістю експертного дослідження парфумерних товарів є те, що жодна діюча методика не регламентує визначення відсотків зниження якісно-кількісних показників цих товарів (дефекти, пошкодження, у тому числі частково чи повністю втрачений товарний вигляд тощо).

Оскільки на сьогодні, для визначення вартості парфумів, які були у вжитку, неможливо застосувати жодний з методичних підходів для оцінки майна, передбачених Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [3], встановлення розміру завданих матеріальних збитків потерпілому внаслідок вчинення кримінальних правопорушень, об'єктами яких є зазначені об'єкти, під час проведення товарознавчої експертизи також є неможливим, з вищезазначених причин.

Проте, в юридичній літературі неодноразово зазначалося, що справедливість, інтереси держави і її фізичних та юридичних осіб вимагають у кожному випадку повного відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Термін «відшкодування» означає форму відповідальності, надання кому-небудь щось інше замість загубленого, витраченого, знищеного тощо. З огляду на це, глава 9 Кримінального процесуального Кодексу України має назву «Відшкодування (компенсація)

шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов». Етимологічно слово «шкода» означає збитки, втрати, що є наслідком вчинення яких-небудь неправомірних дій, що спричинені кримінальним правопорушенням.

Шкода є сукупністю несприятливих особистих немайнових, а також майнових наслідків, що виникли у разі порушення суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи. Вона є однією з умов або підстав виникнення обов'язку щодо її відшкодування. Категорія «шкода» тісно пов'язана з питаннями цивільно-правової відповідальності.

В теорії кримінального процесу розмежовуються поняття «шкода» і «збитки». Шкода - це будь-яке знецінення блага, що охороняється правом, тому її поділяють на майнову та немайнову (моральну), а збитки - це грошова оцінка шкоди, яка має місце у разі неможливості відшкодування шкоди в натурі.

Враховуючи усе вищезазначене, повернемося до питання доцільності використання витратного методичного підходу при визначенні розміру збитку, заподіяного потерпілій стороні, який на нашу думку найбільш за все підходить для визначення вартості об'єктів, які наразі є предметом розгляду. Зазначений методичний підхід передбачає визначення залишкової вартості заміщення (відтворення) з урахуванням ступеню зносу об'єкту дослідження та коригування його вартості у бік зменшення. Проте, як свідчить практика, основна проблема застосування вказаного методичного підходу полягає у визначенні саме відсотку зносу. З одного боку немає нічого простішого, як спрямувати відповідне клопотання на адресу ініціатора, з метою визначення якісно-кількісних показників об'єкту дослідження, але цей спосіб може бути використаний тільки у разі відсутності об'єкту дослідження, коли експерт сприймає надану слідством інформацію як достовірну. У разі ж надання у розпорядження експерта об'єкта дослідження виникає проблема, оскільки до первісної вартості парфумів, як мінімум включена вартість флакону, який також експлуатується та на якому з'являються сліди цієї експлуатації, а відтак, при розрахунку ступеню зносу має бути враховане не тільки те, на скільки використано парфуми, але й стан флакону, що неможливо при відсутності відповідного алгоритму розрахунку.

Отже, наразі існує нагальна потреба у розробці єдиного алгоритму розрахунку якісно-кількісних показників та підходу до визначення вартості парфумів, які були у вжитку. Враховуючи поняття ринкової вартості, наведене у Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», алгоритм визначення вартості зазначених об'єктів повинен включати наступні етапи:

1. Вивчення та аналіз інформації, яка наведена в постанові про призначення судової товарознавчої експертизи, у копіях матеріалів кримінального провадження тощо, які надані у розпорядження експерта, а також об'єкту дослідження у разі його надання;
2. Підготовка та складання відповідних клопотань до ініціатора проведення експертизи (у разі необхідності) з метою отримання додаткових відомостей, документів тощо стосовно об'єкту дослідження;
3. Ідентифікація об'єкту дослідження з метою встановлення його

визначальних характеристик, які впливають на вартість.

Основними показниками для ідентифікації парфумерних товарів, які були у вжитку, є: повне найменування, торгова марка (виробник), артикул (лінія тощо), індивідуальні ознаки й особливості, конструкційні особливості флакону, об'єм, наявність або відсутність дефектів і пошкоджень, ступінь зносу, дата виготовлення, інші показники, які здатні вплинути на вартість товару;

4. Проведення маркетингового дослідження внутрішнього ринку парфумерних товарів, які були у вжитку.

5. Вибір підходу і методів для проведення оцінки об'єкту дослідження.

6. Оцінка об'єкту дослідження, тобто встановлення його ринкової вартості.

Отже, виходячи з наведеного, для однозначності та уніфікації експертної практики вбачається за необхідне розроблення певних методичних рекомендацій стосовно визначення вартості парфумерних виробів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 14.07.2021).

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.07.2021).

3. Криворучко Н.В., Нікітенко С.В. Особливості товарознавчої експертизи парфумерних товарів // «Молодий вчений», № 3 (91), березень, 2021 р. С. 282-284. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-3-91-59>.

4. Про затвердження Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» // Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт від 10.09.2003 № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.07.2021).

5. Про захист прав споживачів // Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12?find=1&text=14+%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B2#w1_1 (дата звернення: 19.07.2021).

6. Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» // Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1994 № 172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.07.2021).

Наталія Фісун

*здобувачка вищої освіти з курсу Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: **Наталія Павлова** - кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

**ВАЖЛИВІСТЬ УЧАСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

З розвитком науково-технічного прогресу виникають нові засоби скоєння злочинів. У зв'язку з цим висновок експерта, будучи найбільш поширеною формою застосування спеціальних знань, у багатьох випадках набуває вирішального доказового значення у кримінальному провадженні. Проте висновок експерта, як і всі інші докази, немає заздальгідь встановленої сили.

Висновок експерта досліджується на основі принципу вільної оцінки доказів на внутрішнє переконання учасників кримінального судочинства. За допомогою перевірки та оцінки достовірності висновку експерта з кримінальними провадженнями має бути виключена можливість використання недоброякісних результатів спеціальних знань [1].

Слід також враховувати, що від достовірності результатів судової експертизи часто залежить не лише правильність встановлення всіх значимих у кримінальному провадженні обставин та фактів, а й забезпечення гарантій учасників кримінального судочинства щодо відстоювання своїх прав та законних інтересів [2].

Розвиток змагального процесу, що передбачає розширення можливостей захисту із залучення спеціальних знань, неминуче призведе і до розширення кола осіб, залучених до проведення експертиз та дачі висновків.

Принцип змагальності у кримінальному процесі порушує питання про те, наскільки широка свобода вибору експерта сторонами процесу, чи можливе проведення експертизи будь-якою особою, чи потрібна спеціальна експертна кваліфікація тощо. Це знову повертає нас до дискусій про вибір експерта для проведення експертизи, критеріям та вимогам, яким він має відповідати [4].

Експерт – особа, яка володіє спеціальними знаннями та призначена у порядку, встановленому кримінальним процесуальним кодексом, для провадження судової експертизи та надання висновку. Є деякі розширення цієї вимоги, які зазначені у статті «Висновок експерта», яка в свою чергу вимагає вказувати у висновку експерта прізвище, ім'я та по батькові експерта, його освіту, спеціальність, стаж роботи, вчений ступінь та (або) вчене звання, який займає посаду [1, 2].

Базова компетентність експерта є об'єктивною компетенцією. А поділ компетентності на базову та особисту також не має під собою основи, оскільки у будь-якому разі компетентність - характеристика особистісна і, насамперед, визначається індивідуальними здібностями, похідними яких є і освіта, і

практичні навички та наукова діяльність.

У зв'язку з цим слід виділити основні елементи компетентності судового експерта [3]. Так, перший блок елементів пов'язаний з наявністю у судового експерта сукупності спеціальних наукових знань, які дозволять йому кваліфіковано вирішити поставлені перед ним завдання.

Безумовно, одним із обов'язкових елементів у цьому блоці є наявність у судового експерта профільної освіти: наприклад, складно повірити в те, що компетентний експерт-товарознавець, це та особа, яка лише має юридичну освіту. Другим обов'язковим елементом є наявність кваліфікаційного свідоцтва про право провадження певного виду судових експертиз [4].

Винятком є ситуація, коли призначається експертиза, яка не входить до переліку видів експертиз, затверджених Міністерством юстиції та проведених в органах судової експертизи, а також експертами, які здійснюють свою діяльність на підставі ліцензії.

Третім елементом, пов'язаним із рівнем знання експерта, є відомості про підвищення ним свого професійного рівня. Підтвердженням цього можуть бути дані про успішне проходження експертом чергових атестацій, метою яких є визначення його професійного рівня, а також відомості про підвищення ним кваліфікації на різних курсах, семінарах, тренінгах як всередині країни, і там [2].

Сучасне законодавство України все більше наближається до міжнародних стандартів, що передбачає в межах зміни, які відбуваються в реформуванні системи судочинства, удосконалення всіх сфер законодавства, зокрема законодавчих норм, якими врегульовано питання залучення судового експерта в кримінальне провадження [1, 2].

Сучасне кримінальне процесуальне законодавство України спрямоване також на підвищення ролі й переоцінку значення інституту судових експертиз, без яких не може бути ефективно проведено розслідування кримінального провадження й розкрито кримінальне правопорушення.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що участь експерта у кримінальному провадженні досить суттєво впливає на можливості сторін кримінального провадження при збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Викриття винних вимагає неухильного дотримання вимог закону про всебічну й повну перевірку всіх доказів щодо винуватості особи в скоєнні кримінального правопорушення. Відтак залучення експерта в кримінальний процес є засобом забезпечення об'єктивності, повноти й всебічності кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Молчанова В., Молчанов В. Проблеми, пов'язані із залученням судового експерта до участі у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. № 2 (78) 2020. С. 289-294.
2. Максимів Л. В. Процесуальний статус експерта у кримінальному

провадженні: окремі аспекти. Порівняльно-аналітичне право. №2 2020. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35561> (дата звернення 12.09.2022 р.).

3. Дудич А.В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 30(2). С. 132-136.

4. Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. № 34 (3). 2015. С. 87-89.

Євгенія Фодолей

судовий експерт сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Одеса, Україна

**ЗАСТОСУВАННЯ ЕКСПЕРТНОГО МЕТОДУ ДЛЯ
ВИЗНАЧЕННЯ РИНКОВОЇ ВЕЛИЧИНИ ПОПРАВКИ
НА МІСЦЕРОЗТАШУВАННЯ ОБ'ЄКТА ОЦІНКИ**

Наразі, як наслідок результату воєнних дій, які різною мірою спричинили шкоду майна населення України, зросла, кількість судових експертиз, які призначаються, в тому числі, судовим експертам Одеського НДЕКЦ, зокрема, за спеціальністю 10.10 «Визначення оціночної вартості будівельних об'єктів та споруд».

Розвиток ринку нерухомості у великих містах України – обласних центрах та містах обласного значення забезпечує зацікавлених осіб достатньою кількістю доступної та достовірної вихідної інформації щодо цін пропонування відповідного нерухомого майна, які в процесі здійснення оціночних процедур в рамках порівняльного та доходного методичних підходів трансформуються в ринкову вартість оцінюваної нерухомості.

В той же час, ринок нерухомого майна менших населених пунктів - міст, селищ міського типу та сіл України часто містить обмежену кількість необхідної інформації щодо ціни продажу (пропонування) або оренди тієї чи іншої подібної до об'єкту оцінки нерухомості у певному населеному пункті для застосування вищевказаних методичних підходів з метою визначення ринкової вартості оцінюваного об'єкта.

Сприймаючи цю інформацію буквально, деякі експерти (оцінювачі) припускаються висновку, що через недостатню кількість вихідної інформації, визначити ринкову вартість об'єкту оцінки із застосуванням вищевказаних методичних підходів неможливо.

Дослідженням проблеми врахування багатьох факторів впливу на ринкову вартість нерухомості, в тому числі, і на різних етапах будівництва, займаються такі науковці як Шалаєв В.М., Мамонов К.А., Воронін В.О., Шипулін В.Д. та інші [1, 2].

На нашу думку, дослідження інформації ринку щодо цін пропозицій продажу (або оренди) певного нерухомого майна в середніх та малих містах, а також селищах міського типу необхідно проводити, проводити із врахуванням експертної практики, зокрема, *«ціна одиниці певної нерухомості населеного пункту є відображенням: по-перше, природно-географічного його положення, суспільного характеру системи розселення, по-друге, статусу населеного пункту, його розміру, функціонально-просторової структури, по-третє, рівня розвитку його інфраструктури, і, як результат, цінності території населеного пункту»*.

При визначенні ринкової вартості певного об'єкту, експерт має проаналізувати відповідний сегмент ринку на наявність та достатність інформації щодо пропонування подібного майна, у розумінні визначення поняття наведеного у п. 1 Національного стандарту №1 “Загальні засади оцінки майна і майнових прав” [3], який є обов'язковим для застосування під час проведення оцінки майна та майнових прав.

У разі відсутності/обмеженості інформації про пропозиції ринку продажу/оренди подібних до оцінюваного об'єктів, експерт може викласти в окремому пункті дослідницької частини висновку експертизи відповідну інформацію щодо допущень та обмежуючих умов, яких він припускався в процесі роботи, а також вплив цього факту на результат дослідження.

Приведення особливостей місцерозташування певної нерухомості у відповідних населених пунктах до одного знаменника можливе через введення поправки на місцерозташування, розрахованої експертним методом, величина якої ґрунтується не на суб'єктивному судженні експерта (оцінювача), а має під собою розрахунково доведене підґрунтя у вигляді відповідних ринкових даних. Це дозволить ототожнити пропозиції продажу та оренди певної нерухомості у відповідних населених пунктах.

Для наочності, наведемо аналіз ринку нерухомості, на прикладі запропонованих на продаж трикімнатних квартир у містах Херсонської області - Берислав, Нова Каховка, Олешки та Гола Пристань. На загальнодоступній рекламній платформі «<https://olx.ua>» Всесвітньої мережі “Internet” представлена достатня кількість інформації щодо продажу таких об'єктів у вказаних містах. Відібравши по 3-5 таких оголошень по кожному місту щодо продажу подібних об'єктів, які мають певне місцерозташування в межах населеного пункту, визначено середньозважену ціна 1 кв.м. даної нерухомості. Шляхом співставлення отриманих цін — розраховано коефіцієнт для кожного населеного пункту, величина якого вказуватиме на рівень розвитку певного населеного пункту, точніше його унікальність, що визначений через вартість одиниці певної нерухомості у цьому населеному пункті. Відповідно, при порівнянні цін нерухомості в цих населених пунктах необхідно спочатку нівелювати їх особливості. Достатньо співставити величини отриманих коефіцієнтів та використати отриманий результат для подальшого коригування ринкових пропозицій цін у відповідному населеному пункті.

Результат проведеного дослідження зведено у таблицю 1.

Наведена інформація наглядно відображає певну усереднену величину вартості одиниці подібної нерухомості в цих містах, що свідчить про відповідний рівень розвитку інфраструктури цих міст та, взагалі, відповідає певному знаходженню даних міст в загальній системі розселення України. Тобто, отриманий результат вказує, що вищезазначені міста не є однаковими за статусом, інфраструктурою та рівнем розвитку. Так, у м. Новій Каховці ціна одиниці нерухомості майже на 55% вища, ніж у м. Бериславі, а у містах Олешки та Гола Пристань цей показник вище на майже 37%.

Порівняльна таблиця деяких показників інвестиційної привабливості певних населених пунктів

Характеристика порівнюваних показників населених пунктів	Населені пункти			
	Берислав	Нова Каховка	Олешки	Гола Пристань
1	2	3	4	5
Статус н/п	місто, центр ОТГ	місто, центр ОТГ	місто, центр ОТГ	місто, центр ОТГ
К-ть населення, тис.чол.	12,123	45,069	24,383	13,760
Відстань до м. Херсона (обласного центру), км	77	79	20	42
Середньозважена ціна одиниці нерухомості, у.о./кв.м.	269	586	429	426
Середньозважена ціна, виражена через коефіцієнт	1,00	2,18	1,59	1,58
Коефіцієнт коригування для приведення рівня статусу н/п, в яких розташовані об'єкти порівняння, до рівня статусу м. Берислава	1,0000	0,4587	0,6289	0,6326

Відповідно, з огляду на вищевикладене, ринок нерухомості функціонує під впливом ряду взаємопов'язаних та взаємовпливаючих факторів, які мають відображення у ринкових цінах на нерухомість певного населеного пункту. Порівнювати ціни відповідної нерухомості в різних населених пунктах, які мають майже однакову кількість населення, один і той же статус, близькі за розміром, тощо, без проведення відповідних коригувань, не коректно та не доцільно.

Отже, запропонована модель розрахунку ринкової величини поправки на місцезоташування за допомогою експертного методу дає реальну можливість застосування порівняльного та доходного підходів в умовах обмеженого ринку нерухомості невеликих населених пунктів та визначення реальної (не заниженої або завищеної) ринкової вартості об'єкту експертизи, з урахуванням особливостей визначених Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» щодо методичного регулювання оцінки цього майна, як це передбачено ст. 4 Закону [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналітика ринку нерухомості: методологія та принципи сучасної оцінки: монографія. Воронін, В.О., Лянце, Е.В., Мамчин, М.М. – Львів: видавництво «Магнолія», 2014. 304 с.
2. Особливості геоінформаційного моделювання, земельного

адміністрування та оцінки міського середовища: монографія. К.І. Вяткін, К.А. Мамонов, А.Є. Ачкасов та інш. Харків: ФОП Панов А.М., 2015. 250 с.

3. Про затвердження Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету Міністрів України; Стандарт від 10.09.2003 № 1440. Дата оновлення 11.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення 22.08.2022).

4. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III. Дата оновлення 09.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення 22.08.2022).

Денис Хомутенко

судовий експерт, оцінювач, Всесвітньо Визнаний Оцінювач WAVO-WRV, аспірант Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, ТОВ «Науково-виробниче підприємство УкрСпецБудЕкспертиза», м. Кропивницький, Україна

Галина Гавриш

судова експертка, кандидатка економічних наук, доцентка кафедри фінансів та бухгалтерського обліку Економіко-технологічного інституту імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький, Україна

Владислава Смоколіна

завідувачка сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВРАХУВАННЯ ВАРТОСТІ РУХОМОГО МАЙНА, ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ НЕРУХОМОСТІ, ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ВАРТОСТІ ЧИСТИХ АКТИВІВ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ, В РАМКАХ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ І ОЦІНОЧНО-БУДІВЕЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

В експертній практиці досить часто призначаються судові експертизи завданням яких є визначення ринкової вартості чистих активів суб'єктів господарювання. Зазвичай питання, що ставляться на вирішення експертизи, передбачають визначення вартості чистих активів суб'єктів господарювання на дату в минулому (наприклад на дату виходу учасника із товариства з обмеженою відповідальністю).

Об'єктами оцінки, при проведенні таких експертиз, є чисті активи суб'єкта господарювання, що згідно [3] включають активи підприємства за вирахуванням його зобов'язань.

В свою чергу, активами, згідно [2], є ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому.

До активів, серед інших складових, зазвичай відносяться: будівлі, земельні ділянки, рухоме майно в тому числі обладнання, колісні транспортні засоби, запаси, тощо.

Визначення вартості зазначених активів відноситься до різних видів судових експертиз та відповідно до компетенції експертів різних спеціальностей.

Тому, як правило, такі експертизи призначаються як комплексні або як комплекс експертиз.

Слід зазначити, що такі експертизи зазвичай проводяться декількома

експертами, але, за умови наявності у одного експерта декількох експертних спеціальностей можуть виконуватися одним експертом [9].

Вихідними даними для проведення таких експертиз є: первинні документи, облікові реєстри, документи фінансової, статистичної та податкової звітності, установчі документи та інші документи.

Все майно, яке перебуває у власності юридичної особи, перш за все обліковується на балансі підприємства та підтверджується даними бухгалтерського обліку. Для обліку активів господарюючого суб'єкта Планом рахунків [7] передбачені рахунки бухгалтерського обліку класу 1 «Необоротні активи», класу 2 «Запаси» та класу 3 «Кошти, розрахунки та інші активи». Крім того, дані про наявність рухомого і нерухомого майна підприємства, а також дані про земельні ділянки у власності або користуванні, також можна отримати із відповідних загальнодоступних Державних реєстрів [10].

За вимогами ПКУ [12] та НПСБО 7 [4], виготовлені самостійно або придбані основні засоби включаються до складу груп за первісною вартістю. При цьому, складові такої вартості як у бухгалтерському, так і у податковому обліку є ідентичними, та включають в себе:

1) суми, сплачені постачальникам як компенсація вартості ОЗ без непрямих податків;

2) суми, сплачені підрядчикам за виконання будівельно-монтажних робіт без непрямих податків;

3) реєстраційні збори, державне мито та інші платежі, здійснені у зв'язку з придбанням або отриманням прав на об'єкт ОЗ;

4) ввізне мито;

5) суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів (якщо вони не відшкодовуються платнику);

6) витрати на страхування ризиків доставки ОЗ;

7) витрати на транспортування, установку, монтаж, налагодження ОЗ;

8) фінансові витрати, включення яких до собівартості кваліфікаційних активів передбачено положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку;

9) інші витрати, пов'язані з доведенням ОЗ до стану, в якому вони можуть використовуватися за призначенням.

Також, згідно з п. 146.8 ПКУ [12], **первісною вартістю основних засобів, внесених до статутного капіталу платника податків, є їхня вартість, узгоджена його засновниками, але не вища за звичайну ціну.**

Таким чином, приходимо до висновку, що бухгалтерський облік ОЗ повинен забезпечити своєчасне відображення на рахунках обліку повної інформації про здійснення всіх операцій на підприємстві:

– одиницею обліку ОЗ є окремий об'єкт;

– якщо один об'єкт ОЗ складається з частин (компонентів), які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку окремим об'єктом ОЗ;

– господарські операції, зокрема, з виготовлення ОЗ (вважатимемо розукомплектацію ОЗ та створення нового об'єкта саме виготовленням)

оформлюють первинними документами, які розкривають інформацію про зміст, кількісні та вартісні показники обсягу господарської операції, а також назву об'єкта основних засобів, його інвентарний номер, дату початку і місце експлуатації, термін корисного використання;

– при розукомплектації ліквідація об'єкта ОЗ, з якого виділяється частина (або частини), не обов'язкова.

При цьому, зважаючи на норми п. 14 НПСБО 7 [4] та п. 46 Методрекомедацій з бухобліку ОЗ [8] про те, що залишкова вартість ОЗ зменшується у зв'язку з частковою ліквідацією об'єкта та знос зменшується на суму зносу ліквідованої частини об'єкта, то варто прийняти той факт, що якщо в результаті розукомплектації об'єкт ОС, з якого виділяється частина (або частини) не ліквідується, то здійснюється **часткова ліквідація об'єкта ОЗ**. Адже розукомплектований об'єкт основних засобів у вигляді окремих частин не списується з балансу. Окремі частини і далі є активами і контролюються підприємством. Просто раніше це був комплексний об'єкт основних засобів, конструктивно з'єднаних предметів однакового або різного призначення, що мали для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування. А після розукомплектації кожен предмет може виконувати свої функції самостійно.

Постійно діюча комісія визначає кожен складову частину та оцінює їх, як правило, за справедливою вартістю. І далі виокремлені частини зараховуються на баланс як окремі об'єкти. А тому, зважаючи на ознаки та мету операції розукомплектування ОЗ слід виконати такі операції:

- 1) часткова ліквідація ОЗ (об'єкт, який розкомплектується);
- 2) виготовлення нових ОЗ (об'єкти, які укомплектовуються);
- 3) введення в експлуатацію новостворених ОЗ (ОЗ, які обліковуватимуться окремо).

Часткове вибуття ОЗ оформлюють первинними документами і можуть проводити в разі прийняття самостійного рішення, що підтверджується розпорядженням керівництва. Саме тому п. 4 НПСБО 7 [4] згадує про наявність у переліку об'єктів ОЗ контрольовану підприємством **частину** активу, який відповідає визначенню ОЗ - *«Якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів»*. Водночас Методрекомедації з бухобліку ОЗ [8] називають такі частини компонентами, і визначають обов'язковість присвоєння такій частині окремого інвентарного номеру.

Таким чином, можна прийти до висновку, що «компонентний» облік має право на існування, оскільки він забезпечує більш економічно обґрунтований розподіл витрат у вигляді амортизації між звітними періодами та спрощує облік їхньої подальшої зміни.

На практиці труднощі може викликати визначення первісної вартості відповідних частин одного об'єкта. Адже доволі часто підприємство купує об'єкт ОЗ за фіксовану суму, тобто у супровідних документах не виділено

вартості його окремих компонентів. У такому випадку останню доведеться визначити не інакше як розрахунковим шляхом. Скажімо, можна діяти за логікою п. 9 НПСБО 7 [4]. Згідно з ним, первісну вартість об'єктів ОЗ, зобов'язання за які визначені загальною сумою, визначають шляхом розподілу цієї суми пропорційно до справедливої вартості окремого об'єкта ОЗ. Тому підприємству доцільно встановити справедливу вартість «компонентів» та розподілити пропорційно їй загальну первісну вартість придбаного об'єкта.

З аналізу експертної практики по зазначеним питанням встановлено, що систематично трапляються випадки обліку, в балансі суб'єкта господарювання, рухомого майна, яке в результаті подальшої господарської діяльності стало частиною іншого майна (наприклад нерухомого майна).

Відповідно до Міжнародних стандартів оцінки [13] однією з основних передумов оцінки є визначення об'єкту оцінки. Зазначене поняття «визначення об'єкту оцінки» згідно міжнародних стандартів, є більш широким, порівняно з поняттям «ідентифікація об'єкта оцінки та пов'язаних з ним прав» згідно національного стандарту оцінки майна №1 [5], та враховує особливості майна, пов'язаних з ним прав та процесу формування вартості.

Міжнародними стандартами оцінки [13] передбачається, при ідентифікації майна, приділення уваги ступеню зв'язку чи інтегрованості майна з іншим майном, в мірі якій це впливає на вартість. Зокрема визначення чи вважається майно компонентом нерухомого майна.

Наприклад обладнання необхідне для забезпечення або експлуатації будівлі (електропостачання, водопостачання, водовідведення, газопостачання, опалення, вентиляція, кондиціонування та інше), часто є інтегрованим в неї і після встановлення не може бути відокремлене від будівлі без зменшення її ринкової вартості. Ці елементи, зазвичай, та на ринку подібного майна передаються при відчуженні разом з нерухомим майном.

В міжнародній практиці оцінки таке майно відоме під назвою «FIXTURE», що означає будь-яке фізичне майно, яке постійно прикріплене (закріплене) до нерухомого майна [1].

Національний стандарт оцінки майна [6] визначає таке майно, як невід'ємні поліпшення нерухомого майна – результати заходів, спрямованих на покращення фізичного (технічного) стану та (або) якісних характеристик земельної ділянки та (або) земельних поліпшень, відокремлення яких призведе до зменшення ринкової вартості відповідно земельної ділянки та (або) земельних поліпшень.

Згідно чинного українського законодавства, нерухоме майно, на підставі ст. 188 Цивільного кодексу України [11] можна вважати складною річчю, а відповідно до ст. 187 Цивільного кодексу України [11] зазначені рухомі речі можна віднести до складових частин відповідної складної речі. В свою чергу, згідно п. 2 ст. 188 Цивільного кодексу України [11] правочин, вчинений щодо складної речі, поширюється на всі її складові частини, якщо інше не встановлено договором.

При аналізі договорів відчуження нерухомого майна встановлено, що

зазвичай в них не зазначається особливих умов щодо окремого відчуження його складових частин.

Враховуючи мету оцінки, а саме той факт, що оцінці підлягають всі активи суб'єкта господарювання, оцінювання цих об'єктів окремо не вимагається, але слід виконати перевірку на те, чи не являються ці об'єкти надлишковими поліпшеннями нерухомого майна згідно [6]. Для цього рекомендується додатково дослідити проєктну, звітну та виконавчу документацію на будівництво нерухомого майна. При встановленні, що такі об'єкти є надлишковими поліпшеннями нерухомого майна, вони оцінюються окремо.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що вартість такого майна включена у вартість прав на нерухоме майно.

Враховуючи ретроспективний характер досліджень інколи експерти не вважають за необхідне проводити обстеження об'єктів дослідження в натурі (на місцевості), що може призвести до не вірної ідентифікації та визначення об'єктів оцінки, зокрема не визначення, що таке майно є складовою частиною нерухомого майна тобто «FIXTURE» і повинне оцінюватися в його складі.

Отже, в разі не надання доступу до об'єктів дослідження, про це повинно бути зазначено у висновку експерта, а також вказано, як це могло вплинути на результати досліджень з визначення вартості майна.

Слід зазначити, що проведення комплексу експертиз замість комплексної експертизи, в даному випадку може привести до подвійного врахування вартості майна при розрахунку вартості чистих активів суб'єкта господарювання.

Для врахування зазначених особливостей проведення комплексних експертиз з визначення вартості чистих активів пропонується наступний частковий алгоритм проведення судової експертизи:

- аналіз судовим експертом економістом переліку майна, що перебуває на балансі суб'єкта господарювання та звірення його з даними Реєстрів;
- визначення орієнтовного переліку спеціальностей за якими буде проводитись комплексна експертиза, та, за потреби залучення до проведення експертизи судових експертів з кваліфікацією за відповідними спеціальностями;
- аналіз всіма судовими експертами переліку майна та попереднє визначення об'єктів оцінки;
- складання клопотання про надання додаткових матеріалів та/або проведення обстеження об'єктів в натурі (на місцевості);
- обстеження об'єктів оцінки в натурі (на місцевості) та їх ідентифікація;
- остаточне визначення об'єктів оцінки, за узгодженням між усіма судовими експертами, які приймають участь у дослідженні;
- уточнення переліку експертних спеціальностей за якими проводитиметься дослідження, виходячи з уточненого переліку визначених об'єктів оцінки;
- проведення дослідження з оцінки вартості майна суб'єкта господарювання судовими експертами різних спеціальностей;
- проведення оцінки вартості чистих активів суб'єкта господарювання судовим експертом економістом.

Запропонований частковий алгоритм, проведення комплексних судових експертиз з оцінки чистих активів суб'єкта господарювання, спрямований на досягнення мінімізації помилок експертів при визначенні об'єкту оцінки та в свою чергу підвищення точності визначення вартості об'єкту дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Contributors to Wikimedia projects. Fixture (property law) - Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: [https://en.m.wikipedia.org/wiki/Fixture_\(property_law\)](https://en.m.wikipedia.org/wiki/Fixture_(property_law)) (date of access: 17.09.2022).
2. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ М-ва фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 : станом на 10 серп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 17.09.2022).
3. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 : Наказ М-ва фінансів України від 07.07.1999 р. № 163 : станом на 3 листоп. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
4. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 : Наказ М-ва фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 : станом на 29 липня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
5. Про затвердження Національного стандарту N 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав" : Постанова Каб. Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440 : станом на 11 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п#Text> (дата звернення: 16.09.2022).
6. Про затвердження Національного стандарту N 2 "Оцінка нерухомого майна" : Постанова Каб. Міністрів України від 28.10.2004 р. № 1442 : станом на 15 квіт. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-п#Text> (дата звернення: 16.09.2022).
7. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування : Наказ М-ва фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 : станом на 29 липн. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
8. Про затвердження Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів : Наказ М-ва фінансів України від 30.09.2003 р. № 561 : станом на 29 липн. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0561201-03#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
9. Хомутенко Д., Гавриш Г. Реформування комплексних призначень експертиз у частині врегулювання питань їх проведення одним експертом. Місце недержавної судової експертизи у забезпеченні судочинства України : матеріали Всеукр. науково-практ. конф.-дискусії, м. Київ, 19 жовт. 2020 р. Київ, 2020. С. 88–92.
10. Перелік Міністерства юстиції України Єдиних та Державних реєстрів:

URL: https://minjust.gov.ua/m/str_22253 (дата звернення: 20.09.2022).

11. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 1 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.09.2022).

12. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 03 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.09.2022).

13. Міжнародні стандарти оцінки. Чинні з 31.01.2022, /Пер. з англ. УТО. – К.: «Аванпост-Прим», 2022. 164 с.

Анна Христьян

старша судова експертка сектору почеркознавчих досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м.Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБРАННЯ ЗРАЗКІВ ПІДПИСІВ ТА ПОЧЕРКУ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Враховуючи те, що судовою почеркознавчою експертизою досліджуються різні за своїм призначенням документи (наприклад, договори, розписки, заповіти, квитанції, накази, тобто такі документи, від належності оформлення яких виникають певні правові наслідки), вона є однією з найпоширеніших судових експертиз у цивільному судочинстві.

Також, великого значення почеркознавча експертиза набуває під час виявлення та розслідування економічних злочинів, про що свідчить велика кількість випадків підробки цінних паперів та бухгалтерських документів. На дослідження надходять заповіти, доручення, дарчі від імені вже померлих власників майна. В таких випадках висновок судової почеркознавчої експертизи (дослідження) може бути єдиним доказом у справі та вирішує подальшу долю особи.

Проблемні питання, що виникають при призначенні та проведенні судової почеркознавчої експертизи в цивільному судочинстві вивчаються вже давно. Над дослідженням актуальних проблем та способами їх вирішення працювали О. Шляхов, Л. Ароцкер, В. Липовський, Н. Комісарова, Т. Сохранич. Питання процесуального порядку отримання зразків для проведення почеркознавчої експертизи досліджували В. Галаган, О. Козак [1]. Однак, на даний час, більшість із проблемних питань так і не вдалося належним чином врегулювати.

Нерідко особи, які призначають судову експертизу, у недостатньому обсязі володіють інформацією щодо можливостей почеркознавчих досліджень. Так, поставлені на вирішення запитання можуть виходити за межі компетенції судового експерта або стосуватися питань права. Зокрема, непоодинокими є випадки неправильного поводження з документами, що надаються на дослідження; неякісне та не в повному обсязі відібрання зразків для порівняльного дослідження або представлені зразки можуть мати сумнівне джерело походження і не можуть використовуватися як достовірні. Помилки та недоліки, яких припускаються суб'єкти доказування при збиранні матеріалів для почеркознавчого дослідження, можуть стати причиною порушення процесуальних строків, складання необґрунтованих висновків та можуть призвести до експертної помилки.

Отже, для повного та всебічного проведення почеркознавчого дослідження у цивільному судочинстві необхідно дотримуватися певних вимог:

1. Особа, яка призначила судову експертизу, повинна правильно формулювати завдання експертизи. Поставлені на вирішення запитання не

повинні виходити за межі компетенції судового експерта почеркознавця.

2. Документи, що досліджуються, повинні надаватися в оригіналі.

3. Документи, які надаються у якості порівняльного матеріалу повинні бути необхідної кількості та якості, а також гарантувати безсумнівність їх походження. Останній пункт потребує більш детального розгляду.

Так, до основних вимог, які необхідно виконувати при підборі порівняльного матеріалу – це якість, достатність та достовірність зразків [2].

Якість зразків почерку (підпису) полягає у відповідності порівняльного матеріалу рукопису, що надійшов на дослідження, за мовою, видом документу, його змістом, часом та умовами виконання. Співставлення зразків є необхідною передумовою проведення глибокого та всебічного порівняльного дослідження в процесі ідентифікації. Звідси витікає необхідність надавати зразки почерку та підписів, які порівнянні з досліджуваним документом за рядом характеристик: зразки повинні бути виконані тією ж мовою, що і досліджуваний документ, тому що інша мова передбачає іншу писемність із своєю будовою букв, розрив у часі виконання зразків та досліджуваного документу повинен бути мінімальним, зразки за своїм змістом і цільовому призначенню, за можливості, повинні відноситися до того ж виду документів, що і досліджуваний документ.

Достатня кількість зразків означає такий їхній об'єм, який би забезпечував можливість повного та всебічного співставлення усіх ознак, які містяться у рукописі (підписі).

Достовірність зразків означає безперечність походження рукописів від осіб, в якості зразків почерку (підпису) яких вони направлені на експертизу. Забезпечується судом шляхом здійснення установленної законом процедури, яка дозволяє переконатися у безперечній належності зразків почерку (підписів) певній особі. Достовірність вільних зразків забезпечується шляхом пред'явлення відповідних рукописів особам, від імені яких вони значаться або належність яким припускається; достовірність експериментальних зразків – виконанням відповідних рукописів конкретною особою в присутності судді. У випадку сумніву судового експерта в достовірності зразків останні повертаються органу, яким було призначено експертизу, для з'ясування їх походження.

Порівняльний матеріал у вигляді вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків рукописного тексту та підпису особи, яка підлягає ідентифікації необхідно обов'язково надавати у всіх випадках призначення судової почеркознавчої експертизи.

Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами.

Особою, яка відбирає зразки почерку, повинно бути встановлено вік особи,

що ототожнюється, її національність, рідна мова, та якими мовами вона ще володіє, освіта (де вчилася, скільки років, який навчальний заклад закінчила, де навчається тощо), професію, звичну для написання руку, стан здоров'я (чи не страждає нервовими чи психічними хворобами), стан зору (чи носить окуляри, чи користується окулярами при листуванні), чи має спеціальні навички щодо малювання, креслення і т. д., та обов'язково проінформувати про це експерта.

Згідно з методикою судової почеркознавчої експертизи та експертної практики, як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше, ніж на 15 аркушах. Чим коротший досліджуваний текст (запис), тим більша потреба у вільних зразках. Вільні зразки підпису надаються за можливістю не менше ніж на 15 документах, експериментальні – у кількості не менше 5-8 аркушів.

Відбирати експериментальні зразки почерку необхідно у два етапи. На першому етапі особа, почерк якої підлягає ідентифікації, виконує текст за тематикою, близькою до досліджуваного об'єкта, у звичних умовах (сидячи за столом, із звичним приладдям письма, при денному освітленні). На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за змістом тому, що досліджується, або спеціально складеного тексту, який містить фрази, слова і цифри, узяті з рукописного тексту, що досліджується. На цьому етапі зразки відбираються в умовах, що максимально наближаються до тих, у яких виконувався рукописний текст, що досліджується, тобто в тій самій позі (лежачи, стоячи тощо), таким самим приладдям письма та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що й документ, який досліджується.

Якщо буде помічено, що той, хто пише, намагається змінити свій почерк, темп диктовки слід прискорити. У разі коли тексти, що досліджуються, і особливо підписи виконувались на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо), експериментальні зразки слід відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка. Якщо розташування підпису, що досліджується, не визначається характером документа, експериментальні зразки відбираються на окремих аркушах як лінованого, так і нелінованого паперу. Після нанесення 10 - 15 експериментальних підписів аркуші паперу треба міняти. Якщо рукописний текст, що досліджується, виконано друкованими літерами і цифрами або спеціальним шрифтом (креслярським, бібліотечним тощо), експериментальні зразки на другому етапі також повинні бути виконані друкованими літерами і цифрами або відповідним шрифтом [3].

На даний час актуальним є проведення дослідження підписів, виконаних від імені визначеної існуючої особи або вигаданої особи. В цьому випадку необхідно відбирати зразки підпису не тільки від свого імені, але і від імені іншої або вигаданої особи.

Поширеною помилкою при відборі зразків почерку (підпису) у цивільному судочинстві є способами списування або змалювання спірних текстів або підписів. Такі зразки є непридатними і не можуть допомогти у встановленні

істини. Якщо для проведення почеркознавчої експертизи судом не будуть надані належні зразки почерку та підпису особи, щодо якої призначено експертизу, то в цьому випадку не допоможуть ані висока кваліфікація експерта та його багаторічний досвід, ані використання найсучасніших методів проведення досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Золота Л. В., Савченко І. О. Проблематика призначення почеркознавчої експертизи в цивільному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022.

2. Порівняльний матеріал для почеркознавчих досліджень. Вимоги та правила підготовки: методичні рекомендації / Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, 2004. 8 с.

3. Судово-почеркознавча експертиза: Навч.-метод. посіб. / [З. С. Меленевська, Є. Ю. Свобода, А. І. Шаботенко; За заг. ред. І. П. Красюка.] Укр. Центр духовн. культури, 2007. 280с.

Олеся Черкасова

*здобувачка вищої освіти з курсу Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: **Наталія Павлова** - кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧАТОК ТА ШТАМПІВ

Печатки та штампи вже давно стали невід'ємною частиною сучасного документообігу, вони виконують функцію підтвердження документів. З огляду на юридичну значущість та кількість документів до загального документообігу зараз часто зустрічаються підроблені документи, що стають об'єктами криміналістичних досліджень, кількість яких останнім часом значно збільшується. Однією з причин такої стабільності є значне спрощення юридичної процедури і технічного процесу виготовлення печаток і штамів, яким часто користуються правопорушники.

Українське законодавче поле щодо цього питання є доволі поляризованим. З одного боку, від 21 лютого 2011 р. скасовано видачу дозволів на виготовлення печаток і штамів дозвільною системою МВС [1]. З іншого, зберігається кримінальна відповідальність за виробництво та використання підроблених печаток (ст. 358 КК України) [2].

Основним документом, який дає право на виготовлення печаток і штамів, є виписка з Єдиного державного реєстру. При цьому, право замовляти й отримувати печатки та штампи підприємств, організацій та інших установ має тільки керівник цих структур або особа, яка діє від його імені за довіреністю [4]. Питання належного врегулювання виготовлення та обігу печаток і штамів в Україні є актуальним з часів набуття незалежності.

Стрімкий розвиток технологій виготовлення печаток і штамів змусив правоохоронні органи знаходити нові методи та способи дослідження цих об'єктів.

У процесі розслідування злочинів часто виникає необхідність дослідження документів, які використовуються як засіб вчинення злочину або приховування слідів злочину. Основними завданнями, які вирішуються під час технічної експертизи печаток і штамів, є встановлення способу виготовлення печатки, встановлення способу нанесення відбитку печатки і штампа, ідентифікація печатки та штампку за відбитком.

Не занурюючись у технічні нюанси процесу виготовлення печаток і штамів, слід звернути увагу на найпоширеніші способи їх виготовлення.

За видом оснастки печатки та штампи поділяють на: ручні (кліше печатки приклеєне на окрему дерев'яну чи пластикову оснастку), автоматичні (кліше печатки чи штампа та джерело барвника в одному, найчастіше пластиковому корпусі). За способом виготовлення кліше печатки та штампи поділяють на:

виготовлені вулканізацією, виготовлені у фотополімерний спосіб, виготовлені лазерним гравіруванням, виготовлені за технологією світлового спалаху. Основними перевагами цих способів виготовлення печаток та штампів є простота, оперативність та значна дешевизна використаних матеріалів. Кожен зі згаданих способів виготовлення має свій комплекс характерних ознак, які є важливими під час криміналістичного дослідження. Однак, на даний момент такі ознаки починають втрачати свою актуальність, що пов'язано з порядком виготовлення печаток та штампів.

Сьогодні в Україні право виготовлення печаток та штампів має чимало приватних підприємств, але законодавчо не передбачено важливих вимог щодо виготовлення печаток і штампів, встановлено лише загальні розміри ободків та форм печаток і штампів. Через відсутність вимог щодо розмірів окремих знаків, шрифту й інтервалів, деякі виробники виготовляють печатки та штампи, які за чинною методикою [3] визнаються як кліше з нестандартним шрифтом, не дивлячись на те, що їх виготовляють на спеціальному обладнанні. Однак, є безперечні факти легкості підробки будь-якої печатки. Для цього існує чимало варіантів технологій та обладнання.

Жодна печатка не гарантує захист, існує багато прикладів, коли відмова від передачі печатки новому керівництву позбавляє його можливості керування підприємством, а попереднє керівництво може через печатку продовжувати контролювати діяльність. Деякі заходи для законодавчого вирішення цього питання сьогодні запроваджуються, але їх ефективність ще дуже низька.

Отже, можна стверджувати, що однією з проблем процесу виготовлення печаток і штампів є законодавче врегулювання щодо складання необхідних та чітко прописаних норм виготовлення печаток та штампів. Також слід подбати про захист самих кліше від підробки, визначити єдині вимоги до кліше печатки чи штампа, які використовують на цінних паперах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Положення про дозвільну систему: Постанова КМУ від 29.12.2010 р. № 1216. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1216-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.09.2022).
2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 ред. Від 19.08.2022. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>(дата звернення 08.09.2022).
3. Ковальов К. М., Коваленко В. В. Методика технічної експертизи відбитків печаток та штампів. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 19 с.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами - підприємцями : Закон України від 23.03.2017 р. № 1982-VIII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-19#Text> (дата звернення 08.09.2022).

Вероніка Шкабаро

*кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна*

Олена Луніна

*кандидатка юридичних наук, суддя Дніпропетровського окружного
адміністративного суду, доцентка кафедри права Університету імені
Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна*

Альона Біла

*викладачка кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля,
судова експертка відділу економічних досліджень лабораторії економічних та
товарознавчих досліджень Дніпропетровського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України, м. Дніпро, Україна*

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Почеркознавче дослідження пройшло довгий шлях свого розвитку, що включало процеси наукового дослідження письма і почерку на основі різних сфер науки, постійне удосконалення методики проведення почеркознавчого дослідження.

На сьогоднішній день, судове почеркознавство є високорозвиненою предметною галуззю теорії судової експертизи. При цьому, методика почеркознавчого дослідження активно використовується у цивільному процесі при розгляді судами цивільних справ в цьому і полягає актуальність обраної теми.

При цьому, методика почеркознавчого дослідження активно використовується у цивільному процесі при розгляді судами цивільних справ. За положеннями статті 103 Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК) при вирішенні цивільно-правового спору у суді за заявою осіб, що беруть участь у справі, судом може бути призначена експертиза [1]. У такій заяві сторони, треті особи, представники викладають питання, на які потрібна відповідь експерта. Кількість і зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, остаточно визначається судом.

За загальним правилом, встановленим у ЦПК, судова експертиза призначається за бажанням осіб, які беруть участь у справі. Проте, законодавством передбачено випадки, коли її призначення є обов'язковим, а саме у разі заявлення клопотання про призначення експертизи обома сторонами або у разі заявлення клопотання про її призначення хоча б однією стороною у справах про встановлення характеру та ступеню ушкодження здоров'я, психічного стану особи, віку особи, якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати.

Експертиза проводиться компетентною особою, яка має спеціальні знання

у сфері науки – експертом, відомості про якого мають бути внесені до Державного реєстру атестованих судових експертів. Згідно з ч. 2 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [2].

Правовий порядок призначення та проведення судових експертиз врегульовано Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» (далі – Наказ) [3].

Доводиться констатувати, що положеннями процесуального законодавства України не передбачено чіткої та детальної регламентації поняття, правової природи, порядку збору матеріалів та безпосереднього проведення судової експертизи.

Почеркознавча експертиза є одним із підвидів криміналістичних судових експертиз.

Главою 1 розділу I Наказу № 53/5 наведено основні науково-методичні рекомендації щодо підготовки та призначення почеркознавчої експертизи.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають, а саме:

природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни;

тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо;

тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо;

штучних: викривлення письма зміненими рухами;

визначення статі виконавця: встановлення належності його до певної групи за віком тощо.

Об'єктом почеркознавчої експертизи визначається почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань.

Обов'язковим для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів є надання оригіналів документів.

При призначенні судом почеркознавчої експертизи у цивільному процесі на вирішення експертизи можна поставити, наприклад, наступні питання:

1) Чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі певною особою?

2) Чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у документі однією особою?

3) Чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою?

4) Чи виконано рукописний текст у документі під впливом збиваючих факторів (природних, штучних; собою якої статі виконано рукописний текст; вікову групу виконавця рукописного тексту)?

Матеріалом для проведення експертизи є вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації. Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до провадження у цивільній справі і не пов'язані з її обставинами.

Умовно-вільними є зразки почерку та (або) підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами.

Експериментальні зразки почерку виконуються за завданням органу, який призначив експертизу (суду) чи особи, яка залучила експерта, у зв'язку з призначенням такої експертизи (учасник справи).

У разі неможливості пред'явити зазначені зразки (смерть виконавця, від'їзд тощо) як зразки слід надавати документи або інші папери, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, щодо якої ставиться питання з ідентифікації її як виконавця досліджуваного рукопису (наприклад, заяву про отримання паспорта, паспорт, різного роду посвідчення, на яких є власноручний підпис, тощо).

Щодо відбору матеріалу для проведення експертного дослідження, то Наказом № 53/5 встановлено, що експериментальні зразки почерку необхідно відбирати у два етапи.

На першому етапі особа, почерк якої підлягає ідентифікації, виконує текст за тематикою, близькою до досліджуваного об'єкта, у звичних умовах (сидячи за столом, із звичним приладдям письма, при денному освітленні).

На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за змістом тому, що досліджується, або спеціально складеного тексту, який містить фрази, слова і цифри, узяті з рукописного тексту, що досліджується. На цьому етапі зразки відбираються в умовах, що максимально наближаються до тих, у яких виконувався рукописний текст, що досліджується, тобто в тій самій позі (лежачи, стоячи тощо), таким самим приладдям письма та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що й документ, який досліджується. Якщо буде помічено, що той, хто пише, намагається змінити свій почерк, темп диктовки слід прискорити.

У разі коли тексти, що досліджуються, і особливо підписи виконувались на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо), експериментальні зразки слід відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка.

Якщо необхідно встановити, чи виконаний підпис від імені певної особи

іншою особою, надаються вільні та експериментальні зразки почерку та підписів обох осіб. При цьому додатково відбираються експериментальні зразки почерку передбачуваного виконавця не менше ніж на 10 - 15 аркушах у вигляді записів прізвища та ініціалів особи, від імені якої виконано підпис [3].

На нашу думку, у законодавстві України необхідно закріпити дефініцію поняття «почеркознавча експертиза», визначивши його як експертне дослідження почеркового матеріалу, яке дозволяє ідентифікувати виконавця рукописного тексту, обмежені за обсягом рукописні записи і підпис, а також, встановити факт виконання рукописного тексту під впливом незалежних від волі особи факторів.

Внаслідок вищевикладеного, можна підсумувати, що почеркознавче дослідження відіграє дуже важливу роль у процесі правозастосуванні і є одним із найбільш ефективних засобів доказування. Висновок експерта, беззаперечно, є вагомим доказом у справі, проте, його зміст має ретельно перевірятися та вивчатися судом, а оцінка здійснюватися у сукупності з усіма обставинами справи.

Серед актуальних та проблемних аспектів у досліджуваному питанні доцільно відзначити, зокрема, наявність відсутності належного механізму правового регулювання. Так, ЦПК України не передбачено чіткого алгоритму дій суду під час призначення експертизи, особливо, в аспекті збору матеріалу для проведення експертного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 07.08.202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 12.09.2022)
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 13.09.2022)
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Дата оновлення: 24.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#top> (дата звернення 14.09.2022)

Шпак Катерина

судова експертка сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Чернівецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Чернівці, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗЕМЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СУДОВИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО СЕРВІТУТУ

При використанні земельних ділянок трапляються непоодинокі випадки, коли через невиконане розташування однієї земельної ділянки (віддаленість від доріг без наявного проходу чи проїзду, неможливість приєднатись до інженерних мереж чи обслуговувати будинок) її власник вимушений домовляється з власником іншої земельної ділянки (зазвичай сусідньої) про можливість використання його ділянки для обслуговування своєї земельної ділянки. Відповідно до закону така домовленість оформляється у вигляді договору про встановлення земельного сервітуту. Однак, не в кожному випадку вдається домовитись. Часто це пов'язано з небажанням сусіда створювати певні незручності у використанні свого майна, допускати на свою ділянку сторонніх осіб, змінювати огорожу або просто через неприязні стосунки.

В разі неможливості вирішення даної проблеми в приватному порядку, власник (користувач) земельної ділянки, який потребує встановлення сервітуту, має право звернутись до суду з позовною заявою про встановлення земельного сервітуту. Як до звернення до суду, так і під час судового розгляду справи, сторони можуть залучати судових експертів для проведення земельно-технічної експертизи з метою встановлення або спростування можливості обтяження земельної ділянки сервітутом та визначення можливих варіантів його встановлення.

Попри те, що сервітут зовсім не нове правове явище, не всі землевласники і землекористувачі з ним знайомі та знають про можливості його застосування.

Правовідносини щодо встановлення та використання сервітуту регулюються Цивільним кодексом України та Земельним кодексом України (далі – ЗКУ). Так, відповідно до ст. 98 ЗКУ право земельного сервітуту – це право власника або землекористувача земельної ділянки чи іншої заінтересованої особи на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками). Цією статтею прямо передбачені наступні гарантії для власника земельної ділянки, стосовно якої встановлюється сервітут:

- встановлення земельного сервітуту не веде до позбавлення власника земельної ділянки, щодо якої встановлений земельний сервітут, прав володіння, користування та розпорядження нею.

- земельний сервітут здійснюється способом, найменш обтяжливим для власника земельної ділянки, щодо якої він встановлений[1].

Таким чином, власник так званої обслуговуючої земельної ділянки не позбавляється своїх законних прав щодо земельної ділянки і має право вимагати такого розміщення сервітуту на своїй земельній ділянці, яке буде завдавати найменше незручностей і перешкод у користуванні.

Перелік можливих видів сервітуту наведений у ст. 99 ЗКУ, але власники земельних ділянок не обмежені цим переліком і можуть встановлювати інші сервітути відповідно до своїх потреб, враховуючи при цьому виключну необхідність і неможливість в інший спосіб обслуговувати свою земельну ділянку. На практиці найбільш поширеними видами земельного сервітуту є право проходу та проїзду через чужу земельну ділянку, прокладання та експлуатації інженерних комунікацій, обслуговування та ремонту об'єктів нерухомості.

Згідно закону сервітут може бути встановлений договором, законом, заповітом або рішенням суду[1].

Враховуючи судову практику та норми ч. 3 ст. 402 ЦКУ, дуже важливо перед зверненням до суду здійснювати кроки щодо встановлення сервітуту в договірному порядку, інакше у суду не буде законних підстав для задоволення такого позову[2]. Для документального підтвердження вчинення таких дій ініціатор може або відправити цінний лист з описом вкладення та повідомленням про вручення з пропозицією укласти договір (може містити проект договору), або нарочно передати таку пропозицію іншому власнику, який підписується на другому примірнику про отримання.

Обов'язковою умовою встановлення земельного сервітуту є неможливість задоволення потреби особи, яка вимагає встановлення сервітуту, в інший спосіб. Закон вимагає від позивача надання суду доказів того, що обслуговування та користування будинковою ділянкою є неможливим без обтяження сервітутом чужої земельної ділянки. [3] Однак, ні суд, ні сторони не мають спеціальних знань стосовно доведення технічної можливості встановлення сервітуту, визначення варіантів його прокладання із зазначенням меж та не завжди можуть довести його необхідність. В разі недостатньої обгрунтованості позовних вимог, не підкріплення їх належними та достатніми доказами, позов не може бути задоволений. Тому, доцільним є проведення судової земельно-технічної експертизи, за результатами якої експерт може надати висновок стосовно технічної можливості встановлення сервітуту на земельній ділянці, варіантів його встановлення та визначення найменш обтяжливого варіанту. Висновок експерта або експертного дослідження є доказом в суді, що не може ігноруватись при прийнятті судового рішення без відповідної аргументації.

До висновку додаються плани (схеми) земельної ділянки із зазначенням меж, на які може поширюватись земельний сервітут. Це дає можливість суду та сторонам справи побачити наслідки вибору кожного з варіантів сервітуту та обрати доцільніший та найменш обтяжливий. У дослідницькій частині висновку повинен міститись детальний опис меж частин земельної ділянки, на які поширюватиметься сервітут, із зазначенням лінійних промірів.

Для проведення такої експертизи повинні надаватись правовстановлюючі

документи, землевпорядна документація на земельні ділянки та кадастрові обмінні файли з координатами поворотних точок меж земельних ділянок і будівель на них. Також для здійснення даного дослідження необхідні результати геодезичних знімів, в яких відображається фактичне розташування меж земельних ділянок та об'єктів на них. Важливо встановити фактичне місцезнаходження поворотних точок меж земельних ділянок, оскільки, якщо фактичне розташування меж не буде співпадати з межами внесеними до Державного земельного кадастру та правовстановлюючих документів, то виконати заходи зазначені у висновку буде неможливо.

Для встановлення сервітуту обов'язковою умовою є сформованість земельних ділянок, тому що, в силу положень ч.1 ст. 79-1 ЗКУ, тільки після формування земельна ділянка може бути об'єктом цивільних прав.

При визначенні варіантів встановлення сервітуту потрібно виходити з того, що площа сервітуту має бути мінімально достатньою, а його розташування повинно завдавати якнайменше незручностей та можливих матеріальних збитків власникам обслуговуючої земельної ділянки, не створювати перешкод у господарській діяльності. Наприклад, якщо земельна ділянка огорожена, бажано прокладати земельний сервітут з правом проходу по вже існуючим доріжкам, з виходом через наявні ворота. Потрібно зважати на те, що обтяження земельним сервітутом не повинно призводити до неможливості використання обслуговуючої земельної ділянки за цільовим призначенням, оскільки встановлення такого сервітуту не буде пропорційним його меті.

Отже, судова земельно-технічна експертиза є важливим доказом у судових справах про встановлення земельного сервітуту. Для розробки варіантів сервітуту та визначення технічної можливості його встановлення необхідно враховувати: сформованість земельної ділянки; наявність документації із землеустрою, має містити координати поворотних точок меж земельних ділянок; відповідність фактичного розташування меж земельних ділянок і будівель на них правовстановлюючим документам; визначення найменш обтяжливого способу встановлення сервітуту; зазначення конкретного виду земельного сервітуту; цільове призначення земельних ділянок та співвіднесення теоретичного впливу конкретного виду земельного сервітуту з можливістю використання земельної ділянки за цільовим призначенням; визначення того, чи є встановлення сервітуту необхідним та технічно можливим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 24.08.2022).
2. Постанова Верховного Суду від 19 червня 2019 року по справі №925/603/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82599560> (дата звернення: 24.08.2022).
3. Постанова Верховного Суду від 17 січня 2019 року по справі №607/12777/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79250242> (дата звернення: 24.08.2022).

Напря́м № 10
Міжнародний досвід і перспективи розвитку
судово-експертної діяльності

Галина Авдєєва

*кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна*

**УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Інтеграція України до Європейського Союзу з 2014 року є одним з основних зовнішньополітичних пріоритетів нашої держави. Згідно зі ст. 124 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом «Україна забезпечує поступове приведення своїх чинних законів та майбутнього законодавства у відповідність до *acquis* ЄС». [1]. Після надання Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу процес адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу прискорився.

Оновлення законодавства країн-членів ЄС та Ради Європи здійснюється на основі аналізу звітів Європейської комісії з ефективності правосуддя (ЄКЕП або СЕРЕЈ), в яких з 2002 року щорічно здійснюється оцінка ефективності функціонування судових систем в державах-членах Ради Європи. Зокрема, у звіті, опублікованому у 2014 р. наголошено на важливості діяльності судових експертів, яка «сприяє підвищенню ефективності судової системи, надаючи суддям чіткі та обґрунтовані відповіді з конкретних та складних питань, які вони мають оцінювати». [2]. ЄКЕП навіть присвятила проблемам судової експертизи окремий розділ (розділ 15), на основі якого Радою Європи прийняті «Настанови щодо ролі призначених судом експертів у судових розглядах держав-членів Ради Європи» (далі – Настанови РЄ) у кримінальних, цивільних та адміністративних справах. Згідно з п. 138. Настанов РЄ кожна держава-член Ради Європи повинна або запровадити правові норми, які відповідають запропонованим принципам судово-експертної діяльності, або переглянути, чи вони відповідають інструкціям з цих питань. [3]. Тобто, процеси зближення законодавства в європейських країнах чи, принаймні, спираються на однакові принципи правового регулювання, спостерігаються й у питаннях судової експертизи.

Вивчення та аналіз принципів судово-експертної діяльності, викладених в нормативних документах країн-членів ЄС та Ради Європи, показав недосконалість і необхідність реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції, а порівняльний аналіз законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством європейських країн дозволив визначити його напрями.

В окремих державах-членах Ради Європи (Естонія, Німеччина, Греція,

Ірландія, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Польща, РФ, Туреччина) на сьогодні існує три види судових експертів: 1) технічні експерти, які вирішують питання технічного характеру із використанням власних спеціальних знань у певних галузях науки і техніки; 2) експерти-свідки, яких залучають сторони по справі для підтримки своїх доказів з використанням спеціальних знань; 3) експерти у галузі права, які надають суддям консультації з певних правових питань, але в прийнятті процесуальних рішень не участі беруть. В більшості держав-членів Ради Європи існують два види експертів – технічні (44 країни) і експерти-свідки (32 країни). [3, с. 441, с. 443].

У певних країнах (Кіпр, Данія, Ірландія, Великобританія-Англія та Уельс) експерт зазвичай запрошується безпосередньо сторонами і розглядається відповідно як експерт з боку обвинувачення чи захисту.

В деяких країнах (зокрема, в Нідерландах) обрання експерта здійснюється не судом, а прокурором або професійною асоціацією судових експертів.

В 39 державах-членах Ради Європи (зокрема, в Албанії, Грузії, Німеччині, Ісландії, Литві, Чорногорії, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Румунії, Іспанії, Туреччині та ін.) на процесуальному рівні закріплені вимоги до компетенції та добросовісності судового експерта. А в деяких країнах (зокрема, в Чорногорії, Словенії) за перевищення строку проведення експертизи до експертів можуть застосовуватися штрафи або зменшення винагороди. [3, с. 445].

У Чехії судово-експертна діяльність регулюється Законом № 36/1967 від 20 квітня 1967 «Про експертів і перекладачів» із змінами, внесеними у 2006, 2009, 2011, 2019, 2021 р.р. [4]. Обрання експертів, в основному, здійснюється сторонами зі списків, які обласні суди складають, постійно оновлюють і надсилають в Міністерство Юстиції, обласні прокуратури і управління поліції, районні і військові суди. Централізований (загальний) список експертів і здатних проводити експертну діяльність установ (вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів та ін.), систематизований за галузями знань, складає і оприлюднює в мережі Інтернет Міністерство Юстиції. До проведення експертизи сторони в окремих випадках можуть також залучати особу, яка не внесена до списку експертів.

В республіці Литва згідно Ч. 3 ст. 4 Закону «Про судову експертизу» також в якості експерта може бути призначена особа, яка не включена до списку експертів. [5].

В Україні ще 30 років тому Верховною Радою затверджена «Концепція судово-правової реформи», в якій задекларовано «створити судову експертизу, як важливу і самостійну інституцію, незалежну від органів попереднього розслідування, діяльність якої повинна регулюватись процесуальним законодавством» (п. 1 розділу V). Однак, через розбіжності поглядів представників різних відомств щодо організаційно-управлінських засад судової експертизи це завдання виконано не було. [6, с. 516]. В 1994 р. в Україні був прийнятий закон «Про судову експертизу», який не повною мірою відповідає попередньому задуму. Більше того, до закону «Про судову експертизу» 23 рази вносилися зміни і доповнення, які значно звузили коло осіб, які мають право

проводити судові експертизи, та дозволили державним експертним установам монополізувати діяльність з проведення більшості судових експертиз та експертних досліджень.

Згідно з п.п. 53,54 Настанов РЄ професійним громадським організаціям судових експертів та іншим організаціям надана можливість складати списки (каталоги) потенційних судових експертів і пропонувати певних спеціалістів для проведення судових експертиз. Список судових експертів має лише рекомендаційний характер під час вибору експерта, а суд має право призначати експерта, який до нього не включений (п. 33 Настанов РЄ). При цьому залучатися до проведення експертиз можуть не лише професійні експерти, а навіть ті, які раніше не мали досвіду проведення судових експертиз (п.п. 40-41 Настанов РЄ). Це дозволяє забезпечити реалізацію принципу змагальності у судочинстві, рівності процесуальних прав сторін, зокрема надання сторонам провадження рівних прав щодо залучення експерта за головним принципом – наявність у експерта певної кваліфікації (певних спеціальних знань та/або умінь) та вищої освіти за певним фахом.

Згідно з п.п. 57, 60 Настанов РЄ сторони провадження і потерпілий мають право на отримання інформації про призначеного судового експерта до початку проведення експертизи та оскарження призначення конкретного експерта. А для стимулювання експерта щодо ретельного і чесного виконання своїх професійних обов'язків пропонується запровадити санкції у вигляді відсторонення від проведення експертизи, дискваліфікації, адміністративного штрафу, кримінального переслідування, відшкодування моральної і матеріальної шкоди, тощо (залежно від виду порушень) за надання помилкового або завідомо неправдивого висновку (п. 117).

Порівняльний аналіз законодавства України та ЄС у галузі судової експертизи дозволив встановити неповну відповідність нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні основним засадам діяльності експертів у судових системах держав-членів Ради Європи, які детально викладені у «Настановах щодо ролі експертів, призначених судом у судовому провадженні держав-членів Ради Європи». В умовах євроінтеграції система експертного забезпечення правосуддя в Україні потребує реформування відповідно до європейських стандартів, а саме:

- скасування монополії державних експертних установ і окремих експертів на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз (окрім дослідження об'єктів, обіг яких обмежено державою);
- розширення можливості щодо обрання найбільш кваліфікованого та найбільш відповідного експерта і спеціаліста (державного або приватного) в усіх видах судочинства та надання права оскаржувати призначення певного експерта;
- надання дозволу професійним організаціям судових експертів складати власні списки експертів і пропонувати їх суду та сторонам провадження;
- залучення як самостійних експертів громадян інших держав;

- посилення індивідуальної відповідальності експерта за неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Створення системи експертного забезпечення правосуддя, яка відповідає європейським стандартам, дозволить демонополізувати судово-експертну діяльність, сприятиме реалізації прав сторін провадження на обрання ними найбільш кваліфікованого державного або приватного експерта, наблизить законодавство України у галузі судової експертизи до законодавства ЄС, підвищить ефективність процесу збирання доказів при розслідуванні воєнних злочинів та сприятиме притягненню РФ до міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію та порушення інших норм міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. 27.06.2014. Редакція від 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата доступу: 11.09.2022).
2. European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice. European Commission for the Efficiency of Justice. CEPEJ Studies. Strasbourg : Council of Europe, 2014. 545 p. URL: <https://rm.coe.int/european-judicial-systems-edition-2014-2012-data-efficiency-and-qualit/1680785d95>
3. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11 – 12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/24-kerivni%20princupu%20roli%20priznachenih.pdf>
4. Zákon č. 36/1967 Sb. Zákon o znalcích a tlumočnících. Částka 14/1967. Zrušeno k 01.01.2021 (254/2019 Sb.). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1967-36>
5. The Law on the Forensic Examination of the Republic of Lithuania. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės Įstatymas. 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1161. Nauja redakcija nuo 2020-07-01. Vilnius. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.286DC4AF9827/asr>
6. Ярослав Ю.Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал / [редкол.: Назаров О. А. (голов. ред.) та ін.]. Київ, 2019. № 3 (19). С. 516. URL: <https://goo.su/OiVw> (дата доступу: 11.09.2022).

Вероніка Венчагова

судова експертка сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Одеса, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Незважаючи на стан війни, а перед цим на карантинні обмеження, в Україні досі триває процес реформування судової системи та запровадження механізму правозастосування. Судово-експертна діяльність є одним з найважливіших та невід'ємних складників судової системи України, та вона потребує всебічного вдосконалення та оновлення. Визначаючи поняття судово-експертної діяльності, слід зазначити, що судово-експертна діяльність – це сукупність спеціальних знань і процесуальних норм, що регулюють правовідносини, пов'язані з призначенням та проведенням судових експертиз [1; с. 120]. Чинниками, що впливають на ефективне проведення судово-експертної діяльності, є: нормативно-правове забезпечення, технічне оснащення устаткування та рівень спеціальних знань кожного судового експерта. Але на теперішній час існують певні недоліки в судово-експертній діяльності, яка реалізується в роботі як державних експертних установ, так і експертів, котрі не працюють у державних експертних установах (далі – приватних експертів). Насамперед, це пов'язано з перепонами в експертному забезпеченні правосуддя.

Відповідно до світової практики судово-експертної діяльності, як важливий напрямок розвитку експертного забезпечення правосуддя, можна виокремити й необхідність більш чіткої законодавчої регламентації гарантій забезпечення діяльності судового експерта [2; с. 110]. На теперішній час на законодавчому рівні не регламентовано поняття судово-експертної діяльності (в чинному Законі України «Про судову експертизу» відсутнє таке поняття), а також не зазначено, на які стандарти вона має орієнтуватися. Потрібно оновити та більш чітко визначити визначення термінологію у сфері судової експертизи, її предмета, об'єктів та суб'єктів. У Законі України «Про судову експертизу» лише зазначено, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи у випадках і на умовах, визначених цим Законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ [3]. У положеннях ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» закріплено, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом [3]. Проте в нормах закону не вказано, хто саме є «іншими фахівцями (експертами)». Також на теперішній час існують суперечності, які ускладнюють здійснення судово-експертної діяльності. О. А. Кравченко вважає, що організаційне та правове

регулювання судово-експертної діяльності в Україні слід удосконалити шляхом підвищення рівня правового забезпечення та ефективності чинної системи експертного забезпечення правосуддя [4; с. 236]. Звертаючись до світового досвіду, треба зазначити, що за кордоном існують дві основні організаційні форми проведення судової експертизи. Перша – орієнтується на спеціальні (зокрема, експертні) установи, друга – на конкретних фахівців, долучених до списків судових експертів або тих, які отримали ліцензію на право проведення судової експертизи. Так, законодавством Великобританії передбачена можливість залучення до роботи фахівців приватних криміналістичних лабораторій, які, зазвичай, надають свої послуги в певних специфічних видах експертиз, наприклад, із криміналістичного дослідження документів [5]. Аналогічна система діє і в Німеччині. Отже, специфіка судово-експертної діяльності недостатньо регламентована нормами спеціального закону та перебуває в постійній формі, оскільки здійснення судово-експертної діяльності у своїй основі ґрунтується на принципах, які є основою теорії доказів та доказового права [1; с.121].

Вивчаючи питання розроблення та вдосконалення законодавства про судово-експертну діяльність в Україні, є необхідність зазначити, що над ними працювали багато вчених-науковців та практикуючих експертів: Л.В. Дікань, А.І. Лозовий, В.Д. Понікаров, В.С. Серьогін, М.Г. Щербаковський, Л. М. Головченко, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. М. Ключев, В. К. Лисиченко, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, С. І. Тихенко, О. П. Угровецький, В. Ю. Шепітько, та ін. Незважаючи на те, що зазначені вчені-науковці та експерти-практики зробили суттєвий внесок у розвиток теоретичних, процесуальних та загально-методичних засад експертного забезпечення правосуддя, їх наукові праці не призвели до вичерпання вказаної проблеми, а, навпаки, породили велику кількість нових питань, які необхідно вирішити. На протязі останніх років простежується чимало нових міркувань та ідей щодо організації діяльності судово-експертних установ, їх пріоритетних напрямів діяльності, процесів реформування та особливостей самостійного функціонування експертів, що не є працівниками судово-експертних установ. До того ж чинні нормативно-правові акти, що регулюють зазначену сферу, мають значну кількість законодавчих прогалин і суперечностей, а проекти законів про судово-експертну діяльність в Україні ще перебувають на доопрацюванні [6]. Тож, саме науковий аналіз питань правового забезпечення судово-експертної діяльності в реаліях сьогодення є актуальним та відповідає вимогам часу.

Судова експертиза посилює доказовий базис матеріалів справи, забезпечує встановлення об'єктивної істини, відіграючи важливу роль у розробленні й практичному впровадженні наукових методів та методик, дослідження матеріалів під час розслідування злочинів і судового розгляду справ [7]. Організація й діяльність експертних установ та експертів, які не працюють в державних установах, визначається законом і підзаконними актами, що не

завжди кореспондуються в правовому регулюванні певних питань. Саме у цьому полягає актуальність розгляду даної проблеми. Адже реформування законодавства, обговорення проєктів законів, зумовлюватимуть зміни в правовому та процесуальному статусі державного й приватного судових експертів і в регулюванні судово-експертної діяльності. У широкому сенсі, окремі зміни правового та процесуального характеру призводять до змін правого забезпечення усієї судово-експертної діяльності. О. М. Дручек, розглядаючи це питання, «правове забезпечення» трактує як надання (постачання) чогось у достатній кількості, створення повного й достатнього комплексу умов, необхідних для здійснення чого-небудь; надання гарантій [8; с. 123-128]. Механізм правового регулювання судово-експертної діяльності виходить з оцінки теорії права та теорії доказів. Так, у теорії держави та права механізмом правового регулювання вважають цілісне, результативне впорядкування й організацію суспільних відносин за допомогою системи правових засобів відповідно до вимог соціально-економічного й політичного рівня розвитку суспільства [9; с.6]. Як вважає О. Ф. Скакун, механізм правового регулювання – це процес переведення нормативності права в упорядкованість суспільних відносин, здійснюваний суб'єктами правового регулювання за допомогою системи правових засобів, способів і форм із метою задоволення публічних і приватних інтересів учасників суспільних відносин, забезпечення правопорядку [10].

Беручи до уваги вищевикладене, можна сформулювати поняття механізму правового регулювання судово-експертної діяльності – це процес відповідності нормам матеріального та процесуального права в упорядкованій діяльності експерта, який проводить дослідження об'єктів за певними стандартами [1; с.123].

Як уже зазначалося вище, правове забезпечення судово-експертної діяльності слід розглядати крізь призму термінів «експертиза» та «експерт», які на сьогодні складають уявлення про судово-експертну діяльність в цілому. Адже забезпечення судово-експертної діяльності реалізується саме через експерта, шляхом виконання ним незалежної, об'єктивної, кваліфікованої експертизи. На думку А. В. Фурмана, експертиза – це: а) фахове вивчення речових доказів чи фактів із метою з'ясування обставин і надання відповідних висновків; б) розгляд, дослідження будь-якої справи чи певного питання для одержання правильного висновку, встановлення правильної оцінки; в) соціальна процедура психологічного оцінювання окремих визначених ситуацій, надбань людської діяльності чи особистості, яка проводиться відповідно до поставлених замовником завдань (запиту), вимагає поглибленого дослідження експертом певних психосоціальних проблем чи питань, а відтак і його ґрунтовної теоретико-методологічної підготовки та функціональної грамотності; г) оцінювання авторитетними спеціалістами стану об'єкта чи процесу, причини виникнення події чи можливих її наслідків, а також перспектив використання речей, ресурсів чи прийняття конкретних рішень; д) метод обґрунтування

експертом реального стану справ у певній сфері суспільного життя, з'ясування ґрунтовності вирішення актуальних завдань певною науковою дисципліною (соціологія, дидактика, психологія), а також оцінювання, що «пов'язане з побудовою системи ознак для розпізнавання, класифікації й аналізу складних інновацій, вироблення засобів вимірювання досліджуваних об'єктів при зміні довкілля, середовища» [11; с.70-75].

Правове забезпечення судово-експертної діяльності здійснюється відповідно до норм Закону України «Про судову експертизу», Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, ЦПК, КПК, ГПКУ, КАСУ, КУпАП та інших нормативно-правових актів. Закон України «Про судову експертизу» визначає правові, організаційні та фінансові засади судово-експертної діяльності, забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою й об'єктивною експертизою, що орієнтується на максимальне використання науки і техніки. Він установлює гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку, що забезпечуються: процесуальним порядком призначення судового експерта; заборонаю втручання будь-кого в проведення судової експертизи; існуванням експертних установ, незалежних від правоохоронних органів (науково-дослідні інститути судових експертиз Мін'юсту, Міністерства охорони здоров'я); створенню необхідних умов для незалежної діяльності судового експерта, матеріальним і соціальним забезпеченням експерта; кримінальною відповідальністю за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання обов'язків; можливістю призначення повторної, комісійної експертизи; можливістю бути присутнім під час проведення судової експертизи у випадках, передбачених законом [3]. Проте залишається невирішеним питання експертного забезпечення правосуддя саме приватними експертами, оскільки чинним законодавством не встановлено таке поняття, правові норми, які б детально регулювали його діяльність та кваліфікаційні вимоги. До того ж існує певна колізія в розподілі експертиз між приватними експертами та державними спеціалізованими установами судових експертиз, яку необхідно вирішити на державному рівні з метою уникнення недоброчесної конкуренції. У процесуальному аспекті діяльність судового експерта закріплена у певних правових нормах, що визначають його роль у судочинстві, вирішують, яким чином він залучається до проведення експертизи тощо.

Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити що існує потреба в у змінах правового забезпечення судово-експертної діяльності, адже це буде сприяти створенню оптимальних умов для успішної фахової діяльності та підвищення рівня експертного забезпечення правосуддя в державі.

Також необхідно регламентувати статус приватного судового експерта. Наприклад, зазначити, що проведення судової експертизи може бути доручено приватним експертам, які займаються судово-експертною діяльністю, у випадку, якщо в них є чинна ліцензія та яким присвоєно відповідну кваліфікацію.

Звертаючись до міжнародного досвіду, вважаємо за необхідне розробити

дієвий механізм взаємин між суб'єктами здійснення судово-експертної діяльності з метою зменшення або, взагалі, уникнення протиріч і конфліктів між представниками державних спеціалізованих установ судових експертиз та приватними експертами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Остропілець В.Р. Правове забезпечення судово-експертно діяльності в Україні: сучасний аспект. Харів : Архів кримінології та судових наук №1. 2020 С. 121-128.
2. Клюєв О. М. Удосконалення експертного забезпечення правосуддя: теоретичні, правові, та організаційні аспекти. Теорія і практика судової експертизи та криміналістики. Харків : Право, 2019. Вип. 19. С. 102–117.
3. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. Дата оновлення 01.01.2022 р. URL: <https://bit.ly/3QM7CUh> (дата звернення 15.09.2022).
4. Кравченко О. А. Правові та організаційні проблеми регулювання судово-експертної діяльності // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, Серія «Юридичні науки». 2013. Том 26 (65), № 1. С. 233–237.
5. Сорока С. О., Шпак Ю. В. Європейській досвід організації судово-експертної діяльності. URL: http://pap.in.ua/3_2018/82.pdf.
6. Про судово-експертну діяльність: Проект Закону України URL: <http://surl.li/dakcu>
7. Клименко Н. З історії розвитку і становлення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Віче. Рубрика «Наукова бібліотека». 2013. № 14. С. 8-12. – режим доступу URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3763>
8. Дручек О. М. Поняття адміністративно-правового забезпечення прав, свобод та інтересів дитини органами внутрішніх справ України. Форум права, 2013. № 2. С. 123–128. URL: <http://surl.li/dakdf>.
9. Цвік М. В., Ткаченко В.Д. Загальна теорія держави та права / за ред. М. В.Цвіка, В.Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Х.: «Право», 2002. 320 с.
10. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с. режим доступу: URL: <http://surl.li/dakey>
11. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психодидактична експертиза модульно-розвивальних підручників [Текст] : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2009. 312 с.

Ярослав Заяць

*аспірант кафедри товарознавства, митної справи та управління якістю
Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів, Україна*

Олександр Яровий

*завідувач сектора автотоварознавчих досліджень відділу товарознавчих,
автотоварознавчих та гемологічних досліджень Львівського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
м. Львів, Україна*

Діана Ковальова

*старша судова експертка сектора товарознавчих та гемологічних досліджень
відділу товарознавчих, автотоварознавчих та гемологічних досліджень
Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС
України, м. Львів, Україна*

**ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ МЕТОДИК
СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

Відомо, що методичне забезпечення судово-експертної діяльності має виключно важливе значення для процесу написання і правового обґрунтування висновку судового експерта, який, у свою чергу, є найвагомішим засобом доказування у судовому процесі та процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні [1]. Тому на усіх наукових форумах судових експертів (не залежно від суб'єкта судово-експертної діяльності) особлива увага приділяється вдосконаленню чинного і/чи розробці нового методичного забезпечення.

З іншого боку, проблемні аспекти методології і методики судової експертизи об'єктивно можуть бути встановлені лише шляхом комплексного аналізу чинного методичного забезпечення на предмет відповідності сучасним і перспективним вимогам та потребам судово-експертної діяльності. Такий аналіз доцільно здійснювати за експертними спеціальностями, видами та підвидами судових експертиз. У даному повідомленні цей аналіз здійснено на прикладі методичного забезпечення судової товарознавчої експертизи.

Актуальність зазначеного дослідження, серед іншого, обумовлена і тим, що в останні роки в основних вітчизняних фахових виданнях в галузі судової експертизи (Науково-практичний збірник «Криміналістичний вісник», Збірник наукових праць Харківського НДІСУ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса, Міжвідомчий науково-методичний збірник «Криміналістика і судова експертиза») практично відсутні наукові публікації, присвячені дослідженню проблемних аспектів судової товарознавчої експертизи.

Також відомо, що усі чинні методики проведення судових експертиз внесені у відповідну офіційну електронну базу даних наявних методик проведення судових експертиз, що пройшли атестацію та були рекомендовані

для впровадження в практичну діяльність при проведенні експертиз відповідно до порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженого постановою КМУ від 02.07.2008 №595. Ця база має назву «Реєстр методик проведення судових експертиз», налічує понад 1100 методик, але на даний час, очевидно, у зв'язку з воєнним станом, закрита для доступу. Тому аналіз методичного забезпечення судової товарознавчої експертизи здійснено на основі 18 методичних матеріалів, які є в електронній базі даних судових експертів товарознавців Львівського НДЕКЦ МВС України.

Загальний аналіз зазначених методичних матеріалів дозволяє констатувати такі проблемні аспекти:

- усі зазначені матеріали видані у 1999-2009 роках (50% з них – у 2003-2006 роках), що дає підстави вважати їх певною мірою морально застарілими;

- майже усі зазначені матеріали видані лише у трьох науково-дослідних інститутах судових експертиз Міністерства юстиції України (у Донецькому – 7 шт., у Київському – 5 шт., у Харківському – 4 шт.), що вказує на обмежене коло суб'єктів судово-експертної діяльності, установ та авторських колективів, які брали участь у їх створенні;

- до створення методик з експертизи товарів не були залучені вчені провідних вітчизняних наукових шкіл товарознавства з профільних науково-дослідних установ і закладів вищої освіти та товарознавці-практики з торгівлі, торгово-промислової палати та інших сфер, що, зокрема, вказує на відсутність співпраці та узагальнення відповідного досвіду.

Аналіз змісту зазначених методичних матеріалів дозволяє констатувати такі проблемні аспекти:

- в усіх методиках відсутні торговельні класифікації відповідних товарів (наприклад, за торговельними каталогами вітчизняних і закордонних мереж – «Сільпо», «Епіцентр», «Ашан», «Metro», «Otto» тощо), а також за Українським класифікатором товарів зовнішньоекономічної діяльності та Державними класифікаторами (ДК 016:2010 – Державний класифікатор продукції та послуг, ДК 021:2015 – Єдиний закупівельний словник);

- наявні методики не охоплюють усі фактично наявні на ринку групи товарів класичного асортименту (наприклад, відсутні методики дослідження лісопродукції, окремих груп сировини, засобів виробництва, велосипедів та ін.);

- відсутні методики дослідження товарів новітніх товарних груп і/чи підгруп (наприклад, індивідуальних засобів пересування з автономним живленням електричною енергією, побутових комп'ютерів тощо);

- у наявних методичних матеріалах для дослідження окремих груп товарів відсутні дані про сучасні види (різновиди) цих товарів (наприклад, у методиках дослідження взуття відсутні дані про крокси, уги, сліпери, гладіатори та ін.), а також дані про фактично наявні сьогодні на світовому ринку різновиди взуття;

- усі наявні методичні матеріали створені на основі джерел інформації, які були видані ще в часи советського союзу і/чи у країні-агресорі (наприклад, з 21 літературного джерела, використаного для написання у 2000 році практичних рекомендацій з визначення якості різних груп промислових товарів, 17 (або 81%)

були видані в ССРСР у 1952-1992 роках);

- для створення практично усіх методичних матеріалів майже не використані базові положення основних Державних стандартів України на відповідні товари (наприклад, при написанні у 2006 році «Методичних рекомендацій по дослідженню товарів взуттєвої групи, при проведенні судово-товарознавчих експертиз» з чинних на той час десятків ДСТУ на взуття [2] – автори використали лише ДСТУ 2157-93 «Взуття. Терміни та визначення» та ДСТУ 2063-92 «Взуття для активного відпочинку. Технічні умови»);

- в усіх методичних матеріалах, призначених для визначення ринкової вартості товарів (майна) відсутні гіпотези чи пропозиції про доцільність застосування коефіцієнтів коригування на торг, які вже давно науково обґрунтовані та мають широке застосування при визначенні ринкової вартості нерухомого майна [3].

Повний аналіз проблем сучасного методичного забезпечення судової товарознавчої експертизи потребує ретельнішого та детальнішого дослідження, обсяг результатів якого значно перевищить вимоги до тез доповідей.

Отже, встановлені в результаті проведеного аналізу та викладені вище окремі проблемні аспекти методичного забезпечення судової товарознавчої експертизи, серед іншого, об'єктивно підтверджують правильність та перспективність курсу Експертної служби України на масштабне створення нового та докорінну модернізацію чинного методичного забезпечення судово-експертної діяльності. Наприклад, на розгляд Наукової ради Експертній службі МВС у 2022 році заплановано подати понад 130 новостворених та модернізованих науково-методичних матеріалів [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88). Ст. 84. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення 08.09.2022).

2. Національні стандарти України. URL: <http://www.leonorm.lviv.ua/Default.php?Page=stlist&ObjId=156&CatId=1> (дата звернення 08.09.2022).

3. Заяць Я.І., Беднарчук М.С. Про доцільність використання коригування на торг у судовій товарознавчій експертизі. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 5 листопада 2019). Київ: КНДІСЕ Мінюсту України, 2019. С. 188-193.

4. План роботи Наукової ради Експертної служби МВС на 2022 рік. Вих.: ДНДЕКЦ МВС №19/22/3-35878-2021 від 17.12.2021.

Альона Курочка

судова експертка сектору фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

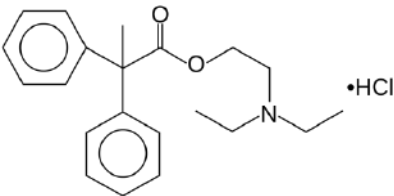

Сергій Шкурдода

завідувач відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Черкаси, Україна

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АПРОФЕНУ

Низка проблем, пов'язаних із експертним дослідженням психотропних речовин, постійно розширюється, оскільки все частіше спостерігаються випадки зловживання речовинами та лікарськими препаратами, які раніше майже не зустрічалися у нелегальному обігу. Так, на території України помічено тенденцію до немедичного зловживання лікарськими засобами з метою досягнення галюциногенного ефекту. Одним із таких лікарських засобів є препарат «Тарен», діючою речовиною якого є апрофен (вміст діючої речовини 0.025 г) [1]. Вказана речовина все частіше стає об'єктом виявлення органами досудового розслідування, а відповідно і об'єктом дослідження в експертній практиці.

Уперше апрофен розроблено у СРСР у Всесоюзному науково-дослідному хіміко-фармацевтичному інституті імені Серго Орджонікідзе (нині ВАТ «ЦХЛС-ВНІХФІ»). У хімічному відношенні апрофен (Aprofene) являє собою 2-діетиламіноетил-2,2-дифенілпропіонат гідрохлорид (синоніми: 2,2-дифенілпропіонової кислоти N,N-діетиламіноетилового ефіру гідро хлорид, 5-діетиламіноетилового ефіру 1,1-дифенілпропіонової кислоти гідрохлорид) (молекулярна формула: $C_{21}H_{27}NO_2 \cdot HCl$, молекулярна маса основи 325.4 г/моль, а гідрохлориду – 361.8 г/моль), CAS номер: 49851-31-2 [2]. Структурна формула наведена на зображенні 1.

		
<p><i>Зображення 1. Структурна формула апрофену</i></p>	<p><i>Зображення 2. Апрофен у вигляді кристалічної речовини</i></p>	<p><i>Зображення 3. Таблетки тарену</i></p>

Апрофен – білий кристалічний порошок, легкокорозинний у воді та спирті. Апрофен відноситься до групи синтетичних холіноблокаторів та третинних

амінів і в якості антидота входить до складу комбінованого препарату «Тарен», рекомендованого при загрозі застосування фосфорорганічних бойових отруйних речовин. Прийом тарену супроводжується чітким галюциногенним ефектом, викликаним присутністю апрофену і виражається в сплутаності свідомості, провалах у пам'яті, наявності яскравих зорових, слухових та тактильних галюцинацій. При цьому апрофен не викликає фізичної або психічної залежності і звикання через дисоціативний вплив, при якому людина не відчуває задоволення й ейфорії [3]. Апрофен надходить на дослідження у вигляді кристалічної речовини та таблеток «Тарену» (зобр. 2,3).

Згідно з «Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 року відповідно таблиці III, списку № 2 – апрофен (тарен) віднесений до психотропних речовин, обіг яких обмежено і стосовно яких допускаються виключення деяких заходів контролю [4].

При проведенні судових експертиз із дослідження апрофену, вилученого з незаконного обігу, виникає низка проблем, перш за все пов'язаних з відсутністю узагальнених і досить повних схем дослідження апрофену, а також затвердженої Міністерством юстиції України методики з дослідження зазначеної психотропної речовини, що значно ускладнює та збільшує строки проведення експертиз, об'єктами яких є апрофен. З огляду на вище викладене доцільним є розроблення оптимальної схеми дослідження, що дасть змогу достовірно якісно ідентифікувати апрофен і визначити його кількісний вміст, використовуючи комплекс фізико-хімічних методів (тонкошарової хроматографії (ТШХ), газової хромато-мас-спектрометрії (ГХ-МС), газової хроматографії (ГХ), спектроскопії в ультрафіолетовому та інфрачервоному діапазоні.

Підготовка проб до аналізу

У випадках надходження на дослідження апрофену у вигляді кристалічної речовини, її попередньо гомогенізують до однорідного стану, відбирають наважку масою близько 0.010 г, переносять у скляний флакон, заливають метанолом об'ємом 1 см³ та проводять екстракцію на ультразвуковій ванні впродовж 10 хв. Отриманий метанольний розчин переносять до віали та проводять подальше дослідження.

У разі надходження на дослідження апрофену у вигляді таблеток в упаковці, з кожної упаковки відділяють по дві таблетки, визначають їх морфологічну структуру, забарвлення, прес-форму, тиснені написи, розміри та значення мас та порівнюють їх із зразками упаковки медичного препарату «Тарен». Потім таблетки переносять в окремі порцелянові ступки, гомогенізують до однорідного стану, відбирають наважки масою по 0.010 г, переносять у скляні флакони, кожну з яких розчиняють у 1.0 см³ метанолу на ультразвуковій ванні протягом 10 хв. Отримані метанольні розчини переносять до віал та проводять подальше дослідження.

Дослідження методом тонкошарової хроматографії

Для проведення дослідження попередньо приготований екстракт, а також розчин стандартного зразку, наносять на стартову лінію хроматографічної

пластини

«Merck TLC Silica gel 60 F₂₅₄». Хроматографування проводять в системах: (I) толуол: ацетон: етанол 25%: аміак (45:45:7,5:2,5); (II) хлороформ : метанол (9:1), (III) гексан-етанол (3:1) [3].

Після піднімання лінії фронту розчинника на лінію фінішу, пластинку виймають з камери, підсушують при кімнатній температурі (або в потоці теплого повітря) до повного зникнення запаху розчинника. З метою детектування хроматографічних зон досліджуваної речовини пластинку проявляють реактивом Драгендорфа або 5% розчином роданіду (тіоціанату) кобальту. Орієнтовні значення коефіцієнтів хроматографічної рухливості (Rf) для пластин «Merck TLC Silica gel 60 F₂₅₄» наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Орієнтовні значення Rf речовин.

Речовина	Системи розчинників			Забарвлення	
	I	II	III	Реактив Драгендорфа	Роданід кобальту
Апрофен	0.91	0.80	0.54	помаранчеве	блакитне

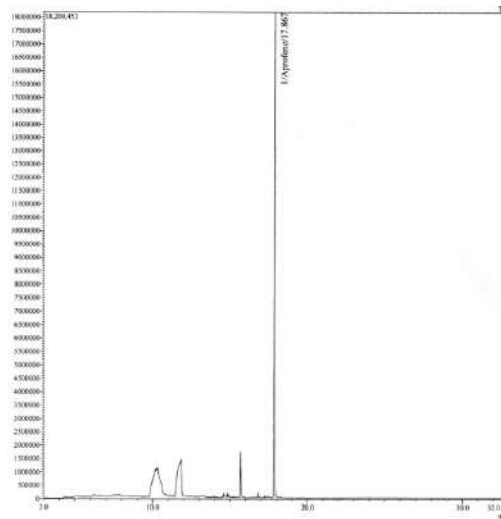
Наведені значення Rf речовин можуть змінюватися в залежності від умов навколишнього середовища (вологості та температури повітря), партій реактивів, хроматографічних пластин та інших факторів.

Дослідження методом газової хромато-мас-спектрометрії

Для проведення дослідження попередньо отримані екстракти досліджують за допомогою газового хроматографа «Shimadzu GC 2010 Plus» з мас-селективним детектором «GCMS-QP2020 EI» за наступних умов: хроматографічна колонка – Rxi-5-MS, кат. № 13423 (30.0 м * 0.250 мм * 0.25 мкм); температурна програма термостата – початкова температура 100 °C (тримати 3 хв.) нагрів 10 °C/хв. до 300 °C (тримати 10 хв.); режим вводу проби: з поділом потоку (Split 20:1); газ-носії – гелій; об'єм проби – 1 мкл; режим роботи МСД – за повним йонним струмом (TIC).

Ідентифікацію речовини проводять за часом утримання речовини та за її мас-спектром. Аналіз хроматограми проводять за допомогою програмного забезпечення приладу LabSolutions GCMS solutions Version 4.45 SP1 із використанням мас-спектральних баз даних NIST та SWGDRUG.

В результаті проведеного дослідження на хроматограмі об'єкта дослідження виявлено пік речовини з часом утримання RT = 17.867 хв., мас-спектр якої ідентифіковано як Апрофене (апрофен). Хроматограма апрофену за повним йонним струмом наведено на зображенні 4.

Зображення 4. Хроматограма апрофену в режимі повного йонного струму (TIC).

Під час використання приладів інших фірм-виробників робочі умови можуть відрізнятись за налаштуваннями мас-детектора, використаного типу колонки, тощо.

Кількісне визначення апрофену

Кількісне визначення апрофену можна провести методом газової хромато-мас-спектрометрії за методом зовнішнього стандарту без побудови калібрувального графіку та методом газової хроматографії із застосуванням калібрувального графіку.

Кількісне визначення апрофену методом газової хромато-мас-спектрометрії за методом зовнішнього стандарту без побудови калібрувального графіку

Для визначення вмісту апрофену від попередньо гомогенізованої в порцеляновій ступці до однорідного порошкоподібного стану речовини відбирають дві репрезентативні наважки, для двох паралельних вимірювань, які розчиняють в метанолі об'ємом по 10.0 см³ на ультразвуковій ванні впродовж 10 хв. Отримані розчини об'ємом переносять у віали та досліджують за допомогою газового хроматографа з мас-селективним детектором за описаних вище умов.

У разі надходження на дослідження апрофену у вигляді таблеток, відібрані раніше розтерті таблетки об'єднують, перетирають в порцеляновій ступці до однорідного стану. Від об'єднаної речовини відбирають дві репрезентативні проби для двох паралельних вимірювань, які розчиняють в метанолі об'ємом по 10.0 см³ на ультразвуковій ванні впродовж 10 хв. Отримані розчини переносять у віали та досліджують за допомогою газового хроматографа з мас-селективним детектором за описаних вище умов.

При тих же умовах проводять хроматографування стандартного розчину апрофену в метанолі з точно визначеною концентрацією.

За допомогою програмного забезпечення приладу визначають площі піків речовини та стандарту. Визначають масу і відсотковий вміст речовини в кожному зразку. За остаточне значення беруть середнє значення двох паралельних проб.

Відсотковий вміст досліджуваної речовини розраховують за формулою 1:

$$\omega = \frac{c_{ст.}}{c_{д.р.}} \times \frac{S_{д.р.}}{S_{ст.}} \times 100\% \quad (1)$$

де

ω – відсотковий вміст досліджуваної речовини, %;

$c_{ст.}$ – концентрація розчину стандартного зразку діючої речовини, мг/см³;

$c_{д.р.}$ – відношення маси наважки досліджуваної речовини до об'єму екстрагента, мг/см³;

$S_{д.р.}$ – площа піку досліджуваної речовини, у.о.;

$S_{ст.}$ – площа піку стандартного зразку досліджуваної речовини, у.о.

Масу досліджуваної речовини визначають за формулою 2:

$$m_{п.р.} = \frac{\omega \times m_{заг}}{100\%} \quad (2)$$

де

$m_{п.р.}$ – маса діючої речовини в наданій на дослідження речовині, г;

ω – відсотковий вміст діючої речовини, %;

$m_{заг.}$ – маса речовини, що надана на дослідження, г.

Кількісне визначення апрофену методом газової хроматографії із застосуванням калібрувального графіку

Кількісне визначення апрофену проводять методом газової хроматографії за калібрувальним графіком. Пробопідготовка для проведення дослідження описана вище. Отримані розчини переносять у віали та аналізують на газовому хроматографі «Agilent Technologies 6890A (G1530A)» з полум'яно-іонізаційним детектором за наступних умов: хроматографічна колонка – Rxi-5-MS, кат. № 13423 (30.0 м * 0.250 мм * 0.25 мкм); температурна програма термостата – початкова температура 100 °С (тримати 3 хв.) нагрів 10 °С/хв. до 300 °С (тримати 10 хв.); режим вводу проби: з поділом потоку (Split 20:1); газ-носії – гелій; об'єм проби – 1 мкл. Аналіз хроматограми проводять за допомогою програмного забезпечення приладу ChemStation Revision A.06.03 Rus (509).

Визначення маси апрофену проводять за калібрувальним графіком. Для цього за допомогою програмного забезпечення ChemStation Revision A.06.03 Rus (509) визначають концентрацію апрофену в пробі.

Масу досліджуваної речовини розраховують за формулою 3:

$$m_{пр.} = \frac{c_{д.р.} \times V_{ал.}}{m_{нав.}} \times m_{заг.} \quad (3)$$

де

$m_{пр.}$ – маса психотропної речовини в наданій на дослідження речовині, г;

$c_{д.р.}$ – концентрація досліджуваної речовини в пробі, визначена за допомогою приладу Agilent Technologies 6890A (G1530A), мг/см³;

$V_{ал.}$ – об'єм розчинника, взятого для дослідження, см³;

$m_{нав.}$ – маса наважки взятої на дослідження, мг.

Визначають відсотковий вміст речовини в кожному зразку. За остаточне значення беруть середнє значення двох паралельних проб.

Дослідження методом ультрафіолетової спектроскопії

Таблетки «Тарену», до складу яких входить апрофен, надходять на дослідження в суміші з різними наповнювачами, такі як цукор, крохмаль, тальк, кальцій стеарат і в суміші з різними добавками, такі як циклозил, хлорозил, карбахолін. Наявність наповнювачів таких, як цукру, крохмалю, тальку і кальцій стеарату в суміші не заважають визначенню апрофену методом УФ-спектроскопії, натомість циклозил, хлорозил, карбахолін у кислому середовищі (рН = 0-1) значно впливають на кількісне визначення апрофену. Кількісне визначення апрофену проводять за калібрувальним графіком [5].

Дослідження методом інфрачервоної спектроскопії

Метод ІЧ-спектроскопії має важливе значення для встановлення наявності речовин-наповнювачів (лактоза, крохмаль, глюкоза та ін.), що чітко визначаються в досліджуваних об'єктах. Дослідження проводять з метою ідентифікації апрофену та визначення наповнювачів у складі таблеток «Тарену». Для цього знімають спектр чистого апрофену і таблетки препарату «Тарен», пресуючи їх в таблетки з бромідом калію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Машковский М. Д. Лекарственные средства. 16-е изд. М.: Новая волна, 2012. С. 220-221. 1216 с.
2. https://commonchemistry.cas.org/detail?cas_rn=3563-01-7
3. Петюнин Г.П., Хусейн Каафарани. Обнаружение апрофена в биологическом материале методом тонкослойной хроматографии. Український медичний альманах. 2011. Том 14, № 2. С. 149-150.
4. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений Постановою Кабінету міністрів України від 6 травня 2000 року № 770.
5. Петюнин Г.П., Хусейн Каафарани. Обнаружение и определение апрофена в биологическом материале методом газо-жидкостной хроматографии. Український медичний альманах. 2011. Том 14, № 3. С. 128-129.

Оксана Мочebroда

старша судова експертка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Луцьк, Україна

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Рух України у напрямку євроінтеграції визначає необхідність та актуальність заходів, спрямованих на розвинення міжнародного співробітництва. Разом з тим, в умовах військової агресії та складної криміногенної ситуації зростає необхідність захисту інтересів держави, прав і свобод громадян в міжнародних судах, що в свою чергу підвищує практичне значення науково-обґрунтованих вітчизняних та міжнародних судових експертиз.

Основу чинної нормативно-правової бази, що регламентує судово-експертну діяльність, складають: Закон України «Про судову експертизу», Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Господарський процесуальний кодекс України.

Зміст нормативно-правової бази також розкривається статтею 2 Закону України «Про судову експертизу», у якій міститься декілька важливих особливостей. Одна з яких свідчить про те, що судово-експертна діяльність в Україні більше регулюється підзаконними актами та поясненнями органів виконавчої влади. А інша, стосується орієнтації на міжнародну співпрацю, адже за міжнародними договорами (згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України) визнається їх верховенство над законодавством України [1].

До міжнародних нормативних актів, зокрема, відносяться:

- багатосторонні міжнародні договори з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру, які регламентують окремі питання залучення експертів до вирішення поставлених завдань;

- багатосторонні міжнародні договори, що регламентують права і свободи людини;

- багатосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, які визначають проведення судової експертизи у порядку міжнародної правової допомоги, залучення експертів до суду іноземної держави, проведення допиту експерта за допомогою відео- та телефонної конференції;

- двосторонні міжнародні договори з питань міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні (регламентують проведення експертиз, допит експертів у кримінальному провадженні у порядку міжнародної правової допомоги) [2, с. 259].

Згідно до розділу IV «Міжнародне співробітництво в галузі судової

експертизи» Закону України «Про судову експертизу», у статтях 22 і 23 розглянуто порядок проведення судових експертиз за дорученням правомочної особи чи органу іноземної держави, а також залучення для спільного проведення судових експертиз фахівців інших держав. У статті 24 передбачено можливість міжнародного співробітництва державних судово-експертних установ у сфері не тільки практичної, а й наукової діяльності [3, с. 48].

Національна судова експертиза не може існувати тільки в межах окремої держави. Так, спеціалізовані установи та служби, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз і криміналістики інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією і друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи і криміналістики.

Слід зазначити, що останніми роками активізувалося міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи. Одним із таких напрямів є створення міжнародних судово-експертних мереж.

На сьогодні функціонує п'ять таких мереж, які об'єднують наукові резерви судово-експертних установ різних держав:

- Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI), що існує з 1995 року;
- Південноафриканська регіональна мережа судово-експертної науки з 2008 року, що включає весь африканський регіон;
- Азіатська мережа судово-експертних наук, яка існує з 2008 року;
- Трасологічна судово-експертна природоохоронна мережа, що існує з 2006 року, яка є неурядовою організацією для надання допомоги у проведенні судових експертиз у справах про злочини проти дикої природи і для збереження біологічного розмаїття флори і фауни;
- Міжнародна судово-екологічна експертна мережа теж існує з 2008 року для сприяння судовим експертам у галузі екології і спеціалістам розслідування екологічних правопорушень [4, с. 130].

Створення міжнародних мереж судово-експертних установ є свідченням зацікавленості держав у взаємодії і посиленні міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи з метою досягнення передового рівня проведення судових експертиз і відповідності якості їх проведення міжнародним стандартам.

Зростання кількості тяжких міжнародних злочинів вимагає тіснішої співпраці між державами в їх розслідуванні. Правове поле функціонування інституту судової експертизи в Україні буде трансформуватись. Тому доцільним напрямком для його змін є формування правового підґрунтя для прискорення інтеграції міжнародного досвіду судово експертної роботи в діяльність вітчизняних експертів, впровадження новітніх розробок та участь України в програмах розвитку галузі судової експертизи на світовому рівні.

Судова експертиза охоплює велику кількість наукових дисциплін, і багато актуальних проблем експертології важко вирішити, використовуючи ресурси однієї лабораторії в одній державі. Тому важливо, щоб кожній державі були

доступні методи експертних досліджень, які застосовуються в інших державах. Саме міжнародна співпраця надає ряд переваг в сфері судово-експертної діяльності, сприяє запровадженню в Україні позитивного досвіду використання спеціальних знань у встановленні і розслідуванні кримінальних правопорушень, в тому числі в умовах військової агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закону України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
2. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика) № 2-3 (6-7) 2017. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
3. Експертизи у судовій практиці: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2005. URL: <http://law.inf.ua> (дата звернення: 10.09.2022).
4. Клименко Н.І., Купрієвич О.А. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 4. URL: <http://vkslaw.univ.kiev.ua> (дата звернення: 10.09.2022).

Альона Рубленко

старша судова експертка сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

Едуард Позаченюк

головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Вінниця, Україна

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА
МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ**

На теперішній час у світі потенційні можливості судово - експертних досліджень щороку зростають, спостерігається підвищення якості та точності результатів експертиз, зменшується суб'єктивізм експерта, впроваджується стандартизація, розширюється сфера застосування спеціальних знань. Судово - експертна діяльність в Україні є досить вагомою та важливою для судочинства. Основна мета роботи судових експертів - сприяння встановленню обставин, які мають значення для справи, та тим самим здійснювати вплив на прийняття судових рішень. Тому судовими експертами повинні бути лише висококваліфіковані фахівці, які мають на меті не лише якісно та кваліфіковано виконувати свою роботу, а й постійно вдосконалювати свої знання, цікавитись дослідженнями науковців, новими розробками, методиками. В умовах стрімкого розвитку науки та техніки цей процес відбувається досить швидко, певні знання та напрацювання «старіють» та втрачають свою актуальність буквально на наших очах, тому й слід так би мовити «йти в ногу з часом», що можливо завдяки активної міжнародної співпраці з метою пошуку позитивного досвіду.

Реалії сьогодення свідчать про те, що міжнародна співпраця є актуальним, корисним та необхідним чинником для розвитку та вдосконалення роботи експертних установ, а також має на меті подальший обмін досвідом та врахування сучасних досягнень науки і техніки, створення профільних експертних напрямів. Враховуючи те, що Україна взяла стрімкий курс на інтеграцію до ЄС, особливий інтерес для нас становить досвід європейських країн у питанні, щодо боротьби зі злочинністю, досвіду у проведенні різних видів експертиз, врегулювання та забезпечення досліджуваної взаємодії між експертними підрозділами та підрозділами поліції [1, с.165-168].

Проблеми та умови, які виникли в нашій державі на теперішній час свідчать про те, що найбільш доцільно було б звернутися до досвіду технічно розвинених країн, таких як наприклад Великобританія, яка є країною, що започаткувала ДНК-експертизу, а тому має значний організаційно-правовий досвід в цьому напрямку. Там у 1995 році була створена Національна база ДНК-даних - NDNAD (UK National Criminal Intelligence DNA Database), в яку вносять інформацію про будь-яку затриману поліцією особу, навіть якщо потім її вина не

підтвердиться. Подальші дослідження показали, що створення бази даних ДНК знижують рівень злочинності. Так, станом на грудень 2018 рік, в NDNAD (Національна база даних ДНК Сполученого Королівства) було понад 6 мільйонів профілів ДНК, взятих у осіб, і понад 600 000 профілів ДНК вилучених з місць злочинів. Згідно статистичних даних поліції за типами злочинів розкриття за вбивствами мали вищий показник (81,9%), ніж згвалтування (55,6%), крадіжки транспортних засобів (40,8%) і квартирні крадіжки (40,2%). Показниками ефективності роботи NDNAD, які більш всього показують ефективність роботи за цим видом досліджень, можна вважати більш збіги - це збіги, отримані за результатами досліджень, за типом «особа-особа», або між відомими особами та зразками з місця злочину, або збіги між різними зразками з місця злочину. Так, збіги зросли в кількості від 2013 до 2017 (62% і 66%) [2].

Тому у подальшому цей досвід став досить популярним, ефективним у розслідуванні злочинів та найпотужнішим інструментом для здійснення правосуддя. Отримані дані загалом свідчать про те, що бази даних ДНК більш корисні для вирішення конкретних типів справ і мають потенційний вплив на правопорушників певних категорій. Таким чином, наповнені великою кількістю зразків вилучених з місць злочину, і зразків ДНК осіб в базі даних, можуть знизити рівень злочинності та обмежити злочинну діяльність. Це показує, що ці бази даних є ефективними і спрямовані на допомогу поліції.

Згодом інші країни (Сполучені Штати Америки, Австралія, Канада, Ізраїль та інші) послідували позитивному прикладу та також створили бази ДНК. Наприклад, у Збройних Силах США створено Сховище зразків біологічного матеріалу для ідентифікації останків (Armed Forces Repository of Specimen Samples for the Identification of Remains), де зберігаються зразки ДНК всіх, хто вступає на військову службу, перебуває в резерві, служить за контрактом, призивався в минулому, а також організовано функціонування Лабораторії з ідентифікації ДНК (The Armed Forces DNA Identification Laboratory), завдання якої полягає у встановленні відповідності зразків ДНК військовослужбовця, який загинув (помер), з тими зразками, що містяться в Сховищі зразків біологічного матеріалу, та подальшої ідентифікації останків людини [3, с.130-134].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України зумовили гостру необхідність у використанні найпрогресивніших технологій для розслідування злочинів - це метод дослідження ДНК. Тому наша держава цього року зробила великий крок у законодавчому полі. Верховна Рада України 9 липня ухвалила закон «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», що передбачає створення єдиної державної бази ДНК. Мета створення такої бази - удосконалити роботу правоохоронних органів України із запобігання, виявлення, розкриття та розслідування злочинів проти життя, здоров'я, волі, статевої свободи та недоторканості громадян, а також інших злочинів і правопорушень, розшуку безвісти зниклих осіб та ідентифікації невпізнаних трупів.

Законом передбачається як обов'язкова, так і добровільна реєстрація ДНК. **Обов'язково реєструватимуть ДНК, в тому числі, невпізнаних трупів.** Також

пропонується встановити механізм відбору біологічних зразків осіб, які добровільно вступають або призиваються на військову службу та військовослужбовців, за потреби забезпечити подальшу їхню ідентифікацію. Слід зауважити, що громадськість може бути готова пожертвувати частиною своєї конфіденційності заради суспільних благ, але якщо ці переваги не можуть бути підтверджені або залишаються невидимі, тоді така жертва може бути поставлена під сумнів.

Також можна зазначити й те, що перспективною в напрямку міжнародного співробітництва вбачається інтенсифікація проведення міжнародних стажувань працівників судово - експертних установ України, розробка на основі отриманих ними знань, вмінь та навичок ефективних механізмів реалізації спільних дослідницьких програм, наукових проєктів у діяльність судово - експертних установ України. Якщо це співробітництво буде систематичне, то в подальшому буде результатом - це підвищення професійного рівня експерта, що є запорукою проведення експертиз на високому рівні з мінімізацією кількості експертних помилок та забезпеченням високого рівня результатів експертиз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Клименко Н.І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матеріалів круглого столу / ред. кол. О. Л. Кобилянський та ін. К., 2015. С. 165-168.
2. Aaron Opoaku Amankwaa, Carole McCartney The effectiveness of the UK national DNA database. *Forensic Science International: Synergy*. Volume 1, 2019. URL: <https://sciencedirect.com/science/article/pii/S2589871X19300713>.
3. Клименко Н. І., Купрієвич О. А Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С.130-134.

Наталія Шалімова

*докторка економічних наук, професорка, декан економічного факультету
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна*

Світлана Косенко

*кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка лабораторії навчальної та
наукової роботи Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Київ, Україна*

Олександр Коломоєць

*кандидат юридичних наук, доцент, провідний фахівець з організації наукової
роботи Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України, м. Кропивницький, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ РОБОТИ ЕКСПЕРТІВ В РОБОТІ НЕЗАЛЕЖНИХ АУДИТОРІВ

Аудитори виконують різні види послуг: аудит історичної фінансової інформації; огляд історичної фінансової інформації; завдання з надання впевненості, які не стосуються історичної фінансової інформації, а відповідно не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації; супутні та інші, зокрема консультаційні, послуги. І особливо при виконанні інших завдань з надання впевненості може виникати потреба у використанні роботи особи або організації, яка володіє спеціальними знаннями в іншій галузі, ніж бухгалтерський облік та аудит, оскільки ці завдання стосуються об'єктів нефінансового характеру, зокрема. Але і при виконанні завдань з аудиту фінансової звітності може виникнути необхідність використання роботи експертів, наприклад, для оцінки дійсності документів, підписів тощо в процесі оцінки ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства, наявності обставин, що можуть свідчити про наявність шахрайства. Мета використання такої роботи – допомогти аудиторам отримати прийнятні аудиторські докази у достатньому обсязі.

Відповідно можуть виникати випадки доцільності використання роботи суб'єктів судово-експертної діяльності при виконанні послуг незалежними аудиторами. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [1] такими суб'єктами можуть бути: державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань, а підставою для проведення експертизи – договір з експертом чи експертною установою.

Вказані питання регламентовані Міжнародним стандартом аудиту (МСА) 620 «Використання роботи експерта аудитора» [4]. Аудитор несе одноосібну відповідальність за висловлену аудиторську думку, і ця відповідальність не зменшується при використанні ним роботи експерта. Відповідно звертаючись до

експерта, аудитор не може перекласти всю відповідальність за дослідження певного питання на нього. В обов'язки аудитора входить: оцінка, чи має експерт необхідну компетентність, уміння та об'єктивність для цілей аудитора; розуміння галузі спеціальних знань експерта; визначення характеру, обсягу та цілей роботи експерта; оцінка достатності роботи експерта для цілей аудитора; визначення необхідності посилання на експерта в звіті аудитора.

Незважаючи на це, якщо аудитор, який використовує роботу експерта, дотримуючись цього МСА, дійшов висновку, що робота цього експерта достатня для цілей аудитора, він може визнати результати або висновки цього експерта прийнятними аудиторськими доказами.

МСА 620 регламентовано, що аудитор повинен узгодити в письмовій формі у вигляді договору з експертом такі питання: характер, обсяг та цілі роботи цього експерта; відповідні ролі та відповідальність аудитора і цього експерта; характер, час та обсяг повідомлень між аудитором і експертом, включаючи форму будь-якого звіту, який має надати цей експерт; необхідність дотримання експертом вимог до конфіденційності.

Визначено напрямки оцінки достатності роботи експерта для цілей аудитора, включаючи: відповідність і обґрунтованість результатів або висновків цього експерта та їх узгодженість з іншими аудиторськими доказами; якщо робота цього експерта охоплює використання значущих припущень і методів, доречність та обґрунтованість цих припущень і методів за певних обставин; якщо робота цього експерта охоплює використання первинних даних, що є значущими для роботи цього експерта, доречність, повноту і точність цих первинних даних.

Певні складнощі в організації використання роботи експерта зумовлені тим, що необхідно враховувати і вимоги Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [2], і вимоги Міжнародних стандартів аудиту [1], зокрема МСА 620, і вимоги нормативних документів, які регламентують питання призначення та проведення судових експертних та експертних досліджень [1; 3]. При цьому МСА 620 не регламентує чіткі всі питання, наприклад, зазначено, що окремі питання можуть регламентуватися національним законодавством. До них віднесено: 1) умови розгляд експерта як члена групи із завдання та поширення на нього відповідних етичних та інших професійних вимог, включаючи ті, що стосуються незалежності; 2) необхідність та порядок посилання на роботу експерта в звіті аудитора для розуміння не модифікованої та модифікованої думки.

Визнаючи доцільність співпраці незалежних аудиторів та експертів при виконанні складних завдань з аудиту, інших завдань з надання впевненості, необхідно узгодити дані питання в національному законодавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року №4038-ХІІ (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 08.09.2022).
2. Закон України Про аудит фінансової звітності та аудиторську

діяльність» від 21 грудня 2017 року №2258-VIII (із змінами та доповненнями)
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення: 08.09.2022).

3. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 8 жовтня 1998 року №53/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 08.09.2022).

4. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements, Volume I, 2016-2017 Edition. URL: <https://bit.ly/3SNLr1d> (дата звернення: 08.09.2022).

Напрям № 11**Питання вдосконалення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації фахівців експертних установ та працівників поліції*****Marcin Nowak***

*doktor, adiunkt Zakładu Prewencji i Profilaktyki Instytutu Służby Prewencyjnej
Wydziału Bezpieczeństwa i Nauk Prawnych, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie,
Rzeczpospolita Polska*

PRZYGOTOWANIE POLSKICH POLICJANTÓW DO UDZIELANIA PIERWSZEJ POMOCY PO UŻYCIU PARALIZATORA ELEKTRYCZNEGO

Bezpieczeństwo jest wartością, która towarzyszy ludzkości od zarania dziejów. Tym bardziej wartość ta jest bliska funkcjonariuszom Policji, którzy na co dzień strzegą bezpieczeństwa obywateli swojego kraju. Do realizacji postawionych Policji zadań ustawodawca wyposażył funkcjonariuszy w środki przymusu bezpośredniego i broń palną. Jednym ze środków przymusu bezpośredniego znajdującym się na wyposażeniu policjantów realizujących zadania służbowe jest paralizator elektryczny. Należy stwierdzić, iż jest to najnowszy środek przymusu bezpośredniego znajdujący się na wyposażeniu formacji. Jednakże jego działanie związane jest z ingerencją w ciało osoby w stosunku do której urządzenie jest używane. Dlatego od policjantów oczekuje się posiadania wiedzy i umiejętności w zakresie udzielania pierwszej pomocy a tym bardziej pomocy po użyciu środka przymusu bezpośredniego. W ocenie autora istota udzielania pierwszej pomocy przez funkcjonariuszy Policji ewaluowała na przestrzeni lat. Niewątpliwie temat ten był traktowany po macoszemu. Dokonany przegląd literatury pozwala stwierdzić, iż nikt nie pochylił się nad tematem związanym z udzielaniem pierwszej pomocy przez policjantów po użyciu paralizatora elektrycznego. Wobec czego autor za cel badań przyjął określenie kierunków przygotowania funkcjonariuszy Policji do udzielania pierwszej pomocy osobie po użyciu paralizatora elektrycznego.

Ustawodawca wyposażył Policję w uprawnienia nadane ustawą o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 24 maja 2013 roku. Ustawa ta reguluje uprawnienia podmiotów w zakresie użycia i wykorzystania określonych środków.

Zgodnie z decyzją nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 8 lutego 2022 r. w sprawie ustalenia wzorów i typów uzbrojenia Policji, ustala się jako uzbrojenie Policji następujące wzory i typy przedmiotów przeznaczonych do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej (paralizatory elektryczne), tj. Taser X26 we wszystkich odmianach i Taser X2.

Etapem przygotowującym policjantów do posługiwania się przedmiotami przeznaczonymi do obezwładniania osób za pomocą energii elektrycznej jest szkolenie w ramach lokalnego doskonalenia zawodowego. Program został opracowany w ten sposób, aby przygotować policjantów do samodzielnego posługiwania się paralizatorem elektrycznym w czasie służby.

W myśl art. 36 ust. 1 ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej

z 24 maja 2013 r. ustawodawca wskazuje, że „w przypadku, gdy w wyniku użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego nastąpiło zranienie osoby lub wystąpiły inne widoczne objawy zagrożenia życia lub zdrowia tej osoby, uprawniony udziela jej niezwłocznie *pierwszej pomocy*, a w razie potrzeby zapewnia wezwanie kwalifikowanej *pierwszej pomocy* lub podmiotów świadczących medyczne czynności ratunkowe”. Należy tutaj zwrócić uwagę na określenie „pierwszej pomocy”, definiowane w myśl ustawy z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym, jako „zespół czynności podejmowanych w celu ratowania osoby w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego wykonywanych przez osobę znajdującą się w miejscu zdarzenia, w tym również z wykorzystaniem wyrobów medycznych i wyposażenia wyrobów medycznych, w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 20 maja 2010 r. o wyrobach medycznych oraz produktów leczniczych wydawanych bez przepisu lekarza dopuszczonych do obrotu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”.

Wprowadzenie na wyposażenie formacji mundurowych środka przymusu bezpośredniego jakim jest paralizator elektryczny spotkało się z głosami krytyki dotyczącymi szkodliwości tegoż środka. Środowisko związane z ochroną praw człowieka podkreślało, że urządzenie może „zabić” osobę wobec której zostanie użyte urządzenie. W tym miejscu autor pragnie przywołać badania, które przeprowadził na przełomie lat 2016-2017 w polskiej Policji. Tabela 1 przedstawia opinię policjantów na temat oceny poszczególnych aspektów szkodliwości użycia paralizatora elektrycznego wobec człowieka.

Tabela 1. Ocena poszczególnych aspektów szkodliwości użycia paralizatorów elektrycznych wobec człowieka

Na czym polega szkodliwość użycia paralizatora elektrycznego wobec człowieka?	M	Me	Mo	SD
zranieniu osoby	1,41	1	1	0,84
powstaniu szkody materialnej	1,23	1	1	0,58
doznaniu trwałego uszczerbku na zdrowiu	1,19	1	1	0,52
śmierci osoby	1,15	1	1	0,50

źródło: opracowanie własne

W opinii badanych wszystkie przedstawione w pytaniu kategorie szkodliwości nie są uznawane za ważne. Szczególnie niewielkie, zdaniem badanych, jest ryzyko śmierci osoby i ryzyko doznania trwałego uszczerbku na zdrowiu oraz powstanie szkody materialnej. Nieco bardziej (choć nadal niezbyt istotna) jest, zdaniem ankietowanych, możliwość zranienia osoby. Świat nauki w tym nauki medyczne nie pozostały obojętne na tego typu zdarzenia i możliwość przeprowadzenia w tym kierunku badań naukowych. Na uwagę zasługują badania przeprowadzone przez Richarda Stevenсона (konsultanta medycyny ratunkowej z Glasgow) i Iana Drummond-Smith (nadinspektora Policji - Devon & Cornwall Police) w publikacji „Medical implications of Conducted Energy Devices in law enforcement”. W przeprowadzonych badaniach wskazano medyczne implikacje paralizatorów elektrycznych użytkowanych przez stróżów prawa w Wielkiej Brytanii. Twórcy

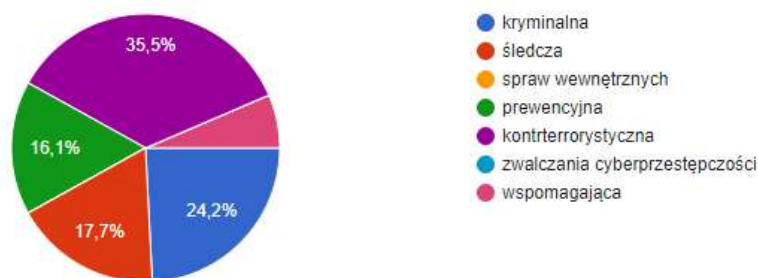
artykuły są zdania, że użycie paralizatora wiąże się z obrażeniami, jednak większość z nich sklasyfikowana jest jako mało szkodliwa. Śmierć lub cięższe obrażenia ciała opisane w literaturze medycznej są rzadkie.

Głównym celem badań było wskazanie kierunków przygotowania funkcjonariuszy Policji do udzielania pierwszej pomocy osobie po użyciu paralizatora elektrycznego.

W badaniu udział wzięło 62 funkcjonariuszy Policji posiadających uprawnienia do posługiwania się paralizatorem elektrycznym. Większość badanych stanowili mężczyźni 98,4 %. Metodą zastosowaną w badaniach był sondaż diagnostyczny przy użyciu techniki ankietowania i narzędzia jakim był internetowy kwestionariusz ankiety.

Zdecydowana większość badanych (35,5%) pełni czynności w służbie kontrterrorystycznej. Pozostali badani realizują obowiązki w służbie kryminalnej (ponad 24%), śledczej (17,7%), prewencyjnej (16,1%) i wspomagającej (6,5%), co przedstawia wykres 1.

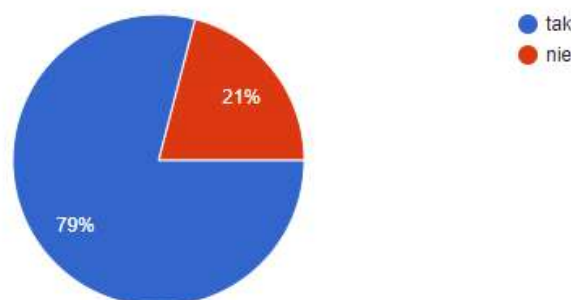
Wykres 1. Rodzaj pełnionej służby

źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość badanych (79%) uważa, że szkolenie które odbyli w zakresie posługiwania się paralizatorem elektrycznym przygotowało ich do udzielenia pierwszej pomocy osobie wobec której użyli urządzenia. Odmiennego zdania jest 21 % badanych (wykres 2).

Wykres 2. Opinia na temat tego, czy odbyte szkolenie w zakresie posługiwania się paralizatorem elektrycznym przygotowało badanych do udzielania pierwszej pomocy po użyciu urządzenia

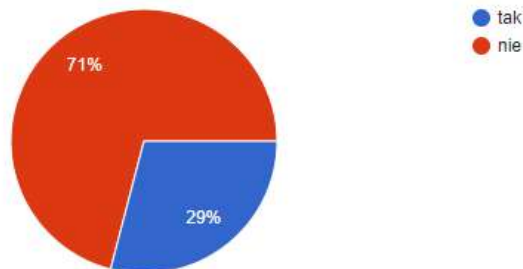

źródło: opracowanie własne

Na uwagę w ocenie autora badań zasługuje fakt, iż zdecydowana większość

badanych, bo aż 71% policjantów nie odbyło dodatkowego szkolenia w zakresie udzielania pierwszej pomocy osobie w stosunku do której został użyty paralizator elektryczny (wykres 3).

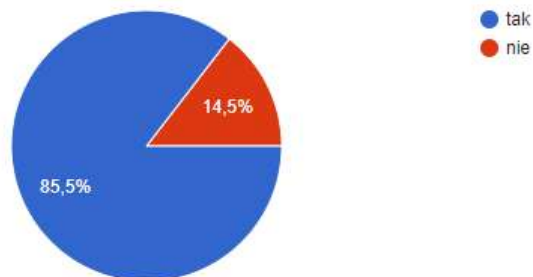
Wykres 3. Odbycie dodatkowych szkoleń w zakresie udzielania pierwszej pomocy osobie w stosunku do której użyto paralizatora elektrycznego

źródło: opracowanie własne

Dlatego też większość badanych policjantów (85,5%) stwierdziła, iż wymagane jest wprowadzenie dodatkowych szkoleń w zakresie udzielania pierwszej pomocy po użyciu paralizatora elektrycznego. Ponad 14% badanych miało odmienne zdanie na ten temat (wykres 4).

Wykres 4. Opinia na temat wprowadzenia dodatkowych szkoleń w zakresie udzielania pierwszej pomocy po użyciu paralizatora elektrycznego

źródło: opracowanie własne

Kwestia związana z użyciem paralizatora elektrycznego w działaniach Policji nie jest tematem nowym. Zmagania policjantów w tym obszarze już nie raz spotkały się z krytyką społeczeństwa, jak i samego środowiska policyjnego. W ocenie autora obszar związany z udzielaniem pierwszej pomocy po użyciu paralizatora elektrycznego był traktowany marginalnie. Na gruncie polskim, literatura naukowa dotycząca tego obszaru jest uboga i nie umożliwia pogłębienia wiedzy.

Uzyskane wyniki badań przeprowadzone wśród funkcjonariuszy Policji posiadających doświadczenie w posługiwaniu się paralizatorem elektrycznym z różnych komórek i jednostek organizacyjnych Policji, pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków:

programy dotyczące szkolenia w zakresie posługiwania się paralizatorem

elektrycznym wymagają korekty w obszarze udzielania pierwszej pomocy pod kątem treści i czasu;

do treści programów szkoleń w zakresie posługiwania się paralizatorem elektrycznym w tematyce pierwszej pomocy należy włączyć zagadnienia związane ze współpracą policjantów z Zespołem Ratownictwa Medycznego;

policjanci posługujący się paralizatorem elektrycznym w czasie pełnionych obowiązków służbowych powinni sukcesywnie odbywać szkolenia w zakresie udzielania pierwszej pomocy osobie w stosunku do której został użyty paralizator elektryczny;

policjanci, którzy posługują się paralizatorem elektrycznym powinni odbywać kurs kwalifikowanej pierwszej pomocy i uzyskać tytuł ratownika.

BIBLIOGRAFIA:

1. Nowak M., Paralizator elektryczny – środek przymusu bezpośredniego stosowany w Policji, Jawor 2019.
2. Stevenson R., Drummond-Smith I., Medical implications of Conducted Energy Devices in law enforcement. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32658743/> (dostęp z dnia: 12.09.2022).
3. Ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 24 maja 2013 roku, Dz U z 2022 r., poz. 1416.
4. Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o wyrobach medycznych, DzU z 2022 r., poz. 974.
5. Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym, DzU z 2022 r., poz. 1720.
6. Decyzja nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 8 lutego 2022 r. w sprawie ustalenia wzorów i typów uzbrojenia Policji, Dz. Urz. KGP z 2022 r., poz. 71.

Андрій Бабахін

*курсант 2-го курсу групи ДР-145 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: Анатолій Наточій - старший викладач кафедри тактико-
спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

КОНСТРУЮВАННЯ ТРЕНІНГОВИХ ВПРАВ У РАМКАХ ВЗАЄМОДІЇ ЗАНЯТЬ З ВОГНЕВОЇ ТА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Найважливішим завданням створення ефективної та результативної технології навчання, технології, адекватної вимогам практики, є конструювання навчальних завдань (вправ), що відповідають певним вимогам. До таких можна віднести наступне:

1. Відповідність професійним запитам. Навчальні завдання мають бути спрямовані на підготовку співробітника поліції до практичної правозастосовної діяльності, носити прикладний, а не абстрактний характер, що розвиває. Аналізуючи навіть окремо взяту технічну підготовку у стрільбі, слід зазначити, що комплекс умінь і навичок, одержуваних випускниками освітніх установ МВС України, не повною мірою відповідає практичній правозастосовній діяльності, специфіці поліцейських ситуацій застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

2. Спеціалізація навчальних завдань. Вимога спеціалізації навчальних завдань логічно впливає із вимоги відповідності професійним запитам, водночас доповнюючи та уточнюючи його. Спеціалізовані завдання – це завдання, що відповідають профілю професійної діяльності працівника поліції. Необхідно враховувати специфіку застосування заходів безпосереднього примусу співробітниками поліції у зв'язку з характером виконуваних оперативно-службових завдань. Працівник поліції частіше за інших потрапляє у складні та часом небезпечні психологічні ситуації в повсякденній службовій діяльності, які мають стресогенний вплив на психіку. Тому психологічна підготовка працівників поліції у спеціалізованому навчальному закладі повинна бути спрямована на формування стійкості [3].

3. Взаємодія галузей навчальних дисциплін та наукових знань. У навчальних завданнях має проявлятися взаємодія галузей навчальних дисциплін та наукових знань, що аналізують цілісну адаптивну поведінку при застосуванні поліцейської сили. Приватні механізми, щоб забезпечити поведінку (правова регламентація дій, їх рухова реалізація тощо.), об'єднуються, інтегруються у систему вищого порядку, цілісну архітектуру пристосувального, поведінкового акта. В даному випадку фігурує методологічний рівень, який не зводиться до одного зі складових компонентів. Цей рівень поєднує «різномірні» когнітивні, емоційні, фізичні прояви феномену застосування сили та зброї співробітниками поліції. Реалізація навчальних завдань має ґрунтуватися на ретельній координації та інтеграції навчальних дисциплін та комплексному

міждисциплінарному та міжгалузевому відборі навчального матеріалу з урахуванням поточного етапу навчання. Проведений аналіз науково-методичної літератури у напрямку удосконалення методів та способів застосування заходів фізичного впливу представниками силових структур України, анкетування провідних фахівців єдиноборств, результати попередніх науково-дослідних робіт [2] даної спрямованості, власний бойовий та педагогічний досвід, підтверджують необхідність постійного удосконалення техніки та тактики застосування прийомів рукопашного бою правоохоронцями МВС України.

4. Неочевидність рішення та варіативність дій. Застосування співробітником поліції будь-якого заходу силового впливу щодо правопорушника, незважаючи на встановлений порядок цієї процедури у нормативній правовій базі, характеризується важкою прогнозованістю наслідків. Так само варіативність дій учнів необхідна і під час вирішення завдання. Наприклад, вирішення проблемного завдання у тирі з вогнепальною зброєю не повинно завжди закінчуватися виробництвом пострілу. Варіативність дій у умовах, що моделюються, необхідна для того, щоб не задавати спочатку курсантам і слухачам установку на застосування зброї та варіативність повинна полягати, перш за все, у виборі засобів примусу – законні вимоги, фізична сила, спецзасоби, вогнепальна зброя. Крім того, варіативні та техніко-тактичні дії співробітника поліції в екстремальних ситуаціях. Немає і не може бути єдино правильного варіанту процесів. Складовою психологічної підготовки працівників поліції є питання формування в них високої психологічної стійкості, тобто цілісної характеристики особистості, що забезпечує збереження її працездатності у психологічно несприятливих умовах, пов'язаних із раптово виникаючим впливом стресогенних факторів, та виражається у сформованості навичок протистояння внутрішнім і зовнішнім негативним факторам, адекватному реагуванню на раптові зміни обстановки, у здатності до подолання емоційного збудження і саморегуляції [1].

5. Комплексність та простота в оцінюванні. Створюючи та моделюючи завдання, і, що не менш важливо, технологію оцінювання дій співробітника правомірно та ефективно застосовувати вогнепальну зброю при їх вирішенні, слід, на наш погляд, докладно розглядати норми поведінки поліцейського. Основні проблеми, що виникають в оцінці таких завдань – відсутність єдиного рішення. Оскільки в завданнях немає єдино правильного рішення, ретельному аналізу необхідно піддати алгоритм дій співробітника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заболотний С.М. Формування психологічної стійкості прикордонників при несенні служби в пунктах пропуску через державний кордон. Вісник Національного університету оборони України. 2014. Вип. 5. С. 64–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2014_5_14 (дата звернення 16.05.2019).

2. Хацаюк О.В. Удосконалення спеціальної фізичної підготовленості військовослужбовців внутрішніх військ МВС України у системі бойової підготовки. Збірник наукових праць Академії внутрішніх військ МВС України.

2013. Вип. 1. С. 66-72.

3. Швець Д.В. Психічна стійкість працівника поліції як основа готовності до службової діяльності в екстремальних ситуаціях // Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (м. Харків, 30 берез. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України ; Консультативна місія Європейського Союзу в Україні. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 226-229.

Ірина Бруньова

заступниця завідувача відділу – завідувачка сектору фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Суми, Україна

Олена Бабенко

кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри біології людини, хімії та методики навчання хімії Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, м. Суми, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ АНДРАГОГІКИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Законодавством України визначено, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Отже, діяльність судового експерта, безперечно, передбачає наявність цих знань у відповідних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла, тощо [4].

Підготовка судових експертів за напрямками криміналістичних видів експертиз починається зі студентських років у профільних ЗВО, тоді як заклади вищої освіти, які готують судових експертів, зокрема, за напрямками досліджень матеріалів, речовин і виробів, в нашій країні відсутні. Експертні установи мають проводити кропітку працю з підготовки по-справжньому кваліфікованих співробітників, які мають не тільки глибокі знання, а й відповідні моральні якості. Отже, підготовка кадрів для державних спеціалізованих експертних установ багато в чому залежить від фахівців, які вже є співробітниками цих установ, мають кваліфікацію судового експерта, володіють необхідними знаннями та можуть проводити навчання молодих спеціалістів.

Керівником підготовки співробітника державної спеціалізованої експертної установи системи МВС згідно чинного законодавства призначають фахівця цієї установи, який вже має кваліфікацію судового експерта за напрямом та має певний стаж експертної роботи [3]. Проте ніде не зазначено, що підготовку судових експертів повинен проводити фахівець, який не тільки має кваліфікацію судового експерта та стаж роботи не менше визначеного, але і відповідні морально-ділові якості.

Вмінню навчати дорослих людей присвячена наука андрагогіка. Андрагогіка (від гр. aner andros – доросла людина, зрілий чоловік, ago – веду) – теорія навчання дорослих, яка вивчає специфічні закономірності засвоєння знань і вмінь дорослим суб'єктом у процесі навчальної діяльності, а також особливості керівництва останнього з боку професійного педагога [1, с. 7].

Вважаємо, що співробітник експертної установи, який призначається керівником підготовки майбутнього експерта, має бути знайомим із основами андрагогіки, оскільки від цього залежить успішне засвоєння тим, кого навчають, наявного матеріалу, подальше його застосування в експертній практиці, а також

можливість подальшого самостійного навчання та самовдосконалення співробітника після отримання ним кваліфікації судового експерта.

Спробуємо обґрунтувати цю необхідність, виходячи із основних принципів сучасної андрагогічної моделі навчання дорослих [1; 2].

1. Принцип пріоритетності самостійного навчання. Цей принцип забезпечує можливість ознайомлення з навчальними матеріалами, процесами, технологіями виконання практичних робіт в тому темпі, який оптимально підходить для співробітника, що проходить навчання. Він самостійно визначає темп засвоєння окремих складових нового матеріалу, проте керівник підготовки має контролювати цей процес, не допускаючи значних затримок, оскільки процес навчання не може бути розтягнутий на тривалий час і має відповідати кількості відведених годин за планом підготовки.

2. Принцип індивідуального підходу до навчання. Цей принцип базується на урахуванні соціально-психологічних характеристик співробітника, який проходить навчання, його можливості сприймати новий матеріал, типі характеру тощо.

3. Принцип використання наявного життєвого досвіду (соціального та професійного), практичних знань, умінь, навичок. Цей принцип відіграє надзвичайно важливу роль для нових співробітників, які приходять на роботу до експертних установ із інших місць роботи, що, частіше за все, не були пов'язані із експертною діяльністю. Завдання керівника підготовки полягає у визначенні меж цього досвіду і створенні умов для його ефективного застосування в подальшій діяльності. Проте із життєвим досвідом того, хто навчається, пов'язаний і наступний принцип, викладений нижче.

4. Принцип корегування застарілого досвіду і особових установок, що перешкоджають освоєнню нових знань. Наприклад, майбутній судовий експерт – людина із суттєвою базою спеціальних знань, але під час проведення підготовки виявляє невпевненість у прийнятті рішень. Такі рішення стають необхідними для дачі висновку з поставлених питань, та є базою в роботі судового експерта, який має бути впевненим у своїх діях та отриманих результатах для того, щоб в майбутньому, за необхідності, відстояти та довести свою правоту в суді. Керівник підготовки має добрати всіх необхідних аргументів для того, щоб правильно налаштувати нового співробітника на роботу, оскільки від цього залежить, чи зможе він відбутися в цій професії.

5. Принцип спільної діяльності. Андрагогіка відкидає пасивну роль того, хто навчається. Керівник підготовки має направляти, допомагати у отриманні нових знань. А майбутній судовий експерт повинен докласти максимум зусиль для засвоєння нового. В той же час керівник підготовки також може дізнаватися дещо нове для себе, оскільки співробітники, які приходять із інших місць роботи, як правило, теж мають певний досвід, який може стати в нагоді.

6. Принцип елективності навчання (надання новому співробітнику свободи у виборі змісту, форм, методів, джерел, термінів часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання). Цей принцип може бути дещо обмежений специфікою роботи експертної установи. Оскільки про свободу вибору форм,

методів навчання в цьому випадку ми говорити можемо, тоді як зміст, джерела, місце навчання, терміни та час обмежені програмою та планом підготовки, навчальними матеріалами, які часто не перебувають у загальному вільному доступі тощо.

7. Принцип системності навчання. Цілі та зміст навчання мають відповідати формам, методам, засобам навчання, оцінці отриманих результатів. Цей принцип реалізовано у програмах підготовки судових експертів, які складаються з урахуванням поставлених завдань та містять всю необхідну інформацію для того, щоб побудувати навчання, метою якого буде отримання максимально високого результату

8. Принцип рефлексивності. Даний принцип базується на тому, що той, хто навчається, має свідомо ставитися до навчання, оскільки, прийшовши на роботу до експертної установи, він розуміє необхідність проходження спеціальної підготовки, складання іспиту з метою отримання кваліфікації судового експерта, потрібної для подальшої своєї роботи тут.

9. Принцип актуалізації результатів навчання. Цей принцип реалізовано в плані підготовки судового експерта, який передбачає наявність практичних занять, складання навчальних висновків експерта, присутність того, хто навчається, при проведенні судових експертиз керівником підготовки, а також виконання ним окремих завдань, пов'язаних із проведенням досліджень.

10. Принцип затребуваності результатів навчання практичною діяльністю того, хто навчається. Практичні завдання при підготовці судового експерта базуються на застосуванні отриманих теоретичних знань. Виконання судових експертиз і є практичною діяльністю, яку в майбутньому буде самостійно виконувати експерт.

11. Принцип розвитку того, хто навчається. Діяльність судового експерта спрямована на постійне самовдосконалення, саморозвиток та отримання нових знань. Оскільки наука не стоїть на місці, нові знання не завжди застосовуються на благо суспільства. Тому задача судового експерта – намагатися знаходитися, як мінімум, на крок попереду від злочинця, повною мірою використовувати свої знання для розслідування та розкриття злочинів.

Поділяємо думку тих науковців, хто вважає, що керівник підготовки має бути готовим одночасно виконувати три різні ролі – лікаря, експерта та консультанта [1, с. 61]. Діяльність у ролі «лікаря» передбачає виявлення рівня мотивації до експертної діяльності у нового співробітника, зниження рівня тривожності, створення відчуття комфортності, що позитивно вплине на налаштування отримувати нові знання та застосовувати їх на практиці у майбутньому. «Експерт» володіє глибокими спеціальними знаннями, може дати відповідь на будь-яке складне питання за спеціалізацією. Проте не завжди гарний спортсмен є справжнім тренером, який може підготувати олімпійський резерв. Так і у випадку із підготовкою судових експертів. Ось чому співробітник, відповідальний за проведення підготовки, також має виступати ще і у ролі «консультанта». Він повинен володіти методикою андрагогічного супроводу підготовки судових експертів. Уміти співпрацювати зі своїм підопічним,

застосовуючи на практиці знання та реалізацію принципів андрагогіки.

Отже, як бачимо, перед керівником підготовки майбутнього судового експерта лежить надзвичайно важливе завдання не тільки озброїти нового співробітника необхідною базою знань, але і сформуванати у нього потрібні морально-ділові якості, а для цього сам керівник підготовки повинен мати не тільки теоретичні, але й методичні знання, вмінати правильно підібрати форми та методи навчання для досягнення максимального результату.

На нашу думку, цій темі мало приділялося уваги в сенсі підготовки судових експертів на місцях. У подальшому вона потребує доопрацювання, створення методичних матеріалів, що можуть допомогти фахівцям, які не мають педагогічної освіти, готувати кваліфіковані експертні кадри максимально ефективно та в стислі терміни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архіпова С. П. Основи андрагогіки: Навчальний посібник. Черкаси-Ужгород, 2002. 182 с.
2. Загородна С. Ю. Андрагогіка в системі сучасного людинознавства. URL: <https://is.gd/UdYgru> (дата звернення: 04.09.2022).
3. Про затвердження Інструкції з організації підготовки та атестації працівників установ Експертної служби МВС: Наказ Експертної служби МВС № 43-ЕС-Н-2021 від 10.09.2021.
4. Про судову експертизу: Закон України за станом на 19 листопада 2012 р. Верховна Рада України: сайт URL: <https://is.gd/Rnw1uj> (дата звернення: 04.09.2022).

Олег Завістовський

*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

Діана Світайло

*курсантка 4-го курсу Навчально-наукового інституту права та підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

ВАЖЛИВІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ З ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

Тактико-спеціальна підготовка є однією з найважливіших частин професійної підготовки працівників Національної Поліції. Тактико-спеціальна підготовка входить до структури компоненту загальнопрофесійних навчальних дисциплін та є обов'язковою у вищих освітніх закладах України.

Служба поліцейських пов'язана з високим ступенем ризику, небезпекою для життя та здоров'я, усвідомленням високої відповідальності за результати виконання завдань та безпеки громадян.

Працівники поліції, які виконують обов'язки щодо охорони громадського порядку в умовах воєнного стану, мають знати організацію і тактику діяльності поліції у таких умовах, чинне законодавство в умовах воєнного стану [2, с.70].

Навчання поліцейських у тактико – спеціальній підготовці передбачає правила поведінки в надзвичайній ситуації, правила поводження зі зброєю, стійкі, принципи переміщення та зачистки в будівлях, роботу в парі та команді.

Тактико – спеціальна підготовка здійснюється протягом усього періоду служби співробітника поліції, починаючи з посад молодшого складу, до керівників вищої ланки. Предметом тактико – спеціальної підготовки є теорія та практика підготовки та здійснення службово – бойових дій силами органів внутрішніх справ в екстремальних ситуаціях .

Основу підготовки становлять розробка та вивчення тактичних способів та прийомів дій в екстремальних ситуаціях, застосування зброї, бойової та спеціальної техніки та спеціальних засобів, бойових порядків, маневру силами та засобами, оволодіння керівниками та начальницьким складом методикою управління підлеглими силами.

Основними завданнями тактико – спеціальної підготовки поліцейських є:
формування у співробітників високих моральних та вольових якостей, необхідних при виконанні службово – бойових завдань в екстремальних ситуаціях;

вироблення у співробітників системного підходу до прийняття рішень на виконання поставлених завдань у будь-яких обставинах;

розвиток у співробітників теоретичних знань і практичних навичок в організації та управлінні діями елементів бойового порядку в спеціальній операції;

прищеплення співробітникам навичок штабної культури при оформленні

робочої карти (плану) та інших документів управління та роботи з ними.

Основними напрямками в організації проведення практичних занять з тактико-спеціальної підготовки для співробітників спеціальних підрозділів є:

індивідуальна підготовка (підготовка та використання індивідуального та групового спорядження; маскування; індивідуальна техніка пересування у сільській та міській місцевості; підтримка зв'язку за допомогою сигналів руками, голосом та радіоелектронних засобів; реагування на умовні слова; вибір шляхів прихованого зближення з об'єктом штурму; використання спеціальних пускових пристроїв; швидкісне вибіркове ураження мети, що позначають терористів: з пістолета, пістолета – кулемета, автомата, гвинтівки; використання сльозогінних газів, штурмових гранат; надання невідкладної медичної допомоги; індивідуальне силове затримання);

групова підготовка (техніка та бойовий порядок пересування груп захоплення та прикриття у місті та у сільській місцевості; у складі групи захоплення та прикриття вхід до будівлі, огляд кімнат, коридорів та сходових прольотів; використання сльозогінного газу та димів, пересування груп захоплення в індивідуальних засобах захисту; ведення вогню зі штатного озброєння та поразки терористів; взаємодії снайперів, спостерігачів із групою захоплення та пунктом управління, дотримання заходів безпеки; вогневої дисципліни під час роботи у складі групи з бойовою зброєю);

спеціальна технічна підготовка (використання засобів зв'язку; вміння користуватися приладами спостереження; використання спеціального обладнання та техніки, транспортні засоби, інструменти, комплекти для відчинення дверей, замків; вміння використовувати комунальну та побутову техніку).

Сьогодні військовий стан є особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та організацій в Україні, інших державних органів у виняткових обставинах, пов'язаних тільки з обставинами зовнішнього характеру – необхідністю відбиття агресії проти України.

Отже, значення тактико – спеціальної підготовки для формування професійної спрямованості майбутніх співробітників поліції у тому, що вона у великій мірі дозволяє розкрити особливості службової діяльності поліцейських у сучасних реаліях.

Таким чином, тактико – спеціальна підготовка поліцейських, може бути прийнята як основа для складання програми навчання з професійної підготовки та має велике значення в умовах воєнного стану в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> (дата звернення: 12.09.2022).

2. Ковалів М.В., Іваха В.О. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. №837. С. 65-70.

Аріна Кадірова

*курсантка 2-го курсу групи ДР-145 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: **Анатолій Наточій** - старший викладач кафедри тактико-
спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАБУТТЯ НАВИЧОК ВОЛОДІННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ КУРСАНТАМИ

Співробітники поліції наділенні від держави особливими правами, повноваженнями і одночасно обов'язками. Вони повинні поважати і захищати права громадян, що передбачені Конституцією України (стаття 18), та не порушувати їх.

У поліцейського доволі широкі повноваження, одне із них це застосування спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Закон встановлює порядок і випадки, в яких співробітники органів поліції можуть пустити у хід такі засоби та усі правила, які останні повинні притримуватись. Правила застосування поліцейським вогнепальної зброї (стаття 46 Закону України «Про Національну поліцію») чітко дають поняття про те, що випадки необхідності застосувати зброю повинні бути законними, пропорційними, ефективними та необхідними і будь яка помилка (хибна дія) може дорого коштувати, як уповноваженому від держави органу так і тому, через кого були вимушенні застосовувати відповідні заходи.

Курсантам, які щойно вступили на навчання і ознайомлюються з предметом вогневої підготовки, важливо насамперед здобути нові знання, а потім навчитись певним навичкам, щоб у подальшому їх лише удосконалювати. Викладачі (керівники стрільб) відповідають за якісну підготовку до практичних стрільб, у чому курсанти мають бути зацікавлені та допомагати своїм керівникам. Ось і впливає перша проблема -незацікавленість курсантів у організаційних моментах, щоб на занятті не відволікатись, через незначні проблеми.

Перед проведенням навчально-тренувальних стрільб, керівник стрільб повинен перевірити знання теорії предмету «вогнева підготовка», ось і впливає друга проблема- недостатня кількість знань. Через це керівник стрільб не може допустити до виконання вправи, а отже певних навичок за заняття курсант не здобуває. Викладання вогневої підготовки є комплексним, тобто сукупність знань, умінь та практичних навичок. Якщо будь-який елемент упущено, або приділено недостатньо уваги, то курсант не буде рухатись далі, або будуть прогавини у знаннях, що можуть нести за собою негативні наслідки.

Під час навчально-тренувальних стрільб повинна бути чітка дисципліна та виконання усіх законних команд та вимог керівника стрільб. Курсанти повинні спостерігати за всіма діями керівника коли він проводить інструктаж щодо

виконання вправи та спостерігати за діями своїх колег та психологічно налаштуватися до виконання вправи [1,с,149]. Не на останньому місці повинна бути повага один до одного, тобто намагатися швидко та правильно виконувати вправу, щоб керівник міг приділити увагу всім курсантам.

Навчання в університеті зі специфічними умовами вимагає від курсантів психологічного та морального настрою на навчання. Предмет вогневої підготовки є важким з психологічної сторони, тому що тримаючи перший раз зброю важко не хвилюватись. Лише з подальшими стараннями, правильними тренуваннями під чутким керівництвом уповноваженої особи, курсант переборює страх та навчається вправно тримати зброю у руках без хвилювання.

Саме психологічна неготовність та значне хвилювання є проблемою у починаючих стрільців-курсантів. Проблема є у тому що на психофізичному рівні у курсантів присутній страх пострілу, віддачі зброї під час пострілу. Через виникнення почуття страху за можливий допуск помилок при поводженні зі зброєю, появи невпевненості у собі та своїх знаннях або навпаки переоцінки своїх здібностей, отримання незадовільних початкових результатів у стрільбі через сильне хвилювання у курсантів можуть формуватись фобії. Але на даний час для стрільців-початківців керівники стрільб створюють такі умови, що є час для адаптації та спеціальні вправи, щоб курсант упевнено почував себе зі зброєю.

Стрілецький тир, у котрому проходять навчально-тренувальні стрільби з поліцейськими, у багатьох випадках потребує укомплектування сучасним спеціальним оснащенням; у такому приміщенні неможливо створити умови, які є наближеними до реальної вуличної обстановки – слухачі стріляють по статичним мішеням, відпрацьовують вміння швидкісної стрільби з-за укриття. Тобто, під час початкової підготовки викладачі-інструктори проводять заняття з базового курсу вогневої підготовки поліцейських, а такої підготовки для майбутньої діяльності інспекторів поліції недостатньо. Як наслідок – багато правоохоронців часто розгублюються, не знають, як себе вести в екстремальній обстановці, що динамічно змінюється або суттєво відрізняється від навчальної [2, с.460]

Прагнення самого курсанта до навчання і здобуття навичок є головним чинником у опануванні матеріалу. Виділені проблеми для здобуття практичних навичок із застосування вогнепальної зброї є незначними, тому їх можна вирішити при бажанні. Можливостей, які надає навчальний заклад достатньо, але підкреслюючи вище вказану інформацію можна дійти висновку що у більшості випадків, саме від дій курсантів залежить здобуття ним навичок та умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вогнева підготовка : навчально-методичний посібник. Жбанчик А.В., Комісаров О.Г., Тимофєєв В.П., Сіротченков Д.Ю., Кузнецов О.І. Дніпро : ДДУВС, 2017. 149 с .
2. Будагьянц Г.Н., Закорко И.П. Огневая подготовка. Пути повышения профессионального мастерства : учебное пособие. Луганск : РИО ЛАВД, 2005. 460 с.

Анна Омелянець

курсантка 2-го курсу навчальної групи ДР-145 Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

*Науковий керівник: **Анатолій Наточий** – старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ДО ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ДІВЧАТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Актуальна проблема підвищення ефективності вогневої підготовки курсантів відомчих освітніх організацій сприймається з позицій гендерного підходу.

Необхідність проведення дослідження у цьому напрямі пояснюється тим, що кількість жінок – співробітників Національної поліції України рік у рік неухильно збільшується, а освітня практика, яка не враховує гендерні особливості у відомчих освітніх організаціях, не змінюється, що не може не негативно впливати на професійну підготовленість фахівців.

Дівчата обирають для своєї майбутньої професійної діяльності не тільки слідчу (кримінально-правову спеціалізацію) або адміністративно-правову (вузьку спеціалізацію – співробітника підрозділу у справах неповнолітніх) спеціалізацію, а й зовсім чоловічу спеціалізацію - оперативно-розшукову діяльність. Зростаючий інтерес дівчат до професійної діяльності як співробітників поліції вимагає серйозного наукового осмислення, у тому числі вивчення з позицій гендерного підходу психолого-педагогічних особливостей, пов'язаних з організацією та здійсненням освітньої діяльності з вогневої підготовки курсантів-дівчат. Незважаючи на безумовну актуальність зазначених проблем, теоретико-методичні аспекти вогневої підготовки співробітників поліції, професійна діяльність яких може бути зосереджена з практичним застосуванням чи використанням вогнепальної зброї, з позицій гендерного підходу явно недостатньо досліджена [1].

Проте в рамках встановлених вимог, що зі зрозумілих причин не враховують гендерної приналежності співробітників поліції, та їх реалізацією в освітній діяльності для досягнення необхідного рівня підготовленості до ефективного застосування чи використання вогнепальної зброї всіма навчальними закладами викликають зовнішні протиріччя саме між цими двома зазначеними сторонами. Їх успішний дозвіл – шлях до ефективного формування здібностей та готовності до обґрунтованого та цілеспрямованого застосування чи використання вогнепальної зброї випускниками освітніх організацій МВС України незалежно від їхньої гендерної приналежності.

Як відомо, методичне забезпечення занять починається з педагогічної діагностики. Від того, наскільки грамотно вона проведена, залежить рівень

розуміння кожним викладачем тих труднощів, з якими може зіткнутися в процесі реалізації розробленої ним авторської методики, що враховує можливості ефективного використання гендерного потенціалу курсантів-дівчат.

Важливою розробкою авторської методики «Гендер-підготовка» стала й педагогічна діагностика, що проводилася з курсантами-дівчинами 1-го курсу на початок занять з вогневої підготовки. Результати діагностики заносяться в індивідуальні карти, створювані кожної з учнів. До індивідуальних карт за результатами педагогічної діагностики, що проводиться до початку занять з вогневої підготовки, вносяться [2]:

1) відомості про рівень фізичного розвитку, одержувані з використанням одного з найбільш доступних методів – методу зовнішнього огляду та присвоєння учню певного типу статури;

2) показники психологічної готовності до набуття навичок застосування чи використання вогнепальної зброї.

Інформація, внесена до індивідуальних карт курсантів-дівчат, сприяє включенню до методики проведення занять з вогневої підготовки таких інноваційних методів, які дозволяють враховувати гендерні особливості та не порушувати при цьому вимоги, передбачені для проведення занять з вогневої підготовки з метою формування встановлених компетенцій, а також здібностей та готовності обґрунтовано та ефективно застосовувати вогнепальну зброю в ситуаціях правоохоронної діяльності.

Методика «Гендер-підготовка» може і повинна використовуватися лише в рамках загальної методики проведення занять із вогневої підготовки. Вона хіба що «вбудовується» у загальну методику. Свої позитивні результати реалізація цієї методики набуває, коли курсанти відпрацьовують практичні заняття з вогневої підготовки (у тирі, на стрільбищі).

Боязнь пострілу може вплинути на зусилля хвата пістолета, і натискання спускового гачка. Зняття зайвої емоційної напруги, властивої більшості курсантів-дівчат у такій ситуації, може сприяти навіть нетривала, що складається з кількох питань та порад, бесіда викладача з кожною дівчиною. Даний прийом активного методу навчання може бути доповнений інтерактивним – колективним обговоренням тих помилок, які можуть бути допущені на етапі оволодіння технікою виконання пострілу, а також їх наслідків. При застосуванні зазначених прийомів викладачеві і на цьому, і на інших етапах важливо враховувати, що якщо більшість курсантів-юнаків залучають ситуації змагальності з об'єктивною оцінкою їх результатів, то курсантам-дівчатам комфортніше в атмосфері зацікавленості та уважного ставлення до індивідуальних потреб кожної з них.

Отже,

1) вивчення з позицій гендерного підходу психолого-педагогічних особливостей, пов'язаних з організацією та здійсненням освітньої діяльності з вогневої підготовки курсантів-дівчат – актуальний та своєчасний напрямок наукового пошуку, результатом якого мають стати не лише обґрунтовані теоретичні положення та висновки, а й розроблені на них на основі авторських

методик проведення занять з вогневої підготовки;

2) комплексне дослідження гендерних особливостей вогневої підготовки курсантів-дівчат у формуванні професійно-значущих якостей співробітників поліції вимагає виявлення цілого спектру протиріч, що породжують проблеми, що призводять до зниження рівня підготовленості випускників відомчих освітніх організацій до ефективного, обґрунтованого та доцільного застосування вогнепального;

3) методичний супровід вогневої підготовки, що здійснюється з урахуванням гендерних особливостей, має базуватися на сучасних досягненнях у різних щодо відокремлених наукових напрямках гендерології – гендерної соціології, психології, педагогіки поряд з традиційними методами активного та інтерактивного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пархоменко-Куцевіл О. Нормативно-правове забезпечення формування державної гендерної політики в Україні. *Науковий вісник: державне управління*. 2021. № 3. URL [://nbuv.gov.ua/UJRN/nauvisdu_2021_3_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauvisdu_2021_3_8) (дата звернення 22.02.2022).

2. Запорожанов О.В., Нестеренко А.В.. Приготування до стрільби з пістолета з урахуванням специфіки типових ситуацій застосування вогнепальної зброї працівниками поліції. *Юридична психологія та педагогіка*. 2014. № 1. С. 165-172 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2014_1_19 (дата звернення 23.02.2022).

Писаревський Євгеній

*курсант 2-го курсу групи ДР-145 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: **Анатолій Наточій** - старший викладач кафедри тактико-
спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

**ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
СПІВРОБІТНИКА ПОЛІЦІЇ ДО СТРІЛЬБИ З ПІСТОЛЕТА**

Ефективна підготовка висококваліфікованих фахівців системи Міністерства внутрішніх справ України – досить складний і багатоступеневий освітній процес, у якому беруть участь викладачі вогневої підготовки, викладачі тактико-спеціальної підготовки. Водночас необхідно враховувати не лише накопичені теоретичні знання та практичні навички, а й морально-психологічну стійкість курсантів під час ведення вогню з пістолета.

Актуальність обраної теми визначається державною політикою, зокрема морально-психологічною стабільністю, яка відповідно до Наказу Міністра оборони України «Про затвердження Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України», від 05.05.1999 року № 142 є найважливішим компонентом реалізації державної кадрової політики в установах, а також в освітніх організаціях [1]. Цей документ містить юридичне визначення поняття морально-психологічної резистентності, яке загалом можна ототожнити з терміном психоемоційний опір. Тому розумно інтерпретувати цей термін як стабільну систему особистих якостей співробітника, включаючи знання, навички, переконання, мотиви, відносини та певні риси характеру, які визначають їхню здатність підтримувати високу функціональну активність. Крім того, вони допомагають успішно виконувати завдання у будь-яких умовах, у тому числі екстремальних ситуаціях.

Слід зазначити, що у процесі оволодіння навичками стрільби з пістолета важливу роль відіграє формування морально-психологічної готовності.

М.А. Сибірко розглядає цей процес як сукупність загальних та спеціальних методів, а також спосіб підготовки курсантів відомчих навчальних закладів, який характерний для вивчення вогневої підготовки [3, с. 12].

Водночас ці методи та інструменти утворюють систему дій викладачів, спрямованих на досягнення найвищого рівня морально-психологічної готовності, що визначає її здатність підтримувати досить високий рівень функціональної активності та успішно виконувати призначені завдання відповідно до будь-яких умов професійної діяльності, безпосередньо пов'язаних з використанням бойової зброї.

У структурі готовності до застосування зброї необхідно розрізняти дві функціонально взаємопов'язані підсистеми залежно від їх цільового призначення: 1) загальну, тривалу готовність; 2) конкретну, динамічну, мобілізаційну готовність.

Перша характеризується забезпеченістю, підготовленістю, досвідом, можливістю виконання цього завдання з високими показниками. Однак її виконання залежить ще від можливості реалізувати свою професійну підготовленість у конкретних умовах, від випробуваного співробітником психічного стану у певний момент.

Друга відображає особливості та вимоги майбутньої екстремальної діяльності, що пов'язана із застосуванням зброї. Вона передбачає стан морально-психологічної готовності, що включає тимчасову активізацію здібностей, переважно вольових якостей, які потребують успішного застосування зброї в надзвичайній ситуації. Виходячи з цього, на заняттях з вогневої підготовки та тактико-спеціальної підготовки необхідно відпрацьовувати навички самоконтролю (вольові якості) з урахуванням психофізіологічного стану та стресостійкості, та згодом людина виявляється в змозі керувати своєю поведінкою та власними біологічними реакціями [3, с. 183].

В результаті ведення вогню, незважаючи на складності вправ, спостерігається відсутність непродуктивної нервово-психічної напруженості. Ймовірно, що відбулася розрядка психоемоційної напруги. В даний момент дії стають різноманітними, а коефіцієнт корисної дії високий. Емоційний настрій – оптимістичний, у ньому розвинений вольовий самоконтроль, але воля перестає бути знаряддям придушення якоїсь частини особистості. Відбувається ефективна мобілізація та повна зосередженість на виконанні завдання в екстремальних умовах.

Стрільба відіграє позитивну роль у фізичному та морально-вольовому становленні молоді. У курсантів при занятті кульовою стрільбою розвиваються такі якості, як психологічна активність, увага, вольові зусилля, емоційна стійкість, пам'ять, мислення.

Як ми з'ясували, морально-психологічна підготовка є одним із важливих факторів у вогневій підготовці курсантів, що впливають на якість стрільби, оскільки сприяє розкриттю психологічних особливостей курсанта, пов'язаних із процесом навчання стрільбі, роль психічних процесів, завдяки яким можливо розробити рекомендації щодо розвитку особистих якостей стрільця-курсанта.

Виходячи з вищесказаного, підіб'ємо основні висновки та рекомендації.

На заняттях з вогневої підготовки викладачеві слід зберігати спокійну обстановку, намагатися бути стриманим до помилок учнів, щоб курсанти заняття з вогневої підготовки асоціювалися виключно з позитивними емоціями.

Заняття з вогневої підготовки мають бути забезпечені протишумовими навушниками. Курсант повинен звикнути до запаху порохових газів, адже їхнє утворення є частиною процесу стрільби. Викладач з вогневої підготовки повинен вміти розпізнати хвилювання стріляючого і не дати йому перерости у стан стресу;

Хороший результат у стрільбі досягається внутрішнім спокоєм і бажанням зміцнити свої вже наявні навички у стрільбі шляхом самостійного відпрацювання вправ у холосту, тобто необхідно затвердити мотивацію курсантів на заняття з вогневої підготовки.

Не повинно бути великих перерв між заняттями з вогневої підготовки. Необхідно дотримуватися безперервності процесу. Це один із найважливіших педагогічних принципів, що забезпечують послідовність і стабільність між заняттями, частоту та сумарну довжину їх у часі. Даний принцип забезпечує розвиток морфофункціональних властивостей організму, які розвиваються та вдосконалюються, підкоряючись «законам вправи». [2, с. 21].

Таким чином, це дослідження ще раз підтвердило, що при навчанні курсантів вмілому та ефективному використанню вогнепальної зброї при виконанні бойових завдань, необхідно: по-перше – присвятити навчання навичкам та методам ускладнення використання зброї і, насамперед, це швидка стрільба з коротких дистанцій; по-друге – навчити видаляти психоемоційний стрес як до, так і після стрільби, наприклад: абстракцією, самонавчанням (навмисним ставленням), методом регулювання дихання та іншими способами розслаблення; по-третє – стрільба може використовуватися як спосіб зменшити непродуктивний нейропсихічний стрес (психологічний розряд) [4, с. 77]. Аналізуючи представлену наукову позицію, можна сформулювати основну мету формування психоемоційної стійкості. На нашу думку, вона полягає у розвитку психологічної підготовленості нинішніх курсантів (майбутніх спеціалістів) як однієї з необхідних складових професійної компетенції, яка виражається відповідно до моральних вимог пенітенціарної системи, наявності їх потреб, а також здатності здійснювати свою діяльність на основі високих моральних критеріїв.

При навчанні слухачів професійної (первісної) підготовки вмілому та ефективному застосуванню вогнепальної зброї при виконанні оперативно-службових та службово-бойових завдань необхідно приділяти відпрацюванню навичок та прийомів підвищеної складності застосування зброї, [4] і в першу чергу, це швидкісна стрільба з коротких відстаней; так само навчати зняттю психоемоційного напруження як до, так і після стрільби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наказ Міністра оборони України «Про затвердження Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України», від 05.05.1999 року № 142 - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-17#Text> (дата звернення: 12.09.2022).
2. Каримов А.А. Організація та проведення тренувального процесу початкових спортсменів, спеціалізуючись на практичній стрільбі [Текст] : навч.-метод. посіб.
3. Меньшикова К.С. Виявлення особливостей психосоматичного реагування на тренуванні, до та після стрільби з пістолета Макарова // Епоха науки. 2016. № 5. С. 21.
4. Таран А.М., Напалков Ю.А. Техніка пострілу з пістолета. Вісник ХНУВС. 2016. №1 (31). С. 183-187.

Діана Світайло

курсантка 2-го курсу групи ДР-145 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Науковий керівник: Анатолій Наточій - старший викладач тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ЗНАЧЕННЯ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ відкрито безкоштовні спеціальні курси для працівників поліції, військових, тероборони, а також волонтерів та цивільних осіб [3, с.1].

Сьогодні воєнний стан є особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та організацій в Україні, інших державних органів у виняткових обставинах, пов'язаних тільки з обставинами зовнішнього характеру – необхідністю відбиття агресії проти України.

Служба поліцейських пов'язана з високим ступенем ризику, небезпекою для життя та здоров'я, усвідомленням високої відповідальності за результати виконання завдань та безпеки громадян. Навчання поліцейських у вогневій підготовці займає значний час із загальної кількості годин. Не всі однаково добре володіють зброєю, що може викликати відмову кандидату у прийнятті на службу.

Вогнева підготовка – навчання військовослужбовців використовувати штатну зброю для ураження різних цілей в бою. Це є одним з головних предметів бойової підготовки військ.

Навчальний процес щодо основ та правил стрільби проводиться в спеціально обладнаних заняттях та в окремих навчальних місцях на об'єктах вогневої підготовки, з використанням тренажерів, макетів місцевості та показових плакатах.

На базі Дніпропетровського університету внутрішніх справ для військових, тероборони та працівників поліції проводяться наступні курси:

- тактична медицина;
- вогнева підготовка;
- тренінг з вогневої і тактичної медицини.

Для волонтерів та цивільних осіб:

- вогнева підготовка (теоретична частина у сфері вогневої підготовки, а практична – збирання\ розбирання зброї) [3, с.1].

Тактична медицина – це сукупність медичних та тактичних заходів, що проводяться безпосередньо на полі бою та на всьому етапі до госпітальної допомоги пораненому, спрямованої на усунення станів, що загрожують життю, запобігаючи розвитку важких ускладнень та підтримки життєві функцій організму під час евакуації. Ці заходи проводяться як елементи самопомоги та

взаємної допомоги.

Специфіка допомоги залежить від тактичної ситуації на полі бою, природи ран, рівня знань та навичок працівника, який першим контактував з пораненим, та наявного табельних та підручних матеріалів. Тактична медицина поділяється на три етапи червоний, жовтий та зелений. Допомога надається згідно алгоритму. У програмі зокрема, алгоритм MARCH – початковий алгоритм дій під час надання першої невідкладної допомоги в умовах військових дій.

Тактична підготовка передбачає правила поведінки в надзвичайній ситуації, правила поводження зі зброєю, стійки, принципи переміщення та зачистки в будівлях, роботу в парі та команді.

Ближній вогневий бій має свої специфічні особливості та виникає в різних умовах, особливо в поселеннях з великою кількістю житлових будинків. Для відтворення бойової ситуації необхідно забезпечити зміну порядку виконання дій під час виконання вправ, поставити завдання для перезавантаження пістолета під час стрільби (у бойових умовах у рідкісних випадках достатньо одного магазину), забезпечити постійну зміна положення стрільби та процедура організації цілей.

Практична стрільба – це тип стрільби, спрямований на освоєння та розробку методів, які найбільше відповідають різним випадкам використання вогнепальної зброї (бойове використання зброї, а також у випадку самозахисту зі зброєю).

Професійно – психологічна підготовка поліцейських у напрямку формування психологічної готовності до використання вогнепальної зброї має ряд функцій, що відповідають змісту їх діяльності та розвитку необхідних психічних якостей, здатності враховувати психологічні аспекти виконання професійних дій, психологічну стабільність у екстремальних ситуаціях.

В умовах війни поліція може діяти на стороні однієї з нинішніх сил під час конфлікту. У контексті проведення військових операцій працівники поліції вважаються юридичною військовою метою ворога, і тому дії, спрямовані на заподіяння шкоди життю та здоров'ю поліцейських, перестають бути злочинними.

Отже, працівники поліції, які виконують обов'язки щодо охорони громадського порядку в умовах воєнного стану, мають знати організацію і тактику діяльності поліції у таких умовах, завдання, функції, форми і методи діяльності поліції, рішення місцевих органів влади з питань охорони громадського порядку, вогневу підготовку, чинне законодавство в умовах воєнного стану [4, с.70].

Таким чином, вогнева підготовка поліцейських, військових, цивільних та волонтерів є надзвичайним типом діяльності, навчальні програми для підготовки до діяльності в екстремальних умовах можуть бути прийняті як основа для складання програми навчання з професійної підготовки та має велике значення в умовах воєнного стану в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Офіц. Текст. Київ: КМ, 2013. 96 с. URL:

[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96 – %D0%B2%D1%80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96_%D0%B2%D1%80) (дата звернення: 20.08.2022).

2. Про Національну Поліцію: Закон України № 580 – VIII від 02.07.2015 URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580 – 19](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580_19) (дата звернення: 20.08.2022).

3. URL: <https://dduvs.in.ua/2022/03/26/vogneva/> (дата звернення: 20.08.2022).

4. Ковалів М.В., Іваха В.О. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2016. №837. с. 65-70.

Ервін Сейтумеров

*курсант 2-го курсу групи ДР-145 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: **Анатолій Наточій** - старший викладач кафедри тактико-
спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

**ОСОБЛИВОСТІ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ В ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛІЦЕЙСЬКОГО**

Сьогодні дуже важливо сформувавши максимально правильний підхід до підготовки їхніх працівників. Визначити пріоритетні напрями навчання, тобто які якості необхідно розвинути курсанту для успішного виконання завдань покладених на патрульного.

Діяльність співробітника патрульної служби поліції вимагає від нього високої професійної майстерності, яка відповідає вимогам присяги, морально-етичних якостей та суворого дотримання правових норм, які не суперечать принципам правової держави.

Професійна майстерність – результат тих знань та умінь, які співробітник набув під час первинного професійного навчання, великого та змістовного досвіду практичної роботи, а також гарного фізичного та психологічного стану співробітника на момент виконання завдання.

Надалі професійна майстерність відточується та вдосконалюється в результаті професійного навчання, у процесі безперервної службової підготовки. Повсякденна службова діяльність висуває високі вимоги до нервової системи співробітника поліції, зараз більшості співробітників перебувають у пригніченому стані. Це результат затяжної всебічної кризи у країні. Невизначеність у завтрашньому дні, посттравматичні стани співробітників, які брали участь в АТО та інші супутні подразники, що знижують морально-психологічний стан [1].

Ефективне володіння бойовою зброєю вимагає від себе дуже високої та тонкої координації дій. Тому роль і значення ЦНС у даному виді діяльності надзвичайно зростає, і психологічна сторона готовності співробітника є основою побудови всіх навчально-тренувальних занять вогневої підготовки [2].

Ефективна підготовка робітників поліції особливо важлива при поведженні зі зброєю під час виконання поставлених на них завдань, впевнені та чіткі дії під час яких не повинні викликати сумніви щодо їх законності та правильності. Щоб вийти на якісний новий рівень роботи, необхідно підвищення професійної підготовки та її складової частини – вогневої підготовки.

Для співробітників поліції її ефективність є особливо важливою для забезпечення публічної безпеки громадян.

Гарантом життя та здоров'я поліцейського при вогневому контакті зі злочинцем є швидкість та вміння у поведженні зі зброєю. З цього випливає, що особливостями, які необхідно враховувати під час підготовки співробітників поліції, є:

- стрільба на випередження, без ретельного прицілювання за обмежений час;

- стрільба на коротких та надкоротких дистанціях;
- стрільба під час руху, зі зміною позицій та через укриття;
- стрільба на тлі фізичних і психологічних факторів, що збивають і відволікають;
- стрільба в умовах обмеженої видимості.

Проводячи аналіз основних навчально-методичних матеріалів та нормативних актів, які регулюють вогневу підготовку патрульних, можна відзначити той факт, що умови та характер навчання стрільбі співробітників поліції та стрільців спортсменів істотно відрізняються [3, 4]. На нашу думку, є необхідність початкові ази поведінки зі зброєю «запозичити» з рекомендацій щодо підготовки спортивної стрільби. А це безпосередньо питання, що стосуються:

- культури поведінки зі зброєю;
- формування хвату, утримання зброї;
- прицілювання та робота зі спуском;
- вибір стійки для стрільби;
- вибір точки прицілювання.

Істотним недоліком у вогневій підготовці співробітників поліції є такий найважливіший фактор, як недостатня робота з навчальною зброєю «холоста стрілянина» або її повне ігнорування. Хоча у спортсмена-стрільця це є основним видом тренування, на неї йде приблизно 70-80% часу. А на практичну стрілянину витрачається решта – це контроль напрацьованих під час холостого тренування вмій [4].

При проведенні занять з курсантами необхідно створювати такі умови, за яких у них формуються навички вмілого поводження зі зброєю, своєчасного виявлення небезпеки та розвитку миттєвої реакції на неї, виробляється постійна готовність відповідати на будь-яку несподіванку, тобто швидко реагувати на подразник і при цьому приймати правильні рішення.

Необхідно відзначити, що одним із найсильніших гальмівних факторів у психологічній підготовці є почуття страху перед пострілом. Тому на початковому етапі навчання необхідно допомогти курсанту спочатку подолати це почуття, а потім привчати його переносити додаткові подразники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Навчально-тематичний план первинної професійної підготовки (спеціалізації) працівників підрозділів патрульної служби : надісл. Листом МВС України від 10.09.2015 №33787/Зг. – Служб. док.
2. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 15.09.2022).
3. Курс стрільб із стрілецької зброї для рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України № 658 http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS267.html (дата звернення: 15.09.2022).
4. Гусак А. Нормативне забезпечення занять з вогневої підготовки. Editorial board (2022), 105 с.

Ірина Сівчук

кандидатка економічних наук, старша судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних, екологічних досліджень та оціночної діяльності Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Тернопіль, Україна

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОГО РІВНЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА-ТОВАРОЗНАВЦЯ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ

Реформування ринкових відносин в Україні призводить до зростання правопорушень та криміналізації суспільства в цілому. При розслідування та судовому розгляді цивільних та кримінальних справ виникає необхідність у використанні спеціальних знань, що у свою чергу зумовлює формування рівня та підвищення вимог щодо професійної підготовки судових експертів. Тому питання розвитку рівня професійної компетентності в умовах сьогодення, зумовлює необхідність постійного пошуку шляхів удосконалення фахової підготовки судових експертів. Саме ці обставини обумовлюють визначення актуальності даної тематики.

Практика призначення судової товарознавчої експертизи свідчить про те, що вона може надавати достовірні докази та сприяти повному, обґрунтованому та об'єктивному дослідженню на основі спеціальних знань з подальшим наданням компетентного висновку. Неостанню роль відіграє професійна компетентність судового експерта, яка інтегрує в собі знання (спеціальні знання), вміння, навички, досвід та ставлення працівника відповідно до вимог цієї професії.

Сутність професійної компетентності визначається через визначення її поняття. На сьогодні існує багато думок та поглядів щодо тлумачення поняття професійна компетентність. Так, Виноградова М. М. зазначає, що увесь обсяг знань, якими володіє експерт і які він повинен застосовувати в межах повноважень, наданих йому законодавством, можна охарактеризувати як його компетенцію, а ступінь володіння цими знаннями та вміння застосовувати їх на практиці – як компетентність [1, с.541-542]. Тоді, як Клименко Н. І. трактує компетентність експерта, як суб'єктивна характеристика здібностей конкретного експерта вирішувати поставлені перед ним завдання і ступінь володіння ним теорією, методами і методиками експертного дослідження. Компетентність експерта в конкретній експертизі відображається у результатах проведеного дослідження, що висвітлені у його висновках [2, с.21]. На думку Федоренко О. І. професійна компетентність судового експерта – це якісна характеристика оволодіння фахівцем своєю професійною діяльністю, яка передбачає: усвідомлення своїх спонукань до цієї діяльності (професійних потреб, інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, усвідомлення своєї соціальної ролі); володіння комплексом професійних знань, вмінь та наявність

особистісних якостей як спеціаліста, здатного ефективно виконувати свої професійні обов'язки [3, с.197-198].

Компетентність судового експерта визначається його освітою, спеціальною підготовкою, досвідом у вирішенні поставлених завдань, індивідуальною здатністю до нестандартного, продуктивного та креативного мислення при написанні експертиз різної складності. Критерії оцінки компетентності судового експерта поділяються на рівні: базовий, індивідуальний, особистий, компетентність експерта конкретної експертної спеціальності [4, с. 82-87]:

а) базовий рівень – визначає здатність судового експерта самостійно виконувати дорученні йому завдання, спираючись на деякий багаж знань отриманих в процесі навчання у вузі, а також вмінь та навичок з експертної спеціальності отриманих в результаті підготовки до атестації та отримання кваліфікації судового експерта;

б) індивідуальний рівень – володіння методами особистісного самовираження і саморозвитку в межах професії та спеціалізації, впевненість в собі, вміння примати рішення, готовність до реалізації себе в професійній діяльності, до професійного зростання і підвищення кваліфікації.

в) особистий рівень – передбачає участь у проведенні наукових досліджень, розробці методичних рекомендацій, експертних методик тощо. Даний рівень характеризується наявністю у судового експерта наукового ступеня, наукових публікацій, стажем експертної роботи, кількістю проведених експертиз, індивідуальними та іншими науково-дослідницькими здібностями.

г) компетентність експерта конкретної експертної спеціальності – здатність вирішувати поставлені завдання при проведенні експертизи в конкретній спеціальності.

Відповідно професійна компетентність являє сукупність вищезазначених рівнів. У державних експертних установах професійний рівень судового експерта перевіряється і засвідчується Експертно-кваліфікаційною комісією, Наказ від 21.09.2020 № 675 «Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС».

Розглядаючи питання професійного рівня компетентності судових експертів-товарознавців, необхідно дати визначення, що являє собою товарознавча експертиза. Товарознавчою експертизою вважають дослідження властивостей товарів з метою визначення їх якості та відповідності існуючим стандартам. Сутність товарознавчої експертизи полягає в тому, що за допомогою спеціальних знань, якими володіє експерт-товарознавець, вивчити та дослідити споживчі властивості товарів, визначити фактичний стан, їх якість та на основі цього обґрунтувати вартість цих об'єктів шляхом надання незалежних компетентних висновків.

Оцінюючи висновок експерта, важливим є питання оцінки професійного рівня, тому перш за все необхідно проаналізувати чи відображена у висновку інформація, що характеризує експерта з точки зору фахівця у певній галузі знань;

чи відповідають ці спеціальні знання питанням, які поставлені перед експертом; чи потрібні для вирішення поставлених перед експертом питань спеціальні знання даного профілю; чи відповідають компетенції та спеціалізації експерта ті засоби та методи, які він використовував для вирішення поставлених перед ним питань. Також необхідно оцінити чи не вийшов експерт за межі своєї компетенції при формуванні висновку. Висновок вважається таким, що виходить за межі експертної компетенції у таких випадках як, експерт відповідаючи на запитання зачіпає сферу наук, які не входять до кола його спеціальних знань та якщо для вирішення поставленого запитання не потрібні спеціальні знання, а достатньо лише суб'єктивні судження, які формуються на життєвому досвіді та здоровому глузді [5, с.161].

Висновок судової експертизи є одним із джерел доказів у кримінальному провадженні, тому він повинен відповідати певним критеріям та базуватись на таких принципах, як: законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження. Згідно з чинним законодавством, зокрема стаття 84 Кримінально Процесуального Кодексу України (далі - КПК), доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [6].

Основним критерієм допустимості висновку експерта у судовій експертизі є дотримання процесуальної форми при її проведенні та складанні висновку, що передбачає: дотримання вимог кримінального процесуального закону, належне процесуальне оформлення призначення та оформлення результатів експертизи, процесуальна самостійність та персональна відповідальність експерта за наданий ним висновок, безпосередність дослідження, об'єктивність і достовірність проведеного дослідження та висновку. У статті 101 КПК визначено, що запитання які ставляться експерту та його висновок щодо них, не можуть виходити за межі його спеціальних знань, тобто за межі його компетенції [6].

У сучасних умовах під компетентністю судового експерта-товарознавця необхідно розуміти сукупність спеціальних знань та навиків у вирішенні поставлених завдань. Наведений стислий перелік завдань, які вирішуються в процесі проведення товарознавчої експертизи:

- а) ідентифікація товарів відповідно до класифікаційних ознак (торговельна марка, модель, вид, сорт, група, призначення тощо);
- б) встановлення способу виробництва товарної продукції (промислове чи кустарне виробництво), підприємства-виробника, країни-виробника;
- в) визначення відповідності пакування та транспортування, умов та термінів зберігання товарної продукції відповідно до нормативної документації;
- г) визначення причини якісних змін товарної продукції (мають вони виробничий характер чи виникли при транспортуванні, зберіганні, у процесі експлуатації), виявлення дефектів;
- д) визначення кількісних показників товару (вага, розмір, об'єм, розміри

тощо), його комплектація, відповідність вимогам стандартів, технічних умов та умов постачання;

е) дослідження якості компонентів товару, встановлення їх вмісту у відсотках, визначення матеріалів та сировини, які були використані під час виготовлення продукції;

є) визначення ринкової вартості товару тощо.

Отже, критеріями за якими оцінюють професійний рівень компетентності судового експерта є знання, освіта, професійна підготовка, стаж роботи, досвід, практичні навички, які необхідні для проведення тієї чи іншої експертизи в конкретній експертній спеціальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виноградова М.М. Спорные вопросы определения пределов компетенции судебных экспертов-экономистов. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. Харків: Право. 2010. Вип. 10. С.540-547.

2. Клименко Н.І. Судова експертологія: курс лекцій. Київ, 2007. 526 с.

3. Федоренко О.І., Шевцов С.О. Зміст професійної компетентності працівників експертної служби МВС України. Військова освіта. 2017. №1. С.192-199.

4. Щербаковський М.Г. Компетенція та компетентність судового експерта (на прикладі КПК України). Судові експертизи в процесуальному праві України: навчальний посібник / за заг. Ред. О.Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с. С. 81-88.

5. Пилипенко Г.М. Оцінка компетентності експерта. Правничий часопис Донецького університету. 2013. №2. С.159-164.

6. Кримінальний Процесуальний Кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 23.08.2022).

Напрям № 12
Економічна безпека та державне регулювання економіки

Elżbieta Ważna

dr. adiunkt Pomorskiej Szkoły Wyższej ze siedzibą w Starogardzie Gdańskim,

**WPLYW PANDEMII COVID-19 NA RYNEK FUNDUSZY
AKCJI W POLSCE**

Rok 2020 był nietypowym rokiem dla rynku finansowego. Upłynął on pod hasłem pandemii COVID-19, która spowodowała globalne zakłócenia społeczne i gospodarcze, w tym największą światową recesję od czasów wielkiego kryzysu. Poszczególne kraje odnotowały spadki stopy wzrostu PKB, rosnącą liczbę ogłoszenia upadłości poszczególnych firm. Odnotowano rosnącą inflację i stopę bezrobocia. Jednym z rynków, który również w sposób znaczący odnotował wpływ pandemii COVID-19 był rynek akcji.

Przedmiotem rozważań prowadzonych przez autorkę jest analiza efektywności polskich funduszy akcji w okresie pandemii Covid-19. Efektywność na potrzeby artykułu będzie rozumiana jako rezultat podjętych działań, który w ekonomii wyraża się w postaci relacji efektów do poniesionych nakładów. Powyższa relacja pozwala zweryfikować, czy podjęte inwestycje były efektywne, tzn. czy osiągnięte wyniki finansowe były współmierne do poniesionych nakładów. W odniesieniu do rynku funduszy inwestycyjnych efektywność należy rozumieć jako umiejętność i skuteczność zarządzania funduszem, która ma prowadzić do osiągnięcia ponadprzeciętnych stóp zwrotu ważonych ryzykiem inwestycyjnym. Na potrzeby artykułu postawiono następującą hipotezę badawczą: Kryzys wywołany przez pandemię Covid-19 w przyczynił się do niższej efektywności funduszy akcji.

W 2020 roku rozpoczęła się epidemia, którą przyjęto określać jako COVID-19. Tajemnicza choroba, która jest związana z SARS, ale ma również cechy innych poważnych chorób, została oficjalnie zarejestrowana 1 grudnia 2019 roku w Wuhan. Ze względu na poważne komplikacje, jakie powoduje, brak szczepionki i konkretnych leków, zwalczających jej objawy, a także duże obciążenie opieki zdrowotnej, niezależnie od poziomu rozwoju gospodarczego kraju, wymusiła na rządach poszczególnych krajów wprowadzenie dla obywateli częściowych lub całkowitych zakazów wyjścia z domu a także duże zawirowania na rynkach finansowych. Na pandemię nie pozostały obojętne także indeksy giełdowe oraz fundusze inwestycyjne.

Rynki akcji zareagowały bardzo gwałtownie na sytuację związaną z COVID-19. Reakcja ta była zróżnicowana w zależności od fali pandemii, i ogłaszanych informacji rynkowych, decyzji rządów, czy banków centralnych. Duży niepokój związany z pandemią obserwowany wśród inwestorów przyczynił się do wysokiej zmienności na rynku akcji. Przeprowadzone badanie obejmuje analizę rocznych stóp zwrotu funduszy akcji w okresie pandemii. Badanie efektywności funduszy akcji zostanie przeprowadzone w zakresie selektywności przy użyciu popularnych wskaźników Sharpe'a oraz alfy Sharpe'a, Treynora i Jensena. Jako wzorzec została wybrana

rentowność 52-tygodniowych bonów skarbowych. Zaprezentowane wyniki analizy efektywności zostały przedstawione w tabeli 1, 2, 3.

Efektywność funduszy inwestycyjnych akcji w 2019 roku

Nzawa	R _p	S _p	ER	CV _p	RP	Beta	DR	J	S _p	AS	T _p	M2	TE	IR
Allianz SFIO China A-Shares	11,26	7,45	6,79	0,66	7,76	0,4362	30,68	-2,16	1,04	-24,57	0,18	8,96	17,90	-0,84
Aviva Investors Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Aviva Investors Polskich Akcji	4,74	6,54	0,27	1,38	1,24	0,8652	69,32	-18,43	0,19	-27,14	0,01	4,49	10,11	-2,04
BGŻ BNP Paribas Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Dynamicznego Inwestowania A	0,78	9,42	-3,69	12,08	-2,72	0,8256	45,93	-21,49	-0,29	-43,60	-0,03	1,99	12,38	-2,07
Esaliens Akcji Skoncentrowany Fundusz Inwestycyjny Zamknięty	12,67	6,61	8,2	0,52	9,17	0,6345	50,30	-5,26	1,39	-19,52	0,14	10,77	10,66	-1,16
Ipopema Specjalistyczny Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji	2,96	1,20	-1,51	0,41	-0,54	0,8635	86,35	-20,18	-0,45	-5,75	-0,01	1,14	11,12	-2,29
Novo Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji	5,51	9,29	1,04	1,69	2,01	0,9426	94,26	-19,42	0,22	-38,31	0,02	4,63	6,74	-1,77
NN Parasol Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji	0,99	6,56	-3,48	6,63	-2,51	0,8664	0,87	-22,21	-0,38	-30,98	-0,03	1,50	5,34	-0,27
Noble Funds Fundusz Inwestycyjny Otwarty Akcji Polskich	5,41	9,46	0,94	1,75	1,91	0,7634	76,34	-15,45	0,20	-39,14	0,03	98,18	11,79	-0,17
Pekao Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji - Aktywna Selekcja	11,60	7,75	-4,354	66,81	-3,384	0,6564	65,64	-18,31	-0,44	-37,02	-0,05	1,21	6,78	-4,52
Pekao Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji Polskich	14,01	8,23	9,54	0,59	10,51	0,0756	7,56	8,79	1,28	-25,21	1,39	10,19	9,67	-1,15
Wzorzec odniesienia	4,47	8,3		1,86	0,97	1			0,12		0,97			

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych: <http://www.money.pl/>

W roku 2019 ocenie efektywności podlegało 10 funduszy akcyjnych. Miary takie jak: stopa zwrotu (R_p), odchylenie standardowe (S_p), dodatkowa stopa zwrotu (ER), współczynnik zmienności (CV_p), premia za ryzyko (RP) oraz (T_p) pozwoliły na zaliczenie 6 funduszy akcji do funduszy efektywnych. Tak zróżnicowana sytuacja wynikała głównie z tego, że w 2019 roku spadała wartość aktywów zgromadzonych w funduszach akcyjnych, choć zdecydowanie mniej dynamicznie niż w bardzo trudnym 2018 roku. W ciągu 12 miesięcy zmniejszyły się one o ok. 0,5 mld zł, spadając poniżej granicy 25 mld zł. Ich udział w rynku wyniósł mniej niż 10%. Do malejącego znaczenia funduszy akcyjnych przyczynili się głównie klienci, którzy unikali tego typu strategii, wypłacając z nich swoje oszczędności. Dużą część wypłaconych środków udało się zniwelować dzięki bardzo dobrej koniunkturze rynkowej, czyli bardzo dobrymi wynikami zarządzania. W całym segmencie największy udział miały fundusze akcji polskich o uniwersalnej strategii (ich aktywa zmniejszyły się do 14,4 mld zł) Na ich tle pozytywnie wyróżniły się fundusze akcji polskich małych i średnich spółek, które m.in. dzięki wpłatom nowych środków oraz dobrej koniunkturze w tym segmencie spółek notowanych na krajowej giełdzie, powiększyły aktywa o ponad 0,2 mld zł do prawie 2 mld zł. Pozytywnie wyróżniły się także fundusze globalnych rynków rozwiniętych (+0,2 mld zł) oraz akcji amerykańskich (+0,1 mld zł).

Podobna sytuacja występowała również w 2020 roku kiedy to na dziesięć

funduszy akcyjnych miary takie jak: stopa zwrotu (R_p), odchylenie standardowe (S_p), dodatkowa stopa zwrotu (ER), współczynnik zmienności (CV_p), pozwalają nam zaliczyć 5 funduszy do efektywnych. Taka sytuacja wynikała głównie z tego, że kolejny rok z rzędu spadła liczba podmiotów, których akcje znajdowały się w obrocie zorganizowanym.

Efektywność funduszy inwestycyjnych akcji w 2020 roku

Nzawa	Rp	Sp	ER	CVp	RP	Beta	DR	J	Sp	AS	Tp	M2	TE	IR
Allianz SFIO China A-Shares	18,31	7,45	13,84	0,41	14,81	0,4362	30,68	4,89	1,99	-17,52	0,34	13,92	17,90	-0,44
Aviva Investors Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Aviva Investors Polskich Akcji	7,45	6,54	2,98	0,88	3,95	0,8652	69,32	-15,72	0,60	-24,43	0,05	6,66	10,52	-1,79
BGŻ BNP Paribas Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Dynamicznego Inwestowania A	-0,47	9,42	-4,94	-20,04	-3,97	0,8256	45,93	-22,74	-0,42	-44,85	-0,05	1,29	12,28	-2,18
Esaliens Akcji Skoncentrowany Fundusz Inwestycyjny Zamknięty	18,89	6,61	14,42	0,35	15,39	0,6345	50,30	0,96	2,33	-13,30	0,24	15,70	11,66	-0,63
Ipopema Specjalistyczny Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji	5,86	1,20	1,39	0,20	2,36	0,8635	86,35	-17,28	1,97	-2,85	0,03	13,81	10,18	-2,00
Novo Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji	-31,37	9,29	-35,84	-0,30	-34,87	0,9426	94,26	-56,30	-3,75	-75,19	-0,37	-16,17	11,74	-4,91
NN Parasol Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji	7,23	6,56	2,76	0,91	3,73	0,8664	0,87	-15,97	0,57	-24,74	0,04	6,48	9,38	0,40
Noble Funds Fundusz Inwestycyjny Otwarty Akcji Polskich	7,77	9,46	3,3	1,22	4,27	0,7634	76,34	-13,09	0,45	-36,78	0,06	215,17	14,79	0,25
Pekao Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji - Aktywna Selekcja	19,01	7,75	14,54	0,41	15,51	0,6564	65,64	0,58	2,00	-18,12	0,24	13,99	5,78	-1,25
Pekao Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji Polskich	-3,26	8,23	-7,73	-2,52	-6,76	0,0756	7,56	-8,48	-0,82	-42,48	-0,89	-0,80	10,67	-2,76
Wzorzec odniesienia	4,47	6,8		1,17		1			0,40		0,86			

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych: <http://www.money.pl/>

Istotnie wzrosła płynność rynków GPW, do czego przyczynił się przede wszystkim wzrost zainteresowania obrotem instrumentami udziałowymi wśród inwestorów indywidualnych. Ich udział w obrotach akcjami notowanymi na Głównym Rynku GPW wzrósł z 12% w 2019 r. do 25% w 2020 r. W ciągu roku indeksy akcji wykazywały bardzo dużą zmienność z uwagi na niepewność uczestników rynku związaną z rozprzestrzenianiem się pandemii COVID-19, jednak w porównaniu z końcem 2019 r. indeks szerokiego rynku WIG nie zmienił się istotnie. Zmiany cen akcji były mocno zróżnicowane w zależności od wielkości spółek. Największy spadek zaobserwowano w przypadku indeksu WIG20 – o 7,7%, natomiast istotnie zwiększyła się rynkowa wycena małych podmiotów – indeks sWIG80 wzrósł o 33,6%.

W roku 2021 istniało duże zróżnicowanie w ocenie efektywności funduszy inwestycyjnych. Miary skorygowane o ryzyko czyli stopa zwrotu (R_p), odchylenie standardowe (ER), współczynnik zmienności (RP), premia za ryzyko (CV_p) oraz (T_p), pozwoliły na zaliczenie 9 funduszy akcyjnych do efektywnych. Przeprowadzona analiza dotycząca przypadkowo wybranych 10 funduszy akcyjnych jest dowodem na to, że rok 2021 był także dobry dla funduszy akcyjnych, których aktywa powiększyły się o ponad +12 mld do poziomu 40 mld. Wzrost o +44% wynika zarówno z dopływu

nowego kapitału, jak i bardzo atrakcyjnych stóp zwrotu. W ramach grup w kategorii funduszy akcyjnych wzrost wartości aktywów był ujemnie skorelowany z ich wartością. Fundusze o profilu uniwersalnym urosły o +42% do poziomu 32 mld, fundusze akcji małych i średnich spółek o +44% do 3,2 mld, fundusze sektorowe o +57% do 2,6 mld, zaś fundusze indeksowe o +65% do 2 mld. W ujęciu geograficznym kwotowo najmocniej wzrosły aktywa funduszy o globalnym charakterze, które powiększyły się o +6,8 mld (+97%). Fundusze krajowe urosły o +3,7 mld (+22%).

Efektywność funduszy inwestycyjnych akcji w 2021 roku

Nzawa	Rp	Sp	ER	CVp	RP	Beta	DR	J	Sp	AS	Tp	M2	TE	IR
Allianz SFIO China A-Shares	17,43	7,45	12,96	0,43	13,93	0,4362	30,68	4,01	1,87	-18,40	0,32	13,30	17,90	-0,49
Aviva Investors Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Aviva Investors Polskich Akcji	30,21	6,54	25,74	0,22	26,71	0,8652	69,32	7,04	4,08	-1,67	0,31	24,90	10,52	0,38
BGŻ BNP Paribas Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Dynamicznego Inwestowania A	30,89	9,42	26,42	0,30	27,39	0,8256	45,93	8,62	2,91	-13,49	0,33	18,74	12,28	0,38
Esaliens Akcji Skoncentrowany Fundusz Inwestycyjny Zamknięty	12,8	6,61	8,33	0,52	9,30	0,6345	50,30	-5,13	1,41	-19,39	0,15	10,87	11,66	-1,15
Ipopema Specjalistyczny Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji	33,16	1,20	28,69	0,04	29,66	0,8635	86,35	10,02	24,72	24,45	0,34	133,02	10,18	0,68
Novo Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji	29,39	9,29	24,92	0,32	25,89	0,9426	94,26	4,46	2,79	-14,43	0,27	18,10	11,74	0,27
NN Parasol Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji	33,86	6,56	29,39	0,19	30,36	0,8664	0,87	10,66	4,63	1,89	0,35	27,75	9,38	3,24
Noble Funds Fundusz Inwestycyjny Otwarty Akcji Polskich	33,10	9,46	28,63	0,29	29,6	0,7634	76,34	12,24	3,13	-11,45	0,39	1470,78	14,79	2,05
Pekao Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji - Aktywna Selekcja	42,11	7,75	37,64	0,18	38,61	0,6564	65,64	23,68	4,98	4,98	0,59	29,61	5,78	2,75
Pekao Fundusz Inwestycyjny Otwarty Subfundusz Akcji Polskich	32,96	8,23	28,49	0,25	29,46	0,0756	7,56	27,74	3,58	-6,26	3,90	22,26	10,67	0,63
Wzorzec odniesienia	4,47	5,2		1,27	0,57	1			0,19		0,87			

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych: <http://www.money.pl/>

Na podstawie przeprowadzonej analizy możemy stwierdzić, że pandemia przyczyniła się do bardzo zróżnicowanych wyników funduszy inwestycyjnych ale spowodowała pogorszenia ich efektywności. Należy także podkreślić także, że rynek funduszy inwestycyjnych stoi dzisiaj w obliczu szeregu wyzwań związanych m.in. z ograniczoną skalą działalności, malejącą rentownością, zmieniającymi się oczekiwaniami klientów, konkurencją ze strony alternatywnych form lokowania środków finansowych, rosnącą złożonością technologiczną działalności operacyjnej i dystrybucyjnej, czy koniecznością wdrażania zmian regulacyjnych. Ich zakres i różnorodność sprawiają, że trudno znaleźć na nie jedną, prostą odpowiedź. Dalszy rozwój sektora może zależeć od realizacji szeregu kompleksowych i uzupełniających się inicjatyw, obejmujących zarówno kontynuację działań podejmowanych w przeszłości (takich jak edukacja i rozwój kompetencji inwestycyjnych klientów) jak i działania w nowych, innowacyjnych obszarach (na przykład wykorzystanie sztucznej inteligencji w personalizacji doświadczenia klientów). Ponadto wzrost branży może

zależać od działań podejmowanych nie tylko przez same TFI, ale również przez innych uczestników rynku jak dystrybutorzy (nie tylko wyspecjalizowanych graczy, ale również przez banki i firmy ubezpieczeniowe będące właścicielami lub współpracujące z wieloma towarzystwami) czy dostawcy rozwiązań technologicznych.

BIBLIOGRAFIA:

1. Chodnicka-Jaworska P., Jaworski P. Wrażliwość rynku akcji Na publikacje danych rynkowych w czasie pandemii covid-19, Nowa polityka strukturalna, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego 2020.
2. Raport Izby Zarządzającej Aktywami i Funduszami Inwestycyjnymi 2020,2021, 2022.
3. Kochański A., Marciniak T., Rychlik D. Woś:, Stan polskiego rynku funduszy inwestycyjnych oraz potencjalne kierunki jego dalszego rozwoju, Copyright McKinsey & Company 2021.
4. Jamróz P. Efektywność wybranych fio rynku akcji w latach 2003-2011 Zeszyty naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia Nr 63/2013.
5. Kowalski J. M. Statystyczny pomiar efektywności funduszy inwestycyjnych za pomocą ECM(I), Śląska Biblioteka Cyfrowa 2008.
6. Perz K., Fundusze inwestycyjne, rodzaje, zasady funkcjonowania, efektywność Oficyna Ekonomiczna Warszawa 2012.

Олексій Горлачук

кандидат економічних наук, судовий експерт сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних, екологічних досліджень та оціночної діяльності Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Тернопіль, Україна

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОДИН ІЗ
СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ КРАЇНИ**

Країна, як територіальне утворення із сформованим національним етносом, на певному історичному етапі розвитку стикається із таким архіважливим державотворчим питанням як забезпечення економічної безпеки. Від його вирішення залежить функціонування всієї соціально-економічної системи країни і, перш за все, економіка із її багатогалузевою взаємопов'язаною структурою та рівень добробуту населення, який у вирішальній мірі визначається саме станом економічних умов.

Про важливість даної проблеми свідчить функціонування Бюро економічної безпеки України, яке було створене у 2021 році та здійснює свою діяльність відповідно до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», згідно з яким на вказаний центральний орган виконавчої влади покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, котрі створюють загрозу функціонування економіки держави [5].

Поняття «економічна безпека» є досить багатоформатним (розрізняють виробничу, енергетичну, соціальну, продовольчу, зовнішньоекономічну та інші її види) і за своєю сутністю характеризує такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі та характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого розвитку [6].

Виклики кінця XIX, а особливо на початку XXI століття – глобалізація економічних процесів, обмеженість природних ресурсів та конкуренція на світовому ринку за володіння ними, зростання тіньової економіки та економічної злочинності, продовольчі кризи (зумовлені в першу чергу природними катаклізмами) та багато інших – змушують уряди країн шляхом правового, економічного, інформаційного, технічного, організаційного регулювання вирішувати вказані питання у їх причинно-наслідковому зв'язку.

Світова економічна думка, багаторічна практика державного регулювання виробила ефективний інструментарій щодо забезпечення економічної безпеки. Наразі вона може бути представлена двома підсистемами: до першої підсистеми включають технологічну, комерційну, фінансову складову; до другої підсистеми – промислово-технічну, сировинну, енергетичну, екологічну, інформаційну [1, с. 113].

Слід зазначити, що економіка як сукупність взаємопов'язаних галузей, які

мають закономірну тенденцію до збільшення, стосовно державного регулювання розвивається за двома напрямками:

- перший напрямок: в умовах вільної конкуренції спостерігається саморегулювання ринку (ідеальний варіант розвитку економіки), що було характерно для «молодого віку» становлення ринку як такого;

- другий напрямок: в умовах відсутності вільної конкуренції (як наслідок домінування в економіці монополій та їх об'єднань зокрема, на світовому ринку вони представлені транснаціональними компаніями) держава з метою створення соціально-економічної стабільності та недопущення соціально-економічних криз і, таким чином, забезпечення економічної безпеки, здійснює в раціональній мірі регулювання економічних процесів.

До об'єктів економічної безпеки національної економіки можна віднести: ресурси економічної діяльності; матеріальні, нематеріальні та грошові активи резидентів; запаси (особливо стратегічні), золотовалютні резерви, заощадження та фонди; стабільність національної валюти й платіжного обороту між домашніми господарствами, бізнесовими структурами і державою; соціально-ринкову зорієнтованість і динамічний розвиток економіки; світові господарські зв'язки. Про рівень економічної безпеки можна робити висновок із її індикаторів, якими можуть бути вартість ВВП, інфляційний розвиток, рівень безробіття, темп економічного зростання, рівень та якість життя, демографічна ситуація, діяльність тіньової економіки, тощо [2, с. 9-11]. Також визначають інтегральний індекс економічної безпеки, який складається з середньозважених субіндексів, які є складовими економічної безпеки. В свою чергу при розрахунку інтегральних індексів у розрізі вказаних субіндексів до уваги беруться більш ніж 130 окремих індикаторів [6], що забезпечує максимальну об'єктивну оцінку рівня економічної безпеки країни.

Без забезпечення своїх життєво важливих інтересів держава не спроможна збалансувати економічні процеси в умовах постійного впливу несприятливих екзогенних та ендогенних факторів, діалектична дія яких одночасно є стримуючим та стимулюючим факторами.

В сучасних умовах держава, як один із основних учасників соціально-економічних відносин, з метою досягнення збалансованих параметрів вдається все в більшій мірі до жорсткого економічного регулювання. До нього можна віднести, в першу чергу, зосередження всіх великих підприємств, які належать до природних монополій (зв'язок, нафтогазова промисловість, енергетична сфера, транспорт) в державному секторі.

Такі організаційно-економічні дії дозволяють державі мати свою частку на ринку (це дозволяє максимально мінімізувати негативні наслідки коливань ринкової кон'юнктури) і в статусі повноправного його учасника створювати умови для вільної конкуренції та досягнення соціально-орієнтованої ринкової економіки. Крім того, при виникненні форс-мажорних обставин (військові конфлікти, природні катаклізми та ін.) держава має змогу оперативно зреагувати на небезпеку та мобілізувати необхідні ресурси (матеріальні, трудові, фінансові) для їх вирішення. І такі дії, безперечно, будуть економічно та організаційно

виправданими, оскільки досягається основна мета будь-якого державного регулювання – створення найсприятливіших умов для соціально-економічного розвитку країни.

На сьогодні неабияку загрозу економічній безпеці країни, на фоні бурхливого розвитку інформаційних технологій (електронні платежі) та вільного обігу міжнародного капіталу, створюють тіньова економіка та корупція. Так, за даними Міністерства економіки України рівень тіньової економіки у січні-вересні 2021 року склав 31% від обсягу ВВП [3], а Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) у цьому ж році становив 32 бали із 100 можливих, за яким Україна посідає 122 місце зі 180 країн у CPI [4].

Вирішення цих питань крім економічної площини відбувається і в правовому полі. Зокрема, за допомогою судово-правової системи, критеріями функціонування якої є принципи законності та прозорості. Одним із її ефективних інструментів виступає судова економічна експертиза, яка в процесуальному полі займає важливе місце у формуванні судово-слідчими органами доказової бази при розслідуванні економічних злочинів. Даний вид експертизи в силу органічного поєднання спеціалізованих економічних знань (економічні науки) та юридичної компетентності має особливий статус в системі процесуального судово-правового поля.

Проведення судово-слідчими органами розслідування економічних злочинів, які є складними за схемою свого здійснення, потребує спеціальних знань, якими володіє експерт-економіст. На сьогодні до найбільш поширених та заплутаних економічних порушень, як правило, відносять порушення в податковій сфері (зменшення податкових зобов'язань або ж взагалі несплата податків внаслідок безпідставного використання пільг), під час проведення публічних закупівель (вартість яких є значною) та багато інших.

Багаторічна судово-експертна практика дозволяє виробити пропозиції та рекомендації профілактичного характеру, які направляються відповідним органам з метою вжиття превентивних заходів у запобіганні економічних порушень і можуть бути використані суб'єктами господарювання і, в першу чергу, державними підприємствами, установами та організаціями. Це стає можливим завдяки визначенню механізму здійснення економічних порушень, схеми вчинення яких разом із застосовуваними способами щоразу ускладнюються та видозмінюються.

Однак очікувати результату від профілактичної роботи поданих експертом рекомендацій і пропозицій судово-слідчим органам без їх реалізації у сфері економічних відносин суб'єктів господарювання було б неправильною позицією [7, с. 61], що у певній мірі нівелюватиме ефективність функціонування судово-правової системи.

В реалізації стратегічних напрямків розвитку країни ключовим та найважливішим завданням є створення умов, які будуть сприятливими для формування та забезпечення економічної безпеки. Домінантна роль при цьому відводиться економічним інструментам. Однак, важливими заходами, які реалізуються у правовій площині, є також фінансові розслідування

правоохоронними органами економічних злочинів, які завдають матеріальних збитків суб'єктам господарювання, в тому числі державі, а також підривають економічну стабільність в країні. В цьому контексті судова економічна експертиза – складова фінансових розслідувань органів правопорядку, які є важливим інструментом у забезпеченні економічної безпеки – займає своє вагомe місце у судово-правовій системі і в майбутньому, враховуючи стійку тенденцію динамічного розвитку економічних відносини, вона відіграватиме все більшого значення у цьому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гбур З.В. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. № 11. 2018. С. 111-115.
2. Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник /Живко З.Б. та ін. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 240 с.
3. Загальні тенденції тіньової економіки (січень-вересень 2021). Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення: 23.08.2022).
4. Індекс сприйняття корупції-2021. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattyu-koruptsiyi-2021/> (дата звернення: 23.08.2022).
5. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 05.09.2022).
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/me131588> (дата звернення: 05.09.2022).
7. Світлоока В.Ф. Значення судово-економічної експертизи у профілактичній роботі з попередження злочинів у сфері економіки. Вісник ОНДІСЕ. Вип. 1. 2017. С. 60-63.

Анастасія Прохоренко

студентка 3-го курсу групи ПР20Б2 Центральноукраїнського державного педагогічного університету, м. Кропивницький, Україна

*Науковий керівник: **Наталія Максименко** – кандидатка юридичних наук, доцентка Центральноукраїнського державного педагогічного університету, м. Кропивницький, Україна*

**ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ДЛЯ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ПІД ЧАС ДІЇ
ВОЄННОГО СТАНУ**

У сучасних умовах ринкових відносин податкова політика виступає у ролі певного регулятора впливу на несприятливі явища ринку. Втім, податки, як і податкова система в цілому, являють собою потужний інструмент управління народним господарством.

Створення ефективної податкової системи – це одна з головних завдань, що стоять перед державою. Серйозною перешкодою для реалізації цього завдання є неналежне чи взагалі невиконання обов'язку зі сплати податків (зборів). Адже від того, чи вчасно отримає бюджет кошти, і чи отримає взагалі, залежить своєчасність та повнота виконання ним визначених законодавством зобов'язань з фінансування необхідних витрат та прийнятих ним цільових програм. Тому дана проблема відноситься до актуальних завдань сучасності.

У ст. 67 Конституції України сказано, що кожен зобов'язаний сплачувати встановлені законом податки та збори [1]. Таким чином, регламентовані та правозакріплені державою грошові відносини, які виникають у вигляді безоплатних (індивідуально безеквівалентних) обов'язкових періодичних внесків юридичних та фізичних осіб до бюджету та/або до позабюджетних фондів для забезпечення потреб суспільства, визначають сутність податків.

Питання щодо оподаткування, в першу чергу, регулюються Податковим кодексом України, але можуть регулюватися також законами, що містять виключно положення щодо внесення змін до Податкового кодексу України та/або положення, які встановлюють відповідальність за порушення норм податкового законодавства (п. 7.3 ст. 7) [2]. Відомо, що податкове законодавство періодично зазнає суттєвих змін, але його поточне вдосконалення є незмінним процесом. Динаміка нормативно-правових актів про податки відбивається на підприємницькому середовищі. З іншого боку, внаслідок змін умов ведення бізнесу з'являються нові закони, що регулюють підприємницьку діяльність, які надають як позитивний, так і негативний вплив на розвиток підприємств. Тільки на практиці можна зрозуміти як саме зміни вплинули на розвиток середовища ведення бізнесу для організацій та фізичних осіб.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави, було внесено ряд змін у податкове законодавство. Такі зміни були не лише вимушеним явищем, але і певним захистом від впливу негативних змін, які вже існували у всіх сферах суспільних відносин. Такі зміни, насамперед, стосувалися податкових пільг для громадян, які через війну втратили можливість

вчасно сплачувати податки до держави.

Взагалі, якщо говорити про податкові пільги, то це цільове переважне право, що надане платнику податків, або цільове вилучення з податкової бази та об'єкта оподаткування, за якими є можливість встановити економічну, бюджетну чи соціальну ефективність [3]. Дещо схоже визначення міститься у Податковому кодексі, а саме у ст. 30. Дана стаття передбачає можливість зменшення розміру нарахування та сплати податку та збору, або взагалі звільнення від такого [2]. Але в будь-якому випадку необхідно мати на увазі, що тільки після чіткого наукового визначення поняття «податкова пільга» можлива відповідь на зловоденні для практики питання про критерії та методики розрахунку ефективності податкових пільг, форми, методи та умови їх надання, ролі та значення податкових пільг для економіки в цілому та для кожного платника податків окремо.

У зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні, було внесено ряд змін щодо надання пільг як для бізнесу, так і для врегулювання окремих питань. Наприклад, пільги для подання податкової звітності. Одразу підкреслимо, що вони не зупинили строк подання звітності, але у Перехідних положеннях Податкового кодексу України закріпили можливість подання такої звітності протягом шести місяців після припинення чи скасування воєнного стану, якщо платник податків немає можливості своєчасно виконати свій податковий обов'язок [4].

У свою чергу, фізичні особи – підприємці – платники єдиного податку 1-ї та 2-ї груп отримали можливість не сплачувати єдиний податок. Таку можливість отримали і роботодавці – платники єдиного податку, які обрали спрощену систему оподаткування [5].

Певних змін зазнало і проведення податкових перевірок. На законодавчому рівні було визначено, що на час воєнного стану у нашій державі податкові перевірки не можуть розпочинатися, а розпочаті перевірки зупиняються, крім окремих видів. До таких перевірок законодавець відніс камеральні перевірки декларацій або уточнюючих розрахунків (у разі їх подання), до яких подано заяву про повернення суми бюджетного відшкодування, камеральні перевірки податкових декларацій платників єдиного податку четвертої групи, усі фактичні перевірки [4]. Наприклад, дещо розширеним став перелік підстав здійснення фактичних перевірок. На даний момент, для їх здійснення достатньо письмового звернення від органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, або від покупця повідомлення про порушення ціни та ціноутворення.

Також було введено 2% податок від бізнесу, як альтернативу сплати ПДВ та податку на прибуток. Право перейти на таку спрощену систему оподаткування отримали юридичні та фізичні особи – підприємці з оборотом до 10 млрд. грн. Тепер після переходу на єдиний податок за ставкою 2% сплачувати його необхідно раз на місяць до 15 числа за підсумками попереднього місяця. Для 5%, що залишилися на ставці, все залишається без конфігурацій [6]. Щодо платників податку 3-ї групи, то до них не застосовується обмеження щодо обсягу доходу на рік [7].

З 01 березня 2022 року було скасоване нарахування плати за землю, екологічного податку та податку на нерухомість. Такі зміни стосуються тих територій, де ведуться активні бойові дії за незалежність нашої держави, або після їх закінчення до 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено дію правового режиму воєнного стану [6]. Ці нововведення є показником дієвості роботи податкового законодавства, оскільки допоможуть підтримати малий та середній бізнес наших громадян. Важливо підкреслити, що встановлення кожного виду податкової пільги має переслідувати досягнення певних цілей: піднесення національної економіки, розвиток окремих галузей та територій, стимулювання наукових досліджень, підтримка певних груп платників податків (як фізичних, і юридичних осіб), благодійність тощо. Звичайно, будь-яка мета повинна мати тимчасову межу її досягнення. Звідси випливає неминучий висновок, що податкова пільга не може надаватися нескінченно довго. При досягненні мети її запровадження вона має скасовуватися. В іншому випадку податкова пільга стає додатковим джерелом фінансування господарюючих суб'єктів чи населення за рахунок бюджетних коштів. На даний момент, не можна чітко сказати скільки триватиме надання податкових пільг, але можна запевнити, що така підтримка бізнесу та окремих категорій фізичних та юридичних осіб буде тривати, як мінімум, до припинення чи скасування воєнного стану в Україні. Вже зараз можна з впевненістю сказати, що зміни, що були внесені у податкове законодавство саме цього року показало налагоджену роботу всіх органів оподаткування, які змогли довести свою ефективність та сприяння нашої перемоги, підтримки громадян під час введення воєнного стану.

Таким чином, у роботі ми розглянули ряду нововведень 2022 року у податковому законодавстві, а також торкнулися питання податкових пільг під час воєнного стану. Ми погоджуємося, що податки є одним із основних методів мобілізації державних доходів. В умовах приватної власності та ринкових відносин податки стали головним методом збирання доходів до державних бюджетів. Також податки можна віднести до ключових інструментів державної політики. Вони торкаються найбільш значних сторін життя людини і суспільства, а процес розробки податкового законодавства та його застосування нерозривно пов'язані з гострими протиріччями та компромісами. Проте, після повномасштабного вторгнення, Україна та її громадяни опинилися в досить скрутній ситуації, коли сплата податків стала проблематичною. У такій ситуації держава розпочала пошук альтернативних рішень щодо підтримки громадян та бізнесу, запровадивши систему податкових пільг. Можливо, ще досить рано говорити про їх дієвість у конкретних ситуаціях, але вже зараз це досить важливий крок для вдалої співпраці громадян та держави, а отже і їх підтримка у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.09.2022)

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення 03.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 12.09.2022)

3. Пансков В. Г. О некоторых теоретических аспектах содержания понятия «налоговая легата». *Финансы и кредит*. 2014. № 4 (580). С. 48 – 52

4. Податкові зміни та пільги на час воєнного стану в Україні. *GOLAW*. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/podatkovyi-zmini-ta-pilgi-na-chas-voynenogo-stanu-v-ukrayini/> (дата звернення: 13.09.2022)

5. Податкові пільги для підприємців на час воєнного стану. *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=podatkovyi-pilhy-dlya-pidpryjemtsiv-na-chas-vojennoho-stanu> (дата звернення: 13.09.2022)

6. Податкові та митні пільги воєнного часу для бізнесу. *LIGA ZAKON* URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/210884_podatkov-ta-mitn-plgi-vonnogo-chasu-dlya-bznesu (дата звернення: 13.09.2022)

7. Податки під час війни: все, що треба знати бізнесу. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/7/685375/> (дата звернення: 13.09.2022)

Тетяна Сімоненко

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький, Україна

Людмила Бойко

кандидатка сільсько-господарських наук, доцентка кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький, Україна

РИНОК М'ЯСНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Харчова промисловість завжди була вкрай перспективною для економічного розвитку України і наповнювала значну частину державного бюджету. Ринок м'яса та м'ясної продукції - це одна з найважливіших складових харчової індустрії. Її постійний розвиток дає можливість забезпечувати населення якісним товаром, а також отримувати суттєві доходи від експорту. Відповідно, розвиток цієї галузі є пріоритетною позицією у політиці держави [1].

Не зважаючи на виклики сьогодення, коли Україна перебуває в умовах війни з РФ, ринок м'яса продовжує працювати, забезпечуючи продовольчу безпеку держави та виробництво м'ясних продуктів. На сьогодні фонд споживання м'яса й м'ясопродуктів цілком забезпечує потреби внутрішнього ринку й має можливість забезпечувати експортний попит. Це переважно за рахунок м'яса птиці.

Харчова цінність м'яса характеризується певною кількістю і співвідношенням білків, жирів, вітамінів, мінеральних речовин та мірою їх засвоєння організмом людини. Споживання на душу населення забезпечується на рівні 52 кг м'яса в рік. Цей показник співставний з минулим роком в довоєнний час.

Платоспроможність населення залишається одним з найбільш «болючих» питань для операторів м'ясопереробної галузі. Так, «застій» економіки та зниження реальних доходів населення загрожує істотним зниженням споживчої активності, оскільки м'ясо – перша позиція в раціоні, споживання якої скорочують при погіршенні економічних обставин. Зокрема, попит на яловичину, на думку представників м'ясопереробної галузі, вже втратив свою еластичність, адже зниження цін на цей вид м'яса не викликав поживлення торгівлі. Невпевненість у платоспроможності кінцевого споживача за підвищеного рівня цін наразі підштовхують переробників до думки, що цього року родинний відпочинок з виїздами на природу з традиційними шашликами суттєво зменшиться, що негативно вплине на обсяги продажів свинини [2].

М'ясний ринок крім свинини пропонує ще такі категорії товарів, як велика рогата худоба (яловичина, телятина), птиця та м'ясні вироби (ковбаси та консерви). В роздрібній торгівлі велику частину продаж мають ковбаси, консерви, заморожені м'ясопродукти та напівфабрикати [3].

Сьогодні на ринку м'ясної продукції спостерігаються нові тенденції. Вперше ми маємо позитивне експортне сальдо. Тобто у грошовому виразі, експортовано продукції на більшу вартість, ніж імпортовано. Змінилася тенденція і в структурі. Якщо раніше майже половина поголів'я тварин утримувалась приватними домогосподарствами, то зараз реалізація на забій худоби та птиці у живій масі на 68% забезпечується сільськогосподарськими підприємствами.

Наразі спостерігається, що між видами продукції є певне заміщення: більш дорогі види продукції заміщують доступніші. Половина з 2 млн тонн загального фонду споживання м'яса - це птиця, свинина становить 37 відсотків фонду споживання, яловичина - 13 відсотків.

Зараз в Україні за спостереженнями експертів переробні підприємства переорієнтовуються - збільшують частку у готовій продукції м'яса птиці, зокрема це стосується м'ясних консервів. Переробна галузь діє за кількома напрямками - забезпечення внутрішнього ринку, надання населенню України можливості споживати в достатній кількості й за доступною ціною продукцію, в тому числі і м'ясу. Переробний бізнес зацікавлений у виході на зовнішні ринки. Є попит на українську продукцію і можливості її постачати [4].

Протягом останніх місяців на українському ринку свинини спостерігалось поживлення імпоротної активності. Причиною стрімкого збільшення обсягів свинини закордонного постачання стала новина про повернення ПДВ та мита на імпортні товари. В довоєнні дні імпортна квота по свинині для ЄС передбачала безмитне ввезення продукції 20 тис. тонн в рік, а за січень-травень сумарно вже було завезено 22,3 тис. тонн свинини [5].

Щодо м'яса птиці, згідно з даними Союзу птахівників України, за 8 місяців 2022 р. Україна експортувала 265,5 тис. тонн м'яса та субпродуктів, що на 9,9% менше, ніж за аналогічний період минулого року. У грошовому еквіваленті експорт за січень-серпень 2022 р. склав \$589 млн, що на 32,8% більше, ніж за вісім місяців 2021 р. [6].

Держпродспоживслужба спільно з Міністерством закордонних справ України продовжують працювати в умовах [воєнного стану](#) над відкриттям нових ринків для українського експорту у світі. За 8 місяців 2022 р. отримано доступ на іноземні ринки для 10 груп українських товарів у 6 країнах світу:

м'ясні напівфабрикати призначені для споживання людиною та м'ясні продукти у Чорногорію;

молоко та молочні продукти до Домініканської Республіки та Кенії;

корм для домашніх тварин у Сінгапур;

ентомофаги (комахи, які створюють біотичний бар'єр захисту для сільськогосподарських культур) у Польщу;

жувальні предмети для домашніх тварин, шкіри та шкури, декоративні прісноводні риби та живі кролі до Ізраїлю [7].

Основними проблемами які існують для українського ринку м'яса та м'ясної продукції є:

1) недостатня допомога з боку держави, а саме недосконале

законодавство та занадто м'яка політика щодо імпортованих товарів;

2) відсутність ефективного, інноваційного оснащення галузі тваринництва.

У майбутньому інноваційне підприємництво стане одним із головних факторів підвищення конкурентоспроможності ринку м'ясопродуктів, що на пряму буде пов'язане з розвитком новітніх технологій, нововведеннями та економічним зростанням [8-11].

На сьогодні ринок м'ясної продукції разом з усією сільськогосподарською галуззю перебуває у кризовому становищі. У період воєнного стану в Україні обсяги споживання на внутрішньому ринку різних видів продукції різко скоротились через низьку платоспроможність більшої частини населення, недостатнього експорту та відсутністю інвестицій. Така ситуація розвитку подій у країні, де йде визвольна війна українського народу, є очікуваною. Представники бізнесу сподіваються, що після завершення бойових дій і встановлення остаточного миру економіка України, в тому числі і тваринницька галузь, почне своє відродження і отримає стрімкий розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко В.І., Мамчур Л.В. Ринок м'яса: світові тенденції регіонального розвитку виробництва. 2011. № 1. С. 145-146.
2. ТОП-5 проблем свинарства в умовах воєнного стану. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/top-5-problem-svinarstva-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 18.09.2022).
3. Українські виробники повністю забезпечують внутрішній ринок м'ясної продукції. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3572035-ukrainski-virobniki-povnistu-zabezpecuut-vnutrisnij-rinok-masnoi-produkcii-minagropolitiki> (дата звернення: 18.09.2022).
4. Світовий ринок м'яса птиці. URL: <https://agrotimes.ua/article/svitoviy-rynok-myasa-ptyczi/> (дата звернення: 18.09.2022).
5. Україна у червні збільшила імпорт свинини майже у чотири рази. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3528949-ukraina-u-cervni-zbilsila-import-svinini-majze-u-cotiri-razi>. (дата звернення: 18.09.2022).
6. Тенденції розвитку галузі тваринництва та ринків м'ясо-молочної продукції України. URL: <https://landlord.ua/news/na-rynku-m-iasoproduktiv-novi-pozytyvni-tendentsii-detali-vid-minahropolityky> (дата звернення: 18.09.2022)
7. У 2022 році отримано доступ на іноземні ринки для 10 груп українських товарів у 6 країн світу. URL: <https://www.dzakupivli.com.ua/news/57748-u-2022-rotsi-otrimano-dostup-na-inozemni-rinki-dlya-10-grup-ukrainskikh-tovariv-u-6-krajin-svitu> (дата звернення: 18.09.2022)
8. Boiko V., Kwilinski A., Misiuk M., & Boiko L. Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland. *Economic Annals-XXI*. 2019. 175 (1—2). P. 68—72. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-12>.

9. Бойко Л. О., Бойко В.О. Підприємницька діяльність під час війни в Україні. Інноваційне підприємництво та торгівля: сучасний стан та перспективи розвитку: *Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон, 20 квітня 2022 р.)*. Херсонський державний аграрно-економічний університет, 2022. С.7-10.

10. Dalevska N., Boiko V. (2022). Development of the bankruptcy institute in Ukraine in the context of ensuring economic security of business. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Економічна»*. 1(25), С. 79-87.

11. Бойко, В., & Бойко, Л. (2022). Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. *Економіка та суспільство*, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27> (дата звернення: 07.09.2022).

Софія Смутчак

*студентка 3-го курсу групи ПП20Б Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: Зінаїда Смутчак – докторка економічних наук,
професорка, завідувачка кафедри менеджменту авіаційної діяльності Льотної
академії Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, Україна*

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Національна свідомість – це складне духовне явище, яке включає в себе усвідомлення індивідом своєї національної належності, специфічних рис власної нації, відмінних від інших, її історичного минулого, а також відношення до цінностей, які нація напрацювала в процесі свого розвитку [1, с. 103]. Слушною є думка І. Кресіної, яка стверджує, що національна свідомість – це усвідомлення державно-політичної, громадянсько-територіальної спільності (соборності), духовної єдності, етнічної та історичної спорідненості, психологічної, культурно самобутності та неповторності [2].

Особистість, у якої розвинена національна свідомість, усвідомлює сутність нації, до якої вона себе відносить, з якою себе ідентифікує, а також надає важливого значення тому, як ставляться до неї, до її нації інші національні спільноти [3].

Згідно з законом України «Про національну безпеку України», національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [4].

Тому, у контексті зазначеного, особливої важливості сьогодні набуває моніторинг компонентів сформованості національної свідомості українців зокрема в порівнянні з іншими національностями. Це підтверджується і результатами соціально-психологічного дослідження «Національна свідомість громадянина», проведеного автором протягом квітня 2022 р.

У дослідженні взяло участь 83 особи, серед них 39 українців (47%), 42 грузини (50,6%) і 2 поляків (2,4%); з яких 60,2% становлять жінки, а 39,8% – чоловіки. Серед учасників 5 осіб були молодші 18 років (6%), від 18 до 24 років – 66 осіб (79,5%); від 25 до 35 років – 3 особи (3,6%); від 36 до 49 років – 4 особи (4,8%); від 50 до 60 років – 3 особи (3,6%); більше 60 років – 2 особи (2,4%).

Респондентам був запропонований перелік моральних якостей – складників національної свідомості. Учасники мали висловити свою думку, розподіливши якості за рівнем важливості, а саме: 1 – найважливіші якості, які обов'язково мають бути у громадянина; 2 – ті, які можуть бути присутні, але не обов'язково; 3 – ті, які можуть бути відсутні (табл. 1).

Результати опитування «Національна свідомість громадянина»

Якості	Українці			Представники інших національностей		
	1	2	3	1	2	3
Турботливе і відповідальне ставлення до оточення	74,4%	23,1%	2,6%	95,5%	2,3%	2,3%
Доброта	69,2%	28,2%	2,6%	90,9%	9,1%	-
Щирість	71,8%	23,1%	5,1%	90,9%	9,1%	-
Справедливість	94,9%	2,6%	2,6%	90,9%	9,1%	-
Бережливе ставлення до природи	84,6%	12,8%	2,6%	90,9%	9,1%	-
Здатність до естетичного сприйняття природи	35,9%	43,6%	20,5%	86,4%	11,4%	2,3%
Працьовитість	59%	35,9%	5,1%	95,5%	2,3%	2,3%
Патріотизм	74,4%	20,5%	5,1%	93,2%	6,8%	-
Інтерес до історії рідного краю	43,6%	51,3%	5,1%	84,1%	15,9%	-
Інтерес до традицій народу, його культури	61,5%	35,9%	2,6%	86,4%	13,6%	-
Самовдосконалення як засіб служіння народові	43,6%	43,6%	12,8%	93,2%	6,8%	-
Національна гордість і самоповага	92,3%	7,7%	-	97,7%	2,3%	-
Самовіддане служіння Батьківщині	56,4%	35,9%	7,7%	90,9%	9,1%	-
Любов до рідної мови	53,8%	46,2%	-	95,5%	4,5%	-
Взаємодопомога	89,7%	7,7%	2,6%	88,6%	11,4%	-
Принциповість	46,2%	48,7%	5,1%	79,5%	18,2%	2,3%

* сформовано автором

Результати проведеного дослідження засвідчили, що представники інших націй є більш самосвідомими, оскільки найважливішими якостями вони виділили національну гордість і самоповагу (97,7%), любов до рідної мови

(95,5%), турботливе і відповідальне ставлення до оточення (95,5%) та працьовитість (95,5%). Українці ж найважливішими моральними якостями назвали справедливість (94,9%), національну гордість і самоповагу (92,3%), а також взаємодопомогу (89,7%). При цьому в українців, на відміну від представників інших націй, такі риси як любов до рідної мови (53,8%), самовіддане служіння Батьківщині (56,4%), інтерес до історії рідного краю (43,6%), здатність до естетичного сприйняття природи (35,9%), самовдосконалення як засіб служіння народові (43,6%) і принциповість (46,2%) вважаються не такими важливими.

Проблема формування національної свідомості українців потребує нагального коригування ситуації та якнайшвидших змін у суспільстві, оскільки її відсутність є потенційною загрозою для національної державності. І хоча процес формування національної свідомості вже почався, він буде тривати не один десяток років і доти, доки українська більшість не буде базуватися на етноцентризмі, основу якого становить націоналізм. За багатьох обставин тому, що розуміння і ставлення до націоналізму взагалі і націоналізму в Україні зокрема були і є надто складні і суперечливі, вони потребують величезної роз'яснювальної, просвітницької роботи серед мільйонів наших співвітчизників і сучасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства / за ред. Ю.І. Римаренка. Київ: Генеза, 1996. 942 с. URL: <https://bit.ly/3reH5o3> (дата звернення: 29.08.2022).
2. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітичний аналіз: Монографія. Київ: Вища школа, 1998. 390 с.
3. Лагодіна В. Національна безпека як зміст і мета державної політики України. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39518/27-Kulishenco.pdf?sequence=1> (дата звернення: 29.08.2022).
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. (Редакція станом на 15.06.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 29.08.2022).

Ірина Сташевська

судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Дніпро, Україна

FORENSIC TA СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В КОНТЕКСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОВЕДЕННЯ ДО БАНКРУТСТВА: ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За часи незалежності, особливо за період з 2014 року у по теперішній час, економіка України пережила кілька економічних криз та зазнала поглиблення деструктивних процесів, які призвели до поширення негативних соціально-економічних наслідків, зокрема банкрутству підприємств.

Базуючись на результатах досліджень, які розміщені на офіційному сайті Державної служби статистики України [1], констатуємо, що сучасний стан національної економіки супроводжується стійкою тенденцією до збільшення кількості збиткових підприємств, наслідком чого стає їх часткова ліквідація (див. рис. 1).

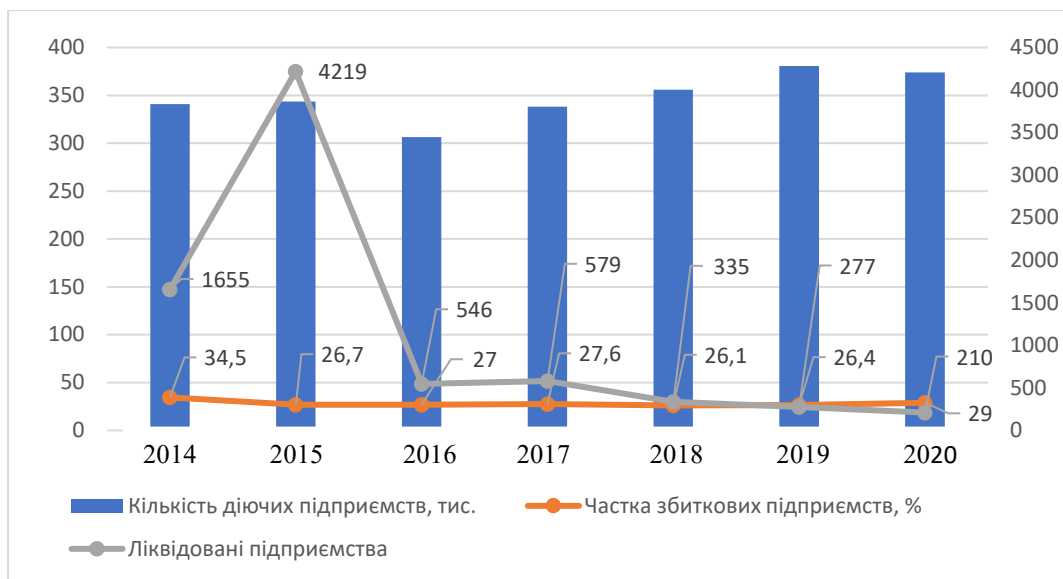

Рис. 1. Динаміка кількості діючих, частки збиткових та ліквідованих підприємств України за період з 2014 по 2020 рр. [1]

Безумовно, банкрутство підприємств, яке спостерігалось у вказаний період було обумовлено, як об'єктивними факторами (інфляція, коливання курсу національної валюти, російська збройна агресія, карантинні обмеження, тощо), так і суб'єктивними чинниками (умисним доведенням підприємства до банкрутства шляхом виведення активів або незаконним їх заміщенням, укладання заздальгідь не вигідних угод, свідомо некомпетентним фінансовим управлінням тощо). Проте саме економічна криза призводить до зростання кримінальних правопорушень у сфері банкрутства. На нашу думку, не

виключенням стане і 2022 рік – рік активних бойових дій в Україні.

Згідно з даними, які розміщені на офіційному сайті Генеральної прокуратури України за період з 2016 по липень 2022 рр. спостерігається тенденція до зменшення виявлення та повідомлення про доведення підприємств до банкрутства (див. рис. 2).

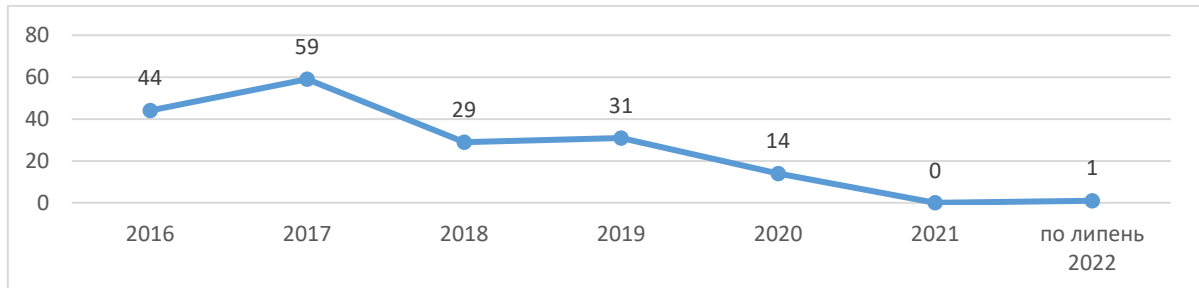

Рис. 2. Динаміка кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 219 КК України за період з 2016 по липень 2022 рр. [2]

Відповідно до даних Державної судової адміністрації України [3] за період з 2016 по липень 2022 рр. жодна особа не була притягнута до кримінальної відповідальності за доведення підприємства до банкрутства.

Узагальнюючи наведене, постає питання щодо пошуку та впровадження ефективних інструментів задля виявлення ознак та попередження банкрутства (як природнього, так і умисного), ефективного розслідування правопорушень у сфері банкрутства, а також захисту держави від втрати стратегічних економічних об'єктів. Одним з таких інструментів є форензик, який останнім часом набув поширення та популярності в зарубіжній практиці, але практично відсутній в Україні, проте активно згадується серед спільноти правників та економістів.

Причин, які призводять до банкрутства підприємства на сьогодні дуже багато. Саме по собі банкрутство не є кримінально караним за умови, що воно є некорисним та не спричинило суспільно небезпечні наслідки. Але різного роду діяння (дії або бездіяльність), які доводять суб'єктів господарювання до банкрутства, за об'єктивною стороною схожі на шахрайство, оскільки в їх основі лежить обман і зловживання довірою. Акцентуємо, що діяння, пов'язані з доведенням до банкрутства, в іноземному законодавстві, на відміну від національного [4, ч. 2 ст. 12, ст. 219; 6], прямо віднесені до злочинних діянь. Наприклад, у торговому кодексі Франції міститься спеціальна глава «Про банкрутство та інші злочинні діяння» до яких віднесено, зокрема розкрадання або зменшення активів; завищення пасивів; фальсифікація бухгалтерської документації та інші дії, що передували банкрутству [5; 6]. Убачається, що всі наведені діяння ґрунтуються на шахрайській поведінці.

Варто зауважити, що останнім часом серед наукової спільноти точиться жвава дискусія навколо застосування інноваційних інструментів протидії банкрутству, серед яких переважна більшість вчених виокремлює «форензик».

Дослідженню сутності поняття «форензик», встановленню та визначенню його ролі присвячено багато праць українських та іноземних науковців, проте єдиної думки щодо тлумачення поняття «форензик» на сьогодні немає.

Вченим вдалося встановити, що перші згадки про «forensic» з'явилися в 19

столітті у творі про гарбузи та помідори іспанського письменника Pedro Antonio de Alarcon [7, с. 287]. У судовій справі, яка була пов'язана із спричиненням банкрутства, проти Steffona Meyer у 1817 році вперше було застосовано словосполучення «forensic accounting», що в перекладі з англійської мови означає «судово-бухгалтерська експертиза» [8, с. 188]. Як наукове поняття «forensic» було розкрито у 1946 році Maurice E. Peloubet [9], якого по праву називають «батьком форензіку». Саме він у своїй первинній концепції серед форензік-фахівців виокремлював судових експертів. А отже дефініція «forensic», яка була надана Maurice E. Peloubet, в якій йдеться мова про судову бухгалтерію («forensic accounting»), як напрям «форензіку».

Аналізуючи та узагальнюючи точки зору сучасних науковців констатуємо, що поряд з розглядом «форензіку» як ефективного інструменту протидії економічним правопорушенням та фінансовому шахрайству на підприємстві, у тому числі і доведенні до банкрутства, існують думки вчених відповідно до яких «форензік» ототожнюється з судовою економічною експертизою. Вважаємо, що ототожнення «форензіку» з судовою економічною експертизою є вкрай помилковим. Підставами ототожнення «форензіку» та судової економічної експертизи, на наш погляд, є не тільки їх однакове іншомовне значення, а й наявність у них певних спільних ознак та елементів. Проте вони мають суттєві відмінні риси. До відмінностей «форензіку» від судово економічної експертизи можна віднести нормативно-правове регулювання, підстави та алгоритм їх проведення, суб'єкти, об'єкти, етапи, терміни, результати проведення тощо. Перелік суттєвих відмінностей не є вичерпним та не обмежується наведеними. Акцентуємо, виокремлення спільних і відмінних ознак, чітке розмежування «forensic» та судової економічної експертизи є предметом окремого ґрунтовного дослідження.

«Forensic» та судова економічна експертиза - це суттєво різні процеси і жодним чином їх не можна ототожнювати. Проте жодне розслідування правопорушень з доведення до банкрутства не може бути якісним без проведення судової економічної експертизи. А отже судово-економічна експертиза може бути одним із етапів проведення «форензіку», що забезпечить об'єктивність, неупередженість, повноту та обґрунтованість проведеного розслідування.

Як зазначають українські практики, «форензік» – це одна з унікальних економіко-правових експертиз, яка передбачає юридично-економічний аналіз діяльності банків, компаній чи підприємств» [10], одним з головних завдань якої є виявлення та дослідження загроз та фактів доведення до банкрутства, збір доказів за фактом виявленого порушення, встановлення винних та причетних осіб, а також розроблення комплексу профілактичних заходів щодо попередження банкрутству.

На сьогодні в Україні послуги «форензіку» в контексті виявлення ознак банкрутства (як природнього, так і умисного) здійснюють лише приватні аудиторські компанії. Але, на нашу думку, «форензік» є перспективним напрямом розширення діяльності, наприклад залучення як сторонніх спеціалістів, саме працівників державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність. Це пояснюється тим, що експертні

установи мають в своєму арсеналі штат висококваліфікованих, досвідчених, з багатим практичним досвідом спеціалістів в різних галузях знань, зокрема юристів, економістів, криміналістів, ІТ-фахівців, оцінщиків та багато інших. Також, не менш важливою є і юридична сторона, яка полягає у перекладі доказової бази, зібраної під час процедури «форензік», в юридичну площину та її кваліфікації відповідно до статей чинного процесуального законодавства. Проте це наступне питання, яке потребує подальших ґрунтовних наукових досліджень та практичних напрацювань для подальшого закріплення напрацьованих та обґрунтованих позицій.

Підсумовуючи зазначимо, на сьогодні існує нагальна потреба у застосуванні «форензіку», тому в майбутньому його проведення повинно бути не питанням вибору, а обов'язком, що дозволить належним чином захистити економічні інтереси підприємств та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт Державної служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.08.2022).
2. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 04.08.2022).
3. Офіційний сайт Державної судової адміністрації України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/> (дата звернення: 04.08.2022).
4. Кримінальний кодекс України // Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n61> (дата звернення: 08.08.2022).
5. Code de Commerce de France. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/2022-08-08/ (дата звернення: 08.08.2022).
6. Правоторов П. Кінець ери цинічного шахрайства // Закон і бізнес, №36 (1490) 01.09-11.09.2020. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/144330.html> (дата звернення: 08.08.2022).
7. D. Larry Crumbley, Lester E. Heitger, G. Stevenson Smith, Forensic and Investigative Accounting, 3rd edition (CCH 2007), p. 287.
8. Van Akkeren, Jeanette, Buckby, Sherrena, & MacKenzie, Kim (2013) Metamorphosis of the traditional accountant: an insight into forensic accounting services in Australia. Pacific Accounting Review, 25(2), pp. 188 - 216, p. 4. DOI: <https://doi.org/10.1108/PAR-06-2012-0023>.
9. Holley, Brandi, "Maurice E. Peloubet: A Life Of Impact On Accountancy And Society" (2020). Electronic Theses and Dissertations. 1818. URL: <https://egrove.olemiss.edu/etd/1818> (дата звернення: 20.08.2022).
10. Офіційний сайт компанії «MORIS». URL: <https://www.moris.law/> (дата звернення: 27.08.2022).

Наталія Танклевська

докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький, Україна

Карнаушенко Алла

кандидатка економічних наук, доцентка кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький, Україна

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ

Після майже сьоми місяців війни в Україні все більше українських та міжнародних експертів, економістів, науковців, політиків висловлюють різні ідеї, думки та бачення, як відновлювати зруйновану інфраструктуру та економіку нашої країни. Вважаємо, що розробку ефективного плану варто починати з дослідження позитивного досвіду країн, які змогли побороти наслідки війни й увійти в історію як економічне диво. В історії є багато позитивних прикладів післявоєнної відбудови країн. Адже після Другої світової війни у світі сталося чимало великих війн і військових конфліктів, учасниками яких стало не менш ніж 60 країн. Але не всі країни змогли відновити економіку до рівня Німеччини, Японії, Південної Кореї або Ізраїлю. Кожен приклад є унікальним і залежить від багатьох чинників.

Науковці, як вітчизняні так і закордонні, велику увагу приділяють розвитку економіки та позитивному світовому досвіду її становлення та досягнення високого рівня розвиненої країни. Особливу увагу вчені та економісти зараз зосереджують на питаннях відновлення та розвитку економіки та інфраструктури країн, які постраждали від війни та воєнних конфліктів на своїй території. Так, Ю.А. Примакова в своєму дослідженні зазначала, що "економіка кожної країни та ситуація у постконфліктних регіонах має свою специфіку. Однак, більш глибокий аналіз досвіду соціально-економічного розвитку постконфліктних економік різних періодів через призму сучасності, дозволить виявити найбільш прийнятні для вітчизняних умов та може створити певний базис для формування векторів підвищення конкурентоспроможності національної економіки" [1]. О.І. Іляш та П.В. Блохін зазначали, що "досягнення перемир'я надає державі нові можливості відбудови промислових та інфраструктурних об'єктів, залучення міжнародних донорів, відновлення економічних зв'язків, реальної підтримки та активізації малого і середнього бізнесу, становлення нової бізнес-моделі національної економіки" [2]. Також, дослідженням розвитку та відновлення економіки країн займалися такі зарубіжні та вітчизняні науковці як Derick W. Brinkerhoff [3], Mohammed A. N. [4], Vasylytsiv T.G., Lurak R.L., Osadchuck Yu.M. [5], Kusnets P.W. [6], Шушкова Ю. В. [7]. Окремої уваги потребує дослідження досвіду післявоєнного відновлення економіки Ізраїлю тому, що ця країна як і Україна має недружніх сусідів, з якими

перебуває у стані війни, при цьому Ізраїль має позитивний досвід становлення себе як високотехнологічної заможної країни з високими стандартами життя населення.

Досліджуючи феномен Ізраїльського економічного дива, було відзначено основні чинники, які кардинально вплинули на розвиток держави: розробка і впровадження нової економічної політики; значна підтримка міжнародної спільноти; розвиток Сил оборони Ізраїлю; репарації від Німеччини; випуск державних облігацій; мігранти. Що стосується чинників, то випуск державних облігацій був здійснений на міжнародні ринки. Ізраїль став єдиною країною, якій США дозволив розмістити в себе цінні папери, основна підтримка міжнародної спільноти Ізраїлю була здійснена США у вигляді грантових заявок та кредитів, а також пізніше ЄС, репарації від Німеччини (\$112 млрд у сучасному еквіваленті), які склали майже 55% додаткових доходів бюджету у період 1952–1965 рр. [8, 9].

Суть Нової економічної політики полягала в лібералізації економіки, а також Ізраїль відмовився від додаткової емісії грошей. Велику роль у відновленні економіки відіграв запуск великих інфраструктурних проєктів, а саме будівництво мережі водопостачання, морських портів та переробних заводів, державою підтримувалося сільське господарство та легка промисловість. Саме в той час почали створюватися перші кібуци, мошави та індивідуальні фермерські господарства. Посилення культури Сил оборони Ізраїлю серед місцевого населення послугувало першими стимулами до формування країни підприємців та стартапів. Служба в Силах оборони Ізраїлю, на думку самих ізраїльтян, розкриває широкий спектр навичок і корисних контактів для потенційних підприємців. Автори книги «Start-up Nation: історія економічного дива Ізраїлю» Ден Сеньора та Сол Сінгер стверджували, що "нація мігрантів - це нація підприємців", адже 9 із 10 ізраїльтян сьогодні є мігрантами або нащадками мігрантів першого чи другого покоління [9], що забезпечує високий рівень розвитку підприємницьких ініціатив у країні.

Високорозвиненою ринковою економікою Ізраїльська економіка стала тільки за допомогою популяризації та державній підтримці науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт науковців, тобто базувалася на отриманні нових знань та особливо їхнє практичне застосування. Розвинена економіка Ізраїлю дозволяє країні ще більше розвивати та підтримувати високий фінансовий добробут населення, сучасну інфраструктуру та високотехнологічний сектор, який може з легкістю конкурувати з Кремнієвою долиною. Головною відмінністю ізраїльських інновацій від інших - це обов'язкове застосування їх в високотехнологічному та промисловому виробництві.

Державний бюджет Ізраїлю формується з мита, паломного туризму та податків. Податкова система Ізраїлю являє собою прогресивну шестиступеневу систему оподаткування. Суть якої полягає в тому, щоб "стимулювати людей до праці, не заганняючи при цьому громадян з низькими доходами за межу бідності. Оподаткування доходів розпочинається з 10% для доходів у розмірі 1700 доларів

США і сягає 48-50% для заможних громадян, щомісячні доходи яких перевищують 12 тисяч доларів США” [10]. Порушення та ухилення від сплати податків тягнуть за собою великі штрафні санкції або позбавлення волі строком від 7 років, тому рівень махінацій та відмивання державних коштів в країні дуже низький. Держава створює сприятливі умови для іноземних компаній, які займаються розробкою та впровадженням інноваційних технологій, але виведення капіталу за кордон додатково оподатковується податком в розмірі 21%. Основними статтями видатків державного бюджету в процентному співвідношенні є погашення державного боргу - 40%, військові витрати - 25%, освіта - 20%, охорона здоров'я – 10%, соціальні потреби та допомога по інвалідності, 4% та 1% відповідно [9, 10].

У своїй державній політиці Ізраїль спирається на теорію «державна загального благоденства (добробуту)». Суть якої полягає в налагодженні державних механізмів та направлення їх на ефективний перерозподіл ресурсів у суспільстві, який гарантує забезпечення необхідного рівня життя для усього населення і максимальний рівень можливостей для кожного відповідно його талантам і здібностям.

Отже, можна стверджувати, що підґрунтям післявоєнного відновлення економіки Ізраїлю є наукові знання, розробки та впровадження нових технологій та адаптація їх до реального виробництва, коли галузь матеріального виробництва перетворюється на інноваційну, і в результаті створюють можливості для ефективного застосування інформаційні технології, розкриття людського потенціалу та ефективного використання усіх факторів виробництва. Тому саме досвід Ізраїлю є безцінним позитивним прикладом ефективного повоєнного відновлення країни. В перспективі розробляючи для України ”План Маршала” варто врахувати ізраїльський досвід у сфері оподаткування, державної підтримки виробництва стимулювання до розкриття людського потенціалу, розробки та впровадження інновацій у переробну промисловість. Завдяки цьому наша країна може швидко відновитися, стати розвиненою, заможною і конкурентоспроможною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Приймакова Ю.А. Дослідження зарубіжного досвіду відновлення національної економіки в постконфліктний період. *Менеджер*. 2020. №3 (88). с. 153-160. DOI: <https://doi.org/10.35340/2308-104X.2020.88-3-15>
2. Іляш О. І., Блохін П. В. Становлення економіки миробудівництва у системі економічної безпеки держави. *Проблеми економіки*. 2019. №2. С.45-52.
3. Derick W. Brinkerhoff. *Governance in post conflict societies: rebuilding fragile states*. New York: Routledge, 2007. 268 p.
4. Mohammed A. N. *The Sudan: The cost of the second civil war (1983-1993. Economics of Conflict and Peace*. ed. Jurgen Brauer. New York : Routledge, 2017.
5. Vasylytsiv T.G., Lupak R.L., Osadchuck Yu.M. Assessment of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. *Економічний часопис XXI*. 2017. № 167 (9-10). С. 13-17.

6. Kusnets P.W. An East Asian Model of Economic Development: Japan, Taiwan, and South Korea. *Economic Development and cultural Change*. 2017. № 26. P. 15-27.

7. Шушкова Ю. В. Узагальнення інструментів світового досвіду державної політики інноваційного та технологічного розвитку економіки. *Економіка та держава*. 2019. № 11. С. 20-24. DOI: [10.32702/2306-6806.2019.11.20](https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.11.20)

8. Israel 2020: A Strategic Vision for Economic Development. URL: <http://www.econstrat.org/research/country-and-area-studies/354-israel2020-a-strategic-vision-for-economic-development> (дата звернення: 10.09.22).

9. Танклевська Н.С., Карнаушенко А.С., Петренко В.С. Ізраїльський досвід післявоєнного відновлення економіки. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2021. 6. С. 20-28 DOI 10.33251/2707-8620-2022-6-20-28.

10. Чмерук Т. Досвід Ізраїлю як розвинутої інноваційної економіки. URL: https://economy.24tv.ua/dosvid_izrayilyu_yak_rozvinutoyi_innovatsiynoyi_ekonomiki_n1268046 (дата звернення: 10.09.22).

Сергій Ямицьков

*курсант 3-го курсу групи СР-041 Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна*

*Науковий керівник: **Вознюк Костянтин** – викладач кафедри спеціальної
фізичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, м. Дніпро, Україна*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У системі національної безпеки економічна безпека виконує чітку функцію і несе величезне функціональне навантаження. Його суть полягає в тому, що саме матеріальна основа національного суверенітету визначає реальну можливість гарантування інших видів безпеки. Тобто економічна безпека є фундаментом, на якому функціонують усі інші елементи (військові, технологічні, продовольчі, екологічні), що містяться в системі.

Найважливішими питаннями забезпечення національної безпеки загалом та економічної безпеки зокрема є: суттєве посилення фінансової безпеки та максимізація інвестиційного клімату; досягнення реального економічного зростання та формування ефективної системи соціального захисту населення; зміцнення безпеки праці; підвищення національного рівня продовольчої безпеки, створення надійних гарантій людської, екологічної та технологічної безпеки, розвиток науково-технічного потенціалу, зміцнення енергетичної безпеки, гарантувати національну інформаційну безпеку, поглиблювати інтеграційні зв'язки, підвищувати національну конкурентоспроможність, враховувати національні інтереси в усіх складових зовнішньоекономічної політики [1, с.52].

Узагальнюючи погляди науковців та експертів на джерела загроз економічній безпеці, можна констатувати, що основною загрозою є відсутність цілеспрямованої політики державного регулювання економічних процесів у контексті реалізації проголошених соціально-економічних стратегій. - Розвиток національної економіки. Вирішальним чинником у проведенні економічних реформ має стати поєднання прагматичної політики, що захищає національні інтереси, з конструктивною лінією, що сприяє підвищенню добробуту широких верств населення країни. Матеріальною основою цього процесу має стати активізація та прискорення розвитку перспективних галузей народного господарства за наявності конструктивного плану реорганізації народногосподарського комплексу.

Стратегічно кажучи, економічна безпека може бути гарантована лише через конкурентну економіку. Натомість наразі спостерігається тенденція реалізації тактичних заходів лише щодо соціально-економічного розвитку економіки. Така ситуація здебільшого зумовлена об'єктивними чинниками, але не можна відкидати й суб'єктивні [2, с.30].

Визначальну роль у системі економічної безпеки відіграють національні економічні інтереси та їх пріоритети. Виявлення національних економічних інтересів потребує: аналізу поточного стану економіки та визначення тенденцій

розвитку, моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку, коригування національних регуляторних заходів для досягнення поставлених цілей. Серед перелічених заходів особливо важливою є розробка системи економічних показників, що дозволяє кількісно оцінити соціально-економічний розвиток країни. Вони повинні бути відображені в поточній статистиці.

Найбільше занепокоєння викликають загрози економічній безпеці, тобто ті умови та фактори, які як з об'єктивних, так і суб'єктивних причин негативно впливатимуть на перелічені параметри ситуації з економічною безпекою. Тому під загрозою економічній безпеці розуміється сукупність умов і факторів, які ставлять під загрозу життєво важливі інтереси людини, суспільства, нації, ускладнюють або унеможливають реалізацію економічних інтересів нації. Об'єктивним джерелом загроз економічній безпеці є ресурсна обмеженість, різний ступінь забезпеченості ресурсами, відмінності економічних інтересів і механізмів примусу. Ці загрози реалізуються на різних рівнях об'єктів економічної безпеки [3, с.432].

Тому нині, як ніколи – забезпечення економічної безпеки України, як одного з найважливіших національних пріоритетів, вимагає від влади, політичних партій, науковців, громадськості, а також виступає гарантом національної незалежності України, є умовою її поступового економічного розвитку і зростання добробуту громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Говорушко Т.А., Кроніковський Д.О. Проблемні аспекти впровадження контролінгу в Україні. Економічний часопис-XXI. 2011. № 1-2. – С. 51-53.
2. Кириченко О.А., Вигівська Ю.І. Роль держави у формуванні та реалізації інноваційної моделі розвитку економіки України. Економічний часопис. XXI. 2011. № 5-6. С. 27-32.
3. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки: навч. посібник. Львів: «Новий Світ-2000», 2006. 432 с.

Напрям № 13**Сучасні проблеми та перспективи обліку, оподаткування, аналізу, аудиту, фінансів, менеджменту, інформаційної економіки*****Костянтин Безверхий***

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту Державного торговельно-економічного університету, м. Київ, Україна

Наталія Поддубна

кандидатка економічних наук, САР, ACCA DipIFR, аудитор Департаменту внутрішнього аудиту Апарату Управління ПАТ «Укрнафта», м. Київ, Україна

ПРОЄКТ МСФЗ С2 «РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ПОВ'ЯЗАНА З КЛІМАТОМ»

На сьогодні, відносини суб'єкта господарювання з навколишнім середовищем набувають все більшої важливості. Зміна клімату становить значні ризики для всіх суб'єктів господарювання, їх діяльності та секторів як національної, так і міжнародної економіки. Це також створює можливості для організацій, які зосереджені на пом'якшенні наслідків зміни клімату та адаптації. Підприємства можуть піддаватися цим ризикам і можливостям безпосередньо, або через третіх сторін, таких як постачальники та клієнти, поза межами їхньої прямої діяльності через взаємопов'язані глобальні ланцюжки створення вартості. У березні 2022 р. було розміщено проєкт МСФЗ С2 «Розкриття інформації, що пов'язана з кліматом» [1] на обговорення. Проєкт для ознайомлення було розроблено у відповідь на заклики користувачів фінансової звітності загального призначення щодо більш узгодженої, повної, порівнянної та перевіреної інформації, включаючи узгоджені показники та стандартизоване якісне розкриття інформації, щоб допомогти їм оцінити, як питання, пов'язані з кліматом, і пов'язані з ними ризики та можливості впливають на:

а) фінансовий стан та фінансові результати діяльності суб'єкта господарювання;

б) суму, терміни та достовірність майбутніх грошових потоків суб'єкта господарювання в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективах а, отже, на оцінку вартості підприємства користувачами фінансової звітності загального призначення;

в) стратегію та бізнес-модель суб'єкта господарювання [1].

Проєкт для ознайомлення вимагатиме від суб'єкта господарювання надання інформації, яка дозволить користувачам фінансової звітності загального призначення зрозуміти:

1) управління – процеси управління, засоби контролю та процедури, які суб'єкт господарювання використовує для моніторингу та управління пов'язаними з кліматом ризиками та можливостями;

2) стратегія – пов'язані з кліматом ризики та можливості, які можуть

посилити, загрожувати або змінити бізнес-модель і стратегію суб'єкта господарювання в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі, включаючи: як інформація про пов'язані з кліматом ризики та можливості впливає (інформує) на стратегію та процес прийняття рішень керівництвом;

3) поточний і очікуваний вплив кліматичних ризиків і можливостей на її бізнес-модель;

4) наслідки пов'язані із кліматичними ризиками і можливостями, які, як можна обґрунтовано очікувати, вплинуть на бізнес-модель, стратегію та грошові потоки суб'єкта господарювання, його доступ до фінансування та вартість капіталу в короткостроковій, середньостроковій або довгостроковій перспективі;

5) стійкість його стратегії (включаючи бізнес-модель) до кліматичних ризиків;

6) управління ризиками – як підприємство визначає, оцінює, керує та пом'якшує пов'язані з кліматом ризики та можливості;

7) показники та цілі – показники та цілі, що використовуються для управління та моніторингу ефективності суб'єкта господарювання щодо ризиків і можливостей, пов'язаних із кліматом, включаючи:

- показники ефективності та результатів, які підтримують якісне розкриття інформації щодо вимог до управління, управління ризиками та стратегії; і

- цілі, які суб'єкт господарювання використовує для вимірювання своїх цілей ефективності, пов'язаних зі значними ризиками та можливостями, пов'язаними з кліматом [1].

Додавання інформації про клімат у вітчизняну звітність корпоративних підприємств послужить чітким сигналом лідерського позиціонування компанії в очах інвесторів – а чим більша довіра інвесторів, тим вищі котирування на ринку цінних паперів та ширші можливості, щодо залучення капіталу. У міру впровадження інформації про клімат у звітність корпоративних підприємств доведеться задіяти широкі групи учасників на різних рівнях організаційної структури таких суб'єктів господарювання для здійснення корпоративного бачення цього питання. Це дозволить виявити нові можливості отримання прибутку від довгострокових проектів або визначити способи отримання навіть більшого прибутку з поточних проектів довгострокової стійкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. [Draft] IFRS S2 Climate-related Disclosures URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/climate-related-disclosures/issb-exposure-draft-2022-2-climate-related-disclosures.pdf> (дата звернення: 11.08.2022).

Білик Вероніка

*студентка 3-го курсу групи ЕК-21 Черкаського державного бізнес-коледжу,
м. Черкаси, Україна*

*Науковий керівник: Вікторія Гмиря - кандидатка економічних наук, доцентка
кафедри економіки, підприємництва та маркетингу Черкаського державного
бізнес-коледжу, м. Черкаси, Україна*

**МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В
УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ**

Сьогодні в умовах глобалізації, а також економічної, політичної та фінансової нестабільності успішний розвиток суб'єктів господарювання аграрного виробництва та загалом їх існування безпосередньо залежать від створення та підтримки ефективного функціонування системи управління, тобто менеджменту. Це обумовлює важливість удосконалення його інструментів, механізмів та методик оцінювання ефективності системи управління.

Управління підприємством – це сукупність інструментів, методів та заходів впливу на діяльність підприємства, що забезпечують досягнення поставлених завдань і цілей, у тому числі отримання високого фінансового результату. [1].

Для попередження чи усунення загроз та ризиків, а також для зменшення їхнього негативного впливу на результативність діяльності підприємств аграрного виробництва необхідним є, серед інших кроків, забезпечення ефективного менеджменту.

Метою управління підприємствами аграрного виробництва є забезпечення найбільш ефективної діяльності при мінімальних затратах наявних ресурсів; а також зменшення наслідків зовнішніх загроз та ризиків, особливо що пов'язані з глобалізацією економіки України.

Менеджмент використовує широкий набір інструментів та методів, що охоплює, крім всього іншого, використання сучасної техніки і прогресивних технологій організації праці і виробництва, інформаційних потоків, взаємодії працівників і різних функціональних підрозділів. Основна мета використання інструментів управління – забезпечити максимальну ефективність діяльності при досягненні поставлених цілей [2].

Яркіна Н.М. вважає, що управління підприємством являє собою складову глобальної системи управління економікою держави, що зумовлена розвитком продуктивних сил суспільства та супроводжується поглибленим поділом праці. Звідси – ефективність менеджменту підприємства прямо визначає ефективність функціонування економіки в умовах глобалізації у тому числі [3].

Ефективна система управління підприємствами аграрного виробництва ґрунтується на численних принципах, серед яких ключовими є системність, комплексність, відкритість, прозорість, гнучкість, висока адаптивність, оптимальне поєднання інтересів підприємства та інтересів регіонального

розвитку та розвитку економіку вцілому та інших принципів. Наразі саме ефективне управління підприємств сприяє розвитку агроринку України вцілому.

Окрему увагу варто звернути на інноваційний підхід до управління підприємствами аграрного виробництва. Він полягає у сприянні виникненню підприємницьких ідей, виявленню нових ринкових потреб та оптимальному поєднанню способів і методів їх задоволення на основі нестандартних інструментів, форматів та методів управління.

Інноваційний підхід менеджменту забезпечує якісне дотримання принципів відкритості, гнучкості та високої адаптивності управлінської системи до змін внутрішнього і зовнішнього середовища.

В основі інноваційного підходу знаходиться управлінська інновація. Вона представляє собою зміну змісту технологій, інструментів, функцій та організації процесу управління та роботи апарату управління, що підвищує ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства в умовах невизначеного впливу чинників зовнішнього середовища та іншого. Для успішної та ефективної реалізації управлінських інновацій та будь-яких інших нововведень, суттєвим є орієнтація персоналу та менеджменту на розвиток, культура сприяння змін всередині компанії та готовність до ризиків, пов'язаних з інноваціями.

Отже, управління підприємствами аграрного виробництва представляє собою сукупність методів та інструментів впливу на їх діяльність, що забезпечують найефективніше та найбільш повне досягнення поставлених завдань і цілей. Ефективна система управління є одним з ключових інструментів забезпечення функціонування та стратегічного розвитку. Крім того, саме якісне управління дозволяє підприємству утриматись на ринку у періоди економічних потрясінь, як от у 2022 році у результаті військових дій на території України.

Одним з ключових напрямів розвитку системи управління підприємств аграрного виробництва є використання ними інноваційного підходу до управління. Він визначає впровадження управлінських інновацій, зміну організаційної структури, функціоналу, інших процесів відповідно до нагальних потреб та змін зовнішнього середовища з врахуванням сучасних передових технологій. Саме інноваційний підхід є інструментом для забезпечення ефективності управління та загалом діяльності підприємств аграрного виробництва.

Висновки даного дослідження мають практичну значущість для вдосконалення напрямів менеджменту підприємств аграрного виробництва з врахуванням викликів глобалізованої економіки на основі інноваційного підходу до управління задля не лише покращення результативного використання виробничого потенціалу та його виходу на новий прогресивний рівень, а й успішного сталого розвитку з отриманням бажаного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ладунка І.С., Рибалка Т.М. Особливості економічного управління підприємством. *Економіка і суспільство. Серія: Економіка та управління підприємствами.* 2017. Випуск 13. С. 562–565.

2. Лутковська С.М., Цицкун О.П. Теоретико-методологічні засади ефективного управління підприємством. Ефективна економіка. 2020. №12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення: 20.05.2022).

3. Яркіна Н.М. Управління підприємством як економічна категорія (теоретичні аспекти). Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2014. №1 (76). С. 130–136.

Юлія Бондар

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри менеджменту авіаційної діяльності Львівської академії Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, Україна

Діна Швиданенко

завідувачка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

МЕХАНІЗМ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ В УСТАНОВАХ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

На побудову бухгалтерського обліку в значній мірі впливають особливості, які стосуються діяльності установ державного сектору економіки. Такі установи є неприбутковими організаціями та функціонують на правах державної власності. Основною метою та особливістю діяльності таких установ державного сектору економіки є те, що вони не створюють прибуток, а досягають його за рахунок планів та кошторисних показників, виконання визначених в статуті або ж передбачених програмою фінансування завдань та функцій.

Основним завданням обліку у процесі діяльності установ державного сектору економіки є забезпечення своєчасного, точного, повного відображення всіх господарських операцій у бухгалтерських документах та використання виділених коштів з бюджетів різних рівнів за цільовим призначенням [2, с. 347].

Сучасний розвиток та функціонування установ державного сектору економіки, особливо в умовах політичної, фінансової нестабільності та світової пандемії Covid-19, вимагає практичного втілення нових підходів щодо діяльності бюджетних установ в умовах значних обмежень бюджетного фінансування.

Слід зазначити, що процес реформування бухгалтерського обліку бюджетних установ розпочато в Україні в 2007 році. Головною метою реформи є розвиток та вдосконалення механізмів управління фінансами на державному і місцевому рівнях для точного інформування про результати виконання бюджетів для забезпечення середнього та довгострокового бюджетного планування, а також постійного ефективного контролю над цільовим використанням бюджетних коштів [3].

Таким чином, на першому етапі (2007-2015 рр.) та другому етапі (2016-2020 рр.) реалізації Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі [4] досягнуто наступних результатів:

- впроваджено НП(С)БОДС;
- розроблено План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, з урахуванням бюджетної класифікації;
- змінено форми фінансової звітності;
- узагальнено положення про бухгалтерську службу бюджетної установи;

- надано рекомендації щодо співставлення класифікації доходів та видатків у національних стандартах з бюджетною класифікацією доходів та видатків [3].

Механізм модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі, які міжнародною практикою можна відобразити у вигляді чотирьох інструментів (рис. 1).

Рис. 1 Механізм модернізації системи бухгалтерського обліку в установах державного сектору економіки

Зокрема, слід зазначити, що модернізація державних фінансів України є обов'язковою умовою євроінтеграційних процесів України, її метою є зміцнення управління державними фінансами шляхом підвищення його функціональної ефективності та посилення прозорості.

Наступним етапом реформування системи бухгалтерського обліку в

установах державного сектору є створення уніфікованої платформи для проведення заходів з навчання та підвищення професійної кваліфікації працівників бухгалтерських служб та запровадження нової моделі організації бухгалтерських служб розпорядниками бюджетних коштів. Крім того, в проєкті Стратегії передбачено створення та впровадження уніфікованої інформаційно-аналітичної облікової системи ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності суб'єктами державного сектору.

Отже, реформування системи обліку в установах державного сектору економіки має сприяти удосконаленню системи стратегічного бюджетного планування, системи контролю за процесом виконання бюджету з метою управління державними фінансами. Такі підходи до організації обліку в державному секторі, на наше переконання, без організації управлінського обліку та аналізу є неможливими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар Ю.А. Менеджмент в органах державної влади. Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. праць. Кіровоград: КНТУ, 2013. Вип.24. С. 206-212.
2. Марценяк Н.О. Реформування бухгалтерського обліку бюджетних установ: проблеми та перспективи. *Науковий вісник БДФА*. 2010. №4. С. 346–351.
3. Проєкт модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2018-2025 роки. 2018. URL: <https://bit.ly/3xXh2p9> (дата звернення: 12.09.2022).
4. Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі <https://bit.ly/3CkQHUW> (дата звернення: 12.09.2022).

Наталія Демченко

*студентка 4-го курсу групи ОО-21 Черкаського державного бізнес-коледжу,
м. Черкаси, Україна*

*Науковий керівник : Вікторія Гмиря - кандидатка економічних наук, доцентка,
кафедра економіки, підприємництва та маркетингу Черкаського державного
бізнес-коледжу, м. Черкаси, Україна*

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Банківська система - це основний елемент з чого складається кредитно-грошова система, демонструє собою сукупність безлічі банківських установ. Ця система має своє загальне завдання та мету, вона є взаємопов'язана та внутрішньо організована. Банківська система відіграє найбільшу роль в фінансовому посередництві між суспільством та фінансовими ресурсами [1, с. 1]. Всяка банківська система не може бути ізольованою від навколишнього середовища, але й якраз таки навпаки, дуже щільно співпрацює з ним [2, с. 37]. Політична й військова нестійкість, поганий рівень розвитку вітчизняної економіки та безліч інших факторів незадовільно вплинула на банківську систему: трапився серйозний відтік клієнтських коштів, що спричиняє знецінення національної валюти [5].

Нинішній банківський механізм України, як і у більшого відсотку держав світу, має дворівневу структуру. На першому плані йде Національний банк України (НБУ), на другому — комерційні банки та філії закордонних банківських установ. НБУ є основним пазлом фінансово-кредитного розпорядку країни, наділений розлогими компетенціями з формування організації механізму взагалі, є керівником кредитно-грошової тактики. Другий план створює решта банків, що утворені і діють на просторі країни співвідносно до сучасних законів, а саме Закону України «Про банки і банківську діяльність» [1, с. 1].

Банківська система долучається до виконання головних функцій фінансового механізму України, зокрема, напрямком:

постачання засобів міграції банківського капіталу у періоді, між країнами також поміж відокремленими ланками і т.д.;

створення та постачання прийомів керування загроз;

постачання процесу згрупування банківського капіталу та його розміщення між відособленими індивідами господарської діяльності;

постачання неперервної діяльності платіжного механізму, конкретно, курсом поліпшення засобів клірингу та реалізація обчислення, що підтримують торгівлю;

постачання насичення сфери торгівлі ціновим інформуванням, що допускає регулювати децентралізовану процедуру ухвалення постанов в відокремлених ланках економіки [3, с. 17].

Загальновідомо, що одним із найважливіших чинників, який забезпечує майбутнє розвинення економіки держави, виступає банківський механізм. Фінансове становище всякої відокремленої банківської установи та її можливість

протидіяти зовнішнім негативним чинникам спричиняє успішну діяльність банківського механізму взагалі. Банківська система грає величезну роль для результативної діяльності грошово-кредитної тенденції та також реалізує ланку значущих позицій для економіки країни. Робота банківського механізму в нинішніх реаліях прогресу економіки тримає активний темп, однак ступінь її рентабельності, інвестиційної діяльності та капіталізації зостаються вельми малими. Саме по цій причині, одним із головних доручень напрямку країни з приводу керування банківськими операціями є спрямування збільшення її непохитності та стабільності, що може бути покрито курсом достатньої капіталізації.

На сьогодні банківська діяльність вітчизни перебуває у скрутному стані. Для урегулювання стійкої роботи банківського механізму в засадах фінансової нестійкості до основних ходів з підстрахування витримки банківського механізму та його достатньої ліквідності, втілення обов'язків перед інвесторами і позикодавців необхідно підняти ступінь безпеки вкладників банків, контролювати цільонаправлення споживанням позичок, розтягти рекапіталізацію банківських установ [4, с. 21].

Отже, поява дієвого механізму антикризового урегулювання банківського механізму зостається головним напрямком для нашої держави. Через це втілення в реальність вище розглянутих планів з приводу покращення антикризового направлення зможе забезпечити надійний ріст банківського механізму країни, що зі свого боку стане могутнім фундаментом можливості уникати кризові ситуації та майбутнього налагодженого розвинення економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Банківська система України: поняття, функції, структура, роль у ринковій економіці. Реферат. URL:<https://osvita.ua/vnz/reports/bank/19876/> (дата звернення 20.08.2022).
2. Савелко Т.В. Банківська система як найважливіший організаційний механізм фінансової системи. Академія муніципального управління. 173 с.
3. Ситник Н.С. Банківська система: навчальний посібник. Львів, 2020. 176 с.
4. Андрєєва О. Банківська система України в контексті сучасних тенденцій її функціонування. Серія : Економіка і управління. 2018. Вип. 41(1). С. 94-103.
5. Андрейків Т. Я. Банківська система України та її роль у розвитку реального сектору економіки. Економічні науки. 2019. Вип. 58. С. 129-135.

Леся Кононенко

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри «Економіка і фінанси» Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький, Україна

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасне світове господарство характеризується розгортанням процесів глобалізації та цифровізації. Глобалізаційні процеси формуються у контексті розроблення «нової моделі світового порядку, сформованої під впливом цивілізаційного розвитку продуктивних сил у результаті домінування інформації та технологій в економічній системі» [7]. Сьогодні людство знаходиться біля витоків Четвертої промислової революції, основою якої є цифрова (digital) економіка. Ця революція за масштабом, обсягом та складністю є безпрецедентною. Четверта промислова революція призводить до трансформації світової економіки, відбувається свого роду її сепарація [5]. При цьому інновації у одній сфері обумовлюють виникнення інновацій у інших, тобто виникає цифровий вихор, який затягує у воронку галузь за галуззю (спостерігається синергетичний ефект). В цих умовах відбуваються розвиток сучасних світових глобальних процесів, які набувають все більших масштабів та торкаються практично усіх сфер суспільного життя. Суттєво впливають на міжнародну торгівлю військові дії. Спостерігається перетворення світового господарства у цілісну глобальну систему, відбуваються суттєві зміни всієї системи міжнародних відносин, посилюється їх взаємовплив та взаємозалежність. Глобалізаційні процеси обумовлюють ускладнення характеру міжнародних економічних відносин між економічними суб'єктами різних країн і здебільшого глобалізація міжнародного бізнесу проявляється у активізації діяльності транснаціональних корпорацій. Транснаціональні корпорації глобально організують виробництво і розподіляють ресурси відповідно до принципу максимізації прибутку [7].

Процеси глобалізації і цифровізації визначають тенденції переформатування міжнародних економічних відносин, змінюється структура міжнародної торгівлі. Так, структура зовнішньої торгівлі України послугами за видами з 2000 року зазнала суттєвих змін [10]. Рисунками 1 і 2 унаочнено зростання таких сегментів міжнародної торгівлі як торгівля продукцією інтелектуальної власності та послугами у сфері телекомунікації, комп'ютерних та інформаційних.

У 2020 році по відношенню до 2000 р. міжнародна торгівля роялті та іншими послугами, які пов'язані з використанням інтелектуальної власності зростає більш ніж у 70 разів (експорт) та більш ніж у 31 раз (імпорт) [10].

Процеси глобалізації і цифровізації суспільства призводять до зростання такого сегменту міжнародної торгівлі як торгівля продукцією інтелектуальної власності, тобто продукцією яка є результатом розумової діяльності.

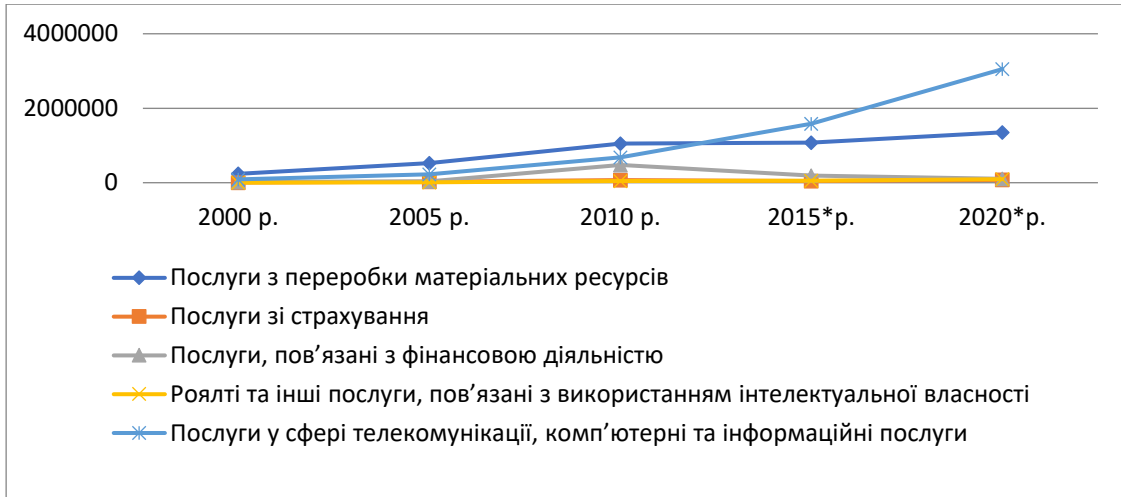

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі основними послугами за видами з 2000 року – експорт, тис. дол. США (згруповано автором на підставі [10])

* Інформація за 2015, 2020 рр. наведена без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

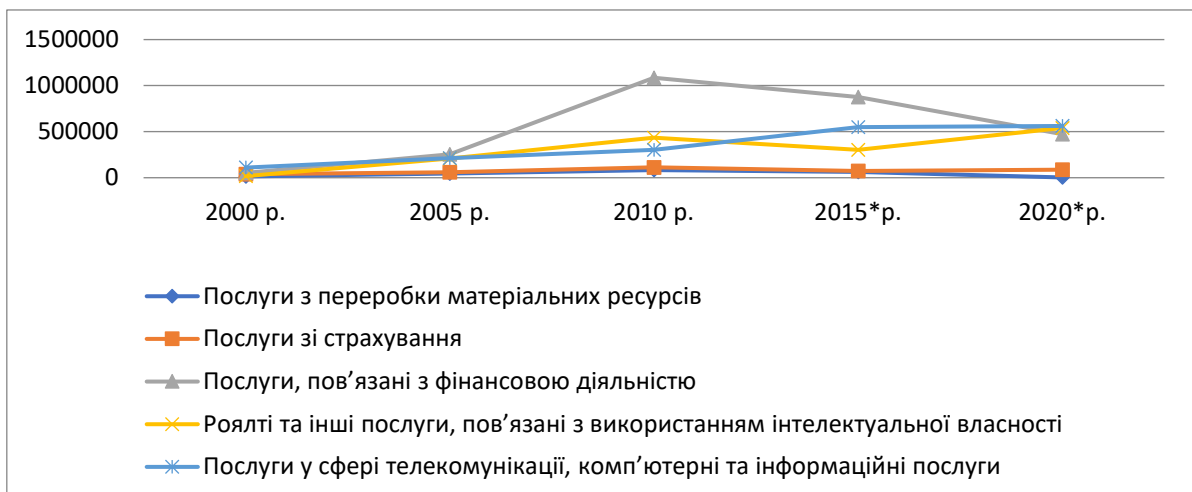

Рис. 2. Динаміка зовнішньої торгівлі основними послугами за видами з 2000 року – імпорт, тис. дол. США (згруповано автором на підставі [10])

* Інформація за 2015, 2020 рр. наведена без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

За останні двадцять років міжнародна торгівля України послугами у сфері телекомунікації, комп'ютерними та інформаційними послугами зросла більш ніж у 33 рази (експорт) та більш ніж у 5 разів (імпорт) [10].

У сучасних умовах найбільш поширеною і доступнішою формою цифрових технологій є Інтернет. Його використання дозволило «віртуалізувати ринок» (перенести економічні процеси у віртуальне середовище).

Найпоширенішим проявом віртуалізації ринку є «Інтернет-комерція» – торгівля між різними суб'єктами економіки, за якої зв'язок здійснюється за допомогою Інтернету. Окрім відомих лідерів – Google, Yahoo, Ebay і Amazon, є величезна кількість компаній, що торгують різноманітними товарами та послугами. Сама ж сфера Інтернет-комерції стрімко зростає [1].

Змінюються і учасники міжнародних відносин. Так, процеси цифровізації надають можливість підприємствам малому та середньому бізнесу стати активними суб'єктами міжнародної підприємницької діяльності, не вкладаючи прямі іноземні інвестиції чи займаючись транскордонною спільною діяльністю. «Нові форми інвестицій» – це різноманітні контрактні форми бізнесу міжнародних компаній, які передбачають субпідрядні угоди щодо постачання продукції і послуг, угоди про спільне виробництво, маркетингову, рекламну або науково-дослідницьку діяльність, управлінські, лізингові, консультаційні.

З'являються нові інноваційні форми міжнародного бізнесу, саме: міжнародне ліцензування, франчайзинг, інжиніринг, аутсорсинг, субконтрактинг та офшоринг. Ці форми міжнародного бізнесу орієнтовані на інтернаціоналізацію бізнесу в межах науково-технічної, виробничої та маркетингової діяльності [9].

Процеси глобалізації призводять до зростання транснаціональних корпорацій (ТНК), що сприяє розширенню міжнародної інвестиційної діяльності і руху капіталу у міжнародному просторі. На сьогодні найбільші сто транснаціональних корпорацій мають у своєму розпорядженні світові активи на загальну суму понад 3,1 трильйона доларів, контролюють близько 90% прямих капіталовкладень за кордоном [3]. Транснаціональні корпорації з метою підвищення інноваційної активності здійснюють нарощування інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Рейтинг світових компаній за витратами на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи свідчать про те, що лідерами є транснаціональних корпорацій, які працюють у галузях автомобілебудування, програмного забезпечення та комп'ютерних послуг, електроніки та електротехнічного обладнання, технологій, апаратури, фармацевтики та біотехнологій. Географічна структура компаній представлена такими країнами, як Німеччина, США, Південна Корея, Китай, Швейцарія, Японія [12].

Глобалізаційні процеси обумовлюють створення та функціонування міжнародних спільних підприємств, які є найбільш ефективним видом міжнародного підприємництва. Міжнародне спільне підприємство являє собою форму співробітництва партнерів різних країн стосовно інвестування, управління, виробництва продукції, реалізації товарів та послуг, розподілу прибутків та ризиків. На сучасному етапі міжнародні спільні підприємства здебільшого займаються внутрішньою торгівлею, харчовою промисловістю та машинобудуванням і металообробкою (рис.3).

Процеси глобалізації і діджиталізації економіки не тільки обумовлюють розвиток форм міжнародної торгівлі, а і змінюють сам ритм ведення бізнесу – ритм, за якого натискання на декілька клавiш в одній країні може означати

початок економічного процесу на відстані багатьох тисяч кілометрів.

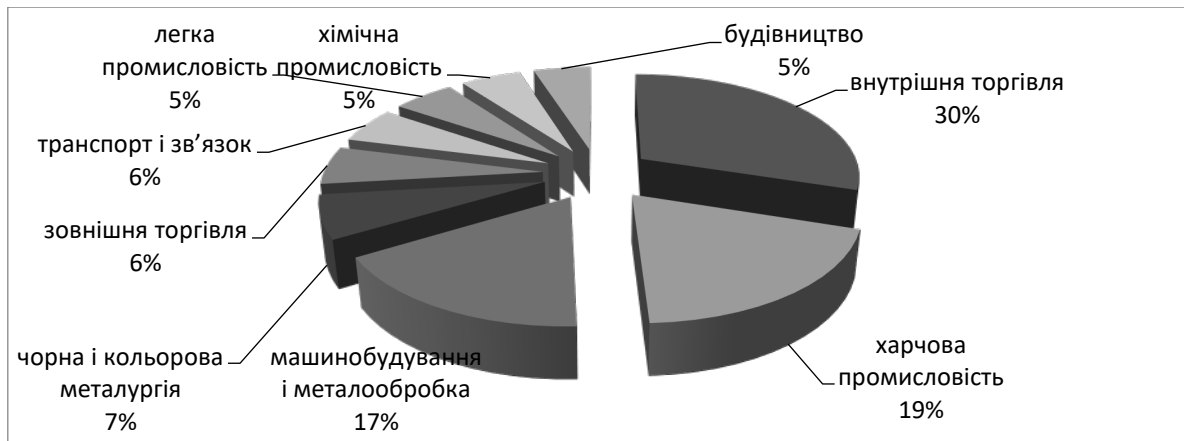

Рис. 3. Основні галузі функціонування міжнародних спільних підприємств
Побудовано автором самостійно на підставі даних [2]

Крім того, на фоні глобалізаційних процесів спостерігається орієнтація міжнародного бізнесу на соціальну відповідальність [6]. Так, до недавнього часу загальноприйнятим був підхід за якого основною метою створення і функціонування міжнародного бізнесу була стабілізація та збільшення обсягу і норми прибутку. Проте на сьогодні дія глобальних об'єктивних чинників поступово призвела до того, що міжнародні компанії дійшли висновку щодо необхідності побудови системи соціальної відповідальності бізнесу. Таким чином, спостерігається процес неприйняття принципу, що до створення і функціонування будь-якого бізнесу лише з метою отримання прибутку. Але ефективне функціонування соціально відповідального бізнесу можливо лише за умови тісної і продуктивної підтримки держави та суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батлер В.Е. Основні риси відкритого акціонерного товариства і американської корпорації. Держава і право. 2014. № 7. 79–86 с.
2. Глобальна економіка ХХІ століття: людський вимір: монографія. К.: КНЕУ, 2018. 420 с.
3. Давидюк Л.П., Кліщук Ю.О. Тенденції розвитку міжнародного бізнесу в Україні. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. Випуск 37. 2019, с. 31-36 URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/37_2019_ukr/7.pdf (дата звернення: 09.09.2022).
4. Доронін А.В., Либа В.О., Ревенко Д.С. Роль міжнародного менеджменту у формуванні сучасних підходів до міжнародного бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С. 43-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_11_11 (дата звернення: 05.09.2022).
5. Кононенко Л.В., Назарова Г.Б., Куц В.І. Трансформація форм бухгалтерського обліку в умовах розвитку digital-технологій. *Економічний*

простір: Збірник наукових праць. № 168. Дніпро: ПДАБА, 2021. С. 132-137 URL: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/869> (дата звернення: 07.09.2022).

6. Кононенко Л.В., Юрченко О.В. Социальная составляющая интегрированной отчетности. The VIII International Science Conference «Problems and tasks of modernity and approaches to their solution», March 02 – 05, 2021, Tokyo, Japan. Рр. 43 - 46 URL: <https://bit.ly/3SLGS7T> (дата звернення: 12.09.2021).

7. Нікітіна А.В., Шершенюк О.М. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток корпоративного середовища міжнародних ІТ-компаній. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Вип. 4. С. 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cxeebu_2020_4_3 (дата звернення: 07.09.2022).

8. Поляков М.В. Особливості розвитку міжнародного бізнесу в умовах становлення глобальної економіки знань. *Економічний простір*. 2017. № 121.С. 47–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2017_121_6 (дата звернення: 12.09.2022).

9. Прушківська Е.В. Основи розвитку новітніх форм міжнародного бізнесу в умовах глобалізації. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018. № 2. 119–125 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evngu_2018_2_15 (дата звернення: 13.09.2022)

10. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2022).

11. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (дата звернення: 15.09.2022).

12. Шевченко Ю.О. Роль та місце транснаціональних корпорацій у сфері послуг. *Сталий розвиток економіки*. 2013. 122-128 с.

Андрій Мамишев

*кандидат наук з державного управління, завідувач відділу державного фінансового контролю Відділення методології бухгалтерського обліку та фінансового контролю Науково-дослідного фінансового інституту Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління»,
м. Київ, Україна*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У міжнародній практиці для державних підприємств формальні вимоги щодо бухгалтерського обліку та фінансової звітності загального призначення встановлюються, як правило, законодавчо та відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Крім того, певна звітність може готуватися виходячи з установчих документів або рішень самого підприємства, якщо воно вважає це за потрібне.

Що ж до ефективності запровадження МСФЗ державними підприємствами, то цей процес «залежить від якісної, несуперечливої та узгодженої з цими стандартами законодавчої бази, що регулює їхню діяльність та забезпечує застосування норм МСФЗ із урахуванням їх ролі в розв'язанні завдань, визначених для державних підприємств суспільством, та в національній економіці» [2, С.88].

Як зазначається у Стратегії застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 № 911-р, «у зв'язку з активізацією євроінтеграційних процесів в Україні, розвитком міжнародного співробітництва, участю у сфері відносин міжнародного розподілу та виробничій кооперації, залученням іноземних інвестицій в економіку України, виходом вітчизняних підприємств на міжнародні ринки капіталу в Україні визначено за необхідне подальше реформування системи бухгалтерського обліку та впровадження методології поширення інформації з економічних питань згідно з міжнародними стандартами для забезпечення відкритості, прозорості та зіставлення показників фінансової звітності суб'єктів господарювання» [3].

В Україні зазначена Стратегія знаходить реалізацію через відображення положень Концептуальної основи фінансової звітності [1] у законодавчих та нормативно-правових актах, що наведено в таблиці 1.

Нормативно-правові акти з питань бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні відповідно до Концептуальної основи фінансової звітності

Положення Концептуальної основи (КО)	Нормативно-правовий акт
<p>КО: М1 - Мета фінансової звітності загального призначення КО: М2, М3, М4, М5, М6, М7, М8, М9, М10, М11 - Мета, корисність та обмеження фінансової звітності загального призначення КО: ЯХ1, ЯХ2, ЯХ3, ЯХ4 - Якісні характеристики корисної фінансової інформації КО: ЯХ5 - Основоположні якісні характеристики КО: ЯХ6, ЯХ7, ЯХ8, ЯХ9, ЯХ10 - Доречність КО: ЯХ11 - Суттєвість КО: ЯХ12, ЯХ13, ЯХ14, ЯХ15, ЯХ16 – Правдиве подання КО: ЯХ17, ЯХ18 - Застосування основоположних якісних характеристик КО: ЯХ19 - Посилювальні якісні характеристики КО: ЯХ20, ЯХ21, ЯХ22, ЯХ23, ЯХ24, ЯХ25 – Зіставність КО: ЯХ26, ЯХ27, ЯХ28 - Можливість перевірки КО: ЯХ29 - Своєчасність КО: ЯХ30, ЯХ31, ЯХ32 - Зрозумілість КО: ЯХ33, ЯХ34 - Застосування посилювальних якісних характеристик КО: ЯХ35, ЯХ36, ЯХ37, ЯХ38, ЯХ39 - Вартісне обмеження на корисну фінансову звітність КО: 4.1 - Безперервність КО: 4.41, 4.42, 4.43 - Достовірність оцінки</p>	<p>Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV Порядок подання фінансової звітності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 № 419 НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 НП(С)БО 2 "Консолідована фінансова звітність", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 628 НП(С)БО 25 "Спрощена фінансова звітність", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 25.02.2000 № 39 НП(С)БО 29 "Фінансова звітність за сегментами", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 19.05.2005 № 412 Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 635</p>
<p>КО: 4.2, 4.3 - Елементи фінансових звітів КО: 4.4, 4.5, 4.6, 4.7 - Фінансовий стан КО: 4.24, 4.25, 4.26, 4.27, 4.28 – Результати діяльності КО: 4.37, 4.38, 4.39 - Визнання елементів фінансових звітів КО: 4.54, 4.55, 4.56 - Оцінка елементів фінансових звітів КО: М20 - Фінансові результати, відображені минулими грошовими потоками</p>	<p>Порядок подання фінансової звітності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 № 419 НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 НП(С)БО 2 "Консолідована фінансова звітність", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 628 НП(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.05.99 № 137 НП(С)БО 22 "Вплив інфляції", затверджене наказом Міністерства фінансів України від</p>

Положення Концептуальної основи (КО)	Нормативно-правовий акт
	<p>29.02.2002 № 147 НП(С)БО 34 "Платіж на основі акцій", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 30.12.2008 № 1577 Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291 Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88 Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 635 Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 28.03.2013 № 433 Методичні рекомендації з перевірки порівнянності показників фінансової звітності, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 11.04.2013 № 476</p>
<p>КО: 4.8, 4.9, 4.10, 4.11, 4.12, 4.13, 4.14 – Активи КО: 4.44, 4.45 - Визнання активів</p>	<p>НП(С)БО 7 "Основні засоби", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92 НП(С)БО 8 "Нематеріальні активи", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18.10.99 № 242 НП(С)БО 9 "Запаси", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.99 № 246 НП(С)БО 27 "Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.11.2003 № 617 НП(С)БО 28 "Зменшення корисності активів", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.01.2005 № 817 НП(С)БО 30 "Біологічні активи", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18.11.2005 № 790 Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879 Положення про інвентаризацію майна державних підприємств, що приватизуються (корпоратизуються), а також майна державних підприємств та організацій, яке передається в оренду (повертається після закінчення строку</p>

Положення Концептуальної основи (КО)	Нормативно-правовий акт
	<p>дії договору оренди або його розірвання), затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.93 № 158</p> <p>Методика проведення інвентаризації об'єктів державної власності, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2005 № 1121</p> <p>Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 19.12.2006 № 1213</p> <p>Порядок списання об'єктів державної власності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 08.11.2007 № 1314</p> <p>Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 30.09.2003 № 561</p> <p>Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 16.11.2009 № 1327</p> <p>Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку запасів, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 10.01.2007 № 2</p>
<p>КО: М17, М18, М19 - Фінансові показники, відображені в обліку за принципом нарахування</p>	<p>НП(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99 № 237</p> <p>НП(С)БО 14 "Оренда" , затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.07.2000 № 181</p>
<p>КО: 4.46 - Визнання зобов'язань КО: 4.15, 4.16, 4.17, 4.18, 4.19 - Зобов'язання</p>	<p>НП(С)БО 11 "Зобов'язання", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 № 20</p> <p>НП(С)БО 14 "Оренда" , затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.07.2000 № 181</p> <p>НП(С)БО 18 "Будівельні контракти", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.04.2001 № 205</p> <p>Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879</p>

Положення Концептуальної основи (КО)	Нормативно-правовий акт
КО: 4.57, 4.58 - Концепції капіталу КО: 4.20, 4.21, 4.22, 4.23 - Власний капітал КО: 4.36 - Коригування збереження капіталу КО: 4.59, 4.60, 4.61, 4.62, 4.63, 4.64, 4.65 - Концепції збереження капіталу і визначення прибутку	НП(С)БО 12 "Фінансові інвестиції", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 № 91 НП(С)БО 32 "Інвестиційна нерухомість", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.07.2007 № 779
КО: 4.40 - Імовірність майбутньої економічної вигоди КО: М12 - Інформація про економічні ресурси суб'єкта господарювання, вимоги до нього та зміни у ресурсах та вимогах КО: М13, М14 - Економічні ресурси та вимоги КО: М15, М16 - Зміни в економічних ресурсах та вимогах КО: М21 - Зміни в економічних ресурсах та вимогах, що виникли не внаслідок фінансових результатів	НП(С)БО 13 "Фінансові інструменти", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 30.11.2001 № 559 НП(С)БО 17 "Податок на прибуток", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2000 № 353 НП(С)БО 19 "Об'єднання підприємств", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.07.99 № 163 НП(С)БО 21 "Вплив змін валютних курсів", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 № 193 НП(С)БО 23 "Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18.06.2001 № 303 НП(С)БО 24 "Прибуток на акцію", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 16.07.2001 № 344
КО: 4.29, 4.30, 4.31, 4.32 – Дохід КО: 4.47, 4.48 - Визнання доходу	НП(С)БО 15 "Дохід", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 29.11.99 № 290 НП(С)БО 24 "Прибуток на акцію", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 16.07.2001 № 344
КО: 4.33, 4.34, 4.35 – Витрати КО: 4.49, 4.50, 4.51, 4.52, 4.53 - Визнання витрат	НП(С)БО 16 "Витрати", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 № 318 НП(С)БО 26 "Виплати працівникам", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.10.2003 № 601 НП(С)БО 31 "Фінансові витрати", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.04.2006 № 415 НП(С)БО 33 "Витрати на розвідку запасів корисних копалин", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 26.08.2008 № 1090 Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку фінансових витрат, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 01.11.2010 № 1300

Джерело: складено автором

Таким чином, система бухгалтерського обліку та звітності в Україні в

умовах діючого законодавства загалом відповідає Концептуальній основі фінансової звітності. Існуюча нормативна база в цілому створює достатні умови для переходу державних підприємств на МСФЗ як з точки зору принципів фінансової звітності й її якісних характеристик, так і окремих елементів фінансових звітів.

Разом з тим окремі вимоги МСФЗ ще мають бути належним чином досліджені та впроваджені, адже на практиці запровадження МСФЗ на державних підприємствах України наражається на низку перешкод, пов'язаних з недосконалістю чинного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концептуальна основа фінансової звітності, видана Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. – 2010, вересень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009#Text (дата звернення: 14.09.2022).
2. Ловінська Л. Г. Міжнародні стандарти фінансової звітності в обліку державних підприємств України. Фінанси України. 2020. № 6. С. 75–92. URL: https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=4722 (дата звернення: 14.09.2022).
3. Стратегія застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.10.2007 № 911-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/911-2007-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.09.2022).

Анастасія Нестеренко

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, Україна

Тетяна Меліхова

докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ ЗМІН ДО ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ОБЛІК ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

У зв'язку з воєнним станом Верховна Рада України внесла зміни до трудового законодавства. Вступив у силу 24.03.2022 року Закон 2136 – IX від 15.03.2022 р. Згідно з цим Законом визначено особливості організації трудових відносин під час воєнного стану, а саме [1]:

1. Відбулися суттєві зміни для роботодавців:

їм дали дозвіл укладати строкові трудові договори з новими працівниками на період дії воєнного стану або на період тимчасово відсутнього працівника.

їм дозволили переведення працівника на період дії воєнного стану на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (за винятком переведення на роботу в іншу місцевість, де тривають активні бойові дії).

вони мають право звільняти працівника в період його тимчасової непрацездатності або відпустки (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) з першого дня після завершення непрацездатності або відпустки.

роботодавець може встановити п'ятиденний або шестиденний робочий тиждень, за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями.

керівнику надано право встановлення часу початку та закінчення щоденної роботи (зміни).

внаслідок агресії Російської Федерації або руйнування робочого місця, роботодавцю надано можливість призупинення дії трудового договору з робітником до моменту відновлення робочого місця.

2. Відбулися суттєві зміни для працівників:

Роботодавець має право протягом періоду дії воєнного стану на прохання працівника надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку. Так як у мирний час відпустка без збереження заробітної плати надавалась лише у кількості 15 календарних днів на рік.

Також цим Законом додатково передбачено нормальна тривалість робочого часу працівників у період воєнного стану не може перевищувати 60 годин на тиждень, тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути

скорочена до 24 годин. На відміну від раніше встановлених норм, які о передбачали, що нормальна тривалість робочого тижня не могла перевищувати 40 годин на тиждень, а тривалість щотижневого безперервного відпочинку становила не менше 48 годин.

Для удосконалення обліку робочого часу та нарахування заробітної плати під час дії воєнного стану в Україні, Верховною Радою України був прийнятий Закон 2352-ІХ від 01.07.2022, який набув чинності 19.07.2022, з такими важливими змінами [2] для роботодавця:

На роботодавця покладений обов'язок до початку роботи проінформувати працівника не лише про права, обов'язки, умови праці, місце роботи, а й про тривалість його відпустки, процедуру припинення трудового договору та про проходження інструктажу з охорони праці, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони.

Дозволено розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця – у випадку неможливості забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій. У такому випадку роботодавець має повідомити робітника не менш ніж за 10 календарних днів.

Тепер роботодавець має право надати щорічну відпустку на строк не більше 24 календарних днів, поточного року.

А також, у важких реаліях нашого часу з'явилися нові підстави припинення трудових відносин, такі як:

Смерть працівника, визнання його судом безвісно відсутнім або оголошено померлим.

Відсутність працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці підряд. У випадку припинення трудових відносин у даному випадку обов'язково повинні бути дотриманні такі вимоги: фактична відсутність працівника на робочому місці понад 4 місяці підряд, відсутність інформації у роботодавця про причини такої відсутності понад 4 місяці підряд (при цьому не має значення поважність чи неповажність причини такої відсутності).

Роботодавець має право надати відпустку без збереження заробітної плати строком на 90 календарних днів.

Останні зміни, які сколихнули невдоволення військових, що тепер за працівниками, які були мобілізовані під час мобілізації у зв'язку з агресією РФ, за якими зберігалася середня заробітна плата, посада та робоче місце, з 19.07.2022 року за мобілізованими працівниками зберігається лише посада та робоче місце [3].

Відповідно до внесених змін, щодо трудового законодавства кадрова служба повинна вести табель обліку невідпрацьованого робочого часу, а бухгалтерія має нараховувати заробітну плату та податки на неї працівників з якими призупинено дію трудових договорів та які виїхали за межі України. Таким чином фонд оплати праці вищезазначених працівників та податки на

заробітну плату покладаються на країну-агресора.

Таким чином, на даний момент велика кількість існуючих проблем оплати праці може бути вирішена роботодавцями на основі чинного законодавства. Очевидно, що основним напрямком тимчасового регулювання трудового права є забезпечення нормального функціонування бізнес-процесів за таких складних умов. Саме спрощення існуючих механізмів та запровадження нових сприяло тому, що роботодавці тепер мають ефективні способи прийняття рішень, які дозволяють оптимізувати витрати на заробітну плату фактично працюючих робітників за короткий проміжок часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата зверення: 10.09.2022).
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text> (дата зверення: 10.09.2022).
3. Зміни у законодавстві щодо трудових відносин – роз'яснення для громад. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15352> (дата зверення: 10.09.2022).

Ольга Новак

судова експертка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Волинського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Луцьк, Україна

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ

Малий бізнес, у теперішній час, – це рушій соціально-економічного розвитку і розкриття підприємницького потенціалу територіальних громад. Малий бізнес є важливим сектором вітчизняної економіки, що призводить до насичення ринків товарів та послуг, створення робочих місць, зменшення рівня безробіття тощо. Успішне функціонування малого бізнесу впливає на формування конкурентного середовища, визначаючи його роль як потужного двигуна економічного розвитку. Тому податкове регулювання розвитку малих підприємств є особливо важливим, і його головне призначення – збалансувати інтереси країни та інтереси малих підприємств.

Поняття «спрощеної системи» та «єдиного податку» в Україні виникло в 1999 році, із прийняттям Указу Президента 727/98 « Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва», який розповсюдив свою дію на велику кількість суб'єктів підприємницької діяльності. В подальшому система єдиного податку (далі – ЄП) також мала декілька етапів розвитку, які стосувалися виокремлення певних груп підприємців відповідно до специфіки їх діяльності та обрання відповідної їм ставки оподаткування за спрощеною системою. [1, с.159]

Спрощена система оподаткування є найбільш популярною серед підприємців, оскільки вона проста і зрозуміла. Така система оподаткування значно легша з точки зору ведення бухгалтерського обліку, хоча має низку обмежень та недоліків:

- 1) Наявний перелік дозволених для цієї системи оподаткування видів діяльності.
- 2) Обмеження обсягів виручки суб'єктів малого бізнесу, які дають право використовувати спрощену систему оподаткування.
- 3) Обмеження у кількості найманих робітників.
- 4) Необхідність сплати фіксованої суми податку незалежно від результатів діяльності (в першій та другій групі спрощеної системи).
- 5) Обмеження при роботі з юридичними особами та підприємствами на загальній системі оподаткування.
- 6) Суб'єкти господарювання повинні здійснювати розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) виключно в грошовій формі.

Не дивлячись на це, спрощена система оподаткування добре підходить для малого бізнесу, оскільки має наступні переваги:

- спрощена процедура реєстрації платників податків;

- спрощення розрахунків, пов'язаних з визначенням суми податку;
- надання права вибору сплати ПДВ;
- спрощення поточного обліку (відсутність податкового обліку витрат) та здачі фінансової звітності;
- зменшене податкове навантаження (підприємці не платять земельний податок з ділянок, які використовуються в господарській діяльності та не платять податок на прибуток) [2, с.49].

Спрощена система оподаткування може застосовуватися як фізичними особами – підприємцями, так і юридичними особами. Реєстрація платником єдиного податку безстрокова. Якщо всі надані документи заповнені правильно, то процедура реєстрації має бути здійснена протягом двох робочих днів. А от в разі виявлення певних фактів, реєстратор має право відмовити в реєстрації платником єдиного податку, а саме:

невідповідність вимогам для застосування спрощеної системи оподаткування;

наявність у суб'єкта господарювання, який утворюється у результаті реорганізації (крім перетворення) будь-якого платника податку, непогашених податкових зобов'язань чи податкового боргу, що виникли до такої реорганізації;

недотримання вимог, встановлених до окремих груп платників податку.

При цьому упродовж двох робочих днів, контролюючий орган повинен надати письмову відмову та вказати причини такої відмови. Після того, як заявник усуне всі недоліки, реєстраційні документи знову повинні бути прийняті до розгляду.

Станом на сьогодні, всі суб'єкти підприємницької діяльності в рамках спрощеної системи оподаткування розділені на 4 групи за наступними критеріями:

перша група – фізичні особи – підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або проводять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 1 085 500 гривень (167 мінімальних зарплат на 01 січня поточного року). Ставка єдиного податку становить -248,10 гривень за кожен місяць (не більше 10% прожиткового мінімуму на 01 січня поточного року);

друга група – фізичні особи – підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв: 1) не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах одночасно не перевищує 10 осіб; 2) обсяг доходу не перевищує 5 421 000 гривень (834 мінімальних зарплат на 01 січня поточного року).

Дія даного підпункту не поширюється на фізичних осіб – підприємців, які надають посередницькі послуги з купівлі, продажу, оренди та оцінювання

нерухомого майна, а також здійснюють діяльність з виробництва, постачання, продажу ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння. (Такі фізичні особи – підприємці належать виключно до третьої групи платників єдиного податку). Ставка ЄП для другої групи - 1300 грн/місяць (не більше 20% мінімальної зарплати на 01 січня поточного року);

третя група – фізичні особи – підприємці, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичні особи – суб'єкти господарювання будь – якої організаційно – правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 7 585 500 гривень (1167 мінімальних зарплат на 01 січня поточного року). Ставка єдиного податку – 3% від доходу для платників ПДВ, 5% - для неплатників ПДВ;

четверта група – лише для сільськогосподарських виробників (як фізичних осіб-підприємців, так і юридичних осіб). Зокрема тут можуть бути фермерські господарства. Ставка податку залежить лише від нормативної грошової оцінки землі та площ земельних ділянок. Сума податку не залежить ні від доходу, ні від прибутку такого суб'єкта господарювання.

Таким чином, спрощена система оподаткування передбачає тільки один вид податку: єдиний податок, який сплачується до місцевого бюджету. Спрощена система дає звільнення від сплати земельного податку (пп. 4 п. 297.1 Податкового Кодексу України (далі- ПКУ) [3]. А підприємства можуть самостійно обирати групу оподаткування залежно запланованого виду діяльності та обсягів доходу, а також самостійно визначати чи хочуть вони бути платниками ПДВ. Незалежно від цього, підприємці сплачують за себе єдиний соціальний внесок (далі - ЄСВ), що становить 22% від мінімальної заробітної плати. У поточному році ЄСВ становить – мінімум 1430 грн). Також залишаються обов'язковими усі види податків по заробітній платі найманих працівників- ЄСВ, податок на доходи фізичних осіб та військовий збір.

З 01 квітня 2022 року на період воєнного стану було створено спецгрупа єдиного податку в межах третьої групи. Приєднатися до даної групи можуть усі - як єдиноподатники, так і платники податку на прибуток. Єдиноподатники при цьому можуть бути всіх груп, у т.ч. й сільськогосподарської групи 4.

Суб'єктам господарювання, які обирають третю групу єдиного податку за ставкою 2 відсотки від доходу, на час переходу на спрощену систему оподаткування перебуватимуть у статусі платника ПДВ, реєстрація платника ПДВ не анулюється, а є призупиненою на період перебування такого суб'єкта господарювання на третій групі єдиного податку за ставкою 2 відсотки доходу. Вона тимчасова і платник податку, який її обрав, автоматично буде повернутий на ту систему оподаткування, яку він мав раніше — з першого місяця, який буде наступний за місяцем закінчення воєнного стану. Однак, якщо повернення відбуватиметься на звичайну групу єдиного податку, то доведеться зважати на ліміти по кожній групі [4].

Для переходу на спецгрупу необхідно подати заяву, яку потрібно у паперовій або електронній формі надіслати до органів податкової служби.

Критерії перебування на спецгрупі 3 (без ПДВ 2%) наступні:

- 1) обмеження за обсягом діяльності в 2022 році – відсутні;
- 2) кількість найманих працівників - будь-яка;
- 3) дозволені види діяльності - всі, крім заборон, які передбачені пп. 9.3 підрозділу 8 Перехідних положень ПКУ [3]. Серед цих заборон: азартні ігри, лотереї; обмін іноземної валюти; виробництво, експорт, імпорт, продаж підакцизних товарів; видобуток і реалізація корисних копалин; страхові компанії й кредитні спілки; фізособи-нерезиденти. При цьому, обмеження п. 291.5 ПКУ не розповсюджуються; дозволений роздрібний продаж всіх підакцизних товарів; дозволений імпорт автомобілів; дозволено видобування підземних та поверхневих вод підприємствами, які надають послуги централізованого водопостачання та водовідведення;
- 4) ставка податку у 2022 році - 2% від доходу (неплатник ПДВ);
- 5) єдиний соціальний внесок без змін -22% від мінімальної заробітної плати (на 2022 рік – мінімум 1430 грн.).

Платники єдиного податку третьої групи за ставкою 2 відсотки доходу подають до контролюючого органу податкову декларацію платника єдиного податку у строки, встановлені для місячного податкового (звітного) періоду.

Термін сплати єдиного податку:

Єдинники першої і другої груп сплачують податок щомісячно до 20-го числа. Для третьої групи платників ЄП встановили квартальний звітний період. Тому вони сплачують податок протягом 10 календарних днів, що настають за граничним строком подання декларації. Тобто після того, як задекларують дохід.

Третя спецгрупа сплачує ЄП протягом 10 календарних днів після граничної дати подання щомісячної декларації, тобто впродовж 20 календарних днів по закінченню місяця.

Застосування реєстраторів розрахункових операцій (далі – РРО) або касових апаратів стало обов'язковими для єдиноподатників 2-4 групи з 01 січня 2022 року. Введення воєнного стану на даний обов'язок не вплинуло — РРО слід використовувати й надалі. Однак тимчасово з 07 березня 2022 р., на період до припинення або скасування воєнного стану на території України фінансові санкції за порушення у сфері РРО не застосовуються (п. 12 розділу II Закону про РРО) [5]. Проте згодом з'явився один виняток — продаж підакцизних товарів, що запрацював з 17 березня 2022 року. На даний час, відсутні штрафи за такі порушення: за неведення товарного обліку у сумі вартості непроведених в обліку товарів; порушення порядку ведення розрахункових операцій (100% вартості товару) [4]. Щодо підакцизних товарів, то ризикувати щодо них не потрібно, адже впродовж воєнного стану дозволені не тільки штрафи, але й фактичні податкові перевірки.

В загальному, спрощена система оподаткування є вигідна, коли:

- 1) Бізнес високоприбутковий з низькими витратами. Якщо витрати великі, то кращою може стати загальна система, де податок сплачується з прибутку;
- 2) Невелика виручка за рік (дохід), так як ЄП або не залежить від доходу

взагалі (1-2 і 4 групи), або сплачується порівняно невеликий відсоток від доходу (3 група);

3) Економія на сплаті земельного податку, якщо присутнє користування земельними ділянками,

4) Немає потреби у реєстрації платником ПДВ, коли основні споживачі – населення або такі ж спрощенці (це більше стосується 1-2 групи). Це робить товари й послуги дешевшими;

5) Є сільськогосподарське виробництво – перевагу тоді має 4 група, так як податок залежить лише від кількості землі та її грошової оцінки й ніяк не залежить від доходу сільськогосподарського підприємства.

Звичайно, що найбільш результативною така спрощена система може бути, якщо виконати певні обмеження, серед основних: усі розрахунки здійснюються грошима й немає потреби у бартері; майже/або не використовується праця найманих працівників (1, 2 група); дохід за рік не перевищує існуючих лімітів по групі; немає заборонених для ЄП видів діяльності п. 291.5 ПКУ (1-3 група) або суб'єкт господарювання є сільськогосподарським товаровиробником (4 група) [3].

Отже, на сьогодні, існування спрощеної системи оподаткування з рядом переваг є важливою умовою функціонування економіки України. Проте така система оподаткування не лише дозволяє розвиватися малому бізнесу, але й у деяких моментах може бути інструментом маніпуляцій при сплаті податків. Тому необхідними умовами функціонування спрощеної системи є, як формування системи заходів регулювання зі сторони держави з метою недопущення зловживань під час ведення господарської діяльності та негативних наслідків для економіки, так і створення державою сприятливих умов для розвитку малого бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Онісіфорова В. Ю., Сідельнікова В. К. Спрощена система оподаткування: сучасний стан, переваги, недоліки та перспективи. № 2 2019. С. 158-166.

2. Козарь С.-В. О. Переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування. Реформування системи управління державними фінансами: проблеми, тенденції та перспективи митної та податкової політики. 14.05.2020 р. – Львів: ФУФБ, 2020. 141 с.

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата доступу: 28.08.2022).

4. Васильченко Н., Онищенко В. Єдиний податок 2022. https://www.golovbuh.com.ua/article/7803-diniy-podatok-2020?from=rightblock_top (дата доступу: 28.08.2022).

5. Закон України від 06.07.1995 № 265/95-ВР «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80/ed20220801#Text> (дата доступу: 28.08.2022).

Тетяна Портоварас

*кандидатка економічних наук, докторантка кафедри обліку і оподаткування
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль, Україна*

АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ І МОДЕЛЮВАННЯ ЇЇ ОЦІНКИ

Питанням розвитку підприємства повинні займатись кваліфіковані працівники, які визначають найкращих постачальників та споживачів продукції, та, досліджуючи особливості ринку, проводять адаптацію продукуючої суб'єктом господарювання продукції до вимог середовища, впроваджуючи науково-технічні новинки у господарські процеси [3, с.258]. Виклики, які при цьому виникають, потребують проведення постійного аналізу для цілей управління суб'єктом господарювання та здійснення коригувальних процесів щодо вибору форм, методів і принципів управління (табл.1).

В сучасних умовах реалізація управлінських завдань піддається багатьом ризикам, тому важливим елементом виступає стратегія (стратегічний план) дій підприємства. Сама по собі розробка стратегії надзвичайно важлива, але без відповідних управлінських дій не дає запланованих результатів. Відповідно, для її реалізації необхідне управління, здатне забезпечувати реалізацію усіх заходів, передбачених у стратегії. Зважаючи на тривалість стратегічних планів, процес управління також має бути тривалим. В науковій думці і практиці таке управління отримало назву стратегічне.

Варто зауважити, що реалізація цілей оперативного управління розробляється в межах одного року, тактичного на термін до трьох років, а для стратегічного період визначається підприємством самостійно відповідно до поставлених цілей (зазвичай він триває від трьох років і більше).

Таблиця 1

Механізм управління суб'єктами господарювання на засадах використання результатів аналізу для досягнення цілей підприємства

Форми управління	Вид аналізу, який використовується
генеральне управління	- здійснення аналізу наказів, нормативно-правових документів, договорів і якості їхнього застосування у практиці підприємства; - аналіз якості використання існуючих установчих документів
функціональне управління	- аналіз виробництва продукції (товарів) на підприємстві; - аналіз збуту; - аналіз періоду замовлень;
стратегічне управління	- аналіз розроблених стратегій та вибір оптимальної; - аналіз обраної стратегії упродовж коротко- та довгострокового періоду діяльності підприємства; - аналіз можливості застосування фінансових ресурсів із зовнішнього середовища;
фінансове управління	- аналіз фінансових потоків в середині підприємства; - аналіз фінансових потоків підприємства із зовнішнього середовища.

Форми управління	Вид аналізу, який використовується
виробниче управління	- аналіз запасів на підприємстві; - аналіз технологічних потоків; - аналіз якості обслуговування працівників; - аналіз масштабу виробництва; - аналіз необоротних активів; - аналіз рівня технологій та спеціалізації підприємства;
оперативне управління	- аналіз окремих операцій в межах виконання певних функцій;
інноваційне управління	- аналіз продажів нових видів товарів; - аналіз нових напрямків діяльності; - аналіз рівня ризиків щодо запровадження нового напрямку діяльності на підприємстві;
муніципальне управління	- аналіз пропозицій місцевих територіальних громад щодо удосконалення діяльності підприємства.

Джерело: узагальнено автором з урахуванням [1; 2]

Таким чином, ефективність діяльності залежить від якості сформованої загальної системи розвитку та інформації про реальний стан підприємства в конкурентному середовищі, який отримується в результаті проведеної аналітичної роботи фахівцями. В цьому випадку система управління має відповідати низці вимог, які характеризують її здатність забезпечувати потрібною інформацією. Говорячи про аналіз, логічно, що для його застосування при підготовці даних для управління, до прикладу, управлінські працівники мають володіти й застосовувати його методи на практиці. Тож важливо оцінювати систему управління з позиції застосування аналітичних методів. Враховуючи це, важливо правильно оцінити їх ступінь впливу на загальну стратегію розвитку підприємства. За результатами проведеного теоретичного огляду пропонуємо економіко-математичну модель для оцінки загальної системи управління з точки зору застосування нею аналітичних методів і формування оптимальної стратегії розвитку підприємства (Σ_{zag}):

$$\Sigma_{zag} = (\varphi_1 Y_1 + \varphi_2 Y_2 + \varphi_3 Y_3 + \varphi_4 Y_4 + \varphi_5 Y_5 + \varphi_6 Y_6 + \varphi_7 Y_7 + \varphi_8 Y_8) \lambda_i \quad (1)$$

де, φ_i - вагові коефіцієнти, які характеризують міру впливу форм управління на результуючий показник причому $\sum_{i=1}^8 \varphi_i = 1$, λ_i - ваговий коефіцієнт,

який характеризує інші чинники впливу на управління підприємством; Y_1 - генеральне управління, Y_2 - функціональне управління, Y_3 - стратегічне управління, Y_4 - фінансове управління, Y_5 - виробниче управління, Y_6 - операційне управління, Y_7 - інноваційне управління, Y_8 - муніципальне управління.

Для запропонованої моделі доцільно скористатись методикою розрахунку вагових коефіцієнтів, запропонованою Хорунжак Н.М. [3, с.105]:

$$\varphi_i = 1 - \sum_{i=1}^{10} N_i T_i \quad (2)$$

де $N_i T_i = 0,1$, відповідно до даної моделі кожному недоліку будемо присвоювати умовне значення 0,1. У разі якщо модель буде мати більше 10 недоліків, то вона буде недоцільною, тобто не ефективною, а її застосування в системі управління підприємством матиме негативний вплив на систему його розвитку.

Для ідентифікації величини вагового коефіцієнта впливу інших чинників λ_i слід застосовувати підхід, що базується на врахуванні впливу управлінських дій тої чи іншої форми управління на обсяг отриманого прибутку, або будь який інший прийнятний для підприємства варіант встановлення цього показника. Для цифрової ідентифікації показника Y_i ($Y_1 \dots Y_7$) слід застосувати анкетування серед управлінських працівників з питальником, який дозволяє встановити рівень використання тою чи іншою формою управління методів аналізу (ці напрями будуть розвинути в подальших дослідженнях).

Застосування запропонованої оцінки дозволить виявити не лише рівень системи управління в частині визначення ним оптимальної стратегії, а й ще на рівні ідентифікації вагових коефіцієнтів, встановити найбільш впливові форми управління. Це уможливить врахування цього факту в діяльності підприємства для зосередження уваги на них та кращого використання такого важеля підвищення ефективності господарювання. Отже, з метою успішного функціонування суб'єкта господарювання в нестабільних умовах необхідно проводити ефективну аналітичну роботу, що дозволить активізувати його резерви та потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новіченко Л. Організація економічного аналізу на підприємстві. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 1. С. 199-207.
2. Олійничук О.І. Система аналізу в управлінні підприємством, спрямованому на досягнення економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2015. №6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_36 (дата звернення: 15.08.2022).
3. Хорунжак Н.М. Модернізація обліку і контролю в бюджетних установах в умовах системної трансформації управління : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 469 с.

Ілля Пробко

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна

Володимир Поплавський

кандидат юридичних наук, директор Дніпровського регіонального відділення Національної школи суддів України, доцент кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна

Владислав Воронін

адвокат, викладач кафедри права Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, Україна

**ЕКСПЕРТИЗА У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ
ЗАКОНОДАВСТВА З ФІНАНСОВИХ ПИТАНЬ**

Суспільні відносини у сфері економіки і фінансової дисципліни є об'єктом порушень законодавства з фінансових питань [1, с. 362].

Вчинення діянь, що спрямовані на приховування в обліку валютних та інших доходів, непродуктивних витрат і збитків, відсутність бухгалтерського обліку або ведення його з порушенням установленого порядку, внесення неправдивих даних до фінансової звітності, неподання фінансової звітності, несвоєчасне або неякісне проведення інвентаризацій грошових коштів і матеріальних цінностей, несвоєчасне подання на розгляд, погодження або затвердження річного фінансового плану підприємства державного сектору економіки та звіту про його виконання, перешкоджання працівникам органу державного фінансового контролю у проведенні ревізій та перевірок, невжиття заходів по відшкодуванню з винних осіб збитків від недостач, розтрат, крадіжок і безгосподарності, відповідно до статті 164² Кодексу України про адміністративні правопорушення, є порушеннями законодавства України з фінансових питань [2].

Провадження у справах про адміністративні правопорушення визначається як низка послідовних дій (стадій) уповноважених органів (посадових осіб), а в деяких випадках інших суб'єктів, які, відповідно до норм адміністративного законодавства, здійснюють заходи, спрямовані на притягнення правопорушників до відповідальності і забезпечення виконання винесеної постанови. Стадія є певним періодом (етапом) у розвитку того чи іншого явища, який має свої якісні особливості та відмінності. Процесуальна стадія є відмежованою, віддаленою в часі й логічно пов'язаною сукупністю процесуальних дій, спрямованих на досягнення цілей і розв'язання відповідних завдань, функціонально узгоджених з ними, з визначеним колом суб'єктів і закріпленням у відповідних процесуальних актах. Стадії, з одного боку, об'єднують у собі конкретні процесуальні дії, а з іншого – виступають структурними елементами адміністративного провадження. Останнє реалізується послідовним переходом від однієї стадії до іншої. При цьому для

досягнення загальних цілей і вирішення закріплених у законі завдань провадження всі стадії є необхідними, кожна з них характеризується притаманними тільки їй особливостями. Існують і факультативні (необов'язкові) стадії, однак сам факт їх наявності, навіть, коли в конкретному випадку вони не реалізуються, забезпечує досягнення загальної мети провадження [3, с. 9]. Кожна стадія складається з більш дрібних елементів – етапів і процесуальних дій.

Особливе місце у справах про порушення законодавства з фінансових питань відведено експертизі як етапу (процесуальній дії), яка відноситься до стадії порушення провадження у справі. На нашу думку, завданням цієї стадії є виявлення факту адміністративного правопорушення, формування доказової бази, а також встановлення та належним чином закріплення іншої інформації, яка необхідна для розгляду справи.

Призначення та проведення експертизи у таких справах є етапом провадження, на якому мають вчинятися процесуальні дії, що спрямовані на отримання додаткової інформації у справі.

Експертиза має забезпечити отримання інформації, необхідної у справі, якщо для цього потрібні спеціальні знання [4, с. 333]. Її здійснює самостійний учасник провадження – експерт.

У контексті проведення економічних реформ в Україні надзвичайно важливу роль відіграють правові важелі. Правове регулювання зумовлює актуальне питання чіткого та зрозумілого визначення статусу не тільки суб'єктів господарської діяльності, які є суб'єктом адміністративного правопорушення за ст. 1642 КУпАП, а й усіх суб'єктів суспільних відносин у сфері економіки і фінансової дисципліни, у т.ч. органів державного контролю за додержанням законодавства з фінансових питань.

Як відомо, у будь-якому адміністративному провадженні беруть участь різні суб'єкти, які виконують свої процесуальні функції.

У провадженнях у справах про порушення законодавства з фінансових питань можна виділити домінуючих (організаційних) суб'єктів та інших, не домінуючих, тобто незаінтересованих суб'єктів. Домінуючі суб'єкти беруть участь у провадженні у зв'язку з тим, що при розгляді справ зачіпаються їхні інтереси. Ось чому держава надала їм широкі права, що забезпечують можливість активної участі в розгляді справи і захисту власних прав і законних інтересів. Недомінуючі суб'єкти у результатах провадження не заінтересовані, але незалежно від цього залучаються до участі в ньому, оскільки це необхідно для з'ясування істини й більш повного, всебічного встановлення обставин справи.

Експерт є незаінтересованим учасником, який сприяє здійсненню провадження.

Здійснення провадження у справах про порушення фінансового законодавства, як правило, вимагає спеціальних знань у сфері фінансового аналізу, бухгалтерського обліку й фінансової звітності, аудиту тощо. Природно, що необхідним обсягом знань особа, яка приймає рішення у справі, може не володіти. У зв'язку із цим важливість проведення експертизи стає очевидною, тим більше, що ст. 273 КУпАП передбачила цілий етап у стадії порушення справи про

адміністративне правопорушення, присвячений проведенню експертиз.

Експерт призначається органом (посадовою особою), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, у разі коли виникає потреба в спеціальних знаннях, у тому числі для визначення розміру майнової шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, а також суми грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, які підлягатимуть конфіскації.

Експерт зобов'язаний з'явитися на виклик органу (посадової особи) і дати об'єктивний висновок у поставлених перед ним питаннях.

Експерт має право знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета експертизи, заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; з дозволу органу (посадової особи), в провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, ставити особі, яка притягається до відповідальності, потерпілому, свідкам запитання, що стосуються предмета експертизи; бути присутнім при розгляді справи.

На нашу думку, потребує конкретизації та доповнення законодавство про проведення експертизи. У справах про порушення фінансового законодавства експертом можуть бути виявлені відомості, з приводу яких не були поставлені питання, проте ця інформація може мати важливе значення для вирішення адміністративної справи. Це має бути врегульовано на законодавчому рівні, шляхом надання права експерту внести відомості про такі обставини у свій висновок, із визначенням юридичних наслідків від такої інформації.

Безумовно, особливого значення та уваги потребує питання призначення експертизи у справах про порушення законодавства з фінансових питань, порядку її проведення, видів експертиз, які можуть бути призначені та проведені у справах про порушення законодавства з фінансових питань, що потребує подальших наукових досліджень у цій тематиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення / за заг.ред. С.В. Петкова. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 792 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-Х. Дата оновлення: 16.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.09.2022).
3. Пробко І.Б. Провадження у справах про порушення законодавства з фінансових питань: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Л.: Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2009. 20 с.
4. Горбатенко В.П. Експертиза. [Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. К.: Українська енциклопедія, 1998. Т.2. 1999. 744 с.

Ольга Пугаченко

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Ольга Мусієнко

судова експертка сектору товарознавчих та гемологічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Давид Коява

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» з галузі знань 07 – Управління та адміністрування за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування», Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В БАНКАХ УКРАЇНИ

Організаційна розосередженість взаємопов'язаних у просторі й часі функцій планування, обліку, контролю, аналізу, регулювання ускладнює управління економічними процесами, які відбуваються в основних сферах національної економіки, у т.ч. і банківській, породжує «розсіювання» відповідальності, неузгодженість дій, дублювання функцій, недостатність інформації тощо [1, с. 218]. Уникнути означених негативних наслідків можна за допомогою якісної взаємодії між функціями управління під час здійснення операційної діяльності та впровадження ефективно функціонуючої системи бухгалтерського контролю в банках України.

Бухгалтерський контроль – це сукупність процедур, що спрямовані на попередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок та дають змогу забезпечити захист та збереження активів банку, повноту і точність облікової інформації та достовірність звітності [1].

Бухгалтерський контроль під час здійснення операційної діяльності регламентується пунктами 90-105 однойменного Розділу VII Положення про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України. Операційна діяльність банку – це сукупність технологічних процесів, пов'язаних з документуванням інформації за операціями банку, проведенням їх реєстрації у відповідних реєстрах, перевірянням, вивірянням та здійсненням контролю за операційними ризиками.

Бухгалтерський контроль є невід'ємною частиною операційної діяльності банку. Порядок бухгалтерського контролю встановлюється банком самостійно.

Він забезпечується шляхом упровадження правил та процедур, що належним чином документуються, та застосовується з метою мінімізації операційного ризику. Бухгалтерський контроль включає:

- попередній контроль;
- поточний контроль;
- подальший контроль (рис. 1).

Рис. 1. Види бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України

Бухгалтерський контроль дає змогу упевнитися, що: операції проводяться за дозволом керівника банку; операції відображаються згідно із вимогами облікової політики банку; система аналітичного обліку дає змогу відстежувати використання ресурсів і рух активів банку; розпорядження активами та відображення операцій у бухгалтерському обліку здійснюється лише в межах наданих повноважень; виявлені недоліки усуваються належним чином; інвентаризація активів та зобов'язань проводиться з певною регулярністю; дотримуються вимог нормативно-правових актів НБУ з питань бухгалтерського обліку тощо.

За допомогою якісно організованого бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності забезпечується: відображення всіх операцій у бухгалтерському обліку в день їх здійснення або наступного робочого дня, якщо операція ініційована для здійснення після закінчення операційного дня (часу); наявність бухгалтерської документації, що забезпечується шляхом звіряння записів в облікових регістрах з обліковими документами, перевіряння та дотримання арифметичної точності записів, підбиття підсумків бухгалтерських записів, повідомлення про помилки і розбіжності; регулярне та своєчасне порівняння (вивіряння) записів у регістрах бухгалтерського обліку з первинними документами та/або відповідними активами; повнота, достовірність, своєчасність складання та подання фінансової, статистичної, управлінської, податкової та іншої звітності.

Кожна операція під час її відображення в бухгалтерському обліку контролюється не менше ніж на двох рівнях бухгалтерського контролю (попереднього та поточного) різними відповідальними виконавцями.

Відповідальний виконавець – це працівник банку, який відповідно до його службових обов'язків та/або розпорядження керівництва банку має повноваження виконувати певні операції та несе відповідальність за їх належне

виконання [1] (таблиця 1).

Таблиця 1

*Види бухгалтерського контролю
під час здійснення операційної діяльності в банках України*

Вид		Особливості здійснення
Бухгалтерський контроль під час здійснення операційної діяльності	Попередній контроль	Відповідальні виконавці забезпечують здійснення попереднього контролю за відображенням операцій, що реєструються в підсистемах, на підставі первинних документів, наданих (зареєстрованих у підсистемах) ініціаторами операцій та/або клієнтами відповідно до внутрішніх процедур проведення операцій
	Поточний контроль	Поточний контроль за операціями здійснює працівник служби бухгалтерського обліку шляхом виконання дій, визначених для попереднього контролю
	Подальший контроль	За результатами подальшого контролю з'ясовуються причини порушень правил здійснення операцій, ведення бухгалтерського обліку під час здійснення операційної діяльності, забезпечується вжиття заходів щодо їх усунення та опрацьовуються механізми недопущення аналогічних помилок надалі

Попередній контроль здійснюється в момент проведення (підтвердження) операції, передбачає перевірку відповідності операцій вимогам нормативно-правових актів НБУ та забезпечується шляхом перевірки: наявності первинних (облікових) документів, дозволів, лімітів на здійснення операцій; відповідності підписів та повноважень осіб, які підписали первинні (облікові) документи, зразкам підписів та/або інформації щодо повноважень уповноважених осіб банку. Достовірність підписів на первинних (облікових) електронних документах перевіряється відповідно до процедур, передбачених у програмно-технічних комплексах автоматизації банківських операцій; правильності складання облікових документів та відповідності заповнення реквізитів облікових документів вимогам нормативно-правових актів НБУ; відповідності операції, що виконується, вимогам укладеного договору та внутрішнім правилам/процедурам; коректності вводу даних у програмно-технічні комплекси автоматизації банківських операцій; наявності на відповідних клієнтських рахунках коштів для здійснення операції; правильності відображення операції на рахунках бухгалтерського обліку. Працівник, який здійснив контроль, підписує обліковий документ (паперовий та/або електронний), що підтверджує факт здійснення контролю.

Обов'язковому вивірянню станом на кінець останнього робочого дня звітного місяця підлягають залишки за рахунками, для яких характерна висока ймовірність реалізації операційного ризику, за якими обліковуються різні види операцій та/або операції з різними контрагентами: за транзитними рахунками; за рахунками дебіторської та кредиторської заборгованості за операціями з клієнтами, контрагентами банку та внутрішньобанківськими операціями; залишки та проведені суми за рахунками лоро, ностро; залишки за рахунками, за

якими протягом тривалого часу не було руху коштів.

За результатами аналізу вивірених записів визначаються характер, суми та причини розбіжностей. Записи в реєстрах бухгалтерського обліку проводяться відповідно до первинних документів та/або наявних активів у разі виявлення розбіжностей.

Відповідальні виконавці передають облікову інформацію з підсистем до системи автоматизації банківських операцій для відображення операцій на балансових (позабалансових) рахунках головної книги після завершення процедури попереднього контролю та в разі потреби – додаткового.

Поточний контроль може здійснюватися в підсистемах, операції в яких реєструються від початку до завершення, за наявності відповідного програмного забезпечення з належними рівнями контролю, що забезпечують достовірність та цілісність подальшого відображення облікової інформації на балансових (позабалансових) рахунках головної книги.

Подальший контроль здійснюється з метою: забезпечення систематичної перевірки стану бухгалтерського обліку під час здійснення операційної діяльності; виявлення систематичних і типових помилок та правильного відображення операцій на рахунках бухгалтерського обліку; належного оформлення виконаних операцій; дотримання порядку звіряння аналітичного обліку з синтетичним, формування облікових документів, проведення інвентаризацій, розподілу повноважень під час виконання облікових операцій; перевірки якості виконання попереднього, поточного, додаткового контролю; перевірки стану виправлення/усунення помилок та врахування зауважень і пропозицій за результатами попередніх перевірок.

Головний бухгалтер забезпечує проведення перевірок стану бухгалтерського обліку в банку. Головний бухгалтер залежно від обсягу операцій у банку визначає працівників, які залучаються до проведення подальшого контролю/перевірок.

Крім того, банк може встановити окремий порядок проведення бухгалтерського контролю для деяких операцій згідно із розпорядчими актами банку. Перелік операцій, що підлягають додатковому контролю, опис правил/процедур та особливостей його проведення за кожним видом операцій визначається розпорядчими актами банку та/або внутрішніми документами підрозділу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України : Постанова Правління НБУ від 04 лип. 2018 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18/conv#Text> (дата звернення 11.09.2022)

2. Пугаченко О.Б. Організаційні проблеми та можливості поглиблення взаємозв'язку функції обліку з іншими функціями управління процесами сфери матеріального забезпечення. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. 2010. № 3 (53). Ч. 2. С. 218-222.

Ольга Пугаченко

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Ольга Ткаченко

судова експертка сектору економічних досліджень відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

Максим Зоц

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» з галузі знань 07 – Управління та адміністрування за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування», Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

**ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГЛАМЕНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В БАНКАХ УКРАЇНИ**

Станом на 01.08.2022 р. в Україні кількість комерційних банків становить – 68, серед яких 30 – з іноземним капіталом, у т.ч. 22 – 100% іноземного капіталу. Статистичні дані підтверджують зниження кількості комерційних банків в Україні, зокрема станом на: 01.08.2016 р. їх кількість була 101 банк; 01.08.2017 р. – 89; 01.08.2018 р. – 81; 01.08.2019 р. – 76; 01.08.2020 р. – 75; 01.08.2021 р. – 72. Зниження кількості банків є негативним явищем національної економіки, що пояснюється не лише воєнним станом, який запроваджено в Україні наразі.

В умовах фінансової кризи особливої гостроти набуває проблема якості інформації, адже саме її достовірність і повнота впливають на прийняття управлінських рішень [4, с. 135]. Саме тому, отримання якісної інформації, фундаментом якої є саме бухгалтерський облік, є надзвичайно важливим під час здійснення операційної діяльності в банках України.

Облік – виключно важлива функція управління, вона створює інформаційні можливості виконання всіх інших функцій – планування, контролю, аналізу, регулювання, стимулювання, і в цьому своєму значенні визначає існування і цілеспрямованість загального управлінського циклу [5, с. 1]. Згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1] всі юридичні особи, створені відповідно до законодавства України, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, та представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність, а також можуть за необхідності вести внутрішньогосподарський (управлінський) облік.

Порядок ведення й організації бухгалтерського обліку в банку має певні особливості, що обумовлено сферою їх діяльності (фінансові ринки), специфіка

операцій, які вони здійснюють, та їх роль в забезпеченні стабільності грошово-кредитної системи. Як підприємство, що працює на фінансових ринках, банк належить до категорії підприємств – фінансових посередників і здійснює операції на грошовому, кредитному ринках та ринку цінних паперів із використанням різноманітних фінансових інструментів [6, с. 6].

Бухгалтерський облік в банках – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації про операції банку зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень [2].

В Україні розроблене Положення про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України [2] відповідно до Законів України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та основних принципів міжнародних стандартів фінансової звітності, яке встановлює основні вимоги щодо бухгалтерського обліку під час здійснення операційної діяльності в банках України (таблиця 1).

Таблиця 1

Структура Постанови правління НБУ «Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України»

Розділ	Назва	Кількість пунктів
Розділ I	Загальні положення	21 (пункти 1-21)
Розділ II	Бухгалтерський облік	19 (пункти 22-40)
Розділ III	Документування операцій у банку	16 (пункти 41-56)
Розділ IV	Регістри аналітичного та синтетичного обліку	15 (пункти 57-71)
Розділ V	Основні вимоги до організації роботи з ведення рахунків	6 (пункти 72-77)
Розділ VI	Формування та зберігання документів	12 (пункти 78-89)
Розділ VII	Бухгалтерський контроль під час здійснення операційної діяльності	16 (пункти 90-105)
Розділ VIII	Звітність	18 (пункти 106-118)

Основні терміни пов'язані з організацією бухгалтерського обліку під час здійснення операційної діяльності в банках України згруповано у таблиці 2.

Таблиця 2

Основні терміни пов'язані з організацією бухгалтерського обліку під час здійснення операційної діяльності в банках України

Термін	Визначення
Операційна діяльність банку	Сукупність технологічних процесів, пов'язаних з документуванням інформації за операціями банку, проведенням їх реєстрації у відповідних регістрах, перевірками, вивірками та здійсненням контролю за операційними ризиками
Операція банку	Дія або подія, внаслідок якої відбуваються зміни у фінансовому стані банку та яка відображається за балансовими або позабалансовими рахунками банку
Облікова політика	Сукупність принципів, методів і процедур, що використовується банком для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності
Аналітичні рахунки	Регістри аналітичного обліку

Термін	Визначення
Первинний документ	Документ, який містить відомості про операцію
Регістри синтетичного та аналітичного обліку операцій	Носії спеціального формату (паперові, електронні) у вигляді відомостей, книг, журналів, призначені для хронологічного, систематичного або комбінованого накопичення, групування та узагальнення інформації з первинних документів, що прийняті до обліку
Фінансова звітність	Звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності банку

Національний банк України розробляє та затверджує нормативно-правові акти щодо організації та ведення бухгалтерського обліку в банках. Так, діє Постанова правління НБУ «Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку» [3], яка містить План рахунків бухгалтерського обліку банків України та Інструкцію про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

Банк самостійно визначає систему організації операційної діяльності залежно від його структури, обсягів та видів банківських операцій, кількості працюючих, розвитку інформаційних технологій, а також самостійно розробляє технології здійснення банківських операцій. Оброблення інформації про операції та її зберігання мають виконуватися на серверах та/або іншій комп'ютерній техніці, які/яка повинні/а фізично розташовуватися на території України, за винятком збереження резервних копій, захищених із використанням відповідних засобів технічного та/або криптографічного захисту.

Банк зобов'язаний забезпечити: 1) документування всіх операцій, що здійснюються його відокремленими підрозділами (складання первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку); 2) своєчасне, повне та достовірне відображення в реєстрах бухгалтерського обліку всіх операцій, які здійснюють його відокремлені підрозділи; 3) дотримання відокремленими підрозділами вимог облікової політики банку; 4) виконання відокремленими підрозділами потрібних процедур внутрішнього контролю; 5) формування та зберігання відокремленими підрозділами первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, звітів відповідно до вимог законодавства України; 6) формування звітності в розрізі відокремлених підрозділів; 7) надання інформації в розрізі відокремлених підрозділів банку зовнішнім користувачам (НБУ, органам статистики та іншим органам відповідно до вимог законодавства України) [2].

Банк здійснює операції протягом операційного дня з обов'язковим формуванням оборотно-сальдового балансу/оборотно-сальдової відомості, реєстрів аналітичного обліку та інших реєстрів за операціями, що здійснюються з використанням відповідного програмного забезпечення. Операційний день – це частина робочого дня банку, протягом якої приймаються від клієнтів документи на переказ і документи на відкликання та можна, за наявності технічної можливості, здійснити їх оброблення, передавання та виконання. Тривалість операційного дня встановлюється банком самостійно та закріплюється в його внутрішніх нормативних актах

Операції банку мають бути зареєстровані та відображені в реєстрах бухгалтерського обліку в день їх здійснення або наступного робочого дня, якщо

операція здійснена після закінчення операційного дня (часу) банку або у вихідні чи святкові дні.

Банк самостійно встановлює правила документообороту за операціями з урахуванням вимог нормативно-правових актів НБУ та умов договорів між банком і клієнтом/банком-кореспондентом з метою забезпечення здійснення операцій відповідно до розподілу обов'язків, своєчасного формування (одержання) первинних документів, відображення інформації про операції в регістрах бухгалтерського обліку та виконання процедур контролю. Банк самостійно визначає порядок документообороту та строк виконання документів за внутрішньобанківськими операціями з урахуванням вимог законодавства України. Внутрішньобанківські операції – це операції банку, що не пов'язані з виконанням доручень клієнтів.

Визначення терміну «документооборот» було внесено у Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1] лише 19.07.2022 р. і означає рух первинних документів з моменту їх складання підприємством або одержання від інших підприємств до передавання на зберігання в архів після прийняття до обліку.

Загальні правила, види і стандарти розрахунків клієнтів банку та банку в національній валюті України визначаються нормативно-правовими актами НБУ, що регламентують порядок проведення безготівкових розрахунків і міжбанківського переказу коштів в Україні.

Банк визначає в договорах банківського рахунку особливості оформлення, подання та приймання електронних розрахункових документів клієнтів.

Документи для здійснення валютних операцій мають оформлятися відповідно до вимог, визначених нормативно-правовими актами НБУ. Документи на отримання та видачу готівкових коштів мають оформлятися відповідно до вимог, визначених нормативно-правовими актами НБУ щодо організації касової роботи в банках.

Бухгалтерський облік та фінансова звітність банку ґрунтуються на принципах, визначених у Концептуальній основі міжнародних стандартів фінансової звітності. Він ведеться безперервно з часу реєстрації банку до його ліквідації. Повнота та достовірність операцій у сфері бухгалтерського обліку забезпечуються обліковою політикою і внутрішніми процедурами банку, що проводяться відповідно до законодавства України та нормативно-правових актів НБУ.

Банк самостійно обирає систему та підсистеми бухгалтерського обліку виходячи з потреб управління банком, обсягу операцій і кількості працюючих. Будь-яка система обліку повинна забезпечити: дотримання принципів бухгалтерського обліку; єдину методологічну основу; взаємозв'язок даних синтетичного і аналітичного обліку; хронологічне та систематичне відображення всіх операцій банку в регістрах бухгалтерського обліку на підставі первинних документів; накопичення і систематизацію даних обліку в розрізі показників, необхідних для управління банком, а також складання звітності.

Банк самостійно визначає свою облікову політику, розробляє систему і

форми управлінського обліку, внутрішньої звітності і контролю за операціями, визначає права працівників на підписування документів, затверджує правила документообороту і технологію оброблення облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку. Організація реєстрації і оброблення даних повинна забезпечити суцільне і безперервне відображення всіх операцій, доказовість інформації, збереження узагальненої інформації в електронному вигляді, а також можливість здійснення будь-якого подальшого контролю і створення та засвідчення копій електронних документів на паперових носіях.

Отже, бухгалтерський облік є обов'язковим видом обліку, який ведеться банком. Фінансова, податкова, статистична та інші види звітності, що використовують грошовий вимірник, ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14/conv#Text> (дата звернення 11.09.2022)
2. Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку, бухгалтерського контролю під час здійснення операційної діяльності в банках України : Постанова Правління НБУ від 04 лип. 2018 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18/conv#Text> (дата звернення 11.09.2022)
3. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку : Постанова Правління НБУ від 11 вер. 2017 р. № 89 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0089500-17#n26> (дата звернення 11.09.2022)
4. Пугаченко О.Б. Організаційні засади аудиту операцій з немонетарними оборотними активами. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2015. № 2 (18). С. 135-141
5. Пугаченко О.Б. Облік процесів матеріального забезпечення в системі управління хлібопекарними підприємствами : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Одеса, 2008. 17 с.
6. Сіренко Н.М., Баришевська І.В., Боднар О.А., Калнауз Д.В. Облік у банках: курс лекцій. Миколаїв: МАНУ, 2020. 115 с.

Наталія Радіонова

докторка економічних наук, професорка, професорка кафедри фінансів та бізнес-консалтингу Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИХ ПОТРЕБ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах, для прийняття ефективних управлінських рішень керівникам різного рівня системи управління підприємством, в умовах, коли постійно змінюється кон'юнктура та загострюється конкуренція, необхідно своєчасно мати правдиву та достовірну інформацією про всі процеси, які відбуваються на підприємстві та поза його межами. Прийняття правильних управлінських рішень базуються на аналізі даних бухгалтерського обліку та безпосередньо впливає на результати діяльності підприємства. Тому для кожного підприємства організація дієвої обліково-аналітичної системи є важливим етапом управління.

Залежно від рівня управління використовуються різні види інформації: так для вищого керівництва, розробляючого стратегію діяльності, застосовується переважно зовнішня і у меншій мірі внутрішня інформація. На оперативному рівні використовується тільки внутрішня, а на середньому-переважно внутрішня і частково зовнішня.

Система звітних показників інформаційного забезпечення управління прибутком, які формуються із зовнішніх джерел, поділяються на три основні групи [1, с. 174-175]:

1. Показники, які характеризують загальноекономічний розвиток країни. Вони в свою чергу поділяються на два блоки:

а) показники макроекономічного розвитку: темп росту внутрішнього національного продукту і національного доходу; грошові доходи населення; індекс інфляції тощо.

б) показники розвитку за даним видом економічної діяльності: обсяг виробленої (реалізованої) продукції, її динаміка; загальна вартість активів підприємства, у тому числі оборотних; вартість власного капіталу підприємства; розмір балансового прибутку підприємства, у тому числі по основній (операційній) діяльності; обрана податкова система підприємства тощо.

2. Показники, які характеризують кон'юнктуру ринку. Вони поділяються на три блоки:

а) показники, які характеризують кон'юнктуру товарного ринку щодо продукції: обсяг и широта пропозиції, яка представлена на ринку; обсяги і ціни продукції; рівень конкуренції на ринку готової продукції тощо.

б) показники, які характеризують кон'юнктуру ринку фондових інструментів: види основних фондових інструментів (акцій, облігацій, деривативів тощо), які обертаються на біржовому фондовому ринку; обсяги і вартість угод по основним видам фондових інструментів; зведений індекс

динаміки цін на фондовому ринку тощо.

в) показники, які характеризують кон'юнктуру ринку грошових інструментів: кредитна ставка окремих комерційних банків, диференційована по термінам надання фінансового кредиту; депозитна ставка комерційних банків, диференційована по внескам; офіційний курс окремих валют тощо.

3. Показники, які характеризують діяльність контрагентів і конкурентів.

В теперішній час кількість інформації, яку потрібно обробляти підприємству, продовжує зростати і вже складно уявити успішне підприємство, яке б не застосовувало для обліково-аналітичної роботи сучасні обліково-аналітичні системи. Об'єктивною передумовою успішного вирішення поставлених перед керівництвом підприємств задач є стрімке зростання можливостей і техніко-економічних характеристик сучасного програмного забезпечення збору, обробки і передавання значних інформаційних масивів баз даних на основі комп'ютеризації обліково-аналітичного процесу [1, с. 175]. Дійсно, в даний час попит на інформаційні системи виріс у зв'язку із збільшенням трудомісткості облікових процедур і доступністю цін на програмне та комп'ютерне забезпечення. Пропоновані в даний час обліково-аналітичні системи дуже різноманітні за обсягом функцій, що реалізуються, принципам побудови, складу додаткових послуг, технічному і методичному супроводу, галузевій орієнтації.

Як правило, на підприємствах обліково-інформаційні системи використовують для:

1. Виконання розрахунків, друку наказів та інших документів.
2. Використання нормативно-правової довідкової бази в електронному вигляді.
3. Виконання запитів до електронної бази даних, сформованої в інформаційних системах.
4. Перевірка окремих розрахунків, виконуваних на різних ділянках обліку.
5. Автоматизоване формування реєстрів бухгалтерського обліку й фінансової звітності.
6. Проведення комплексного аналізу фінансового стану підприємства [2, с. 15].

У теперішній час ринок програмного забезпечення пропонує значну кількість бухгалтерських інформаційних систем, які розрізняються за принципами побудови, функціональними можливостями, вимогами до користувачів тощо.

Серед інформаційних систем, що застосовуються в бухгалтеріях вітчизняних підприємств виділяють наступні основні класи:

1. Домашня бухгалтерія;
2. Міні-бухгалтерія;
3. Універсальні бухгалтерські системи (міні-бухгалтерія);
4. Управлінські системи;
5. Фінансово-аналітичні системи;

6. Правові бази даних [3, с. 61].

Більш детальна інформація представлена в табл. 1.

Таблиця 1.

Характеристики основних класів бухгалтерського програмного забезпечення

№	Клас програм	Основні користувачі	Призначення	Приклад програмних продуктів
1	2	3	4	5
1	Домашня бухгалтерія	Фізичні особи	Облік особистих та сімейних коштів	«1С: Гроші», Quicken, Ms Money.
2	Міні-бухгалтерія	Бухгалтерія малого підприємства з 1-3 бухгалтерів	Введення й обробка бухгалтерських записів. Роздрукування первинних документів та звітності	«Інфин-бухгалтерія», «Ажур», «Фінансист», «Фінанси без проблем», «Звітний облік фінансів»
3	Універсальні бухгалтерські системи (міні-бухгалтерія)	Невелика (до 8-10) чисельність персоналу бухгалтерії. Передбачено всі розділи обліку	Потужний аналітичний облік. Кількісний і валютний облік. Облік праці та заробітної плати	«Турбо Бухгалтер», «1С: Бухгалтерія», «ГРАН-БУХ», «Інотек бухгалтер» «Інфо-бухгалтер», «Головний бухгалтер», «Бухгалтерський облік і розрахунок балансу», «Дебет плюс», FinExpert.
4	Управлінські системи	Бухгалтерія; управлінці (управлінський та фінансовий облік, завдання фінансового менеджменту)	Управлінський облік. Планування та управління. Підстроювання під клієнта. Відкритість архітектури. Можливість масштабування	«Галактика», Platinum, «Текон», SyteLine, SPTISA, SPFIL, «АККОРД».
5	Фінансово-аналітичні системи	Плановик, управлінець, головний бухгалтер, контролер, аудитор	Фінансовий аналіз на основі бухгалтерських даних. Комп'ютеризація завдань зовнішнього і внутрішнього аудиту	«ПОНІ (Планування, Оптимізація, Податки Інвестиції)», «Інвестор», «ІНЕК-Аналітик», «Економічний аналіз і прогноз діяльності підприємства», «Баланс-2»
6	Правові бази даних	Юристи, бухгалтери, фінансисти, економісти	Упорядковані довідкові системи, які містять підібрані в тематичному чи хронологічному порядку законодавчі акти з питань податків, бухгалтерського обліку	«Гросбух», «Бізнес-експерт», «Сапфір», Liga

Облікова інформація як впливовий фактор виробничого процесу або окремих елементів даного процесу може бути деталізована за напрямками її

використання в сфері управління конкретними видами діяльності, складними внутрішньовиробничими відносинами, економікою підприємства в цілому, відносинами з контрагентами, ринком.

Узагальнюючи зазначене, можна вважати, що обліково-аналітичні системи допомагають своєчасно надавати інформацію що є основою для здійснення прогнозування, планування та контролю, тобто виступати важливим засобом у прийнятті ефективних управлінських рішень. Для достатнього інформаційного забезпечення управлінням діяльністю підприємства повинна ефективно працювати обліково-аналітична система, яка являє собою сукупність облікової інформації та отриманих на її базі аналітичних даних, що є основою для прийняття управлінських рішень на макро- і мікро- рівнях. Основним принципом, що забезпечує ефективність функціонування обліково-аналітичної системи, є безперервність взаємодії її складових: обліку, аналізу та аудиту, що забезпечують сучасні інформаційні системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дуляба Н., Лакіза В., Далик В. Моделювання обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю торговельних підприємств. Економічний аналіз. 2021. Том 31. № 3. С. 173-182.
2. Кащена Н.Б. Методологія формування обліково-аналітичного забезпечення управління економічною активністю підприємств торгівлі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Харків : ХДУХТ. 2021. 41 с.
3. Кучеркова С.О. Роль обліково-аналітичної системи при формуванні звітних показників. «Молодий вчений». № 1.1 (41.1) Січень, 2017 р. С. 60-63.

Віра Савченко

кандидатка економічних наук, професорка, професорка кафедри «Економіка і фінанси» Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ РЕФОРМОВАНИХ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Трансформація системи охорони здоров'я проводилась з метою забезпечення всім громадянам України рівного доступу до якісних медичних послуг, з орієнтацією системи на пацієнта. У результаті трансформації створено на базі бюджетних закладів охорони здоров'я комунальних некомерційних підприємств. У цьому світлі потребувала радикальної трансформації моделі інформаційного забезпечення управління, зокрема, в частині фінансового обліку та звітності.

Облік у бюджетних установах ґрунтується на реалізації сучасної камеральної облікової парадигми. Трансформація системи фінансування та управління діяльністю закладів охорони здоров'я обумовлює необхідність відмови від застосування камеральної облікової парадигми. Модель фінансового обліку – це модель формування фінансового результату. Відповідно, необхідно враховувати специфіку некомерційних підприємств, що посилюється невідповідністю поняття фінансовий результат співвідносно до таких суб'єктів управління як некомерційні (неприбуткові) [2]. Також, мають особливості процеси формування фінансових результатів у сфері охорони здоров'я, що обумовлено значними обсягами цільового фінансування і його безпосереднього впливу на фінансові результати.

Особливістю неприбуткових підприємств є те, що при їх створенні отримання прибутку не є метою. Це безпосередньо відноситься і до некомерційних підприємств, що створені у результаті трансформування бюджетних медичних закладів. Проте, це не суперечить можливості спрямування діяльності на досягнення позитивного фінансового результату. Специфіка полягає у тому, що на відміну від підприємницьких комерційних структур цей фінансовий результат не розподіляється на дивіденди та може використовуватись лише як джерело розширення діяльності та більш ефективного надання послуг, зокрема медичних. «Неприбутковий» статус залишається за знов створеними некомерційними підприємствами у сфері охорони здоров'я за податковим аспектом. Такі некомерційні підприємства не є платниками податку на прибуток. Проте, при веденні обліку на них поширюється вимога дотримання Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та облікових стандартів, що розроблені саме для підприємницьких структур.

Основною тенденцією сучасної світової економіки є перехід «на модель сталого розвитку, яка передбачає врахування економічної, соціальної та екологічної складових» [1, с. 62]. Це обумовлює тенденцію отримання

більшістю некомерційних підприємств, у сфері охорони здоров'я, гуманітарної допомоги, у тому числі і від міжнародних організацій (наприклад Червоний Хрест). Ця ситуація впливає на необхідність інформаційного забезпечення та контролю цільового використання гуманітарної допомоги, посилення прозорості з відображення економічних стосунків. У цьому зв'язку проблемним є питання застосування міжнародних стандартів з обліку та звітності некомерційними підприємствами, зокрема у сфері охорони здоров'я. Дискутуються такі питання, як - поширення на некомерційні підприємства вимоги складання фінансової звітності безпосередньо за міжнародними стандартами, так і необхідності адресної розробки вітчизняного стандарту для некомерційних підприємств. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) було розроблено для суб'єктів, що здійснюють комерційну діяльність. Одночасно у цих стандартах було зазначено, що некомерційні мають можливість використовувати всі положення цих стандартів, з врахуванням необхідних коригувань. В умовах формування глобального економічного та соціального середовища, посилення необхідності забезпечення сталого розвитку, не лише на рівні окремих країн, оновлюється інтерес до стандартизації фінансової звітності на міжнародному рівні.

Більшість некомерційних підприємств у сфері охорони здоров'я здійснюють свою діяльність відповідно до фінансового плану, самостійно організовують надання медичних послуг. Незважаючи на право надання платних послуг більшість реформованих закладів охорони здоров'я або не скористались таким правом, або обсяги платних послуг є незначними.

При здійсненні дослідження організаційних та методичних аспектів обліку некомерційних підприємств у сфері охорони здоров'я Кіровоградського регіону було з'ясовано, що стосовно організації обліку має місце певна невідповідність. Так, декларовано обов'язковість дотримання Закону про бухгалтерський облік і відповідно Національних облікових стандартів, які розроблені для суб'єктів, що здійснюють підприємницьку діяльність.

У сучасних умовах функціонування сфери охорони здоров'я вважаємо за необхідне розробити ефективну модель фінансового обліку з врахуванням специфіки діяльності некомерційних підприємств у сфері охорони здоров'я. При цьому необхідно врахувати особливості: значні обсяги цільового фінансування його вплив на формування фінансових результатів; цільову спрямованість діяльності не на фінансовий результат, а на забезпечення умов надання якісних послуг у сфері охорони здоров'я; функціонування закладів у глобальному середовищі. Відповідно є доцільним обґрунтувати підходи щодо розробки формату відомчої звітності для малих некомерційних комунальних підприємств з врахуванням специфіки сфери охорони здоров'я та відповідно до діючих національних облікових стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кононенко Л.В., Юрченко О.В. Нефінансова (соціальна) звітність підприємств та цілі сталого розвитку. *Advances in Technology and Science*.

Abstracts of XII International Scientific and Practical Conference. Berlin, Germany 2021. URL: <https://bit.ly/3UOrdXe> (дата звернення: 27.07.2021).

2. Савченко В.М., Юрченко О.В., Кононенко Л.В. Зміна облікової парадигми та її вплив на перспективи формування моделі обліку діяльності некомерційних комунальних підприємств – закладів охорони здоров'я в умовах глобалізації. *Економічний простір: Збірник наукових праць.* № 172. Дніпро: ПДАБА, 2021. С. 81-86. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/172-14>

Єлизавета Селіщева

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
«Доктор філософії» Центральноукраїнського національного технічного
університету, м. Кропивницький, Україна*

ІННОВАЦІЙНО-ІНТЕГРОВАНІ СТРУКТУРИ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Сьогодні існування будь – якого суб'єкта господарювання протягом всього його життєвого циклу пов'язано із сплатою податків [4]. Висловлювання відомого політичного діяча Північної Америки Б. Франкліна (1706-1790): «Сплачувати податки та помирати повинен кожен» достатньо повно відображає принцип загальності оподаткування [1]. Необхідність сплати податків прописана як у основному законі України – Конституції [2], так і у Податковому кодексі України [3]. При цьому суб'єкти господарювання прагнуть мінімізувати розмір цих відрахувань. Одним з напрямів, який дозволяє суб'єктам господарювання оптимізувати податкове навантаження є створення інноваційно-інтегрованих структур.

Сучасний етап розвитку економіки характеризується процесами створення інноваційно-інтегрованих структур, які складаються із взаємопов'язаних об'єктів, що виконують різні функції. Об'єктивною передумовою розвитку цих структур є збалансована система фінансово - виробничих відносин як між усіма учасниками інноваційно-інтегрованих структур, так і із зовнішніми суб'єктами, у тому числі і з органами державної податкової служби.

Створення інтегрованих структур є світовою тенденцією. У розвинених країнах сьогодні відбуваються процеси кооперації і інтеграції, що дозволяє цим країнам забезпечити високий соціально-економічний розвиток.

Інтеграція об'єднує у єдине ціле виробників продукції, суб'єктів переробної, торгівельної і обслуговуючої сфер, а також фінансові, страхові та інші організації. Основною метою об'єднання цих об'єктів є прагнення отримати позитивний синергетичний ефект, сформуванню оптимальну систему соціально-економічних відносин. Слід зазначити, що при побудові інноваційно – інтегрованих систем є необхідним враховувати нерівномірність умов розвитку взаємопов'язаних галузей і диспропорції в розподілі між ними додаткового продукту.

У процесі оптимізації нарахування і сплати податків суттєве значення має сам суб'єкт – платник, на якого покладається відповідальність за перерахування податків та обов'язкових платежів до бюджету. Поведінка цього суб'єкта господарювання формується під впливом різних факторів (як об'єктивних так і суб'єктивних), зокрема й тих, що зумовлюють порушення податкової дисципліни. До таких факторів, на нашу думку, можна віднести недостатній рівень кадрового забезпечення фінансово-економічних відділів суб'єктів господарювання. Крім того, податкове законодавство України на сьогодні є не тільки нестабільним, а і одним із найбільш складних у правовій системі нашої

країни [5]. З метою оптимізації податкового навантаження на рівні країн консалтингові служби. Кадрове забезпечення цих служб складається із висококваліфікованих працівників різних сфер. Тому, вважаємо за доцільне вітчизняним суб'єктам господарювання з метою оптимізації облікової роботи (у тому числі і з метою оптимізації оподаткування своєї діяльності) співпрацювати з консалтинговими службами. При цьому є доцільним створення активно – адаптивної моделі облікової служби підприємства з двосторонніми інформаційними каналами зв'язку.

Делегування складних і варіативних завдань спеціалісту дозволить суттєво оптимізувати податкову політику підприємства. Одним із напрямів оптимізації оподаткування на рівні суб'єкта господарювання є податкове планування, яке є частиною корпоративного планування. Податкове планування передбачає використання податкових пільг, digital-технологій, планування форм договірних відносин, цінової політики, угод тощо. Крім того, до способів оптимізації податкових відносин відносяться створення імітаційної фінансової моделі, розробка ефективного податкового контролю тощо. У будь-якому випадку оптимізація податкового навантаження передбачає розробку активно – адаптивної моделі, яка враховує перманентні зміни податкового законодавства, і відповідно реагує на них.

Слід відмітити, що реалізація зазначеної моделі потребує потужного кадрового, інформаційного і технічного забезпечення, реалізація чого потребує залучення відповідного консультанта.

Сучасний етап розвитку характеризується активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в усі види економічної діяльності та сфери життя, у тому числі і у процес адміністрування податкових платежів. Це створює можливості оптимізації процесу збору і аналізу податкової інформації, побудові моделі оцінки податкових ризиків, покращення податкового планування, більш ефективного формування та подання податкової звітності тощо. Застосування digital – технологій у процесах оподаткування підприємств забезпечує ефективність та прозорість цих процесів. Проте, в Україні стан діджиталізації сектору оподаткування значно відстає від розвинених країн світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кононенко Л.В., Назарова Г.Б., Оришака О.В. Організація обліку і аудиту розрахунків за податками та платежами в умовах використання сучасного інформаційного забезпечення. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2020. Вип. 1–2. С. 202–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2020_1-2_19 (дата звернення: 16.09.2022).
2. Конституція України: станом на 13.09.2022 / Верховна Рада України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 15.09.2022).
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 15.09.2022).
4. [Савченко В.М.](#), Пальчук О.В., Кононенко Л.В. Інформаційне

забезпечення податкового менеджменту. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2018. Вип. 1. С. 214-220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2018_1_25 (дата звернення: 12.09.2022).

5. Шалімова Н.С., Селіщева Є. В. Створення інноваційно інтегрованих структур як напрям оптимізації нарахування і сплати податків суб'єктами господарювання. Актуальні проблеми обліковоаналітичного забезпечення в умовах переходу до Індустрії 4.0 : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 26-27 березня 2020 року. Рівне : НУВГП, 2020. С. 399-400. URL: <https://bit.ly/3UQsug8> (дата звернення: 12.09.2022).

Ірина Смірнова

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ОПЛАТИ ПРАЦІ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

У економічно розвинених країнах теорії та методи державного регулювання економіки отримали широкого розповсюдження у сфері організації оплати праці. Економічна наука вже давно не ставить питання чи потрібно державі регулювати економічні процеси, вона намагається віднайти дієві методи, підходи та інструменти державного регулювання процесів, в тому числі й щодо питань організації та оплати праці.

Державне регулювання економіки – це цілеспрямована діяльність держави щодо створення правових, економічних та соціальних передумов, необхідних для найбільш ефективного функціонування ринкового механізму та мінімізації його негативних наслідків. Раціональне державне регулювання економічного розвитку не протистоїть механізму її ринкового регулювання та не підміняє його, а свідомо використовує його регулювальний потенціал, надає ринковим регуляторам здатність більш цілеспрямовано й ефективно впливати на економічний розвиток. Зрештою, це має сприяти досягненню поставлених державою цілей і пріоритетів з меншими економічними та соціальними втратами.

Необхідно відмітити, що науковці виділяють два принципово різні види цього інструментарію:

- правовий інструментарій, який включає нормативні та законодавчі акти;
- економічний інструментарій включає державний бюджет з його податками та видатками, гроші, кредит.

Держава покращує функціонування ринкової системи завдяки створенню незалежного правового та соціального середовища та поглиблення конкуренції. У перехідний період держава має координувати економічні процеси на макрорівні, підтримувати оптимальні пропорції суспільного виробництва та безперервність відтворювального процесу.

Отже, можна зазначити, що особливості макроекономічних процесів, які відбуваються в економіці нашої країни, не вкладаються у відомі економічній науці схеми і закономірностей. Тому практичної реалізації державної стратегії економічного розвитку вкрай необхідно конкретизувати пріоритети, уточнити ресурсне забезпечення, відпрацювати механізми здійснення та вибір найоптимальніших методів державного регулювання або ж розробити нові методи на основі докладного вивчення існуючих теорій та практики.

З метою удосконалення державного регулювання оплати праці в бюджетних установах доцільним також є дослідження регламентації виплат працівникам відповідно до міжнародної практики в державному секторі з метою

запровадження підходів у вітчизняну практику.

Відповідно до плану заходів Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі затверджено Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі (НП(С)БОДС) 132 «Виплати працівникам» [2], який встановлює методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про виплати (у грошовій і негрошовій формах) за роботи, виконані працівниками, та її розкриття у фінансовій звітності. Він був розроблений на основі вимог Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку в державному секторі (МСБОДС) 25 «Виплати працівникам» [4].

Порівняльний аналіз змісту МСБОДС 25 «Виплати працівникам» і НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» дозволив виявити невідповідність вимог вітчизняної та міжнародної регламентації. Зокрема, певні підходи до ведення обліку, які передбачені МСБОДС 25 «Виплати працівникам», в Україні не використовуються. До того ж, відрізняється класифікація виплат працівників за категоріями.

Так у МСБОДС 25 «Виплати працівникам» в якості окремої категорії виплат виділено: «виплати, які підлягають сплаті після дванадцяти місяців або тривалішого строку по закінченні періоду, в якому працівники надають відповідні послуги. До них належать: виплати за довгострокові компенсовані періоди відсутності – додаткова відпустка за вислугу років або оплачувана академічна відпустка; виплати з нагоди ювілеїв або інші виплати за вислугу років; виплати у зв'язку з тривалою непрацездатністю; премії; відстрочені компенсації та ін». НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» така категорія не передбачена. Тому, на нашу думку, необхідно виокремити такі виплати в окрему групу з назвою «Інші довгострокові виплати».

Як вірно зазначає Обмок О.Г.: «На відміну від МСБОДС 25 «Виплати працівникам», у НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» до складу виплат працівникам відносяться «інші виплати», які містять матеріальну допомогу. Інші виплати визнаються зобов'язанням у звітному періоді, якщо робота, виконана працівниками у цьому періоді, дає їм право на отримання таких виплат. Тобто є поточними. Тому їх винесення в окрему категорію вважаємо необґрунтованим. А тому доцільно розглядати їх у складі поточних виплат, які по суті відповідають короткостроковим виплатам, що передбачені міжнародними вимогами» [3].

Згідно з НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам»: «Поточні виплати працівникам містять: заробітну плату за окладами та тарифами, інші нарахування з оплати праці; виплати за невідпрацьований час (відпустки й інший оплачуваний невідпрацьований час); премії й інші заохочувальні виплати, які підлягають сплаті протягом дванадцяти місяців по закінченні періоду, в якому працівники виконують відповідну роботу тощо».

Відповідно відразу виникають питання щодо класифікації інших нарахувань із оплати праці. У п. 2 розділу II НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» зазначено, що: «до інших нарахувань відносять нараховану суму за єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

Згідно діючої вітчизняної методології обліку нараховані суми єдиного соціального внеску класифікують як зобов'язання за розрахунками зі страхування, а не як виплати працівникам. До поточних виплат в Україні відносяться лише виплати за загальнообов'язковим соціальним страхуванням, що фінансуються за рахунок організації чи установи: суми оплати перших п'яти днів тимчасової непрацездатності.

Отже, з урахуванням Інструкції зі статистики заробітної плати: «До поточних виплат належать:

- основна заробітна плата;
- додаткова заробітна плата, яка підлягає сплаті протягом дванадцяти місяців по закінченні періоду, в якому працівники виконують відповідну роботу;
- інші заохочувальні та компенсаційні виплати, які підлягають сплаті протягом дванадцяти місяців по закінченні періоду, в якому працівники виконують відповідну роботу;
- оплата перших п'яти днів тимчасової непрацездатності за рахунок коштів організації» [1].

У НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» до виплат при звільненні віднесено дві складові виплат, що зазначені в МСБОДС 25 «Виплати працівникам»: «виплати по закінченні трудової діяльності» та «виплати при звільненні». Згідно з цим стандартом: «Виплати при звільненні – це виплати працівнику, які підлягають сплаті відповідно до законодавства при досягненні або до досягнення ним пенсійного віку».

Виплати при звільненні доцільно виділити в окрему категорію виплат, оскільки їх виникнення пов'язане не з наданням послуг працівниками, а з фактом припинення трудової діяльності працівника. Унаслідок цього витрати на такі виплати не пов'язані з отриманням майбутніх економічних вигод і повинні визнаватися негайно. Отже, суб'єкт господарювання повинен визнавати виплати при звільненні лише тоді, коли він відкрито бере на себе зобов'язання:

- звільнити працівника або групу працівників до звичайної дати виходу на пенсію;
- надати виплати при звільненні в результаті пропозиції, зробленої для заохочення добровільного звільнення.

Крім того згідно п. 3 розд. I НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам»: «виплати при звільненні» містять виплати працівнику, що підлягають сплаті відповідно до законодавства при досягненні ним пенсійного віку або до досягнення ним пенсійного віку», а в п. 1 розд. III виплати, що здійснюються при досягненні працівником пенсійного віку, вже не зазначаються.

Дослідження закордонної практики обліку свідчить, що категорії «виплати по закінченні трудової діяльності» та «виплати при звільненні» цілком відокремити у порядку, передбаченому МСБОДС 25 «Виплати працівникам».

Також необхідно відмітити, що у НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» не надано визначення такого основоположного поняття, як «виплати працівникам». Тому доцільно внести до тексту положення визначення, наведене у МСБОДС 25 «Виплати працівникам».

Наведені доповнення та уточнення змісту НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» відповідно до усталеної міжнародної практики дозволяють зробити висновок про невідповідність вимог вітчизняної та міжнародної регламентації, що зумовлено такими обставинами: по-перше, наведені в стандарті засади формування в обліку інформації про виплати працівникам не є однозначними, що зумовлює неможливість його практичного застосування; по-друге, неточності в стандарті ускладнюють його розуміння. Відповідно зміст НП(С)БОДС 132 «Виплати працівникам» потребує вдосконалення з урахуванням міжнародних вимог».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інструкція зі статистики заробітної плати: затверджено Наказом Державного Комітету Статистики України від 13.01.2004 № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0114-04#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 132 «Виплати працівникам»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 29.11.2011 р. № 1798 URL : <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 07.09.2022).
3. Обмок О.Г. Виплати працівникам відповідно до міжнародної практики в державному секторі. Економічний аналіз : зб. наук. праць Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль : ВПЦ Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. Том 18. № 2. С. 43-48.
4. IPSAS 25 «Employee Benefits» URL: http://www.ipsas.org/en/ipsas_standards.htm. (дата звернення: 09.09.2022).

Надія Смірнова

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Денис Олейніченко

здобувач третього рівня вищої освіти Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, Україна

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ТРАКТУВАННЯ КАТЕГОРІЙ «ОПЛАТА ПРАЦІ» ТА «ЗАРОБІТНА ПЛАТА» В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

Розрахунки з оплати праці обіймають одне з провідних місць в діяльності будь-якого підприємства, установи чи організації. Особливої актуальності питання обліку, аналізу і аудиту розрахунків з оплати праці набуває з огляду особливостей фінансування діяльності бюджетних установ, так як для них найбільш вагомими є видатки саме за цим напрямком.

Для процесу застосування праці в бюджетній сфері характерні значні особливості, що, зокрема стосується характеру фінансово-економічних відносин у зазначеній сфері діяльності, високого рівня кваліфікації працюючих, превалюванням розумової праці. Крім того процес оплати праці в бюджетній сфері має певну специфіку, оскільки таку специфіку має сама бюджетна сфера, і, в першу чергу, це стосується характеру фінансово-економічних відносин.

Заробітна плата виступає інструментом заохочення працюючих в бюджетній сфері підвищувати продуктивність праці та стимулює більш якісно виконувати свою роботу. Окрім того, від рівня заробітної плати працюючих у бюджетній сфері залежить рівень їх доходу. Дуже часто ця ділянка обліку стає місцем різних порушень, які можуть бути як навмисними, так і ненавмисними. Аудит розрахунків з оплати праці в бюджетних установах має виявляти такі порушення. Він є досить трудомістким процесом, оскільки передбачає обробку значної кількості первинних документів та перевірку багатьох операцій. Аудит розрахунків з оплати праці бюджетних установ може бути або виділений в самостійний етап аудиторської перевірки, або здійснюватись як окремий етап в ході перевірки всіх аспектів діяльності такої установи.

Організацію обліку і аудиту розрахунків з оплати праці в бюджетній сфері визначають розуміння термінів «оплата праці», «заробітна плата» та їх співвідношення. Проте, як зазначають Бондаренко О.М. та Тітаренко А.Д.: «Можемо стверджувати, що нині в наукових роботах вітчизняних учених немає чіткого трактування поняття «оплата праці». Сутність економічної категорії «оплата праці» необхідно досліджувати з декількох аспектів, а саме:

- з боку підприємця (оскільки оплата праці є статтею витрат, що знижує прибуток, та є мотиваційним чинником) - це елемент витрат виробництва, і водночас головний чинник забезпечення матеріальної зацікавленості працівників у досягненні високих кінцевих результатів праці;

- з боку працівника (оскільки працівник в першу чергу зацікавлений в оплаті праці, бо сама оплата праці є основним його джерелом доходу) - це основна частина трудового доходу найманого працівника, яку він отримує в результаті реалізації здатності до праці, і яка має забезпечити об'єктивно необхідне відтворення робочої сили;

- оплата праці як елемент ринку праці (оскільки розмір оплати впливає на попит та пропозицію робочої сили) - це ціна, за якою працівник продає послуги робочої сили, тобто виражає ринкову вартість використання найма-ної робочої сили;

- оплата праці як економічна категорія (висвітлює стосунки роботодавця та найманого працівника) - відображає відносини між робото-давцем і найманим працівником з приводу новоствореної вартості» [2].

На думку Мартин О.М., можна виділити декілька підходів до вирішення цієї проблеми: «Так, з правової точки зору більшість дослідників (Н.В. Болотіна, О.І. Валецька, І.М. Зуб, І.В. Лаптії, В.О. Прокопенко) вважає, що термін «оплата праці» ширший, а його цільове призначення спрямо-ване на організацію оплати праці, регламен-тацію її окремих елементів та всієї системи правових засобів у цій сфері, тоді як поняття «заробітна плата» спрямоване на право окре-мого працівника отримувати грошову винагороду.

Багато вітчизняних та зарубіжних економістів вважають тотожними категорії «оплата праці» та «заробітна плата». На їхню думку, не доцільно стверджувати, що оплата праці є більш широким поняттям, оскільки залежить не тільки від результатів праці кон-кретного працівника, але й від результатів праці, прибутковості конкретного підприємства. Тоді, на їхню думку, йдеться про чинники формування заробітної плати» [4, с. 113].

Детальний аналіз тексту Законів України «Про оплату праці», «Про колективні договори та угоди» та глави 7 Кодексу законів про працю України [1] дозволяє зробити висновок про те, що поняття «оплата праці» та «заробітна плата» не можна вважати синонімами, тому що вони мають суттєві відмінності.

Ми погоджуємось з думкою А.М. Колота та інших дослідників-економістів, які вважають, що: «оплата праці є синонімом не заробітної плати, а поняття організації заробітної плати. Оплата праці – це система відносин, пов'язаних із забезпеченням встановлення та здійснення власником (роботодавцем) виплат працівникам за використання їх ресурсу праці (надані послуги робочої сили) відповідно до законів, інших актів та трудового договору. Тоді як заробітна плата ототожнюється з предметом, оплата праці є системою відносин, механізмів та способів, тобто певним процесом» [3, с. 16].

Найбільш ґрунтовним, на нашу думку, є визначення заробітної плати О.М. Мартин: «Заробітна плата - це оплата послуг праці робітника, яка, відображаючи соціально-економічне становище в національній економіці та рівень життя у суспільстві, дає змогу робітникові і його сім'ї забезпечувати поточне споживання, а також заощаджувати на майбутнє» [4, с. 236].

Отже, заробітна плата є лише одним з елементів системи оплати праці, тому ці поняття не варто ототожнювати.

Необхідно відмітити, що дослідженням праці саме як обліково-аналітичної

категорії займалося обмежене коло дослідників. На нашу думку, передумовою набуття працею ознак обліково-аналітичної категорії стала підпорядкованість її практичним потребам підприємств й працівників. Слід зазначити, що з точки зору економічної теорії визначення праці не зазнало істотних змін із того часу, коли його дав К. Маркс. При цьому, необхідність точного розрахунку співвідношення між працею (прикладені зусилля працівника) та її оплатою (винагорода за працю), аналізу для знаходження резервів по його покращенню, контролю за достовірністю та справедливістю, надає праці нового змісту.

Важливість і необхідність дослідження праці з точки зору бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту обумовлюється багатьма причинами. З цього приводу слушною є думка Петрук Н.С. та Костенко О.М., які зазначають: «По-перше, праця в бухгалтерському обліку також виступає багатовимірною категорією, і, наприклад, на відміну від філософського чи культурного погляду, відображається конкретними цифрами та показниками. По-друге, однією з вимірних категорій праці в обліку виступає оплата праці, яка для будь-якої людини є основним найважливішим засобом для існування, і саме від рівня оплати праці буде залежати добробут кожного індивідуума. Таким чином, виражаючи працю розрахунковими величинами та конкретними показниками бухгалтерський облік сприяє встановленню оптимального балансу між працею та її оплатою. Ще однією важливою причиною дослідження праці та її оплати є їх суттєва економічно-соціальна роль, завдяки чому визначається місце та значення людини у суспільстві. Отже, вивчення праці та її оплати як соціально-економічної категорії з точки зору бухгалтерського обліку та економічного аналізу є надзвичайно важливим завданням» [5].

Головними ознаками, що характеризують оплату праці з точки зору організації обліку, є: мобільність, плановість, регламентованість, достовірність та терміновість.

Слід також зазначити, що праця в бухгалтерському обліку є розрахунковою величиною, тому значний вплив на її визначення як обліково-аналітичної категорії мають засоби, за допомогою яких вона обчислюється, переважно інформаційно-обчислювальні системи. Такі системи надають праці та її оплаті обліково-аналітичних ознак, оскільки змінюються способи її розрахунку; організаційні основи реєстрації, обробки та збереження даних про працю та її оплату. Протягом останніх років цей фактор є одним з основних визначальних факторів праці як обліково-аналітичної категорії. Через зростаючу динаміку розвитку інформаційних технологій можна очікувати постійного розширення поняття «праця».

Таким чином, у зв'язку з розвитком теорії обліку та аналізу праця як обліково-аналітична категорія набула додаткового соціально-економічного змісту, про що свідчать особливості, які необхідно враховувати в процесі її розрахунку, обліку, аналізу та аудиту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс законів про працю України. Затверджено Законом України № 322-VIII від 10.12.71 Чинна редакція від 19.08.2022. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 11.09.2022).

2. Колот А.М. Організаційно-економічний механізм регулювання заробітної плати і шляхи його вдосконалення (на матеріалах промислових підприємств України): автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.06.01. URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=3997&start=14 (дата звернення: 11.09.2022).

3. Колот А.М. Організаційно-економічний механізм регулювання заробітної плати і шляхи його вдосконалення (на матеріалах промислових підприємств України): автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.06.01. URL: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=business_economic_science&id=3997&start=14 (дата звернення: 11.09.2022).

4. Мартин О.М. Заробітна плата як економічна категорія: соціально-економічні аспекти. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.7. С. 232–240.

5. Петрук Н.С., Костенко О.М. Праця як соціально-економічна та обліково-аналітична категорія. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 10 (37). Ч. 4. Луцьк, 2013. 472 с. С. 118-123.

Тетяна Фоміна

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри аудиту, обліку та оподаткування Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Віталій Чумак

аспірант I року навчання спеціальності 071 «Облік і оподаткування» Центральноукраїнського національного технічного університету, м. Кропивницький, Україна

Юлія Кузьменко

судова експертка сектору будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності відділу товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, м. Кропивницький, Україна

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З БЮДЖЕТОМ ЗА ПОДАТКОМ НА МАЙНО

Інформаційне забезпечення обліку розрахунків з бюджетом за податком на майно уявляє собою сукупність вхідних даних, призначених для обробки та формування вихідних даних. Від якості його організації залежить правильність розрахунків з бюджетом за податком на майно, що убезпечить суб'єкт господарювання від застосування фінансових санкцій органами Державної податкової служби України.

Вхідними даними щодо правильності визначення бази оподаткування та відображення в обліку податку на майно слугують первинні документи, правоустановчі документи, розпорядчі, нормативні та погоджувальні документи державних органів та органів місцевого самоврядування, дозвільні документи тощо. Складовою частиною вихідних даних можна вважати податкову звітність, яка відображає суму узгодженого платником податків податкового зобов'язання за певним податком.

Питання інформаційно-аналітичного забезпечення піднімались у навчальному посібнику [1], але вони розглядались з точки зору об'єктів податкових перевірок. Перелік інформаційного забезпечення щодо внутрішнього контролю податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки міститься також в авторській роботі [2].

Податок на майно складається з:

- податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- транспортного податку;
- плати за землю [3].

У таблиці 1 наведено склад інформаційного забезпечення обліку розрахунків з бюджетом за податком на майно.

**Інформаційне забезпечення обліку
розрахунків з бюджетом за податком на майно**

Податок	Первинні документи, реєстри аналітичного та синтетичного обліку, інші дані	Звітність
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	Витяг з реєстру Бюро технічної інвентаризації (до 2013 року); Витяг з державного реєстру речових прав на нерухоме майно (з 2013 року); інвентарний опис; дані обліку за субрахунком 103 «Будинки та споруди»; технічні паспорти на об'єкти нерухомого майна; договори купівлі/продажу; первинні документи; Рішення ТПП про форс-мажорні обставини; документи, що підтверджують руйнування об'єкту нерухомості; Рішення виконавчого комітету районної, міської, районної в місті Ради народних депутатів про визнання житлового будинку таким, що не відповідає санітарним і технічним вимогам та є непридатним для проживання, про подальше використання житлового будинку (приміщення) або про його знесення; Рішення сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад про встановлення ставки податку; документи про наявність пільг; дані про розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року; дані обліку за рахунком 64 «Розрахунки за податками й платежами» (субрахунок «Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки») тощо	Податкова декларація на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та додатки до неї 1-2
Транспортний податок	Технічні паспорти транспортних засобів; договори купівлі-продажу; акти приймання-передачі транспортних засобів; документи, що підтверджують право власності на транспортний засіб; дані про розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року; дані обліку за рахунком 64 «Розрахунки за податками й платежами» (субрахунок «Транспортний податок»)	Податкова декларація з транспортного податку
Плата за землю	Витяг з державного земельного кадастру; Витяг з державного реєстру прав на нерухоме майно про реєстрацію права власності; дані обліку за субрахунком 101 «Земельні ділянки»; документи, що підтверджують право власності (Державний акт постійного користування); Рішення рад відповідного органу місцевого самоврядування щодо нормативної грошової оцінки земельних ділянок і ставок податку та орендної плати за землю; Витяг про нормативну грошову оцінку; документи про наявність пільг; дані про індексацію нормативної грошової оцінки; дані обліку за рахунком 64 «Розрахунки за податками й платежами» (субрахунок «Земельний податок», субрахунок «Орендна плата за землю»)	Податкова декларація з плати за землю (земельний податок та/або орендна плата за земельні ділянки державної або комунальної власності)

Складові системи інформаційного забезпечення, крім наведених у таблиці 1, також повинні включати підсистему подання та створення облікових даних, уніфікації документів, інформаційної взаємодії, організації потоків

облікової інформації та інформаційної послідовність виконання завдань обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Організація і методика податкових перевірок: навчальний посібник. Дніпро: Середняк Т.К., 2020. 292 с.
2. Фоміна Т.В., Пугаченко О.Б. Внутрішній контроль розрахунків з бюджетом за податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Економічний простір: Збірник наукових праць. 2022. № 179. С. 140-145.
3. Податковий кодекс України : Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17> (дата звернення 14.09.2022).

Надія Хорунжак

*докторка економічних наук, професорка кафедри обліку і оподаткування
Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль, Україна*

ОЦІНКА СТАНУ СИСТЕМ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА КОНТРОЛЮ: ПОТРЕБИ ТА РІШЕННЯ

Функціонування сучасних господарюючих суб'єктів та умови, в яких воно здійснюється, вимагає активного використання різних важелів подолання існуючих небезпек і загроз для досягнення відповідного рівня ефективності. Особливо актуалізується така вимога в умовах кризи та нестачі фінансових ресурсів і забезпечення. Важливими внутрішніми інструментами досягнення цієї мети є облік, аналіз і контроль діяльності та вироблення на цій основі планів оптимізації господарювання й раціонального використання обмежених ресурсів.

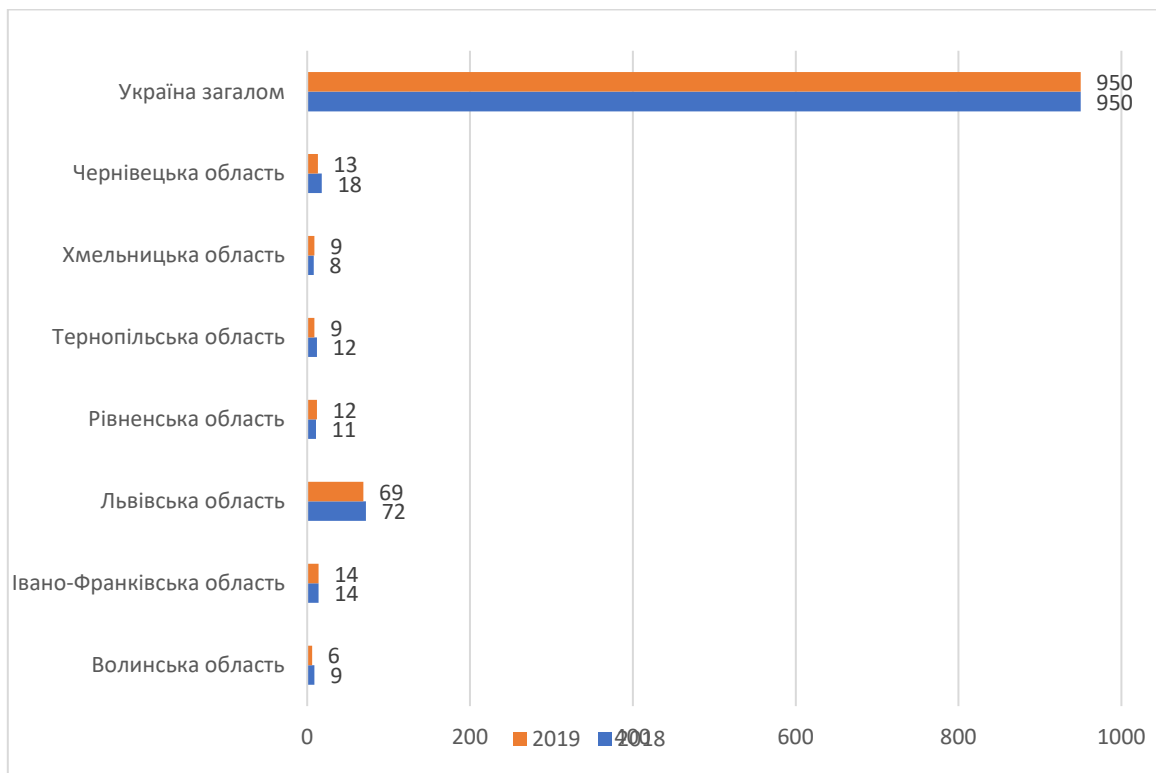
Для досягнення оптимальності та адекватності систем обліку, аналізу та контролю, їх високої результативності, необхідно вести пошук такого їх поєднання, яке б максимально задовольняло управлінські інформаційні запити й сприяло прийняттю оперативних і стратегічних рішень, спрямованих на підвищення результативності та ефективності діяльності. Така проблема вимагає дослідження важливих точок дотику та ідентифікації можливостей взаємопов'язаності обліку, аналізу та контролю для цілей раціоналізації фінансово-господарської діяльності, оптимізації використання ресурсів в умовах їх дефіциту та впливу кризових явищ. Проблемність реалізації такого важливого завдання пов'язана з двома основними перешкодами. Перша – це фінансове забезпечення, друга – кадрове. Варто зауважити, що другу перешкоду можна швидко усунути шляхом якісного формування освітніх програм. До прикладу за результатами опитування стейкхолдерів у наших дослідженнях понад 80 відсотків менеджерів різних ланок вважають, що інформаційну базу управління слід розширювати в напрямі надання стратегічних даних, оцінки ринкового становища. У зв'язку з цим понад 95 % респондентів (всього було опитано 25 керівників вищої ланки та 30 менеджерів нижчого рівня) вважають доцільним вносити в існуючі освітні програми зміни для реалізації в них низки специфічних компетентностей. Результати нашого опитування певною мірою співпадають, з даними, оприлюдненими в Аналітичному звіті «Демократичний компонент у навчанні державного сектору». У нашому дослідницькому опитуванні брали участь не лише працівники менеджменту державного, а й приватного сектору (в процентному співвідношенні 50/50). Щодо опитаних за допомогою опитувальника в Google-forms (для Аналітичного звіту), то ними були представники як державних/комунальних, так і приватних інституцій, котрі професійно займаються підготовкою та перепідготовкою кадрів. В територіальному плані опитуванням було охоплено всі макрорегіони України: центральний, північний, південний, західний, східний [2, с.8].

За результатами таких досліджень можна стверджувати, що в сучасних умовах до фахівці обліку, до прикладу, роботодавцями, ставляться вимоги щодо

володіння ними іноземною мовою (переважно англійською), аналітичними методами й інструментарієм, гнучкими навиками (комунікування, креативності, критичного та екологічного мислення та ін.).

Щодо реалізації наукових досліджень для бізнесу, то з доступних джерел можна побачити, що вони також не надто активно розвиваються (рис. 1). В цілому по Україні, зокрема за оприлюдненими даними, у 2019 році кількість досліджень, порівняно з 2018-м роком не змінилася. Коливання у бік збільшення наукових пошукувань максимально складає в Західному регіоні відвід 1 до 5. Хоча при проведенні анкетування (здійсненого в рамках нашого дослідження) працівників менеджменту різних рівнів, керівники вищої ланки у 75 відсотках вказують на прихильне ставлення і наявність потреби в проведенні наукових розвідок для суб'єкта господарювання. До слова, слід зауважити, що економічна тематика в таких дослідженнях є домінуючою.

Рис. 1. Кількість організацій, які реалізовували дослідницькі проекти у 2018 та 2019 роках, одиниць (сформовано на основі [1, с. 129]).

З такої позиції можна резюмувати, що для управління важливо мати якісні дані та інформацію, які б дозволяли підвищувати ефективність і результативність діяльності. Критично оцінюючи ту базу, яка існує зараз, варто визнати, що менеджмент в умовах кризових викликів максимально прагне реалізовувати перспективні проекти. Попри те, що більшість респондентів у наших опитуваннях вказують на недосконалість інформаційної бази управління (брак аналітичних даних, зокрема оцінок загроз), потребу в більш активному застосуванні сучасних ІТ в управлінні, а також статичність більшості наявних

показників (особливо облікових), реалізується управлінський інструментарій досить креативно. Для поліпшення ситуації з формуванням інформаційної бази управління з точки зору теорії, варто розробити систему оцінки сучасного стану систем обліку, аналізу та контролю для встановлення можливих напрямів їхнього розвитку та побудові удосконаленні комплексної моделі їх застосування в практичній фінансово-господарській діяльності.

В цьому випадку, і практики, і науковці роблять акцент на потребі в активному використанні в процесі управління аналізу та його результатів. Зокрема, науковці справедливо вважають, що актуальними є питання удосконалення методів аналізу економічної ефективності та пошуку сучасних інструментів оцінки діяльності з позицій менеджменту [3, с.2497]. Тому при розробці підходу до оцінки стану систем обліку, аналізу та контролю на підприємстві варто максимально звертати увагу саме на аналітичні аспекти.

Одним із найбільш дієвих методів реалізації такої оцінки є SWOT-аналіз. Він передбачає ідентифікацію сильних і слабких сторін усіх систем, а також їх можливості та загрози. Загалом такого роду аналіз сам по собі є завершеним процесом, однак можливі також подальші узагальнення і формалізація оцінки.

Показники SWOT – аналізу можуть формуватися залежно від позиції керівництва підприємства або за певним науковим підходом, який ми плануємо розробити. Ідея подальшої формалізації в нашій інтерпретації передбачає застосування системи бальних оцінок і застосування відповідних опитувальників. Опитування слід проводити серед респондентів, що належать до керівних суб'єктів досліджуваного підприємства. Одночасно до розрахункової формули слід внести вагові коефіцієнти для максимального врахування обсягів діяльності суб'єкта господарювання. Останні доцільно ідентифікувати з урахуванням категорії (виду) суб'єкта господарювання відповідно до законодавчого врегулювання цього питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки та План заходів з її реалізації на 2021-2023 роки. Тернопіль: Тернопільська обласна державна адміністрація, 2021. 534 с.
2. Баклан А., Лукін С., Меляков А. Демократичний компонент у навчання державного сектору: аналітичний звіт. Київ: Центр міжнародного приватного підприємництва; НАДС (CIPE), 2020. 18 с.
3. Parasii-Verhunencko I., Kuznetsova I., Misko H., Biriuk O., Zharikova O. Strategic analysis of the competitiveness of educational products in the management of higher education institutions. *Independent Journal of Management & Production*. 2020. Vol. 11 No. 9. P. 2496-2515. DOI: <https://doi.org/10.14807/ijmp.v11i9.1421>.

Напрям № 14
Медична допомога і медична послуга: проблеми і
перспективи правового регулювання

Олена Бабкіна

докторка медичних наук, професорка, завідувачка організаційно-методичним відділом Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, професорка кафедри патофізіології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

ПРАВА ПАЦІЄНТА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НА ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Правовий статус громадянина визначається сукупністю прав, свобод і обов'язків, якими громадянин наділяється як суб'єкт правовідносин, що виникають у процесі всіх видів правових норм. Права та пільги для громадян України у сфері охорони здоров'я передбачено на законодавчому рівні. Відповідно до статті 3 Конституції України [1], людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. В ст. 49 Конституції України [1] зазначено, що одним з найважливіших завдань нашої держави є надання кваліфікованої медичної допомоги населенню: «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування», що також підкреслено в низці статей Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», а саме стаття 5 «Охорона здоров'я - загальний обов'язок суспільства та держави», стаття 6 «Право на охорону здоров'я», стаття 7 «Гарантії права на охорону здоров'я», стаття 8 «Державний захист права на охорону здоров'я», стаття 9 «Обмеження прав громадян, пов'язані із станом їх здоров'я», стаття 33 «Забезпечення надання медичної допомоги» та інших [2].

В статті 7 «Гарантії права на охорону здоров'я», чітко зазначено: «Держава згідно з Конституцією України гарантує всім громадянам реалізацію їх прав у сфері охорони здоров'я шляхом: а) створення розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я; б) організації і проведення системи державних і громадських заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я; в) фінансування надання всім громадянам та іншим визначеним законом особам гарантованого обсягу медичних і реабілітаційних послуг та лікарських засобів у порядку, встановленому законом; г) здійснення державного і можливості громадського контролю та нагляду в сфері охорони здоров'я; д) організації державної системи збирання, обробки і аналізу соціальної, екологічної, спеціальної медичної та реабілітаційної статистичної інформації; е) встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у сфері охорони здоров'я»;

стаття 6 «Право на охорону здоров'я» в якій передбачено, що кожний

громадянин України має право на охорону здоров'я, а саме: а) життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини; б) безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; в) санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де він проживає; г) безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку; д) кваліфіковану медичну та реабілітаційну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря та фахівця з реабілітації, вибір методів лікування та реабілітації відповідно до рекомендацій лікаря та фахівця з реабілітації, вибір закладу охорони здоров'я;

(Примітка: стаття 38. Вибір лікаря і закладу охорони здоров'я: Кожний пацієнт, який досяг чотирнадцяти років і який звернувся за наданням йому медичної допомоги, має право на вільний вибір лікаря, якщо останній може запропонувати свої послуги, та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій. Кожний пацієнт має право, коли це виправдано його станом, бути прийнятим у будь-якому закладі охорони здоров'я за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування);

(Примітка: стаття 43. Згода на медичне втручання: Згода інформованого відповідно до статті 39 цих Основ пацієнта необхідна для застосування методів діагностики, профілактики та лікування. Щодо пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта), а також пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників. Згода пацієнта чи його законного представника на медичне втручання не потрібна лише у разі наявності ознак прямої загрози життю пацієнта за умови неможливості отримання з об'єктивних причин згоди на таке втручання від самого пацієнта чи його законних представників);

е) достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та їх ступінь

(Примітка: стаття 39. Пацієнт, який досяг повноліття, має право на отримання достовірної і повної інформації про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються його здоров'я. Батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальник мають право на отримання інформації про стан здоров'я дитини або підопічного... У разі смерті пацієнта члени його сім'ї або інші уповноважені ними фізичні особи мають право бути присутніми при дослідженні причин його смерті та ознайомитися з висновками щодо причин смерті, а також право на оскарження цих висновків до суду).

є) участь в обговоренні проектів законодавчих актів і внесення пропозицій щодо формування державної політики в сфері охорони здоров'я; ж) участь в управлінні охороною здоров'я та проведенні громадської експертизи з цих питань у порядку, передбаченому законодавством; з) можливість об'єднання в громадські організації з метою сприяння охороні здоров'я; и) правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я; і) відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди; ї) оскарження неправомірних рішень

і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я; й) можливість проведення незалежної медичної експертизи відповідного типу у разі незгоди громадянина з висновком державної медичної експертизи, застосування до нього запобіжного заходу як до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, примусових заходів медичного характеру, примусового лікування, примусової госпіталізації та в інших випадках, коли діями працівників охорони здоров'я порушуються права громадянина України на охорону здоров'я; к) право пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я, на допуск до нього інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса та адвоката, а також священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду; л) інформування про доступні медичні та реабілітаційні послуги із застосуванням телемедицини і телереабілітації»;

Слід зазначити, що 01.07.2022 року у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України Верховною Радою України були внесені зміни до статей 5,6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3] на період дії воєнного стану в Україні та протягом шести місяців після його припинення чи скасування, а саме:

стаття 5 «Охорона здоров'я - загальний обов'язок суспільства та держави» викладена в наступній редакції: «Державні, громадські або інші органи, підприємства, установи, організації, посадові особи та громадяни зобов'язані забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу особам, які її потребують за станом здоров'я, особам з інвалідністю та потерпілим від нещасних випадків, сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я в їх діяльності, а також виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я»;

у статті 8 «Державний захист права на охорону здоров'я», в якій зазначено: «Держава визнає право кожного громадянина України на охорону здоров'я і забезпечує його захист. Держава гарантує безоплатне надання медичної допомоги у державних та комунальних закладах охорони здоров'я за епідемічними показаннями... Держава також гарантує безоплатне проведення медико-соціальної експертизи, судово-медичної та судово-психіатричної експертизи, патологоанатомічних розтинів та пов'язаних з ними досліджень у порядку, встановленому законодавством. Держава гарантує громадянам України та іншим визначеним законом особам надання необхідних медичних послуг та лікарських засобів за рахунок коштів Державного бюджету України на умовах та в порядку, встановлених законодавством» частина друга викладена в новій редакції: «Кожен громадянин має право на безоплатне отримання у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медичної допомоги, до якої належать: екстрена медична допомога; первинна медична допомога; спеціалізована медична допомога; паліативна допомога»; після частини другої стаття доповнено

новою частиною: «Держава визнає право кожного громадянина на отримання реабілітаційної допомоги під час надання медичної допомоги. Порядок надання реабілітаційної допомоги під час надання медичної допомоги встановлюється законодавством»; частини третя - сьома відповідно є частинами четвертою – восьмою.

29.07.2022 року Верховною Радою України також були внесені зміни у статтю 33 «Забезпечення надання медичної допомоги» Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [4] на період дії воєнного стану в Україні та протягом шести місяців після його припинення чи скасування, а саме зазначено, що «1) медична допомога, реабілітаційна допомога надається згідно з медичними показаннями професійно підготовленими медичними працівниками, фахівцями з реабілітації, які перебувають у трудових відносинах із закладами охорони здоров'я, що забезпечують надання медичної допомоги, реабілітаційної допомоги згідно з одержаною відповідно до закону ліцензією, науково-педагогічними працівниками закладів вищої (післядипломної) освіти, які мають право надавати медичну допомогу відповідно до частини другої статті 33 цих Основ, або медичними працівниками, у тому числі науково-педагогічними працівниками закладів вищої (післядипломної) освіти, фахівцями з реабілітації, які направлені у відрядження до закладів охорони здоров'я у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, або які залучені до надання медичної допомоги, реабілітаційної допомоги як волонтери у встановленому законом порядку, а також фізичними особами - підприємцями, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію у встановленому законом порядку і можуть перебувати з такими закладами у цивільно-правових відносинах; 2) медична допомога, реабілітаційна допомога може надаватися поза місцем провадження господарської діяльності з медичної практики, зазначеним у заяві про отримання ліцензії та доданих до неї документах».

Слід акцентувати уваги, що вельми важливим залишається дотримання лікарської таємниці про стан здоров'я пацієнта, що чітко зазначено в статті 391 згідно якої «пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні. Забороняється вимагати та надавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування пацієнта».

Таким чином, можна певно стверджувати, що законодавством України передбачені права та пільги для громадян у сфері охорони здоров'я, особливо у період дії воєнного стану під час збройного конфлікту в Україні. В низці нормативно-законодавчих документів України зазначено, що у разі порушення законних прав і інтересів громадян/пацієнтів у сфері охорони здоров'я відповідні державні, громадські або інші органи, установи та організації, їх посадові особи і громадяни зобов'язані вжити заходів щодо поновлення порушених прав, захисту законних інтересів та відшкодування заподіяної шкоди. Рішення про обмеження прав громадян, пов'язані із станом їх здоров'я, можуть бути оскаржені

у порядку, встановленому законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 02.09.2022).
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 4, ст. 19 із наступними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення 02.09.2022).
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги». Документ 2327-IX, чинний, поточна редакція прийнята 01.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2347-20#n8> (дата звернення 02.09.2022).
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану» Документ 2494-IX, чинний, поточна редакція прийнята 29.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-20#n6> (дата звернення 02.09.2022).

Олена Бабкіна

докторка медичних наук, професорка, завідувачка організаційно-методичним відділом Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, професорка кафедри патофізіології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

Михайло Косован

лікар судово-медичний експерт відділу судово-медичної експертизи живих осіб Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, м. Київ, Україна

Марина Бенаїсса

лікар судово-медичний експерт відділу судово-медичної експертизи живих осіб Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, м. Київ, Україна

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ПРИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: ПРАВА ПОСТРАЖДАЛИХ НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Сексуальне насильство – це будь-яка примусова сексуальна дія або використання сексуальності іншої людини; зазіхання на статеву недоторканість особи, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього; небажані сексуальні дотики; домагання, згвалтування; неприродні сексуальні дії; примус до проституції; небажання застосовувати контрацепцію, тощо. Безпосереднім об'єктом злочину сексуального насильства є статевая свобода чи статевая недоторканість особи. Факультативний об'єкт злочину - здоров'я, воля, честь і гідність особи, нормальний розвиток неповнолітніх. Статевая свобода - це право повнолітньої і психічно нормальної особи самостійно обирати собі партнера для статевих зносин і не допускати у сфері статевого спілкування будь-якого примусу. Статевая недоторканість - це абсолютна заборона вступати у природні статеві контакти з особою, яка в силу певних обставин не є носієм статевої свободи, всупереч її справжньому волевиявленню [1, 2, 3].

Сексуальне насильство під час збройного конфлікту є не лише кримінальним злочином, а й порушенням міжнародного гуманітарного права та прав людини. Основні мотиви агресора за Міжнародним протоколом з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті [4] наступні:

- сексуальне насильство як стратегія досягнення військових цілей (має масовий характер, направлений проти багатьох осіб, є частиною широкомасштабного нападу на цивільне населення, або актів геноциду);
- сексуальне насильство для послаблення громади та отримання контролю над нею (покарати або знищити певну групу, тероризувати її членів, помститися їм, змусити покинути територію та поширити повідомлення про напади);
- сексуальне насильство як форма катувань у місцях тримання під вартою,

в'язницях, слідчих ізоляторах з метою покарання, приниження, залякування постраждалих або шляхом примусу домогтися інформації від затриманих, тощо;

- сексуальне насильство як спроба вплинути на окремих людей через їхні конкретні функції, роль або посаду в громаді (керівники, лідери, активісти, члени їхніх сімей з метою покарання або примусу надати інформацію про діяльність або місцеперебування близьких);

- сексуальне насильство з метою об'єднання солдатів, бійців (як винагорода або метод, за яким члени групи стають співучасниками злочинів);

- сексуальне насильство як частина ритуальних або шкідливих колективних практик;

- сексуальне насильство - погрози згвалтування, каліцтва статевих органів, примусові оголення, вагітність, аборт, проституція, примус дивитися на сексуальну наругу, сексуальне рабство, тощо.

За даними ООН факти сексуального насильства в умовах війни складно виявити та розслідувати. Саме тому важливо проводити своєчасне повне об'єктивне фіксування та документування злочинів, пов'язаних з сексуальним насильством в умовах збройних конфліктів, свідками чи постраждалими від яких ви стали, та збирати максимум доказів для притягнення винних до відповідальності.

Важливим аспектом є те, що право на звернення постраждалих від сексуального насильства осіб при збройних конфліктах до державних органів, правозахисних організацій, медичних працівників, психологів за допомогою - це особисте рішення особисто кожної постраждалої особи.

По-перше, постраждала від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту особа має право на отримання кваліфікованої безоплатної медичної допомоги, право на вільний вибір закладу охорони здоров'я, лікаря, методу обстеження, лікування та профілактики відповідно до рекомендацій лікаря. При цьому, реалізуючи право на вибір лікаря, вельми важливим є професійна тематична підготовка кожного медичного працівника при проведенні фіксації та документування результатів медичного обстеження постраждалих від сексуального насильства, наданні медичної допомоги постраждалим та подальших рекомендацій з отримання правової, психологічної та соціальної допомоги. Медичний працівник повинен визначити вид медичної допомоги (первинна медична допомога, вторинна (спеціалізована) медичної допомоги, третинна (високоспеціалізована), екстрена медична допомога, паліативна медична допомога, стоматологічна медична допомога, медична реабілітація), та за потреби направити таку особу до відповідного закладу охорони здоров'я. Медична допомога особам, які постраждали (або ймовірно постраждали) від сексуального насильства, надається згідно Протоколів надання медичної допомоги, тобто відповідно галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я. Медичні працівники під час звернення за медичною допомогою постраждалих осіб повинні зафіксувати їх скарги (звернення), зібрати анамнез, провести медичний огляд з оцінкою стану постраждалої від сексуального насильства та в разі потреби призначити додаткове інструментально-лабораторне обстеження й

заходи щодо попередження наслідків сексуального насильства.

Слід зауважити, що під час огляду постраждалої від сексуального насильства та збору анамнезу медичні працівники повинні стежити за тим, як почувається постраждала; розмовляти з постраждалою особою спокійним тоном голосу, навіть у разі, якщо вона нічого не відповідає; пояснити, що вона має право взяти паузу, має право не відповідати на запитання, які викликають негативні емоції. Тобто, медичним працівникам необхідно проводити опитування, огляд, обстеження з дотриманням морально-етичних норм, враховуючи можливість негативних ситуативних чинників, які можуть нагадувати постраждалій про обставини сексуального насильства; виявляти чемність по відношенню до постраждалої, коректно формулювати питання, намагатися створити довірчу обстановку з метою складання повного анамнезу; пояснити постраждалій, що вся надана нею інформація конфіденційна і не буде розголошена іншим особам (Обробка персональних даних про постраждалу особу здійснюється працівниками закладу охорони здоров'я з дотриманням вимог Закону України «Про захист персональних даних»); бажано щоб лікар був однієї статі з постраждалою (жіноча) для створення комфортних умов, або, якщо лікар іншої статі (чоловіча) отримати дозвіл у неї; отримати добровільну та проінформанону згоду на опитування, огляд та проведення будь-якого обстеження чи іншої процедури.

По кожному випадку сексуального насильства належним чином необхідно заповнити медичну документацію з детальним зазначенням скарг, анамнезу, огляду, результатів медичного обстеження, застосованих методів діагностики, лікування та профілактики.

Після надання постраждалій особі від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту медичної допомоги їй необхідно скерувати до фахівця в сфері психічного здоров'я для проведення необхідних психотерапевтичних інтервенцій або медикаментозного лікування. Фахівцям з психічного здоров'я необхідно зафіксувати результати психологічного огляду постраждалої особи в медичній документації. Медичні працівники також зобов'язані надати рекомендації щодо необхідності звернення до територіального відділу поліції, районної прокуратури (бажано до проведення гігієнічних процедур) для отримання відповідно постанови/направлення для проходження судово-медичної експертизи з метою своєчасного документування та фіксації факту сексуального насильства. Окрім цього, заклад охорони здоров'я (керівник закладу охорони здоров'я) не пізніше однієї доби зобов'язаний інформувати про виявлені випадки сексуального насильства правоохоронні органи (уповноважені підрозділи органів Національної поліції України) з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти з подальшим письмовим підтвердженням.

Також медичні працівники мають надати повну інформацію та рекомендації в паперовому/електронному вигляді (пам'ятка, алгоритм дій, тощо) з отримання допомоги особам, які постраждали від сексуального насильства під час воєнних дій чи збройного конфлікту щодо до їх прав на безоплатне

отримання медичної, соціальної та психологічної допомоги, інших соціальних послуг, безоплатну правову допомогу, а саме: консультації та роз'яснення з правових питань, допомогу в написанні заяви до поліції про вчинення злочину, представництво у кримінальних провадженнях про вчинення злочину, інформацію про доступні служби з реагування та запобігання загрозам гендерно зумовленого та сексуального насильства під час війни; консультацію щодо отримання статусу ВПО або біженця; інформацію щодо гуманітарної допомоги й пошуку житла, тощо.

Таким чином, вельми важливо для фахівців всіх галузей при наданні правої, медичної, психологічної, соціальної допомоги пам'ятати, що право на звернення до державних органів, правозахисних організацій, психологів за допомогою постраждалої особи від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту - це рішення особисто кожної постраждалої особи. Однак, особам, що постраждали від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту завжди необхідно роз'яснити, що перелічені вище кроки допоможуть зібрати докази злочину на той випадок, якщо постраждала особа змінить думку й наважиться повідомити про злочин пізніше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) *Офіційний перекладю*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#n2 (дата звернення: 24.08.2022).

2. МКЧХ, Сексуальне насильство в збройних конфліктах: питання та відповіді, 7 березня 2014 р. http://www.wicc.net.ua/media/int_protokol.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

3. Babkina , O., Ushko , I., Danylchenko , S., Tarasyuk , V., & Vako , I. (2020). THE CASES OF DOMESTIC VIOLENCE IN PROTRACTED QUARANTINE CAUSED BY COVID-19. *Medical Science of Ukraine (MSU)*, 16(4), 51-57. <https://doi.org/10.32345/2664-4738.4.2020.8>

4. Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину згідно міжнародного права. Друге видання, 2017. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf (дата звернення: 24.08.2022).

Тарас Вайда

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Одеса, Україна

ВРАХУВАННЯ ВПЛИВУ СПЕКИ НА ЗДОРОВ'Я ПРАВООХОРОНЦЯ: ОСОБЛИВОСТІ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ НАРЯДАМИ ПІД ЧАС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ПРИ ВИСОКИХ ТЕМПЕРАТУРАХ ПОВІТРЯ

При несенні працівниками поліції служби з охорони громадського порядку в літню спеку такі несприятливі погодні умови можуть впливати не тільки на пересічних громадян, а й на здоров'я правоохоронців, які мають, зокрема, схильність до серцево-судинних хвороб (підвищується ризик виникнення кризів і загострень). Незадовільні метеорологічні фактори навколишнього середовища (високі температури та сухість повітря, відсутність його вентиляції тощо) потрібно врахування і щодо впливу на стан транспортних засобів авто- чи мотопатрулів поліції.

З врахуванням ускладнених температурних умов всім правоохоронцям, а особливо особам, які мають симптоми захворювання серця і судин, у літні спекотні дні потрібно більш ретельно прислухатися до власних відчуттів щодо стану свого організму. Загальнозрозумілим є той факт, що система терморегуляції організму підтримує в нормальних межах постійну температуру тіла, випаровуючи вологу з поверхні шкіри. Проте будь-якій людині потрібно враховувати, що зневоднення організму робить кров густою і серцю важче працювати з перекачуванням крові. Тому спека є серйозним випробуванням для організму працівників поліції, котрі значну частину робочого часу проводять на вулиці (працівники патрульної поліції, дільничні офіцери поліції тощо).

Найбільш природна та комфортна для організму температура не повинна перевищувати +25-27°C. Вищі показники температури, а особливо її різкі перепади (наприклад, при виході зі службового автомобіля чи приміщення з кондиціонером на вулицю) можуть негативно вплинути на роботу серцево-судинної системи людини: 1) частішає серцебиття; 2) підвищується артеріальний тиск: для людей з гіпертонією це може спричинити гіпертонічний криз; 3) розширюються периферичні судини; 4) з'являються набряки, особливо на ногах; 5) від втрати рідини через посилене потовиділення кров стає густішою, зростає ризик тромбоутворення; 6) у хворих на атеросклероз погіршується процес живлення тканин; 7) у людей з ішемічною хворобою серця найчастіше трапляються напади стенокардії [1].

Отже, поліцейські під час забезпечення публічної безпеки у спеку повинні враховувати необхідність створення сприятливих умов для зниження навантаження на серце. Таким чутливим до спеки особам, які схильні до гіпертонії та інших захворювань серця і судин, у літній сезон варто бути особливо уважними до свого здоров'я. Дотримуючись нескладних рекомендацій,

можна допомогти серцево-судинній системі впоратися з підвищеними навантаженнями, пов'язаними зі спекою [2, с. 34].

По-перше, правоохоронцям необхідно слідкувати за своїм раціоном харчування: їжа повинна бути легкою, приймати її слід маленькими порціями. У спеку краще виключити з меню жирні, пересолені та важкі страви. Головними принципами харчування у спеку є наступні: 1) страви мають бути легкими, а порції малими; 2) віддавати перевагу необхідно овочам, фруктам, ягодам (гіпертонікам особливо корисна малина – вона розріджує кров, нормалізує роботу серцево-судинної системи та м'яко знижує тиск); 3) замість м'яса краще їсти нежирну морську рибу, готувати її з використанням олії; 4) в жодному разі – не переїдати [3, с. 489-510].

По-друге, дотримуватися питного режиму: спека супроводжується посиленою втратою організмом рідини, яку потрібно поповнювати. Для запобігання зневодненню тіла та підтримки в ньому водно-електролітного балансу необхідно пити очищену воду, охолоджені трав'яні чаї, свіжі соки, кисломолочну продукцію. Солодка газована вода, кофеїновмісні та алкогольні напої краще не вживати. Спрагу таке питво не втамовує, а спиртне та напої з кофеїном розширюють судини, навантажують серце та провокують додатковий перегрів організму.

Кількість рідини, що споживається, залежить від рухової активності, часу перебування на сонці, наявності в поліцейського проблем із серцево-судинною системою. Орієнтуватися потрібно на той об'єм рідини, який втрачає організм через шкіру та легені: у середньому це 1,5-2 л, за умов активного руху – 3-3,5 л на день. Хворим на ішемію та інші захворювання серця рекомендують пити не більше 1-1,2 л рідини, адже на тлі застою кровообігу відбувається затримка рідини в тканинах, настає спазм судин, артеріальний тиск підвищується, внаслідок чого може загостритися серцева недостатність [4, с. 139, 199, 141-142]. З появою спраги людям із хворим серцем можна порадишити пити невеликими порціями, а іноді просто полоскати рот водою кімнатної температури.

По-третє, за можливості проявляти мінімум фізичної активності на спеці. Фізичну працю (наприклад, піше патрулювання, знаходження тривалий час на посту тощо), тренування (заняття в системі службової підготовки, спортивні змагання тощо) та інші активності працівникам поліції із захворюваннями серця та судин у спеку краще скоротити до мінімуму. Якщо все-таки необхідно попрацювати на відкритому повітрі (наприклад, забезпечення публічного порядку під час масових заходів, регулювання дорожнього руху тощо), то варто дотримуватися (за можливості) таких рекомендацій: 1) працювати краще вранці до 11.00 або ввечері, після 17.00; 2) намагайтеся сильно не нахилитися, опустивши голову: у цьому випадку до голови сильно приливає кров, може різко підскочити тиск, спровокувавши непритомність і навіть інсульт; 3) кожні 30-40 хвилин робити 15-20-хвилинні перерви у фізичній активності. Якщо особа відчула утруднення дихання, порушення серцевого ритму, слабкість, запаморочення – терміново припинити роботу; 4) якщо поліцейський знає, що у нього є проблеми із серцем, то йому завжди треба брати із собою серцеві

препарати та ліки від тиску; 5) під час піку спеки намагатися перебувати у приміщенні: варто намагатися без необхідності не виходити з приміщення в пікові години спеки. Якщо все-таки потрібно вийти на двір спекотним днем, то необхідно скоротити своє перебування під час зміни на сонці до 15-20 хвилин. Відчувши задишку, почастішання пульсу – одразу ж поспішати сховатися в тіні або зайти в прохолодне (але не переохолоджене) приміщення.

По-четверте, курцям під час спеки треба менше палити. Якщо особа є курцем (не відмовився від згубної звички), то доцільно спробувати зменшити кількість сигарет, що викурюються. Нікотин сприяє порушенню кровообігу, викликає спазм судин, спричинює утворення атеросклеротичних бляшок, зміну в'язкості крові, в результаті в організмі збільшується ризик тромбоутворення.

По-п'яте, правоохоронцю варто не допускати/уникати різких перепадів температури – перебування у сильно охолоджених приміщеннях, купання у холодній воді після перегріву на сонці, особливо якщо особа страждає на ішемію. Різка зміна температури може спровокувати спазм судин, напад стенокардії і навіть передінфарктний стан.

По-шосте, доцільно приділяти увагу наявності головного убору. Поліцейський повинен звикати до того, що, перебуваючи на сонці, він завжди має носити цей елемент форменого одягу, щоб зберегти голову від перегріву. Головне, щоб кепі були правильно підібрані – пропускали повітря до шкіри (це знизить ризик теплового удару) [1].

Значна частина нарядів патрульної поліції несуть службу у складі вело-, мото- та автопатрулів. У контексті піднятої проблеми доцільно розглянути особливості мінімізації негативного впливу літньої спеки при *експлуатації службового транспорту*. Враховуючи вищевикладені вимоги щодо дотримання поліцейськими заходів особистої безпеки під час спеки, можемо зробити висновок – потрібно убезпечити водія та пасажирів наряду авто-, вело- чи мотопатруля від можливого теплового удару, а також належним чином захистити службовий транспорт.

Одна з перших порад у боротьбі з можливим тепловим ударом або сонячним опіком спекотного літнього дня при перебуванні людей в автомобілі – це, звісно, сховатись разом з транспортним засобом від сонця. Для цього доцільно використовувати всі можливі укриття (автостоянки з навісом, криті паркінги та ін.) або розмістити автомобіль у тіні (дерева з густою кроною, вузькі провулки, будівлі тощо). Якщо немає можливості сховати автомобіль під час тривалої стоянки (наприклад, під час оформлення ДТП) від прямого впливу сонця, то можна скористатися можливістю встановлення сонцезахисними шторок на лобове скло автомобіля. Для захисту салону транспортного засобу від сонця можна також використовувати тент-чохол, одягнувши його на кузов автомобіля. Цей варіант підійде при довготривалому зберіганні автомобіля на стоянці, хоча потребує певних затрат на придбання аксесуару та часу на його встановлення. Однак такий чохол захистить автомобіль і від сонця, і від дощу.

Друга порада: водієві і пасажирам (наприклад, членам автопатруля) службового автомобіля поліції варто подумати про охолодження свого тіла.

Найпростіший і найдоступніший засіб охолодження – звичайна пляшка з водою: можна пити, обливатись (обмити обличчя, руки тощо). Також у цій ситуації доцільно використовувати сухий лід (вкладений у тканинні чохла) або акумулятори холоду, які прикладають до голови, грудей, рук та ніг людини.

Третя порада: якщо водій знає, що пасажери мають проблеми з артеріальним тиском через спеку, то обов'язково необхідно брати з собою потрібні ліки та перевірити вміст автомобільної аптечки. При цьому саму автомобільну медичну аптечку не варто зберігати на відкритому місці в салоні транспортного засобу. Також слід пам'ятати, що при сильному нагріванні салону на сонці ліки можуть втратити свої властивості від перегріву [5].

Аналогічне правило стосується вогнегасника та запальнички, пластикових тримачів для телефонів і самих телефонів: в жодному разі не слід залишати їх на відкритому місці в салоні автомобіля – від нагрівання під сонцем всередині вогнегасника та запальнички може зрости внутрішній тиск і вони вибухнуть; пластикові тримачі або корпуси телефонів можуть бути не розраховані на такі сильні нагрівання внаслідок тривалого часу (можуть розплавитися та деформуватись). Деталі салону автомобіля (передня панель та кермо) зазвичай розраховані на тривалий нагрів й можуть витримати вплив інтенсивного сонячного проміння. Проте траплялися випадки неякісних панелей салону, які коробило, пересихав та осипався пластик керма. В такій ситуації не варто нехтувати сонцезахисними шторками – мають незначну вартість, але вони реально працюють.

Один з ключових пунктів підготовки автомобіля до спеки – перевірка та доливання антифризу (охолоджуючої рідини): його рівень має бути не нижче від відмітки «MIN» та не вище від «MAX». У випадку доливання антифризу також не зайвим буде перевірити й пробку на бачку охолоджувальної рідини: пробка одночасно виступає клапаном, що дозволяє підтримувати необхідний тиск в системі охолодження – якщо цей клапан заб'ється брудом, то при наступному нагріванні двигуна настане суттєве розширення антифризу без можливості скидання тиску. Через це може лопнути бачок або позривати патрубки системи охолодження [5].

Крім того, при експлуатації службового автомобіля в умовах спеки потрібно звернути увагу на стан шин транспортного засобу: від нагрівання під час руху (особливо за умови переміщення розпеченим асфальтом) тиск повітря в шині суттєво зростає. Тож і їзда нарядом правоохоронців буде відносно жорсткою, і пошкодження шини можна отримати.

Також влітку під час користування автомобілем важливо звертати увагу на температуру повітря в салоні: щоб випустити гаряче повітря, котре накопичилось під час стоянки автомобіля, потрібно відкрити всі вікна (навіть люк, якщо він передбачений конструкцією транспортного засобу) та проїхати на автомобілі декілька хвилин. Вмикати кондиціонер доцільно поступово і за умови вже провітреного салону. Далі водієві необхідно слідкувати за тим, щоб температура зовні та в салоні автомобіля не відрізнялась більше ніж на 5-7 градусів – цього достатньо, аби пасажири відчувати приємну прохолоду.

Також поліцейським під час несення служби у спеку варто уважно ставитися до огляду транспортних засобів громадян, котрі залишені ними під прямим сонцем на автостоянці для уникнення летальних випадків з тваринами, дітьми чи рослинами. Наведемо як приклад: у Франції однорічний хлопчик загинув у розпеченій машині після того, як батько забув дорогою на роботу висадити його у дитячому садку. Зникнення хлопчика виявила його мати після відвідання ясел, після чого жінка звернулася до поліції. Дитину знайшли мертвою у розжареному автомобілі (померла від задухи та зневоднення). За фактом ненавмисного вбивства порушено кримінальну справу [6].

Провівши аналіз спеціальної літератури з піднятої нами проблеми, можемо зробити наступні узагальнення.

1. Працівники поліції повинні завжди бути уважними до стану власного здоров'я, особливо в умовах спеки при наявності у них проблем з серцем і судинами – такі особи повинні виконувати всі рекомендації лікаря щодо прийому ліків та дотримуватися заходів профілактики.

2. У випадку перегрівання організму та зневоднення, котрі спровокували різке погіршення самопочуття поліцейського (сильний біль за грудиною, запаморочення, головний біль, жар, почастішання пульсу, слабкість, шум у вухах, пелена або «зірочки» перед очима, кров із носа), – необхідно негайно викликати бригаду фахівців екстреної медичної допомоги.

3. У випадку несення поліцейськими служби у складі автопатруля водієві необхідно ретельно слідкувати за технічним станом транспортного засобу, укомплектованістю його медичної аптечки, підтримувати безпечні умови всередині салону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вплив спеки на серце та судини: як знизити навантаження. URL: <https://bit.ly/3y05K3u> (дата звернення: 05.08.2022).
2. Вайда Т.С. Пам'ятка працівникові Національної поліції з надання домедичної допомоги : практ. посіб. Для курсантів, студентів , слухачів ЗВО МВС України та працівників підрозділів Національної поліції / Т.С. Вайда. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 56 с.
3. Вайда Т.С. Долікарська допомога: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 874 с.
4. Вайда Т.С. Довідник поліцейського з домедичної допомоги : довідкове видання для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України / Т.С. Вайда. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 424 с.
5. Федко Р. Водіям розповіли, як пережити спеку в автомобілі. URL: <https://mashyna.com.ua/uk/auto/article/172013> (дата звернення: 5.08.2022).
6. The Sun / У Франції забута батьком дорогою до дитячого садка дитина загинула в розпеченій машині. URL: <https://bit.ly/3SC5saU> (дата звернення: 29.07.2022).

Наталія Філіпенко

*докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри права (702)
гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
м. Харків, Україна*

Ганна Спіцина

*докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри права (702)
гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
м. Харків, Україна*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТЕЛЕМЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ

У цей складний час, коли Україна мужньо відбиває навалу РФ, громадяни держави стикаються з безліччю випробувань. І одна з головних – майже повна відсутність доступу до повноцінних медичних послуг на територіях, які тимчасово окуповані російськими загарбниками.

Згідно з опублікованими джерелами, пошкодили майже 900 об'єктів закладів охорони здоров'я та повністю зруйнували 127 лікарень в Україні. За словами міністра охорони здоров'я України Віктора Ляшко, 90 автомобілів швидкої медичної допомоги просто розстріляно і виведено з ладу, вони ніколи вже не вийдуть на чергування. Також 250 автомобілів окупанти захопили [1]. Як бачимо, знищення медичної інфраструктури є одним із завдань окупантів. Нажаль, ці цифри тільки збільшуються щодня.

Враховуючи обставини, найбільш дієвим механізмом доступу осіб до медичної допомоги є повноцінна діджиталізація – доступна телемедицина, електронні медична картки для пацієнтів та лікарів, електронні рецепти, eSubmission та eSTD формат для всіх реєстраційних процедур на ліки та інші необхідні компоненти.

Згідно з положеннями Наказу Міністерства охорони здоров'я України від 19.10.2015 № 681, який затвердив Порядок організації медичної допомоги на первинному, вторинному (спеціалізованому), третинному (високоспеціалізованому) рівнях із застосуванням телемедицини (далі – Порядок), це – комплекс дій, технологій та заходів, що застосовуються при наданні медичної допомоги, з використанням засобів дистанційного зв'язку у вигляді обміну електронними повідомленнями [2].

Головною метою телемедицини у нашій країні є поліпшення здоров'я населення шляхом забезпечення рівного доступу до медичних послуг належної якості. Основними завданнями телемедицини є: забезпечення надання медичної допомоги пацієнту, коли відстань є критичним чинником її надання; збереження медичної таємниці та конфіденційності, цілісності медичної інформації про стан здоров'я пацієнта; створення єдиного медичного простору; сприяння підвищенню якості допомоги та оптимізації процесів організації та управління

охороною здоров'я; формування системних підходів до впровадження та розвитку телемедицини в системі охорони здоров'я.

До телемедичної мережі, через яку пацієнти отримують допомогу, належать: заклади охорони здоров'я (надалі - ЗОЗ) незалежно від форми власності та організаційно-правової форми; фізичних осіб - підприємців (надалі – ФОПи), які здійснюють господарчу діяльність із медичної практики. Учасники об'єднуються у систему та використовують інтернет-платформу для телемедицини (п. 1 розд. III Порядку). Заклад охорони здоров'я, що бажає працювати на порталі телемедицини, укладає договір із іншими учасниками. Кількість порталів телемедицини необмежна. Надавачі медичної допомоги мають право підключатися до різних порталів. Учасники порталу тримають зв'язок за допомогою електронних повідомлень. Надавач медичних послуг має забезпечити наявність у кожного лікаря електронного цифрового підпису - як лікаря відповідного закладу або ФОП.

Телемедична мережа дає змогу: упорядкувати та систематизувати процес надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини; забезпечити сумісність інформації та даних при наданні медичної допомоги із застосуванням телемедицини; забезпечити використання медичних інформаційних стандартів у процесі надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини; здійснювати контроль якості надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини. Медична допомога із застосуванням телемедицини здійснюється у кабінетах телемедицини, що функціонують у складі закладів охорони здоров'я та забезпечують надання пацієнтам якісної, своєчасної медичної допомоги із застосуванням телемедицини [2].

Аналізуючи стан речей, ми можемо чітко окреслити деякі масштабні проблеми, які або вже є, або очікуються у найближчий час в системі охорони здоров'я України.

1. Надзвичайно актуальне питання – забезпечення необхідною медичною допомогою людей, що вимушено покинули свої домівки, та тимчасово проживають в інших областях.

2. Люди, які пережили гострий стрес, у третині випадків у найближчій перспективі будуть страждати на посттравматичний стресовий розлад. Очікувана кількість, імовірно, сягне біля 2 млн тільки в межах країни. Ця проблема не менш серйозна і орієнтовно для більше 1 млн біженців, які отримали тимчасовий притулок в країнах Європи. Насправді це теж реальна проблема, адже ефективна професійна психологічна допомога може надаватися лише носіями мови – українською або російською, яких важко знайти за кордоном. Дуже мало біженців володіють мовами Європи на такому рівні, щоб отримувати психологічну допомогу на професійному рівні.

3. Нікуди не поділася проблема розповсюдження епідемії COVID-19 та інших інфекційних хвороб (наприклад, мавпячої віспи, яку ВОЗ визнала новою світовою епідемією) тощо.

4. Незадовільний стан оснащення закладів охорони здоров'я та лікарень України відповідними комп'ютерними засобами та спеціалізованим програмним

та програмно-апаратним забезпеченням для реалізації функцій Порталу телемедицини; програмним та програмно-апаратним забезпеченням відеозв'язку та аудіозв'язку; технічними приладами, що оснащені засобами збереження і передачі даних та зображень у вигляді електронних повідомлень; спеціалізованим програмним забезпеченням для передавання, збереження та інтерпретації знімків і зображень, зафіксованих цифровими носіями, у тому числі у променевої діагностиці тощо.

Окреслені вище ключові проблеми потребують термінового вирішення.

Як свідчить статистика, близько 6,5 млн. громадян України вважаються внутрішньо переміщеними особами. У переважній більшості це жителі з регіонів, де ведуться бойові дії, та окупованих територій. З початку війни Україну залишили 3,3 мільйона людей. Отже, гуманітарна криза має тенденцію поширення на інші країни Європи, якщо ситуація докорінно не зміниться найближчим часом.

Само тому онлайн послуги стають вкрай необхідними. Наприклад, МОЗ України виступило з ініціативою стосовно можливості громадян України, навіть тих, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях, телефонувати на єдиний номер, де дзвінок переадресується на потрібного лікаря\спеціаліста. Надзвичайно важлива та корисна ініціатива міністерства, але виникає питання, наскільки вона ефективна для майже семи мільйонів внутрішньо переміщених осіб? Видається що це може бути лише першим, екстремим кроком, за яким мають йти системні рішення.

Що стосується питання надання екстреної психологічної допомоги населенню та профілактики виникнення наслідків, у тому числі посттравматичного стресового розладу, можна стверджувати, що українські фахівці дуже стрімко вирішують цю задачу. Наприклад, у державі діє близько тисячі різноманітних онлайн платформ з надання психологічних послуг. Наприклад, фахівці гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» охоче проводять онлайн консультування, вебінари та інші науково-практичні заходи [3].

Якщо акцентувати увагу на телемедицини, то ми спостерігаємо багато пропозицій колег за кордоном, які пропонують свої телемедичні платформи. Завдяки цьому багато лікарів можуть консультувати українців у якості волонтерської допомоги. Нажаль, існують певні бар'єри. За нашим аналізом практично ні одна з них на сьогодні немає інтерфейсу користувача українською мовою. Це стосується як інтерфейсу користувача для медичного персоналу так і для пацієнтів. Адже психологічна допомога може бути максимально ефективною лише у тому разі, коли психолог чи психіатр спілкується рідною мовою пацієнта. Нажаль, таких спеціалістів за кордоном дуже мало, а ті, що могли б дистанційно працювати з України, і самі потерпають від війни.

Нажалі, керівництво МОЗ та усі громадяни України зіштовхуються і з іншою масштабною проблемою: розповсюдженням епідемії COVID-19 та інших інфекційних хвороб. Лікарі спілкуються як з пацієнтами, які заражені COVID-19

і лікуються вдома, так і з тими, хто на час самоізоляції не має можливості відвідувати лікаря очно. Деякі телемедичні послуги пропонують безкоштовні консультації з сімейними лікарями, терапевтами та педіатрами. Наприклад, у рамках акції "Збережи лікаря - вибери онлайн" [4] на час карантинних заходів багато українських та закордонних компаній надавали платформу Telemed24 для проведення телеконсультацій на безоплатній основі.

Також дуже болючою для нашої медицини є незадовільний стан оснащення закладів охорони здоров'я та лікарень України відповідними комп'ютерними засобами та спеціалізованим програмним та програмно-апаратним забезпеченням для реалізації функцій телемедицини. І тут Україна відчула допомогу колег з за кордону. Наприклад, до одного з медичних закладів Львова надійшов пацієнт з вкрай важкою травмою – біля чоловіка розірвався снаряд. Оскільки характер травм пацієнта незвичний для цивільної медицини, аби максимально якісно надати йому допомогу, лікарі вирішили залучити колег з інших клінік та навіть країн, які мають великий досвід в лікуванні схожих травм. Однак зробили це в унікальний спосіб - завдяки пристрою доповненої реальності американської компанії RealWear, що лише з'явився в Україні [5].

Також, за сприяння МОЗ та Мінцифри українські медики отримують 10 тисяч новітніх ноутбуків. Техніка закуплена французьким Міністерством економіки, фінансів, промислового та цифрового суверенітету на прохання української влади. Забезпечення медичних закладів якісним інтернетом та комп'ютером — важлива частина плану з цифровізації медичної сфери, підкреслюють в Мінцифри. Сучасна техніка в поєднанні з відповідним програмним забезпеченням зробить щоденну роботу лікарів ефективнішою, а також полегшить взаємодію із пацієнтами в онлайн-режимі. Очікується, що це дасть можливість значно зекономити час клієнтів на отримання медичних послуг та зробить їх доступнішими для громадян [6].

Підводячи підсумок викладеному можемо зазначити, що розвиток телемедицини в Україні йде пришвидшеними темпами. Аде наша держава стикається із рядом складних питань, які необхідно вирішувати комплексно, усіяко залучаючи закордонний досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глава МОЗ розповів, скільки лікарень в Україні з початку війни зруйнували війська РФ. 24 липня 2022 року. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/hlava-moz-rozpoviv-skilki-likaren-v-ukrajini-z-pochatku-vijni-zrujnuvali-vijska-rf.html> (дата звернення: 24.08.2022).
2. ПОРЯДОК організації медичної допомоги на первинному, вторинному (спеціалізованому), третинному (високоспеціалізованому) рівнях із застосуванням телемедицини. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.10.2015 № 681. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1400-15#Text>
3. Сайт гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». URL: <https://education.khai.edu/faculty/7> (дата звернення: 24.08.2022).

4. Збережи лікаря - вибирай онлайн. URL: https://www.youtube.com/watch?v=0Pr15mWYP_E (дата звернення: 24.08.2022).
5. Розвиток телемедицини: у Львові лікарі застосовують новітню технологію роботи з пораненими на війні пацієнтами. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=66603> (дата звернення: 24.08.2022).
6. Франція передасть українським медикам 10 тисяч сучасних ноутбуків — техніка уже в дорозі. URL: <https://itc.ua/ua/novini/frantsiya-peredast-ukrayinskim-medikam-10-tisyach-suchasnih-noutbukiv-tehnika-uzhe-v-dorozi/> (дата звернення: 24.08.2022).

Інесса Холоділова

завідуюча відділенням судово-медичної цитології Київського міського клінічного бюро судово-медичної експертизи, м. Київ, Україна

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕЯКИХ ЕТАПІВ ДОСЛІДЖЕННЯ У ВІДДІЛЕННІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЦИТОЛОГІЇ

Кожний експерт зі стажем роботи в судово-медичній цитології має певний професійний досвід, який постійно поповнюється, поглиблюється і супроводжується набуттям майстерності в процесі виконання експертиз. Кожна експертиза складається з основних етапів. Аналіз дії кожного етапу дослідження показує як можна оптимізувати їх з метою підвищення якості експертиз і отримання максимального об'єму інформації, а також збереження матеріалу для можливого подальшого дослідження його методом генетичної ідентифікації. Дуже важливим фактором у роботі експерта-цитолога є обмеженість кількості та непоправність матеріалу дослідження. Тому, при виконанні кожної експертизи розглядається найбільш раціональний підхід у вирішенні поставлених перед експертом питань. Ця доповідь розкриває додаткові можливості експерта для покращення якості роботи в процесі виконання експертиз вже сьогодні.

Пропонуємо деякі з наших напрацювань.

1. При судово-цитологічному дослідженні піднігтьового вмісту рук частіше виявляються клітини багатошарового плаского зроговілого та незроговілого епітелію людини. Визначаються їх статеві та групові ознаки. Наявність в піднігтьовому вмісті рук ізольованих або в групах і пластах клітин з ядрами будь-яких шарів багатошарового плаского ЗРОГОВІЛОГО епітелію шкіри вказує на їх травматичний характер утворення. Тому, для порушення цілісності шкіри необхідно прикласти певні зусилля. Це може відбуватися при боротьбі, обороні, бійки. Клітини даного виду епітелію мають певні функції, будову, морфологію клітин в шарах, взаємний міцний зв'язок між клітинами, механізм оновлення, складні цито-хімічні і морфологічні особливості перевтілення при переході клітин від базального до поверхневих шарів. Дані клітини у нормі самі злущуються з поверхневого шару лише у вигляді багатокутних пласких рогових лусочок з товстою оболонкою, з кератолініном, заповненими кератиновими фібрилами в аморфному матриксі, які мають у цитологічних препаратах вигляд досить щільних невеликих пластин з вираженими межами і несподіваними ядрами. В цитологічних препаратах піднігтьового вмісту рук рогові лусочки розташовані ізольовано, групами та пластами. Таке масивне розташування рогових лусочок пояснюється тим, що для забезпечення функцій зроговілого епітелію, клітини всіх поверхневих шарів ще міцно з'єднані між собою по горизонталі і мають повітряний пустотний прошарок між шарами клітин. Тобто, по результатам дослідження клітин з морфологією багатошарового плаского зроговілого епітелію можливо сформулювати повні обґрунтовані висновки.

При виявленні в піднігтьовому вмісті рук клітин багатошарового плаского

НЕЗРОГОВІЛОГО епітелію, ми визначаємо їх вид, статеві та групові ознаки, назву по класифікації. На наш погляд, висновки залишаються неповними і у слідства виникає питання: яка регіональна належність цих клітин. Клітини даного виду, як правило, вистилають слизові оболонки, багаті слизом, постійно регенерують, мають нещільний контакт між клітинами і між шарами, легко злущуються у вигляді ізольованих клітин та груп з ядрами, що обумовлює їх властивість утворювати сліди на предметах. В даних клітинах можуть бути виявлені паралельна окресленість цитоплазми, більш насичена цитоплазма навколо ядра за рахунок білкових включень. Безперечно, це враховується при диференціації клітин, але останні ознаки не являються постійними. При цьому, клітини даного виду майже не втрачають свої основні морфологічні ознаки, проходячи від базального до поверхневих шарів, і в цитологічних препаратах можуть бути розташовані як ізольовано, так і групами з різною виразністю забарвлення ядер. Якщо в препаратах зустрічаються клітини з лізованими ядрами, як правило, зберігається порожнина, яка по формі і розміру відповідає відсутньому ядру. Відомо, що дані клітини утворюють слизові оболонки. Стало зрозумілим те, що коли буде визначено до яких саме слизових оболонок належать виявлені в піднігтьовому вмісті клітини, буде вирішене питання регіональної належності виявлених клітин багатошарового плаского незроговілого епітелію. Враховуючи об'єкти дослідження, той факт, що контакт рук з лицем є постійним, фізіологічним і природним, була розглянута можливість походження даних клітин за рахунок слизових оболонок порожнини рота. Було враховано і те, що дані клітини входять в склад слини. При розгляді складу слини було визначено, що обов'язковим компонентом слини людини в нормі є фермент амілаза. Затверджена методика по визначенню наявності ферменту амілази використовується при визначенні наявності слини в слідах на речових доказах [1]. Нами було проведено ряд ферментативних досліджень по отриманню мікробаріанту даної методики для мінімізації витрат матеріалу та з урахуванням виявлення мікрослідів на предметах дослідження [2]. Фермент амілазу ми вважаємо маркером і супутником клітин багатошарового плаского незроговілого епітелію слизових оболонок порожнини рота.

З метою отримання об'єктивних результатів ми пропонуємо при судово-цитологічному дослідженні піднігтьового вмісту рук, а також мікронашарувань на знаряддях травми та інших предметах дослідження, проводити обов'язкове додаткове дослідження на наявність амілази, як складової частини слини. Позитивний результат на амілазу дає можливість у «Висновках експерта» відносно регіональної належності виявлених в препаратах означених вище клітин дати більш конкретизовану та закінчену обґрунтовану відповідь, а саме: «При судово-цитологічному дослідженні зрізів нігтьових пластин /або знарядь травми тощо.. виявлені клітини багатошарового плаского незроговілого епітелію слизової оболонки порожнини рота.....».

2. При мікроскопічному дослідженні клітин для фіксації приготованих цитологічних препаратів, крім хімічного способу фіксації, у відділенні використовується також фізичний спосіб фіксації – над полум'ям горілки. Цей

підхід пояснюється тим, що послідовні етапи дослідження цитологічних препаратів супроводжуються постійною втратою клітин через те, що клітини безпосередньо контактують з реагентами на різних етапах їх дослідження і при механічному впливі на препарати при їх знежиренні від олії для імерсійної мікроскопії та інших маніпуляцій. Переважно, ця втрата клітин стосується більше не ізольованих клітин, а клітин в групах і в пластах, особливо у давлених препаратах. Клітини в давлених препаратах частіше відокремлюються від поверхні предметного скла і при дослідженні їх, особливо при обліку результатів при постановці реакції РЗА, на очах відшаровуються і втрачаються при звільненні препаратів від еритроцитів. Важливо також враховувати вимушену необхідність проведення повторного дослідження препаратів, що збільшує вірогідність втрати складової препарату. Тому, мікроскопічна картина цитологічного препарату одного об'єкту може відрізнятись на початку проведення мікроскопічного дослідження об'єкту та на кінцевому етапі. Це пояснюється недостатньою ефективністю фіксації цитологічних препаратів хімічним способом за допомогою розчину ацетону та етанолу у співвідношенні 1:1. Тому стало питання - як досягти максимального ефекту фіксації клітин препарату на предметному склі. Відомо, що фіксація повинна одночасно в достатній мірі «закріпити» клітини або групи клітин і тим самим зробити їх більш стійкими та здатними без помітного спотворення морфології клітин перенести ряд послідовних операцій при їх дослідженні. Тому, для запобігання втрати матеріалу на предметних стеклах і збереження його для можливого подальшого дослідження, ми фіксуємо давлені препарати, а також препарати перед постановкою реакції змішаної аглютинації над полум'ям горілки згідно існуючого фізичного способу фіксації: предметне скло з висушеним цитологічним препаратом тримають I і II пальцями за ребра предметного скла препаратом догори та плавним рухом проводять 2-3 рази над верхньою частиною полум'я горілки. Весь процес фіксації повинен займати не більш 5 секунд. Правильність фіксації препарату перевіряють простим прийомом: предметне скло притуляють до тильної поверхні кисті руки – при цьому скло повинно бути гарячим, але не визивати почуття опіку. [3,с.8].

З метою збереження цитологічних препаратів від втрати клітин при дослідженні препаратів, особливо, давлених, при постановці реакції змішаної аглютинації (РЗА) необхідно використовувати фізичний метод фіксації препаратів над полум'ям горілки, який є більш ефективним ніж хімічний метод.

3. При судово-цитологічному дослідженні слідів на предметах по статевим злочинам ми обов'язково виконуємо повний об'єм досліджень, а саме: визначається наявність крові, калу, слини, сперми, піхвового епітелію, та в якості контролю – наявність сечі. Даний підхід пов'язаний з тим, що в розділі «Обставини справи», які викладаються в направленні на судово-медичне дослідження, а також у постановках слідчих інформація про об'єктивну картину злочину відсутня, або неповна. Тому, для запобігання втрати обмеженої кількості матеріалу і цінної інформації, а також, щоб не йти по «припустимому шляху викладених обставин», важливо при первинному дослідженні отримати

всю можливу важливу інформацію з об'єкту. Повному дослідженню підлягають всі надані на дослідження предмети/об'єкти. Цей підхід є актуальним при вирішенні питання раціонального використання наданих слідством об'єктів. Також, обов'язковим є збереження частини матеріалу для його можливого подальшого дослідження ДНК-аналізом. Тим більше, важливо підкреслити той факт, що за допомогою ДНК-аналізу в біологічних слідах виявляється генетичний профіль особи, яка залишила сліди [4,с.26]. З чого саме складаються ці сліди, які мають дуже важливе значення при розслідуванні статевих злочинів (чи то крові, в тому числі менструальної, сперми, слини, елементів калу, клітин порожнини рота, піхви, прямої кишки – як свідків статевого акту, а також клітин епідермісу і крові – як свідків боротьби) методами ДНК-аналізу не визначається.

З метою отримання максимального об'єму важливої інформації з обмеженого по кількості та непоправності по складу матеріалу ми пропонуємо при судово-цитологічному дослідженні слідів на предметах дослідження по статевих злочинах проводити обов'язкові додаткові дослідження для отримання максимального об'єму важливої інформації для надання повного обґрунтованого висновку.

4. При судово-цитологічному дослідженні слідів на недопалках сигарет дослідженню підлягає половина недопалку. Тому, на етапі дослідження при визначенні антигенів у слідах слини реакцією кількісної абсорбції аглютининів, ½ недопалку більше не поділяється і досліджується поетапно: по-перше виявляється антиген А, наступним етапом визначається антиген В, а потім антиген Н системи АВО. Цим виключається відхилення у співвідношення кількості об'єкту, контролю до нього та сироватки при титруванні. У частині експертиз результатів дослідження цитологічними методами може бути достатньо. У випадках, коли в провадженні проходять особи з однаковими груповими ознаками ізосерологічної системи АВО, або з однаковими груповими ознаками та однієї статі, виникає необхідність проведення дослідження у відділенні генетичної ідентифікації. Дана експертиза проводиться по залишеній ½ частині недопалку. Такий підхід до раціонального дослідження матеріалу використовується також при дослідженні слідів крові та виділень на інших предметах, наданих на експертизу.

Таким чином, при судово-цитологічному дослідженні слідів на недопалках сигарет ми пропонуємо досліджувати ½ недопалку та залишати ½ для можливого подальшого дослідження методом генетичної ідентифікації.

Таким чином, запропоновані нами рекомендації дозволять отримувати додаткові об'єктивні результати та надавати обґрунтовані підсумки при проведенні судово-медичних експертиз у відділенні судово-медичної цитології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Холоділова І.В. Використання ферментативної реакції на амілазу в експертизах, пов'язаних зі статевими злочинами. Судово-медична експертиза, №4. Київ, 2011. С. 115-121.
2. Старовойтова Р.О., Ліщенко О.П. Визначення регіонального

походження клітин при судово-медичній експертизі підозрюваних у статевих злочинах». Київ, 2006.

3. Методичні рекомендації «Техніка лабораторних робіт», Дніпропетровськ, 2014.

4. Холоділова І.В До питання раціонального використання біологічних об'єктів при проведенні судово-медичних експертиз (досліджень) при розслідуванні статевих злочинів. Український судово-медичний вісний № 1, 2010.

Напрям № 15**Проблемні питання діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану***Hanna Sommer**Dr., adiunkt, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska, Rzeszów,
Rzeczpospolita Polska**Grzegorz Zakrzewski**dr. inż., adiunkt, Wyższa Szkoła Kształcenia Zarodowego we Wrocławiu, Wrocław,
Rzeczpospolita Polska***KULTURA BEZPIECZEŃSTWA EKOLOGICZNEGO ORGANÓW
PAŃSTWA ZAJMUJĄCYCH SIĘ ZAGADNIENIAMI DESTRUKCYJNYMI
W ŚRODOWISKU**

Wśród ważnych wyzwań dla ludzkości znajdują się problemy ekologiczne. Mają one podłoże naturalne lub cywilizacyjne. Przyczyn ich występowania należy szukać w zjawiskach przyrodniczych i w postępie cywilizacyjnym. Zapewnienie bezpieczeństwa rozwoju w naturalnym środowisku stanowi obowiązek państwa oraz każdego człowieka. Właściwy rozwój społeczeństwa powinien być zagwarantowany odpowiednimi decyzjami instytucji państwowych jak też właściwymi postawami ludzi.

W znacznym stopniu na poziom bezpieczeństwa wpływa kultura, która jest nieodłącznym elementem funkcjonowania człowieka oraz jego oddziaływania na bliższe i dalsze otoczenie. Ważnym czynnikiem w kształtowaniu bezpieczeństwa ekologicznego jest kultura ekologiczna. Kultura bezpieczeństwa ekologicznego przejawia się w poziomie wiedzy oraz sposobie myślenia o bezpieczeństwie ekologicznym jak też w postrzeganiu zagrożeń ekologicznych. Istotną rolę odgrywają formalne i nieformalne normy postępowania w sytuacjach zagrożenia oraz rozwiązania organizacyjne czy techniczne, które kształtują bezpieczeństwo ekologiczne danej społeczności. Dlatego też trzeba uwzględnić umiejętność zarządzania zbiorowościami czyli planowanie i nadzorowanie realizacji przyjętych zadań prawnych w zakresie ekologii.

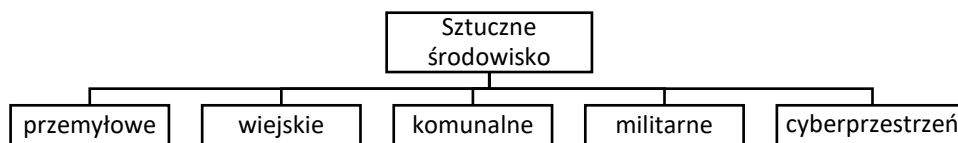
Zrozumienie otaczającego nas świata stanowi wyzwanie dla współczesnego człowieka. Rozwój cywilizacyjny dający ludziom różne korzyści stał się jednocześnie źródłem różnych zagrożeń. Największymi niebezpieczeństwami dla człowieka w XXI wieku są zagrożenia wynikające ze zmian klimatu, niedoboru i zanieczyszczenia wody i powietrza czy zamieranie lasów, ich nadmierna wycinka oraz erozja i skażenie gleb. Coraz częściej obserwuje się występowanie klęsk żywiołowych, takich jak ekstremalne susze, powodzie czy huragany.

Pojawiające się zagrożenia ekologiczne coraz częściej będą zakłócać nasze poczucie bezpieczeństwa. Konieczna jest edukacja, która wpłynie na sposób myślenia i kierunki działań.

W sprawach zdarzeń destrukcyjnych wywołanych siłami natury i planową

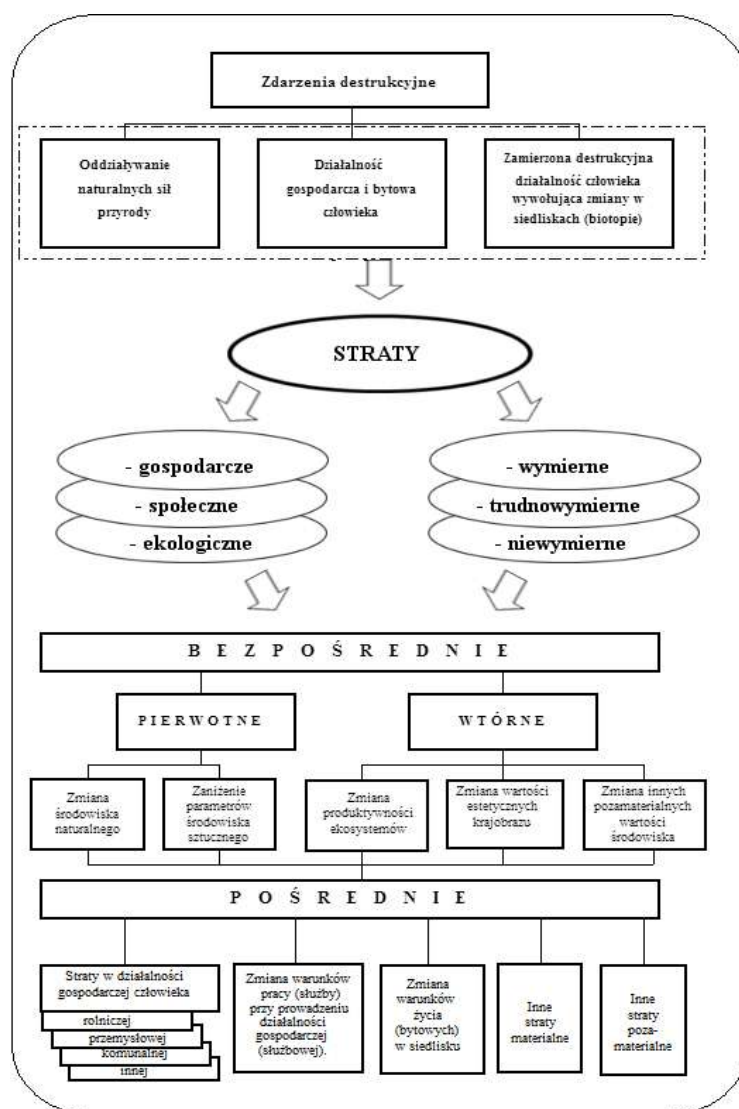
działalnością człowieka należy zakładać kilka wersji zdarzenia w tym możliwość celowego jej spowodowania. Na wykresie 1 H. Sommer i G. Zakrzewski uzupełniają swój dotychczasowy podział sztucznego środowiska o cyberprzestrzeń.

Rys 1. Typy „sztucznego środowiska”

Skala przestępczości wobec środowiska naturalnego człowieka jak i tego utechniczzonego z roku na rok przybiera na sile.

Rysunek 2. Zdarzenia destrukcyjne.

Sprawcy przestępstw przeciwko środowisku dopuszczają się czynów, które

zawsze wywołują zmiany w ekosystemie. *Ekosystem stanowi obszar o względnie jednorodnych warunkach abiotycznych (biotop), zajęty przez odpowiadający tym warunkom zbiór gatunków powiązanych zależnościami troficznymi i paratrophicznymi, przez który płynie strumień energii i materii. Za ekosystem uznać też można obszar zagospodarowany technicznie, jeżeli spełnia przytoczone wyżej warunki. Zgodnie z tą definicją ekosystem tworzą dwa pozostające ze sobą w ścisłym związku komponenty:*

- *nieożywiony (biotop, zw. też siedliskiem), na który składają się gleba, woda i powietrze z ich właściwościami fizykochemicznymi, oraz klimat;*

- *ożywiony (biocenoza), złożony z kombinacji gatunków właściwych danemu biotopowi w danych warunkach geograficznych.*

Procesem decydującym o funkcjonowaniu ekosystemów, a tym samym podtrzymaniu zjawiska życia na Ziemi, jest przepływ strumienia energii i materii. Na rysunku 2 przedstawiono zdarzenia destrukcyjne.

Instytucje powołane do oceny strat środowiskowych zawsze działają po zdarzeniu destrukcyjnym. Istnieje również możliwość takiego monitorowania wytwórcy odpadów, aby nie dopuścić wprowadzenia do środowiska czynnika rażenia poprzez nadzorowanie potencjalnych trucicieli, jak wywiązują się z wypełniania otrzymanych zezwoleń, w których to z kolei dokładnie określono zasady i ilości substancji: zrzucanych do wód, emisji do atmosfery, czy składowanych na wysypiskach.

Powszechnie znany jest instytucjom powołanym do mierzenia parametrów fizykochemicznych jak również organom ścigania proceder „uwalniania” ponadmiarowych odpadów w dni wolne od pracy, w czasie panowania ekstremalnych warunków hydro-meteorologicznych (wzmoczone opady atmosferyczne w dalszej kolejności powodzie i podtopienia, silne wiatry przechodzące w wichury).

Do postawienia uprawdopodobnionych hipotez należy zebrać i przeanalizować interdyscyplinarnie materiał dowodowy, jednocześnie nie ograniczając się tylko do materiału z oględzin miejsca zdarzenia.

Prawnokarna ocena zebranych dowodów zmierzać musi również do poszukiwania odpowiedzi na pytanie, jaka była motywacja sprawcy? Niezbędne do osiągnięcia takiego celu jest stosowanie odpowiedniej metodyki prowadzenia czynności dochodzeniowo-śledczych, wpisującej się w szeroko rozumianą metodologię pracy.

Podobną ocenę należy odnieść do zagadnień poświęconych praktycznym aspektom ochrony środowiska. Powinno się stawiać nowe zadania przed podmiotami administracji publicznej. Ich realizacja powinna polegać w głównej mierze na monitorowaniu pojawiających się zagrożeń cywilizacyjnych, poszukiwaniu ich źródeł, a przede wszystkim na proponowaniu najbardziej skutecznych metod zapobiegawczych.

Uczestnicząc w konferencjach naukowych dedykowanych zagadnieniom ekologicznym i współtowarzyszącym teje także rozległej dziedzinie nauki, środowisko zgłasza następujące postulaty:

1. Powszechnego monitorowania parametrów określających jakość środowiska, których przekroczenie decyduje o powstaniu stanu zagrożenia środowiska

i zdrowia ludzi.

2. Bezzwłocznego uruchamiania ostrzeżeń w dalszej kolejności informowanie o zagrożeniu.
3. Realizowania zasady zrównoważonego rozwoju.
4. Rzetelnego i przejrzystego procesu decyzyjnego przy opracowaniu oceny oddziaływania na środowisko.
5. Nieuchronności kar za szkody w środowisku.
6. Zwiększenia roli edukacji formalnej i nieformalnej na wszystkich poziomach.

Ochrona i kształtowanie środowiska naturalnego nie może być wyalienowaną nauką. Musi ewoluować w kierunku przyjęcia norm kultury bezpieczeństwa ekologicznego. Rodzący się wzrost świadomości społecznej pozwoli jednostce, społecznościom i społeczeństwu monitorować i nadzorować administrację rządową i samorządową w przedmiotowym zakresie działań i należnych praw.

BIBLIOGRAFIA:

1. Połec R., Samobójstwo czy nieszczęśliwy wypadek – rzecz o nieznanym zagrożeniu w ruchu drogowym,[w:] W poszukiwaniu tożsamości bezpieczeństwa (red.) H. Sommer, Rzeszów 2021, s. 119.
2. Sommer H., Zakrzewski G., 2017, *Założenia dla edukacji ekologicznej czy bezpieczeństwa ekologicznego*, HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES, t. XXII, z. 24 (3/2017), s. 274, <http://doi.prz.edu.pl/pl/pdf/einh/344> (dostęp: 2022-08-17)
3. Sommer H., Zakrzewski G., 2017, *Określenie poziomu świadomości korzystania z wybranych składowych sztucznego środowiska militarnego*, MODERN MANAGEMENT REVIEW, t.XXII, z.24 (4/2017), s. 122, <http://doi.prz.edu.pl/pl/pdf/zim/314> (dostęp: 2022-08-17)
4. Sommer H., Zakrzewski G., 2017, *Zapobiegać zdarzeniom destrukcyjnym w środowisku naturalnym czy po zdarzeniu narzekać? Pytania o kształt innowacyjnej edukacji ekologicznej*, [w:] Bezpieczeństwo państw Europy Środkowo-Wschodniej w kontekście zagrożeń ekologicznych, (red.) A. Szulczewski, s. 159-171.
5. Sommer H., Sommer H., Zakrzewski G., 2018, *Ocena wybranych składowych wpływających na komfort przebywania klientów w wielkopowierzchniowych obiektach handlowych* HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES, t. XXIII, z. 25 (1/2018), s. 142.

Наталія Атаманчук

*докторка юридичних наук, доцентка, провідна наукова співробітниця
Київського регіонального центру Національної академії правових наук України,
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ПАЛЬНОГО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Початок повномасштабної війни на території нашої держави, а також введення в Україні воєнного стану зумовили зміни у всіх сферах суспільного життя. Такі зміни відбулися і у системі акцизного оподаткування пального.

Так, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX (далі – Закон № 2120-IX) [1] передбачено, що тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України, встановлення нульової ставки акцизного податку на такі товари як: бензини моторні (бензини моторні з вмістом свинцю 0,013 г/л або менше із вмістом не менш як 5 мас. % біоетанолу або не менш як 5 мас. % етил-трет-бутилового ефіру або їх суміші; інші бензини), інші нафтопродукти, важкі дистилляти (газойль), скраплений газ (пропан або суміш пропану з бутаном) та інші гази, бутан, ізобутан.

Окрім того, Законом № 2120-IX було встановлено, що на період дії правового режиму воєнного стану, надзвичайного стану не вважаються реалізацією пального:

операції з фізичної передачі (відпуску, відвантаження) пального на митній території України, що здійснюються у зв'язку з примусовим відчуженням або вилученням такого пального для потреб держави відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», за умови якщо у майбутньому його попереднім власником або уповноваженою ним особою не буде здійснено заходів щодо отримання компенсації за примусово відчужене або вилучене пальне;

операції з фізичної передачі (відпуску, відвантаження) пального на митній території України, що здійснюються у зв'язку з його передачею Збройним Силам України та добровольчим формуванням територіальних громад, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Державній прикордонній службі України, Міністерству внутрішніх справ України, Управлінню державної охорони України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, іншим утвореним відповідно до законів України військовим формуванням, їх з'єднанням, військовим частинам, підрозділам, установам або організаціям, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету, для потреб забезпечення оборони держави, органам місцевого самоврядування, а також на користь центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, сил цивільного захисту та/або закладам

охорони здоров'я державної, комунальної власності, та/або структурним підрозділам з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій без попереднього або наступного відшкодування їх вартості;

операції з фізичної передачі (відпуску, відвантаження) пального на митній території України як гуманітарної допомоги у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [1].

Новацією Закону № 2120-ІХ стало і положення про те, що відновлення обліку пального на акцизних складах, які є частково зруйнованими та розташовані в районах проведення бойових дій або на тимчасово окупованих територіях збройними формуваннями Російської Федерації здійснюватиметься на підставі даних інвентаризації, проведеної після закінчення воєнного стану (п. 69.13 підрозділу 5 розділу ХХ ПК України).

Таким чином, після закінчення воєнного стану розпорядникам акцизного складу за результатами проведеної інвентаризації необхідно:

а) скласти та подати для реєстрації до ДПС електронні документи, що містять дані про фактичні залишки пального та обсяг обігу пального, як це передбачено ст. 230 ПК України, а саме:

Довідку про зведені за добу підсумкові облікові дані щодо обсягів обігу (отримання/відпуску) та залишків пального на акцизному складі пального, затверджену наказом Міністерства фінансів України 27 листопада 2018 року № 944.

б) Скласти та подати для реєстрації акцизні накладні на обсяги втраченого пального (код операції для складання в одному примірнику 2 – втрачене, зіпсоване, знищене пальне (пункт 214.7 статті 214 та пункт 216.3 статті 216 розділу VI ПК України).

в) Привести у відповідність дані (актуалізація даних) щодо зареєстрованих акцизних складів, розташованих на них резервуарів, витратомірів-лічильників та рівнемірів [2].

Варто зазначити, що відповідно ст. 9 ПК України [3] акцизний податок належить до загальнодержавних податків, надходження від яких наповнюють державний бюджет. В той же час, ст. 64 Бюджетного кодексу України [4] визначено, що надходження від акцизного податку є також доходами загального фонду бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад, а саме:

«16-¹) 13,44 відсотка акцизного податку з виробленого в Україні пального у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, зараховуються до загального фонду відповідних бюджетів місцевого самоврядування автоматично:

у першому півріччі поточного бюджетного періоду - пропорційно до обсягу реалізованого суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю пального на відповідній території за друге півріччя попереднього бюджетного періоду в загальному обсязі такого реалізованого пального в цілому по Україні за друге півріччя відповідного бюджетного періоду;

у другому півріччі поточного бюджетного періоду - пропорційно до обсягу реалізованого суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю пального на

відповідній території за перше півріччя поточного бюджетного періоду в загальному обсязі такого реалізованого пального в цілому по Україні за перше півріччя відповідного бюджетного періоду;

16-²) 13,44 відсотка акцизного податку з ввезеного на митну територію України пального у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, зараховуються до загального фонду відповідних бюджетів місцевого самоврядування автоматично:

у першому півріччі поточного бюджетного періоду - пропорційно до обсягу реалізованого суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі пального на відповідній території за друге півріччя попереднього бюджетного періоду в загальному обсязі такого реалізованого пального в цілому по Україні за друге півріччя відповідного бюджетного періоду;

у другому півріччі поточного бюджетного періоду - пропорційно до обсягу реалізованого суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі пального на відповідній території за перше півріччя поточного бюджетного періоду в загальному обсязі такого реалізованого пального в цілому по Україні за перше півріччя відповідного бюджетного періоду».

Зауважимо, що Кабінетом Міністрів України постановою від 09 березня 2022 року № 246 [5] було внесено зміни до Порядку зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до загального фонду відповідних бюджетів місцевого самоврядування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 березня 2021 р. № 232 «Деякі питання зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до загального фонду відповідних бюджетів місцевого самоврядування».

Аналізуючи позитивні зміни податкового законодавства в частині адміністрування акцизного оподаткування пального, варто зазначити і про законопроекти, які можуть бути прийняті найближчим часом. Зокрема, зареєстрованим у Парламенті є Проект Закону про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку від 14 серпня 2022 р. № 7668 (далі – законопроект) [6] щодо скасування пільгового оподаткування на пальне. Законопроектом пропонується внести зміни до пункту 41 підрозділу 5 «Особливості справляння акцизного податку та екологічного податку» розділу XX «Перехідні положення» ПК України, якими встановити на період до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України, ставки акцизного податку на бензини моторні, важкі дистильати та інші нафтопродукти, скраплений газ, бутан, ізобутан в розмірі 100,00 євро за 1000 літрів.

Поділяємо думку П. Латковського про те, що «усі ці зміни у фінансовій політиці, так само як і у бюджетній, податковій, банківській, валютній та інших сферах, в реаліях сьогодення є оперативним та зваженим кроком від органів державної влади» [7, с. 227].

Зауважимо, що на сьогодні, акцизний податок набуває важливого значення, є складовою економічного фронту, оскільки сприяє наповненню дохідної частини бюджетів, підтримці обороноздатності Збройних Сил України,

і держави в цілому. Аналізуючи динаміку надходження акцизного податку протягом 2014-2021 років можемо стверджувати про щорічне зростання його обсягу до бюджету, зокрема: у 2014 р. до державного бюджету надходження становили 44 940,9 млн. грн., у 2015 р. – 63 110,6 млн. грн., у 2016 р. – 90 122,5 млн. грн., у 2017 р. – 108 293,4 млн. грн., у 2018 р. – 118 852,4 млн. грн., у 2019 р. – 123 357,9 млн. грн., у 2020 році – 138 296,2 млн. грн., у 2021 році – 162 451,2 млн. грн [8]. Аналіз обсягів роздрібного товарообороту пального в Україні протягом 2017-2021 роки свідчить також про значні його обсяги (табл. 1) [9].

Таблиця 1.
Обсяги роздрібного товарообороту пального в Україні протягом 2017-2021 р.р., млн. грн

Найменування товарної групи	2017	2018	2019	2020	2021
Бензин моторний	36671,8	27621,1	29832,9	28063,5	49329,5
Газойлі (паливо дизельне)	25080	20331,8	24110,3	22254,3	39365
Пропан, бутан та метан для автомобілів	13734,1	12587	15445,1	16661,9	25416,5

Побудовано автором за даними Державної служби статистики України[9].

Як зазначає М. Пасічний «Особливістю ринку пального в Україні є домінуюча частка імпортованого на митну територію країни пального – понад 75%. Ставки акцизного податку на дану лінійку підакцизних товарів є специфічними та номінованими в іноземній валюті – євро. Для бензину її розмір становить 213,5 євро за 1000 літрів, що станом на початок січня 2022 року еквівалентно 7,2 грн за літр бензину. Відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом Україна має поступово впровадити в своє законодавство положення Директиви 2003/96/ЄС, якою врегульовано ставки акцизу на пальне. Зокрема специфічна ставка на бензин в ЄС становить 359 євро за 1000 літрів, що в 1,68 рази вище за діючу в Україні. Подальше підвищення податкового навантаження на пальне слід здійснювати виважено та поетапно, зважаючи на значні обсяги нелегального обігу даної підакцизної продукції та потенційні можливості їх нарощування» [10, с. 171].

Дійсно, перед Україною як державою, що уклала з Європейським Союзом Угоду про асоціацію, а також отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі, стоїть завдання гармонізувати національне законодавство з нормами права Європейського Союзу. Необхідним вважаємо застосування флуоресцентних хімічних добавок (євромаркерів, податкових маркерів тощо) у відповідності до Директиви Ради 95/60/ЄС «Про фіскальне маркування газойлю та гасу» від 27 листопада 1995 року [11].

Ураховуючи вищевикладене, можемо констатувати, що запроваджені зміни адміністрування податків та зборів є безперечно позитивними і

необхідними кроками на шляху підтримки платників податків, зменшення податкового навантаження і полегшення ведення бізнесу в умовах воєнного стану. В той же час, зміни щодо адміністрування акцизного податку, зокрема запровадження нульової ставки на пальне може вплинути на формування дохідної частини місцевих бюджетів, що зумовлює потребу пошуку додаткових джерел наповнення бюджетів місцевого рівня, додаткових дотації, субвенцій, міжбюджетних трансфертів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-IX#Text> (дата звернення: 16.08.2022).
2. Податкові новації 2022: акцизний податок. URL: <https://dp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/579840.html> (дата звернення: 16.08.2022).
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n5748> (дата звернення: 16.08.2022).
4. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#n1015> (дата звернення: 16.08.2022).
5. Про внесення змін до Порядку зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до загального фонду відповідних бюджетів місцевого самоврядування: постанова Кабінету Міністрів України від 09 березня 2022 року № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.08.2022).
6. Проект Закону про внесення змін до розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку від 14 серпня 2022 року № 7668. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40244> (дата звернення: 16.08.2022).
7. Латковський П.П. Фінансова політика в умовах військового стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 1. С. 223-227.
8. Державна казначейська служба України: Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 16.08.2022).
9. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.08.2022).
10. Пасічний М. Пріоритети акцизної політики держави. *Економічний вісник університету*. 2022. № 52. С. 167-176.
11. Про фіскальне маркування газойлю та гасу: Директива Ради 95/60/ЄС від 27 листопада 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_488. (дата звернення: 16.08.2022).

Андрій Білоха

здобувач вищої освіти першого року навчання, спеціальність 081 - Право, третій освітньо-науковий рівень доктор PhD кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні досить актуальним питанням є організація дистанційної роботи на підприємствах, в організаціях та установах, як державної, комунальної так і приватної форми власності. Дане питання гостро обговорювалося ще за часів пандемії коронавірусної хвороби SARS-CoV-2 (також відомої у світі як Covid-2019). З плином часу питання запровадження дистанційної праці стало буденним та звичним, але з 24 лютого 2022 року знову набуло актуальності у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації на території Української держави. На початку війни та і зараз на підприємствах, що розташовані на тимчасово окупованих територіях, а також на прикордонних територіях, що зазнають постійних ударів, організовується дистанційна робота. Тому темою дослідження даних тез є саме організація процесу дистанційної роботи в Україні під час воєнного стану.

Перш за все хотілося б зазначити, що в Україні дане питання регулюється Кодексом законів про працю України від 10 грудня 1971 року (далі – КЗпП України), Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» від 4 лютого 2021 року, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17 березня 2020 року, Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022, нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України та Президента України тощо.

Для того, щоб повністю розкрити питання організації дистанційної роботи, потрібно дати визначення поняттю «дистанційна робота». Питання дистанційної праці досліджувалося багатьма науковцями у сфері науки трудового права. Наприклад, О. В. Демченко вважає, що дистанційною є робота, яка здійснюється працівником на регулярній основі з дотриманням вимог трудового законодавства й інших актів, що містять норми трудового права [2, с. 43]. На думку Я. В. Свічкарової, дистанційна робота – це така форма виконання працівником трудових обов'язків, яка здійснюється поза приміщеннями роботодавця, коли використовують для спілкування з керівництвом та колегами інформаційні технології [3, с. 133]. Саме ж визначення поняття дистанційної роботи закріплено в частині першій статті 60-2 КЗпП України, відповідно до якої дистанційною роботою є форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза

робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Із наведеного вище визначення можна виокремити такі ознаки дистанційної роботи, як:

1) дистанційна робота – це форма організації праці, тобто різновид, який відрізняється особливостями розв'язання питань з окремих напрямків на виробництві;

2) виконання працівником поставлених завдань за вибором найбільш підходящого та комфортного для нього місця роботи поза робочим місцем або територією розташування виробництва;

3) ненормований робочий час, тобто працівник має автономію в плануванні графіку своєї роботи та відпочинку, а також на нього не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку;

4) використання інформаційно-комунікаційних технологій, тобто використання комп'ютерних пристроїв, гаджетів з вільним доступом до мережі інтернет та програмного забезпечення (програм, серверів, додатків) підприємства, установи, організації, де працівник є працевлаштованим.

Варто зазначити, що не всі види виробництва мають змогу перейти на дистанційну форму праці в залежності від особливостей організації трудового процесу. Це більше всього стосується саме підприємств, де робота здійснюється невідривно від виробництва, а також не може здійснюватися поза робочим місцем.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 введено воєнний стан. Тому виникають питання стосовно переведення працівника на дистанційну форму роботи, що тягне за собою зміни істотних умов трудового договору. Тобто у цьому випадку і у випадку прийому нового працівника на роботу з дистанційною формою зайнятості потрібно укласти трудовий договір у письмовій формі, відповідно до пункту 6-1 частини першої статті 24 КЗпП України. Відповідно до частини другої статті 60-2 КЗпП України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері трудових відносин затверджена типова форма трудового договору про дистанційну роботу. За загальним правилом типові форми договорів, що є нормативно закріпленими, можливо лише доповнювати, але ніяк не змінювати, що, як я вважаю, обмежує роботодавця та працівника в регулюванні деяких окремих положень, що регламентовані особливими умовами праці. Також законодавцем передбачено, на мою думку, більш простий спосіб переходу на дистанційну форму роботи у випадку загрози поширення епідемії, пандемії, необхідності самоізоляції працівника у випадках, встановлених законодавством, та/або у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру. Згідно з частиною одинадцятою статті 60-2 КЗпП України такий перехід може запроваджуватися наказом (розпорядженням) роботодавця без обов'язкового укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі. З таким наказом працівник

ознайомлюється протягом двох днів з дня його прийняття. Як правило, у такому наказі встановлюється порядок звітності працівника перед роботодавцем, порядок здійснення комунікації та контактні дані керівника. Також під час дистанційної роботи під час воєнного стану загальна тривалість робочого часу не може перевищувати встановлених норм, що закріплені у статтях 50 та 51 КЗпП України.

Таким чином, законодавством передбачено два способи організації дистанційної роботи: укладення або переукладення письмового договору про дистанційну роботу з працівниками та запровадження наказу (розпорядження) про дистанційну роботу роботодавцем. Хоча у випадку видачі наказу і передбачено строк для ознайомлення працівниками з таким наказом (розпорядженням) протягом двох днів з моменту видачі такого наказу до запровадження дистанційної роботи, але я все ж таки вважаю, що така норма дає можливість мобільно реагувати на реалії сьогодення і у швидкому порядку погоджувати важливі рішення стосовно організації робочого процесу, ніж поступове переукладання письмових трудових договорів з усіма працівниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 14.09.2022).
2. Демченко О.В. Механізм правового регулювання дистанційної зайнятості за трудовою регламентацією. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2019. Вип. 2. С. 42–45.
3. Свічкарьова Я.В. Дистанційна робота як одна із форм атипової зайнятості. Держава та регіони. Сер. : Право. 2013. № 1. С. 129–134. URL: http://www.nbu.gov.ua/UJRN/drp_2013_1_29 (дата звернення: 14.09.2022).

Єлизавета Карганолова

*студентка 3-го курсу групи ПР20Б1 Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький, Україна*

*Науковий керівник: **Наталія Максименко** - кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності
Цentrальноукраїнського державного педагогічного університету імені
Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України кожна галузь забезпечення державних потреб зазнала змін. Не є виключенням й зміни у ввезенні гуманітарної допомоги через митний кордон України.

Безперешкодне отримання гуманітарної допомоги в Україні в умовах воєнного стану забезпечується наразі, зокрема, завдяки спрощеній процедурі митного оформлення[1]. Спрощена процедура митного оформлення гуманітарної допомоги, яка була запроваджена урядом із 1 березня 2022 року, стимулювала значне пришвидшення отримання допомоги в Україні в умовах воєнного стану [2].

Пропуск через митний кордон та порядок митного оформлення гуманітарної допомоги в Україні від юридичних та фізичних осіб було максимально спрощено. При цьому Порядок митного оформлення вантажів гуманітарної допомоги, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 березня 2000 р. № 544 не застосовується [3].

Установлюється, що на період дії воєнного стану пропуск через митний кордон України гуманітарної допомоги (у тому числі таких товарів гуманітарної допомоги, як спеціальні засоби індивідуального захисту здійснюється за місцем перетину митного кордону України шляхом подання в паперовій або електронній формі декларації, заповненої особою, що перевозить відповідний товар, за формою згідно з додатком без застосування заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності(крім державного експортного контролю)[3]. Це означає, що така допомога не підлягає застосуванню фіто-санітарного та ветеринарно-санітарного контролю, державного контролю за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин, що проводяться згідно із законодавством України.

Державний експортний контроль як захід офіційного контролю не був скасований в умовах воєнного стану, проте процедуру оформлення гуманітарної допомоги, до складу якої входять товари військового призначення та/або подвійного призначення, було оптимізовано [1].

Тож зараз вимоги державного експортного контролю не поширюються на: ввезення в Україну спеціальних засобів індивідуального захисту (каски, виготовлені відповідно до військових стандартів або технічних умов, чи їхні

еквіваленти та спеціально призначені для них компоненти і бронжилети, виготовлені відповідно до військових стандартів або військових умов);

міжнародні передачі технічних засобів розвідки, озброєння, боєприпасів, військової та спеціальної техніки, які прямо чи опосередковано використовуються розвідувальними органами для здійснення розвідувальної діяльності або для організації чи забезпечення її здійснення [1].

Заходами спрощення митного оформлення гуманітарної допомоги є:

скасування переліку товарів, що визнаються гуманітарною допомогою та не потребують проведення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою у кожному конкретному випадку, затвердженого постановою Кабміну №224 від 7 березня 2022 року;

скасування необхідності визнання товарів гуманітарною допомогою та отримання відповідного рішення спеціально уповноважених державних органів; визнання товарів гуманітарною допомогою за декларативним принципом; скасування передбаченого раніше обов'язкового надання дозвільних, товаросупровідних та письмових рішень уповноважених органів додатково до митної Декларації [2].

Також, із метою прискорення підготовки та видачі дозвільних документів для ввезення в Україну товарів військового призначення у період воєнного стану, КМБУ прийняв 10 березня 2022 року Постанову №247, якою розширено коло суб'єктів господарювання, які можуть імпортувати в Україну товари для потреб оборони держави, а також було спрощено порядок реєстрації таких суб'єктів у Держекспортконтролі та отримання ними відповідних дозвільних документів. При цьому, не вимагається отримання повноважень від Кабміну на право здійснення такого імпорту.

Дана Постанова поширюється виключно на суб'єктів господарювання України, які здійснюють або мають намір здійснювати імпорт товарів військового призначення для потреб правоохоронних органів, Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, а також інших суб'єктів, що здійснюють боротьбу з тероризмом відповідно до закону.

Також постанова передбачає використання підтверджувального документа - сертифіката кінцевого споживача, в якому кінцевий споживач повинен зазначити:

місце та мету кінцевого використання (встановлення) товарів;

гарантії, що ці товари не будуть використані в інших цілях та не будуть передані іншому споживачу на території України або експортовані вдруге без дозволу Держекспортконтролю (форма зазначеного сертифіката наведена в додатку 3 до Положення, затвердженого Постановою КМУ від 27 травня 1999 року №920) [1].

Для отримання дозволу на здійснення імпорту товарів військового призначення суб'єкт господарювання повинен:

1) бути зареєстрованим в Держекспортконтролі як суб'єкт здійснення міжнародних передач відповідних товарів або груп товарів, які він має намір імпортувати. У разі відсутності такої реєстрації потрібно подати до

Держекспортконтролю лише заяву за типовою формою на проведення попередньої експертизи та реєстрації. За результатами опрацювання заяви суб'єкт реєструється за конкретними товарами або їхніми групами [1];

2) подати до Держекспортконтролю заяву за встановленою формою про отримання відповідного дозволу на імпорт товарів. Подання копії зовнішньоекономічного договору (контракту), договору комісії, доручення тощо разом із заявою про отримання разового дозволу не вимагається (ці документи подаються разом із звітами про використання дозволів). Вартість разового дозволу визначається залежно від вартості зовнішньоекономічного контракту, а строк дії такого дозволу не може перевищувати термін дії контракту, тому необхідно обов'язково надавати до Держекспортконтролю письмову інформацію про загальну вартість контракту на імпорт товарів та строк його дії [1].

Не менш важливим є зміна Податкового кодексу України у частині перевезення гуманітарної допомоги через митний кордон України. Відповідно до цих змін: на період дії правового режиму воєнного стану, надзвичайного стану не вважаються реалізацією пального операції з фізичної передачі (відпуску, відвантаження) пального на митній території України як гуманітарної допомоги у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [4].

В цілому, сьогодні процедура митного оформлення гуманітарної допомоги є максимально спрощеною.

Кабінет Міністрів України запровадив ефективні та своєчасні заходи з метою нівелювання значної частини бюрократичних процесів, котрі можуть призвести до затримання надходження такої допомоги на територію України.

Незважаючи на введення воєнного стану, митниці продовжують роботу в посиленому режимі, збільшено кількість працівників у пунктах пропуску через державний кордон України задля забезпечення невідкладного пропуску гуманітарної допомоги.

Однак необхідно враховувати, що в умовах сьогодення законодавство є дуже гнучким та зазнає постійних змін, з'являються нові роз'яснення з боку органів виконавчої влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/>(дата звернення: 16.09.2022).
2. Економічна правда. URL:<https://www.epravda.com.ua/>(дата звернення: 16.09.2022).
3. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2022 р. № 174. Дата оновлення: 26.05.2022.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 16.09.2022).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 17 березня 2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 16.09.2022).

Ніна Легінькова

кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри менеджменту авіаційної діяльності Львівної академії Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, Україна

Дар'я Ігнатченко

магістрант кафедри менеджменту авіаційної діяльності Львівної академії Національного авіаційного університету, м. Кропивницький, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ КРИЗИ

Негативні явища, які охопили економіку України та були зумовлені спочатку пандемією, а потім військовими діями і тимчасовою втратою деяких територій та зниженням промислового потенціалу країни, вимагають нового підходу до управління державою не стільки в оперативному, скільки в стратегічному вимірі. Український бізнес відновлює роботу і держава цьому всіляко сприяє. Верховна Рада ухвалила Закон України № 2181-ІХ [1], який передбачає відновлення оренди держмайна, що дозволить передислокуватися та відкрити нові можливості для розвитку бізнесу на безпечних територіях. Прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління об'єктами державної власності на період воєнного стану» № 643 [2].

Роль та значення стратегічного менеджменту в критичних умовах значно зростає, тому що він дає можливість:

- по-перше, проводити реальний аналіз стану зовнішнього середовища та отримувати оперативну та правдиву інформацію про внутрішнє середовище підприємства;
- по-друге, чітко визначати спрямованість фінансово-господарської діяльності підприємства для підвищення рівня можливості функціонування підприємства в конкурентному середовищі;
- по-третє, своєчасно та ефективно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі;
- по-четверте, знаходити точку балансу інтересів різних груп працівників і керівництва та вибирати (з урахуванням ризиків) альтернативні стратегії розвитку підприємства щодо управління матеріальними ресурсами, фінансами, персоналом тощо ;
- по-п'яте, визначати актуальні стимули для заохочення працівників під час прийняття і реалізації управлінських рішень та гармонізувати зусилля усіх працівників підприємства щодо реалізації розробленої загальної корпоративної стратегії;
- по-шосте, сприяти активній взаємодії між керуючою та керованою підсистемами підприємства.

Питання теоретичної сутності стратегічного управління та шляхів його удосконалення на підприємствах досліджено в наукових працях багатьох

закордонних та вітчизняних науковців: П. Друкера, Г. Мінцберга, А. Томсона, Д. Стрикленда [5], Дж. Хангера, А. Мазаракі, І. Бланка, В. Кобелева [4], Г. Кіндрацької [3] та ін. Однак, проблеми підвищення ефективності стратегічного управління підприємством та розробки стратегій в умовах невизначеності та все зростаючих ризиків залишаються дискусійними.

Розглядаючи сутність стратегічного управління А. Томпсон та Д. Стрикленд прив'язують його з розробкою стратегій та зазначають: «Серед всіх завдань економіки підприємства найважливіша – розробка довгострокової стратегії. Вдала стратегія та вмiла її реалізація – найбільш вірні ознаки якісного управління діяльністю підприємства» [5, с. 34].

В умовах наростаючої кризи підприємство повинно більшу увагу приділяти розробці актуальної стратегії згідно з їхньою класифікацією (рис. 1).

Рисунок 1. Класифікація стратегій підприємства

За М. Портером [3] існують п'ять загальних конкурентних стратегій, серед яких А. Томпсон та Д. Стрикленд виділяють фінансову. Для розробки фінансової стратегії підприємства суттєвою характеристикою процесного підходу є характер протікання цього процесу в часі. Визначаючи характер протікання процесу розробки фінансової стратегії підприємства у часі як процес безперервний, слід доповнити його ще однією характеристикою. Зміст цієї

характеристики в аспекті процесного підходу до розробки фінансової стратегії полягає в тому, що цей процес носить циклічний характер. Згідно із визначенням А. Томпсона та Д. Стрікланда «... кінцевий пункт циклу стратегії підприємства являє собою одночасно і початковий пункт нового циклу її розробки» [5, с. 50].

На сучасному етапі швидких змін в економіці особливості корпоративної стратегії полягають в наступному:

- спроможність керівництва визначити пріоритетні напрямки інвестицій;
- здібність зробити перерозподіл ресурсів корпорації між виробництвами, що характеризуються найбільшими потенційними можливостями;
- можливість поглибити диверсифікацію виробництва;
- здатність управляти високоефективним набором комерційних одиниць для підвищення загальної ефективності існуючих виробництв;
- використовувати стратегію як інструмент координації, який забезпечує узгодження цілей, сприяє досягненню компромісів, допомагає здійснювати діагностику діяльності організації, визначаючи причини відхилень між цілями та результатами.

Основна задача для менеджменту підприємства полягає в вирішенні тих задач, які стоять перед ними під час реалізації стратегії: встановлення пріоритетності завдань для того, щоб їхня відносна значимість відповідала тій стратегії, яку реалізовуватиме підприємство (розподіл ресурсів (матеріальних та фінансових), встановлення організаційних відносин, створення допоміжних систем тощо); обрана стратегія повинна відповідати внутрішнім організаційним процесам діяльності підприємства щодо здійснення обраної стратегії (структура управління та інформаційні комунікації, система заохочування, системи здійснення контролю та регулювання, норми та правила поведінки, кваліфікація працівників та менеджерів тощо); вибір стилю лідерства у відповідності із прийнятою стратегією. Ці завдання неможливо виконати, якщо не враховувати стратегічні зміни.

Стратегічне управління підприємством в умовах кризи неможливо розглядати без урахування подальшого стратегічного розвитку підприємства. На нашу думку, стратегічне управління розвитком підприємства – це динамічний процес, що базується на використанні потенціалу підприємства, орієнтується на отримання довгострокових конкурентних переваг на ринку при своєчасному коригуванні цілей функціонування (відповідно до змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі) шляхом інноваційної спрямованості, залучення іноземних інвестицій, зростання обсягів господарювання, реструктуризації підприємств або антикризового управління їхнім розвитком тощо. Таким чином, процес стратегічного управління розвитком підприємства ґрунтується на прийнятті комплексу управлінських рішень стосовно деталізації заходів в складі загального напрямку розвитку та координації цих процесів.

Вибір та визначення стратегії дозволяють підприємству визначити напрямки та способи руху до цілей. Але навіть у випадку створення комплексу необхідних умов для її реалізації з часом можуть виникати певні труднощі і проблеми, які є наслідком впливу кризоутворюючих протиріч. Врахування визначених

обмежень та вирішення поставлених проблем, пов'язаних з необхідністю розвитку будь-якого суб'єкта господарювання, розробка та впровадження методологічних основ стратегічного управління розвитком підприємства є вимогою часу.

Кризові умови в сучасній економіці спонукають підприємства до застосування стратегічного підходу до управління, зокрема щодо вибору альтернативних варіантів розвитку залежно від наявних обмежень та можливостей. При формуванні методології вибору варіантів формування господарського портфеля диверсифікованої організації обов'язково мають бути враховані ключові чинники, згруповані за напрямками:

чинники формування загальної (корпоративної) стратегії розвитку (у теперішніх умовах – антикризової стратегії);

чинники вибору видів діяльності для побудови господарського портфеля організації, відповідного актуальним та потенційним можливостям та обмеженням.

Для кризових умов вибір стратегічних альтернатив для підприємств, які здатні забезпечити собі стабільний розвиток, обмежується або концентрованим зростанням, або диверсифікацією. Підприємства, які не можуть втримати попередню частку ринку та темпи зростання при зменшенні інвестування у розвиток, змушені перейти до стратегій скорочення, що є характерним для функціонування за умов фінансово-економічної кризи.

Отже, стратегічне управління підприємством в умовах кризи спрямоване на створення конкурентних переваг та утримання стійкої стратегічної позиції, що забезпечить майбутню життєздатність підприємства в мінливих умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 1 квіт. 2022 р. № 2181-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2181-20?lang=uk#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

2. Деякі питання управління об'єктами державної власності на період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 трав. 2022 р. № 643. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.08.2022).

3. Кіндрацька Г.І. Стратегічний менеджмент : навч. посіб. Львів : Львівська політехніка, 2010. 407 с.

4. Кобелєв В.М. Теоретичні та методологічні основи формування стратегії розвитку підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. № 42. С. 297-303.

5. Томпсон А., Стрикленд Д. Стратегический менеджмент : концепции и ситуации для анализа. Пер. с англ. М. : Изд. дом «Вильямс», 2008. 928с.

Віталій Ніколаєнко

*студент 3-го курсу факультету історії, бізнес-освіти та права
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені
Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*
*Науковий керівник: **Наталія Максименко** - кандидатка юридичних наук,
доцентка, доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені
Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

**ШЛЯХИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ
СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Бюджетна система є основним елементом фінансової сфери держави та головною економічною категорією через те, що від її збалансованості та ефективного функціонування залежить розвиток всіх сфер суспільного життя, наявність їх гармонійної взаємодії, ступінь забезпечення базових потреб населення і дотримання загальнолюдських цінностей, а також можливість успішної реалізації владою та її суб'єктами своїх повноважень.

Нормальне функціонування бюджетної системи є вирішальним чинником для забезпечення виконання державою своїх функцій шляхом розподілу, перерозподілу фінансових ресурсів і руху грошової маси, тому важливим є забезпечення сталості бюджетних відносин та їх перебігу як під час мирного часу, так і під впливом різного роду кризових факторів.

В умовах воєнного стану, спричиненого повномасштабним вторгненням Російської Федерації і порушенням територіальної цілісності України, виникла низка факторів, що викликали загрозу конституційному ладу та національній безпеці нашої держави, негативно вплинувши на ступінь стабільності функціонування ряду сфер суспільного життя, особливо - фінансової сфери.

Таким чином, за наявних геополітичних і соціальних викликів, гостро постає питання пошуку шляхів стабілізації бюджетної системи країни як найважливішої ланки фінансової сфери, а також виокремлення напрямів її подальшого реформування.

Дослідженню питань і проблем, пов'язаних з пошуком ефективних засобів стабілізації бюджетної системи країни і способів її оновлення, присвячені роботи українських вчених і практиків у сфері правового регулювання системи фінансів, як: М. Войтюк, С. Захарчук, Н. В. Воротіна, К. В. Захожай, А. В. Пешко, Н. В. Савчук, І. Є. Чуркіна.

Стосовно стабілізації бюджетного процесу та системи в умовах воєнного стану, то доцільними є дії спрямовані на спрощення механізмів прийняття рішень, задля пришвидшення реагування компетентних суб'єктів на питання, що потребують нагального вирішення. Такими заходами може бути тимчасове припинення чинності ряду нормативно-правових актів.

Так, варто зазначити, що в березні 2022 року було визначено особливості бюджетного регулювання в умовах воєнного часу та складено перелік положень

Бюджетного кодексу та інших актів, що тимчасово не застосовуються. Загалом за наявних обставин правове забезпечення бюджетної системи, окрім відповідного кодексу, здійснюється на основі ряду новоприйнятих законів, а також постанов Кабінету Міністрів [2, с. 35].

Необхідність внесення змін до бюджетного законодавства має бути зумовлена потребою підвищення ступеню ефективності використання коштів державних та місцевих бюджетів, стимулювання мобілізації наявних доходів та пошуку можливостей їх збільшення, забезпечення раціонального справедливого розподілу фінансових ресурсів [1, с. 69].

Такі рішення сприятимуть акумуляції додаткових грошових надходжень, забезпечення їх використання за цільовими програмами та планами, і перерозподілу з врахуванням економічної доцільності. Проте впровадження даних заходів потребує підвищення якості контролю за використанням бюджетних коштів і аналізу стану нормативного врегулювання правового забезпечення процесу перерозподілу коштів.

Значним кроком до стабілізації бюджетної системи України буде врахування досвіду функціонування даного елемента фінансової системи в ряді провідних країн ЄС. Так, доцільним є перегляд загальної структури видатків, їх скорочення, збільшення фінансування найбільш прибуткових сфер, стимулювання розвитку регіонів, особливо здійснення інвестицій у виробництво [6, с. 69].

Доцільним має бути обмеження трансфертів з Держбюджету лише цільовими трансфертами та посилення контролю за їх використанням, перерозподіл оподаткування, встановлення системного управління державним боргом, зменшення обсягів запозичень, зміна підходів до боргової політики держави [3, с. 31].

Загалом система бюджетного законодавства потребує глобального оновлення. Дане реформування має передбачати правове забезпечення інтересів громад шляхом чіткого розмежування компетенції місцевої та державної влади, врегулювання питання децентралізації фінансової системи та перегляд переліку податків і зборів, що залишаються у місцевому бюджеті [1, с. 70].

Вищезазначений напрям є загальною тенденцією бюджетного права багатьох цивілізованих країн, зокрема ряду провідних європейських держав, і його впровадження є раціональним у подальшій перспективі, так як такі зміни сприятимуть повному перегляду системи фінансового управління та дадуть ряд можливостей для регіонів, стосовно підвищення рівня адміністративної та економічної самостійності. Втім, з цих же причин така реформа не є доцільною до впровадження в умовах наявності загроз національній безпеці й територіальній цілісності країни, тому має бути реалізована після припинення воєнного стану, оскільки за наявних обставин вона може спричинити ряд корупційних зловживань з боку місцевої влади та посягань на державний порядок, зменшить кількість надходжень до державного бюджету, а відповідно обсяг фінансових ресурсів, що можуть бути застосовані на стабілізацію економічної системи та для збройної відсічі країні-агресору.

Більш доцільним за наявних обставин буде пошук можливостей стабілізації національної валюти, розвиток пріоритетних напрямів виробництва, консолідація бюджетів та розширення переліку податків, управління якими здійснюють місцеві органи влади, при збереженні централізованої бюджетної системи [4, с. 8]. Зокрема ефективною виявилася розробка прозорих механізмів стимулювання регіональних бюджетів, удосконалення управління фінансами на місцевому рівні та уведення системи регуляторів щодо здійснення такої діяльності, розмежування витратних та податкових повноважень [5, с. 127].

Насамперед, важливим є питання стабілізації національної валюти, оскільки від її показників і рівня інфляції залежить фактична еквівалентна вартість Державного бюджету, а відповідно всіх соціальних та інших виплат, грошового забезпечення військовослужбовців, заробітних плат, а також купівельна спроможність населення.

Таким чином, беручи до уваги викладене вище, можна стверджувати про необхідність оновлення системи бюджетного законодавства, переосмислення підходів до розподілу податків та зборів в рамках стимулювання місцевих бюджетів зі збереженням централізованої бюджетної системи, мобілізації доходів та їх раціонального використання, зменшення обсягів запозичень, зміни боргової політики держави, стримання національної валюти та стимулювання розвитку виробництва для стабілізації і реформування бюджетної системи України в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войтюк М., Захарчук С. Актуальність і необхідність реформування та удосконалення бюджетної системи України. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2010. № 3(13). С. 68-70.
2. Воротіна Н.В. Особливості правового регулювання бюджетних відносин в Україні в умовах воєнного стану. Наукові записки Верховної Ради України. 2022. № 2. С. 31-39.
3. Захожай К.В. Основні пріоритети реформування бюджетної системи України. Фінансові механізми забезпечення розвитку економіки України в сучасних умовах : зб. наук. матеріалів Всеукр.наук.-практ. конф., 15 квіт. 2016 р.. М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», каф. фінансів, каф. фін. ринків. Київ: Аграр Медіа Груп, 2016. С. 31-32.
4. Пешко А.В. Шляхи стабілізації бюджетної системи України. Економіка промисловості. 2005. № 4. С. 3-8.
5. Савчук Н.В. Світовий досвід реформування бюджетної системи та уроки для України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки. 2014. № 6(1). С. 124-128.
6. Чуркіна І.Є. Реформи бюджетної системи ЄС: результати та перспективи. Економіка та держава. 2015. № 10. С. 66-69.

Анатолій Хромов

*кандидат історичних наук, Голова Державної архівної служби України,
м. Київ, Україна*

ДЕРЖАВНІ АРХІВИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Стан та майбутній розвиток архівної галузі, як і вся країна, залежить від результату війни. А результат війни залежить від спільної роботи кожного працівника, кожного керівника будь-якого підприємства (установи чи організації) всіх галузей. Тому надзвичайно важливим є продовжувати працювати далі, розвиватися та створювати щось важливе для суспільства та країни в цілому.

У критичний момент в історії України на тлі неспровокованого вторгнення росії, Державна архівна служба України продовжує невтомно працювати у напрямку реалізації державної політики у сферах архівної справи та страхового фонду документації з метою захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, забезпечення збереження та загальнодоступності архівних інформаційних ресурсів як культурного надбання, сприяння розвитку соціально-економічного життя, національної безпеки і оборони України.

Не дивлячись на всі труднощі, які трапляються на шляху збереження та відновлення архівів, у тому числі унікальних історичних пам'яток [1], запровадження цифровізації усіх процесів архівної справи та діловодства [2, 3, 4, 5] тощо, Державна архівна служба України докладає всіх зусиль задля розвитку архівної галузі та процвітання нашої славної України.

Так, Державна архівна служба України у світлі розпочатої агресії російської федерації проти України, внаслідок якої під загрозою втрати опинилася унікальна документальна та культурна спадщина українського народу, звернулася з офіційною заявою до Міжнародної ради архівів (МРА) щодо припинення членства в МРА державних архівних установ Росії. На звернення Укрдержархіву першими відреагували державні архівні служби країн Балтії, Польщі, Словаччини, Чехії.

Міжнародна рада з архівів (далі – МРА) більшістю голосів серед членів її Виконавчого Комітету 10 березня 2022 року вирішила призупинити відносини з чотирма державними архівними установами росії та білорусі, які є членами МРА: Федеральним архівним агентством рф, Комітетом з питань архівів при уряді удмуртської республіки, Державним комітетом архівів республіки татарстан, Департаментом архіву та діловодства Міністерства юстиції республіки білорусь [6]. При прийнятті зазначеного рішення МРА керувалась тим, що у світлі розпочатої збройної агресії російської федерації за підтримки республіки білорусь проти України існує нагальна необхідність: 1) підтримати народ України, його легітимно і демократично обраний уряд та його професійні спільноти та установи, які займаються управлінням інформації, документації та архівами, що у воєнний час знаходяться під загрозою руйнування; 2) захистити та зберегти українську інфраструктуру, а також її унікальну документальну та

культурну спадщину. Крім того, МРА керувалась при прийнятті рішення щодо призупинення відносин із зазначеними державними архівними установами росії та білорусі принципами і цінностями, які захищає МРА, підтримуючи верховенство права, піклуючись про світову архівну спадщину та захист всіх співробітників, які самовідданні управлінню унікальною документальною спадщиною.

Прийняте рішення МРА означає, що всі офіційні контакти між державними архівними установами росії та білорусі та їх співробітниками з МРА, її організаціями (експертними групами, секціями, філіями) та органами припинено [6].

Крім того, Міжнародна рада архівів звернулася до Уряду російської федерації та уряду республіки білорусь щодо негайного припинення «збройної агресії, закликаючи їх поважати та захищати професійні спільноти та установи, які займаються веденням інформації, діловодства та архівів та які не лише опікуються пам'яттю про Україну, а й документацією та архівами, які свідчать про ідентифікацію, права та обов'язки її народу та його законно та демократично обраного уряду» [7].

У ході російської війни проти України агресор використовував неправдиву інформаційну політику щодо українців як до нацистів, виправдовуючи свої тиранські та окупантські амбіції щодо розширення територіальних меж росії за рахунок українських земель. Державна архівна служба України разом із партнерами з Меморіального музею Голокосту (м. Вашингтон, США) вчергове спростували один із основних міфів російської агресивної антиукраїнської пропаганди, що десятиліттями переконує світ про «антисемітську» та «нацистську або колабораційну до нацистів» сутність українського народу, як спростували і міфи рф про приховування українцями справжньої документальної історії про події до, під час та після Другої світової війни, про українські націоналістичні рухи, випадки колаборації, про спеціальні чистки в українських архівах щодо «незручних документів» або блокування доступу окремим іноземним дослідникам. Натомість останніми роками система українських архівів визнається міжнародними рейтингами однією з найбільш доступних архівних систем Центральної та Східної Європи – як то в доступі [8] до архівів колишнього КГБ або відкритості політики під час пандемії ковіду [9].

Факт відкритості державних архівів України підтверджують і інші міжнародні організації та установи. Так, за результатами дослідження Інституту розвитку свободи інформації (IDFI, Грузія) у партнерстві з міжнародними науковцями в рамках проекту «Оцінка відкритості державних архівів у пострадянських республіках та країнах Східного блоку під час пандемії коронавірусу», політику Державної архівної служби України в розрізі роботи в період пандемії коронавірусу визнано найбільш активною та відкритою для користувачів. У ході зазначеного дослідження було вивчено діяльність архівів 10 пострадянських та східноєвропейських країн: Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Угорщини, Казахстану, Латвії, Литви, Румунії та України та зроблено висновок, що наша держава повністю адаптувалась до нових умов роботи та має

високий рівень відкритості державних архівів під час пандемії [10].

Таким чином, нині в умовах різних життєвих викликів Державна архівна служба України активно продовжує працювати і в період пандемії коронавірусу, і у воєнний період. Укрдержархів активно працює не тільки над накопиченням і зберіганням, а й постачанням інформації споживачам, наданням доступу до різноманітних джерел (носіїв) інформації та інформаційних послуг тощо.

Здійснюючи запити до відповідних міжнародних організацій Укрдержархів обмежує російського агресора у його підступній війні з Україною. Так, згідно резолюції МРА будь-яка співпраця з державними архівними установами росії та білорусі неможлива доти, доки не буде підписано мирну угоду на умовах, які відповідають інтересам законного уряду України.

Укрдержархів співпрацює як з європейськими колегами, так і з американськими, що значно полегшує роботу державних архівів та вселяє надію на перемогу України над тоталітарним режимом росії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Попова Л. М., Хромов А. В. Проблема правової визначеності унікальних документів Національного архівного фонду. *Наше право: науково-практичний журнал*. Харків: ХНУВС, 2021. № 1. С. 5–13. URL: <https://bit.ly/3SFCvuL> (дата звернення: 15.08.2022).

2. Левченко Л. Л., Попова Л. М., Хромов А. В. Національні архівні інформаційні ресурси: правові засади реформування архівної справи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*: науковий журнал. Випуск 1 (93). Сєверодонецьк: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2021, с. 249-264. URL: <https://bit.ly/3DYEo1H> (дата звернення: 15.08.2022).

3. Попова Л. М., Хромов А. В. Стандартизація у сфері архівної справи: міжнародний досвід та проблеми гармонізації в Україні. *Адміністративне право і процес: науково-практичний журнал*. № 4(35) (2021), 2021. С.6-19. URL: <https://bit.ly/3SoqZ7u> (дата звернення: 15.08.2022).

4. Попова Л. М., Хромов А. В. Система та структура адміністративно-правового статусу державних архівів в Україні // Інноваційні підходи до розвитку управління: колективна монографія. Загальна редакція д-ра екон. наук, професора Н. Е. Аванесової. Харків: ФОП Мезіна В. В., 2022. 652 с., с. 179-207. URL: <https://bit.ly/3LRjn11> (дата звернення: 15.08.2022).

5. Попова Л. М., Хромов А. В. Інформатизація суспільства: основні тенденції та загрози національній безпеці. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.). МВС України, МОН України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2021. 340 с., С. 77-79.

6. Резолюція на підтримку України. Interbanional Council on Archives. URL: <https://bit.ly/3Rp0o8Z> (дата звернення: 15.08.2022).

7. Міжнародна рада архівів припиняє відносини з державними архівними установами Росії та Білорусі. Офіційний вебпортал органу виконавчої влади «Державна Архівна служба України». URL: <https://bit.ly/3dQeVwC> (дата звернення: 15.08.2022).

8. Хромов А. В. Доступ до національних архівних інформаційних ресурсів. Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи : II міжнар. наук.-практ. конф., 1 жовт. 2021 р. : тези доповідей / Міністерство оборони України, НУОУ імені Івана Черняхівського. Київ : НУОУ, 2021. 146 с., с. 115-117.

9. Нищівний удар українських архівів по російській пропаганді. Історична правда. URL: <https://bit.ly/3Ce8OdZ> (дата звернення: 15.08.2022).

10. Анатолій Хромов: українські архіви визнано найбільш адаптивними та відкритими для користувачів у період пандемії. Офіційний веб-портал Міністерства юстиції. URL: <https://bit.ly/3Rj3tHz> (дата звернення: 15.08.2022).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОВО- ЕКСПЕРТНОЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Збірник матеріалів
засідання № 3 постійно діючої Міжнародної
науково-практичної конференції
(м. Кропивницький, 23 вересня 2022 року)**

Редактор Коломоєць О.Д.

Верстка Чудна С.М.

Зверстано в ТОВ «Центрально-Українське видавництво»
Україна, 25006, м. Кропивницький, вул. Т. Карпи, 69
т.: (0522) 24-25-96, 0979641741, ел. пошта: zuv2@ukr.net

Надруковано на власному обладнанні Кіровоградського НДЕКЦ МВС

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції від
15.12.2011 р., серія ДК № 4234

Підписано до друку 30.09.2022 р. Формат 60x84 1/16
Папір офсетний.
Гарнітура Cambria
Ум. друк, арк. 6,6
Наклад 200 примірників.